SVENSKARNE I DE NEDERSACHSISKA OCH WESTFALISKA KUSTLÄNDERNA

JULI 1630—NOVEMBER 1632

TILL BELYSNING AF GUSTAF II ADOLFS TYSKA POLITIK

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA
HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:o I

LÖRDAGEN DEN 21 SEPT. 1912 KL. 10 F. M.

AF

BERTIL BOËTHIUS

FILOSOFIE LICENTIAT AF VÄSTMANLANDS-DALA LANDSKAP

UPPSALA 1912
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

SVENSKARNE I DE NEDERSACHSISKA OCH WESTFALISKA KUSTLÄNDERNA

JULI 1630—NOVEMBER 1632

TILL BELYSNING AF GUSTAF II ADOLFS TYSKA POLITIK

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA
HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

ACAD.
LUND. BAI.
BIBL.

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:o I

LÖRDAGEN DEN 21 SEPT. 1912 KL. 10 F. M.

AF

BERTIL BOËTHIUS

FILOSOFIE LICENTIAT AF VÄSTMANLANDS-DALA LANDSKAP

UPPSALA 1912
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41523710_0033

Innehållsförteckning.

Sid.

Förord IX

Källor och litteratur XV

Inledning ..... 1—8

Gustaf Adolfs planer vid landstigningen i Tyskland s. 1. Det svenska allianssystemet s. 4.

I. **Sverige söker genom anhängare i kustländerna divertera fiender och motståndare** ..... 9—64

Salvius' instruktion: Protestantisk solidaritet och politisk rivalitet s. 9. Sverige och Danmark i Nedersachsen s. 11. Elbefrågan s. 14. Instruktionen s. 15. *Underhandlingar med hansestäderna och Danmark:* Salvius i Lybeck s. 18, i Hamburg s. 21. Bremen s. 23. Sverige vill upprätthålla freden med Danmark s. 24. Salvius i Glückstadt s. 26. Svenska närmanden s. 27. *Försök att framkalla resningar; öfverenskommelsen med Johan Albrekt af Mecklenburg den 6 maj 1631:* Saivius får i uppdrag att uppmana hertigarne af Mecklenburg till en diversion s. 29. Deras politik s. 30. Mecklenburgsk beskickning till Gustaf Adolf s. 31. Steinbergs uppdrag s. 32. Adolf Fredriks resa till Danmark s. 33. Lohausens beskickning till Sachsen s. 34. Heusner von Wanderslebens uttalanden om Sachsens politik s. 36. Svenska närmanden till Sachsen s. 37. Nya svenska framställningar till hertigarne af Mecklenburg s. 37. Gustaf Adolfs första mecklenburgska expedition s. 39. Falkenberg i Lybeck och Hamburg s. 40. Öfverenskommelsen med Frans Karl af Sachsen-Lauenburg s. 41. Johan Fredrik af Bremen och krigspartiet i staden Bremen s. 42. Hamiltons värfningar s. 44. Grefve Wilhelms af Nassau trupper s. 45. Georg af Lüneburg s. 46. Frans Karls resning s. 48. Lohausens och Passows betänkande om Adolf Fredriks politik s. 53. Lohausen sändes till Danmark s. 55. Tillämnad beskickning till de protestantiska kurfurstarne s. 56. Gustaf Adolf i Bärwalde och hans andra mecklenburgska expedition s. 57. Steinberg sändes till Gustaf Adolf s. 59. Johan Albrekts öfverenskommelse med Gustaf Adolf s. 61.

II. **Ständerna i kustländerna söka trygga sin självbestämmanderätt** ..... 65—140

Neutralitetsprojekt: Oldenburgs första framställningar s. 65. Ostfrieslands första framställningar s. 68. Fortsatta underhandlingar med Tilly och Gustaf Adolf s. 69. Generalstaternas hållning s. 71. Tilly utrymmer grefskapen s. 72. Gustaf Adolfs salvaguardia för Oldenburg s. 74. *Kristian IV:s krigsplaner:* Kristian IV och Leipzigkonventet s. 76. Försök att bilägga striden med Hamburg s. 79. Kristian IV, hertig Fredrik af Holstein-Gottorp och landtständerna i hertigdömena s. 81. Dansk besättning i Neustadt s. 83. Johan Fredrik närmar sig Sverige s. 86. Kristian IV:s försök att ställa stiftet Bremen under sin kontroll s. 86. Aitzema och Salvius s. 89. Sverige vill förekomma Danmark s. 90. Hertig Fredriks neutralitetsplaner s. 92. Hertig Fredrik och Leipzigkonventet s. 93. v. d. Lanckens betänkande s. 94. Kristian IV sänder ombud till konventet i Hamburg s. 97. *Sammanslutningsförsök: Leipzigkonventet:* De nedersachsiska städerna och Leipzigkonventet s. 102. De nedersachsiska furstarne och Leipzigkonventet s. 108. De nedersachsiska kretsständerna på Leipzigkonventet s. 112. *Första kretsmötet i Hamburg:* Städernas hållning s. 113. Fredrik Ulrik af Braunschweig s. 121. De lüneburgska hertigarne s. 123. Smärre ständer s. 124. Hertigarne af Mecklenburg och Johan Fredrik af Bremen s. 124. Johan Georg och kretsmötet s. 126. Solms' och Chemnitz' rapporter från Leipzig s. 127. Wilhelm af Hessen och Wilhelm af Weimar s. 129. Salvius och kretsmötet s. 132. Kretsmötets förlopp s. 134.

III. **Sverige börjar motarbeta tredje-partipolitiken** ..... 141—203

"Norma futurarum actionum": Kejsarens monitoria och avocatoria s. 141. Gustaf Adolf och Leipzigkonventets resultat s. 142. "Norma futurarum actionum" s. 144. Magdeburgs fall s. 145. Föreskrifter om förhållandet gent emot Danmark s. 146. Framryckningen till Elbe s. 148. *Fördraget med Johan Fredrik af Bremen den 23 juni 1631:* Leslie hos Johan Fredrik s. 149. Fördraget s. 150. *Andra kretsmötet i Hamburg:* Johan Fredrik s. 154. Hertigarne af Mecklenburg s. 154. Hertig Fredrik s. 157. Städerna s. 158. Kristian IV s. 159. Ständerna skiljas s. 160. Kejsaren söker skrämma städerna till underkastelse s. 160. Rustningar i Schleswig-Holstein s. 161. Förslag om Rostocks och Dömitz' neutralisering s. 162. *Underhandlingar med Kristian af Lüneburg och Kristian IV:* Salvius i Celle s. 163. Svenska anbud till Danmark s. 165. *Fördraget med hertigarne af Mecklenburg:*

Tott rycker in i Mecklenburg s. 166. Rostocks belägring s. 169. Första förslaget till fördrag den 5 augusti 1631 s. 170. Underhandlingar med Steinberg s. 174. Underhandlingar med Salvius; andra förslaget till fördrag med Mecklenburg s. 175. Hamilton landstiger i Pommern s. 182. Tredje eller Halleförslaget till fördrag med Mecklenburg s. 182. Underhandlingarna i Rostock i oktober s. 184. Krigshändelserna i Mecklenburg s. 187. Växande misstämning s. 188. Wismars kapitulation s. 191. Adolf Fredriks underhandlingar med Gustaf Adolf s. 196.

IV. **Kretsständernas sammanslutningsförsök misslyckas. Nya svenska planer och ny svensk taktik** ..... 204—277

Salvius' instruktion den 17 sept. 1631: Gustaf Adolfs planer närmast efter slaget vid Breitenfeld s. 204. Instruktionen s. 207. *Tredje kretsmötet i Hamburg:* Förberedande underhandlingar s. 208. Fredrik Ulrik af Braunschweig s. 210. Johan Fredrik af Bremen s. 211. Hertigarne af Mecklenburg s. 213. Kristian af Lüneburg s. 216. Ratzeburg och Sachsen-Lauenburg s. 217. Städerna s. 217. Fredrik af Holstein-Gottorp s. 219. Kristian IV s. 221. Pentz' underhandlingar med Reinach och Commargo i Trachtersheim s. 222. Kretsmötets förlopp s. 225. *Fjärde kretsmötet i Hamburg:* Kristian IV s. 227. Fredrik af Holstein-Gottorp s. 228. Fredrik Ulrik af Braunschweig s. 229. Kristian af Lüneburg s. 231. Ratzeburg s. 232. Sachsen-Lauenburg s. 232. Städerna s. 232. Salvius s. 234. Johan Georg af Sachsen s. 236. Knesebecks beskickning s. 236. Sixtinus' proposition s. 237. Förberedande underhandlingar i Hamburg s. 238. Salvius söker spränga kretsmötet s. 241. Kretsmötets förlopp s. 243. *Separatunderhandlingar:* Gustaf Adolf godkänner förslaget till öfverenskommelse med kretsen s. 251. Fördrag med Hamburg den 26 nov. och med Kristian af Lüneburg den 6 dec. s. 252. Salvius i Braunschweig s. 256. Underhandlingar med Hildesheim s. 258. Steinberg resident i Braunschweig s. 259. Fördrag med Lybeck den 30 dec. s. 260. Gustaf Adolfs danska politik s. 263. Konferensen i Kiel s. 264. *Gustaf Adolfs nya planer:* Förändringarna i konungens förbundspolitik vintern 1631—1632 s. 269. Fördragens "eviga" giltighet s. 270. Protektoratet s. 271. Jus belli och "recognitionen" s. 272. "Haupt der evangelischen chur-, fursten und stände" s. 275. Ny taktik s. 276.

V. **Ockupationen af de nedersachsiska kustländerna** ..... 278—370

Den militära situationen sept. 1631—mars 1632: Planerna efter slaget vid Breitenfeld s. 278. Memorialet för Wilhelm af Hessen den 21 dec. s. 281. Pappenheims ankomst till

Nedersachsen s. 283. Magdeburgs undsättning s. 285. Memorialet för Grubbe den 16 jan. s. 286. Kontraorder; memorialet för Wilhelm af Hessen den 26 jan. s. 289. Memorialet för Grubbe d. 6 febr. s. 291. Öfverläggningarna i Einbeck s. 292. Pappenheim mästare i fria fältet s. 293. *Kampen om stiftet Bremen; Brytning mellan Sverige och Danmark?* Johan Fredrik griper till vapen s. 294. Öfverläggningar om fälttågsplanen utanför Wismar s. 297. Tott rycker in i stiftet Bremen s. 298. Pentz' nya framställningar till Reinach s. 299. Underhandlingarna t. o. m. Freiburgs besättande s. 301. Svenskarne och Freiburgs besättande s. 308. Johan Fredrik låter återtaga Freiburg s. 309. Syndikus Koch och Commargos regementsschultheiss tillfångatagna s. 311. Tott stannar i stiftet s. 312. Grubbe hos Tott s. 314. Gustaf Adolfs skrifvelse af den 28 febr. s. 315. Kristian IV:s förklaring af 18 och 19 februari s. 316. Fredrik Günther sändes till Salvius s. 318. Gustaf Adolfs framställningar genom Baudissin s. 319. Kristian IV ratificerar fördraget af 8 febr. s. 320. Partiellt riksrådsmöte i Köpenhamn s. 320. Opposition i hertigdömena s. 321. Kristian IV och Frans Karls inmarsch i Holstein s. 322. Beskickningar till Tott och Gustaf Adolf s. 322. Riksrådsmöte i april s. 324. Erik Andersson Trana återvänder från Gustaf Adolf s. 324. Tott bereder sig att lämna stiftet Bremen s. 325. Pappenheim undsätter Stade s. 327. Traditionen om Totts oduglighet s. 331. Pappenheim återupptager underhandlingarna med Kristian IV s. 333. Danska framställningar till svenskarne och Johan Fredrik s. 335. Kristian IV afbryter underhandlingarna med Pappenheim s. 337. Pappenheim lämnar stiftet Bremen s. 338. *Det svenska kontributionssystemet:* Spänningen mellan Sverige och Danmark minskas s. 342. Fördraget med staden Bremen den 23 mars s. 344. Sverige söker ytterligare befästa sin ställning i staden och stiftet s. 345. Konventionen om grefskapet Pinneberg den 20 juni s. 347. Salvaguardian för Sachsen-Lauenburg den 17 juni s. 347. Fördraget med August af Ratzeburg den 11 augusti s. 348. Aftal med staden Lybeck om fortsatt kontribution i augusti s. 348. Förhållandet till Mecklenburg s. 349. Försök att nödga Oldenburg, Delmenhorst och Ostfriesland till kontribution s. 350. Försvarsanstalter mot Pappenheim i september och oktober s. 352. *Sverige, Danmark och Holstein-Gottorp; koalition mot Sverige?* Kristian IV:s försvarsplaner s. 353. Fredrik af Holstein-Gottorp närmar sig Sverige s. 356. Förslag till fördrag med Sverige s. 356. Hertig Hans af Holstein-Gottorp inträder i svensk tjänst s. 357. Frans Karl sommaren och hösten 1632 s. 359.

Salvius hos Kristian IV i Rendsburg s. 360. Koalitionsplaner s. 361. Försvarsanstalter i Holstein i oktober s. 364. *Oppositionella tendenser:* Striden mellan Johan Fredrik och hans ständer; danskvänliga tendenser hos domkapitlet i Bremen s. 364. Salvius' underhandlingar med staden Bremen i oktober och november s. 368. Gustaf Adolfs död s. 369.

Bilaga ..... 371—373

Axel Oxenstierna till Gustaf Adolf. Den 12 januari 1631.

Förord.

Föreliggande afhandling vill i sin mån bidraga till det under senare tid så ifrigt bedrifna utforskandet af Sveriges förbindelser med de protestantiska ständerna under Gustaf II Adolfs tyska krig. I det protestantiska Nordvästtyskland utbildade sig trenne skilda händelseförlopp: Den magdeburgska resningen, de welfiska hertigarnes underhandlingar och striderna i deras land samt den svenska maktens framträngande i kustländerna. *Magdeburgs undergång* har från första stund väckt ett intresse, som äfven sträckt sig till den fruktansvärda katastrofens förhistoria. WITTICHS undersökningar och den hetsiga polemik, de föranledt — sammanfattad af TEITGE, Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631, Halle 1904 — ha bragt i dagen en öfverraskande rikedom af källor och fakta. Trots de berättigade invändningar, som rests mot Wittichs arbeten, bibehålla dessa en grundläggande betydelse, ty om än teorien om stadens förstöring genom dess egna försvarare visar sig vara en konstruktion, så har dock denna konstruktion sina förutsättningar i en riktig, med skarpsinne och omfattande lärdom häfdad uppfattning af den magdeburgska episoden och dess betydelse för hela krigets tidigare skede. Af de *welfiska hertigarnes politik* har KRETZSCHMAR gifvit en på djupgående arkivstudier grundad skildring, som ställer alla tidigare försök i skuggan. Till kännedomen om *händelserna i kustländerna* kunna viktiga bidrag hämtas ur olika specialarbeten, men en sammanhängande framställning saknas ännu. Det är en dylik, jag här sökt ge.

Den uppgift, jag ställt mig, har ej varit att skrifva områdets historia under de händelserika åren 1630—1632. Det är den svenska politiken och ständernas ställning till denna, jag velat skildra. Naturligtvis har därvid stor uppmärksamhet måst ägnas åt Gustaf Adolfs allmänna planer och politik. Utan en dylik bakgrund blir en framställning af de många splittrade underhandlingarna meningslös och utan sammanhang. Därjämte har ju det stora intresse, hvarmed forskningen vändt sig till detaljundersökningar af den föreliggandes art, i ej ringa mån betingats af förhoppningen, — såsom den formulerats af W. STRUCK i hans banbrytande essay (1899) — att man från Sveriges taktik gentemot ständerna skulle kunna sluta till de Gustaf Adolfs planer, som aldrig hunno förverkligas. I den mån de fakta, jag kun-

nat meddela, synts mig äga intresse ur denna synpunkt, har jag därför äfven i så måtto sökt inordna dem i deras sammanhang.

Otvifvelaktigt hade det varit af stort gagn för min framställning, om jag kunnat stödja den på en öfversikt öfver Sveriges tidigare förbindelser med de nedersachsiska och westfaliska kustländerna. Jag har emellertid måst nöja mig med några korta, hufvudsakligen på SCHÄFERS framställning i hans danska historia (1902) grundade antydningar. Det har nämligen visat sig omöjligt att med fasthållande af de synpunkter, som för mig varit bestämmande, utarbeta en bredare återblick utan arkivforskningar, som lätt nog kunnat förvandla inledningen till ett särskildt arbete; hvad OPEL och andra erbjuda utöfver Schäfer, är egentligen blott lösryckta notiser. Beträffande organiserandet af Sveriges diplomatiska representation i Hamburg kan jag däremot utan vidare hänvisa till den utredning, E. HILDEBRAND lämnat i Hist. tidskr. 1884 och T. HOLM i sin posthistoria (1906).

Såsom redan en hastig blick på afhandlingen visar, har jag i regel afstått från att kritiskt behandla den äldre litteraturen. I de samtidshistoriska skrifterna ägnas endast ringa uppmärksamhet åt de frågor, som behandlas i föreliggande arbete. Omdömet gäller så väl den stora massan af nyhetskram som memoarer och officiösa, på äkta källor grundade och därför ofta trots sin tendens oersättliga arbeten, t. ex. CHEMNITZ [1] (1648) och KHEVENHÜLLER (1640—46), ja, det kan utsträckas äfven till de få författare, som under 1600-talets slut och 1700-talet fingo tillträde till arkivens skatter eller på andra vägar förstodo att skaffa sig likvärdigt material; så beröra PUFENDORF i sina "Commentarer" (1686) [2] och SLANGE-GRAM (1749) blott i förbigående förvecklingarna i de nordvästtyska kustländerna. Undantag bilda endast några arbeten, där det lokala intresset är förhärskande, främst JOH. JUSTUS WINKELMANNS krönika öfver Anton Günters af Oldenburg regering (1671), ett refererande arbete af det Chemnitzska verkets karaktär, samt LACKMANNS hufvudsakligen på landtdagsakterna byggda schleswig-holsteinska historia (1742). Med den litteratur, som här antydts, var traditionen färdigbildad. Hvad de författare, som ej ägde tillgång till primärkällor, kunde bjuda, var endast en mer eller mindre omsorgsfull och genomtänkt kompilation af föregångarnes ofta stridiga uppgifter.

Beträffande den moderna litteraturen, behöfver jag ej betona värdet af att vid en detaljundersökning kunna stödja sig på ett så-

[1] Jmfr CHEMNITZ I s. 78, 80—86, 91—93, 118—120, 124—125, 141, 189—193, 251—252, 254—258, 282—283, 284—285, 318—320, 337—341.

[2] Jmfr PUFENDORF II §§ 32, 33, 34, 37; III §§ 4, 5, 7, 22, 23, 45, 46, 47, 48, 53; IV §§ 3, 18, 27, 28, 29. Pufendorfs arbete utgör, som han själf säger i sitt förord, ett sammandrag af Chemnitz' verk, kompletteradt genom egna arkivforskningar. I fråga om de händelser, som i föreliggande arbetet behandlas, framträder resultat af dessa endast vid behandlingen af förhållandet till Danmark 1632.

dant sammanfattande arbete som RITTERS, ej heller särskildt framhålla, att först femte delen af *Sverges traktater* (1903—1909) gjort det praktiskt sedt möjligt att studera den svenska allianspolitiken i dess sammanhang. Bland skrifter, som för öfrigt kommit i betraktande, då det gällt att anvisa de af mig behandlade händelserna deras plats i den stora tyska krisen, ha naturligtvis de nyare arbetena om Gustaf Adolfs framtidsafsikter haft stor betydelse. I en öfversikt öfver hithörande litteratur i *Historisk tidskrift 1908* har jag haft tillfälle att taga ståndpunkt till några bland de problem, som genom de senaste forskningarna blifvit aktuella, och särskildt framfört en del invändningar mot de af KRETZSCHMAR (1904) inledda försöken att — om än med reservationer för tillfälliga, af situationen framtvungna afvikelser — härleda hela Gustaf Adolfs tyska politik ur planerna på ett "corpus evangelicorum". Jag kan alltså här hänvisa till denna uppsats. Äfven i föreliggande arbete återfinnes samma uppfattning, som jag där särskildt i anslutning till STRUCK sökte häfda, att man måste antaga en utveckling i konungens planer under kriget, och att försöken att för alltid organisera den svensk-tyska protestantismen i statsliga eller statsliknande former beteckna denna utvecklings kulmen. Det kan emellertid ej undvikas, att vid ett försök att precisera och häfda en afvikande uppfattning motsatsen skarpt framträder, och det må därför här betonas, att man ingalunda, därom bär äfven föreliggande arbete öfverallt vittnesbörd, kan gå Kretzschmar förbi tillbaka till den äldre litteraturen. Tvärtom har denne vid sitt försök att rekonstruera Gustaf Adolfs planer utgått från väsentliga, hittills för litet beaktade sidor af situationen i Tyskland — i detta hänseende tror jag, att föreliggande arbete gör hans forskningar mera rättvisa än min uppsats 1908 — och hans problemställning skall därför, äfven i de fall, då man ej kan följa honom vid lösningen af de uppställda problemen, länge bli af väsentlig betydelse för diskussionen om Gustaf Adolfs tyska politik.

De svenska källorna rörande händelserna i de nedersachsisk-westfaliska kustländerna ha jämte utländska dylika i rätt stor utsträckning användts af CRONHOLM (1871—1872), men dennes kända brist på skärpa och noggrannhet vid referaten gör det tillrådligt att så vidt möjligt förnya undersökningen [1]. Af vida större betydelse för mitt arbete ha ett antal svenska aktpublikationer varit; beträffande dem är det emellertid tillräckligt att hänvisa till källförteckningen. — I Tyskland är det främst intresset för Pappenheims personlighet, som vändt uppmärksamheten till kriget i de nordvästra kustländerna, och detta har ledt till, att det bajerska Riksarkivets samlingar ganska flitigt användts. DROYSENS tidskriftsuppsatser om händelserna i Nedersachsen (1871) erhöllo sitt främsta värde genom de utförliga citaten och ut-

[1] Jmfr CRONHOLM V: 2 s. 301—303, 322—328, 331, 364—365, VI: 1 s. 1—14, 52—56, 200—202, 218, 226—229, 284, 326—331, 334—341, 344—349, VI: 2 s. 73—81, 87—91, 96, 97, 99, 100, 108—118.

dragen af Münchenakter. Numera äro hans källor bättre tillgängliga genom RÖCKLS publikation af Pappenheims brefväxling (1889). Af intresse är äfven det första försöket att begagna det för öfrigt för forskningen stängda Pappenheimska familjearkivet, HEROLDS framställning af Pappenheims verksamhet år 1630 (1906). Af de i föreliggande arbete behandlade territorialstaternas arkiv har det mecklenburgska otvifvelaktigt flitigast användts. Först GROTEFENDS öfversiktligt hållna framställning af den Wallensteinska tiden (1901) motsvarar emellertid moderna fordringar. Staden Bremens politik har (1895—1898) tecknats af v. BIPPEN på grundvalen af en vidsträckt kännedom om de i stadens arkiv förvarade källorna, hvilken dock det knappa utrymmet ej alltid låter komma till sin fulla rätt. Af grundläggande betydelse för mitt arbete har slutligen FRIDERICIAS framställning af Danmarks yttre politik under tidsskedet (1876) varit, hvarjämte de utmärkta danska källpublikationerna lämnat många viktiga bidrag.

Af praktiska skäl har jag i regel måst inskränka mina arkivforskningar till de viktigare hufvudparternas arkiv. Utom det svenska Riksarkivet har jag alltså i större utsträckning användt Johan Fredriks af Bremen arkiv i Hannover, Adolf Fredriks och resterna af Johan Albrekts arkiv i Schwerin, städerna Lybecks, Bremens och Hamburgs arkiv, af hvilka det sistnämnda dock svårt härjats af 1842 års brand, grefvarnes af Oldenburg och Ostfriesland arkiv i Oldenburg och Aurich, det sistnämnda mycket ofullständigt, samt i Köpenhamn det gottorpska arkivet — de till Schleswig förda delarna af arkivet visade sig så godt som intet innehålla för mitt syfte — och Kristian IV:s arkiv. Hvad detta sistnämnda beträffar, var det egentligen Pentz' af den danska forskningen ej använda papper i Regerinskancelliets i Glückstadt arkiv, kretsdagsakterna samt brefväxlingen med hertig Fredrik af Holstein-Gottorp, som erbjödo några nyheter.

Utöfver den ram, som härmed angifvits, har jag endast gått för att i vissa bestämda fall söka komplettera de vunna resultaten. Så har jag i de sachsen-lauenburgska akterna i statsarkivet i Schleswig — f. ö. använda af HEROLD — sökt upplysningar om Frans Karls inmarsch i Holstein år 1632 och i staden Hildesheims arkiv följt Salvius' underhandlingar med dess delegerade för att med ännu ett exempel kunna belysa den inverkan, Hallerecessen utöfvade på hans hållning. I Hannover har jag användt de af Kretzschmar afsiktligt förbigångna lüneburgska och braunschweigska kretsdagsakterna, då en riktig uppfattning af kretsmötenas förlopp ej kunnat vinnas utan att taga hänsyn till så väsentliga faktorer som de welfiska hertigarne. I Riksarkivet och Camerarius-samlingen i München har jag funnit en del bidrag till underhandlingarna mellan danskarne och de katolska 1631—1632, och i Berlin har jag tagit kännedom om akterna rörande Hempo v. d. Knesebecks beskickning till det fjärde kretsmötet i Hamburg. Då det slutligen synts mig af vikt att se åtminstone någon

mera utanförstående iakttagares uppfattning af händelserna, har jag i Haag genomgått den nederländske residenten Foppius van Aitzemas skrifvelser till Generalstaterna och brorsonen Lieuwe van Aitzema.

Beträffande källcitaten må anmärkas, att dateringen genomgående — liksom i framställningen — reducerats till gammal stil, hvarvid dock datering efter nya stilen, där den förekommit, jämväl angifvits, att dateringsorterna ej angifvits vid citat af bref, som finnas tryckta eller intagna i registratur och liknade kopieböcker, att kursivering i citaten i noterna utmärker chiffer samt att stafning och interpunktion moderniserats; det ligger emellertid, frånsedt inadvertenser, i sakens natur, att konsekvens ej kan uppnås i sistnämnda afseende, såvida man vill bibehålla ordformerna orubbade. I noterna förekomma förkortningarna "s. d. o. o.", "u. d. o. o." för "samma datum och dateringsort", "utan datum och dateringsort".

Jag begagnar detta tillfälle att till min lärare professor HARALD HJÄRNE frambära mitt djupt kända tack för den väckande undervisning samt för den personliga välvilja, som kommit mig till del under min studietid. Till min lärare professor NILS EDÉN står jag likaledes i stor tacksamhetsskuld, särskildt därför, att han först ledt min uppmärksamhet på de frågor, hvarmed föreliggande afhandling sysselsätter sig, och sedan beredvilligt med råd och upplysningar bistått mig vid mitt arbete. Och slutligen kan jag ej tänka tillbaka på de gångna studieåren utan att uttrycka min tacksamhet för den lycka, som kommit mig till del, då jag under hela denna tid och icke minst vid mitt afhandlingsarbete fått åtnjuta min faders undervisning, råd och vägledning. Väsentligen har mitt arbete underlättats därigenom, att det beredts mig tillfälle att i Sverige använda arkivalier från Statsarkivet i Berlin och Riksarkivet i Köpenhamn; för det stora tillmötesgående, som därmed visats mig, ber jag att här få framföra ett vördsamt tack. Likaså riktar jag ett tack för städse visadt tillmötesgående till tjänstemännen vid de arkiv och bibliotek, jag besökt, främst Riksarkivet i Stockholm, Universitetsbiblioteket i Uppsala och Kungl. Biblioteket i Stockholm, samt till vänner och studiekamrater för hjälp med korrekturläsning.

Källor och litteratur.

Vid användande af föreliggande afhandling torde följande beaktas:

Bref, hvilkas förvaringsplats ej uppges, äro att söka i Riksarkivets samling af skrifvelser till adressaten.

Tillägges vid citerande af ett aktstycke: *konc.*, anges därmed, att aktstycket återfinnes bland utställarens i Riksarkivet förvarade koncept.

Tryckta skrifter citeras, där ej annat i litteraturförteckningen anges, endast genom anförande af författarnamn eller hufvudord.

Nedanstående förteckning upptager blott i afhandlingen citerade källor och litteratur.

A. Otryckta källor.

Riksarkivet [R. A.]

Riksregistratur 1630, 1631. [*Riksreg.*]
Tyskt och Latinskt registratur 1630. [*Tyskt och lat. reg.* 1630.]
Latinskt registratur jan.—maj 1631. [*Lat. reg.* 1631.]
Tyskt registratur jan.—mars 1631. [*Tyskt reg.* 1631.] (Sammanbundet med föregående.)
Titularregister 1611—1632.
Titularregister 1611—1654. Lat. och tyskt.

Gustaf II Adolfs koncept.
Gustaf II Adolfs bref i afskrift.

Skrifvelser till Gustaf II Adolf.

Skrifvelser till kansliämbetsmän och deras koncept. [*Till kansliämbetsmän.*]

Bref till Jakob Steinberg och J. Camerarius (i en vol., omfattande åtskilliga sekreterares papper åren 1612—1652).
Skrifvelser till sekret. Philip Sadler.
Statssekreteraren Lars Grubbes papper.

Germanica.

D. II. *Agenten Anders Svenssons (Ödells) bref till K. Maj:t* 1630.
Residenten i Nedersachsiska och Westfaliska kretsen J. Adler Salvii bref till K. Maj:t 1632.

D. III. *Ärkebiskopen af Bremen, hertigen af Holstein-Gottorp Johan Friedrichs bref* 1611—1632.
Handlingar angående Sveriges förbindelser med stiften Bremen och Verden under förra hälften af 1600-talet.
Handlingar angående Sveriges förbindelser med staden Bremen 16—17 århundradet.

D. V. *Staden Lybecks bref.*

Danica.

Agenten Johan Fegræus' (Strömfelts) bref till Kungl. Maj:t samt till Rådet och Riksrådet Per Banér.
Prins Ulriks originalbref till Gustaf II Adolf.
Danska beskickningars till Sverige memorial och noter 1632.
Förhandlingar mellan Sverige och Danmark.
Konungarne Fredrik II:s och Kristian IV:s bref till svenska regenter 1572—1632 (registratur).
Förteckning öfver danska konungars bref 1523—1545, 1568—1632.
Handlingar rörande Danmarks historia.

Hollandica.

Ambassadören Ludvig Camerarius' skrifvelser till Kungl. Maj:t 1630—1632.

Salvii samling.

Koncepter, skrifna af Joh. Adler Salvius, utan datum.
Johan Adler Salvii och hans sekreterare Georg Kellers koncepter 1625—1643.
Bref från kongl. huset (gammalt samlingsband).
Skrifvelser till Joh. Adler Salvius.

Tottska samlingen.

Åke Totts koncepter och bref.
Skrifvelser till Åke Tott.

Erik Andersson Tranas papper.

Oxenstiernska samlingen.

Axel Oxenstiernas koncept.
Skrifvelser till Axel Oxenstierna.
Handlingar rörande Tyskland och tyska kriget. [*Tyskl. och tyska kriget.*]

Stegeborgssamlingen.

Skrifvelser till Johan Kasimir från J. A. Salvius.

Afskriftssamlingen.
Lars Norrmans kopiebok.

Krigsarkivet.

Trettioåriga kriget 1631: 4.

Uppsala Universitetsbibliotek.

Allmänna handskriftssamlingen. [*Uppsala, E.*]
Nordinska samlingen. [*Uppsala, N.*]

Kungliga Biblioteket.

Samling af berömde mäns latinska bref.

Köpenhamn, Rigsarkivet.

Det danske kancellis arkiv.
Sverige, Brevveksling mellem Kongehusene.

Det tyske kancellis arkiv. [*T. K.*]
Patentenregistrant.
Udlandske avdeling. [*U. A.*]
Ausländisch registrant.
Mecklenburg: III: 2.
Inlandske avdeling. [*I. A.*]
Inländisch registrant.
Indkomne sager 1631—1640.
Hertig Fredriks af Holstein-Gottorp skrivelser.
Niedersächsische Kreisacta 22. [*Köpenhamn T. K., N. S. Kreis.*]

Regeringskancelliets i Glückstadt arkiv.
Gesamthaus Holstein 8.
Bremen-Verden 2 & 3, 5.

Den fyrstelig gottorpske geheime consejls arkiv.
N:ris 8, 39, 43, 51, 105.
Acta von dem Kreis-Konvent zu Hamburg 1631. [*Köpenhamn, G. A, N. S. Kreis.*]

Hannover, Königl. Staatsarchiv.

Kalenberg: 12: CII: e.
16: 309.
24, *Bremen, Hessen.*
Celle: 4: I: 16.
7: I: 161.
11: 147, 148, 151.

105 b: 9: 22, 23.
105 b: 14: 85, 86, 88, 89, 90, 92, 93.
106: 21.

Schwerin, Grossh. Mecklenb. geh. undt Hauptarchiv.

Svecica, Ex archivo Sverinensi II, V.
Svecica, Ex archivo Gustrowensi I A.
Acta invasionum hostilium IX, X, XI, XIV [*Schwerin, Inv. host.*]
Reichstagsacta, Religionsangelegenheiten vol. V, Generalia fasc. IV. [*Schwerin, Reichstagsacta.*]
Kreistagsacta, Niedersächsische Kreis, Religionsangelegenheiten X. [*Schwerin, Kreistagsacta.*]
Domestica principum.
Johan Wittes manualia.

Aurich, Königl. Staatsarchiv.

Landttagsacta 1632.

Oldenburg, Grossh. Haus- und Centralarchiv.

Urkunden.
XLII: 111: 7, 19.
XLII: 140: K, L.

Lybeck, Staatsarchiv.

Protocollum Senatus Lubecensis 1630, 1631, 1632.
Svecica X, XI.
Reichstagsacta XXI.
Niedersächsische Kreisacta XXVII, XXVIII.
Ecclesiastica, Katholische Religion IV: 13.
Hanseatica VII.
Stadt Hamburg II: VII.
Stadt Braunschweig III: II.

Hamburg, Archiv der freien und Hansestadt Hamburg.

Kämmereirechnungen.

Bremen, Archiv der freien Hansestadt Bremen.

A 2 a 4, 4.
ad P 6 b 1.
P 9 d 3 a 1.
X 1: k, l, m, ad k—n.
X 3 g 2.
X 3 i.

Hildesheim, Archiv der Stadt.

XIII: 14, 15, 16, 17.

Berlin, Königl. geheimes Staatsarchiv.

21: 127: p III.
24: c: 3: 5.

München, Königl. Hof- und Staatsbibliothek.

Collectio Camerariana. [*München, Cam.*]

München, Königl. allgemeines Reichsarchiv.

Akten und Tome des dreissigjährigen Krieges: Tom 168, 169, 177, 188.

Haag, Algemeen Rijksarchief.

Archief d. Staaten General 5955 (Aitzemas rapporter).
Lieuwe van Aitzema, Correspondentie.

B. Källpublikationer.

[Adolf Fredrik af Mecklenburg:] Beitrag zur Charakteristik des Herzogs Adolf Friedrich von Mecklenburg-Schwerin . . . entlehnt aus des obgedachten Herzogs eigenhändig geführten Tagebüchern im grossherzogl. Archive zu Schwerin von K. v. Lützow (i Jahrbücher XII, 1847). [Adolf Fredrik, Tagebücher.]

Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid II (1627—1643). Utg. af Kr. Erslev. Köpenhamn 1887—1888. [Erslev.]

Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnes historia I, II. Stockholm 1854, 1860. [Arkiv I, II.]

Boëthius, B., "Norma futurarum actionum" (i Hist. tidskr. 1911). [Hist. tidskr. 1911.]

Bär, Max, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. (Publicationen aus den K. preussischen Staatsarchiven LXIV). Leipzig 1896.

[Christian IV:] Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve. Utg. af C. F. Bricka og J. A. Fridericia II, III, VII. Köpenhamn 1889—91, 1878—80, 1891. [Christian den fjerdes Breve.]

[Gustaf II Adolf:] Lettres de Gustave Adolphe, Roi de Suède, adressées à son Général Dodo von In-und Kniphausen en 1630, 1631 et 1632, publiées par H. O. Feith Gröningen 1860. [Feith.]

[Gustaf II Adolf:] Konung Gustaf II Adolfs skrifter. Utg. af C. G. Styffe. Stockholm 1861. [Gustaf II Adolfs skrifter.]

[Gustaf II Adolf:] Schriftstücke von Gustaf Adolf, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands, gesammelt und herausgegeben von G. Droysen. Stockholm, Paris och Leipzig (1877). [Droysen, Schriftstücke.]

Handlingar rörande Skandinaviens historia II, XXIV, XXXIV. Stockholm 1816, 1840, 1853. [H. S. H.]

Horstmann, Die Belagerung von Stade im Jahre 1632 (i Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen, Jahrg. 1864).

Irmer G., Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634 I, II. (Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven XXXV, XXXIX). Leipzig 1888—1889.

Lisch, G. C. F. Rückkehr des Herzogs Johann Albrecht II und seiner Familie in Güstrow nach der Wallensteinischen Verbannung (i Jahrbücher XXV, 1870).

Londorp, Acta publica IV. Frankfurt a. M. 1668.

[Protokoll:] Svenska riksrådets protokoll I, II. Utg. af N. A. Kullberg. (Handlingar rörande Sveriges historia. I tryck utgifna af Kongl. Riksarchivet. Tredje Serien). Stockholm 1878—1880. [S. R. P.]

Ratjen, H., Verzeichniss der Handschriften der Kieler Universitätsbibliothek, welche die Herzogthümer Schleswig und Holstein betreffen I, III. Kiel 1858, 1865—66.

Regesta diplomatica Historiæ Danicæ. Index chronologicus diplomatum et literarum, Historiam Danicam inde ab antiquissimis temporibus usque ad annum 1660 illustrantium, quæ in liberis editis vulgata sunt. Series secunda. Tomi posterioris pars posterior. Ab anno 1608 ad annum 1660. Köpenhamn 1907. [Reg. Dan. II: 2.]

[Samlingar:] Historiska samlingar III. Utg. af C. Adlersparre. Stockholm 1797. [Adlersparre.]

Schybergson, M. G., Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—30, belysta genom aktstycken ur Svenska Riksarkivet. (Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk). Helsingfors 1881.

[Skrifter:] Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling II: 1, 7 och 9. Utg. af P. Sondén. Stockholm 1888, 1895, 1898. [Ox. skr.]

[Traktater:] Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar V: 1, 2. Utg. af O. S. Rydberg och C. Hallendorff. Stockholm 1903, 1909. [Sverges traktater.]

C. Bearbetningar.

Aitzema, L. van, Historie of verhael van saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden III. Haag 1658.

Arend, J. P., Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden, achtereenvolgens voortgezet door M:r O. van Rees en D:r W. G. Brill III: 4. Amsterdam 1863.

Balck, Mecklenburg im dreissigjährigen Kriege (i Jahrbücher LXVIII, 1903).

Becker, J. R., Umständliche Geschichte der Kaiserl. und des Heil. Römischen Reichs freyen Stadt Lübeck II. Lübeck 1784.

Berggren, P. G., Lars Grubbe, hans lif och verksamhet. Akad. Afh. Karlstad 1898.

v. Bippen, Wilhelm, Geschichte der Stadt Bremen II. Bremen 1898.

Björlin, G., Johan Banér I. Stockholm 1908.

Boethius, B., Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland (i Hist. tidskr. 1908). [Hist. tidskr. 1908.]

— „ — Salvius i den nedersaxiska kretsen maj—dec. 1631. Några bidrag till Gustaf II Adolfs politik (i Hist. tidskr. 1910). [Hist. tidskr. 1910.]

Bothe, F., Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland. Frankfurt a. M. 1910.

Chemnitz, B. Ph. von, Königlichen schwedischen in Teutschland geführten Kriegs erster Theil. Stettin 1648.

Cronholm, Abr., Sveriges historia under Gustaf II Adolphs regering V: 2, VI: 1 och 2. Stockholm 1871, 1872.

Decken, F. von der, Herzog Georg von Braunschweig und Lüneburg. Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges, nach Originalquellen des Königlichen Archivs zu Hannover I, II. Hannover 1833, 1834.

Droysen, G., Gustaf Adolf II. Leipzig 1870. [Droysen, Gustaf Adolf.]

— „ — Die niedersächsischen Kreisstände während des schwedisch-deutschen Krieges 1631 und 1632 (i Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde VIII, 1871). [Droysen, Die niedersächsischen Kreisstände.]

— „ — Das Auftreten Pappenheims in Norddeutschland nach der Schlacht bei Breitenfeld (i Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde VIII, 1871). [Droysen, Das Auftreten Pappenheims.]

— „ — Brandenburgische Audienzen bei Gustaf Adolf (i Zeitschrift für Preussische Geschichte und Landeskunde XV, 1878). [Droysen, Audienzen.]

— „ — Die Verhandlungen über den Universalfrieden im Winter 1631—1632 (i Archiv für die Sächsische Geschichte. Neue Folge VI, 1880). [Droysen, Verhandlungen über den Universalfrieden.]

— „ — Schriftstücke. Se B: Gustaf II Adolf.

Erslev, K. Se B: Aktstykker.

Feith. Se B: Gustaf II Adolf.

Freudenberger, H., Hamburgs Streit mit Christian IV. von Dänemark über den Glückstädter Zoll 1630—1645 (Diss.). Hamburg 1902.

FRIDERICIA, J. A., Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjöbenhavn (1629—60) I: 1629—35. Köpenhamn 1876.

GARDINER, S. R., History of England from the accession of James I. to the outbreak of the civil war 1603—1642. VII. 1629—1635. London 1894.

GEIJER, E. G., Svenska folkets historia III. Stockholm 1876.

GROTEFEND, O., Meklenburg unter Wallenstein und die Wiedereroberung des Landes durch die Herzöge (i Jahrbücher LXVI, 1901).

GROTIUS, HUGO, De jure belli et pacis libri tres. In quibus ius naturæ et gentium; item iuris publici præcipua explicantur. Paris 1625.

HALLENBERG, J., Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering V. Stockholm 1796.

HELBIG, K. G., Gustaf Adolf und die Kurfürsten von Sachsen und Brandenburg 1630—1632. Leipzig 1854.

HEROLD, R., Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim. Seine kriegerische Tätigkeit im westlichen Mitteldeutschland und sein Feldzug an die untere Elbe 1630. München 1906.

HESS, J. E., Gottfried Heinrich, Graf zu Pappenheim. Leipzig 1855.

HILDEBRAND, E., Den svenska diplomatiens organisation i Tyskland under 1600-talet (i Hist. tidskr. 1884).

HOLM, T., Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria I. 1620—1642. Stockholm 1906.

HÄBERLIN, FR. D. och SENKENBERG, R. K. VON, Neuere Teutsche Reichs-Geschichte bis auf unsere Zeiten XXVI (1629—1634). Halle 1795.

KLOPP, ONNO, Ostfriesische Geschichte II. Hannover 1856. [Klopp, Ostfr. Gesch.]

— „ — Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632 III: 1 och 2. Paderborn 1896.

KRETZSCHMAR, JOH., Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. (Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens. Herausgegeben vom Historischen Verein für Niedersachsen. Band XVII). Hannover och Leipzig 1904.

LACKMANN, ADAM HEINRICH, Einleitung zur Schleswig-Holsteinischen Historie IV. Hamburg 1742.

[Lexikon:] Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige svenske män I. Stockholm 1874.

— „ — Dansk biografisk Lexikon. Köpenhamn 1887—1905.

LÜTZOW, K. CH. F. VON, Versuch einer pragmatischen Geschichte von Mecklenburg III. Berlin 1835.

Opel, J. O., Der niedersächsisch-dänische Krieg II, III. Magdeburg 1878—1894.

Pufendorf, S., Commentariorum de rebus Suecicis Libri XXVI. Ab expeditione Gustavi Adolfi Regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinæ. Utrecht 1686.

Ritter, M., Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. Von Joh. Kretzschmar (i Gött. gel. Anz. 1905).

— „ — Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dressigjährigen Kriges III. Stuttgart & Berlin 1908.

Rommel, Ch. von, Geschichte von Hessen VIII. Kassel 1843.

Rydfors, Aron, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—Maj 1630. Uppsala 1890.

Rüthning, G., Oldenburgische Geschichte I. Bremen 1911.

Röckl, S., Quellenbeiträge zur Geschichte der kriegerischen Thätigkeit Pappenheims (I), III. München 1889, 1893 (Programm des K. Maximilians-Gymnasiums).

Rørdam, Holger, Hertug Ulrik, Kong Christian IV:s Søn (i Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder, især i det 17. Aarhundrede II). Köpenhamn 1896.

Röse, B., Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar. Biographisch dargestellt. I, II. Weimar 1828, 29.

Sattler, C., Reichsfreiherr Dodo zu Innhausen und Knyphausen, Königl. Schwedischer Feldmarschall. Seine Lebensgeschichte. Norden 1891.

Schildt, Fr., Das Bisthum Schwerin in der evangelischen Zeit (i Jahrbücher XLVII, 1882, XLIX, 1884, LI 1886).

Schulenburg, O., Die Vertreibung der mecklenburgischen Herzöge Adolf Friedrich und Johann Albrecht durch Wallenstein und ihre Restitution. (Diss.). Rostock 1892.

Schäfer, Dietrich, Geschichte von Dänemark V. (Allgemeine Staatengeschichte. Utg. af K. Lamprecht. Erste Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten. Utg. af Heeren, Ukert m. fl. XIII: v). Gotha 1902.

Slange, N. och Gram, H., Kong Christian den fierdes Historie. Köpenhamn 1749.

Struck, Walter, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf. Stralsund 1895. [Struck, Wilhelm von Weimar.]

— „ — Gustav Adolf und die schwedische Satisfaktion. Leipzig 1899. (Äfven i Historische Vierteljahrschrift II, 1899). [Struck, Gustav Adolf.]

Theatrum europæum . . . II. Frankfurt a. M. 1646.

Waitz, Georg, Schleswig-Holsteins Geschichte in drei Büchern II. Göttingen 1852.

Wiarda, T. D., Ostfriesische Geschichte IV. Aurich 1794.

Winkelmann, Joh. Just., Oldenburgische Friedens und der benachbarten Oerter Kriegeshandlungen. Darinnen . . . Anthon Günthers . . . Regirung . . . zusammengetragen und . . . verabfasset. 1671.

Wittich, Karl, Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly. Berlin 1874. [Wittich, Magdeburg.]

— „ — Dietrich von Falkenberg, Oberst und Hofmarschall Gustav Adolfs. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Magdeburg 1892. [Wittich, Falkenberg.]

Wohlwill, Ad., Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf 1630—32 (i Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte 1894).

Förkortningar.

Hist. tidskr.: Historisk tidskrift, utg. af Svenska historiska föreningen.
Jahrbücher: Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde.
Gött. gel. Anz.: Göttingische gelehrte Anzeigen.

Inledning.

Då Gustaf Adolf vände sig mot den segrande katolska reaktionen i Tyskland, var det för att så afgörande som möjligt förskjuta makten till Sveriges och därmed äfven till protestantismens fördel. Först och främst ville han genomdrifva en restitution, ett återställande inom största möjliga område af hvad kejsaren och ligan slagit under sig; vid öfverläggningarna med riksrådet begränsade han ännu (4 maj) sin uppgift till de nordtyska kretsarna men fordrade kort efter landstigningen i Pommern en allmän restitution i hela Tyskland[1]. "Den tyska liberteten" skulle, så löd ett annat slagord, upprätthållas i andliga och världsliga ting. Med andra ord, en stark katolsk makt — och minst af allt en sjömakt — fick, åtminstone i Nordtyskland, ej träda i stället för de små protestantiska staterna. Men Gustaf Adolf stannade ej härvid. Om än grannarnes svaghet var ett viktigt moment i Sveriges ställning[2], så var det dock just deras bristande motståndskraft, som öppnat vägen för de katolska härarna. Redan innan konungen lämnade sitt rike var han därför besluten att befästa[3] sitt verk genom att för framtiden bereda Sverige en position i Tyskland. Det var hans uttalade afsikt att under åberopande af de olika argument tidens folkrätt erbjöd behålla Stralsund och eventuellt andra "occupata", till dess Europa åter kommit till lugn — utan tvifvel hans önskan att för alltid

[1] *S. R. P.* II s. 3. *Hist. tidskr. 1908* s. 70, 75.

[2] ". . . tanto erit Suecia securior, quanto illi debiliores" (*S. R. P.* I s. 224).

[3] Här afses endast en sida af ett eventuellt landförvärfs politiska betydelse, ej de folkrättsliga doktriner (jmfr nedan s. 5), från hvilka den svenska diplomatien hämtade argument för sina kraf.

införlifva något dylikt förvärf med sitt rike[1]. Sverige skulle alltså ej uppge den militära förutsättningen för att när som helst kunna ingripa i Tyskland[2]. Knappt hade Gustaf Adolf landstigit på tysk jord, förr än det visade sig, att han inom Sveriges närmaste intressesfär äfven ville traktatsmässigt fastslå sin befogenhet att upprätthålla resultaten af sitt företag. Han lät nämligen Pommern för "evigt" erkänna Sverige som garant för sin integritet. Att förhållandet ej uttryckligen karaktäriserades som ett svenskt protektorat, berodde endast på pomrarnes envisa motstånd, som den svenska diplomatien ej mäktade öfvervinna. I det följande skall visas, hur liknande planer gent emot Mecklenburg framträdde. — Redan den 11 juli hade Gustaf Adolf gifvit Brandenburgs sändebud Bergman klart besked om

---

[1] *Hist. tidskr. 1908* s. 70—71. I detta sammanhang må det tillåtas att med anledning af Oxenstiernas som bilaga meddelade märkliga uttalanden om Pommern af 12 januari 1631 beröra frågan, om Gustaf Adolf från början afsett Pommerns eröfring. Gent emot KRETZSCHMARS slutsats, att man i § 14 af det pommerska fördraget har att se "das erste bestimmte Anzeichen seiner Absichten auf Pommern", framhölls i min uppsats i *Hist. tidskr. 1908,* att fördraget dock ordnar Pommerns förhållande till Sverige för framtiden under förutsättning, att landet ej kommer att stanna i dess besittning, och att så väl § 14 som andra samtida uttalanden af Gustaf Adolf innebära ett löfte att under vissa — aldrig uppfyllda — förutsättningar öfverlämna Pommern till Brandenburg. Naturligtvis skulle han i och för sig ej ha haft något emot Pommerns förvärf, men frågan vore, om han "rebus sic stantibus" skulle ha uppfyllt sitt löfte. För att kunna förneka detta måste ett bestämdt källornas vittnesbörd företes. Enligt min mening ge ej Oxenstiernas uttalanden detta vittnesbörd, ty dels ha de — om man bortser från, att de olägenheter, som enligt dem skulle följa af medgifvandena, hänföra sig till det pågående kriget —, tillkommit först sedan det visat sig, att Brandenburg ej tog Sveriges parti, dels har kanslern senare själf förklarat, att artikeln endast kunde åberopas som stöd för anspråk på panträtt, ej på verklig besittningsrätt (*H. S. H.* XXXIV s. 18) — att han då fann dess bindande kraft tvifvelaktig, beror väl åter på att den aldrig erhöll reciprok karaktär — och slutligen har Gustaf Adolf ännu våren 1631 framställt nya, om än ej lika fördelaktiga anbud som vid sin landstigning — han kräfde då ej blott Stralsund utan delar af pommerska kusten, dock ej hela landet som pant (*Hist. tidskr. 1908* s. 75). I hvarje fall tillåter, hvad vi nu veta, ej att påstå, att Gustaf Adolf från början sökt i Tyskland förvärfva en landmassa, tillräcklig för att uppbära ledareskapet i en allmän svensk-tysk evangelisk sammanslutning och däraf sluta, att § 14 i Pommerska fördraget är ett afsiktligt, konsekvent led i arbetet för en dylik sammanslutning (Jmfr KRETZSCHMAR s. 166).

[2] *S. R. P.* II s. 3.

sina afsikter: Man skulle göra honom till "tutor" för de återinsatta furstarne "in diesen landen", "dass ich ihre festungen bewahre", alltså en motivering både för Gustaf Adolfs ockupationsplaner och för det — af Pommern då ännu ej tillbakavisade — "eviga" protektoratet öfver kuststaterna. Samma tankegång ligger bakom hans följande underhandlingar med Brandenburg. Där uppfattade man också fullt korrekt dessa afsikter. I februari 1632 meddelade man Sachsen, att Gustaf Adolf bl. a. ämnade fordra afträdelser vid pommerska kusten, ett evigt förbund med de till hafvet gränsande staterna och rätt att låta sina krigsskepp inlöpa i tyska hamnar[1].

Så gestalta sig grunddragen af de planer, som vid krigets utbrott och under dess första skede framträda i konungens öfverläggningar med sina förtrogna och vid underhandlingarna med intresserade stater. En dylik svensk position vid Östersjökusten hade naturligtvis äfven efter freden erbjudit utgångspunkter för nära förbindelser med protestanterna i rikets inre. Ja dessa hade väl varit hänvisade att söka stöd hos den makt, som räddat dem, så länge den politiska grupperingen berodde af den religiösa motsättningen. Och för Gustaf Adolf var det ju självklart, att det så skulle vara. Detta var emellertid frågor, som lämnades åt framtiden. Konungen har under krigets tidigare skede ej framträdt med planer att för "evigt" folk- eller statsrättsligt organisera Sveriges förhållande till de tyska trosförvan-

[1] Droysen, *Audienzen* s. 21, *Verhandlungen über den Universalfrieden* s. 236—237. Struck, *Gustav Adolf* s. 65. Struck uppfattar emellertid Brandenburgs uttalanden som slutsatser på grund af en partiell kännedom om planerna på ett "corpus evangelicorum", medan de otvifvelaktigt, som här skett, böra sammanställas med afsikterna på att stärka Sveriges position vid Östersjökusten. Redan underhandlingarna om Pommern måste ju ha gifvit brandenburgarne en klar föreställning om dessa afsikter. — I detta sammanhang torde man böra erinra om berättelserna, att Oxenstierna förklarat det vara Gustaf Adolfs afsikt att bilda ett kejsarrike Skandinavien och fördenskull bl. a. behålla Pommern och Mecklenburg (*H. S. H.* II s. 101). Ett rykte af liknande art återges af Balck i *Jahrbücher* 68 s. 94: I arkivet i Schwerin finnes "Abschrift eines schwedischen Geheimeraths-Beschlusses von 1640, wonach die Vereinigung Dänemarks, Pommerns, Mecklenburgs mit Schweden . . . erstrebt werden sollte". Att i intetdera fallet autentiska uttryck för verkligt mognade svenska planer föreligger, torde vara klart, men äfven hugskott af denna art sakna ej sitt intresse, då de gå i samma riktning som den svenska politikens tendenser.

terna i allmänhet, och dylika planer äro ej och uppfattades ej heller af hans rådgifvare som ett nödvändigt komplement till ockupationsplanerna[1].

Gustaf Adolfs tyska allianssystem har med rätta blifvit föremål för det lifligaste intresse, sedan det visat sig, att hans framtidsplaner afspegla sig däri. Det är då af största vikt att iakttaga, hur skillnaden i konungens afsikter beträffande kuststaterna och ständerna i rikets inre motsvaras af en bestämd skillnad i fördragen med de förra och de senare. "På Pommern och Mechelnburg, såsom de där liggia vid sjösidan, måste tages bättre acht än på de furstendömer och städer, som liggia op i Tyskland", skref Oxenstierna (12 jan. 1631) i ett betänkande om Sveriges allianssystem. Vid förbunden med de senare användes en fördragstyp, som — frånsedt en del variationer — kan sägas vara uppkommen därigenom, att man af de pommerska fördragen tagit de bestämmelser, som voro afsedda att gälla endast under det pågående kriget och dessutom återinfört de af Pommern tillbakavisade termer — "protectio" o. s. v. —, som så skarpt framhäfde Sveriges företräde framför de tyska territorialstaterna. Villkoren voro alltså i sina hufvuddrag fastställda redan vid konungens landstigning. Det första exemplet på ett fördrag af denna typ är den s. k. hessiska "eventualkonfederationen" (11 nov. 1630). Därtill sluta sig fördragsskissen i "Norma futurarum actionum" och på grundvalen däraf aftalade eller från svensk sida föreslagna allianser, d. v. s. samtliga utförligare fördrag och fördragsutkast fram till senhösten 1631[2] med undantag af de Mecklenburg och Brandenburg (sept. 1631) förelagda förslagen.

[1] Oxenstierna betonar i skrifvelser till Gustaf Adolf den 12 (bil.) och 17 jan. (om neutralitet m. m.) med eftertryck Sveriges intressen vid Östersjökusterna och begränsar samtidigt dess uppgifter i Tyskland. Att Gustaf Adolf från första stund mer än kanslern lagt vikt vid den universella betydelsen af den svenska maktutvidgning, båda eftersträfvade, är säkert. Men däraf kan man ju ej utan vidare sluta, att han från början ställt sig de högsta tänkbara mål. En sak blir emellertid genom Oxenstiernas betänkanden klart: Om ej ens konungens förtrognaste rådgifvare ännu i januari 1631 vetat, att denne velat bilda ett "corpus evangelicorum", så måste äfven den, som anser sig böra antaga, att han redan vid krigets början hyst dylika planer, afstå från att söka bevis för denna sin åsikt i öfverläggningarna med öfriga svenska förtroendemän, t. ex. riksrådet; ej heller kan konungen ha meddelat Brandenburgs sändebud, hvad han förtegat för rikskanslern.

[2] I *Sverges traktater,* "Norma fut. act.", i *Hist. tidskr. 1911* s. 199 f.

Vid en jämförelse mellan fördrag af den hessiska och af den pommersk-mecklenburgska typen måste man först och främst beakta, hur de förra sökte trygga öfriga ständer mot anspråk af den art, som betingades af kustländernas särskilda förhållande till Sverige. Allianserna skulle endast gälla, tills deras ändamål — ett lyckligt slut på de tyska striderna — uppnåtts. Och vidare, medan tidens folkrätt, såsom redan antydts, måste lämna argument för Gustaf Adolfs ockupationsplaner i Pommern och snart äfven i Mecklenburg, föreskrifves det i fördrag af den hessiska typen, att Sverige ej "jure belli" eller under andra förevändningar finge göra anspråk på land och rättigheter inom bundsförvanternas områden, oafsedt om dessa befunne sig i fiendens våld eller ej. Utgångspunkten för de olika fördragstypernas föreskrifter i detta afseende var Hugo Grotius' lära om "jus belli". Denna innebar, att den blotta militära ockupationen faktiskt medförde fullständig äganderätt och härskarmakt, hvarför det juridiskt sedt vore likgiltigt, om ett område, som man med vapen i hand fråntog sin fiende, tillhörde denne eller någon annan. För att mildra de ödesdigra följderna af denna järnhårdt konsekventa doktrin tog Grotius sin tillflykt till moralen. Man borde endast fordra en skälig ersättning för sina krigskostnader, "satisfactio", och därutöfver ej begära något, för så vidt det ej vore nödvändigt för ens säkerhet, utgjorde en oundgänglig "assecuratio". Ville man i dessa läror söka stöd för sina kraf, måste man tydligtvis beteckna ett område, som man önskade förvärfva, som en nödvändig "assecuratio", såvida anspråken på "satisfactio" ej stego så högt, att man kunde kräfva det som dylik, vare sig som pant eller rent af som verklig besittning. Den svenska diplomatien har följt dessa doktriner. I Gustaf Adolfs instruktion för Oxenstierna april 1630, hvilken innehåller de villkor, som skulle föreläggas på Danzigkongressen[1], motsvaras "satisfactio" af en penningersättning, "assecuratio" däremot af den eftersträfvade territoriella vinsten vid Östersjön. Denna motivering lämnade emellertid en svårighet olöst. De svenska ockupationsplanerna skulle ju drabba Sveriges vänner, ej dess fiender. Man kunde därför ej undgå att fråga, om det ej vore "iniquum, för kejsarens skuld privera hertigarna af Pommeren och Mekelborg deras arfrät".

[1] *Ox. skr.* II: 1 N:o 425.

Det har knappast ansetts som en fullt tillfredsställande ursäkt, att det endast var fråga om en ockupation, ej om verkligt besittningstagande, och ej heller torde den från de hotade furstarnes egen svaghet hämtade argumentation, som användes gent emot det brandenburgska sändebudet Bergman, hafva förefallit tillfyllestgörande[1]. Däremot kunde man onekligen lättare påvisa billigheten i en fordran, att ständer, hvilka Sverige förhjälpte till deras arf och eget, skulle ge det "satisfactio", ersätta dess omkostnader, och så börjar Gustaf Adolf först af Brandenburg, sedan detta ej vågat göra gemensam sak med honom, och snart äfven af Mecklenburg fordra de områden, han ansåg sig behöfva, som pant för en sådan ersättning. Det var dylika konsekvenser af de förhärskande folkrättsliga doktrinerna, som fördrag af den hessiska typen genom de nyss antydda föreskrifterna ville utesluta[2]. Om det på intet sätt var självklart, huruvida Sverige "jure belli" skulle häfda anspråk mot sina trosförvanter eller ej, så måste det emellertid ha synts stå i den fullaste samklang både med juridisk och moralisk rätt, att det kräfde krigsskadeersättning af sina katolska motståndare; fördrag af båda typerna garanterade det också rätten att behålla ockupationer af fiendeland, tills det erhölle sådan. — De anspråk, Gustaf Adolf "jure belli" häfdade, vunno ju senare en väsentligt större omfattning än vid krigets början; samtidigt undergick äfven termernas innebörd en förskjutning. Som det längre fram skall visas, fattade man nämligen senare utan hänsyn till Grotius' restriktioner den "jure belli" förvärfvade äganderätten och härskarmakten som — till sitt begrepp — slutgiltig. Under krigets tidigare skede åter nöjde man sig med att betrakta ockupationen som ett temporärt förverkligande af anspråk, uppkomna genom kränkning af Sveriges rätt. Eller

[1] *S. R. P.* II s. 3—4, Droysen, *Audienzen* s. 21.

[2] Jmfr Grotius, *De jure belli et pacis*, III : VI (framförallt § 7), VIII, XIII § 1 och XV : § 1. Sedan man börjat beteckna de territoriella förvärf, som Sverige eftersträfvade, som "satisfactio" i st. f. "assecuratio", togs den senare termen i anspråk för att motivera planerna att bilda ett "corpus evangelicorum". På grund af denna skiftning i de båda termernas användning verkar det förvillande att som Kretzschmar (s. 159) från början med "satisfactio" beteckna planer på territoriella förvärf och med "assecuratio" planer på en svensk-tysk sammanslutning. Oriktigt är det att från tanken på "assecuratio" i aprilinstruktionen för Oxenstierna sluta sig till förefintligheten af planer på ett "corpus evangelicorum" (*ibid.* s. 166).

med andra ord, man deducerade sina rättsanspråk ej ur besittningstagandet utan ur Sveriges lidna skada. Följden blef, att besittningsrätten bortföll, om annan ersättning erhölls. Det var därför, åsyftade ockupationer så väl vid kusten som i rikets inre betecknades som pantbesittningar.

Öfriga bestämmelser reglera efter en bestämd plan om än med variationer förhållandena under det pågående kriget. Bundsförvanterna ställa sig — så är schemat — under Sveriges protektion, lämna detta högsta ledningen ("directorium absolutum") af kriget med en maktfullkomlighet, som bäst kan karaktäriseras som en militärdiktatur, öppna sitt land för den svenska arméen och ställa i högre eller lägre grad dess resurser till dennas förfogande. Då den svenska politiken i "Norma futurarum actionum" uppställer som sitt mål att för kriget sammansluta alla protestantiska ständer i en enhetlig organisation under svensk ledning på dylika villkor, skulle det ligga nära till hands att antaga, att man i den tidigare förbundspolitikens nyss betonade enhetlighet, hvad villkoren beträffar, har ett bevis för att denna plan från första stund föresväfvat konungen. Så behöfver dock gifvetvis ej vara förhållandet. Äfven om han endast ansett sig kunna hoppas, att en del af protestanterna skulle ansluta sig, fordrade ju krigets enhet, att dessa skulle ställa sig under Sveriges ledning — såvida ej omständigheter inträffade, som gjorde förändringar i allianssystemet nödvändiga eller nyttiga. Oxenstierna uppfattade ännu i januari 1631 den svenska allianspolitiken på detta sätt. I sina då afgifna betänkanden förklarar han den hessiska eventualkonfederationen förträfflig men tillägger, att villkoren gifvetvis måste ändras efter hvars och ens stat och lägenhet. Och framför allt upprätthåller han den begränsning af den svenska politikens syften till Nordtyskland, som Gustaf Adolf själf företrädde i riksrådet gent emot längre gående förslag: "efter det allt [Kur-Sachsen och Bajern] ligger ofvanför Brandeburg och Nedersachsen, så ock Westphalen, dit denne tid E. K. Mtz desseiner måste vara ställte", kunde man gärna bevilja Sachsen och Bajern neutralitet under förutsättning, att de ej satte sig emot konungens afsikter (17 jan.). Gustaf Adolfs planer omspände ju redan vid denna tid hela Tyskland; det är därför ej uteslutet, att tankar, sådana som sedan uttalas i "Norma futura-

rum actionum", börjat sysselsätta honom, men därom vet man intet. Hans förhållande till Sachsen visar emellertid, att han i hvarje fall ej för dylika förhoppningar velat offra närmare liggande möjligheter.

"Von Leipzig aus . . . wie sie [svenskarne] noch nicht weit waren, da hette man umb eine adjunction" — "als ein schlechter confoederat"; i "einer solchen alliance als mit andern potentaten"; motsatsen är den öfvervägande andel i direktionen, Oxenstierna kräfde för sitt fädernesland — "handlen konnen, certis legibus. Aber der könig ist darnach gar zu weit in's reich gekommen". Så sammanfattade Oxenstierna i februari 1633 i Berlin utvecklingen af Gustaf Adolfs förhållande till de tyska trosförvanterna[1]. Man kan väl invända, att hans ord voro afpassade efter åhörarnes önskningar, men knappast hade han vågat utkasta dylika påståenden gent emot de i hela händelseförloppet invigda brandenburgarne, om han ej kunnat åberopa sig på fakta. Så var emellertid fallet. I nov. 1630, alltså vid samma tid som "eventualkonfederationen" aftalades, föreslog Gustaf Adolf genom Falkenberg Johan Georg att ställa sig i spetsen för sina protestantiska medständer och tillsammans med dessa uppsätta en armé, lika stor som Sveriges. Hur denna armés förhållande till den svenska skulle ordnas, säges ej, men det är tydligt att det ej kunnat bli tal om någonting liknande en svensk diktatur, äfven om Gustaf Adolf, som väl är antagligt, ämnat förbehålla sig högsta ledningen af kriget[2]. Om de snarlika förslag, som framställdes under Leipzigkonventet, blir längre fram tillfälle att tala. Grundtanken i alla Gustaf Adolfs planer för de tyska protestanternas ställning under kriget är, att de små staternas resurser skulle ställas till en enhetlig lednings förfogande. I och för sig var det naturligtvis för Sverige önskvärdast, att de ständer, flera eller färre, som anslöto sig, direkt underordnade sig detta. Men hade Sachsen i tid rest sig och gjort Sveriges politik till sin, då hade — det är den slutsats, man kan draga af förslag sådana som de nyssnämnda — detta varit en tillräcklig fördel för att Gustaf Adolf skulle kunnat respektera dess anspråk på att vara de protestantiska ständernas ledare. Så ge hans alliansunderhandlingar äfven under krigets tidigare skede — positivt och negativt — belysning åt hans tankar om Sveriges framtida ställning i Tyskland.

[1] Irmer II s. 36—37. [2] *Hist. tidskr. 1908* s. 78—79.

I.

Sverige söker genom anhängare i kustländerna divertera fiender och motståndare.

Salvius' instruktion. — Underhandlingar med Hansestäderna och Danmark. — Försök att framkalla resningar; öfverenskommelsen med Johan Albrekt af Mecklenburg den 6 maj 1631.

(Juni 1630—maj 1631).

Gustaf Adolf må ha begränsat sina syften hur som helst, därom, att den uppgift, han förelagt sig, måste lösas genom en svensk maktutveckling i Tyskland, har naturligtvis ingen tvekan kunnat råda. En dylik kunde emellertid ingalunda vara angenäm för alla de stater, som eljes hade gemensamma intressen med Sverige i de tyska frågorna. Tyska ständer måste stötas tillbaka af en främmande makts inblandning i rikets angelägenheter. Brandenburg kände sig med skäl hotadt i sina territoriella intressen. Sachsen såg med oro en medtäflare om inflytandet bland trosförvanterna i riket. Därtill kom naturligtvis farhågan, att Sveriges makt liksom Danmarks skulle visa sig otillräcklig. De tyska protestanterna grepo också med begärlighet alla tillfällen att undandraga sig ett definitivt partitagande. Till en början erbjödo de inledda försöken till en fredlig biläggning af striderna — den beramade fredskongressen i Danzig och kollegialdagen i Regensburg — utmärkta förevändningar. Utanför Tyskland var det bland de protestantiska staterna Danmark, som hade största anledningen till bekymmer öfver det svenska företaget. Den traditionella rivaliteten mellan de båda länderna var så stark, att hvarje svensk makttillväxt innebar en allvarlig fara för Danmark. Gjorde sig Sverige gällande äfven vid de tyska kusterna, erhöll det ett nytt öfvertag i täflings-

kampen om makten öfver Östersjön. Och med en stark ställning i Tyskland måste dess inflytande ej oväsentligt komma att märkas inom ett område, där Danmark dittills varit absolut dominerande, i nedersachsiska kretsen. Det var ej underligt, om i Kristian IV:s politik en tendens framträdde att söka anslutning öfverallt, där en svensk maktutvidgning kunde väcka farhågor. De fria Nederländerna intogo i detta hänseende en egendomlig särställning. För holländarnes krig mot spanjorerna måste ett svenskt företag mot kejsaren bli af oskattbart värde, då ett dylikt kunde hindra, att det habsburgska husets båda grenar förenade sig mot dem. Åberopande sig härpå, fordrade Gustaf Adolf att få draga stora fördelar af intressegemenskapen; framförallt begärde han enträget subsidier genom sin representant i Haag, Ludvig Camerarius. Generalstaterna kunde emellertid ej oförbehållsamt gå honom till mötes redan af den grund, att ett alltför öppet partitagande för Gustaf Adolf kunde riskera hela ändamålet med understödjandet af Sverige, att ej inblandas i striderna i Tyska riket. Viktigare var dock, att jämte den protestantiska solidariteten äfven en annan, för Sverige ogynnsam tendens framträdde i den nederländska politiken: en fortsatt svensk maktutveckling i Östersjöbäckenet måste, framförallt ur handelspolitisk synpunkt, leda till allvarliga konsekvenser för Holland. De senaste årens händelser i Preussen hade gifvit styrka åt dylika betänkligheter, ja rent af gjort dem förhärskande. Här erbjöd sig ett tillfälle, som den danska politiken ingalunda lämnade obeaktadt. Kristian IV upptog, då hans agent kunde berätta om svenskfientliga strömningar i Haag, med ifver tanken på ett dansk-nederländskt förbund till skydd för Östersjöns frihet, dock endast för att inom kort nödgas rygga sin politik på grund af riksrådets motstånd och Sveriges hotande makt. Dylik vacklan och intressekonflikter, framkallade särskildt af Öresundstullen och Kristian IV:s hamburgska politik, försvårade en samverkan mellan Danmark och Nederländerna[1]; afgörande för de danska planernas öde blef, som det skall visa sig, utvecklingen af intressegemenskapen mellan Gustaf Adolf och generalstaterna i de stora tyska frågorna. — En annan, om än skäligen disparat väg för Danmark att nå samma mål, som gjort närmandet till Nederländerna önsk-

[1] Schybergson kap. III. Fridericia I s. 158—162.

värdt, erbjöd ett samförstånd med de forna fienderna, Tysklands katolska makter. Tanken på ett dylikt upptogs med ifver af Wallenstein och var ej heller Kristian IV främmande. Ett i ögonen fallande uttryck fick det vänskapliga förhållandet mellan de nyss försonade fienderna genom den danske konungens yngste sons, prins Ulriks, resa till Wallenstein och de katolska hofven våren 1631 och det hjärtliga mottagande, han öfverallt rönte; endast Wallensteins afsked synes ha hindrat, att han inträdde i den kejserliga arméen[1]. Många exempel på politiska yttringar af denna tendens skulle kunna anföras. Det må emellertid vara nog att här erinra om några typiska försök att stänga vägen till Tyskland för Gustaf Adolf, sådana som Kristian IV:s plan att vid fredsmedlingen i Danzig så mycket som möjligt inskränka de frågor, som gjordes till föremål för underhandling, hans ansträngningar att utan Sveriges medverkan genomdrifva de mecklenburgska hertigarnes restitution och framförallt förslagen, att Danmark skulle köpa Rügen, som det skall visa sig förelöpare till en hel rad projekt att i Danmarks händer öfverlämna territorier, som den svenska arméen behöfde för sina operationer[2].

I Sverige kunde man så mycket mindre förbise, att det tyska företaget skulle komma att möta misstro, kanske öppen fiendskap från Kristian IV:s sida, som man med känslor af alldeles samma art betraktat dennes försök att ingripa i de tyska striderna och befästa sin dynastis ställning i Nedersachsen. Otvifvelaktigt vore den föga kända brytningen mellan de svenska och danska intressena därstädes före Gustaf Adolfs tyska krig väl värd en ingående undersökning. Betecknande för ställningen är den svenske konungens konstanta sträfvan under hela 1620-talet att väcka Adolf Fredriks af Mecklenburg misstro mot Kristian IV och hans ifver att vinna honom och andra för "eine mutuele correspondentz, die da vim foederis haben möchte". Han utvecklar (23 jan., 6 aug. 1623), hurusom en dylik korrespondens för att motsvara sitt ändamål måste få sitt uttryck ej endast i ord utan i en krigsberedskap, tillräcklig för att möta och straffa alla öfvergrepp. Tanken att binda de tyska Östersjöstaterna vid Sverige, som framträder med sådan bestämdhet

[1] Rørdam s. 45—52.

[2] Fridericia I s. 135—147, 151—152, 162—165.

vid den tyska expeditionens början, hade haft sina förelöpare. Denna gång vände förslaget sin spets direkt mot Danmark — "gegen die gewalttetigkeit an der Elbe und Weser" — och sammanslutningen betecknas uttryckligen som en motvikt mot denna makt. Då oaktadt Gustaf Adolfs varningar Kristian IV:s inflytande segrade öfver hans, tog sig hans misstämning uttryck i det karaktäristiska och ofta citerade brefvet af den 30 nov. 1623: Den danske konungen hade nu vunnit sitt mål, att utvidga sitt rikes gränser. Han vore ju den nedersachsiska kretsens "hufvud" och därtill "generaler bischof aller bischofthümbmer in selbigen kreitz". Fiskarna vore redan fångade och man finge bäst man kunde se till, att ej ständernas frihet strandade "in scopulos servitutis". Efter den för Sverige fördelaktiga uppgörelsen våren 1624 anslås väl en lugnare ton, men under Kristian IV:s tyska krig framlyser misstron ånyo. (11 dec. 1626)[1]. Hade Gustaf Adolf fruktat en dansk maktutveckling, så länge framgången följde hans frände och rival, var han å andra sidan ej den, som underlät att draga konsekvenserna af Sveriges ansträngningar. I det manifest, hvarmed han rättfärdigade sitt företag, lät han infoga de för Kristian IV:s anspråk på "dominium maris baltici" så kränkande orden, att försvaret af Östersjöns frihet af ålder tillkommit Sverige[2], och bland de fredsvillkor, han uppställde, var att den nedersachsiska kretsen skulle återställas i sitt förra skick. Äfven om han velat visa Danmark det största undseende, hade han för öfrigt på grund af de katolska flottplanerna knappt kunnat undgå att eftertryckligt ingripa i nyssnämnda område. Utom allt annat syntes hansestädernas motståndskraft gent emot de habsburgska flottplanerna och påtryckningarna ingalunda fullt tillförlitlig. Det var knappast ett godt tecken, att upplösningen inom Hansan våren 1630 fick ett påtagligt uttryck genom det särskilda förbundet mellan de tre större städerna, Lybeck, Bremen och Hamburg. Gustaf Adolf hade länge sökt vinna städerna genom sina agenter, den ständige residenten i Hamburg Anders Svensson, Rasch och

[1] Jmfr Gustaf Adolfs karaktäristiska skrifvelser till Adolf Fredrik af Mecklenburg, *Gustaf II Adolfs skrifter* s. 398 f., därtill Schäfer V s. 423—428. Af intresse är likaså instruktionen för Salvius i januari 1625 (Schybergson s. 63 f.). Se äfven Hallenberg V s. 334 f.

[2] Fridericia I s. 170—171.

andra, men de vidtförgrenade handelsintressena framtvungo en medlande politik[1], som för den svenske konungens ifver tedde sig som idel "irresolution, disunion och obeständighet". Lybeck var särskildt föremål för hans misstroende. Man var ej främmande för möjligheten, att denna stad skulle öfvergå till de kejserliga. Då återstod för Gustaf Adolf intet annat än att söka betvinga den med vapenmakt. Men skulle man belägra Lybeck, "då måste det ske på K. i Danmarks boden". Ingen kunde vänta sig, att Kristian IV skulle finna sig däri. Krig med denne vore, sade Gustaf Adolf, oundvikligt, "præsertim si Lubecenses, in partes Cæsaris transeuntes, obsidendi forent". Det tyska kriget, i sig en anledning till spänning mellan Sverige och Danmark, om lyckan följde Gustaf Adolf, tycktes öfverallt skola komma att medföra konflikter. Ännu var Danmark försvagadt, Sverige rustadt. Stode en svensk här i Danmark, komme naturligtvis katolikerna att upptaga striden där, men då kunde Gustaf Adolf också exploatera det rika landets "infinita media" för sina trupper. Man hade verkligen skäl att fråga sig, "utra sedes belli melior contra Cæsarem, Dania vel Germania".

Trots allt önskade Sverige dock ej en händelsernas utveckling, som skulle förlägga krigets tyngdpunkt till Danmark och hansestäderna och drifva dem i fiendens armar. Hvad de sistnämnda beträffar, var utan all fråga ett angrepp en ganska allvarlig sak, medan deras penningtillgångar gjorde dem till eftersträfvansvärda vänner. En uppgörelse i godo var vida att föredraga framför en väpnad konflikt. Hvad åter Danmark angår, var dess militära läge otvifvelaktigt ytterst betänkligt. De danska riksråden anslogo dess försvarskraft lika lågt som svenskarne. Men skulle det verkligen också lyckas att göra Danmark till skådeplats *blott* för kriget mot kejsaren? Med andra ord, skulle ej ett svenskt angrepp på Danmark väcka till lif de intressemotsatser mellan de protestantiska staterna, som den gemensamma fiendskapen mot de katolska makterna nu lofvade

[1] Ofullständiga notiser om dessa underhandlingar i DROYSEN, *Gustaf Adolf* II s. 97—103, CRONHOLM V: 2 s. 45—53. Gustaf Adolfs ord till Bergman: "Etzliche hansestädte sind fertig, sich mit zu conjungiren" (DROYSEN, *Audienzen* s. 19) kunna långt ifrån sägas motsvara den verkliga ställningen vid landstigningen i Pommern.

tränga tillbaka? Något sådant fruktade man tydligen, då man i svenska riksrådet öfvervägde möjligheten af att England eller Nederländerna skulle komma Danmark till hjälp och i hänsynen till Nederländernas starka sjömakt fann ett skäl för att företaga angreppet öfver Stralsund hellre än öfver Danmark. Sverige räknade med möjligheten af ett krig, men det syntes lyckligast, om man kunde närma sig hansestäderna i godo och tills vidare undgå en konflikt med grannriket[1].

Midt under denna spända och invecklade situation kom till Sverige underrättelsen, att öppen strid — sista dagarna af april — utbrutit mellan Hamburg och Kristian IV. Orsaken var den senares anspråk på rättighet att taga tull i Elbe. Det har städse tadlats som ett ytterst opolitiskt steg af konungen, att han i ett så svårt ögonblick lät en rent lokal fråga föranleda ett krigsutbrott utan att vara färdig att genast nedslå allt motstånd. Säkert är, att underrättelsen om brytningen var välkommen i Stockholm. Man kunde hoppas, att Kristian IV skulle bli så upptagen af dessa förvecklingar, att han måste lämna Sverige i fred. Städerna åter skulle kanske drifvas att söka främmande hjälp, och om danske konungen, som man trodde, handlat i samförstånd med de katolska makterna, nödgas att kasta sig i Sveriges armar. Redan under förra hälften af april hade därför Gustaf Adolf befallt Anders Svensson att under hand egga hamburgarne till väpnadt motstånd och lofva dem Sveriges hjälp, om den behöfdes[2]. Då sedan kriget utbrutit och tycktes komma att draga ut på längden, förelade Gustaf Adolf — den 29 maj — riksrådet frågan i hela dess vidd. Dess rådslag var att skicka sändebud till båda parterna under förevändning att erbjuda Sveriges medling men i verkligheten för att underblåsa

[1] Jmfr diskussionerna i rådet den 27 okt. 1629 (*S. R. P.* I s. 219—220), den 10 nov. s. å. (*ibid.* s. 229 f.) och den 4 maj 1630 (*ibid.* II s. 3). Den 8 april 1630 begärde Gustaf Adolf Oxenstiernas betänkande om förhållandet till Danmark, betonande, att "thet tyska kriget bekvämare igenom Danmark än elliest kan föres" (*Ox. skr.* II: 1 s. 580). Oxenstierna tillstyrkte i sitt svar d. 30 april att under närvarande förhållanden uppskjuta brytningen med Danmark (*H. S. H.* XXIV s. 179 f.) — Jmfr om Danmarks värnlösa läge Erslev II s. 234, 236, 238.

[2] Salvius t. Anders Svensson d. 13 april (*Arkiv* II s. 13—14). Jmfr Cronholm V: 2 s. 33 och Fridericia I s. 157—158 samt Freudenberger s. 12 f.

striden och söka förmå städerna till förbund med Sverige. Man skulle dock iakttaga den största försiktighet, tydligen för att ej väcka Danmarks misstankar. Detta betänkande öfverensstämde utan all fråga med konungens önskningar. Till det ömtåliga uppdraget utsågs genast en af den svenska diplomatiens främsta krafter, Johan Adler Salvius[1].

Omedelbart efter landstigningen i Tyskland afreste Salvius till sitt verksamhetsområde. Instruktionen är daterad i fältlägret vid Peenemünde den 30 juni 1630[2]. Han skulle bege sig direkt till Lybeck. Då en diplomat af Salvius' betydenhet sändes till en plats, där så många af den protestantiska politikens trådar möttes, som fallet var i Nedersachsen, var det naturligt, att hans uppdrag ej kunde begränsas endast till den fråga, som närmast föranledt beskickningen. Tvärtom kommo en mångfald, stundom ytterst viktiga angelägenheter att anförtros åt Salvius. Sålunda skulle han i allmänhet söka vinna "vänner och adhærenter" åt Sverige; kreditiv till de furstar och städer, med hvilka han kunde tänkas komma i beröring, medsändes[3]. Instruktionen innehöll en utförlig, närmast till städernas magistrater riktad men äfven för andra afsedd framställning af de orsaker, som nödgat Sverige att upptaga striden i Tyskland, och af de faror, som hotade de tyska ständernas libertet och den protestantiska religionen, utmynnande i en uppmaning att nu

---

[1] *S. R. P.* II s. 5 f. Af de tvenne uppteckningarna är den systematiskt uppställda tydligen ett utkast till det nu saknade rådslaget, som beslöts. *Ox skr.* II: 1 s. 613.

[2] *Riksreg.* Inom den närmaste tiden blir jag i tillfälle att meddela instruktionen i dess helhet i Hist. tidskr. — Salvius afreste omedelbart. Då i det *Latinska och tyska registraturet* finnas intagna skrifvelser i Salvius' namn, daterade i hufvudarméens läger d. 11, 14, 16 och 22 augusti samt 12 och 20 september, måste detta förklaras därigenom, att antingen underskriften eller dateringsorten fingerats.

[3] Kreditiv t. Adolf Fredrik af Mecklenburg d. 30 juni (orig. *Schwerin, Inv. host.* vol. IX), Johan Albrekt af Mecklenburg, Johan Fredrik af Bremen, Kristian Wilhelm af Magdeburg samt städerna Lybeck (orig. dat. d. 30 juni *Lybeck, Svecica* vol. X) och Hamburg u. d. finnas jämte ett rekommendationsbref till det mecklenburgska rådet Johan Witte d. 31 juni (!) i *Lat. och tyskt reg.* Det *Lat. och tyska titularregistret* för år 1630 antecknar dessutom under den 30 juni en fullmakt för Salvius "att oppbringa penninger till läns uti Hamburg, Lübeck etc.", hvarjämte *Riksreg.* innehåller en dylik, rör. kopparhandeln, af s. d.

gripa tillfället, kanske det sista som bjöds, ansluta sig till Gustaf Adolf och understödja honom med "penninger, folk, ammunition, proviant och i annor motto". Villkoren i det förbund, för hvilket Salvius skulle söka vinna de nordvästtyska protestanterna, karaktäriseras i instruktionen endast i dylika allmänna ordalag. Rönte han tillmötesgående, skulle han emellertid — åtminstone i Lybeck (instr. § 9) och Hamburg (instr. § 26) — förelägga ett förslag till förbundsfördrag, som medgifvits honom "à part". Salvius fann dock ingenstädes sådan beredvillighet att ansluta sig till Sverige, att han kunde öppna underhandlingar om formligt förbund. Då fördragsutkastet ej synes ha blifvit bevaradt, är man därför hänvisad till hvad man i allmänhet känner om Gustaf Adolfs allianssystem för att bilda sig en föreställning om de villkor, Sverige sökt ernå. För kriget har konungen säkert ämnat fordra ungefär hvad som senare föreskrefs i hessiska "eventualkonfederationen". Om han på hansestäderna velat ställa särskilda anspråk äfven för framtiden får väl lämnas som en öppen fråga.

Till följd af de orsaker, som gifvit impulsen till Salvius' beskickning, ägnas hufvudintresset i instruktionen åt Lybeck och Hamburg — om staden Bremen nämner instruktionen intet. Striden mellan Danmark och Hamburg hade ej fortgått med den häftighet, som man till en början väntat sig i Sverige. Underhandlingar hade upptagits och en fredlig uppgörelse syntes ej ligga utom möjlighetens gräns[1]. Förhoppningarna att vinna städerna sjönko naturligtvis i samma mån. Visade det sig omöjligt att förmå dem till formligt fördrag, borde Salvius söka utverka ett löfte, att de — "hvar icke publice, dock [in] secreto och privatim" — "K. M:t i alla måtto med försträckningar, värfningar, tillföring och eliest vele assistera". Kunde han ej ens ernå detta, skulle han fortsätta med sina yrkanden, till dess han dref dem att själfmant utlofva en opartisk neutralitet. Han fick emellertid ej förbinda Sverige att respektera en dylik. Tvärt om skulle han göra föreställningar däremot och till slut taga allt ad referendum (instr. §§ 10—12).

En af de viktigaste fördelar, Gustaf Adolf hoppades vinna genom underhandlingarna med hansestäderna, var en lättare

[1] Fridericia I s. 154 f. Salvius' instruktion § 20.

penningtillgång. I Lybeck och Hamburg afsattes en stor del af den svenska kronans naturatillgångar — säd, koppar m. m. — och det blef nu Salvius' uppgift att på lämpligaste sätt realisera dylika varor. Därjämte skulle han söka skaffa penningar på växlar (instr. §§ 15—18). Det var en ansenlig arbetsbörda, som härmed lades på Salvius, och han torde också ha gjort sin herre betydande tjänster i detta afseende, om han än ej alltid kunde motsvara de högt ställda anspråken. Här är emellertid ej platsen att följa dessa transaktioner; det må endast framhållas, att försäljningen af kronans varor och öfriga affärer förutsatte ett visst tillmötesgående af städernas myndigheter och alltså möjliggjordes genom Salvius' diplomatiska verksamhet[1].

En rent politisk fråga var det åter, om Salvius skulle kunna utverka direkt penningeunderstöd af städernas styrelser. Instruktionen (§§ 14, 26) ålade honom att i Lybeck och Hamburg begära lån på två eller tre tunnor guld mot årlig ränta och den säkerhet, som äskades.

Det var solidariteten gent emot de katolska, som officiellt skulle framföras som motiv för hansestäderna att ställa sig på Sveriges sida. Men Sverige hade också andra medel till sitt förfogande. Vore striden mellan Hamburg och Danmark ej bilagd, borde Salvius genom denna fråga söka vinna städerna. Visade dessa sig åstunda Sveriges medling, skulle han låta förstå, att han hade befallning att verka för Hamburgs sak samt uppsöka Kristian IV, om denne vore i Glückstadt. Där hade han att — dock endast under hand — sondera, hur Danmark skulle upptaga en svensk medling, och på det viset söka få ett ord med i frågan. Vore konungen bortrest, skulle han referera allt till

[1] "Penningsakerna" beredde Salvius åtskillig förtret. Genom en växelprotest ådrog han sig Oxenstiernas missnöje (Oxenstierna t. Gustaf Adolf d. 29 sept. och 2 nov.) och ett skarpt förmaningsbref från konungen. Salvius sköt skulden på bröderna Spiring, antydande, att de af personlig ovilja uppretat kanslern mot honom: "Gud förlåte Spiringerne, thet är nu annan gången, the hafve gjort mig ett spratt. Skall thet gälla, min själ, jag skall finna them igen, ther the inte tro thet". Salvius hade äfven att försvara sig, emedan han af ett rykte, att han skulle rapelleras från Hamburg, låtit förleda sig att skrifva "något liberius, än jag hörer thet optages af H. K. M:t". (Till Grubbe, Lybeck d. 23 nov., *Till kansliämbetsmän*). Allvarligt rubbad blef dock ej hans ställning af dylika missförstånd.

Gustaf Adolf (Instr. §§ 20, 25, 26). — För att vinna städerna kunde Salvius vidare lofva dem stora friheter och andra fördelar (Instr. § 19). Slutligen ställdes penningar till hans förfogande för att skaffa Sverige anhängare i rådet och bland borgerskapet i Lybeck (Instr. § 21).

Om alla försök till närmande misslyckades och städerna visade sig afvoga mot Sverige, skulle Salvius "på annat sätt sina aktioner därefter dextre veta att anställa i den handelen med konungen i Danmark", alltså använda striden med Hamburg för att söka vinna Kristian IV (Instr. § 27).

Den 9 juli aflämnade Salvius sitt kreditiv till rådet i Lybeck och framförde därpå sin proposition till dess deputerade. I anslutning till instruktionen framställde han de motiv, som föranledt Gustaf Adolf att gå öfver till Tyskland, skildrade i korthet de faror, som hotade ständernas och särskildt hansestädernas frihet i andliga och världsliga ting samt slutade med en bevekande, men allmänt hållen uppmaning att förena sig med Sverige[1]. Den 11 juli ryckte han frågan närmare in på lifvet. Efter att ingående ha skärskådat den tyska protestantismens och ständerfrihetens ställning föreslog han ett formligt fördrag till ömsesidigt försvar, till grannskapets trygghet och till ett exempel för andra ständer. Han lät möjligheten af understöd mot Danmark framskymta i förtäckta ordalag, ställde handelsförmåner och andra "välgärningar och friheter" i utsikt och slutade med en begäran, att staden skulle bispringa Gustaf Adolf med krigsförnödenheter och förbjuda all tillförsel af dylika till fienden[2].

Salvius vann under dessa tidigare förhandlingar ett jämfö-

---

[1] *Lybeck, Svecica* vol. X. Enl. en kanslianteckning å propositionen skulle denna vara öfverlämnad den 8 juli, hvilket emellertid är orimligt, då kreditivet aflämnades den 9 och deputerade först denna dag utsågos (presentationsanteckn. å kreditivet; *Lybecks rådsprotokoll* d. 9 juli). Konceptet till propositionen (*R. A.*) bär påskriften: "Propositio facta . . . . 9/19 julij A:o 1630 . . ." I sin framställning den 11 juli refererar Salvius till sina uttalanden "præterita die sabbathi" — 10 juli —, till hvad som skett "hesterna die" o. s. v. Följaktligen ha äfven då underhandlingar ägt rum.

[2] "Specialior Salvii propositio" dat. d. 11 juli (*Lybeck, Svecica* vol. X); Salvius lofvade: "per hoc . . . fœdus tam hanc urbem quam vicinas . . . a . . . quibuscunque . . . earum turbatoribus præsentibus et futuris . . . rectissime defendi".

relsevis fördelaktigt intryck. Att Lybeck ej skulle kunna förmås till öppet förbund, visade sig visserligen tydligt. Men å andra sidan syntes man ej ämna fordra, att Sverige skulle formligen erkänna stadens neutralitet, utan lät förstå, att den gärna skulle gå Sverige till mötes, blott det kunde ske, utan att den behöfde kompromettera sig. Gustaf Adolf ansåg sig i sitt svar på Salvius' första rapport (25 juli) t. o. m. kunna hoppas, att denne skulle lyckas förmå Lybeck att understödja honom med penningar "under sken af" antecipation på ett spannmålsköp eller genom enskilda köpmän "per speciem mutui commercii". Om staden så önskade, kunde summan sedan återbetalas genom varorna eller på annat sätt. Helst såge dock Gustaf Adolf, att han — i betraktande af Lybecks intresse i kriget — erhölle penningarna såsom kontribution utan återbetalningsskyldighet[1].

Det skulle dock snart visa sig, att man uppfattat läget alltför sangviniskt. Alla de motiv, som föranledt hansestädernas neutralitetspolitik, kvarstodo äfven efter svenskarnes landstigning i Tyskland. Ja, striden mellan Kristian IV och Hamburg visade sig i verkligheten endast öka deras tillbakadragenhet, ty så snart man inslagit på förhandlingsvägen, måste hvarje definitivt partitagande försvåra en uppgörelse. Slöte man sig till Sverige, skärptes motsatsen mot Danmark, och samtidigt fördärfvade man alla sina möjligheter hos kejsaren och de katolska kurfurstarne. Därtill kom naturligtvis faran, att Sverige ej skulle vara vuxet sitt företag, kanske också motvilja mot att se dess makt växa i Östersjön. Den 11 juli beslöt rådet i Lybeck med anledning af Salvius' hemställan — väl bägge propositionerna — att vidhålla sin hittills följda politik och alltså afböja den föreslagna konjunktionen och öfriga svenska framställningar[2]. Detta svar meddelades Salvius genom deputerade den 13 juli: Under många omsvep förklarade man sig visserligen närmast vilja afvakta utgången af underhandlingarna i Danzig och kollegialdagen i Regensburg, men man dolde nu ingalunda, att det var en verk-

[1] Salvius' rapport saknas i R. A., men ett kort referat däraf återfinnes i Gustaf Adolfs svar d. 25 juli (*Riksreg.*). Tyvärr anges ej där rapportens datum. Det synes dock på grund af det gynnsamma intrycket antagligast, att den afsändts efter konferenserna med de deputerade men före rådets resolution d. 13.

[2] "Die gesuchte conjunction etc. und was darbei gesucht musse[n] wir decliniren besten massen, ut hactenus factum" (*Lybeck, rådets protokoll*).

lig neutralitet, man eftersträfvade; Lybeck vore alltför ringa att blanda sig i höga, svåra saker, rådet hade därför hittills endast tänkt på att bevara stadens "statum, vestung, haefen und strom" och vid denna sin intention ville det framhärda i förhoppning att då lämnas i ro af alla parter[1].

Salvius kunde naturligtvis ej vara nöjd med ett dylikt resultat utan fordrade genast muntligen och därpå äfven skriftligen en gynnsammare resolution, bland annat häfdande, att det svar, han nu fått, strede mot rådets tidigare, mera tillmötesgående uttalanden till de svenska agenter, som före Gustaf Adolfs landstigning i Tyskland besökt staden. I sin resolution tillbakavisade rådet den 14 juli bestämdt och som af det föregående synes med fullt fog detta påstående samt upprepade för öfrigt sina förra förklaringar. Hela frågan sköts därjämte undan till en obestämd framtid, i det man nu sade sig vilja öfverlägga med öfriga städer, sedan man afvaktat resultatet af kollegialdagen och underhandlingarna i Danzig[2]. Det var ett formligt afslag, som endast föga förmildrades af några muntliga, föga bindande förespeglingar, att staden kanske framdeles skulle komma Sverige till hjälp med någon penningsumma. Gustaf Adolf kunde endast befalla Salvius att söka taga fasta på dessa löften. Hans ombud och anhängare i Lybeck funno det rådligast att tills vidare afstå från alla försök att omstämma rådet[3].

[1] *Lybeck, Svecica* vol. X; "mündlich als schriftlich abgegeben".

[2] Rådets svar d. 14 juli med referat af Salvius' — eljes saknade — replik *ibid.* Jmfr äfven *rådsprotokollet* d. 13. Under den 15 återger detta en Salvius' framställning, att Lybeck skulle bispringa Gustaf Adolf med krigsförnödenheter och afskära fienden från all tillförsel af dylika, samt rådets svar, hvilket nära ansluter sig till resolutionen den 14 juli. Ett ytterligare replikskifte torde alltså ha ägt rum.

[3] Gustaf Adolf t. Salvius d. 31 juli, med referat af dennes rapport om de förnyade underhandlingarna (*Riksreg.*). Den 28 augusti kom Salvius till Lybeck för att råka Falkenberg; både Salvius och hertig Adolf Fredrik afrådde då tillsvidare alla försök att omstämma rådet (Falkenberg t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 31 aug., 3 sept.). Senare tillstyrkte Adolf Fredrik Steinberg, som affärdats till honom och Lybeck, att återupptaga underhandlingarna (odat. resol. — sept.—okt. — *Schwerin, Inv. host.* vol. IX; jmfr f. ö. nedan), men då inga antydningar om underhandlingar med honom bevarats i Lybeckarkivet, synes det antagligast, att stadens hållning vid Frans Karls olyckliga kupp (jmfr nedan) afskräckt honom från alla framställningar.

Det torde vara lämpligast att här lämna Salvius' öfriga verksamhet å sido för att i obrutet sammanhang följa hans underhandlingar med städerna och Danmark. Från Lybeck vände han sig till Hamburg, där Anders Svensson, ehuru förgäfves, sedan en tid sökt skaffa penningar[1]. Den 27 juli framförde han sin proposition till rådets deputerade. Den följde liksom i Lybeck nära instruktionen; Salvius erbjöd Sveriges medling i striden med Danmark samt yrkade på anslutning och lån af ett par tunnor guld mot säkerhet och vederbörlig ränta[2]. Det skulle emellertid visa sig, att ej heller Salvius nu kunde ernå något i Hamburg. Dess politik bestämdes af samma motiv som Lybecks: Omtanke om handelsförbindelserna, fruktan, att Sverige skulle misslyckas, och framför allt naturligtvis hänsyn till striden med Kristian IV och de olika makternas hållning till denna. Den danska frågan hade just vid tiden för Salvius' ankomst till staden inträdt i ett skede, som i högsta grad befäste dennas neutralitetspolitik. Kejsaren hade, i motsats mot Wallenstein, som ville använda hvarje tillfälle att vinna Kristian IV, allt bestämdare tagit Hamburgs parti. Här syntes goda utsikter öppna sig, som rådet ej ville förspilla. Det måste då ställa sig afvisande mot den svenska politik, som sökte använda stadens strid med Danmark för att draga den öfver på Sveriges sida[3]. Dess svar på propositionen utföll i öfverensstämmelse härmed: Frågan om anslutning till Sverige uppsköts till en hansedag; den begärda penninghjälpen kunde Hamburg ej lämna på grund af de stora utgifter, dess närvarande belägenhet nödvändiggjorde[4]. Salvius

[1] Anders Svensson t. Gustaf Adolf d. 3, 10 och 17 juli (*Germanica* D. II).

[2] Bland *Salvius' koncept* med påteckning: "Thenna proposition gjorde Salvius till D. Germerson syndicum och her Wichman rådsherre, den 27 julij A:o 1630 på S. Petters kyrkiosal i Hamburg".

[3] Wohlwill s. 174; Fridericia I s. 156 f., 171. Redan den 17 juli kunde Anders Svensson berätta om kejsarens för staden gynnsamma hållning i Regensburg. Hamburgarne sökte naturligtvis framställa sin sak i bästa ljus. Ännu den 28 augusti, alltså samtidigt med det danska angreppet, måste Falkenberg till Gustaf Adolf inrapportera, huru en medlem af rådet förklarat att städerna ej före Sachsen komme att taga Sveriges parti: han "extenuirt das dänische wesen sehr hoch und vermeint, sie haben dannenhero wenich oder keine gefahr zu verwachten".

[4] Hamburgs borgmästare och råd t. Lybecks d. 30 juli (*Lybeck, Hanseatica*

själf fann, att han hade föga utsikt att omstämma rådet. Han måste emellertid ofta uppehålla sig i Hamburg på grund af Sveriges affärsförbindelser med enskilda köpmän och försummade ej tillfället att verka för sin sak[1]. Gustaf Adolf lät ej heller uppmaningar att hålla förbindelserna vid lif saknas. I skrifvelsen af den 25 juli, hvilken bör ha träffat Salvius i Hamburg, befallde han att där liksom i Lybeck söka upptaga penningar som antecipation på ett — verkligt eller helst fingeradt — spannmålsköp. Den 10 augusti utställdes fullmakt för Anders Svensson att vara Sveriges resident i Hamburg och Lybeck för lifstid och nya kreditiv till båda städerna för Salvius, den 11 erhöll Anders Svensson i uppdrag att söka underlätta underhandlingarna om ett lån genom att tillställa borgmästarne och rådmännen i Hamburg "ett så stort stycke pengar", som hvars och ens förtjänst och kvalitet meriterade, den 15 följde så fullmakt för Salvius att upplåna en tunna guld "och derutöfver" på utskrifningsspannmål[2]. De ifriga svenska ansträngningarna hade dock säkerligen gjort föga intryck, om icke samtidigt en vändning i striden mellan Danmark och Hamburg inträdt. Kristian IV hade beslutat att vädja till vapnen. Den 28 augusti nådde han Elbe med sin flotta, den 4 september började fyra dagars strider, som visserligen ej ledde till något afgörande resultat men visade danskarnes öfverlägsenhet[3]. Salvius försökte naturligtvis draga nytta af stadens trångmål. Han upptog ej åter frågan om formligt förbund men yrkade med så mycket större ifver på försträckningar. Man skulle nu i alla fall pålägga en skatt i Ham-

vol. VII); Salvius t. borgmästare och råd i Hamburg, Hamburg d. 5 maj 1631 (*R. B. Berömda mäns latinska bref*), t. Johan Witte, Hamburg d. 30 juli 1630 (*Schwerin, Johan Wittes manualia*).

[1] Salvius t. Johan Witte, Hamburg d. 11 och 22 aug. (*Ibid.*). Omkr. den 2 (*Ad. Fredriks dagbok* s. 100) och 28 (ofvan s. 20 anm. 3) aug. var Salvius i Lybeck. Eljes torde han mest ha vistats i Hamburg.

[2] *Riksreg.; Lat. och tyskt reg.* Som ett vittnesbörd om de medel, hvarigenom inflytelserika män kunde bindas vid Sverige, kan nämnas fullmakt för en Jakob Witte d. 10 aug. att vara "consiliarius medicus" med fast lön — på grund af förtjänster ej mindre i politiken än i vetenskapen (*ibid.*). Sveriges affärsförbindelser försvårades i hög grad genom Anders Svenssons sjukdom och död den 3 sept. (Falkenberg t. Gustaf Adolf, Lybeck s. d.).

[3] Fridericia I s. 172. Freudenberger s. 34 f.

burg. Kunde man ej då höja denna åtminstone med en tunna guld för Sveriges räkning? Fruktade man att stöta "någon tredje", kunde ett fingeradt köpekontrakt på spannmål eller koppar upprättas och försträckningen betecknas som anteciperad betalning. Erhöllos ej varorna på utsatt dag, skulle Sverige betala ränta på kapitalet. Salvius erinrade eftertryckligt om stadens tvister med Danmark och andra grannar, som gjorde Sveriges vänskap värdefull[1]. I Hamburg fann man det under den nya, svåra situationen rådligast att ej alldeles stöta tillbaka ett så mäktigt stöd och började därför, om än med största försiktighet, visa sig tillmötesgående mot Sverige i förhoppning att kunna utverka dettas understöd hos Kristian IV. Resultatet blef, att Salvius i september lyckades träffa aftal om — som det vill synas dock verklig, ej fingerad — försäljning af spannmål, men endast för 45,000 rdlr. Köpesumman skulle erläggas antecipationsvis. I gengäld befallde Gustaf Adolf den 7 oktober Salvius att föreslå Kristian IV Sveriges medling i striden med Hamburg. Något verkligt närmande mellan Sverige och staden kom dock ej till stånd. Den sistnämnda höll sig alltjämt tillbaka[2], och Sveriges politik mot Danmark präglades, som nedan skall visas, af en sträfvan att undgå alla konflikter, hvilken ej tillät det att uppträda med verklig kraft i Elbefrågan.

Äfven den tredje stora hansestaden, Bremen, intog trots sin kalvinistiska religion, som förde särskildt borgerskapet när-

[1] Salvius' *koncept* till bref till en af stadens styresmän med den öfverkorsade dateringen d. 23 aug. 1630.

[2] Svängningen till förmån för Sverige i Hamburgs politik kan följas i Falkenbergs skrifvelser till Gustaf Adolf i september. Jmfr vidare nedan samt Gustaf Adolf t. Salvius 7 okt.; 26 okt., 1 och 8 nov. uppmanar konungen Salvius att genomdrifva uppfyllandet af stadens löfte (*Riksreg.*). Summan utbetalades, såsom synes af Hamburgs "*kämmereirechnungen*" (1630 fol. 115 v., f. 252 v., 1631 f. 113 v.) efter Salvius' anvisningar. Spannmålen skulle enligt samma källa levereras af svenska kronan våren 1631. Om detta skett, känner jag ej. Wohlwills framställning af denna affär, enligt hvilken Hamburg skulle ha uppköpt spannmål, som ställts till Sveriges förfogande (s. 179), är oriktig. — Den 31 aug. 1630 gåfvos dyrbara presenter åt "den beiden schwedischen gesandten", väl Salvius och Anders Svensson, säkerligen ej, som Wohlwill antager (s. 178 anm. 2), L. Rasch. (*Kämmereirechnungen;* Wohlwill uppger äfven orätt datum). De mot Sverige ovänliga handlingar, Salvius i anf. bref af 5 maj 1631 förebrår rådet, vittna endast om dess strikta neutralitetspolitik.

mare det protestantiska ytterlighetspartiet, en liknande hållning. Väl läto sig enskilda ledande personer i staden vinnas för de djärfva svenska planer, hvarom längre fram skall berättas. Men rådet iakttog konsekvent en afvisande neutralitetspolitik. Då Gustaf Adolf våren 1630 sökte närma sig staden genom Rasch, beklagade det endast, att stadens ringhet ej tillät den att motsvara konungens förväntningar. Gustaf Adolf hade, som nämndt, till en början knappt tänkt sig, att Salvius skulle kunna träda i förbindelse med Bremen. Senare sändes ett kreditiv. Kort därefter skref Salvius ett bref, uppfylldt af eftertryckliga varningar och uppmaningar till anslutning till Sverige. Men rådet svarade den 27 september, att frågans allvar nödvändiggjorde öfverläggningar med de öfriga förbundna hansestäderna – här som annars endast en förevändning att undvika hvarje positivt afgörande[1].

Säkerligen för att omöjliggöra dylika undanflykter hade Salvius redan förut börjat yrka på en hansedag i Lybeck. Det visade sig också vara städernas afsikt att hålla gemensamma öfverläggningar efter kollegialdagens slut. Gustaf Adolf gillade Salvius' plan. Den 27 oktober utställdes ett kreditiv till hansedagen. Samtidigt befallde konungen Salvius att på allt sätt söka vinna städerna: Lyckades detta, finge han lofva dem allt, hvad han såge "dem vara behageligit", men i motsatt fall skulle han se sig väl före och ej på något sätt binda Sverige[2]. Emellertid kom aldrig någon hansedag till stånd, och äfven eljes torde försöken att draga städerna öfver till Gustaf Adolf så småningom ha afmattats. I stället för de förhoppningar, hvarmed man upptagit dessa försök efter krigsutbrottet mellan Hamburg och Danmark, skulle snart åter missräkningen och misstankarna från de tidigare öfverläggningarna i rådet bli förhärskande.

* * *

Under de långa tider, då Kristian IV vistades i Holstein, var Salvius den svenske diplomat, som lättast kunde upprätthålla förbindelserna med honom. Förhållandet emellan Sverige

[1] v. Bippen II s. 357—358; rådets skrifvelse d. 27 sept., konc., *Bremen* X. 1 k.

[2] Gustaf Adolf t. Salvius d. 8 sept., 26 okt. (*Riksreg.*); kreditiv t. hansedagen d. 27 okt. (*Lat. och tyskt reg.*).

och Danmark präglades af det ömsesidiga misstroende, som var den naturliga följden af medvetandet, att den ena grannens förkofran var den andres olycka. Då Sverige en gång bestämt sig för att söka undgå krig med Danmark, återstod emellertid endast att gent emot de fientliga tendenserna framhäfva de gemensamma intressen, som dock funnos. Trots allt kunde ej rivaliteten mot den makt, som blifvit protestantismens förkämpe, hur djupt den än var grundad i situationen, alldeles omintetgöra det faktum, att äfven Danmark hade sin andel i den allmänna protestantiska solidariteten; det blef då den svenska diplomatiens uppgift att låta denna solidaritet ge färg åt förbindelserna och kraftigt understryka alla de motiv att ej störa Sverige eller närma sig detta, som därifrån kunde hämtas. I och för sig var det en vinst äfven för Danmark, att reaktionens makt bröts vid dess gränser och i de nordiska farvattnen. Och hade Gustaf Adolf framgång, kunde han bjuda Kristian IV uppfyllandet af ett ifrigt eftersträfvadt mål, återförvärfvandet af de genom Lybeckfreden förlorade nordtyska stiften. Svenskarne försummade ej att framhålla dessa omständigheter. Omedelbart efter landstigningen i Tyskland utarbetades ett utförligt rättfärdigande af Sveriges politik, afsedt att genom residenten i Helsingör, Fegræus, delges Danmarks ledande män och framföras till konungen, allt efter hans vistelseort af Salvius eller Fegræus. Det blef den sistnämnde, som kom att utföra uppdraget[1]. Kort därefter besökte Adolf Fredrik af Mecklenburg den danske konungen. Gustaf Adolf hade yrkat på denna resa och gifvit hertigen i uppdrag att "afse Kristian IV:s contenance" och söka stämma honom till Sveriges bästa[2].

[1] Instr. för Salvius § 25; kreditiv för dens. t. Kristian IV d. 30 juni (*Riksreg.*); Gustaf Adolf t. Fegræus d. 29 juni (*Arkiv* I N:o 88). Adlersparre, *Hist. saml.* III s. 201 f., s. 225 f.; Gustaf Adolf t. Salvius d. 17 och 25 juli, att påskynda resan till Kristian IV (*Riksreg.*).

[2] Fridericia I s. 170, 175 och där citerade källor; Gustaf Adolf t. Salvius d. 9 och 31 juli, att tillstyrka hertigens resa till den danske konungen (*Riksreg.*), ett uppdrag, som i enlighet med det förra brefvet utfördes den 21 juli (*Adolf Fredriks dagbok, Schwerin, Domestica;* i *Jahrbücher* 12 s. 100 är notisen oriktigt hänförd till den 18). Den 11 aug. tackar Gustaf Adolf hertigen för meddelanden om resan och tillägger den för hans stämning mot Kristian IV karaktäristiska begäran att få veta, "wen etwas der orten wieder uns und gemeinen stat, sonderlich die sicherheit der see betreffend, forlaufen solte" (dat. lägret vid

Om än syftet, att förekomma, att Danmark vände sig mot Sverige, är detsamma, stämde dylika vänliga framställningar föga öfverens med Sveriges intriger i hansestäderna. Den inre motsägelsen mellan de medel, den svenska diplomatien använde, kom dock ej att alltför påtagligt framträda. Det var ju Gustaf Adolfs mening, att Salvius endast förstucket och under sken af opartisk medling skulle taga städernas parti; instruktionens föreskrifter i detta afseende hade senare — genom skrifvelsen af 17 juli — ytterligare inskärpts. Framför allt var det emellertid städernas egen hållning, som förebyggde, att Elbefrågan ledde till några konflikter mellan Sverige och Danmark. Vid det ringa tillmötesgående, Salvius rönte, fanns det naturligtvis ingen anledning för Sverige att ingripa med kraft. Då Fegræus och ej Salvius framförde notifikationen om Gustaf Adolfs tyska fälttåg till Kristian IV, saknade den sistnämnde också länge anledning att uppsöka den danske konungen. Först sedan Hamburg villfarit Sveriges begäran om försträckning, fick Salvius, som redan är nämndt, den 7 okt. befallning att formligen erbjuda Kristian IV Sveriges medling. De 45,000 rdlr, staden beviljat, kunde emellertid ej motivera några verkliga ansträngningar från Sveriges sida för dess skull: I skrifvelsen af den 7 oktober inskärpte Gustaf Adolf med styrka, att Salvius måste undvika allt, som kunde såra den danske konungen; han skulle utforska hans afsikter och söka stämma honom till Sveriges fördel. Förhandlingar, som fördes på grundvalen af sådana instruktioner, kunde ej gärna få någon större betydelse. Den 29 oktober till 1 november var Salvius i Glückstadt, där Kristian IV uppehöll sig. Danskarne ville helt naturligt ej inrymma något inflytande på Elbefrågans utveckling åt Sverige. Man kunde emellertid tillbakavisa medlingsanbudet på ett föga sårande sätt genom att hänvisa till att saken redan var lämnad i kejsarens

Alt-Stettin, *Schwerin, Inv. host.* vol. IX). Kristian IV:s underhandlingar med Gabriel de Roy (FRIDERICIA I s. 149—152) väckte naturligtvis hans oro och föranledde upprepade befallningar till Salvius (anf. bref af den 25 och 31 juli) att skaffa upplysningar; likaså följde man, såsom framgår af Fegræus' brefväxling, med största spänning utrustandet af den danska eskader, som sändes mot Hamburg. Den 22 juli uppmanade Fegræus t. o. m. myndigheterna i Sverige att göra sig beredda på ett anfall (*Danica;* jmfr äfven *Ox. skr.* II: 1 s. 626).

händer. Äfven för öfrigt bemödade man sig synbart å ömse sidor att iakttaga en korrekt hållning, äfven om spänningen ej alldeles kunde döljas. Salvius' hufvudintryck blef emellertid relativt gynnsamt[1].

Medan dessa underhandlingar pågingo i Glückstadt, hade Gustaf Adolf beslutat att från dylika tveksamma, trefvande steg öfvergå till ett bestämdt försök till närmande. Orsaken till denna vändning i den svenska politiken var Elbefrågans utveckling. Kejsaren hade alltjämt fasthållit vid den politik, han inslagit på i denna fråga, och om han än därigenom verksamt bidragit till att hålla städerna tillbaka från ett närmande till Sverige, hade å andra sidan hans förhållande till Danmark blifvit allt kyligare. Äfven Kristian IV:s öfriga önskningar och intressen — i fråga om de nordtyska stiften, Mecklenburgs restitution o. s. v. — mötte föga tillmötesgående. På kollegialdagen i Regensburg steg spänningen till en sådan höjd, att en brytning syntes ligga inom möjlighetens gräns[2]. Det var ett tillfälle, som Gustaf Adolf ej försummade. Den 31 oktober befallde han Salvius att bege sig till Glückstadt under förevändning att utverka lejd för konungen att resa hem genom Danmark och en del andra medgifvanden. Det egentliga syftet var emellertid att sondera Danmarks afsikter och om möjligt förmå Kristian IV att ställa sig på Sveriges sida i den tyska striden. Salvius skulle söka "göra fundament, så att konungen i detta väsendet motte blifva engageret, instigerendes honom enkannerligen igenom biskopsdömen, som hans söner afhände äre och han nu tillfälle hafver att recuperera, hvar han sig med oss ville conjungera och noget verkeligit företaga på sin sida"; ett kreditiv medsändes. Fegræus fick befallning att till rådet och äfven till konungen, om denne återvändt från Glückstadt, innan Salvius hunnit upp-

[1] Gustaf Adolf t. Salvius och t. Kristian IV, kreditiv, i *Riksreg.* under den 7 okt.; såsom synes af Fridericia I s. 176 utfärdades kreditivet d. 8; Salvius proposition d. 30 okt. (afskr.), Kristian IV:s resolution d. 1 nov. (original) och Salvius' relation, ställd till en kansliämbetsman (ofullst. koncept utan datering), samtliga bland *Salvius' konc.;* Fridericia I s. 176 anm. 7, 178 anm. 1. Oxenstierna fann i Kristian IV:s diskurser vid detta tillfälle ett bevis för hans ovänliga sinnelag (*H. S. H.* XXIV s. 202).

[2] Fridericia I s. 171—176. Freudenberger s. 41 f.

söka honom, framföra de svenska framställningar, som officiellt skulle motivera Salvius' besök. Det blef genom Fegræus, underhandlingen kom att drifvas. Sedan denne redan framfört de officiella svenska önskemålen, fick han från Salvius mottaga Gustaf Adolfs kreditiv jämte afskrift af dennes bref af den 31 oktober. Salvius anhöll (17 nov.), att Fegræus i hans ställe skulle utföra konungens önskan[1]. Under de förhandlingar, den svenska framställningen föranledde, fick denne också tillfälle att antyda lämpligheten af att Kristian IV nu ställde sig på Sveriges sida, och de fördelar, Danmark kunde vinna genom att deltaga i kriget. Danskarne bemödade sig, säkerligen under intryck af den vändning, förhållandet till kejsaren tagit, att ej stöta Sverige tillbaka. Genom skrifvelser till Gustaf Adolf af den 10 januari 1631 biföll Kristian IV dennes framställningar. På den svenske residentens mera vidtgående antydningar svarade man visserligen undvikande, men ytterst välvilligt[2]. Lohausen, som vid årsskiftet i Mecklenburgs och egna angelägenheter besökte Danmark (se nedan) och därvid äfven i öfverensstämmelse med Sveriges önskningar vinnlade sig om att förnimma "statum rerum", återvände med ett fördelaktigt intryck af Kristian IV:s stämning. Och Fegræus började ett ögonblick till och med hoppas, att den

[1] Gustaf Adolf t. Adolf Fredrik af Mecklenburg d. 25 okt.: Hertigen borde söka afvända Kristian IV:s missnöje öfver vissa oregelbundenheter vid Frans Karls resning (jmfr nedan) och i stället förmå honom att själf "die hand mit anlegen, die erwünschte occasion ergreifen und seine, auch seiner landen wolfart realiter versichern" (Stralsund, *Schwerin, Inv. host* vol. IX); Gustaf Adolf t. Salvius d. 31 okt. — kreditiv, se FRIDERICIA I s. 176 — samt Grubbe t. Fegræus d. 5 nov. (*Riksreg.*); ADLERSPARRE III s. 269. Efter mottagandet af Fegræus' rapport om framförandet af de officiella önskemålen — med anledning af den första befallningen från högkvarteret (af 5 nov.) och före mottagandet af Salvius' bref — samt resultatet däraf (*ibid.* s. 255 f.) befallde Gustaf Adolf d. 7 dec. Fegræus att fullfölja underhandlingarna och därunder söka vinna Kristian IV (*Riksreg.*) samt skref den 13 till denne om lejden och öfriga önskemål (*Köpenhamn D. K. Sverige*). Samtliga dessa skrifvelser sändes den 14 af Grubbe till Fegræus jämte ett bref, som ytterligare utvecklade konungens afsikter (*Tyskl. och tyska kriget*). Salvius' bref nådde emellertid Fegræus före dessa skrifvelser.

[2] FRIDERICIA I s. 176—177 efter ADLERSPARRES utdrag ur Fegræus' rapporter. Hvad ADLERSPARRE förbigått, bestyrker FRIDERICIAS resultat men saknar ingalunda intresse, då det på många punkter fullständigar bilden. Karaktäristisk är äfven den af RØRDAM (s. 55 f.) refererade episoden, då ett förslag framkastades, att Ulrik med vapenmakt skulle återtaga sitt stift Schwerin.

danske konungen skulle kunna vinnas, om man ginge honom till mötes i fråga om stiften och framför allt ej toge parti emot honom i hans tvister med ärkebiskopen af Bremen.

Kristian IV har dock säkerligen minst af allt tänkt på att så kasta sig i Sveriges armar. Hans politik länkades, som det snart skulle visa sig, vid årsskiftet in på nya, självständiga banor. Och äfven Gustaf Adolf hade under den långa tid, som förflöt innan hans förslag nådde Danmark, hunnit komma bort från de förhoppningar, som den danske konungens konflikter med kejsaren ett ögonblick väckt hos honom. Kristian IV hade under oktober och november träffat anstalter för att trygga sitt rikes neutralitet. Han hade besatt Neustadt i Holstein och utrustat en mindre eskader, som skulle kryssa i Östersjön. Dessa och andra åtgärder väckte åter svenskarnes misstankar till lif, och på alla håll ville man snart spåra danska intriger. Gustaf Adolf infordrade Oxenstiernas liksom äfven riksrådets betänkande om förhållandet till grannriket. Genom bådas svar går tanken, att ett krig förr eller senare vore oundvikligt, men att man för det tyska företagets skull gjorde bäst i att f. n., dock utan undfallenhet, söka undvika brytning. När stämningen var sådan, förmådde det tillmötesgående, man visat Fegræus vid hans underhandlingar omkring årsskiftet ej återställa förtroendet. Det enda, Gustaf Adolf trodde sig kunna afläsa i resolutionen af den 10 januari, var, att Kristian IV ej vore "fullhogse att tasta oss an"[1].

* * *

Det var en ständigt återvändande sträfvan hos Gustaf Adolf att genom diversioner söka splittra fiendens krafter och hindra honom från att med samlad makt vända sig mot den svenska armén. Magdeburgs anslutning blef en dylik diversion i största skala, men äfven obetydligare resningar kunde tjäna samma mål.

Sedan länge hade den närmaste förbindelse ägt rum mellan Sverige och de fördrifna hertigarne Adolf Fredrik och Johan

[1] Adlersparre III sid. 251 f. samt nedan; Oxenstierna t. Gustaf Adolf d. 8 jan. 1631 (*H. S. H.* XXIV s. 200 f.); *S. R. P.* II s. 53, 55—56, 67—70; *Arkiv* II N:ris 619, 645; Gustaf Adolf t. Oxenstierna d. 28 febr. (*Ox. skr.* II: 1 s. 689).

Albrekt af Mecklenburg. Gustaf Adolf räknade naturligtvis på att kunna draga nytta af dem vid sitt företag i Tyskland. De båda bröderna hade funnit en tillflyktsort i staden Lybeck, där Johan Fredrik af Bremen, hvilken äfven var biskop i stiftet Lybeck, anvisat dem bostad "im Stiftshof". Salvius hade alltså tillfälle att träda i förbindelse med dem. Hans instruktion ålade honom att uppmuntra dem till en diversion, som skulle ge konungen tid att samla sina trupper. Gustaf Adolf hade framför allt riktat sin uppmärksamhet på Elbe: Det var ej nog med att den fördrifne administratorn skulle förmås att börja en resning i stiftet Magdeburg — hvarför äfven Salvius hade att verka (instr. § 23); hertigarne af Mecklenburg skulle likaså användas för att beröfva fienden den bekväma farleden. De borde söka bemäktiga sig det viktiga Elbepasset fästningen Dömitz i deras hertigdöme, och därifrån afskära tillförseln till de katolska trupperna (instr. § 22). Hertigarnes resolution på dessa framställningar har ej blifvit bekant, men man torde ha rätt att antaga, att de svarat Salvius dilatoriskt. De hade nämligen redan före dennes ankomst tagit ett självständigt initiativ för att leda förhållandet till Sverige in på de banor, de önskade, och de ha säkerligen velat afvakta resultatet häraf.

Om några af de tyska ständerna borde väl de mecklenburgska hertigarne ha varit predisponerade att kasta sig i Sveriges armar. Men äfven dem manade starka skäl till försiktighet. Redan hänsyn till deras och deras familjers uppehälle, som helt och hållet berodde af andras godtycke, höll dem tillbaka[1]. Och framför allt kunde man ifrågasätta lämpligheten af att uppge den laglighetens ståndpunkt, hertigarne med starka skäl kunde häfda och som nu på kollegialdagen i Regensburg skulle pröfvas genom apologiens öfverlämnande. Grepe man mot ständernas och Danmarks vilja till vapnen, förlorade man alla anspråk på deras

[1] Hertigarnes egentliga inkomst var afkastningen af deras gemålers lifgeding, som Wallenstein ej indragit. Äfven Kristian IV lämnade dem något understöd, hvilket naturligtvis gjorde dem i viss mån beroende af honom. (Grotefend s. 269—270). Att Johan Fredrik af Bremen skulle beröfva dem deras tillflyktsort, behöfde de knappast frukta, men däremot kunde staden Lybeck vid ett för starkt partitagande lätt nog finna det betänkligt att hysa dem inom sina murar.

hjälp. Därmed försvann hvarje utsikt till restitution, om Gustaf Adolf misslyckades. Om än detta helt naturligt gjorde de båda bröderna tveksamma, var dock möjligheten, att kejsaren skulle låta dem återvända, om han ej tvingades därtill med vapenmakt, alltför ringa för att dylika hänsyn skulle kunna bli af afgörande betydelse. Men öfverlämnade man sig alldeles åt Sverige, stod man också utan stöd, om den svenska maktutvidgning, en svensk seger innebar, kom i kollision med de egna intressena eller förpliktelserna mot riket. Med andra ord, att på eget bevåg ansluta sig till Sverige innebar för hertigarne att genombryta alla de samverkans och det utskiftade ansvarets traditioner, som stödjande eller bindande omgärdade territorialstaternas ofärdiga självständighet. Det fanns dock en gräns för deras tvekan. De måste nu lita till Gustaf Adolfs hjälp, och endast om de ej genom sin tillbakadragenhet äfventyrade denna, kunde de rätta sig efter sina öfriga trosförvanter. Helst ville de först i förening med dessa gå öfver på Sveriges sida eller, om detta ej gick, åtminstone aftruga Sachsen och Danmark ett godkännande af en anslutning till Gustaf Adolf. Dessa synpunkter behärskade framför allt den äldre brodern, Adolf Fredrik, och hans rådgifvare, bland hvilka öfversten Wilhelm Calcum, genannt Lohausen, intog en synnerligen framträdande plats. Johan Albrekt hade öfvergått till kalvinismen och stod därför mera isolerad bland sina lutherska grannar. För honom synes det också ha varit lättare än för Adolf Fredrik att sätta allt på ett kort genom en anslutning till Sverige. Dock följde han till en början sin broder i dennes försiktigare politik. Medan man satte in alla sina krafter för denna gällde det att ställa den svenske konungen tillfreds.

Vid underrättelsen om Gustaf Adolfs ankomst till Tyskland sände Adolf Fredrik och Johan Albrekt Hartwig von Passow och Fritz von Ilefeldt för att önska honom lycka till hans företag och lämna honom deras apologi. De skulle enligt instruktionen vidare ursäkta, att hertigarne ej personligen infunnit sig, och förklara, att de voro villiga därtill, om konungen så fordrade. Knappast hade de dock med glädje sett, om svenskarne tagit fasta på detta anbud. Riktningen af deras politik framlyser tydligt i instruktionen, där hela intresset knyter sig till de pågående underhandlingarna i Danzig och framför allt i Regensburg. Om några

krigiska företag är ej tal[1]. Den 5 juli kommo sändebuden till Gustaf Adolf. Dennes svar å deras framställningar var mycket tillmötesgående. Apologien kunde han emellertid ej gilla, då den vore alltför undfallande. Bestämdt afböjde han, att hertigarne skulle komma till honom, då de ej nu borde kompromettera sig utan hellre afvakta resultatet af sina framställningar på kollegialdagen[2]. Att detta svar öfverensstämde med hertigarnes önskningar är säkert. Lika påtagligt är det, att dessas närvaro vid den svenska armén nu ej kunde förorsaka konungen någon fördel, men väl besvär och kostnader. Den uppgift, han anvisat dem i sina planer, fordrade, att de stannade i sitt lands närhet. Där skulle de bana vägen för hans framträngande. Men stod ej motiveringen i rak motsats mot dylika afsikter? Tydligt är ju, att Gustaf Adolf, väl till följd af öfverläggningar med sändebuden, nu ej tänkte på en omedelbar resning. Han förklarade uttryckligen, att hertigarne ej borde gripa till vapen förr än de sett, att andra utvägar ej hjälpte. Men det finns fakta, som visa, att uppskofvet med resningen betyder blott en ändring ifråga om medel, ej ifråga om mål.

Den 5 juli, alltså samma dag som de mecklenburgska sändebuden hade audiens hos Gustaf Adolf, utställdes fullmakt för D:r Jakob Steinberg — en af de många tyskar, hvilka efter att ha varit invecklade i de föregående religionsstriderna nu sökte svensk tjänst[3] — såsom svensk resident i Hamburg, riktad till de

[1] Instruktion (äfven annat, odateradt förslag), kreditiv och rekommendation till Salvius, Lybeck d. 29 juni (konc. *Schwerin, Inv. host.* vol. IX); *Adolf Fredriks dagbok* d. 1 juli; Grubbes referat af sändebudens proposition (*Arkiv* I s. 699), som visar, att den följt instruktionen. Schulenburgs antagande (s. 117), att beskickningen inställts, beror på ofullständiga och oriktiga uppgifter.

[2] *Arkiv* I s. 699—700; Adolf Fredrik och Johan Albrekt t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 24 nov. (konc. *Schwerin, Inv. host.* vol. IX). I ett koncept utan datering och underskrift, svar å konungens "antwortschreiben" genom Fritz von Ilefeldt (*ibid.*), vederlägges utförligt en Gustaf Adolfs förebråelse för för stor undfallenhet mot kejsaren. Antagligen bör denna skrifvelse sättas i samband med Passows och Ilefeldts beskickning.

[3] Steinberg hade haft dansk anställning under Kristian IV:s tyska krig (Steinberg t. Johan Albrecht, Lybeck d. 17 febr. 1631, utförlig redogörelse för förhållandet till Kristian IV med anledning af en ordväxling med dennes förtrogne Oinhausen, *Schwerin, Inv. host.* vol. X). Om hans underhandlingar om inträde i svensk tjänst upplysa åtskilliga bref till honom i Salvius' namn före

furstar och städer, med hvilka han kunde komma i beröring, särskildt "des herrn herzogen von Mecklenburg Ld" — Adolf Fredrik, såsom af det följande framgår. Uppdraget var hemligt. Ehuru någon instruktion ej blifvit bevarad, får man dock en antydan om dess art genom ett formulär till rundskrifvelse från Adolf Fredrik, dateradt Lybeck den 12 juli: Hertigen ber ett flertal, i formuläret tyvärr ej namngifna ständer, att sända ombud, helst krigskunniga, till ett hemligt möte med Steinberg i Hamburg. — Sändebuden synas vidare ha ställt i utsikt, att åtminstone Adolf Fredrik skulle börja värfva, och slutligen torde det ha bragts på tal, att han skulle resa till Kristian IV.

Det är tydligt, att neutralitetspolitiken och uppskofvet endast skulle tjäna till att bemantla värfningar och förbindelser med andra ständer. Emellertid blef det till en början föga allvar med dylika förberedelser: Planen att sammankalla ett hemligt möte i Hamburg kom aldrig att verkställas, enligt Adolf Fredriks uppgift på grund af något felsteg från Steinbergs sida[1], och värfnin-

---

krigsutbrottet i *Lat. och tyskt reg.* 30 juni 1630 utanordnades lön åt honom fr. o. m. 1 januari s. å., hvarvid en "hofrådsbeställning", utfärdad i juni månad, åberopades (*Riksreg.*).

[1] Fullmakt för Steinberg, dat. lägret vid Usedom d. 5 juli — original, har alltså sannolikt ej öfverlämnats till Steinberg (*Salvii samling, "Bref från Kongl. huset"*). Formulär till rundskrifvelse i Adolf Fredriks namn, Lybeck d. 12 juli, konc. med anteckningen: "ist nicht abgangen" (*Schwerin, Inv. host.*, vol. XI). Ha hertigarnes sändebud ej återvändt redan den 12 juli eller meddelanden från dem då ej inträffat, måste planen tydligtvis äfven på andra vägar ha bragts på tal. Salvius har naturligtvis varit invigd däri. Den 12 juli hade han audiens hos Adolf Fredrik (*Dagboken* s. 100). Hvad Steinberg beträffar, meddelar Anders Svensson den 17 juli om honom, att han befann sig i Hamburg och för ögonblicket dömdes till overksamhet af kroppsskada men inom kort hoppades kunna börja arbeta för sitt uppdrag; Anders Svensson skulle skaffa honom penningar (T. Gustaf Adolf, Hamburg d. 17 juli, *Germanica* D II). Adolf Fredriks klagomål mot honom äro endast kända genom Gustaf Adolfs förfrågningar ang. "was sonsten E. Ld. der negotiation halber, so ihme aufgetragen und bisshero durch untreu der negotianten nit vort wollen, auch nochmaln durch D. Steinberg nit verrichtet werden solle, andeuten" (anf. bref t. Adolf Fredrik d. 11 aug.) Senare tar Falkenberg — tyvärr utan att lämna några upplysningar — honom i försvar mot hertigen, men föreslår samtidigt, att han skulle erhålla en annan verksamhetsplats (T. Gustaf Adolf, Lybeck d. 4. sept.). — Gustaf Adolf t. Salvius, att skaffa penningar till värfningar, som Adolf Fredrik utlofvat, och uppmana honom att resa till Danmark — redan d. 9 juli (*Riksreg.*).

garna ha knappast ännu bedrifvits med större kraft. För öfrigt fick den lämnade fristen i Adolf Fredriks händer en något annan innebörd, än Gustaf Adolf torde ha tänkt sig. Hertigen har allvarligt arbetat för Sveriges bästa, men för honom var utan tvifvel hufvudintresset att orientera sig öfver de protestantiska grannstaternas politik och om möjligt uppnå ett samförstånd med dessa. Det var naturligtvis Kristian IV:s och Johan Georgs af Sachsen hållning, som främst var af vikt för Mecklenburg. Till den sistnämnde sände Adolf Fredrik den 18 juli Lohausen. Själf anträdde han några dagar senare i enlighet med Lohausens råd den förut (s. 25) omtalade resan till Kristian IV. Att han på allt sätt sökte stämma denne till Gustaf Adolfs fördel, är säkert, men han använde främst tillfället till att förvissa sig om hvilken hållning den danske konungen önskade, att han och hans broder skulle intaga mot Sverige. Kristian IV motarbetade naturligtvis sin granne: Han afstyrkte ifrigt hvarje aktivt steg, innan man sett resultatet af kollegialdagen i Regensburg[1], ett råd, som säkerligen vägt tungt hos de båda hertigarne. En fullständig parallell till Adolf Fredriks danska resa blef Lohausens sachsiska beskickning. Han sändes, om än ej på svensk uppmaning, dock i Sveriges ärenden: Han skulle söka förmå Johan Georg att genom en hemlig beskickning hos Hamburg och Lybeck förorda Salvius' begäran om penningunderstöd åt Gustaf Adolf. Men Lohausens besök blef framför allt ett tillfälle att inhämta Johan Georgs råd om den politik, Adolf Fredrik och hans broder borde följa. Svenskarne synas också ha uppfattat saken så. Förhållandet mellan Sverige och Sachsen hade denna tid blifvit så kyligt, att underrättelsen om den mecklenburgska beskickningen till Johan Georg ej var vidare behaglig för Gustaf Adolf. Han har tydligen fruktat, att kurfursten skulle söka afskräcka Mecklenburg från att taga Sveriges parti och skyndade sig att efter förmåga möta en dylik eventualitet. Den 31 juli befallde han Salvius att försäkra hertigarne om Sveriges understöd, äfven om kurfursten af Sachsen ej ville befatta sig med deras sak. Den 11 augusti vände han sig direkt till Adolf Fredrik med en redogörelse för sitt förhållande till Johan Georg: Han hade alltid af denne hoppats "den anfang glücklicher verrichtung im reich", men han hade

[1] Fridericia I s. 175.

måst se, hur kurfursten ju mer han sökt närma sig honom — och detta hade skett flera gånger — desto mer dragit sig tillbaka; Gustaf Adolf visste nu intet mer att göra, men kunde Adolf Fredrik förmå Johan Georg att vända sig till honom, skulle han fatta nytt hopp[1]. Tydligare kunde konungen ej ge uttryck åt sin misstro, men det skulle snart visa sig, att han riktigt bedömt Sachsens afsikter.

Johan Georg tillbakavisade[2] naturligtvis uppmaningarna att till Sveriges förmån använda Sachsens inflytande hos hansestäderna. Men han stannade ej därvid. På det enträgnaste afrådde han hertigarne från att förhasta sig: De borde afvakta utgången af kollegialdagen; krigslyckan vore tvifvelaktig, Gustaf Adolf vore också en människa, en olycka kunde lätt hända honom o. s. v. Och ej nog härmed. Med anledning af Lohausens uppmaningar att stödja Gustaf Adolfs framställningar hos hansestäderna klagade Johan Georg dels öfver att Gustaf Adolf ej förtroligt nog kommunicerat med honom — han hade väl sändt sin sekreterare Satler till Dresden, men denna beskickning hade långt ifrån tillfredsställt Johan Georg[3] — dels öfver hans framfart mot kurfursten af Brandenburg. Och då Lohausen slutligen framhöll, hur konungen genom Salvius låtit försäkra Lybeck, att hans företag ej riktade sig mot kejsaren och riket, invände Johan Georg: "Schiene, als wan es der hauptpunkt were, Ihre Durchl. nemblich solten die städte anfrischen, mit geld und anderen Ihrer Mayt. beizuspringen, wusten aber ... eigentlich nicht zu was ende".

[1] Gustaf Adolfs båda, äfven förut anförda bref finnas i *Riksreg.* och *Schwerin, Inv. host.* vol. IX.

[2] Lohausen kunde ej utverka någon skriftlig resolution. I sin relation, dat. Lybeck d. 31 augusti 1631 (*Schwerin, Inv. host.* vol. X; äfven ett par skrifvelser från Lohausen till Adolf Fredrik under beskickningen finnas där) sammanställde han sin proposition i Neukirchen d. 31 juli med Johan Georgs muntliga förklaringar d. 9 aug.

[3] Motsägelsen mellan den svenska (11 aug.) och sachsiska framställningen är ju uppenbar. Då ingen verklig undersökning af det tidigare förhållandet mellan Sverige och Sachsen finnes — utöfver Helbig (s. 3 f.) ge Droysen, *Gustaf Adolf* (II s. 216—223) och Cronholm (V: 2 s. 224—227) ett antal ej oviktiga notiser — måste jag inskränka mig till att referera. Som bevis på Gustaf Adolfs oklara hållning berättade Johan Georg för Lohausen, "was, doch nur in generalibus, bei herrn Satlers werbung und anwesenheit, insonderheit mit einem pacquet schreiben vorgelaufen".

Det var tydligt: Liksom Gustaf Adolf sökte förmå hertigarne att släppa alla hänsyn till Sachsen, sökte Johan Georg väcka deras misstankar mot den svenske konungen. Då misstroendet var så starkt, var det naturligtvis förgäfves, som Lohausen sökte verka för de mecklenburgska hertigarnes önskemål, ett gemensamt uppträdande af de protestantiska ständerna med en klart protestantisk politik. Han erinrade om Moritz af Sachsens exempel och uppmanade Johan Georg att liksom denne sätta sig i spetsen för ett förbund, som kunde skrämma de katolska till fred eller upptaga striden. Varningar sparades ej heller. Försummade man tillfället, skulle de protestantiska ständerna kanske aldrig kunna enas. Tysklands protestanter borde ej lämna Gustaf Adolf åt sitt öde. Drefves han till det yttersta, kunde han förena sig med främmande makter. Ett dylikt förbund, som skulle behärska Nord- och Östersjön och de af Gustaf Adolf besatta områdena, kunde hålla riket i ständig oro. Johan Georg undvek hvarje bestämd förklaring: Han vore ej hjälpt med blotta ord; man måste komma med realia, så kunde han sedan resolvera sig. Det låg dock ej i kurfurstens intresse att beröfva hertigarne hvarje hopp om samverkan med Sachsen, ty det hade ju varit att drifva dem i Sveriges armar. Endast så kan det förklaras, att han ingaf deras sändebud den föreställningen "dass sie [die Churf. Durchl.] dem werke, wie auch Königl. Mayt. in Schweden vorhaben ganz nicht abgeneigt." Det var blott en ytterlig försiktighet — så är Lohausens slutomdöme — som dikterade Johan Georgs tillbakadragenhet.

Äfven på en annan väg gjorde Johan Georg liknande synpunkter gällande. Det weimarska kammarrådet Sigismund Heusner von Wandersleben, en i diplomatiska värf mycket använd man, kom ungefär vid den tidpunkt, då Lohausen återvände från Sachsen — den 28 augusti — till Lybeck på återvägen från en resa till Haag i Johan Georgs ärenden. Heusner berättade nu, att den sachsiske kurfursten väl vore uppfylld af den största ifver för den protestantiska saken och äfven vore beredd att göra allt, hvad på honom ankomme, men att han hyste starkt misstroende mot Gustaf Adolf. Denne hade ej uppriktigt invigt någon i sina afsikter — framställningarna genom Satler hade ej

varit tillfyllest — och man visste ej, "ob's pro libertate Germaniæ oder contra wäre"[1].

Denna taktik, att väcka misstroende mot Sveriges förmåga och afsikter och förhoppningar om Sachsens hjälp, måste naturligtvis i hög grad försvåra den svenska diplomatiens arbete. Hvad Gustaf Adolf fruktat, hade inträffat. Men den svenske konungen hade ej endast genom att undergräfva Sachsens auktoritet hos ständerna sökt motverka de befarade följderna. Redan innan han erfarit, hur hans farhågor besannats, hade han gifvit Falkenberg i uppdrag att träda i förbindelse med kurfursten. Falkenberg fick under sin vistelse i Lybeck (se nedan) snart nog genom samtal med de mecklenburgska hertigarne, Lohausen och Heusner erfara, hur Sachsens hållning oroade de tyska protestanterna. Det gjorde visserligen ett godt intryck, att Gustaf Adolf sändt honom också till Johan Georg, men då Heusner framkastade ett förslag att ge Wilhelm af Weimar i uppdrag att söka vinna denne för Gustaf Adolf, tillstyrkte han ifrigt att äfven på så sätt söka draga Sachsen öfver på Sveriges sida. Gustaf Adolf ej blott gillade planen, han skyndade sig äfven (14 sept.) att ge hertig Adolf Fredrik del däraf i sitt svar på dennes meddelanden (af 1 sept.) om Lohausens sachsiska resa. Nu uttalade sig Gustaf Adolf af lätt insedda skäl rätt förhoppningsfullt om Johan Georgs afsikter: att Lohausen intet lyckats uträtta i Sachsen berodde säkert mindre på bristande vilja hos kurfursten än på att tiden ej vore mogen[2].

Endast mot den bakgrund, Sachsens och Danmarks ställning till Gustaf Adolfs företag erbjuder, kan man förstå de mecklenburgska hertigarnes tillbakadragenhet gent emot Sverige. Detta erfor verkningarna först af deras sträfvan att orientera sig öfver dessa förhållanden, därpå af denna orienterings resultat. Salvius kunde länge endast inrapportera ganska sväfvande löften om

[1] Wittich, *Falkenberg* s. 316—317.

[2] *Ibid.* s. 33 f.; Wittich, *Magdeburg* s. 82—83; Falkenberg t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 31 aug; Gustaf Adolf t. Adolf Fredrik, Stralsund d. 14 sept. (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX). Äfven en annan kanal till Johan Georg må här påpekas. Den 1 nov. befallde Gustaf Adolf Salvius att korrespondera med grefven af Solms, "eftersom han oss i sin nylige skrifvelse om stora saker mentionerar, såsom om Kur-Sachsen, Nurenbergs, Ulms inclination til att tage något i riket före såsom och om Wallensteens malecontentement". (P. S., *Riksreg.*).

värfningar[1]. Från svensk sida saknades emellertid ej försök att drifva dem framåt. Den 11 augusti uppmanade Gustaf Adolf dem att anstifta "kabaler" i Rostock och Wismar; själf ville han gärna framtränga efter kusten; behöfdes hans hjälp, skulle han vara till hands. Framför allt gällde det att skaffa trupper. Soldater kunde i alla områden, som ej voro starkt besatta af fienden, lätt nog tagas i tjänst, då myndigheterna med tidens friare uppfattning af neutralitetens betydelse ej plägade lägga alltför stora hinder i vägen för en dylik trafik. Svårigheten var att finna en skyddad plats, där soldaterna, allteftersom de togo värfning, kunde samlas, få sitt underhåll och i trygghet afvakta, att truppen blefve stark nog att brukas i fält. De mecklenburgska hertigarne måste söka sina "löpe- och samlingsplatser", som det hette, i något af de fyra små territorierna utmed Mecklenburgs västgräns: stiftet och staden Lybeck, stiftet Ratzeburg och hertigdömet Sachsen-Lauenburg. Af dessa måste stiftet Lybeck lämnas ur räkningen af hänsyn till Kristian IV. Denne kunde naturligtvis ej så nära sina gränser tåla truppsamlingar för Sverige eller dess vänner, äfven om biskopen, Johan Fredrik, kanske kunnat förmås att ge sitt samtycke. Staden Lybeck ville med sin försiktiga hållning ej tillåta något, som kunde utläggas som kränkning af neutralitetens förpliktelser. De båda andra staterna voro själfva fullkomligt värnlösa, och Johan Albrekt, hvilkens förberedelser synas ha framskridit längst, kastade också sina ögon åt detta håll. Han föreslog Gustaf Adolf, att han skulle taga stiftet Ratzeburg till samlingsplats för sina trupper. Konungen fann emellertid detta mindre lämpligt af hänsyn till biskopen. Förklaringen till en sådan finkänslighet ligger säkert däri, att denne — hans namn var August — var broder till hertigarne Kristian och Georg af Lüneburg-Celle, hvilka Sverige vid denna tid sträfvade att vinna. Gustaf Adolf föreslog i stället hertigen staden Ratzeburg, hvilken ej hörde till stiftet utan till Sachsen-Lauenburg, helt visst emedan det lilla landets hertig, August, saknade stödet af mäktiga förbindelser[2]. Under senare

[1] Gustaf Adolf t. Salvius d. 31 juli (*Riksreg.*).

[2] Gustaf Adolf t. Adolf Fredrik och t. Johan Albrekt (afskr.), Stettin d. 11 aug. (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX) — Dom och "domhof" i staden Ratzeburg hörde dock till stiftet.

hälften af augusti vände sig Salvius till hertigarne med nya, enträgna uppmaningar att öfvergå till handling, men svårigheten att finna en samlingsplats för trupperna höll dem alltjämt tillbaka[1].

Gustaf Adolfs skrifvelser af den 11 augusti hade visat, hur starkt han riktat sin uppmärksamhet på Mecklenburg, och snart mognade hans beslut att i egen person vända sig mot detta land. Han hoppades med lätthet kunna bemäktiga sig de båda viktiga hamnstäderna Rostock och Wismar genom förräderi eller öfverrumpling. Talrika dylika projekt, som dock aldrig kommo att pröfvas, återfinnas i hans brefväxling med hertigarne af Mecklenburg, Falkenberg och andra. Tidpunkten för ett infall i Mecklenburg var utan fråga synnerligen väl vald. De katolska trupperna voro splittrade i små besättningar, som ej kunde sätta något samladt motstånd mot svenskarne, och man behöfde knappast frukta, att den katolska hufvudarmén genast skulle kunna komma dem till undsättning[2]. Kunde Gustaf Adolf i tid samla nödiga trupper — han måste draga till sig förstärkningar från Preussen — fanns endast ett hinder för en rask och afgörande framgång. Det måste kräfva en oproportionerlig tid att forcera de sumpiga, svårtillgängliga gränspassen mellan Pommern och Mecklenburg med deras många fästningar. Men Gustaf Adolf ämnade ej uppehålla sig med att belägra dessa orter. Han behärskade hafvet och hoppades med hjälp af sin flotta kunna kringå dem för att plötsligt öfverraska fienden inne i Mecklenburg.

---

[1] Salvius' proposition samt förslag till svar däråå, båda odaterade, (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX bland brefväxlingen med Gustaf Adolf); affattningstiden ligger mellan mottagandet af Gustaf Adolfs skrifvelser af 11 augusti — i dessa lofvade nämligen Gustaf Adolf att "förära" hertigarne Wallensteins förtrogne, Custos, som fallit i hans våld; i resolutionsförslaget räknas Custos' ranson bland tillgångarna — och Ribnitz' eröfring (27 sept.). Då ingen antydning om Falkenbergs närvaro finnes, torde man med visshet kunna antaga, att akterna affattats redan före dennes ankomst (26 aug.). Akterna äro, naturligtvis med afsikt, dunkelt skrifna; Salvius' mål var emellertid ett anslag mot Elbe (p. 5 i propositionen). Den 22 augusti utvecklade Salvius från Hamburg för Johan Witte nödvändigheten af aktiva steg från hertigarnes sida. (*Schwerin, Joh. Wittes manualia*).

[2] Wittich, *Magdeburg* s. 218—220; Salvius' anf. odat. proposition, där just den ödesdigra följden för Tilly af nödvändigheten att splittra hären i små garnisoner framhålles med stor klarhet, om än med öfverdrift.

Om det än var af största vikt för den svenske konungen att bli herre öfver kustlandet med dess hamnstäder, så ville han emellertid med den tillämnade mecklenburgska expeditionen framför allt fullfölja mera vidtgående strategiska afsikter. Det var meningen att på denna väg räcka handen åt administratorn i Magdeburg och de ständer, som möjligen slöte sig till honom, och så fullfölja det anslag mot Elbe, som framträdt redan i Salvius' instruktion. Och ej endast hufvudsyftet var fasthållet; äfven tanken att förmå de mecklenburgska hertigarne att öfverrumpla Elbepassen upptogs nu med förnyad styrka och utvidgades t. o. m. till förhoppningar om en stor resning i nordvästra Tyskland. Det behöfver knappast framhållas, hvilken oerhörd betydelse en dylik, ja, blott Elbepassens eröfring, måste ha för verkställandet af Gustaf Adolfs plan. All förbindelse mellan den katolska hufvudarmén och besättningarna i Mecklenburg skulle så afskäras och svenskarne ostörda få göra sig till herrar i detta land[1].

Gustaf Adolf tog en af sina allra främsta krafter, hofmarskalken Dietrich von Falkenberg, i anspråk för dessa planer. Falkenbergs hufvuduppgift var ju att ge den magdeburgska resningen en sådan styrka, att den på ämnadt sätt kunde göras till "fundament" för hela fälttåget. Men innan han kunde bege sig till sitt egentliga verksamhetsområde, måste han dröja något i Lybeck och Hamburg för att skaffa penningar. Under denna tid skulle han bereda väg för Gustaf Adolf och särskildt arbeta för anslaget mot Elbefästningarna. Den 26 augusti ankom Falkenberg till Lybeck och kastade sig med ifver in i de intriger, som Salvius påbörjat. Så till vida var han bättre ställd än denne, att han kunde åberopa sig på Gustaf Adolfs tillämnade sjöexpedition till Mecklenburg. Var den svenska armén att vänta inom kort tid, blef naturligtvis äfven det mest vågade streck mindre farligt. Snart voro de hemliga stämplingarna i Wismar och Rostock i full gång, och Falkenberg trodde sig kunna lofva en lätt framgång, om konungen snart komme. I främsta rummet knyter sig emellertid intresset till hans underhandlin-

[1] Bland de många uttalandena om dessa planer må här hänvisas till konungens egna i skrifvelse till Oxenstierna d. 17 aug. (*Ox. skr.* II: 1 s. 634 f.).

gar med hertigarne af Mecklenburg och andra ständer i nordvästra Tyskland i syfte att egga dem till den af Gustaf Adolf åstundade resningen. Han var försedd med den mest obegränsade fullmakt: Att underhandla med de ständer, honom syntes lämpligt, uppsätta arméer, utnämna generaler och leda deras krigföring[1].

Knappt ankommen till Lybeck uppsökte Falkenberg de mecklenburgska hertigarne. Han fann dem till en början redo att besätta Ratzeburg, alltså följa Gustaf Adolfs råd i brefven af den 11 augusti[2]. Men då Lohausen just då återvände från Sachsen, visade sig verkningarna af Johan Georgs politik. Hertigarnes rådgifvare motsatte sig nu hvarje aktivt steg: Man borde följa kurfurstens råd och afvakta utgången af kollegialdagen. Den 31 augusti måste Falkenberg rapportera, att de mecklenburgska bröderna knappast komme att gripa till vapen[3] Emellertid öppnade sig en ny möjlighet. Frans Karl af Sachsen-Lauenburg, en yngre broder till den regerande hertigen, befanns villig att utföra ett anslag mot sin broders fästningar. Den 4 september var allt klart. Frans Karl skulle på egen bekostnad värfva ett regemente knektar, som skulle mönstras af svenska kommissarier och underhållas och besoldas af Sverige. Med detta och några hundra man, som skulle lämnas honom till förstärkning, skulle han intaga Ratzeburg och därifrån framtränga till Elbe, där han skulle besätta ej Dömitz utan det närbelägna Lauenburg och fördrifva fienden från Elbeöfvergångar och pro-

[1] Wittich, *Falkenberg* s. 32 f., 305—306; Droysen, *Schriftstücke* s. 192; odat. kreditiv för Falkenberg till Adolf Fredrik pres. d. 26 aug. (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX).

[2] Falkenberg t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 28 augusti. — Kort förut (21 aug.) hade Adolf Fredrik meddelat Gustaf Adolf, att kejsaren syntes vilja draga ut på tiden genom att hänvisa honom och hans broder till rättegång, men att han instruerat sin agent att ej samtycka till dylika förslag. Gustaf Adolf svarade i bref från Wolgast i september (u. d.), att han fann detta beslut riktigt, och inskärpte, att hertigarne endast genom vapnen kunde vinna något. (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX).

[3] Falkenberg t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 31 aug. Falkenbergs odat. proposition ("Fragepunkte") med uppmaningar till aktiva steg och odat. förslag till resolution därå: Man måste afvakta Gustaf Adolfs svar på berättelsen om Lohausens resa till Sachsen (af 1 sept., ofvan s. 37; båda aktstyckena i *Schwerin, Inv. host.* vol. IX).

viantdepåer i närheten. Öfverenskommelsen träffades hos hertig Johan Albrekt, säkerligen i samförstånd med denne. Adolf Fredrik höll sig mera tillbaka men synes ej ha motsatt sig planen. Att man räknat på de båda brödernas understöd är visst, ehuru det ej kan afgöras i hvilken utsträckning. Säkert är emellertid, att åtminstone Johan Albrekt nu började värfva med stor ifver[1].

Från Gustaf Adolf kommo snart nya uppmaningar. Såväl för att rentvå sig från de misstankar, han väckt hos Adolf Fredrik, som för att få sin anställning i svensk tjänst slutgiltigt ordnad begaf sig doktor Steinberg i de första dagarna af september till Gustaf Adolf. Han hade förstått att tillvinna sig Johan Albrekts gunst i så hög grad, att hertigen önskade se honom som svensk resident hos sig. Steinberg träffade Gustaf Adolf i Stralsund, där denne låg och väntade på gynnsam vind för att afsegla med sina trupper till Mecklenburg. Den 20 september sände konungen honom tillbaka med uppdrag att söka förmå de båda bröderna att öfvergå till handling[2].

Medan Falkenberg väntade på att anslaget mot de lauenburgska fästningarna skulle mogna, försummade han ej att söka vinna anhängare på andra håll. Det är redan (ofvan s. 23 f.) nämndt, att staden Bremens politik på intet sätt skilde sig från de båda andra stora hansestädernas. Och dock blef den medelpunkt för svenska stämplingar med vidtgående syfte. Ärkebiskop Johan Fredrik, hvilken trots sitt affall från Kristian IV och den protestantiska saken såg sin värdighet hotad af den segrande reaktionen, hade funnit en tillflykt där. Det var naturligt, att svenskarne i honom hoppades vinna en anhängare,

[1] Falkenberg t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 3, 4 o. 10 sept; WITTICH, *Falkenberg* s. 56—58, 306—307; Falkenberg hoppades till en början, att planen hastigt skulle kunna realiseras, men allehanda hinder tillstötte (t. Gustaf Adolf, Hamburg d. 28 sept.).

[2] Gustaf Adolfs kreditiv för Steinberg, Stralsund d. 20 sept. (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX; ofvan s. 20 anm. 3). Instruktionen saknas tyvärr i Lat. och tyskt reg., ehuru den finnes antecknad i *Titularregistr.* under d. 20 sept.; Steinberg medförde förslag till patent till Mecklenburgs invånare (jmfr nedan), dat. på flottan vid Stralsund d. 20 sept., hvilket underställdes hertigarnes betänkande (*Schwerin, Inv. host.* vol. XI). Undvikande odat. resolution, antagl. på hans första framställning (*ibid.* vol. IX).

äfven om han själf af obehagliga erfarenheter manades till en ytterlig försiktighet[1]. Bland de styrande i staden fanns vidare en krets af män, som företrädde en annan, djärfvare politik än stadens officiella. Främst bland dem stod den orolige och föga pålitlige borgmästaren Haveman. Vid hans sida framträder Betkenius Betken, hvilken i regel förmedlade korrespondensen med de svenska diplomaterna. Redan i augusti uppsökte stadens syndikus, Dr. Gronau, Salvius i Hamburg och framställde som det vill synas rätt vidtgående projekt[2]. Äfven städerna Braunschweig och Hildesheim ville man indraga i de svenska planerna[3]. Omedelbart efter sin ankomst till Lybeck skref Falkenberg direkt till Johan Fredrik och uppmanade honom att söka förmå staden Bremen att intaga svensk besättning; Falkenberg lofvade på eget bevåg, att trupper skulle sändas sjöledes från Göteborg. Den 8 september godkände Gustaf Adolf sina ombuds åtgärder[4], den 18 skref äfven Salvius direkt till Johan Fredrik. Emellertid vågade ärkebiskopen länge ej öppna direkta förbindelser med de svenska utskickade. Utan svar lämnades de dock ej. Hans högt betrodde man och ståthållare i stiftet Lybeck,

[1] Wittich, *Falkenberg* s. 58; Johan Fredrik hade våren 1630 i bref till Gustaf Adolf begärt att bli innesluten i Danzigtraktaten, men dessa bref hade interciperats af de katolska trupperna och föranledt skarpa framställningar. Den af Rasch anställde bremiske korrespondenten, Betkenius Betken l., som han brukade teckna sig, "Verde" — se bref t. Salvius Bremen d. 10 juni, P. S. — t. Salvius d. 21 juli).

[2] Haveman öppnade den 23 aug. korrespondens med Sveriges ombud i Holland, Ludvig Camerarius (*Bremen,* ad P 6, b 1). Efter hans död upptäcktes hans förbindelser med främmande makter; hans skriftliga kvarlåtenskap beslagtogs då och förvaras nu i Bremens stadsarkiv (*ibid.*). — Om Betkenius Betken, se föreg. anm., om Gronau, Salvius t. Witte, Hamburg d. 22 aug. (*Schwerin, Wittes Manualia*).

[3] Gustaf Adolf t. Salvius d. 2 och 8 sept. (*Riksreg.*); *Ox. skr.* II: 1 s. 655. Braunschweig sände i eget och Hildesheims namn till Lybeck för att meddela, "was sich des orts begeben, quod sollicitati ab administratore, dass sie sich rege Sveciæ sollen coniungiren, weil er nichts suche als libertatem status", samt begära råd och upplysningar. Rådet tillstyrkte (20 okt.) att afvakta tiden. Man skulle ej lita alltför mycket på Gustaf Adolf: "Er begehre wol unsere freundschaft aber so viel tonnen goldes dabei" (*Lybeck, rådsprot.*). Säkerligen har detta råd betydt mer än svenskarnes ansträngningar.

[4] Falkenbergs anf. bref t. Gustaf Adolf d. 28 aug., pres. d. 6 sept.; Gustaf Adolfs anf. bref t. Salvius d. 8 sept.

Kristoffer Hans von Bülow, uppsökte under förra hälften af september Falkenberg men torde knappast ha gått längre än till några allmänt hållna försäkringar[1]. I borgmästar Havemans krets hade emellertid redan tidigt en önskan stadgat sig, att en svensk eskader skulle komma på Weser för att ge stöd åt en resning; förr vore intet att hoppas. I denna anda tillskref Haveman den 27 september Salvius med anledning af hans bref till Johan Fredrik och på dennes uppdrag. Han framhöll äfven vikten af att Salvius personligen infunne sig i Bremen, en uppfordran, som han åter upprepade den 18 oktober[2].

Emellertid fann man i Bremen till slut i landtgrefve Wilhelms sändebud till Gustaf Adolf, Herman Wolf, en budbärare, till hvilken man fullt kunde förtro sig. Johan Fredrik sände med denne en hälsning till den svenske konungen, att han vore villig att börja en resning, om Sverige kunde sända honom en hjälpkår på 4—5,000 man. Salvius och Falkenberg, med hvilka Wolf sammanträffade i Hamburg i början af oktober, upptogo detta beslut mycket gynnsamt och utlofvade, att Salvius skulle komma till Bremen och närmare aftala om tid och sätt, så snart konungens resolution fallit[3].

Gustaf Adolf kombinerade dessa bremiska stämplingar och de möjligheter, de syntes erbjuda, med en plan, som ehuru aldrig realiserad, länge skulle spela en stor roll. Då Tilly måste koncentrera sina resurser mot Magdeburg och Gustaf Adolf, var det att förutse, att den starka militära ockupationen af de nord-

[1] Falkenberg t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 8 sept. Redan den 22 aug. skref Salvius: "De Bremensibus [staden Bremen] spem optumam foveo ... Hans Christoph von Bulow weiss auch darumb." (anf. bref t. Witte).

[2] I *Tyskl. o. tyska kriget* finnas ett antal extrakt och afskrifter "aus Bremen" (2, 19, 22 aug., 7 sept.), alla innehållande ifriga uppmaningar till en svensk landstigning och säkerligen utgångna från den Havemanska kretsen. — Licentiaten Joh. Helm, Joh. Fredriks förtrogne, t. Haveman d. 22 sept., pr. 22 sept., om besvarandet af Salvius' bref; (*Bremen* X. 1 k.) J. Haveman t. Salvius, Bremen d. 27 sept., 18 okt. (kopior *ibid.;* original af det förstn., undertecknadt J. H., i *R. A.*); Betkenius Betken ("Verde") t. Salvius d. 27 och 28 sept.

[3] Struck, *Wilh. von Weimar* s. 40; Wolf t. Betkenius Betken, Hamburg d. 4 okt. (kopia, *Bremen* X. 1 k.); Enligt skrifvelse t. Satler d. 10 jan. 1631 hade Betken ["Verde"] genom Wolf föreslagit att försöka öfverrumpla Stade och Buxtehude. Falkenberg hade villigt gått in på projektet, men Salvius hade funnit det "intempesitive und zu fruhe, auch unzeitig".

västtyska kustområdena, som fortgått sedan Kristian IV:s tyska krig, förr eller senare skulle upphöra eller åtminstone mildras, och häraf ville konungen begagna sig. Den sista maj 1630 hade han afslutat ett fördrag med den engelske markisen Jakob Hamilton, enligt hvilket denne med en kår af 6,000 man skulle träda i Sveriges tjänst; erhölle Hamilton ett självständigt verksamhetsområde, skulle Sverige sända honom en förstärkning af några tusen man — hvilket för öfrigt syntes Gustaf Adolf nödvändigt äfven af politiska skäl. Redan innan Wolf framfört Johan Fredriks anbud hade Gustaf Adolf beslutat att nästa vår, då Hamilton väntades bli färdig, låta denne landstiga i stiftet Bremen; Herman Wrangel skulle tillföra honom förstärkning från Sverige[1]. Tanken på att taga så mycket folk från hemlandet fick dock genast förfalla: Den 8 oktober säger sig Gustaf Adolf ämna ge Alexander Lesle i uppdrag att värfva de regementen, som skulle förstärka Hamilton. Som svar å de bremiska framställningarna genom Wolf gaf han nu ärkebiskopen del af dessa sina planer[2]. — Samtidigt syntes äfven en annan möjlighet erbjuda sig att med begagnande af samma förutsättningar bereda fienden afbräck. För att skydda sin flank hade spanjorer och holländare täflat om att besätta angränsande partier af tyska riket; för Generalstaternas räkning låg grefve Wilhelm af Nassau med en ej obetydlig kår i de jülich-kleveska länderna. Emellertid pågingo sedan en tid tillbaka underhandlingar om att de ifrågavarande tyska områdena skulle utrymmas af de krigförande. Skedde detta, kunde man förutse, att grefve Wilhelm och hans folk skulle afdankas. Gustaf Adolf bemödade sig ifrigt om att i så fall vinna trupperna för sin tjänst, äfven för att hindra, att dessa goda soldater togo värfning hos hans fiender. I september, då en öfverenskommelse om utrymningen syntes nära förestående, talade Camerarius med prins Fredrik Henrik om denna sak och erhöll ett så välvilligt svar, att han uppmanade Gustaf Adolf att sända en militär till Holland, hvilken om tillfälle er-

[1] Rydfors, s. 148 f. Gustaf Adolf t. Oxenstierna d. 1 okt. (*Ox. skr.* II: 1 s. 649). — Den 11 maj 1631 befallde Gustaf Adolf Salvius att värfva det folk, som lofvats markisen "på det vår parole emot Hamelton må blifva fullgjord och han icke få tillfälle att göra sig i Bremen allena mästare" (*Riksreg.*).

[2] *Ox. skr.* II: 1 s. 655—656; Struck anf. arb. s. 40.

bjöde sig, kunde taga trupperna i tjänst. Konungen utsåg till detta värf kommendanten i Emden, Erenreuter, hvilken tidigare stått i hans tjänst; Camerarius erhöll befallning att på alla sätt söka vinna de holländska myndigheternas definitiva samtycke, utan hvilket planen ej kunde verkställas[1]. Under senare hälften af oktober kom Erenreuter till Gustaf Adolf och mottog närmare instruktioner: Hvad Gustaf Adolf helst önskade var, att grefve Wilhelm eller den, som i hans ställe öfvertoge befälet, om han ej ville gå i Sveriges tjänst, skulle omedelbart från den framskjutna ställning, hvari trupperna lågo, falla Tilly i ryggen[2] — ett företag, som väl dock äfven med dåtidens lösare uppfattning af neutralitetens förpliktelser hade måst betraktas som ett neutralitetsbrott från Generalstaternas sida och därför, som det äfven skulle visa sig, ej hade någon utsikt att förverkligas.

Äfven på ett annat håll fullföljdes ett liknande uppslag. Sedan år 1629 hade, senast genom Rasch, underhandlingar om inträde i svensk tjänst pågått med Georg af Lüneburg, yngre bror till den regerande hertigen i Celle, Kristian. Dessa underhandlingar hade vid den tid, då Gustaf Adolf landsteg i Tyskland, fortskridit så långt, att hertig Georg (3 juni) förklarat sig beredd att mottaga anställning. Men då enligt hans mening ingen verklig tjänstgöring kunde förekomma under den närmaste tiden — en självständig resning vore omöjlig, att komma till den svenska armén utan trupper måste anses meningslöst och för hertigen föga hedrande — ville han i fullmakten inrycka ett förbehåll, att han ej skulle behöfva kämpa mot kejsaren och riket. Hvad hertigen åstundade var alltså ett tjänsteförhållande af den art, som plägade kallas "anwartung", och detta med ett villkor, som gaf honom rätt att själf bestämma, om och när han skulle taga det afgörande steget. Det var ej hvad Gustaf Adolf

[1] Arend III: 4 s. 505—512; Camerarius t. Gustaf Adolf, Haag d. 20/30 sept. P. S. (*Hollandica*); Gustaf Adolf t. Camerarius och Fredrik Henrik d. 8 okt. (*Lat. och tyskt reg.*). — Erenreuter hade i januari 1630 fått afsked för att efterträda sin fader som kommendant i Emden (*ibid.* d. 18 jan.) och stod såsom sådan i tjänsteförhållande till Generalstaterna.

[2] Instruktion för Erenreuter, Ribnitz d. 20/30 okt. (kopia, *Tyskl. och tyska kriget*); Gustaf Adolf t. Camerarius och Fredrik Henrik d. 21 okt. (*Lat. och tyskt reg.*).

behöfde. Han befallde (15 juli) Salvius att yrka på handling: Hertig Georg borde gripa till vapen ensam eller tillsammans med städerna Lüneburg, Magdeburg, Braunschweig "och andra". Kunde detta förslag ej realiseras, skulle Salvius dock hålla hertigen i "god devotion" och jämte Rasch tillse, "på hvad sätt han med oss och emot fienden kan oppenbarligen conjungeras". I samma anda skref Gustaf Adolf äfven till hertigen: Han accepterade väl dennes anbud att ställa sig till förfogande, men afböjde hvarje annan verksamhet än en själfständig resning; om fullmakt och lön nämndes intet[1]. I Celle, där man iakttog en ytterlig försiktighet, voro dessa försök att framtvinga ett afgörande föga välkomna. Hertig Kristian fann det — i september — nödvändigt att på det eftertryckligaste dementera rykten om broderns underhandlingar med svenskarna, som börjat sprida sig[2]. Hur skulle man då ha kunnat tillmötesgå den svenske konungens önskningar? Hertig Georg afbröt dock ej alldeles sina förbindelser med Sverige. Han sände sin förtrogne, doktor Johan Drebber, till Falkenberg och Salvius för att ånyo framställa samma önskningar som i skrifvelsen af den 3 juni. Drebber lät förstå, att konungens resolution ej upptagits "alltför väl" i Celle, men sade sig tro, att Sverige kunde hafva gagn af att taga hertig Georg i sin tjänst äfven på de villkor, som föreslagits: Han vore hela traktens factotum och alla hade sina ögon riktade på honom.

Falkenberg tillstyrkte (28 sept.) att acceptera anbudet, väl emedan han nu, då Frans Karl redan brutit lös, hoppades att händelserna skulle framtvinga det afgörande, som hertig Georg sökte uppskjuta. Den 7 oktober lofvade Gustaf Adolf att god-

---

[1] KRETZSCHMAR s. 4 f., bil. 14, 15; Brefvet t. Salvius i *Riksreg.* — Hertigens resolution sändes den 7 juli till Salvius af den harburgske kanslern Joh. Drebber, en af traktens furstar ofta i diplomatiska värf anlitad man, som äfven förmedlat hertig Georgs tidigare underhandlingar med svenskarne. I en medföljande skrifvelse tillstyrkte denne under hänvisning till Danmarks försök att vinna hertig Kristian (jmfr KRETZSCHMAR s. 8, 370) att acceptera anbudet, medan den regerande brodern ännu "selbsten zu fortstellung dieses negotii wol propenderiren" (T. Salvius, Hamburg d. 7 juli).

[2] HEROLD, s. 77. Att HEROLD låter vilseleda sig af hertig Kristians försäkringar, beror på, att han ej användt KRETZSCHMARS framställning!

känna, hvad som kunde aftalas med hertig Georg[1], men innan något resultat ernåddes, var krigsläget alldeles förbytt.

De stämplingar och förbindelser, som mer eller mindre tydligt framskymta, kunna synas lofvande nog, men i verkligheten berodde det helt och hållet af de svenska vapnens framgångar, om planerna skulle kunna genomföras. Det blef då ödesdigert, att den mecklenburgska expeditionen mötte det ena hindret efter det andra. De preussiska trupperna fördröjdes, och en envis motvind hindrade dag efter dag den redan inskeppade hufvudstyrkan att afsegla. Till slut måste Gustaf Adolf afstå från tanken på en sjötransport och den 22 september åter utskeppa sina trupper. Om han ej alldeles ville uppge planen, återstod alltså endast att söka framtränga öfver land. Han kunde välja mellan tvenne vägar, en nordlig längs kusten och en sydligare utmed Peene, som försvarades af fästningen Demmin vid Peenes förening med sina bifloder Trebel och Tollensee. Gustaf Adolf föredrog den nordligare. Han hade då att forcera det svåra passet öfver Recknitz mellan Dammgarten i Pommern och Ribnitz, en af vall och graf omgifven stad i Mecklenburg. Den 27 var denna uppgift lyckligt löst, och konungen beredde sig att fullfölja den vunna framgången. Följande dag utsändes till invånarne i Mecklenburg och den 30 sept. till staden Rostock patent med uppmaning att understödja svenskarne genom en resning. Men snart visade det sig, att en oersättlig tid var förlorad. Gustaf Adolf måste i slutet af oktober uppge den mecklenburgska expeditionen. Fienden hade hunnit samla sig i Mecklenburg, medan det för svenskarne blef omöjligt att draga till sig nödiga förstärkningar[2]. Och slutligen hade det långa dröjsmålet omintetgjort frukterna af Salvius och Falkenbergs verksamhet.

Sveriges ombud och anhängare i hansestäderna voro i det

---

[1] Falkenberg t. Gustaf Adolf, Hamburg d. 28 sept.; Gustaf Adolf t. Salvius d. 7 okt. (*Riksreg.*).

[2] Droysen, *Gustaf Adolf* II s. 185—192, 199. *Sverges traktater* V: 1 s. 434 f. Efter Ribnitz eröfring yrkade Gustaf Adolf ifrigt på att hertigarne skulle samverka med honom. De borde återtaga Schwerin och Plau för att täcka svenskarnes södra flank; själf ville han besätta Bützow. Afsikten var alltså att isolera Rostock och Wismar (T. Adolf Fredrik och t. båda hertigarne, dat. Ribnitz u. d. och d. 30 sept., *Schwerin, Inv. host.* vol. IX). Gustaf Adolf t. Oxenstierna d. 1 och 8 okt. (*Ox. skr.* II: 1 s. 648, 655).

längsta förvissade, att Gustaf Adolf snart skulle landstiga i Mecklenburg[1]. Det var då naturligt, att Falkenberg med den största otålighet påyrkade verkställandet af anslaget mot Elbefästningarna. Mot slutet af september lyckades han också förmå Frans Karl att bryta lös. Planen hade emellertid undergått en förändring, som skulle visa sig ödesdiger. I stället för att först bemäktiga sig Ratzeburg, som hade erbjudit en utmärkt stödjepunkt, vände hertigen sig direkt mot Elbe, möjligtvis emedan han, som det vill synas, valt Hamburg i stället för Lybeck till utgångspunkt. Natten till den 25 september bemäktigade han sig Lauenburg och bragte därpå äfven Boitzenburg i Mecklenburg och det längre upp belägna, sachsen-lauenburgska Neuhaus i sitt våld. Den styrka, hvaröfver Frans Karl förfogade, var dock för svag för företaget, och trots alla Falkenbergs ansträngningar lyckades det aldrig att uppbringa tillräckligt med folk för att tillfyllestgörande besätta alla tre orterna. Hertigen utrymde därför åter Lauenburg, dock utan att uppge hoppet att till slut kunna göra sig till herre öfver denna ort. För att skaffa förstärkning, bl. a. från hertigarne af Mecklenburg, begaf han sig i egen person till Hamburg[2]. Emellertid led ställningen vid Elbe äfven af en annan betänklig svaghet: Så länge man ej gjort sig till herre öfver staden och slottet Ratzeburg, var förbindelsen med Lybeck ej tryggad. Steinberg uppmanade ifrigt hertigarne af Mecklenburg, hvilka verkligen lyckats samla en del krigsfolk,

---

[1] Falkenberg t. Adolf Fredrik, Frans Karl t. Johan Albrekt, Hamburg d. 1 okt. (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX, XI); Steinberg t. Johan Albrekt, Lybeck d. 1 okt. (*ibid.* vol. X). — Det är egendomligt, att Steinberg bibehållits vid denna öfvertygelse, oaktadt Gustaf Adolf den 20 sept. — samma dag, som memorialet för Steinberg utställdes — redan fattat sitt beslut att utskeppa trupperna (*Arkiv* I s. 223).

[2] Herold s. 80—82. Falkenberg t. Adolf Fredrik af Mecklenburg, Hamburg d. 26 och 29 sept., 1 okt. 1630 (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX). I sistnämnda skrifvelse underrättade Falkenberg hertigen om att Lauenburg var utrymdt men tillade, att man hoppades åter ha det i sitt våld om ett par dagar, och bad hertigen sända Frans Karl allt rytteri, hvaröfver han förfogade. S. d. bad Frans Karl Johan Albrekt om hans trupper för ett ej närmare angifvet "anslag" (anf. bref). Herold uppger (s. 82), att det var katolska truppers annalkande, som förmått Frans Karl att uppge Lauenburg. I Falkenbergs bref af 1 oktober heter det däremot: "Man kan zwarn *den ort nicht wol halten,* so ist aber *der feind so schwag, dass er gantz keine trouppen dariegen schicken kan*".

att söka vinna denna ort, i det han än föreslog, att Adolf Fredrik skulle resa till hertig August för att draga honom öfver på Sveriges sida, än åter, att man utan tvekan skulle bruka våld, men det var omöjligt att förmå de båda bröderna till ett självständigt och öppet framträdande[1].

Medan Sveriges anhängare sålunda ej kunde trygga resultatet af de vunna framgångarna, hade Pappenheim, som under Tillys vistelse i Regensburg förde högsta befälet öfver den katolska armén, i ilmarscher skyndat till. Han fann en lätt uppgift. Frans Karl hade redan afstått från alla tankar på att upptaga en afgörande strid vid Elbe. Lämnande besättning i Neuhaus, som det vill synas den lättast försvarade af de tre orterna, drog han sig med sitt öfriga folk tillbaka mot Ratzeburg. Mecklenburgarne ryckte nu ändtligen upp sig och understödde honom, ehuru endast i hemlighet: Johan Albrekt lämnade trupper, och från Lybeck sände de en kruttransport, hvilken dock föll i fiendens händer och sålunda trots allt kompromitterade dem. Frans Karl bemäktigade sig med lätthet natten till den 9 oktober staden Ratzeburg oaktadt dess skyddade läge på en ö i Ratzeburgersjön. Men han lyckades ej förmå sin broder, hertig August, hvilken själf var tillstädes, att öfverlämna slottet, en missräkning, som var så mycket betänkligare, som detta, beläget på öns västra sida, behärskade den bekvämaste passagen mellan staden och fasta landet.

Emellertid flydde den i Neuhaus kvarlämnade besättningen vid blotta ryktet om fiendens annalkande. Pappenheim kunde alltså genast besätta Elbepassen och följde därpå utan att förlora någon tid efter Frans Karl, öfverraskade dennes rytteri i

---

[1] Se om de mecklenburgska rustningarna föreg. anm. Proposition, starkt framhäfvande fördelarna af ett anfall på Ratzeburg (odat.), samt Steinbergs bref t. Johan Albrekt, Lybeck d. 1 och 9, Hamburg d. 10 och 12 okt. (*Schwerin, Inv. host.* vol. X). Ännu d. 6 okt. (i instr. för Lohausen, jmfr nästa sida) afböjde hertigarne t. v. tanken på att eröfra Ratzeburg. — Karaktäristisk för deras hållning är följande episod: Johan Albrekt lät säga rådet i Lybeck, att han ej värfvade mot kejsaren och beklagade sig öfver, att falska patent i hans namn utspriddes (!). Rådet grep naturligtvis tillfället: Det beslöt att utvisa dylika värfvare, "bevorab weil es I. F. G. begehren" (25 sept.). Med rätta förebrådde Steinberg Johan Albrekt detta förfaringssätt, som skadade saken men ej hjälpte hertigen (*Lybeck, rådets prot.;* anf. bref af 9 okt.).

kvarteren, omringade staden och besatte slottet, som hertig August frivilligt inrymde åt honom. För Frans Karl återstod efter ett misslyckadt flyktförsök endast att kapitulera (13 okt.)[1].

Före denna snöpliga utgång hade de båda hertigarne af Mecklenburg sändt Lohausen till Gustaf Adolf. Det var underrättelsen, att konungen med sin armé inbrutit i deras land, som nödgade dem att ändtligen klargöra sin ställning. Lohausens instruktion är daterad i Lybeck den 6 oktober: Han skulle rättfärdiga hertigarnes föregående overksamhet genom att hänvisa till omöjligheten och de politiska hänsyn, som bestämt dem, samt redogöra för de svårigheter, som ännu stodo i vägen för ett väpnadt ingripande i striden från deras sida, men till slut lofva, att de skulle sätta Gustaf Adolfs vilja öfver alla considerationer. I en postinstruktion förklarade Johan Albrekt sig ämna fullfölja sina värfningar; Lohausen borde meddela detta och därjämte söka utröna, om Gustaf Adolf ville lämna de båda bröderna några trupper till hjälp. Samtidigt sökte hertigarne emellertid åter Johan Georgs råd: De hade hittills endast måst se, hur man uppehållit dem med tomma förespeglingar för att narra dem att kompromettera sig. Om dylika uttalanden än röja en viss otålighet, vittnar själfva faktum dock otvetydigt om de hänsyn, som bundo deras handlingskraft[2].

---

[1] Pappenheims egen berättelse hos Hess s. 101 anm. 1; Röckl III s. 23; Chemnitz I s. 84—85; Herold s. 82—96, efter talrika nya arkivaliska källor. — Chemnitz' uppgift, att Frans Karl från början följts af mecklenburgskt folk, kan ej bestyrkas. I bref till sin öfverstelöjtnant Esleben, Lybeck d. 7 dec., säger sig Johan Albrekt ha öfverenskommit med Frans Karl, "dass die knechte gestracks, wan sie angenommen, nach Neuhaus solten geschaffet werden" (*Schwerin, Inv. host.* vol. XI). I båda hertigarnes skrifvelse t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 12 okt., heter det: "darauf auch herzog Franz Karl zu Sachsen L mit dem volcke, was wir, herzog Hans Albrecht, haben zu wege bringen können, den anschlag auf Razeburg effectuiret . . ." (konc.). D. 18 okt. intygade Steinberg, att Johan Albrekt gjort allt "was wegen I. K. May:t an sie begeret worden" (*Ibid.*, vol. IX, X).

[2] Instr. *Schwerin, Inv. host.* vol. IX; Lohausens odat. proposition — följer i allt instruktioner — *ibid.* Innan Lohausen återvändt, anlände de ofvan s. 48 anm. 2 refererade brefven. I sitt svar. (anf. bref af 12 okt.; ett betänkande om svaret af liknande innehåll, ändradt till ett bref till Gustaf Adolf, enl. anteckning dat. d. 13 okt., finnes äfven i *Schwerin, Inv. host.* vol. IX) förklara hertigarne det omöjligt att taga Schwerin och Plau och referera f. ö. till Lohausen — Grotefend s. 273.

Lohausen mottogs förekommande af Gustaf Adolf och erfor ett starkt intryck af dennes personlighet och regentgåfvor[1]. Först sedan konungens beslut att afbryta företaget mot Mecklenburg stadgat sig, fick han återvända, medförande ett flertal skrifvelser med anledning af hertigarnes framställningar (daterade den 25 oktober). Den situation, som var bakgrunden till Gustaf Adolfs ifriga önskan att framkalla en resning i Mecklenburg, var nu förbi. Utan att vare sig erkänna eller bestrida, att hertigarne gjort rätt i att "temporisera", afstod han därför från att söka drifva dem framåt till aktiva steg. Han uppmanade dem endast att fortsätta sina förberedelser, men då hufvudintresset nu för honom var att exploatera alla tillgängliga medel för framträngandet efter Oder, "erbjöd" han sig att öfvertaga deras trupper, om underhållet fölle sig besvärligt för dem, samt att utkräfva en kontribution i Mecklenburg, hvaraf han skulle behålla två tredjedelar och lämna dem återstoden. I sin resolution, den 24 nov., sökte hertigarne med allehanda undanflykter undgå den föreslagna kontributionen. Däremot var det dem naturligtvis välkommet, att Gustaf Adolf ej yrkade på några krigiska företag. Också lofvade de beredvilligt att till hans förfogande ställa de trupper, de kunde uppbringa[2].

Krigshändelserna och ej minst Pappenheims energiska ingripande hade sålunda åtminstone t. v. omintetgjort frukterna af diplomatiens arbete. Verkningarna syntes öfverallt. Sveriges vänner i Bremen bådo Salvius uppskjuta sin resa till staden, som de förut så ifrigt påyrkat. Georg af Lüneburg styrktes naturligtvis i sin tillbakadragenhet. De påtagligaste obehagen erforo kanske de mecklenburgska hertigarne: Kristian IV lät dem känna sitt missnöje och i Lybeck mottogs afslöjandet af deras förbindelser med Frans Karl med en förbittring, som tog sig uttryck i

[1] "Sonsten ist es in Ihr Mayst armada wol bestelt, Ihr Mayst sein fast selbsten omnia in omnibus, leben gantz sobrie, drinken fast nimmer oder gar selten wein, thuen ein guete malzeit und kurtz, reden stetig darbey, dass es einem, der mit dem gespräch begriffen, die zeit fast kurtz wird, sich satt zu essen. —" (Lohausen t. Johan Haveman, Lybeck d. 26 nov. 1632, *Bremen* X. 1 k.).

[2] De växlade skrifvelserna, original och koncept, *Schwerin, Inv. host.* vol. IX.

upplopp[1]. Därtill kom en annan svårighet. Då försöken att vinna en lämplig stödjepunkt så totalt misslyckats, kunde man ej anvisa hvad som räddats af de nyvärfvade trupperna någon tryggad samlingsplats. Man valde till slut att sjöledes sända soldaterna till Gustaf Adolf. Denne lät dem taga kvarter i Ribnitz och där bildades på detta vis en liten kår af trupper, tillhörande som det synes hufvudsakligen Johan Albrekt. Erbjöd sig ett tillfälle, kunde denne alltså lätt nog förstärka sina skaror och replierande på svenska armén, bryta in i sitt eget land. Redan i december inberättade Salvius, att han var villig därtill[2].

Då kollegialdagen i Regensburg trots kurfurstarnes välvilja ej ledde till önskadt resultat, måste äfven Adolf Fredrik klargöra sin ställning. Hertigens förtrogne Lohausen och Hartwig von Passow rådde i december sin herre att nu ansluta sig till Gustaf Adolf och rusta sig att mot våren gripa till vapen[3]. Detta vore den enda väg, som kunde leda till målet. Men det var af vikt att därvid tillse, att man ej alldeles isolerade sig och blef helt och hållet beroende af Sverige, och hertigens rådgifvare ha också haft sin uppmärksamhet riktad härpå. De yrkade, att

---

[1] "Aus Bremen" d. 1/11 nov. (*Tyskland och tyska kriget*); J. H[aveman] t. Salvius, Bremen d. 9 nov. (*RA.*, kopia *Bremen* X. 1 k.); Oxenstiernas tvifvel på de bremiska stämplingarnas allvar (*Arkiv* II s. 158) var alltså berättigadt. Chemnitz I s. 86; Gustaf Adolf t. Adolf Fredrik d. 25 okt.

[2] Johan Albrekt t. Steinberg, Lybeck d. 15 okt. (*Schwerin, Inv. host.* vol. X). Brefväxling mellan Joh. Albrekt, hans underlydande och andra om trupperna i Ribnitz från 17 okt.—7 dec. 1630 *ibid.* vol. XI. Äfven Adolf Fredrik hade trupper i Ribnitz, såsom synes af hans bref till Johan Albrekt, Lybeck d. 20 april 1631 om de trupper, "so E. Ld und wir in Ribnitz haben", hvilka "bisshero und nunmehr fast 6 monat den andern (de svenska trupperna) gleich dienen ..." (*ibid.* vol. XIV). Häraf framgår äfven, att trupperna stått till Gustaf Adolfs förfogande (jmfr ofvan!). Däremot motsatte sig Johan Albrekt (20 okt., 7 dec., *ibid.* vol. XI anf. st.) alla tankar på att hans trupper skulle stickas in i svenska regementen. Lützow (III s. 261—262) tolkar alltså resolutionen d. 24 nov. oriktigt. — *Arkiv* I s. 301; Salvius t. Grubbe d. 6 jan. 1631 (*Till kansliämbetsmän*).

[3] Lohausens egenhändiga, odaterade koncept; original, undertecknadt af Hartwig von Passow, Lybeck d. 7 januari (båda i *Schwerin, Inv. host.* vol. XI) med några tillägg (se nedan!) och en inledning af innehåll, att v. Passow och Lohausen före den sistnämndes afresa till Danmark (20 dec.) muntligen gifvit hertigen sitt råd, och att denne då begärt att få deras påminnelser i skrift, hvarföre Lohausen uppsatt ett koncept, hvilket Passow, efter att ha tillagt några egna tankar, låtit renskrifva.

man genom ett manifest skulle offentligen rättfärdiga det steg, man tog, samt framför allt på diplomatisk väg söka uppnå ett samförstånd med sina grannar och trosförvanter. Det var samma önskan, som från början dikterat Mecklenburgs politik, hvilken ännu fasthölls. Och man har säkerligen känt sig så mycket mer manad därtill, som den svenska politiken blottat afsikter, hvilka måste i hög grad oroa mecklenburgarne.

Salvius har enligt egen uppgift under vintern 1630—1631 flera gånger yrkat på att Mecklenburg "ob situm cum Svecia" skulle göras till svenskt län, dock utan att vinna beaktande. Då bakom detta förslag ligger samma afsikt som bakom Gustaf Adolfs senare underhandlingar med Mecklenburg och hans försök att ställa Pommern under Sveriges protektorat, torde det blott ha berott på att konungen ej fann tiden inne, att han då ej i en eller annan form upptog Salvius' tanke. Emellertid måste ett och annat ha kommit ut om Sveriges afsikter, ty hertigens rådgifvare uppförde faran att Östersjöländerna skulle lösslitas från riket bland skälen mot en anslutning till Gustaf Adolf. Och då man ändock ansåg sig böra tillstyrka denna, fordrade Hartwig von Passow, att man i fördraget med Sverige skulle skynda sig att förebygga, att hertigens "af riket hafvande höghet" lede något intrång: Ty att man skulle låta skilja sig från riket, kunde endast i den yttersta nöd tillstyrkas[1].

[1] *Hist. tidskr. 1910* s. 172, s. 201. I von Passows redaktion upptar betänkandet bland rationes contra: "achtens, die besorgende inconvenientien, die dem gantzen Röm. Reich und denen an der Ostsee belegenen landen (als welche leichtlich dadurch gentzlich vom reich abgerissen und frembder dominat konte unterworfen werden) dadurch zuwachsen muchten, billich in sonderbahre consideration zu ziehen". I Lohausens koncept saknas denna och föregående punkt, men då ett tomrum är lämnadt, får detta möjligen uppfattas som en antydan, att Lohausen ämnat tillägga något liknande. — Ännu märkligare är följande öfverläggningspunkt: "Viertens, wird woll und reiflich zu deliberiren und zu erwegen sein, ob und wie, auch auf was mittel und conditionen E. F. G. bei der wurcklichen conjunctur, wie in Pommern geschehen, wiewoll das exempel nicht in allen gleichstimmich, mitt Ihrer Kon. May. tractire, accordire und schliesse, damit allen inconvenientien auf alle unvermuhtliche fälle so viell möglich vorgebauet und E. F. G. dero von dem reich habende fürstliche hoheit und eminentz conservire und schützen mugen, dan dass man sich vom reich ausser eusserster not separiren lassen solte, wurde aus vielen hochwichtigen ursachen nicht zu raten sein". Äfven denna punkt finnes endast hos v. Passow; här är intet tomrum lämnadt i Lohausens koncept.

Hertigens politik under tiden omkring årsskiftet 1630—1631 öfverensstämmer nära med den tankegång, som framträdde i dessa rådslag. Den 6 januari 1631 delgaf han Gustaf Adolf, att det syntes möjligt att öfverrumpla Wismar, och hemställde, om han kunde ställa 1500 man till hans förfogande för detta ändamål[1]. Hufvudintresset knöt sig emellertid till de diplomatiska förhandlingarna. Den 20 december sände Adolf Fredrik och Johan Albrekt — utan att afhålla sig från särskilda förbindelser med Sverige, deltog denne i de förhandlingar, brodern öppnade — Lohausen till Kristian IV och hertigen af Holstein-Gottorp, Fredrik III. Afsikten var att erhålla dessas godkännande af en anslutning till Gustaf Adolf. Instruktionen — den är daterad den 14 dec. — ålade Lohausen att begära hjälp med råd och dåd, då kejsaren på kollegialdagen ej tagit minsta hänsyn vare sig till apologien eller till kurfurstarnes åsikt. Den 3 januari framförde Lohausen sitt uppdrag till Kristian IV. Denne visade sig, som redan är berättadt (s. 28), vid denna tid rätt välvillig mot Sverige. Men i sak stod intet att uträtta. Den 8 januari erhöll Lohausen genom en sekreterare en förseglad resolution men mot vanligt bruk och trots en uttrycklig begäran ingen kopia däraf. Det lyckades dock ej danskarne att på detta sätt afklippa en besvärlig diskussion. Lohausen bröt på eget bevåg originalet för att endast finna några vänskapsfulla men fullständigt intetsägande fraser. Den 12 januari lämnade han då ett nytt memorial till konungen, hvari han begärde klart besked, om denne ville råda till fortsatta underhandlingar eller anslutning till Sverige. Kristian IV genomögnade memorialet men sade endast: "Du gibst von anfang sterke fragen auf". I verkligheten kunde det ej heller vara honom angenämt att svara på dylika framställningar. Lohausen fick dag efter dag vänta på resolution. Under tiden hade händelser inträffat, som drefvo Adolf Fredrik ytterligare framåt. Underrättelsen om Gustaf Adolfs seger vid Gartz och Greifenhagen ej blott ökade hertigens mod; det har säkerligen äfven synts honom nödvändigare att handla för att ej till slut Gustaf Adolf utan någon hans medverkan

[1] Adolf Fredrik t. Gustaf Adolf d. 6 januari 1631 (konc. *Schwerin, Inv. host.* vol. IX).

skulle befria hans land. Den 10 januari befallde han Lohausen att af Kristian IV begära en löpe- och samlingsplats för hertigens trupper i Holstein. Efter mottagandet af detta bref reste Lohausen (26 jan.) ut till Fredriksborg, där Kristian IV då uppehöll sig, och delgaf honom Adolf Fredriks önskan, hvarpå han till slut erhöll resolution å sina framställningar. Konungen hade nu i det bebådade konventet i Leipzig funnit en lämplig förevändning att råda hertigarne af Mecklenburg till nya uppskof. I sin resolution (29 jan.) tillstyrkte han att afvakta konventets resultat; i fråga om den begärda löpeplatsen hänvisade han Adolf Fredrik till hertigen af Holstein. Med detta resultat måste Lohausen nöja sig. Kristian IV hade ännu en gång gjort hvad på honom ankom för att lägga hinder i vägen för Sveriges försök att vinna anhängare i Tyskland.

Då Lohausen fördröjdes af enskilda ärenden, kom han först den 17 februari till Gottorp. Den 18 hade han audiens, den 22 affärdades han med en muntlig resolution: Hertigen rådde liksom Kristian IV att afvakta utgången af Leipzigkonventet och afslog framställningen om löpeplats. Den 26 februari återkom Lohausen till Lybeck, den 1 mars är hans relation daterad[1].

Det hade varit hertigarnes afsikt att vända sig äfven till Johan Georg och Georg Wilhelm med en framställning af liknande art. Den 10 januari, alltså efter mottagandet af underrättelsen om Gartz och Greifenhagen, uppsattes instruktionerna. Tonen däri röjer verkan af svenskarnes seger. Till sändebud var Hartwig von Passow utsedd. Han skulle begära hjälp med råd och dåd. Om man sökte afspisa honom med allmänna för-

[1] Lohausens instruktion och biinstruktion — om underhandlingarna med Fredrik af Holstein-Gottorp —, Lybeck d. 14 och 19 dec., kreditiv, rekommendationer m. m., hans skrifvelser till hertigarne under resan samt en utförlig relation, Lybeck d. 1 mars med bilagorna: första propositionen i Köpenhamn, resolutionen däråa, Köpenhamn d. 7 jan. 1631 (äfven i *Tyskl. och tyska kriget*), andra propositionen, Kristian IV:s muntliga — af Lohausen ur minnet upptecknade — och skriftliga resolution däråa, den sistn. dat. Fredriksborg d. 29 jan. (äfven i *Tyskl. och tyska kriget*), propositionen i Gottorp d. 18 febr. och anteckningar om hertig Fredriks muntliga svar däråa finnas i *Schwerin, Inv. host.* vol. X och XI; akter rör. underhandlingen i Gottorp (bl. a. orig. af Adolf Fredriks bref t. Lohausen, Lybeck d. 10 jan.) äfven i *Köpenhamn G. A.* N:o 39; Lohausen t. Gustaf Adolf, Köpenhamn d. 5 febr., till Salvius, Lybeck d. 28 febr.; referat af Fegræus' rapporter hos Cronholm (VI: 1 s. 2). — Grotefend s. 274.

maningar till tålamod, fick han ej nöja sig därmed utan skulle genom muntliga repliker söka frampressa en verklig resolution. Dessa beslutsamma framställningar nådde dock ej nu de båda kurfurstarne. Rykten om och kort därpå kallelsen till Leipzigkonventet gjorde, att hela beskickningen uppsköts, till dess von Passow afreste som hertigarnes ombud till detta[1].

Medan månad efter månad förgick, utan att de mecklenburgska hertigarne lyckades vinna Sachsens och Danmarks godkännande af en anslutning till Sverige, såg det ett ögonblick ut som om krigshändelserna skulle tvinga dem till ett afgörande på eget ansvar. Underrättelserna, att Johan Albrekt var villig att bryta lös, och Adolf Fredriks anhållan om svenska trupper nådde Gustaf Adolf under det försök att forcera Oderlinjen, som öppnats så lysande genom segern vid Gartz och Greifenhagen. Hans svar bestämdes helt och hållet af militära hänsyn. Det gällde för honom att samla alla sina resurser för att fullfölja den vunna fördelen. Men han kunde hindras därifrån — det skulle ju erfarenheten snart visa — om Tilly med sin hufvudstyrka lade sig i hans väg. Intet kunde då vara honom välkomnare än att "fienden måtte få allestädes något att göra", blott det kunde ske utan att han behöfde splittra sina egna resurser. Den 6 januari befallde han Salvius att taga vara på alla de möjligheter att oroa fienden, som den svenska diplomatien vunnit. Vände sig Tilly med sin hufvudstyrka mot Gustaf Adolf — då han måste blotta landet väster om Elbe — skulle Johan Fredrik af Bremen och "hertigen af Lüneburg" — väl Georg — uppmanas att resa sig i hans rygg. Johan Albrekts anbud kunde äfven komma väl till pass. Om Gustaf Adolf aflägsnade sig från kusten, måste han frukta, att fienden från Mecklenburg inträngde i Pommern och kanske till och med lyckades träda i förbindelse med de katolska trupperna i Greifswald. För att möta denna fara hade han redan satt Knyphausen till befälhafvare i Vor-Pommern och den 30 dec. gifvit honom order att sammandraga en kår därstädes[2]. Kunde ej nu äfven Johan

[1] Grotefend s. 273; Instruktion för v. Passow vid underhandlingarna med Georg Wilhelm, Lybeck d. 10 jan. (*Schwerin, Inv. host.* vol. X). Grotefend har förbisett, att v. Passows beskickning uppsköts.

[2] Sattler bil. XLVII, s. 260; Feith s. 53 f.; Wittich, *Magdeburg* s. 373.

Albrekt användas i samma syfte? Skulle något vara vunnet därmed, fick hertigen dock ej taga Sveriges redan hårdt anlitade resurser i anspråk. Dylika synpunkter bestämde Gustaf Adolfs resolution: Johan Albrekt borde ej bli Gustaf Adolfs general utan uppträda i eget namn; han skulle själf skaffa sig trupper och drifva adeln och sina undersåtar i hertigdömet att understödja företaget. Ville han göra detta, skulle Gustaf Adolf åt honom öfverlåta staden Ribnitz jämte de skansar, som han bemäktigat sig vid sitt försök att inträngа i Mecklenburg, och med råd och dåd bistå honom[1]. Det af Adolf Fredrik föreslagna anfallet på Wismar med svenska trupper lämpade sig däremot ej under den dåvarande situationen och konungen gaf också den äldre brodern ett dilatoriskt svar (22 jan.)[2].

Innan någon af de planer, som så framträdt, hunnit realiseras, var krigsläget åter i grund förbytt: Tilly hade kastat sig i den svenska arméns väg; framträngandet efter Oderlinjen var omöjliggjordt. Det var då, Gustaf Adolf de sista dagarna af januari för andra gången vände sig mot Mecklenburg. Sedan han genom eröfring af en del befästa orter — de viktigaste voro Prenzlau, som behärskade Ucker, och Neu-Brandenburg, hufvudfästningen vid Tollensee — gjort sig till herre öfver vägarna söderifrån och därmed satt en barriär mellan sig och Tilly, kunde han öfvergå till sin hufvuduppgift, att bemäktiga sig Peenelinjen, vägen in i hjärtat af Mecklenburg. Medan han själf satte sig i besittning af Loitz, ett fast slott beläget vid floden nedanför Demmin, vann en hans ryttmästare, mecklenburgaren Johan von Moltke, genom en krigslist Malchin, passet vid Peene på den mecklenburgska sidan om gränsen. Därmed var det starka Demmin, hufvudfästningen, afskuret från alla förbindelser. Natten till den 15 februari kapitulerade äfven denna ort. Vägen låg nu öppen, men konungen måste unna sina trötta trupper någon hvila. Han förlade dem i kvarter för att mot våren rensa "sjö-

[1] Gustaf Adolf t. Salvius, Bärwalde d. 6. (*Arkiv* I s. 301) och 15 jan. (*Riksreg.*); Wittich sammanställer skrifvelsen af d. 6 jan. med beslutet ett uppge framträngandet efter Oder (anf. arb. s. 374). Detta är, som synes, ej riktigt.

[2] *Schwerin, Inv. host.* vol. IX. Detta bref, hvari konungen äfven ber Adolf Fredrik understödja hans ofvan refererade önskningar hos Johan Albrekt, finnes, liksom en skrifvelse till den sistnämnde om samma sak, i *Tyskt reg.* fol. 64 o. 62, båda utan datum; dateringsorten är Bärwalde.

sidan", intaga Rostock och Wismar och på denna väg undsätta Magdeburg[1].

Dessa händelser bilda bakgrunden för de energiska försök att framkalla en resning i Mecklenburg, som nu gjordes. Den 4 februari underrättade Gustaf Adolf hertigarne om sina framgångar och uppmanade dem samtidigt att gripa till vapen: Adolf Fredrik borde nu söka utföra det anslag på Wismar, hvarom han förut skrifvit, och båda bröderna eller åtminstone Johan Albrekt borde komma till Neu-Brandenburg, hvilket under nuvarande omständigheter lämpade sig bättre än Ribnitz, för att där samla en armé, som föreslaget var. Den 14 februari erhöll Salvius befallningar, som vittna om den energi, hvarmed Gustaf Adolf ämnade fullfölja företaget i kustländerna. Lybeck, ärkebiskopen af Bremen, staden Bremen samt hertigarne af Lüneburg, Holstein och Mecklenburg skulle förmås att göra gemensam sak med honom. Hvad särskildt de sistnämnde beträffar, visar Gustaf Adolfs bref, att Salvius redan kunnat gifva goda förhoppningar. Konungen var nu beredd att understödja dem, om de sökte bemäktiga sig Rostock eller Wismar. Kreditiv till alla de nämnda ständerna medsändes[2].

Framställningarna till mecklenburgarne gjorde nu som i oktober sin verkan, då det såg ut som om konungen på allvar själf skulle inbryta i deras land. De första dagarna af mars sände de Steinberg till Gustaf Adolf. Han skulle omtala för denne, att hertigarne voro beredda att öfvergå till handling och genom ett manifest offentligen ville rättfärdiga detta steg. Adolf Fredrik synes ha meddelat, att han trots saknaden af en löpe- och samlingsplats lyckats underhålla åtskilliga soldater, med hvilka han ämnade utföra ett anslag mot Schwerin; Gustaf Adolf måste emellertid bispringa honom med penningar, artilleri m. m. Något senare hoppades man, att hertigen skulle till sitt förfogande få

---

[1] Wittich, *Magdeburg* s. 354, f., 372 f., s. 402; *Ox. skr.*, II: 1 s. 692—693.

[2] Gustaf Adolf t. Adolf Fredrik, Treptow d. 4 febr. (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX); motsvarande bref till Johan Albrekt, utan datum (*Tyskt reg.* f. 80); Gustaf Adolf t. Salvius d. 14 febr. och 1 mars (*Riksreg.*); om kreditiven se utom brefvet af d. 14 febr. *Lat. reg.* fol. 10—11, Kretzschmar s. 11 anm., s. 375; "Corresponsoriæ" t. Johan Albrekt från Stettin — alltså från de första dagarna af mars — (*Tyskt reg.* f. 123); Wittich s. 377; Lützow, III s. 262—263.

ända till fem regementen. För att få en plats att samla folket hade man börjat tänka på ett nytt anslag mot Ratzeburg. Man hann dock aldrig öfver de första förberedelsernas stadium. Johan Albrekt åter erbjöd sig, såsom framgår af resolutionen, att bege sig till pommerska gränsen och där upprätta en armé[1].

Steinberg möttes vid sin ankomst till Gustaf Adolf af en helt annan situation än hans uppdrag förutsatte. Tilly hade genom sitt hotande anfall mot den från Hinter-Pommen till Mecklenburg utbredda svenska ställningens center — Neu-Brandenburgs eröfring den 9 mars — tvungit Gustaf Adolf till den diversion efter Oderlinjen, som kom att föra honom och hufvudarmén bort från kustländerna. Äfven om alla följder ej genast stått klara, måste naturligtvis planerna mot Mecklenburg tills vidare anstå. Samma situation som vid årsskiftet återvände alltså. Därmed bortföll förutsättningen för en resning i Mecklenburg-Schwerin, hvilken isolerad och utan stödet af en svensk framryckning måste blifva lika utsiktslös som Frans Karls kupp föregående höst. I sitt svar (20 mars) afböjde Gustaf Adolf också för ögonblicket Adolf Fredriks anbud att gripa till vapen: För denne vore det rådligast att tills vidare afvakta händelsernas utveckling[2]. Något annorlunda ställde sig saken för Johan Al-

[1] Båda hertigarne t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 3 mars (konc.); Adolf Fredrik t. dens., s. o. d. 4 mars (original, — brefvet torde alltså ha omskrifvits — bägge i *Schwerin, Inv. hosl.* vol. IX); Steinberg t. Johan Albrekt, Lybeck d. 4 mars — två bref; i det ena föreslås att skaffa penningar genom skogsskövling (*Ibid.* vol. X). Dessa bref torde vara skrifna omedelbart före hans afresa. — Salvius t. Grubbe, Hamburg d. 24 och 31 mars. (Brefvet af d. 24 kopia å ett Grubbes konc. af 31 mars, *Till kansliämbetsmän*, det andra extrakt — Grubbes föredragningslista? — bland Salvius' *koncept*).

[2] Gustaf Adolf t. Adolf Fredrik, Schwedt d. 20 mars (pres. 26 mars, *Schwerin Inv. hosl.* vol. IX, äfven i *Tyskt reg.* fol. 152). — Gustaf Adolf önskade ifrigt att Lohausen skulle öfvergå från Adolf Fredriks till hans tjänst, väl för att draga nytta af hans stora militära insikter, kanske lika mycket för att binda den självständige och inflytelserike politikern. Han bjöd honom stora fördelar, värfningspengar för 17 kompanier och krigsrådsbeställning (Gustaf Adolf t. Salvius d. 14 febr., 14 och 24 mars. *Riksreg.;* krigsrådsfullm. d. 14 mars, *Gustaf Adolfs bref i afskr.*), men Lohausen tvekade och gjorde till villkor att få tjänstgöra i Mecklenburg. (T. Salvius, Lybeck d. 14 och 17 mars, t. Gustaf Adolf s. o. d. 7 april.) Både Salvius och Grubbe trodde, att Gustaf Adolf skulle samtycka (anf. bref af 24 mars och Grubbes svar, Stettin d. 31 mars; äfven odat. konc.), men sedan Gustaf Adolf uppgifvit den mecklenburgska expeditionen,

brekt. Bands den svenska hufvudstyrkan längre in i landet, måste Gustaf Adolf vara betänkt på att trygga sina förbindelser med kusten för öfverraskningar från Mecklenburg, helst Greifswald ännu ej var i hans våld. Under framryckningen efter Oder vid årsskiftet hade han som nämndt tillämnat denna uppgift åt Knyphausen och Johan Albrekt, och då han nu ånyo slog in på samma väg, lämnades uppdraget åt Gustaf Horn. Här fanns alltjämt en uppgift för hertigen.

Då Steinberg framförde dennes önskningar, erfor han också ett öfverraskande tillmötesgående. Gustaf Adolf lofvade (23 mars) att bestå värfningspengar till tre regementen och dessutom, om så behöfdes, understödja Johan Albrekt med sitt eget folk; denne borde emellertid ofördröjligen bege sig till konungen för att afsluta "notdurftige alliance" och träffa aftal om de militära angelägenheterna. Då Steinberg ej återvände till hansestäderna — han skulle t. v. residera i Stettin —, underrättade han skriftligen Johan Albrekt om denna oväntadt gynnsamma resolution och uppmanade honom gång på gång att skynda sig till Gustaf Adolf, innan tillfället gick honom ur händerna[1].

Johan Albrekt förklarade sig efter mottagandet af Steinbergs bref genast beredd att afresa, men då han först den 16 april lämnade Travemünde, måste han följa efter konungen ända till Köln an der Spree, där han upphann honom den 4 maj för att den 6 medfölja till Spandau, hvarest en recess s. d. aftalades.

tillbakavisade han förbehållet. (Till Salvius d. 21 april, *Riksreg.*) Då Lesle några dagar senare sändes till Bremen och England (jmfr nedan), erhöll äfven han i uppdrag att kalla Lohausen till hufvudarmén men möttes med undanflykter. (Lohausen t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 16 maj, *Schwerin, Inv. host.* vol. X).

[1] Memorial för Gustaf Horn d. 26 mars (*Arkiv* I N:o 289; jmfr äfven *Arkiv* II s. 216); "Till D. Salvium i secret. Grubbens [o Gustaf Horns, ss. synes af innehållet] nampn", Stettin d. 2 april (*Riksreg.*). Gustaf Adolfs resolution å Johan Albrekts framställning genom Steinberg, Schwedt d. 23 mars (*Tyskt registr.*) fol. 162, utan datum; daterad kopia, *Schwerin, Inv. host.* vol. X). Steinberg t. Johan Albrekt, Schwedt d. 23 och 25 mars, Stettin d. 28 mars, 1 och 22 april (*ibid.*). — En instr., dat. Schwedt i mars (*Tyskt reg.* fol. 163—164) ålägger Steinberg att t. v. stanna i Stettin och bl. a. upprätthålla postförbindelsen med Hamburg. Meningen var, att han skulle invänta Johan Albrekt och följa honom till konungen samt sedan såsom krigsråd biträda honom och Horn (*ibid.* fol. 163), men då hertigen dröjde, reste han före. I högkvarteret kvarhölls han därpå af flera viktiga uppdrag, ss. uppsättandet af "Norma futurarum actionum" och underhandlingar med Sachsen och Mecklenburg. (Jmfr nedan.)

Det var vid denna tid, Gustaf Adolf uppställde som sitt mål att spränga Leipzigförbundet genom att binda enskilda ständer vid sig medelst fördrag af den hessiska eventualkonfederationens typ, och hertigen måste också lofva att ingå på dennas villkor. Afslutandet af fördraget uppsköts emellertid, väl för att Adolf Fredrik skulle kunna deltaga däri. Hufvudintresset knyter sig därför till de militära uppgörelserna. Gustaf Adolf förband sig nu att lämna de utlofvade värfningspengarna för tre regementen. Det blef alltså Sveriges resurser, som togos i anspråk, men de föreskrifter, som gåfvos, visa tydligt, att konungen i realiteten ej var sinnad att splittra sina tillgångar: Trupperna skulle värfvas i Johan Albrekts namn men stå under Gustaf Adolfs högsta kommando; de skulle förenas med trupperna i Vor-Pommern, öfver hvilka Åke Tott nu öfvertagit befälet, och jämte dessa brukas vid Greifswalds belägring; först sedan denna ort intagits, fick återeröfringen af hertigens land börja. Johan Albrekt skulle föra högsta befälet under Gustaf Adolfs absoluta öfverkommando, men då han i allt bands vid Totts råd och samtycke, är detta endast att betrakta som ett erkännande åt hans rang utan praktisk betydelse. Hertigen hade ej lyckats bevara någon självständighet gent emot den mäktige bundsförvanten, och han måste också ha känt med sig, att hans handlingssätt föga öfverensstämde med de syften, som bestämde den äldre broderns politik. Han undvek efter sin hemkomst att ge denne del af öfverenskommelsen[1]. Gustaf Adolf åter hade, utan att behöfva ändra sina dispositioner, försäkrat sig om Johan Albrekts namn och inflytande. Sedan nödiga anordningar träffats i Pommern, åter-

[1] Johan Albrekt t. Steinberg, Lybeck d. 7 april (konc., *Schwerin, Inv. host.* vol. X), t. Adolf Fredrik, Travemünde d. 16, Stralsund d. 18 och Stettin d. 27 april, Greifenhagen d. 12 maj (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV); *Sverges traktater* V: 2 s. 683; Schulenburg s. 126 (uppgiften, att Steinberg mötte Johan Albrekt i Stettin, är som af det föregående synes, oriktig); Gustaf Adolf till Salvius och Grönberg att utbetala värfningspengar åt Johan Albrekt för tre regementen d. 6 och 11 maj, 27 juni, 14 juli (*Riksreg.*). — Ännu i augusti hade Adolf Fredrik ej fått del af 6 maj-öfverenskommelsen. Den 17 i denna månad berättar Lohausen sin herre från Papendorf [utanför Rostock]: Johan Albrekt vore väl högste befälhafvare näst efter Gustaf Adolf, "es seie aber dergestalt clausulirt, dass die erstgegebene macht dergestalt wieder eingezogen wird, dass es fast nichts als die ehr mit sich bringe"; hoppas kunna sända afskrift (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV).

vände hertigen till Lybeck, lämnande åt Tott att ensam fullfölja Greifswalds belägring.

Då det tillämnade fälttåget i kustländerna gick om intet, kunde naturligtvis de svenska stämplingarna ingenstädes bedrifvas med den kraft, som Gustaf Adolfs order af den 14 februari tydligen afsett. Förbindelserna med Sveriges vänner i Bremen upprätthöllos emellertid, som nedan skall visas, i afvaktan på att den engelska hjälpkåren skulle bli färdig. Trots sitt beslut att afbryta framträngandet i Mecklenburg hade Gustaf Adolf (26 okt. 1630), väl främst i förhoppning om samverkan med de upproriska i Magdeburg, utställt ett patent för Georg af Lüneburg i den önskade formen: Hertigen togs i svensk tjänst i "anwartung", dock ej mot det romerska riket. Lönens storlek bestämdes ej, då Salvius borde söka nedpruta denna så mycket som möjligt vore utan att hertigen blefve missnöjd. Fullmakten fick emellertid ej utlämnas utan "att vi theraf noger evident nytta hafva kunne, hvilket deri består, att han, hertigen, sig i detta kriget ändeligen sjelf engagerer och både till den ända sjelf begynner att verfva, såsom och indulgerar, att till vårt bästa må i hans land och städer verfninger anställas". Hertig Georg synes ha varit ifrig att få ett aftal till stånd, men det dröjde länge, innan Salvius med sådana order ansåg sig kunna utlämna fullmakten. Först efter upprepade framställningar genom Drebber fördes underhandlingarna åtminstone till ett provisoriskt slut, i det fullmakten af den 26 oktober sent omsider utväxlades mot en revers, som hertig Georg utställde den 21 april[1]. Men Sveriges sträfvan att

[1] Gustaf Adolf t. Salvius d. 26 okt. (*Riksreg.*); v. d. Decken I bil. 79, 80; Drebber begärde upprepade gånger (4 dec. 1630, 9 o. 18 jan. 1631) att Salvius skulle träffa "schliesliche abrede" och utlämna "bewustes schreiben" (fullmakten?). Den 21 april skrifver Gustaf Adolf med anledning af Salvius' bref till Grubbe d. 8, 24 och 31 mars — Salvius hade klagat öfver att saken förhalades och framkastat möjligheten, att Drebber önskade fullmakt att ensam afsluta underhandlingarna —, att det "är icke så mycket om, der D. Dreber söker derigenom ära, som att hertigen ville sig inställa", dock ej som "privatperson" utan som bundsförvant — "elliest skulle vi icke annat hafva än störste besvär af honom". (*Riksreg.*; Salvius' bref af 8 mars, extrakt bl. hans *koncept,* brefven af den 24 och 31 mars på förut (s. 60 anm. 1) ang. st. Efter meddelanden med "bewuste fürstliche person", hvilkas resultat karaktäriseras som gynnsamt (Till Salvius d. 23 mars och 9 april), anhåller Drebber den 15 april, att Salvius skulle utlämna "die bewuste urkunde" och afgöra, "was noch darin in ungewissheit haftet" (lönens

väcka sina anhängares mod och handlingskraft hade då trädt i bakgrunden för de Sachsens och andra protestantiska ständers försök att vinna en självständig ställning i den stora krisen, hvartill de svenska vapnens framgångar gåfvo impulsen.

---

belopp?). Den 25 april underrättar han Salvius, att han återvändt från "bewuste person" med välförrättadt ärende. Otvifvelaktigt bör detta sammanställas med att hertigen d. 21 april utställde sin revers. Såväl i anf. bref af 25 april som i en skrifvelse till Salvius af 21 maj diskuterar Drebber ett förslag, att hertig Georg skulle deltaga i en resning i stiftet Bremen, ett företag, hvartill hertigen skall ha varit villig, särskildt under förutsättning, att kretsmötet i Hamburg ledde till för Sverige gynnsamt resultat.

II.

Ständerna i kustländerna söka trygga sin självbestämmanderätt.

Neutralitetsprojekt. — Kristian IV:s krigsplaner. — Sammanslutningsförsök: Leipzigkonventet och första kretsmötet i Hamburg.

(Hösten 1630—maj 1631).

Under de förvecklingar, som slutade med att Mansfeld utrymde Ostfriesland, hade Generalstaterna (sept. 1623) besatt fästningarna Emden och Leerort. Men för öfrigt blefvo efter dessa händelser Ostfriesland och dess grannland, Oldenburg, några år befriade från krigets bördor. Den äldre af de oldenburgska grefvarne, den statskloke Anton Günter — fränderna i Delmenhorst, grefve Kristian och hans mor, som förestod regeringen under sonens minderårighet, anslöto sig helt och hållet till honom — hade genom en strikt neutralitetspolitik och sin diplomatiska skicklighet förstått att vinna och bevara både kejsarens, Tillys och sin mäktige frände Kristian IV:s bevågenhet. Det föll sig då naturligt, att han sökte medla mellan motsatserna: Han öfverlade med Tilly om möjligheten att förmå Generalstaterna att utrymma de ostfriesiska fästningarna och reste sommaren 1624 som kejsarens ombud till Kristian IV. När kriget sedan i alla fall utbröt, förmådde dock hvarken förbindelser eller en diplomati, som ej stöddes af makt, i längden skydda grefskapet. I december 1627 inkvarterade Tilly trupper i Oldenburg. Samtidigt besatte hans folk äfven Ostfriesland, hvilket hade till följd, att Generalstaterna förstärkte sina besättningar i Emden och Leerort. Så voro de båda grefskapen i främmande händer; äfven efter freden i Lybeck lågo de katolska trupperna kvar

och Nederländerna visade ej heller lust att släppa sitt tag[1]. Emellertid träffade grefvarne anstalter att befria sina länder. Anton Günter erhöll utan svårighet Generalstaternas löfte att respektera Oldenburgs neutralitet, om det utrymdes af Tilly (jan. 1630)[2]. Efter att ha utverkat rekommendationsskrifvelser från Kristian IV — som dock aldrig användes[3], kanske på grund af konungens motgångar på kollegialdagen — reste därpå Anton Günter i september i egen person till Regensburg för att förelägga kejsaren och kurfurstarne sin och sin frändes sak. Det visade sig snart, att han vunnit de senare för sina yrkanden: De uttalade sig (2/12 okt.) för att de katolska trupperna skulle bortföras, om Gustaf Adolf utställde en neutralitetsurkund[4]. Utan att afvakta resultatet af kurfurstarnes hemställan till kejsaren vände sig Anton Günter till de nordvästtyska furstarnes diplomatiska factotum, Johan Drebber, och Baudissin — denne hade genom sin aflidna hustru oldenburgska förbindelser — med begäran, att de skulle söka stämma Gustaf Adolf till förmån för Oldenburgs neutralitet[5]. Innan Drebber och Baudissin fullgjort sitt uppdrag, föll emellertid kejsarens resolution (30 okt./9 nov.): Neutralitet vore oförenlig med riksständernas ställning till kejsaren, men om Anton Günter och hans frände i Delmenhorst utfäste sig att själfva träffa nödiga försvarsanstalter, företedde skriftligt löfte af Sverige och Generalstaterna att ej föra krigsfolk in i grefskapen samt slutligen lofvade att begära kejsarens hjälp och ställa sina fästningar till hans förfogande, ifall de ej

---

[1] Rüthning I s. 484 f. Wiarda IV s. 260.

[2] Aitzema III s. 223; Fredrik Henriks konfirmation af neutraliteten d. 31 jan. 1630 [*Oldenburg, Urkunden*].

[3] Kristian IV t. Anton Günter, Glückstadt d. 6 maj 1630, rekreditiv för Otto Philip von Rüdigheim och Joh. Prott; "Königliche dennemarkische schreiben oder intercessional pro Oldenburg . . . . . die ausquartierung betr., so zu Regensburg ubergeben worden aber hinterhalten worden" (enl. gammal anteckning å konvolutet): Obrutna skrifvelser till kejsaren, Wallenstein och Maximilian af Bajern (*Oldenburg* XLII: 140: K.).

[4] Rüthning I s. 493.

[5] Anton Günter t. Joh. Drebber, konc., Regensburg u. d. [22 okt. enl. bref t. dens. af 5 nov., se nedan] och t. Baudissin, konc., Regensburg d. 22 okt. (*Oldenburg* XLII: 140: K.— n. st.?) Att uppdraget ej utfördes, framgår af att Baudissin först genom Frenking mottog Anton Günters skrifvelse af 22 okt. (Jmfr nedan!)

själfva mäktade häfda sin integritet, så ville kejsaren förskona grefskapen från inkvarteringar och krigskontributioner[1].

Anton Günter var ej tillfredsställd med detta besked, antagligen emedan de därvid knutna villkoren ej kunde behaga Sverige och akten alltså ej kunde användas som grundval för förhandlingarna med detta land. Utan att afvakta resultatet af de förnyade framställningar till kejsaren, som därför blefvo nödvändiga, sände han emellertid (5 nov.) öfverste Frenking till Gustaf Adolf för att utverka det af kejsaren fordrade löftet. Frenking åberopade sig ej på förklaringen af 30 oktober utan endast på ett löfte af Maximilian att låta Tilly utrymma landet, om Gustaf Adolf lofvade att respektera dess integritet, samt på de förhoppningar om en för Sverige acceptabel kejserlig förklaring, hvartill kurfurstarnes välvilja gåfve anledning. Anton Günters framställningar nådde emellertid Gustaf Adolf vid en olämplig tidpunkt. Han hade ju beslutat att låta Hamilton landstiga i trakten af Wesermynningen och räknade naturligtvis på att kunna använda äfven Oldenburg som operationsbas. Det ökade konungens ovillighet, att han i det hela ansåg sig böra spåra en dansk intrig för att hindra upprättandet af en svensk armé i Nordsjöländerna. Otvifvelaktigt låg det i Kristian IV:s intresse att göra detta, men Anton Günter hade ju själf tagit initiativet och detta långt innan någon landstigning på Nordsjökusten ifrågasatts. Misstankarna voro emellertid väckta, och till dem och de militära skälen kom ytterligare en viss förstämning mot Anton Günter på grund af dennes tvister med Johan Fredrik, konungens morbror. Oaktadt Baudissin lämnade Frenking all den hjälp, han kunde, är det därför lätt förklarligt, att denne erhöll ett dilatoriskt svar: Endast om flera, ganska skarpt formulerade villkor uppfylldes, kunde Gustaf Adolf tillmötesgå grefvens begäran. Första förutsättningen var, att Tilly utrymde landet (16 dec.)[2].

---

[1] Rüthning I s. 493. Fördelaktigare var Maximilians resolution, Kolheim d. [3]/13 nov.: Oldenburg skall utrymmas, så snart Gustaf Adolf lofvar att respektera dess integritet (afskr. *Oldenburg* XLII: 111: 7). Möjligen är det denna akt Frenking åberopar sig på i sin proposition. (Jmfr nedan!)

[2] Anton Günter t. [Baudissin], rekommendation för Frenking, t. Drebber, ber honom samarbeta med denne, och t. Gustaf Adolf, kreditiv, Regensburg

Emellertid hade Anton Günter kort efter kejsarens afresa från Regensburg erhållit en annan kejserlig resolution, som utelämnade den för Sverige stötande förpliktelsen att under vissa förutsättningar upplåta fästningar åt kejsaren (16/26 nov.)[1]; då Frenking återvände med Gustaf Adolfs resolution, hade han alltså redan en ny grundval för fortsatta underhandlingar.

Grefven af Ostfriesland, Ulrik II, hade sändt Dido von Inund Knyphausen, en broder till den svenske fältmarskalken, till kollegialdagen i Regensburg. Knyphausen erhöll där den 30 oktober samma resolution, som nämnda dag kom Anton Günter till del. Med denna sände grefve Ulrik, hvilken ej i likhet med sin oldenburgske granne i förväg träffat öfverenskommelse med Generalstaterna, sitt råd Amama till dessa och erhöll af dem den försäkran, kejsaren uppställt som villkor för utrymningen; dock förbehöllo de sig att alltjämt få hålla Emden och Leerort besatta[2]. Det måste lämnas oafgjordt, om Knyphausen gifvit sig till freds med resolutionen af 30 okt./9 nov. eller i likhet med Anton Günter utverkat en annan. Likaså kan det ej afgöras, om han rest hem från Regensburg. I december är han emellertid hos Tilly. Af denne erhöll han i utrymningsfrågan ett rätt tillmötesgående besked: Om Gustaf Adolf lofvade att lämna grefskapet i fred, skulle trupperna föras bort. Från Tilly reste Knyphausen öfver Hamburg direkt till Gustaf Adolf. Emellertid erhöll han af grefve Ulrik befallning att i sina framställningar ihågkomma äfven de oldenburgska grefvarnes sak. För att underlätta Knyphausens värf meddelade Anton Günter samtidigt svenskarne resolutionen af 16/26 nov., uttalande sin förvissning, att Gustaf Adolf skulle ha bifallit hans framställning genom Frenking, om han känt denna akt. I verkligheten låg frågan på ett helt annat plan. Salvius utvecklade (6 jan.) i en skrifvelse till Grubbe de skäl, som talade mot att bevilja

d. 5/15 nov. (konc.); Baudissin t. Anton Günter d. 19/9 dec., råder grefven att söka Danmarks understöd, då Gustaf Adolf just nu önskade vinna denna makt (samtl. bref *Oldenburg* XLII: 140: K.). Frenkings proposition och resolutionen däråd. 16 dec. hos WINKELMANN (s. 224—225); samtidigt (15 dec.) begärde Gustaf Adolf Oxenstiernas råd (*Ox. skr.* II: 1 s. 674).

[1] Det är denna andra resolution, som återges af WINKELMANN (s. 223).

[2] AITZEMA III s. 413—415.

neutralitet: Bifölle konungen dylika yrkanden — det hade kommit till hans kännedom, att äfven hertigen af Gottorp önskade neutralitet (se nedan) — skulle de engelska och andra landstigningstrupper blott ha stiftet Bremen till sitt förfogande, och äfven där blef en utskeppning ytterst försvårad, då man endast skulle få befara halfva Elbe och Weser "secundum longitudinem". Dessutom skulle Tilly fritt kunna förfoga öfver betydande stridskrafter, som nu voro bundna af ockupationen. Af alla dessa skäl borde Knyphausen afspisas med ett dilatoriskt svar. Grubbe instämde och sade sig förmena, att resolutionen skulle utfalla efter Salvius' önskan. Äfven Oxenstierna företrädde samma ståndpunkt. Liksom konungen fann han all sannolikhet tala för, att Danmark stode bakom Anton Günters neutralitetsyrkanden. Därjämte ansåg han det under vissa förutsättningar lämpligast för Hamilton att landstiga i Oldenburg. Från dylika utgångspunkter måste han naturligtvis afråda allt tillmötesgående[1]. Den uppfattning, som alltså härskade inom de inflytelserika svenska kretsarna, var äfven Gustaf Adolfs: Knyphausen fick dag efter dag förgäfves vänta på företräde.

Då Frenking kommit tillbaka, hade Anton Günter genast (4 jan.) sändt honom till Tilly för att meddela denne kejsarens resolution af 16/26 nov. och Gustaf Adolfs förklaring af 16 dec. samt begära grefskapens omedelbara utrymning eller åtminstone lättnader. Frenking hade väntat sig att finna Tilly i Halberstadt men måste resa efter honom till Oder, dit han skyndat efter Gartz' och Greifenhagens fall. Den 19 januari ankom han till Frankfurt, där han fick vänta på Tilly till den 23. Den 25 erhöll han muntlig och följande dag skriftlig resolution: Så snart

[1] Anton Günter t. Ulrik af Ostfriesland, Oldenburg d. 31 dec. (konc.) samt svar därå, Aurich d. 2 jan. (*Oldenburg* XLII: 140: K.). Salvius t. Grubbe d. 6 jan. 1631. (*Till kansliämbetsmän*). — Hvad Wiarda (IV s. 316 f.) och efter honom Klopp (*Ostfr. Geschichte* II s. 298) berätta, är ett misslyckadt försök att med uppgifterna hos Winkelmann sammanställa ett par från annat håll hämtade notiser. — Anton Günter t. Satler, konc. u. o. d. 31 dec. (*Oldenburg* XLII: 140 K.), t. Salvius med föreg., Oldenburg d. 31 dec.; Salvius' anf. bref t. Grubbe af 6 jan. och Grubbes svar därå, *Arkiv* II N:o 650, oriktigt hänfördt till mars. *Arkiv* II s. 158; *H. S. H.* XXIV s. 203; Oxenstierna t. Gustaf Adolf, Elbing d. 17 jan., afstyrkande betänkande med anledning af Oldenburgs och Ostfrieslands begäran, hvari han klart visar fördelen för Tilly af neutraliseringen.

Gustaf Adolf utfärdat en förklaring i den önskade formen, skulle Tilly i enlighet med kejsarens vilja bortföra sitt folk[1]. Den katolske generalen hade allt skäl att visa sig tillmötesgående. Såsom svenskarne misstänkte, behöfde han sitt folk vid Magdeburg. Utan att afvakta Gustaf Adolfs beslut måste han draga bort trupper från Oldenburg och Ostfriesland, men han fortsatte det oaktadt att utkräfva deras underhåll af grefskapen, väl äfven i syfte att hålla grefvarnes ifver för att utverka säkerhetsakter af Sverige vid lif[2].

Så snart Anton Günter erfarit, att Frenking måste resa efter Tilly till Odertrakten, sände han (9 jan.) efter honom en befallning att från Tilly bege sig till Gustaf Adolf och af denne utverka den säkerhets- eller immunitetsakt, som var förutsättningen för att de katolska trupperna skulle bortföras. Den 29 ankom Frenking till Stettin. Där råkade han grefve Ulriks sändebud, Knyphausen, hvilken först föregående dag erhållit företräde och fått tillfälle att framföra sin herres och Anton Günters yrkanden. Man hade förtröstat honom om god resolution och bedt honom ge sig till tåls, tills krigshändelserna medgåfve att utfärda denna. Gustaf Adolf hade just anträdt sin andra mecklenburgska expedition; för de båda sändebuden återstod endast att resa efter konungen under hans hastiga framträngande. Man uppehöll dem emellertid dag från dag under hänvisning till att krigshändelserna togo all tid i anspråk. Knyphausen uppsökte sin bror fältmarskalken, väl för att draga nytta af hans inflytande; Frenking vände sig upprepade gånger till Baudissin. Först den 6 mars föll emellertid Gustaf Adolfs resolution. Den var fortfarande dilatorisk: Redan af formella skäl — den kejserliga urkunden af den 16/26 nov. vore ett blott af en sekreterare undertecknadt kanslibevis, och af dylika brukade man, såsom

[1] Frenkings instruktion, konc., Oldenburg d. 14/4 jan.; kreditiv t. Tilly, Pappenheim m. fl. officerare, konc., Oldenburg d. 13/3 jan.; Frenkings skrifvelser till Anton Günter under beskickningen, bland hvilka ett bref från Frankfurt a. d. O. af 26 jan. innehåller redogörelse för underhandlingarna med Tilly; Tillys resolution och skrifvelse t. kejsaren, kopia, Frankfurt a. d. O d. [26 jan.]/5 febr. (*Oldenburg* XLII: 140: K.); Winkelmann s. 225—226.

[2] Winkelmann s. 228; Wiarda IV s. 316 efter Aitzema III s. 418. Anton Günter t. Frenking, konc., Oldenburg d. 25/15 mars (*Oldenburg* XLII: 140 K.; brefväxling om truppernas underhåll *ibid.*).

Stralsunds och andra exempel visade, ej låta binda sig — kunde konungen ej godtaga den säkerhet, som hittills bjudits honom från den katolska sidan. Först om trupperna bortfördes och verkligt bindande neutralitetsakter utställdes, ville han ge den äskade förklaringen. Till detta afslag knöts ett löfte att så vidt möjligt skona grefskapen. Verklig trygghet var ej vunnen därigenom: Ännu i slutet af mars trodde sig Grubbe kunna råda Salvius att låta Hamilton sätta sig fast i Butjadingerland, mellan Jade och Weser, om en landstigning i stiftet Bremen blefve omöjlig. Men det synes dock ha varit meningen att om möjligt förlägga krigsskådeplatsen blott till det sistnämnda landet. Den 1 och 2 mars hade befallning utgått att påskynda Hamilton; som hans närmaste uppgift betecknades då Stades och Buxtehudes eröfring, alltså ett krigsföretag i stiftet, och mot slutet af månaden (24 mars) förklarade Gustaf Adolf uttryckligen, att Oldenburg om möjligt skulle skonas[1]. En bidragande orsak till denna försiktighet var utan tvifvel hänsyn till Generalstaterna. Som ju var att vänta, hade de svenska planerna på att vinna grefve Wilhelms kår för en diversion mot Tilly med den holländska gränsen som utgångspunkt (ofvan s. 46) ej mött några sympatier. Fredrik Henrik hade låtit Erenreuter förstå, att han ogillade hans tjänstvillighet mot Sverige och därigenom afskräckt honom från att vidare arbeta för saken. Camerarius skref upprepade gånger, att man kunde hoppas på att få trupperna, endast om man ville föra dem sjöledes från Holland. För egen del framkastade han tanken, att de kunde förenas med Hamiltons kår och deltaga i dennes expedition i Weserländerna; Fredrik Henrik syntes vilja sända dem till Sverige eller hufvudarmén, om de skulle öfverlåtas åt Sverige. I januari besvarade Gustaf Adolf dessa förslag. Kunde hans ursprungliga plan ej verkställas, ville han nöja sig med att trupperna sjöledes sändes till

[1] Instruktion och kreditiv för Frenking, Oldenburg d. 19/9 jan., och skrifvelser till och från denne, bland de sistnämnda relation om underhandlingarna i det svenska högkvarteret, Anklam d. 17/27 febr., med flera viktiga bilagor, samt Gustaf Adolfs resolution (hos WINKELMANN s. 228—229) och rekreditiv, Passewalk d. 6 och 7 mars (*Oldenburg* XLII: 140: K.). Rekreditiv för Knyphausen (*Tyskt reg.* fol. 134). Gustaf Adolf t. Salvius (*Riksreg.*) d. 1, t. Hamilton o. Camerarius (*Lat. reg.*) d. 2 mars; *Arkiv* I s. 403—404. Grubbe t. Salvius, Stettin d. 31 mars (svar å bref af d. 24) och 7 april.

den tyska krigsskådeplatsen. Förslaget att använda dem vid Nordsjökusten tilltalade honom mest. Tanken att från Holland skaffa den utlofvade förstärkningen åt Hamilton undanträngde t. o. m. för en tid afsikten att låta Lesle uppsätta de därtill behöfliga trupperna; finge grefve Wilhelms kår ej disponeras för ändamålet, borde värfningar anställas där[1]. Från Camerarius kommo emellertid underrättelser, som visade att Generalstaterna ingalunda ville se en svensk styrka i sina grannländer. Gustaf Adolf hotade, djupt förstämd öfver denna misstänksamhet, som han ej fann motiverad af sin maktställning, med separatfred, men lät samtidigt Camerarius meddela, att han numera uppgifvit alla tankar på krigsföretag i Oldenburg och Ostfriesland och lofvat de båda grefskapen neutralitet. I Holland blef resultatet, att Generalstaterna bestämde sig för att ännu i sex månader behålla grefve Wilhelm och hans trupper i sin tjänst; några nya värfningar kunde ej heller anställas där[2].

Från Gustaf Adolf begåfvo sig Knyphausen och Frenking tillsammans till Tilly och förelade honom den erhållna resolutionen. Tilly betecknade riktigt nog Gustaf Adolfs hållning såsom ett försök att draga ut på tiden, men då han tydligen nu behöfde sina trupper, förklarade han sig det oaktadt (16/26 mars) vilja utrymma grefskapen och befria dem från ytterligare bördor, om grefvarne i en särskild revers förpliktade sig att upprätthålla sin neutralitet eller att, om detta öfverstege deras krafter, anlita kejsarens hjälp och i så fall ställa sina fästningar till hans förfogande — alltså 30 okt./9 nov. resolutionens villkor. I Delmenhorst skulle den katolska besättningen kvarligga, men kostnaden för dess underhåll skulle drabba krigskassan, ej grefvarne. Däremot hade dessa att sörja för artilleriets transport, utbetala restantier m. m.[3] För att träffa nödiga öfverenskommelser med

[1] Camerarius t. Gustaf Adolf d. 29 nov./9 dec., t. Grubbe d. 8/18 nov., 6/16, 13/23, 17/27 dec., 22 dec./1 jan. (*Hollandica*); Gustaf Adolf t. Camerarius jan. 1631 (*Tyskt reg.* fol. 65). Grubbe t. Salvius i januari (*Arkiv* II s. 224).

[2] Arend III: 4 s. 530—532; Jmfr därjämte Camerarius bref (*Hollandica*), i näst föreg. anm. anf. bref från mars och april samt Lars Grubbe t. Camerarius d. 30 mars och 7 april (*Lat. reg.*) och Gustaf Adolf t. Salvius d. 26 april och 11 maj (*Riksreg.*).

[3] Tillys resolution för Frenking d. [16]/26 mars; dens. t. Anton Günter d. [17]/27 mars (*Oldenburg*). - Resolutionen innehåller samtliga af Tilly uppställda villkor; Winkelmann (s. 229—230) återger Tillys skrifvelse — däraf datum d. 27

de båda grefvarne sände Tilly sin kommissarie Johan Pinguis till Oldenburg. Före medlet af april var allt klart och trupperna drogo bort[1].

Om det än var militära hänsyn, som till slut gåfvo utslaget, ha dock grefvarne skickligt nyttjat situationen. Åminstone torde man ha rätt att antaga, att deras ihärdiga underhandlingar gjort villkoren för utrymningen drägligare. Några verkliga förpliktelser hade emellertid Sverige ej iklädt sig; hvad som ernåtts var en vinst för ögonblicket. I Ostfriesland lågo Generalstaternas garnisoner i Emden och Leerort kvar, men f. ö. kunde detta hårdt pröfvade land några år återhämta sig från sina lidanden, dock endast för att åter drabbas af alla krigets bördor.

---

mars — till orden: "doch auf ... versicherung vermittels ... reverses" och därpå reversen i dess ursprungliga form (jmfr nedan!). I Tillys skrifvelse står i stället: "gegen vollentziehung eingelegten scheins", hvarpå öfriga, af WINKELMANN ej återgifna villkor följa. — Man torde ha rätt att antaga, att Knyphausen tillsammans med Frenking rest till Tilly och erhållit enahanda resolution.

[1] Instruktion för Johan Pinguis d. [17]/27 mars, Ulriks af Ostfriesland kreditiv för Dido von Knyphausen och Mauritz von Kloster, Aurich d. 29 mars, att i Oldenburg enligt Anton Günters önskan deltaga i öfverläggningarna med Tillys väntade kommissarie, jämte flera akter rörande denna beskickning. Anton Günters resolution till Johan Pinguis, konc., Oldenburg d. 11/22(!) april: Bifaller med vissa reservationer de af Tilly uppställda villkoren. Äfven andra akter rörande underhandlingen finnas (*Oldenburg* XLII: 140: K.). Anton Günter invände mot Tillys formulär till revers, sådant det är tryckt af WINKELMANN, att det dels ej riktigt återgaf de oldenburgska besittningarnas länsrättsliga ställning, dels lade hinder i vägen för fortsatta neutralitetsunderhandlingar — en farhåga, som grefve Ulrik ej delade (t. Anton Günter, Aurich d. 1 april) —, hvarför han bl. a. begärde att omedelbart efter de sista af WINKELMANN meddelade orden (förpliktelsen att uppläta fästningarna till kejsaren) få tillfoga, att den neutralitet, han redan erhållit eller kunde erhålla [:. af Sverige], ej skulle prejudiceras genom dessa bestämmelser. Då Pinguis på grund af sin instruktion, som ålade honom att endast mottaga reversen oförändrad, ej kunde ge sitt samtycke till ändringsförslagen, lofvade Anton Günter i resolutionen af 11 april att utställa reversen oförändrad (hvilket också skedde, under datum den 30 mars, liksom alla förefintliga förslag till ändrad eller oförändrad revers), men förbehöll sig att få söka ändring hos Tilly. Detta uppdrag bl. a. gafs åt von Bardeleben, hvilken omedelbart sändes till Tilly (instruktion, konc. u. o. d. 14/24 april, jmfr Anton Günter t. Tilly, konc., Oldenburg d. 15 april). Tilly accepterade den ändrade reversen (Tilly t. Anton Günter, Westerhausen d. [1]/11 maj) och befallde Pinguis att återställa den revers, han mottagit. Denna var emellertid redan afsänd, hvarför Anton Günter ännu d. [22 juni]/2 juli (brefväxling med Pinguis och Ruepp) ej återfått den (*Oldenburg* XLII: 140: K.).

Anton Günter var ej mannen att slå sig till ro med ett resultat, som erbjöd så ringa verkliga garantier för att bli bestående. Han sökte intressera England och Danmark för sin neutralitet[1] och vände sig framför allt — med Tillys goda minne — åter till Sverige. Johan Drebber utsågs att föra hans talan. Den 15 juli ankom denne till Werben; underhandlingarna drogo emellertid ut på tiden till följd af de ständiga krigshändelserna, motstånd i konungens omgifning och säkerligen ej minst dennes egen motvilja mot att binda sina händer. Efter åtskilliga omsvep erbjöd Gustaf Adolf Drebber en salvaguardia (skyddsbref), som kunde anses lika god som en neutralitetsakt, men fordrade i gengäld en "revers och caution", att Anton Günter och hans frände i Delmenhorst ej endast skulle vägra de kejserliga hvarje understöd utan äfven garantera, att ingen fara eller skada nu eller framdeles hotade Sverige ur deras länder. Gustaf Adolf måste, sade han, ha en dylik säkerhet, då Anton Günter ej kunnat utverka några bindande förpliktelser af de katolska. Drebber accepterade salvaguardian men förklarade sig sakna fullmakt att bevilja den be-

[1] Anton Günter erhöll redan tidigt kännedom om planen att låta Hamilton landstiga på Nordsjökusten. För att trygga sitt land för denna fara sände han v. Bardeleben (instruktion och kreditiv, konc., Oldenburg d. 5 febr. 1631) till Anstruther och Salvius. Anstruther skref till Rusdorff och rekommenderade på det varmaste Anton Günters sak och det sändebud, han ämnade skicka till England; med v. Bardeleben svarade han grefven, att han rekommenderat hans sak i England, men att det väntade engelska folket stode i Gustaf Adolfs, ej i Karl I:s tjänst, hvarför Anton Günter hade att vända sig till den förre (Anstruther t. Rusdorff, kopia, och t. Anton Günter, Hamburg d. 5 mars "Stilo Anglicano"; Anton Günter sände då John Maxwell (se om honom RÜTHNING I s. 518 — kreditiv och rekommendationsskrifvelser, konc., Oldenburg d. 4 maj) till England, men erhöll fullt korrekt till svar (Karl II, Dorchester och Hamilton t. Anton Günter, Greenwich d. 20, 18 och 17 juni) att savlaguardier "ob Britannos, sub potentiss:o Svecorum rege mereri cupientes, hinc nec petendas neque concedendas". Om framställningen det oaktadt haft något inflytande på Hamiltons beslut att landa i Pommern, kan ej afgöras (samtl. akter i *Oldenb.* XLII: 111: 19). — Anton Günter utverkade äfven en intercessionsskrifvelse af prins Kristian i Danmark (Anton Günter t. prins Kristian och t. H. Oven, Oldenburg d. 25 juni, konc.; prins Kristian t. Anton Günter, Malmö d. 29 juli och t. Gustaf Adolf, Malmö d. 1 aug., kopia). Något inflytande på underhandlingarna kunde prinsens skrifvelse ej ha, då den utställdes först efter dessas slut och ej förr än den 1 sept. (Lars Nilsson Tungels recepisse, Wittenberg d. 1 sept.) nådde svenska högkvarteret (*Oldenburg* XLII: 140: K.).

gärda reversen; konungen kunde skaffa sig full säkerhet genom att i salvaguardian inrycka, att denna gällde endast för den händelse hans fiender respekterade neutraliteten; i så fall skulle dessa säkerligen ej våga oroa grefskapet. Det förefaller som om svenskarne ända till denna punkt i underhandlingarna endast sökt undanflykter för att stå obundna, om krigshändelserna gjorde operationer i grefskapet nödvändiga. Nu ändrade man emellertid alldeles taktik: Man uppgaf kravet på en "caution" och fordrade i stället, att grefven i sin revers skulle förbinda sig att ej åberopa salvaguardian, om svenska trupper vid något tillfälle behöfde marschera genom Oldenburg eller Delmenhorst "und sich derselben gelegenheit gebrauchen". Drebber genomdref, att de sista — ordagrant anförda — orden utlämnades, samt att det af konungen fordrade aktstycket fick formen ej af en verklig revers utan af ett bevis, hvari Drebber intygade, att Gustaf Adolf vid salvaguardians afgifvande uppställt nyssnämnda förbehåll och att Drebber tagit detta ad referendum. Den 29 juli utställdes därpå salvaguardian, den 30 Drebbers förklaring[1]. Man torde ha rätt att antaga, att ett dylikt tillmötesgående synts Gustaf Adolf möjligt på grund af fördraget med Johan Fredrik af Bremen den 23 juni, hvarigenom ärkestiftet bestämts till Hamiltons operationsbas. Under sådana omständigheter var det förbehåll, konungen knutit vid sitt medgifvande, tillräckligt: Om det behöfdes, kunde man låta trupper landstiga i grefskapet och därifrån inrycka i stiftet utan att kränka sina löften. Hvad Anton Günter ernått, var ingalunda värdelöst — respekterades salvaguardian, skulle ju Oldenburg och Delmenhorst i regel vara skyddade mot krigets lidanden — men den trygghet, han sökt, hade han ej vunnit.

[1] "Cantzlar Hedemans bedenken in underschiedtlichen angelegenen sachen de 1 junii a:o 1631"; Anton Günter t. Gustaf Adolf u. o., t. Salvius och t. Satler, Oldenburg d. 23 juni: Kreditiv och rekommendationer för Johan Drebber; (konc.); instruktion för dens., s. d. o. o.; Gustaf Adolfs rekreditiv, Werben d. 29 juli; Drebbers förklaring, ursprungligt svenskt förslag och slutgiltig redaktion, dat. Werben d. 30 juli (bil. A. och B. till relationen); Dens:s relation (samtliga akter i *Oldenburg* XLII: 140: K.). — Gustaf Adolfs salvaguardia, Werben d. 29 juli, är tryckt i *Sverges traktater* V: 1 s. 473; — Winkelmann har (s. 231) använt Drebbers relation men ej bundit sig vid förloppet utan af dennes framställningar vid olika audienser sammanställt en enda motivering. Senare författare ha ej åter gått till källorna.

Till slut var det omständigheter, öfver hvilka han ej var herre, som förde krigshotet bort från hans och hans frändes länder.

Då Anton Günter erhållit den svenska salvaguardian — hvilken ju tillfredsställde alla de anspråk, katolikerna kunde uppställa, så länge Gustaf Adolfs förbehåll förblef en hemlighet — vände han sig ännu en gång till kejsaren med en af kurfurstarne understödd begäran om ett formligt skyddsbref. Det var vid den tidpunkt, då Wallenstein åter kallats till öfverbefälet. På hans inrådan afslog kejsaren grefvens framställning "auf den fall des verenderlichen kriegsstandes" [1].

* * *

Den politik, Johan Georg inledde genom sammankallandet af Leipzigkonventet (29 dec. 1630), var en konsekvent utveckling af hans föregående hållning. Den själfständiga ställning vid sidan af de stridande, som dessa knappast tycktes komma att unna honom, om han fortfore att förhålla sig passiv, ville han nu tilltrotsa sig genom en imponerande demonstration. Den sachsiska politiken riktade därför fortfarande sin spets äfven mot Sveriges aggressiva framträngande i riket och dess försök att vinna de protestantiska ständerna för sin sak. Kallelsen till Leipzigkonventet blef också, såsom de svenska diplomaterna öfverallt fingo erfara, det verksammaste af de medel, Johan Georg använde för att hålla sina trosförvanter tillbaka från anslutning till Gustaf Adolf: De, som voro böjda för en kraftfull protestantisk politik, hoppades på en möjlighet till en dylik utan att motståndslöst böja sig under Sverige, de, som sökte undanflykter för att få se händelsernas utveckling, funno den yppersta. Endast ett fåtal ständer, som bundos af krigshändelserna eller sin speciella politik, förhöllo sig afvisande eller afvaktande gent emot det sachsiska initiativet. Till de sistnämnda hörde Kristian IV.

En af den danske konungens f. d. diplomatiska agenter, Transæus, lär en gång, då ruset gjorde honom meddelsam, ha utbrutit, att hans forne herre "propter rationem status" ej längre kunde overksam åse, hur Sveriges makt stege: Han

[1] Winkelmann s. 235.

måste förbinda sig med Sachsen och andra protestanter, åter ställa sig i krigsberedskap och göra sig till herre öfver Bremen, Verden och andra stift för att förekomma, att dessa råkade i Sveriges våld. Den som bevarat denna notis åt eftervärlden, Dr. Menzel, de katolskes flitige men föga skarpsynte korrespondent i Hamburg, hade ej blick för betydelsen af den motsättning mellan de protestantiska staterna, som så bjärt framträder i de förhastade orden. För honom var det hela endast ett af de många alarmerande rykten om protestantiska stämplingar, som kringflögo bland de talrika politikerna i den stora hansestaden, denna knutpunkt för det diplomatiska spelet i nordvästra Tyskland. I verkligheten hade Menzel rört ej endast vid ett söndringsmoment, som var af afgörande betydelse för den protestantiska politiken, utan äfven vid planer, som så när förbytt den latenta motsatsen i akut fiendskap[1].

Året 1630 hade endast alltför tydligt visat, att Kristian IV:s och hans rikens intressen trots försök till tillmötesgående lika litet läto sig förenas med Sveriges seger som med de katolskas. Liksom Johan Georg blef därför den danske konungen en målsman för tanken på ett tredje parti: Början af året 1631 betecknas följdriktigt af en tendens att närma sig de protestantiska stater, för hvilka en svensk maktutvidgning kunde vara oläglig. I januari föreslog han riksrådet att söka vinna Nederländerna för ett förbund, som otvetydigt skulle rikta sin spets mot Sverige, men mötte ett motstånd, för hvilket han åtminstone till det yttre måste böja sig[2]. Kort därpå gaf honom kallelsen till Leipzig ett uppslag till underhandlingar med Sachsen. I konventet deltog han dock ej. Kallelsen kom honom så sent tillhanda, att det svårligen låtit sig göra, om detta, såsom allmänt antogs, blifvit af kort varaktighet. Det ingick emellertid nog ej heller i konungens afsikt att anspråkslöst ställa sig under kurfurstens ledning. Han föredrog att själf göra sina förslag, präglade af en helt annan anda än den sachsiska statskonstens. Den

[1] "Aus Hamburg" d. [21]/31 mars 1631 (*München* T. 168). Antagligen är denne Transæus samme Transehe, som senare inträdde i svensk tjänst och blef resident i Berlin. (Jmfr Lohausens rek. för "Joachimum Transæum", t. Gustaf Adolf d. 7 apr.).

[2] Fridericia I s. 178.

politik, Kristian IV nu inledde, var i eminentaste grad hans personliga; den kunde förverkligas endast därigenom, att han förbigick de officiella organen, det danska riksrådet och det kungliga rådet i Holstein, som voro anhängare af en försiktig neutralitetspolitik, och använde sina särskilda förtrogna till alla viktiga uppdrag. I oktober 1631 lämnar Salvius några upplysningar, som otvifvelaktigt gälla äfven för den föregående tiden: Konungen i Danmark hade tvenne "consilia, ett publicum, ther Bussius och några flere i sitte" — det är alltså fråga om det holsteinska rådet, ej om riksrådet — "men ett annat privat, ther i Pens, Einhausen, Fr. Gunther äre Dani assessores. The förre äre patriotæ Gemani, posteriores aldeles machiavellistæ königliche". Som man skall finna, är det de sistnämnda personerna, som ständigt framträda som redskap för Kristian IV:s planer under den följande tiden. Jämte dem tagas Johan Joachim von Wartensleben samt särskildt i bremiska frågor Jörgen Schulte i anspråk för de hemliga förtroendeuppdragen[1].

Då Fredrik Günther (9 febr.) befalldes att följa prins Kristian till Sachsen på dennes friarefärd, var det framför allt för att underställa kurfursten en märklig plan: Kristian IV, Johan Georg och öfriga protestantiska ständer borde sluta sig tillsammans, sätta sina länder i försvarstillstånd och samla en fältarmé vid Elbes och Wesers mynningar. Befälsposter skulle inrymmas åt Kristian IV:s yngre söner, hvilka ju i stiften hade särskilda intressen att tillvarataga. Arméns uppgift skulle vara att drifva de katolska trupperna tillbaka från Nordtyskland och framtvinga en billig fred. Dessa förslag erinra i mycket om de mecklenburgska hertigarnes politik, men skillnaden var dock väsentlig. Medan de senare tänkte sig en nära samverkan med Gustaf

[1] Salvius t. Grubbe, Hamburg d. 29 okt. 1631 (*Till kansliämbetsmän*); Cronholm VI: 1 s. 330. Att Salvius ej korrekt återgifvit organisationsformerna, är tydligt, men vikten ligger här på uppgifterna om de nämnda personernas politiska hållning, hvilka bekräftas af Fridericias belysande öfversikt (I s. 88 f.). Ett bevis för Bussius' svenskvänliga hållning (*ibid.* s. 91; *Dansk biografisk lexikon* III s. 267) erbjuder en hans skrifvelse t. Kristian IV, Schleswig d. 2 febr., däri han föreslår, att prins Ulrik skulle få inträda i svensk tjänst och betonar vikten af att taga detta steg, medan det ännu kunde hafva värde för Gustaf Adolf (*Köpenhamn, T. K. I. A. Indkomne sager*). Jmfr vidare artiklarna Pentz, Fr. Günther och Jörgen Schulte i *Dansk biografisk lexikon*.

Adolf, nämner Kristian IV intet om förhållandet till Sverige. Och säkerligen med full afsikt. Fridericia har med rätta tolkat denna uraktlåtenhet så, att det var meningen att i möjligaste mån utestänga den fruktade grannen från afgörandet af Tysklands angelägenheter[1].

Var det i allmänhet Danmarks önskan att hålla Sverige utanför, gäller detta själffallet i särskild grad i fråga om det närmaste grannskapet. Och skulle Kristian IV börja en stor aktion i Tyskland, måste han naturligtvis först och främst kunna räkna på detta. Här fanns alltså ett viktigt fält för hans verksamhetsifver, medan han väntade på resultatet af sitt initiativ. Hans politik hade här ofta väckt misstro och missnöje. Frågan var om han kunde skingra oviljan eller nedslå motståndet.

Striden med Hamburg var naturligtvis ytterst inopportun under de nya förhållandena. Kristian IV har också känt detta. Han gaf Günther i uppdrag att på genomresan bjuda staden en direkt uppgörelse i godo, en befallning, som är af stort intresse för det ljus, den kastar öfver konungens afsikter, men ej fick något praktiskt resultat, fastän underhandlingar verkligen synas ha kommit till stånd[2]. Ännu olägligare för Kristian IV:s tyska politik var den afvoghet, som behärskade hans närmaste fränder, den regerande hertigen af Holstein-Gottorp Fredrik III samt dennes farbroder och Gustaf Adolfs morbroder ärkebiskop Johan Fredrik af Bremen. Hertig Fredriks affall under Danmarks olyckliga tyska krig hade efterlämnat ömsesidigt misstroende och ovilja: Hertigen fruktade, att konungen åter skulle kasta sig in i obetänksamma företag, och ville efter förmåga förebygga detta genom en tillbakadragen politik; konungen måste ständigt känna en irriterande ovisshet, om han kunde räkna på Holstein-Gottorp. Ej minst drabbade hans ovilja den, som kunde betraktas som själen i neutralitetspolitiken under och efter kriget, hofmästaren

[1] Fridericia I s. 183—186; *Christian den fierdes Breve* II N:ris 295, 298, 299, 300, 302, 303.

[2] *Ibid.* N:o 300; Fridericia I s. 185. Günther passerade Hamburg de sista dagarna af februari (Lohausen t. Salvius d. 7 mars). Enligt Salvius' uppgift i bref t. . . . d. 16 och 17 mars (kopia, *Tyskl. o. tyska kriget*) sökte Kristian IV genom hemliga direkta underhandlingar uppnå en öfverenskommelse med staden; en konferens, vid hvilken Pentz företrädde Danmark, påginge just i Pinneberg. Freudenberger (s. 47—48) har intet att tillägga utöfver Fridericia.

Egidius von der Lancken, Fredrik III:s inflytelserikaste rådgifvare. Då han ej nekade sig nöjet att låta denne erfara sitt misshag utan att dock kunna rubba hans ställning, bidrog detta ej att göra meningsutbytet mellan de båda fränderna behagligare[1]. Johan Fredrik hade efter förmåga ställt sig i opposition mot Danmarks politik. Under Kristian IV:s tyska krig blef brytningen ohjälplig, då konungen förbittrade ärkebiskopen genom sina försök att tränga honom från stiftet, denne åter konungen genom affallet till hans fiender. Då därjämte ständerna i Schleswig-Holstein skydde hvarje politik, som kunde leda till nya krig och krigsbördor, är det tydligt, att Kristian IV hade att räkna med en opposition, som måste förlama hans handlingskraft, om han ej mäktade oskadliggöra sina motståndare eller draga dem öfver på sin sida. Försök i den senare riktningen saknades ej, men anledningarna till slitningar voro alltför många och därtill kom, att Kristian IV i sin retliga sinnesstämning lätt sårade, äfven då det ej var nödvändigt.

Under hösten 1630 fortgick ett lifligt meningsutbyte mellan Kristian IV och Fredrik III. Den landtdag, som den 3 november hölls i Kiel[2], föranledde många förhandlingar. För att förbereda landtdagen sände konungen prins Kristian till Gottorp (re-

---

[1] Lefnadsteckning af FRIDERICIA i *Dansk biografisk lexikon;* Kristian IV:s resolution, Rendsborg d. 10 okt. 1630 med anledning af "dero von Egidio von der Lancken frivole, temere et nulliter interponirten appelation" i en äktenskapsprocess med hustrun. Af den i en ytterst personlig stil hållna akten framgår, att v. d. Lancken klagat öfver, att han under annan förevändning lockats till Rendsborg, där ställts inför en olaglig extrajudiciell kommission o. s. v., enligt Kristian IV:s mening allt "mera poësis" och därtill högst förgripligt mot honom personligen (*Köpenhamn, T. K. Patentenregistrant.* Jmfr *Christian den Fierdes Breve* II s. 307—308). — v. d. Lancken var äfven invecklad i en annan sak: Vid en konferens med kungliga råd om frågor rörande landtdagarna hade han fällt några oförsiktiga ord, hvilka af de kungliga råden utlades som en beskyllning mot Kristian IV för att ha kränkt hertigdömets "leges fundamentales" och föranledde denne att kräfva upprättelse (*Christian den Fierdes Breve* II s. 305—306; konungens där omtalade bref af 10 dec., men ej det egenhändiga P. S., finnes i *Köpenhamn, G. A. N:o 105, Miscelanea*). Hertig Fredrik återkom upprepade gånger (18 okt. 1630, 31 mars, 31 maj, 12 aug. 1631) i sina bref till Kristian IV (*T. K. I. A.*) till v. d. Lanckens angelägenheter.

[2] Landtdagsacta hos LACKMAN IV s. 74 f., RATJEN III s. 80—81.

solution 6 okt.)[1]; efter ständermötet skickade hertigen (29 nov.) Kurt von Einsiedel till Kristian IV med uppdrag att träffa närmare aftal om beslutens exekution och andra angelägenheter[2]. Såväl vid dylika tillfällen som i en liflig skriftväxling behandlades en mångfald frågor rörande den inre och yttre politiken. Äfven Johan Fredrik indrogs ofta, ej minst genom den sistnämnda. Intressena stodo merendels skarpt emot hvarandra. Ehuru en fullständigare kännedom om de motsatser, som slutligen drefvo det gottorpska hertighuset i Sveriges armar, vore af största vikt äfven för detta arbete, och någon allsidig bild ej kan vinnas utan att beakta de inre frågorna, ofta kanske af afgörande betydelse, må det tillåtas att här stanna endast vid det, som direkt berör den tyska politiken. Det låg naturligtvis i hertigens lika väl som i konungens intresse att utestänga de krigförande parterna från sitt område. Äfven däri rådde samstämmighet, att detta mål ej kunde nås utan militära säkerhetsåtgärder. Man enades om att kräfva en bevillning af landtdagen för värfvande af två kompanier ryttare; ständerna funno styrkan för stor för polisuppsikt öfver lösa kringströfvande soldater, för liten för ett verkligt landsförsvar och beviljade endast 100 ryttare, hvilket ansågs tillräckligt för det förra ändamålet. Detta var allt, hvarom statsmakterna i hertigdömena kunde enas. Konungen hade hoppats kunna utverka bidrag till kostnaderna för Glückstadts besättning och försvar. Hertigen förklarade sig på förhand ej kunna samtycka till att hans särskilda undersåtar (domänen) betungades för detta ändamål, men han satte sig ej emot, att man hemställde till ständerna, hvad de ville göra. De vägrade hvarje bidrag. En annan fråga rörande det fasta försvaret föranledde nu och framdeles allt skarpare meningsbrytningar. Kristian IV ansåg det nödvändigt att skydda Jutlands sydgräns, så att det ej vid ett nytt krig skulle ligga värnlöst mot ett anfall söderifrån. För den skull borde Rendsborg starkare befästas och ett motstycke till Glückstadt skapas vid ostkusten. Konungen tänkte sig, att man skulle befästa Kiel eller någon lämplig plats vid Kieler-

[1] *Köpenhamn, T. K. I. A.*

[2] *Christian den fierdes Breve* II s. 305 anm. 2. Bland de gottorpska akterna (*Köpenhamn G. A.* N:o 105) finnes äfven hertigens instruktion för v. Einsiedel, Gottorp d. 29 nov.

fjorden. Hertigen, inom hvilkens område staden låg, visade otvetydigt, att han i dessa planer såg en fara för sin självständighet gent emot Danmark. Han reste allehanda betänkligheter men medgaf dock, att frågan förelades ständerna. Dessa vägrade sitt samtycke. Konungen hade sålunda så godt som intet ernått på landtdagen, men han uppgaf därför ej sina syften. Det lyckades honom att öfvertyga det danska riksrådet om de planerade fästningsarbetenas nödvändighet och att utverka dess bifall till att anläggningarna helt eller delvis företogos på rikets bekostnad, dock med förbehåll, att de i samma proportion, som rikets medel därtill användes, skulle tillhöra detta. För att utröna, om det dock ej vore möjligt att ernå hjälp af hertig Fredrik och hertigdömenas ständer, föreslog rådet nya underhandlingar (16 jan. 1631). Kristian IV gaf omedelbart riksråden Kristian Thomesen och Otto Skel jämte de holsteinska råden Kaj och Jörgen von Alefeldt samt Reimar Dorn befallning att underhandla med Fredrik III om befästningsfrågan och några andra angelägenheter. De skulle förebrå hertigen, att han enligt hvad konungen mot sin förmodan måst höra, börjat bygga skansar i sitt land och värfva, oaktadt han nyss förklarat sig af medellöshet ej kunna gå in på konungens militära förslag. Han borde afstå från dylika isolerade företag och i stället låta hvad han kunde ge ut komma furstendömenas gemensamma, planmässiga försvar till godo. Framför allt skulle sändebuden utverka ett löfte om bidrag till fästningsarbetena. Då det vore nödvändigt, att fästningen vid Kielerfjorden uteslutande stode till Danmarks rådighet och hade endast dansk besättning, ville Kristian IV åtaga sig att bygga denna. De öfriga arbetena borde utföras på gemensam bekostnad och besättningarna följaktligen bli blandade. Sändebuden skulle tillsammans med holsteinska råd omedelbart företaga en förberedande besiktning af den terräng, som skulle befästas. De förhandlingar, som fördes på grundvalen af denna instruktion, blefvo ej utan hetta. Fredrik III vägrade att uttala sig om befästningsfrågorna och hänsköt allt till landtdagen. Det lyckades dock till slut de kungliga — genom en muntlig triplik (15 febr.) — att vinna hertigens samtycke till terrängbesiktningen, hvilken dock ej på något sätt fick anses prejudicera hans fria beslutanderätt. Undersökningen af terrängen ägde

också rum[1], men detta var allt, hvad Kristian IV vunnit. Han hade ej förmått rycka hertigdömena med sig i försvarsträfvanden, som kunnat ge hans tyska politik självständighet och fasthet. Och då han samtidigt egenmäktigt vidtagit åtgärder i detta syfte, hade dessa gifvit anledning till obehagliga konflikter.

Det är redan (ofvan s. 29) berättadt, hur Kristian IV under hösten 1630 lät en liten eskader kryssa utanför Holsteins ostkust och inlade en besättning i Neustadt. Genom denna sistnämnda åtgärd sårade han i hög grad både hertig Fredrik och Johan Fredrik. Utom ärkestiftet Bremen och stiftet Lybeck, hvilket, om än beroende af Holstein, intog en mera självständig ställning, innehade den sistnämnde några områden — Tremsbüttel, Steinhorst, Neustadt, Cismar och Oldenburg samt ön Femern — inom den gottorpska ättens andel af hertigdömena, dock på villkor, som lämnade den regerande linjen viktiga höghetsrättigheter och tryggade besittningarnas återfall till denna efter Johan Fredriks död[2]. Det var Wallenstein, som fäst uppmärksamheten på den stora militära betydelse, Johan Fredriks besittningar på Holsteins ostkust ägde. Han hade under föregifvande, att denna trakt låge öppen för svenska landstigningsförsök, vid årsskiftet 1629—1630 velat besätta Neustadt och dess omgifningar, men Kristian IV tillbakavisade då dessa afsikter. För att utestänga alla objudna gäster, hvilket parti de än tillhörde, enades konungen och hertigen vid detta tillfälle om att inlägga en tillräcklig besättning i staden (jan. 1630). Då orten låg inom den gottorpska linjens område, bestämdes det, att besättningen skulle bestå af Fredrik III:s folk. Äfven Johan Fredrik gaf, såsom af den senare skriftväxlingen mellan honom och brorsonen framgår, sitt samtycke till denna anordning. Wallenstein förnyade väl (i maj) sina framställningar, men då Kristian IV satte sitt ord i pant på, att staden skulle skyddas mot alla svenska an-

[1] Jmfr om rådsmötet s. 77; *Christian den fierdes Breve* II N:o 289; Erslev II s. 271, 313, där dock inga upplysningar erhållas om legationens viktigaste uppdrag, underhandlingarna om försvarsfrågorna; Lackmann IV s. 94 f. (referat af Fredrik III:s resolution d. 12 febr.); Sändebudens relation, Gottorp d. 19 febr. (afskr.), jämte bilagor (däribland utdrag ur instruktionen), *Glückstadtarkivet, Gesamthaus Holstein* N:o 8, samt gottorpska akter, *Köpenhamn G. A.* N:o 105.

[2] Waitz, II s. 436—438.

slag och äfven hertigen garanterade dess säkerhet, lät han det därvid bero. Så småningom synes man då åter ha invaggat sig i trygghet, hvarför hertig Fredrik minskade sin besättning, så att den till slut endast lär ha bestått af 25 man[1]. Det var vid denna tid, sensommaren 1630, Johan Fredrik sökte en tillflykt i staden Bremen undan de katolskas fientlighet. Vare sig nu Fredrik III verkligen fruktade, att ärkebiskopens vedersakare skulle taga sig anledning att oroa farbroderns holsteinska besittningar, eller han fann tillfället inne att söka nå ett mål, som äfven af andra anledningar kunde vara eftersträfvansvärdt, alltnog, han förberedde en beskickning till Johan Fredrik, som skulle föreslå denne att med bibehållande af samtliga inkomster till honom öfverlåta sin andel af det gottorpska husets område[2].

Midt under dylika planer öfverraskades hertig Fredrik af underrättelsen, att Kristian IV inlagt dansk besättning i Neustadt. Han måste nu bekväma sig att draga bort de soldater, han själf hade i staden, ja, Kristian IV betungade äfven de kringliggande områdena med garnisonens underhåll och fogade alltså en materiell förlust till de öfriga anledningar till missnöje, hans åtgärd gifvit de gottorpska fränderna. — Fredrik III hade emellertid vid första underrättelse om den danska garnisonens ankomst bestämdt protesterat (11 okt.). Skrifvelsen korsades med det bref, hvari konungen sökte rättfärdiga det redan fullbordade faktum (13 okt.). Då hertigen slutligen erbjöd sig att, ifall den danska garnisonen droges från Neustadt, ej blott där inlägga en garnison, som Kristian IV fann tillräcklig, utan äfven af båda de stridande parterna utverka en formlig neutralitetsförklaring för hela landet — om både den kungliga och gottorpska andelen eller blott den senare afses, är ej klart — skyndade sig konungen att taga fasta på detta tillfälle att t. v. låta det bero vid hvad som skett: Han förklarade (20 okt.) sig villig att återlämna Neustadt, så snart Fredrik III skaffat en tillfredsställande neutralitetsförklaring af de svenska och katolska arméerna[3].

---

[1] Fridericia I s. 136; Johan Fredrik t Fredrik III, Bremen d. 2 dec. (*Köpenhamn G. A.* N:o 51) samt i nästfölj. anm. anf. brefväxling i Neustadtfrågan.

[2] Flera förslag till instruktion, *Köpenhamn G. A.* N:o 51.

[3] Borgmästare och råd i Neustadt t. hertig Fredrik d. 9 och 11 okt. (*Köpenhamn G. A.* N:o 51); Hertig Fredrik t. Kristian IV, Gottorp d. 11, 18 och

Då det blifvit klart, att intet stod att ernå hos Kristian IV, lät hertigen den länge påtänkta beskickningen till Johan Fredrik afgå; uppdraget anförtroddes åt Jakob Preus. Dennes officiella ärende hade endast karaktären af en förevändning. Under hand borde han ej blott fästa ärkebiskopens uppmärksamhet på de faror, som från de katolska kunde hota hans ärftliga besittningar i Holstein utan äfven redogöra för Neustadtaffären. Efter att ha antydt, att konungen kanske komme att förfara på samma sätt med återstoden af Johan Fredriks holsteinska område, skulle han hemställa, om ej denne därför ville öfverlämna detta i Fredrik III:s "protektion och possession", dock med bibehållande af alla inkomster för lifstiden. Ärkebiskopen gick ej in på förslaget[1] men sökte i alla fall sedan stöd hos hertigen mot sin kunglige frände. På Johan Fredriks skarpa uppmaningar kunde denne svara med en hänvisning till redan vidtagna åtgärder: Einsiedel hade fått i uppdrag att förmå Kristian IV till eftergift i Neustadtfrågan. Något resultat stod naturligtvis ej att nå på denna väg. Konungen svarade, att om någon ansåge sin rätt kränkt, hade han att klaga hos den högste länsherren, kejsaren. Garnisonen blef kvar och hertigen och hans farbror måste svälja förtreten. Den svenska diplomatien hade emellertid fått ett tillfälle, som den ej försummade att begagna. Redan under hösten hade Salvius försäkrat ärkebiskopen, att Kristian IV:s föregifna fruktan för en svensk ockupation af Neustadt vore absurd och nu tecknade han sig med tillfredställelse till minnes, att den danske konungen på detta sätt uppretade sina fränder[2].

---

19 okt. (*T. K. I. A.*); Kristian IV t. Fredrik III, Neustadt d. 13 okt. (Utkast *Breve* II s. 296—297; jmfr anm. därst.), Rendsborg d. 18 och 20 okt. (*G. A.* N:o 51); Slange-Gram s. 720—721.

[1] Odat. instr. för Jakob Preus; kreditiv för dens. d. 21 okt. (konc.); Johan Fredriks rekreditiv för Preus, Bremen d. 27 okt.; Johan Helm, ärkebiskopens förut nämnde förtrogne, t. hertig Fredrik, Bremen d. 29 okt.: Preus har kommunicerat med honom; han har gjort sitt bästa och hoppas, att hertigen ej tillräknar honom, att hans önskan ej uppnåtts. (*Köpenhamn G. A.* N:o 51).

[2] Johan Fredrik t. Fredrik III, Bremen d. 2 dec., samt svar, Gottorp d. 17 dec. (*Ibid.*); *Christian den fierdes Breve* II s. 306, punkt 3 med anm. 2. Salvius t. Grubbe d. 6 jan.: "*Bonum autem est,* quod .... et *rex Daniæ* cum *ducem* (chifferupplösaren har missförstått konstruktionen och läst "duce") *Holsatiæ* tum *archiepiscopum in Brem. offendunt*" — Fegræus afstyrkte att blanda sig i saken, "särdeles om man tenker till att disponera *Danus till närmere con-*

I början af år 1631 togo stämplingarna i Bremen ny fart. Det gällde att rusta sig för den vid denna tid ifrigt förberedda landstigningen af de engelska och holländska trupperna (ofvan s. 71 f.). Den 10 januari lät Johan Fredrik förklara, att han i princip gillade planen; han önskade endast visshet om att grefve Wilhelms trupper verkligen öfverginge i Sveriges tjänst och ej kvarstode i Generalstaternas samt påpekade dessutom en del nödvändiga förberedelser. En tid därefter (2 febr.) underställde han Gustaf Adolf alla sina tvister med Kristian IV ända från Kalmarkriget och begärde hans beskydd mot honom lika väl som mot de katolska[1]. — Det är ej kändt, hur djupt den danske konungen kunnat inträngа i Johan Fredriks stämplingar med svenskarne. Säkert är emellertid, att han tidigt nog fått kännedom om planerna att låta den engelska kåren landstiga vid Weser. Det är lätt att se, hvad detta hade betydt för honom. Hans förhoppningar att själf kunna upprätta en armé i dessa trakter hade varit tillintetgjorda, och tillintetgjorda genom att Sverige satte sig fast i ett oroväckande grannskap. Allt hvad han ville vinna genom närmandet till Sachsen, att själf få spela en aktiv roll och att få utestänga Gustaf Adolf, skulle ha omöjliggjorts. Det var ej underligt, att konungen sökte förebygga realiserandet af dylika planer. Han har intrigerat däremot hos alla dem, som voro närmast intresserade, hos de båda västmakterna och Johan Fredrik. Det har tydligen lyckats honom att vinna Englands resident Anstruther för sin uppfattning. Då Salvius talade med denne om sin konungs afsikt att låta Hamilton landstiga i stiftet Bremen, visade han den största bestörtning och varnade för det intryck, detta måste göra på den danske konungen. Om Anstruthers uppfattning i denna fråga haft något inflytande i England och bidragit till planens misslyckande, kan emellertid ej afgöras

junction med K. M:t, det nu studio et prudentia måtte drifvas, medan *Kö. in Dennemark* af *der Kaiser* mächta disgusterat är (ADLERSPARRE III s. 269 med oupplöst chiffer; Jmfr ofvan s. 29).

[1] Betkenius Betken t. Filip Satler, u. o. d. 10 jan. (*Till kansliämbetsmän*, undertecknadt "Verde"), t. Johan Haveman, odat., pres d. 1 febr. (*Bremen* ad P 6, b 1 a III). Johan Fredrik t. Gustaf Adolf (*Germanica* D III) och t. Salvius, Bremen d. 2 febr. I bref t. Grubbe, Hamburg d. 8 mars, säger Salvius, att Johan Fredrik är mest som Gustaf Adolf ville hafva honom (extrakt bl. *Salvius' koncept*).

utan de engelska källorna[1]. Kristian IV nöjde sig ej med att motarbeta, han sökte äfven förekomma, och detta utan att afvakta resultatet af Fredrik Günthers sachsiska beskickning. Man har från olika källor uppgiften, att konungen våren 1631 umgåtts med planer att plötsligt besätta stiftet Bremen i sin sons namn[2]. Emellertid saknade han själf de trupper, som behöfdes för ett dylikt företag, och måste därför se sig om efter främmande hjälp. Han hade ju redan i början af året velat närma sig Generalstaterna på Sveriges bekostnad, fastän riksrådets motstånd då höll honom tillbaka (ofvan s. 77). Då det nu otvifvelaktigt syntes honom själfklart, att Generalstaterna liksom Danmark måste frukta en svensk armé i Weserländerna, ingaf detta honom förhoppningar, att de skulle förhjälpa honom till de nödvändiga trupperna och därigenom stänga vägen för Sverige. Liksom Gustaf Adolf kastade han sina blickar på grefve Wilhelms kår — det måste förbli en öppen fråga, om han vetat, att han härigenom t. o. m. i dubbel måtto skulle ha korsat sin svenske rivals afsikter — men han kunde ej våga någon officiell framställning, i synnerhet som planen säkerligen aldrig skulle ha vunnit riksrådets gillande. Han var därför hänvisad till att söka vinna personer med inflytande i Nederländerna för sina afsikter. Om än viktiga gemensamma intressen funnos att tillvarataga gent emot Sverige, var det dock ej dessa utan Generalstaternas sträfvan att hålla sig utanför de tyska striderna, som nu voro afgörande för deras politik. Tack vare en strikt neutralitet, så länge deras

[1] Salvius' anf. bref af 16 och 17 mars. Jmfr vidare Anstruthers hållning gent emot Anton Günter (ofvan s. 74, anm. 1).

[2] Jmfr Transæus' uttalanden (ofvan s. 76—77), Aitzemas meddelanden (nedan s. 88 f.) samt Aegidius von der Lancken t. Fredrik III, Kiel d. 16 april 1631: ". . . bei mir fast kein zweifel, Ihre Kon. May:t werden das ihrige thun, sintemahl es scheinet, dass sie ein auge auf die ertz- und stifter wieder geworfen . . ., so stehet es mich doch dafur an, dass Ihre Kon. May:t nich als ein hertzog von Holstein sondern als ein konig von Dennemarken sich des gemeinen wesens im niedersachsischen kreise annehmen, dessen volk fuhren, dieselbe vormehren und also eine armee à part fuhren und also ihr privatabsehen neben dem gemeinen haben wollen, da hiniegen Ihre Churf. Durchleucht zu Sachsen intention dahin geht, dass das niedersachsisches volk dero auch untergeben werden soll"; v. d. Lanckens omdöme var: "dass Ihrer Kon. May:t intention, so eigentlich und gewiss noch zur zeit nich zu erreichen, und die städte das gemeine werk mehr behinderen als beforderen". (*Köpenhamn, G. A., N. S. Kreis*).

vitala intressen ej berördes, och Sveriges framgångar, som bundo de österrikiska habsburgarnes krafter, kunde de hoppas att fortfarande lämnas i fred. Om Generalstaterna, som synts (ofvan s. 72), ingalunda känt sig manade att understödja ett svenskt företag i Weserländerna, så måste otvifvelaktigt den danske konungens plan från deras synpunkt förefalla ännu sämre, då den skulle ha sårat ej blott kejsaren utan äfven Gustaf Adolf. Hur ringa utsikt ett mot Sverige riktadt förslag numera hade att vinna bifall i Nederländerna, framgår kanske bäst däraf, att Generalstaterna ej alltför långt efteråt, den 21 maj, ändtligen biföllo Camerarius' framställningar om subsidier[1]. Försök, som började under så ogynnsamma förhållanden, kunde ej leda till något resultat. Enligt hvad Foppius van Aitzema, hvilken vi hafva att tacka för upplysningarna om dessa intriger, berättar, hade Kristian IV fått den föreställningen, att nederländaren Paw hade inflytande nog hos Generalstaterna för att kunna utverka trupper åt honom. Han kallade honom därför till sig i Glückstadt och erbjöd honom att bli dansk resident i Haag för lifstid med stora fördelar. Paw synes emellertid ha ställt sig tveksam och bad Aitzema om råd[2]. Hela saken har otvifvelaktigt förfallit. Längre fram fick Aitzema kännedom om ett liknande försök. Generalstaternas griffier Cornelis Musch hade vid något tillfälle med en öppenhjärtighet, som Aitzema fann föga diplomatisk, till Bremens syndikus Preiswerk uttalat sig om Sverige och Danmark och just ej till det förra landets fördel. Konungen måste ha fått vetskap härom och då han erhållit det intrycket, att Preiswerk hade stort inflytande både i Haag och i Bremen samt väl dessutom kände hans antisvenska sympatier, ämnade han genom honom begära generalstaternas hjälp. Något resultat torde ej heller denna plan ha ledt till[3]. — Aitzemas korta antydningar ge ej någon vägledning att närmare datera dessa försök att finna hemliga vägar till generalstaterna under våren 1631, men det synes naturligast att sammanställa dem med bemödanden att vinna Aitzema själf,

---

[1] Aitzema, III s. 464—465. *Sverges traktater* V: 1 s. 454.

[2] Foppius van Aitzema t. Lieuwe van Aitzema, u. o. d. 17/7 maj (*Haag*).

[3] Dens. t. dens., Hamburg d. 28 maj/7 juni (*Haag*). Preiswerks politiska sympatier framträdde tydligt vid Kristian IV:s försök att vinna Johan Fredrik hösten 1631 (nedan kap. IV, V).

som gjordes. Då Günther under resan till Leipzig passerade Hamburg uppsökte han Aitzema och lät honom veta, "thet konungen i Danmark ville låta gå sina sollicitater löse emot erchiebiskopsdömet Bremen, icke under K. M:tz [Gustaf Adolfs] eller Staternes utan be:te sollicitaters egne auspiciis, allenest Staterne motte fournera them medlen och K. i Danmark sielf sittia stilla". Senare sades det, att försöket skulle göras i Generalstaternas namn. Klart är i hvarje fall, att det var fråga om ett af Sverige oberoende företag. Emellertid troddes det, att Kristian IV "rebus sic stantibus intet gerna offenderer K. M:t med erchiebiskopens af Bremen förstötande". Det visade sig också, att han eftersträfvade en uppgörelse med Johan Fredrik. Denne hade insjuknat. Då det syntes ganska antagligt, att han skulle aflida, skickades ilbud genom natt och dag till Danmark. Därifrån sändes en agent med framställningar rörande prins Fredriks koadjutorsskap. Meningen var, enligt hvad Salvius erfor, att träffa en öfverenskommelse, som skulle beröfva Gustaf Adolf hvarje anledning att inblanda sig i den danske konungens åtgöranden i stiftet. Något vidare är ej kändt, men säkert är att Johan Fredrik tillfrisknade utan att en försoning kommit till stånd[1].

Försöken att vinna den holländske agenten åter ledde endast till att hemligheten kom i svenskarnes händer. Aitzema var, såsom hans brefväxling från denna tid visar, starkt intagen till Gustaf Adolfs fördel. Han hörde tydligen till de nederländska statsmän, hvilka f. n. mindre fäste sig vid Sveriges makttillväxt och de vådor, denna kunde medföra för handeln, än vid den välkomna diversionen i Tyskland. Att låta Danmark

---

[1] Salvius t. Grubbe d. 8 mars (extrakt bl. *Salvius' koncept*), d. 24 mars (*Till kansliämbetsmän*) och hans anf. bref af 16 och 17 mars (*Tyskland och tyska kriget*). Som dansk underhandlare nämner Salvius en "schulte" (misstolkning af Jörgen Schultes namn?); F. van Aitzema t. L. van Aitzema, Hamburg d. 19/29 mars: Kr. IV förehar ett anslag mot Bremen och skall tydligen genom någon utskickad begära grefve Wilhelms trupper: "Wilt met 409 (= ?) ditcommunicieren, of niet soude den sekersten wech sijn *voor den staet van Staeten general,* hijrin niet te precipiteren, synde al niet vreemd om wel te considereren, *wien in dat sticht den besten nageboir soude sijn voor Staeten general . . .*" Till Generalstaterna skref han helt kort d. 20/30 mars: "Den koninck gelooft men een oog te hebben opt sticht Bremen" (*Haag*).

göra sig till herre öfver stiftet Bremen syntes honom ej heller vidare lockande. Möjligen har han äfven velat ge svenskarne ett prof på värdet af sin vänskap, då han hade viktiga enskilda intressen att bevaka hos dem[1]. Alltnog, han gaf Salvius del af Kristian IV:s framställningar och lät honom äfven veta, hvad han längre fram erfor om konungens försök att vinna förespråkare för sina intressen i Haag, det senare helt visst så mycket hellre, som han var fientligt stämd mot Preiswerk och knappast hyste vänligare känslor mot Musch[2]. Aitzemas upplysningar försatte Salvius i en viss förlägenhet. Själf hade han i öfverensstämmelse med instruktionerna från föregående höst (ofvan s. 27) bl. a. genom Anstruther sökt egga Kristian IV till en diversion i stiftet, och han visste säkerligen, att Fegræus likaledes flera gånger yrkat på en dylik. Men å andra sidan hade ju den svenska diplomatien ifrigt och icke utan framgång arbetat på att vinna ärkebiskopen och staden Bremen för planerna på en landstigning af Hamiltons kår och dess hjälptrupper. Skulle man då uppge de redan vunna resultaten på grund af de danska planerna? Salvius begärde otåligt nya instruktioner; samtidigt förklarade han (16 mars), att han i hvarje fall "præveniendo" skulle sluta ett fördrag med Johan Fredrik, då ett dylikt kunde vara till gagn, äfven om Kristian IV:s planer verkställdes. Komme Hamilton, innan han fått närmare order, ämnade han (24 mars) trots Kristian IV låta honom landstiga i stiftet Bremen "såsom intet bätter vetandes". Hamilton hade emellertid sändt sina ombud till Gustaf Adolf för att ordna en del frågor, som sam-

---

[1] Aitzema synes denna tid ha eftersträfvat anställning som svensk resident i Frankrike, ett förslag, som dock ej vann Gustaf Adolfs sympatier. Det förefaller, som om han betraktats med en viss misstänksamhet. Enligt hvad Salvius berättade, sades han af religionen vara mer "machavellisch än papistisk" och då hans önskningar att gå i svensk tjänst tillbakavisades, skedde det i ordalag, som föranledde Salvius till reflexionen: "Albus an ater sit, parum nos. Ne tamen atra consilia sua nobis præjudicent, hoc solum ego præcaveo". (Anf. bref t. Grubbe d. 8 mars och skrifvelse t. dens., Hamburg d. 24 (26) — Jmfr *Hist. tidskr.* 1910 s. 199 — maj 1631, *konc.*).

[2] Jmfr i näst föreg. anm. citerade källor. Lieuwe van Aitzema hade denna tid svårigheter att utfå sitt arvode som hansestädernas resident. Hans och farbroderns missnöje häröfver riktade sig, som framgår af uttalanden i flera bref, bl. a. mot Preiswerk.

manhängde med hans förestående expedition. Efter hvad Salvius erfor, då de passerade, hade de i uppdrag att föreslå en landstigning i staden Emden. Han vägde mot hvarandra fördelarne af att ej såra den danske konungen och vådan af att ge honom tillfälle att tränga sig in mellan de svenska arméerna och bad enträget om bestämda förhållningsorder (28 mars). Samtidigt kunde Salvius berätta, hur Johan Fredrik, säkerligen på drifven af oro och förbittring öfver Kristian IV:s planer, allt definitivare trädde öfver på Sveriges sida. Dess protektion, som afskräckte andra ständer, var för honom lika välbehöflig mot de katolska och mot Danmark: Han begärde Gustaf Adolfs beskydd "contra quemcunque" (24 mars). Med ifver motsåg han de svenska truppernas ankomst på Weser och var beredd att sluta formligt fördrag med Salvius (31 mars)[1]. Det framskymtar otvetydigt i Salvius' uttalanden, att han var mest böjd för att söka förekomma Kristian IV. Det skulle också visa sig, att han däri rätt träffat sin regerings intentioner. I verkligheten var det ej möjligt för Gustaf Adolf att uppge stiftet, om han på en gång ville tillmötesgå Oldenburgs och Ostfrieslands begäran om neutralitet och realisera planerna på den engelska landstigningen i Nordsjöländerna. Grubbe uttalade som sin mening, att konungen ingalunda ville bli prejudicerad i Bremen, helst sedan ärkebiskopen begärt hans beskydd "contra quemcunque"; Hamilton måste komma med en så stark flotta, att han vore tryggad mot alla eventualiteter (31 mars). Och Gustaf Adolf befallde Salvius att resa till Bremen för att förmå Johan Fredrik till det afgörande steget: Han skulle tillse, att ärkebiskopen ej ginge in på de danska förslagen; Johan Fredrik borde ge ett dilatoriskt svar och under tiden själf gripa till vapen, den enda väg, på hvilken han kunde hoppas att återfå sitt land (24 mars)[2]. Sal-

[1] Salvius' anf. bref af 8, 16—17 och 24 mars samt hans skrifvelser t. Grubbe, Hamburg d. 28 mars (kopia, *Till kansliämbetsmän*) och d. 31 mars (extrakt, bland *Salvius' koncept*). — Den sista skrifvelsen refererar till ett Johan Fredriks bref (Bremen d. 27 mars, *R. A.*), hvarigenom han begärde ett hemligt möte med Salvius.

[2] Grubbes och Gustaf Adolfs anf. bref i *Salvii saml.* och *Arkiv* I N:o 286. Om den engelska beskickningen innehåller Salvius' bref till Grubbe d. 28 mars utförliga meddelanden: Sändebuden voro Meldrum och Elphinstone. Deras proposition skulle innehålla följande punkter: 1) om platsen för landstigningen; 2) om

vius har knappast funnit tid till resan. I hvarje fall afslöts nu intet fördrag. Den hotande krisen drog också förbi. Hamilton uteblef och Kristian IV fick intet tillfälle att sända ut sina söner på krigiska äfventyr. Men episoden är därför ej utan intresse. Den kastar ett bjärt ljus öfver den oförsonliga motsatsen mellan Sverige och Danmark lika väl som öfver alla de olägenheter, Johan Fredriks fiendskap medförde för Kristian IV:s politik.

Den gottorpska hertigens ovilja mot den danske konungen förde ej till en lika definitiv brytning, men den ömsesidiga misstron omöjliggjorde i alla fall en gemensam och enhetlig politik. Kristian IV hade som nämndt (ofvan s. 84) gjort till villkor för Neustadts utrymning, att hertigen skulle utverka neutralitet af de stridande. Då Fredrik III då förestod den gemensamma regeringen och således hade att affatta propositionen till landtdagen i november 1630, kunde han därför under åberopande af konungens egna uttalanden i denna upptaga frågan; han yrkade på neutralitet för både det kungliga och hertigliga området. Ständerna gingo naturligtvis in på ett förslag, som så fullständigt öfverensstämde med deras uppfattning af den politiska situationen. Man har kanske rätt att antaga, att det ej uteslutande var ifver för Neustadts utrymning, som föranledde hertigen att på detta sätt skaffa sig ständernas stöd för sin neutralitetspolitik. Sedd i belysning af Fredrik III:s samtidigt framträdande ifver för en fredlig biläggning af striderna med Hamburg och hans senare sträfvanden tyckes denna önskan att neutralisera hela Schleswig-Holstein antaga karaktären af ett försök att binda konungens händer och förebygga hvarje aktivt ingripande i de tyska striderna. Är det så, misslyckades emellertid planen. Det ingick ju ingalunda i Kristian IV:s afsikter att overksamt åse

---

tiden — juni —; 3) om betalningen för Hamiltons trupper; 4) om befälsförhållandena — Hamilton skulle knappast tåla någon öfver sig eller vid sin sida —; 5) Om ammunition m. m. samt 6) om förbund mellan Sverige och England. Ang. den sista punkten erfor Salvius, att Karl II erbjöd förbund, om Gustaf Adolf mot engelska subsidier ville förplikta sig att fortsätta kriget, tills Pfalz befriats. Salvius' meddelanden äro otvifvelaktigt riktiga, ty den 25 och 26 april skref Gustaf Adolf med Leslie till Karl II och Hamilton med anledning af Elphinstones framställningar och accepterade med ifver tanken på ett svenskt-engelskt förbund: Ville England underhålla 20,000 man, skulle Sverige ej sluta fred, förrän Pfalz restituerats (*Lat. reg.* 1631; *Ox. skr.* II: 9 s. 428).

händelsernas utveckling; då hertigen i december genom Einsiedel med anledning af ständernas beslut yrkade på åtgärder för ernående af neutralitet, tillbakavisade han dessa framställningar, dock med tillägg, att Fredrik III för sin del ju kunde försöka, om han hade lust[1]. Hertigen tog honom på orden, och från detta ögonblick gick hans politik sina egna vägar. Frågan om neutralitet förföll dock snart. Medan Fredrik III väntade på Einsiedels återkomst hade han (29 dec.) lofvat August af Sachsen-Lauenburg att innesluta äfven honom i de neutralitetsunderhandlingar, han hoppades på. Senare (26 febr. 1631) måste han emellertid meddela hertigen, att Kristian IV ej låtit förmå sig att söka neutralitet, men då han ej däraf ämnade låta afhålla sig från att verkställa sin afsikt, skulle han ändock ihågkomma hertigen till det bästa. Han hade då redan tagit ett första förberedande steg: Vid Lohausens besök några dagar förut talade han med denne om möjligheten att af Gustaf Adolf utverka neutralitet och bad honom meddela svenskarne hans önskningar. Det var emellertid i ett ogynnsamt ögonblick, just då Oldenburgs och Ostfrieslands framställningar i samma syfte mötte det envisaste motståndet, ej minst från Salvius, med hvilken Lohausen helt naturligt först kommunicerade i denna sak. För Salvius kommo de gottorpska framställningarna ej öfverraskande. Redan vid årsskiftet hade han erfarit Fredrik III:s afsikter — genom en kopia af Kristian IV:s resolution om Neustadt, som kommit i hans händer — och bestämdt afrådt hvarje tillmötesgående. Naturligtvis lät han nu äfven Lohausen förstå, att hans konung knappast kunde villfara hertig Fredriks begäran[2]. Hertigen lät det bero vid detta resultat, kanske framför allt emedan Leipzigkonventet redan inledt hans politik på nya banor.

Vi sakna alla utförligare och förtroligare upplysningar om hur hertig Fredrik upptagit kallelsen till Leipzigkonventet. Kan-

[1] Fredrik III t. Kristian IV, Gottorp d. 6 och 25 okt. samt 7 nov. [Hamburgfrågan], 30 okt. (*Köpenhamn T. K. I. A.*); *Christian den fierdes Breve* II s. 306.

[2] August af Sachsen-Lauenburg t. Fredrik III, Ratzeburg d. 7 dec. 1630, 11 jan. och 19 febr. 1631; Fredrik III t. August af Sachsen-L. (konc.), Gottorp d. 29 dec. och 26 febr. (*Köpenhamn G. A.* N:o 43). Lohausen t. Salvius, Lübeck d. 28 febr. (neutralitet kan snarare beviljas åt Holstein-Gottorp än åt Oldenburg och Ostfriesland); Salvius' anf. bref d. 6 jan., 16—17 och 31 mars.

ske har han, tack vare sina nära förbindelser med det sachsiska kurfurstehuset, varit tillräckligt invigd i den sachsiska statskonstens anda för att genast hoppas på stöd för en politik, som ville undvika alla krigiska vågspel. I hvarje fall synes han ej ha varit obenägen att deltaga i konventet. Men naturligtvis kunde detta endast ske i samförstånd med Kristian IV. Då intet initiativ från dennes sida afhördes, lät hertigen fråga den stora danska beskickningen, hvilken i februari underhandlade med honom om konungens fästningsplaner, huruvida den fått några uppdrag angående det evangeliska konventet; Fredrik III för sin del funne detta rättfärdigt och högst nödigt. Sändebuden voro ej instruerade i frågan, och då konungen som nämndt redan på egen hand sändt Fredrik Günther till Dresden med uppdrag, i hvilka han ingalunda torde ha velat gifva Fredrik III inblick, kunde naturligtvis ej heller senare någon samverkan komma till stånd[1]. Då hertigen fått detta klart för sig, sände han i hemlighet v. Einsiedel till Johan Georg. Tyvärr har jag ej funnit några akter från denna beskickning. Man kan af andra källor endast se, att hertigens utsände erhållit kännedom om konventets resultat, särskildt om att ett kretsmöte skulle hållas i Hamburg den 27 april, och att kurfursten genom Einsiedel bedt Fredrik III deltaga däri och förmå Kristian IV att äfven sända ombud. De meddelanden, Einsiedel vid sin återkomst gjorde v. d. Lancken, gåfvo denne anledning till ett märkligt betänkande, som kastar ljus öfver den gottorpska politiken vid denna tid.

v. d. Lancken konstaterade till en början, att Kristian IV hyste vidtutseende krigiska planer, som gingo långt utöfver gränserna för de i Leipzig beslutna åtgärderna. Det vore därför fara värdt, att han ej skulle vilja underordna sig Johan Georgs ledning utan på egen hand kasta sig in i ett företag, som till på köpet ej hade stora utsikter att lyckas. Började man nu kommunicera med honom om Leipzigbeslutet, skulle han kanske framställa "svåra och odrägliga" förslag. Särskildt vansklig vore

[1] Ofvan s. 78 f., 82; "Kürtze recapitulatio vier unterschiedenen, den königlichen dennemarkischen herrn abgesandten alhie proponirten nebenpuncte", punkt 1. (13 febr., *Köpenhamn G. A.* N:o 8). Fredrik III:s anf. bref t. August af Sachsen-Lauenburg d. 26 febr.: Kristian IV har ännu ej delgifvit honom sina afsikter i fråga om Leipzigkonventet.

frågan om direktoriet, hvarigenom man lätt kunde sättas i valet mellan att såra antingen Sachsen eller Danmark. Dessa och andra skäl tycktes tala för att intet göra.

Å andra sidan hade Johan Georg visat sig missnöjd öfver (fast empfunden), att hertigen ej sändt ombud till Leipzig; han hade nu bedt denne verka för att Holstein skulle deltaga i kretsmötet i Hamburg; saken vore ändock ställd på sin spets, och ett afgörande måste komma, hur man än handlade; slutligen kunde man hoppas, att en endräktig sammanhållning mellan de protestantiska ständerna skulle framtvinga en gynnsam fred. v. d. Lancken rådde därför hertigen att föreslå konungen en förtrolig konferens mellan bägges råd i syfte att utröna, huruvida han ville underkasta sig Leipzigbeslutet eller handla på egen hand. Själf erbjöd han sig att resa till Lybeck för att inhämta närmare underrättelser af de mecklenburgska hertigarne och uppmuntra städerna, särskildt Lybeck, att deltaga i kretsmötet[1].

Af detta betänkande framgår, att v. d. Lancken fullkomligt anslöt sig till den sachsiska politiken: Han önskade en imponerande demonstration af de protestantiska ständerna för att framkalla ett drägligt fredsslut, men ej heller något mera. För Holstein-Gottorp syntes honom konventets resultat särskildt välkommet därför, att Kristian IV, om han kunde förmås att acceptera Leipzigbeslutet, skulle nödgas uppge de oroande krigsplaner, som framskymtat.

Fredrik III följde i allt det råd, han erhållit. v. d. Lancken fick befallning att ofördröjligen resa till Lybeck. De båda råden Georg von Buchwald och E. Heidemann sändes till Kristian IV med uppdrag att yrka på ett gemensamt deltagande i Hamburgmötet och en föregående konferens mellan kungliga och hertigliga råd. Konungen gaf (24 april) en dilatorisk resolution: Han hade ännu ej fått sådana underrättelser om Leipzigkonventet, att han kunde instruera sändebud till mötet i Hamburg. F. n. måste han därför ställa sig afvaktande. Ville hertigen, såsom den där förestod regeringen, sända ombud med fullmakt att votera för hela hertigdömet men framför allt med uppdrag att

[1] v. d. Lancken t. Fredrik III d. 16 april (Jmfr s. 87 anm. 2).

skaffa ytterligare upplysningar, skulle han emellertid "in passibus licitis et utilibus" ratificera de beslut, till hvilka de holsteinska ombuden samtyckt. Det kan ej förvåna, att Fredrik III efter ett sådant besked ej utsatte sig för risken att desavoueras utan t. v. inskränkte sig till åtgärder för att skaffa närmare upplysningar från Hamburg. Då han därvid lät förstå, att han ej vore ovillig att deltaga i konventet, svarade ärkebiskopens af Bremen sändebud med ifriga uppmaningar att göra allvar af detta löfte[1]. På grund af de underrättelser, som inhämtats i Hamburg, sändes v. d. Lancken och Heidemann till kretsmötet. Deras uppgift var närmast att ännu en gång skaffa upplysningar om ställningen, hvarföre de efter hvad deras rapporter ge vid handen ej utan nya order fingo deltaga i offentliga öfverläggningar. Hvad von der Lancken erfor i Hamburg synes emellertid ytterligare ha bestyrkt hans öfvertygelse, att hans herre skulle vinna trygghet för de vådor, som framskymtat, om Kristian IV bundes vid Leipzigpolitiken. Han och Heidemann yrkade (6 maj) ifrigt på att konungen skulle affärda egna ombud till Hamburg eller att han och hertigen skulle sända dem en gemensam instruktion och fullmakt att företräda dem båda[2]. Samtidigt besökte hertig Fredrik i öfverensstämmelse med v. d. Lanckens råd före afresan till Hamburg Kristian IV i Glückstadt för att äfven på

[1] Fredrik III t. v. d. Lancken och Georg v. Buchwald, Gottorp d. 17 april (konc.); memorial (konc.) och kreditiv för v. Buchwald och E. Heidemann, s. o. d. 18 samt de båda sistnämndes proposition t. Kristian IV, Glückstadt d. 22 april (konc.). — Hertig Fredrik t. Johan Fredrik af Bremen, Gottorp d. 20 april, dilatoriskt svar å kallelse till konventet (konc.); v. Buchwald och Heidmann t. Fredrik III, Glückstadt d. 23 april, ha meddelat Kristian IV, hvad de mottagit från hertigen [kallelsen till konventet?]; Kristian IV:s resolution, Glückstadt d. 24 april. — Fredrik III t. v. d. Lancken (konc.) samt dens. instruktion för onämnd agent, Gottorp d. 27 april; Dens. skrifvelse till det sachsiska sändebudet i Hamburg eller den, som i hans ställe för direktoriet, till Johan Fredriks sändebud därstädes samt till en hertig, P. S., Gottorp d. 28 april (konc.). Kr. H. v. Bülow och Detlev Reventlow t. hertig Fredrik, Hamburg d. 30 april. (Samtl. anf. källor *Köpenhamn, G. A., N. S. Kreis*, orig. af kreditivet d. 18 april *T. K. I. A.*)

[2] v. d. Lancken och Heidemann t. Kristian IV och hertig Fredrik, Hamburg d. 6 maj, t. hertig Fredrik, Hamburg d. 6 och 12 maj (*Köpenhamn, T. K.* och *G. A., N. S. Kreis*); von Passow t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 2 och 9 maj (*Schwerin, Kreistagsacta*) samt J. Lampadius och L. Stigemeijer t. Fredrik Ulrik af Braunschweig, s. o. d. 14 maj (*Kalenberg* 12 CII: e).

detta sätt verka för den gottorpska politikens mål, att förmå konungen att acceptera Sachsens politik och att omedelbart ådagalägga detta genom deltagande i kretsmötet. Sammanträffandet, mellan de båda fränderna synes ha präglats af en ömsesidig sträfvan att undvika alla anledningar till konflikt. Båda försäkrade, att intet bättre än den personliga samvaron kunde befordra en större förtrolighet — visserligen utan att någon dylik blef följden. Kristian IV varnade efter mötet hertigen för tjänare, hvilka genom sina intriger kunde störa det goda förhållandet, och fick till svar, att alla i hertigens omgifning voro hans lojala vänner. Det är tydligt: Fredrik III ville ej offra v. d. Lancken för att gå sin kunglige frände till mötes. Resultatet i den fråga, som gifvit anledning till sammanträffandet, var analogt. Hertigen erfor i Glückstadt, att Kristian IV redan sändt ombud till Hamburg. Han fann, "dass vorhochstg. kunigl. wurde sich den leibzigen schluss in allem gefallen lassen und dem werke zu effectuiren gantz eifrig" — till det yttre alltså ett fullständigt accepterande af hvad hertigen eftersträfvat, som dock i verkligheten ej uteslöt alldeles motsatta syften[1].

Man skulle säkerligen taga fullständigt miste, om man uppfattade underhandlingarna mellan de båda regerande furstarne i Holstein så, att det lyckades Fredrik III:s öfvertalningar att steg för steg öfvervinna Kristian IV:s tvekan. Om konungen gaf sin politik ett dylikt sken gent emot hertigen, var det endast därför, att Leipzigkonventets resultat ej motsvarat hans förhoppningar och följaktligen ställt honom inför en situation, där en ny orientering var nödvändig. Man känner tyvärr ej, hvilka meddelanden Fredrik Günther hemsändt från Sachsen. Det kan emellertid ej ha dröjt länge, innan Kristian IV fått klart för sig, att Johan Georgs politik lika litet som Generalstaternas kunde erbjuda grundvalar för företag af den art, han skisserat i instruktionerna för Günther och sedan genom sina nyss skildrade intriger sökt arbeta för. Den nödvändiga följden häraf var, att Danmark dömdes till en viss passivitet i de stora tyska frågorna. Med så mycket större ifver måste Kristian IV då fullfölja den när-

[1] v. d. Lancken och Heidemann t. hertig Fredrik d. 6 maj; Hertig Fredrik t. v. d. Lancken och Heidemann, Gottorp d. 7, Glückstadt d. 13 maj samt t. Kristian IV, Gottorp d. 31 maj (*Köpenhamn, G. A., N. S. Kreis; T. K.*).

maste uppgiften, att befästa sitt inflytande i sitt rikes omedelbara grannskap och utestänga obehöriga därifrån. Det är möjligt, att man af det sätt, hvarpå konungen i sina förslag skjuter sönerna framför sig, bör draga den slutsaten, att han, äfven då han hoppades på ett ingripande i större skala, ej ämnat ånyo inveckla Danmark i det tyska kriget. Säkert är, att hvarje anledning att bryta Lybeckfreden försvunnit, sedan planerna på ett kraftigt offensivkrig visat sig orealiserbara. Då på grund af Gustaf Adolfs oaflåtliga framträngande i Tyskland den danska politiken, äfven sedan den begränsat sina syften, alltjämt och i stigande grad kom att rikta sin spets mot Sverige, erbjöd situationen snarare anledningar till ett närmande till de katolska makterna. Dylika tankar hade ju ej förut varit Kristian IV främmande, fastän kejsarens kallsinnighet i Regensburg trängt dem i bakgrunden (s. 11, 21, 27). Under sådana omständigheter kan det ej ha förfelat att göra intryck, när Wallenstein framkastade förslag, hvilka tycktes lofva att befästa Danmarks ställning inom dess omedelbara intressesfär, helst då denna fördel skulle vinnas genom uppfyllandet af ett annat konungens önskemål. Från mars 1631 lät Wallenstein upprepade gånger sina mecklenburgska ämbetsmän erbjuda prins Ulrik stiftet Schwerin, innan detta fölle i svenskarnes våld.

Fridericia tillmäter den förändring i förhållandet till de katolska makterna, som här antydts, en mycket stor betydelse: Mer än Johan Georgs tillbakadragna hållning ha dessa försök till närmanden hållit Kristian IV tillbaka från en energisk protestantisk politik. Emellertid torde satsen böra omvändas: Det var därför att den sachsiska politiken ej tillfredsställde konungens ärelystnad, som förespeglingarna från den katolska sidan voro lockande för honom. Att verkligen låta sig fångas af dem kunde dock ej komma ifråga. Ingen kunde betvifla, att meningen var att bringa Danmark och Sverige i konflikt. Den vinst, som bjöds, var för obetydlig för en dylik risk. Och framför allt, under motsättningarnas skärpning våren 1631 hade ett allvarligt närmande till den motsatta sidan, såsom Fridericia träffande framhållit, inneburit, att Danmark isolerats just från de grannar, det gällde att vinna, och därmed förspilt den enda ställning, som kunde skänka det kraft och självständighet. Väl må Wallen-

steins förslag för Kristian IV ha antydt möjligheter, som ej obetänksamt fingo förspillas, och därigenom gjort hans uppträdande återhållsammare, kanske ökat hans motvilja mot att personligen framträda — men ville den danske konungen vinna några verkliga resultat, måste han gå de strömningar, som behärskade hans trosförvanter, till mötes, ej minst, då det gällde att utestänga Sveriges inflytande[1].

Kristian IV har ganska tidigt fattat sitt beslut att för sig söka vinna kretsmötet i Hamburg. Ett rykte spreds, att han i Glückstadt till den engelske ambassadören Anstruther — hvilken redan den 5 maj lämnat det danska hofvet och befann sig på väg till Wien — förklarat: "Dafern die andere stände des kreises recht resolviren werden, insonderheit die städte, so soll er kein verräter werden des evangelischen wesens"[2]. Det är den ena sidan af hans försök att utbreda sitt inflytande, som här framträder, sträfvandena att binda de protestantiska ständerna vid Danmark. De trupper, som genom kretsrustningar i enlighet med Leipzigbeslutet skulle uppsättas i Elbe- och Weserländerna, kunde naturligtvis ej genom en kraftig offensivstöt rensa Nordtyskland, men de borde åtminstone vara vuxna uppgiften att hålla de närmaste områdena fria. Att det äfven var Sverige, som skulle utestängas, kunde ej gärna direkt sägas men är därför ej mindre påtagligt. En politik, som ville vara evangelisk men riktade sig mot Sverige, kunde, sedan Generalstaterna närmat sig Gustaf Adolf, ej finna stöd annat än hos Sachsen. Oaktadt den protestantiska samverkan, som Johan Georg önskat

---

[1] Fridericia I s. 188 f. Af ett fragmentariskt material förledes Fridericia att tillskrifva Kristian IV en alltför stor passivitet i förhållandet till de tyska protestanterna, äfven i Nedersachsen. Detta har naturligtvis inverkat på hans omdöme om motiven för konungens politik.

[2] Salvius t. Johan Witte, Hamburg d. 7 maj 1631 (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX); referatet hos Lützow (III s. 265) är vilseledande och har förledt Fridericia (I s. 192 anm. 4) och mig (*Hist. Tidskr. 1910* s. 159) att förlägga yttrandet till tiden efter Magdeburgs fall. Lützow förväxlar vidare Anstruther — hvilken uttryckligen nämnes i Salvius' bref — med de engelska sändebud, som underhandlade med Gustaf Adolf om det engelska krigsfolket (ofvan s. 91 anm. 2). Uppgifter om Anstruthers resa lämnas af Passow i skrifvelse till Adolf Fredrik d. 7 maj (*Schwerin, Kreistagsacta*) och af Salvius i skrifvelse t. Joh. Nicodemi, Hamburg d. 5 maj (*Ups.* E. 371 a).

och genomdrifvit, långt ifrån motsvarade, hvad Kristian IV tänkt sig, accepterade denne dock sambandet mellan Leipzigbeslutet och kretsens rustningar. Att han därför ämnat göra sig till ett redskap för kurfurstens planer, bör man säkerligen ej antaga — han vägrade t. ex. konsekvent att intaga den honom erbjudna platsen i "det trängre utskottet", Leipzigförbundets förtroenderåd[1] —, men tendensen i den sachsiska politiken kunde alltid påräkna Danmarks sympatier. De båda staterna behöfde hvarandra, det framgår ej minst däraf, att Danmarks politik så att säga kom att hänga i luften på grund af de sachsiska självständighetssträfvandenas snöpliga utgång.

Men Kristian IV:s kamp för sitt inflytande i Danmarks södra grannländer hade ju också en annan sida, sträfvandena att rädda de nordtyska stiften åt dynastien. Äfven här fasthöll konungen med vanlig seghet sina afsikter, fastän de medel, han först tänkt sig, svikit. Nu hoppades han att kretsen skulle betala detta pris för hans anslutning. Redan den 29 april, alltså endast ett par dagar efter den dilatoriska resolutionen till Fredrik III (ofvan s. 95—96) sände han von Wartensleben till Hamburg i hemliga ärenden. Wartensleben uppträdde i Hamburg uteslutande som privatman. Hans instruktion är ej känd, men tillräckligt af hans "diskurser" med kretsständernas ombud har blifvit bekant för att röja konungens afsikter. v. d. Lancken och Heidemann sökte i honom en mellanhand för att påverka Kristian IV i den gottorpska politikens anda. Han gaf de bästa förhoppningar om att hans herre skulle kunna förmås att deltaga i kretsens möte men lät förstå, att intet verksammare kunde bidraga till ett sådant beslut än tillmötesgående ifråga om stiften. Äfven de mecklenburgska sändebuden fingo mottaga liknande förtroenden. Med dem afhandlade Wartensleben särskildt möjligheten af en försoning mellan Kristian IV och Johan Fredrik af Bremen. Det undgick ej heller de gottorpska sändebuden, att något dylikt bragts på tal. Både gottorparne och mecklenburgarne saknade instruktioner, men så stor var ifvern att vinna Kristian IV:s bistånd, att man ej ställde sig alldeles afvisande mot Wartensleben. De mecklenburgska rapporterna äro, trots att stiftet Schwerin föll under de danska anspråken, hållna i en ganska välvillig

[1] *Christian den fierdes Breve* II s. 371.

ton. Kyligare äro gottorparne: De finna det oklokt, om Kristian IV på en gång blottar sina afsikter på stiften, som endast med största försiktighet borde få framträda, "da bekant, dass I. Churf. Dlcht. zu Sachsen eine viel andere und höhere consideration, die eintzig und alleine auf das bonum publicum und dessen conservation, bei diesen sachen haben" [1]. Det skulle sedan visa sig, att mången i Kristian IV:s öppet blottade åtrå trodde sig ha funnit ett medel att binda honom vid sin politik och exploatera honom för sina syften. Hans afsikter att själf göra detta med kretsen har det knappast främjat, att han kom till den mera som begärande än gifvande.

Kristian IV:s förhoppning var alltså att kunna vinna kretsens ständer för sig och tillgodose sina dynastiska intressen samt att därigenom skapa en maktställning, som skulle sätta honom i stånd att tillbakavisa hvarje intrång i Danmarks omedelbara intressesfär, ej minst från Gustaf Adolfs sida.

Hvad Wartensleben inberättat från Hamburg — han lämnade staden först den 13 maj [2] — är ej kändt, men säkerligen har han rönt intryck af den allmänna önskan att vinna Danmark, som behärskade ständerna. Kristian IV sände (9 maj) Henrik Rantzau och Dr. Schönbach till Hamburg, dit de anlände den 12 maj, med befallning att å hans vägnar godkänna Leipzigbesluten och rösta för uppsättande af kretstrupper. Oaktadt han hade så stort intresse af att rycka kretsen med sig och själf begärde så mycket af denna, ville han med vanlig karghet ej

[1] Kreditiv "an die chursächsische deputierte zu Hamburg", Glückstadt d. 29 april (*Köpenhamn, T. K. Ausl. registr.*, fol. 50); v. Passows anf. skrifvelse af 7 maj; v. d. Lancken och Heidemann t. Fredrik III d. 7 maj, P. S. till anf. skrifvelse af 6 maj, samt deras anf. skrifvelse af 12 maj: i den sistnämnda omtalas, att de bragt Neustadtfrågan på tal och utverkat ett löfte af Wartensleben att inlägga ett förord för det gottorpska husets önskningar hos Kristian IV. Wartensleben sade sig förmoda, att konungen ej skulle göra några svårigheter att utrymma orten, "darbei dan Ih. Kon. May. unter andern den respect vielleicht haben, dass sie alsdan hoffen, die bremische successionsache in puncto der cuadiuterei ad primæum statum hinwieder zu reduciren, darin dan auf oberwehnten fall an seiten des herrn ertzbischoffen keine behinderung geschehen sondern alle guete officia præstiret werden möchten."

[2] v. d. Lancken och Heidemann t. Fredrik III, Hamburg d. 12 maj: Wartensleben har besökt dem, skall nästa dag resa tillbaka till Kristian IV i Glückstadt.

underkasta sig större bördor än andra; han ville endast bevilja "triplum triplicatum" [1].

Hertig Fredrik hade ju trots allt fått det intrycket, att Kristian IV genom sitt beslut att deltaga i mötet i Hamburg i det väsentliga bundit sig vid den tillbakadragna neutralitetspolitik, gottorparne yrkade på. Han underrättade därför (13 maj) med synbar tillfredsställelse sina ombud om resultatet af konferenserna i Glückstadt och befallde dem att på kretsmötet godkänna den föreslagna defensionsförfattningen, rösta för särskilda kretsrustningar och bevilja tripelhjälpen in quadruplo, dock endast under förutsättning, att öfriga ständer sträckte sig lika långt [2].

Det har framgått, att bakom tvenne så liknande instruktioner lågo väsentligen olika syften. En öfversikt af öfriga ständers hållning skall visa, att en politik i Kristian IV:s anda ej heller på andra håll ägde stora utsikter att vinna anhängare. Många sökte liksom Holstein-Gottorp — om än medlen kunde vara olika — framför allt att få stå utanför alla stridigheter, andra åter hoppades få se protestanterna enade i en kraftfull politik. I båda fallen kunde Danmarks stöd vara af största betydelse och det eftersträfvades äfven ifrigt, men att ställa sig i breschen för dess dynastiska intressen eller taga dess parti mot Sverige har, som det skall visa sig, ej lockat någon.

* * *

Vid Leipzigkonventet hade det protestantiska Nordvästtyskland tillhört de svagast representerade trakterna. Grefvarne af Oldenburg och Ostfrisland hade ej låtit locka sig att öfverge den neutralitetspolitik, de ej utan hopp om framgång inledt. Listan på ombuden från nedersachsiska kretsen — ingen af dess furstar hade personligen inställt sig — kunde synas imponerande nog. Representerade voro Johan Fredrik af Bremen och Lybeck, Kristian af Lüneburg, Fredrik Ulrik af Braunschweig, Adolf Fredrik

[1] Kreditiv, Glückstadt d. 9 maj (afskr. *Kalenb.* 12 CII e); En redogörelse för instruktionen återfinnes i v. d. Lanckens och Heidemanns skrifvelse till hertig Fredrik, Hamburg d. 14 maj (*Köpenhamn, G. A., N. S. Kreis*).

[2] Fredrik III t. v. d. Lancken och Heidemann, Glückstadt d. 13 maj (*ibid.*).

och Johan Albrekt af Mecklenburg, biskop August af Ratzeburg samt af de städer, Lybeck, Mülhausen, Nordhausen och Goslar, hvilkas riksfrihet var oomtvistad, alla utom den sistnämnda[1]. Att stiftet Magdeburg, det utskrifvande kretsståndet, ej kunde deltaga, var under dåvarande förhållanden självklart. Ej heller kunde det verka oroande, att det obetydliga Sachsen-Lauenburg höll sig borta. Men de holsteinska hertigarne, främst Kristian IV, hörde till de faktorer, hvilkas hållning var af afgörande betydelse. Lika ödesdigert var det kanske, att de flesta städerna och bland dem ett par af de mest betydande drogo sig undan eller utestängdes. Kretsens furstar voro fördrifna från sina länder eller hade måst finna sig i att katolska trupper besatt dem. Deras medel, aldrig stora, voro därför nu i det närmaste uttömda. Skulle något kunna uträttas, måste de rikare städerna bestå det mesta af de nödiga pengarna[2]. Att direkt kalla dem alla lät sig emellertid svårligen göra, om man ville undgå långdragna tvister om den ena eller andra stadens rätt till riksfrihet. Johan Georg fann dock ett sätt att nå dem, hvilkas bidrag kunde vara af betydelse. Han sände kallelsebrefvet till den utskrifvande hansestaden, Lybeck, och denna delgaf därpå (18 januari) Hamburg, Bremen, Magdeburg, Braunschweig, Hildesheim, Lüneburg, Stralsund, Rostock och Wismar kallelsen. Det var dock ej fullt klart, huruvida städerna uppmanades att besöka konventet i sin egenskap af "hansestäder" eller "evangeliska städer"[3].

Sveriges förhållande till Lybeck hade från senhösten 1630 (jmfr ofvan s. 20 f.) blifvit allt kyligare. Minnen från de gamla striderna och medvetandet, att Sveriges växande makt i Östersjön måste oroa de lybeckska köpmännen, stegrade misstämningen öfver stadens kallsinnighet till en liflig misstro mot dess afsikter[4].

[1] Struck, *Wilh. von Weimar* s. 71.

[2] Jmfr Aitzemas af Wittich (*Magdeburg* s. 670 anm. 1) citerade omdöme.

[3] *Lybeck, Reichstagsacta* vol. XXI.

[4] Axel Oxenstierna t. Gustaf Adolf d. 8 jan. 1631 (*H. S. H.* XXIV s. 211); Salvius t. Grubbe d. 8 mars: "1) Tyckes, det stora naboskapet sticker så dem äfven så väl (doch secundum proportionem) som konungen i Danmark i magen . . . 4) Thet måste synes till att observera, att the . . . intet consentera in consilijs maritimis med Dano, hvilket hafver varit een uralt ratio status hos them, att de med desse nordiske riker altid hafve kastet sig i vichteskålen med then svagere, att holla balancen mett den starkere" (anf. extrakt).

I verkligheten torde det dock ej kunna vara tal om några aktiva steg från rådets sida för att motarbeta Sverige. Därtill var dess neutralitetspolitik alltför utpräglad. Men å andra sidan lät sig denna ej konsekvent genomföras utan att väcka Sveriges missnöje. Ej nog med uppträdena mot de mecklenburgska hertigarne efter Frans Karls misslyckade kupp (ofvan s. 52); rådet ansåg sig då äfven böra kraftigt inskrida mot de värfningar, hvilka det förut kanske visat något större öfverseende än som lät sig förenas med en strikt neutralitet[1]. Tolkningen af neutralitetens förpliktelser rörde äfven en annan fråga, som den svenska diplomatien sökte ge stora dimensioner, tydligen i syfte att nödga staden att kompromettera sig i det katolska partiets ögon. Gabriel de Roy, Spaniens kommissarie i Wismar, hade med de fartyg, Wallenstein lyckats utrusta, trots svenskarnes öfverlägsenhet förstått att — äfven till Lybecks stora skada och missnöje — oroa handeln och så störa Gustaf Adolfs sjöförbindelser. Det var ett ofog, som de svenska krigsskeppen efter förmåga sökte stäfja. De lyckades tvinga de Roys bästa fartyg, "Konung David", att ta sin tillflykt till Travemündes redd. Salvius framställde genast (i dec.) yrkanden för Sveriges räkning: Rådet skulle antingen utlämna skeppet till Sverige eller utdrifva det ur stadens hamn — då det måste falla i de utanför väntande svenska skeppens våld — eller tillåta svenskarne att göra detta eller slutligen åtminstone belägga det med kvarstad, så att Sverige på rättsvägen kunde göra sina anspråk gällande. Rådet åter kvarhöll väl skeppet, men angaf som grund blott stadens och dess borgares klagomål öfver de Roy och undvek att på något sätt erkänna Sveriges

[1] Rådet har, som synes af dess protokoll, flera gånger vägrat att inskrida mot svenska värfvare (Jmfr dock s. 50 anm.). Den 6 okt. behandlades emellertid en kejserlig skrifvelse, som ålade rådet att offentligen anslå ett kejsarens mandat mot dylika. Dess beslut blef att meddela "allen collegiis" kejsarens befallning och f. ö. iakttaga neutralitet såsom under Kristian IV:s tyska krig, dock "in diesem allen tanta circumspectione, weil uns der schwede mehr kan schaden quam Daniæ rex . . . In summa, beidts in acht zu nehmen, 1. das I. Kay. M. gehorsam leiste und gleich wol nicht ins feuer laufe". Den 29 beslöt rådet att svara kejsaren, att man aldrig tillstadt offentliga värfningar och förebyggt hemliga, att meddela Johan Albrekt, att inga värfningar finge äga rum samt att till Pappenheim, som varnat rådet med anledning af händelserna i Ratzeburg, sända sekreteraren Braun-Johan. Resultatet af denna beskickning är tyvärr ej kändt. (*Rådets protokoll* d. 6, 29, 30 okt.; anteckning att Braun-Johan,

anspråk[1]. Sin höjdpunkt nådde svenskarnes misstämning på grund af — näppeligen sanna — rykten, att Lybeck sökte försona Magdeburg med Tilly och sålunda beröfva Gustaf Adolf en af de största fördelar, han dittills vunnit[2].

Då stadens förhållande till Sverige var sådant, kunde ej utsikterna att vinna den för en aggressiv protestantisk politik vara stora. Visserligen fann rådet genast vid mottagandet af kallelsen det nödvändigt att sända ombud till konventet, "weil nach diesem schreiben gross vorlangen gewesen". Det häfdade äfven under ingående debatter en ganska bestämd ståndpunkt i de stridiga religionsfrågorna — beträffande restitutionen intresserade man sig särskildt för de medelbara stiftens och klostrens öde — men ehuru man ej dolde för sig, att man, i händelse katolikerna ej gåfve vika, skulle stå inför frågan: "Ob wir dan uns regi Sveciæ wollen conjungiren?" erhöllo sändebuden ej ens rätt att samtycka till några försvarsanstalter. Ja, man skyndade sig att affärda sina ombud (29 jan.) utan att vidtaga någon som helst åtgärd för ett gemensamt uppträdande af hansestäderna. Afsikten härmed visade sig, då svaren inlöpte från de städer, som genom Lybeck erhållit kallelse. Af dessa drog sig endast Hamburg alldeles tillbaka, naturligtvis af fruktan att stöta kejsaren och de katolska kurfurstarne. Stralsunds svar synes ej vara bevaradt.

---

afgifvit relation, *ibid.* d. 17 nov.). Gustaf Adolf besvärade sig genast öfver den ökade strängheten (CHEMNITZ I s. 92; de där ref. skrifvelserna voro, enl. afskr. *Schwerin, Inv. host.* vol. XI, daterade d. 9 och 24 nov.).

[1] CHEMNITZ I s. 91—92; Salvius t. Grubbe d. 6 jan. 1631 (*Till kansliämbetsmän*); äfven de Roy ansatte rådet i Lybeck med sina kraf (CRONHOLM V: 2 s. 365). Frågan föranledde en vidlyftig och segsliten brefväxling med Sverige, kejsaren, Wallenstein, Spanien, Polen m. fl. (*Lybeck, Svecica* vol. X N:o 45).

[2] WITTICH, *Falkenberg* s. 94; *Magdeburg* s. 53, där ett uttalande af Aitzema anföres, att staden trots påstötningar från Tilly ej vågat medla, samt s. 668. I Gustaf Adolfs skrifvelse t. Salvius d. 22 dec. 1630 heter det: "I se . . . af bifogade copie, hvad handel de lübesche sig understått hafva till vårt præjudicium i Magdeborg att anstifta och hvad vi dem derom tillskrifvit hafva . . ." (*Riksreg.*). I brefvet till staden (Lägret vid Damm d. 23 dec., *Lybeck, Svecica* vol. X; Jmfr vidare nedan!) skjutes skulden på enskilda personer. Salvius åter sade sig i anf. bref t. Grubbe d. 6 jan. tro, "Lubecam omnino responso et consilio tali abstenturam". Af *Lybecks rådsprotokoll* framgår blott, att rådet d. 8 jan. 1631 med anledning af ett anonymt förslag, att Lybeck skulle intercedera för Magdeburg, resolverat, att intet kunde göras af hänsyn till Sverige.

Magdeburg anhöll om Lybecks förord hos de evangeliska ständerna. Rostock, Wismar och Lüneburg sände fullmakter för Lybecks ombud. Bremen, Braunschweig och Hildesheim åter meddelade, att de ämnade låta representera sig i Leipzig, och bådo Lybeck instruera sina ombud att uppträda gemensamt med deras. Möjligheter hade alltså funnits för Lybeck att, bortseende från Hamburgs särpolitik, rycka de öfriga städerna med sig, men rådet ryggade tillbaka för ett sådant steg. Det beslöt (4 febr.) att endast meddela sina sändebud städernas resolutioner och ej utställa något gemensamt kreditiv, d. v. s. ej låta hanseförbundet såsom sådant uppträda. Och då nya ifriga uppmaningar till sam fälldt uppträdande kommo, utvecklades i rådet innebörden af denna politik (9 febr.): I Leipzig borde de evangeliska endast uppställa det gemensamma målet (das gemeine intent) och de enskilda ständerna behålla frihet att hvar för sig bestämma, om de ville samarbeta med de öfriga till dettas förverkligande eller ej. Det vore farligt att förpliktiga sig till något i de andra städernas namn: Droge sig dessa sedan undan, fölle hela bördan på Lybeck. Detta var dock knappast det afgörande skälet. Man torde ej misstaga sig, om man antager, att rådet framför allt velat stå obundet gent emot ett resultat, som kunde komma att strida mot dess neutralitetspolitik. — Med anledning af de upprepade framställningarna om ett gemensamt uppträdande af hanseförbundet vände sig rådet till Hamburg; denna stad instämde naturligtvis (10 febr.) med nöje i dess uppfattning, att hvad som skedde i Leipzig ej vore något "hanseverk"[1].

---

[1] *Lybecks rådsprotokoll* d. 18 och 29 jan., 4, 9, 11 och 16 febr.; Instruktion för ombuden till Leipzig d. 28 jan. (*Ecclesiastica, Katholische religion* vol. IV fasc. 13); Svar å notifikationen om konventet från Rostock d. 23, Lüneburg och Braunschweig d. 24, Wismar och Bremen d. 25 samt Hamburg d. 28 jan. (*Reichstagsacta* vol. XXI), samtliga jämte en ej bevarad skrifvelse från Hildesheim föredragna i rådet d. 4 febr.; Magdeburgs svar föredrogs enl. rådsprotokollet först d. 16 febr. Braunschweigs borgmästare och råd t. Lybecks d. 3 febr., be, att Lybecks sändebud, hvilka meddelat dem sina uppdrag, skola få instruktion "nomine Hansæ", en begäran, som dessa själfva understödde; Lybecks borgmästare och råd t. Hamburgs d. 9 febr. (konc.) samt svar d. 10 (*ibid.*). Med anledning af Hamburgs svar uttalade rådet (11 febr.), att städernas ombud i Leipzig borde uppträda "communiter", ej "collegialiter". — I afvaktan på Hamburgs resolution hade man helt allmänt svarat Braunschweig, att sändebuden

Följderna af de båda ledande hansestädernas hållning skulle snart visa sig. Bremen hade gifvit sina ombud en klart protestantisk instruktion i de stora frågorna; i hvad som rörde kalvinisterna borde de söka samverkan med kurfursten af Brandenburg och Wilhelm af Hessen; för öfrigt lämnades åt sändebuden att rösta efter bästa förstånd i samråd med öfriga städers representanter. Då man tog för gifvet, att hansestäderna "collegialiter" skulle deltaga i öfverläggningarna, lämnades närmare föreskrifter om formerna därför, afsedda att tillförsäkra staden dess tillbörliga inflytande. Braunschweig och Hildesheim åstundade ifrigt samverkan. De kände sig helt naturligt i behof af ett stöd mot de katolska trupperna, som behärskade hela trakten, och sökte detta helst hos de mäktigare hansestäderna. I Leipzig gjorde deras och Bremens ombud stora ansträngningar för att vinna Lybecks representanter för ett gemensamt uppträdande, men dessa måste naturligtvis följa sina principalers föreskrifter. I konferenser mellan de fyra hansestädernas ombud och sachsiska råd bestämdes det slutligen, att Lybeck t. v. skulle admitteras till öfverläggningarna som riksstad för att sedermera, om rådet gaf sitt samtycke därtill, intaga sin plats som Hansans directorium[1]. — Lybecks hållning i denna sak väckte helt naturligt missnöje hos aktionspartiet på konventet, då detta genast insåg faran af att på sådant sätt utestänga de ifrigare bland städerna. Ofördelaktiga omdömen om Lybecks uppträdande skrefvos från Leipzig af Sveriges anhängare och agenter: Det vore endast dess oresonlighet, som stode i vägen för ett lyckligt resultat[2]. Dessa nyheter nådde Salvius tillsammans med en uppmaning från Sveriges representanter i Leipzig att söka förmå staden att ändra hållning. Samlande allt, som väckt Sveriges misshag, uppfordrade han den 6 mars i en inlaga af ovanlig skärpa rådet att

skulle få nödiga föreskrifter (9 febr.; konc.), men då staden med anledning däraf upprepade sina yrkanden (19 febr.), afslog man dem uttryckligen, hänvisande till Hamburgs uttalande (5 mars; konc.; samtl. bref *Ecclesiastica*, anf. st.).

[1] Härom finnas ett flertal källor i Lybecks och Bremens arkiv, hvaribland instruktion för Liborius v. Lyne och Preiswerk d. 29 jan. (*Bremen* X 3, g. 2) samt ett protokoll öfver konferenserna mellan hansestädernas ombud och de sachsiska råden d. 8, 9 och 10 febr., fördt af Liborius von Lyne (*ibid.*).

[2] C[ujus] M[anum] N[osti] — Salvius — t. Joh. Witte, Hamburg d. 3 mars (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX; referat hos Lützow III s. 264).

upphöra med en dylik politik och, om det ej ville göra något positivt, åtminstone ge sina ombud i Leipzig sådana instruktioner, att de ej motarbetade den goda saken. Rådet undgick ej, som det skall visa sig, att taga intryck af dessa föreställningar, men för ögonblicket stod intet att utträtta. Det tillbakavisade i sitt svar (11 mars) Salvius' beskyllningar och inblandning med mycken bestämdhet och ändrade ej ombudens instruktioner[1]. Så förblefvo de villigaste af den nedersachsiska kretsens städer uteslutna från förhandlingarna. Och ej nog härmed, åtminstone Bremen öfvertygade sig under konventets förlopp, att den politik, som där bedrefs, lätt kunde kasta städerna ut i vådor. Dess råd ändrade fullständigt uppfattning. Det fann till slut, att det var en "särskild den allra högstes skickelse", som utestängt staden från förhandlingarna i Leipzig[2].

Bland de furstar, som hörsammat Johan Georgs kallelse, rådde såtillvida enighet, att alla önskade ett kraftigare protestantiskt uppträdande gent emot katolikerna. Att det närmaste målet var gemensamt, fördunklade de motsatser, som funnos, och detta så mycket mer, som diplomatisk klokhet bjöd att så länge som

[1] Salvius t. borgmästare och råd i Lybeck, Hamburg d. 6 mars; Först med detta bref tillställde Salvius rådet Gustaf Adolfs skrifvelse af d. 23 dec. 1630 (jmfr ofvan s. 105 anm. 2); Borgmästare och råd i Lybeck t. Salvius och, i mycket höfliga ordalag, t. Gustaf Adolf d. 11 mars (konc.; samtl. anf. aktstycken i *Svecica,* vol. IX och X; Jmfr äfven *rådets protokoll* d. 9 mars). — Om sin skriftväxling med rådet skref Salvius t. Ad. Fredrik af Mecklenburg, Hamburg d. 15 mars: "Ich hab es auf Ihrer Kon. M:ten deputirten begehren E. Erbarn Rat zu Lübeck in etwas verwiesen aber so eine schimpfliche antwort wieder bekommen, dass ich mich fast entsetzen muss". Dock ville han låta replikskiftet hvila, tills han finge se resultatet (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX).

[2] Efter konferenserna om städernas admission erhöllo Bremens ombud en kallelse till sammanträdena (10 febr.), men afböjde i öfverensstämmelse med den träffade uppgörelsen att inställa sig (anf. prot.). Rådet befallde (18 febr.) sina ombud att söka bli admitterade, äfven om Lybeck ej gåfve efter. Nu visade det sig emellertid, att man ej ville ge Bremen tillträde till stadskurian (Preiswerk t. borgmästare och råd i Bremen, Leipzig d. 2 febr. [ɔ mars]). — Under tiden hade v. Lyne rest hem och afgifvit muntlig berättelse; med anledning af denna återkallade rådet i skrifvelse till Preiswerk d. 23 febr. sina order af den 18, "dieweil uns die .... referirte umbstend und wie der verlauf der sachen .... nicht ohn sonderbahren schickung des Allerhöchsten furgangen und gefugt worden, unbekant gewesen". Preiswerk borde kvarstanna endast för att skaffa nyheter (*Bremen* X 3, g. 2).

möjligt förtiga de syften, för hvilka man hoppades få se protestanternas ansträngningar exploaterade. Tvenne hufvudsakliga riktningar framträda dock allt bestämdare. Det är den olika uppfattningen beträffande förhållandet till Sverige, som gör det möjligt att draga en gräns. Den ena gruppen ställde sig afvisande mot Gustaf Adolf och hoppades kunna ernå de nödiga eftergifterna af katolikerna genom en protestantisk demonstration, kanske förenad med löften om samverkan mot den främmande inkräktaren, om denne ej accepterade, hvad de tyska partierna enats om. Programmet utmynnade t. v. än i ett ultimatum, än i en försiktig, medlande neutralitet. Den andra gruppen åter, hvilken förstärktes af de mera målmedvetna anhängarna af demonstrationspolitiken, i samma mån som denna visade sig otillräcklig, ville i en eller annan form upptaga kampen mot det fientliga religionspartiet. De förhoppningar, många satte till Kur-Sachsen, och de planer, Kristian IV hvälfde, visa, att man därvid lätt nog kunnat komma att söka anslutning till någon annan makt än Sverige. Men de stater, som kunnat ifrågakomma som ledare för en dylik rörelse, förde en alltför svag och dröjande politik, och Gustaf Adolf hann därför vinna en alltför dominerande ställning i riket för att man skulle kunna lämna honom ur räkningen. Aktionspartiet drefs sålunda med nödvändighet öfver på Sveriges sida. De motiv, som under en annan situation kunde ha hållit det tillbaka från anslutning till Gustaf Adolf, föranledde det emellertid då att vid denna anslutning åt sig söka bevara den största möjliga självständighet. Och åter blir det till Sachsen och Danmark, blickarna rikta sig[1].

Inom den nedersachsiska kretsen voro de tre welfiska hertigarne utan fråga anhängare af en ytterlig försiktighet, redan af det skäl, att deras stamländer befunno sig i de katolska truppernas våld. Genom anslutning till Sachsens demonstrationspolitik erbjöd sig åtminstone en utsikt att vinna befrielse från

[1] Struck, *Wilhelm von Weimar* s. 59—60, s. 62 f. Uttalanden, synnerligen typiska för den riktning, som ställde sig afvisande mot Sverige, finnas i en del betänkanden med anledning af kallelsen till konventet i Leipzig, hvilka ligga vid det ärkebiskopligt bremiska arkivets protokoll från detta konvent (*Celle,* 105 b: 9: 22), t. ex.: Ständerna borde rusta sig; Gustaf Adolf eftersträfvade säkerligen ej eröfringar i riket "und in gegenfall wolte man in gefass sein, ihn wiederstand zu thuen" (21 jan. 1631).

denna olidliga situation utan att taga risken af ett uppror, hvilket kunde sluta med att de måste dela de mecklenburgska brödernas öde. Särskildt märkbar synes redan nu Kristians af Celle tillbakadragenhet ha varit[1]. Annorlunda ställde sig saken för hertigarne af Mecklenburg och Johan Fredrik af Bremen. De väntade sig knappast en försoning, som ej framtvangs med vapenmakt, och om konventet för dem var välkommet, var det därför att de kunde hoppas rycka sina medständer med sig och så minska sitt ansvar och öka sin självständighet gent emot Sverige. Det är redan berättadt, att de mecklenburgska hertigarne i januari 1631 gjort sig förtrogna med tanken på att omedelbart gripa till vapen och uppsatt instruktion för det sändebud, von Passow, som skulle söka aftruga de evangeliska kurfurstarne ett godkännande af detta beslut, samt att underrättelsen om det förestående konventet föranledt dem att hålla legationen tillbaka, tills kallelsen kom. v. Passow sändes då i stället af båda hertigarne till Leipzig. Han skulle naturligtvis på alla sätt rekommendera sina principalers sak. Bragtes förhållandet till Sverige på tal i de officiella öfverläggningarna, skulle han först i allmänna och försiktiga ordalag yrka på tillmötesgående mot Gustaf Adolf men om andra ständer öppenhjärtigt visade sympatier för Sverige, utan omsvep uppfordra "zu einmutiger zusammensetzung bei diesem itzigen, herlichen, gewünschten gelegenheit I. Kon. M:t zu Schweden vorgenommenen expedition und mechtiger assistentz"; lämpade sig ej detta offentligen, borde han verka för en sådan politik vid hemliga öfverläggningar eller privatkonferenser. Det var hertigarnes gamla önskemål, ett gemensamt uppträdande af de protestantiska ständerna i samförstånd med Sverige, som klart formulerades[2]. Fullt så otvetydig är ej Johan Fredriks hållning.

[1] KRETZSCHMAR s. 9; [Salvius] t. Joh. Witte d. 3 mars: "Mira mihi narrantur Lipsia, dass alle evangelische stände suadent conjunctionem cum rege, Luneburg allein ist etwas kalt und Lubeck . . ."

[2] Jmfr ofvan s. 56 f.; Postinstruktion för v. Passow, Lybeck d. 13 jan., att om han vid sin ankomst till Sachsen funne ett konvent samladt, för detta framställa hertigarnes sak, samt ny instruktion för dens., Lybeck d. 22 jan., efter mottagen kallelse till konventet. Citatet i texten är hämtadt från instr. d. 22 jan., hvilken emellertid i denna punkt till form och innehåll ansluter sig till postinstruktionen d. 13 jan. (Instruktionen jämte ett flertal andra aktstycken rörande Passows beskickning från båda hertigarnes arkiv i *Schwerin, Reichstags-*

Han hade i dylika viktiga frågor att taga hänsyn till "stiftets arfherre", domkapitlet. Dettas medlemmar befunno sig liksom ärkebiskopen i en prekär situation gent emot den i stiftet segrande reaktionen, men de hade ej mod att genom ett energiskt partitagande föra sin sak till ett afgörande. Under öfverläggningar med ärkebiskopens rådgifvare tillstyrkte kapitlet att deltaga i konventet, då motparten säkerligen skulle befinnas benägnare till fred, sedan främmande potentater blandat sig i kriget. I full öfverensstämmelse med denna politik, att söka ernå ett gynnsamt fredsslut under intrycket af Gustaf Adolfs framgångar, tillråddes, att sändebuden skulle få samtycka till majoritetens beslut i allt, som rörde en fredlig biläggning af striden, men endast taga "ad referendum" de förslag om krigiska åtgärder, som kunde komma att väckas. Då domkapitlet intet hade att anmärka mot instruktionen för sändebuden, torde denna ha uppsatts i öfverensstämmelse med dess yrkanden[1]. När man känner Johan Fredriks förbindelser med Sverige, vill man gärna betvifla, att en dylik instruktion kan ha uttryckt hans personliga politik. Det är emellertid anmärkningsvärdt, att hans sändebud under konventet lofvade Sachsen kontribution. Orsaken måste ha varit, att en resning i stiftet ej var påtänkt i det ögonblick, då de affärdades. Det kan emellertid ej afgöras, om detta berott på att Johan Fredrik låtit modet sjunka under intrycket af domkapitlets hållning och andra motigheter eller därpå, att han i förhoppning om en kraftfull sachsisk politik för att trygga sin självständighet ämnat sluta sig närmare till Johan Georg än till Gustaf Adolf. De knapphändiga källorna lämna inga ytterligare upp-

---

acta, Religionsangelegenheiten vol. V). — Gustaf Adolf befallde Salvius att i mecklenburgarne söka vinna förespråkare för Sveriges intressen (15 jan., *Riksreg.*) och antagligt är ju, att Salvius äfven af eget initiativ samrådt med dem. Hertigarnes önskemål sammanföllo med första alternativet i instruktionen för Sveriges representanter i Leipzig (Struck, *anf. arb.* s. 92 anm. 1), men detta behöfver ej bero på svensk inverkan, då den svenska instruktionen ju afsåg att tillmötesgå de strömningar, mecklenburgarne företrädde.

[1] "Protocollum wegen des angeschriebenen, auch . . . gehaltenen leiptzigern convents uf den 6 februarij A:o 1631", fördt i domkapitlet, öfver konferenserna d. 24, 25 och 28 jan.; utom kapitlets medlemmar och de ärkebiskopliga råden deltogo representanter för staden Bremens råd i konferensen d. 28 jan., men dessa undandrogo sig hvarje delaktighet i besluten (*Celle* 105 b: 9: 22).

lysningar, men säkert är, att Johan Fredrik, såsom ofvan (s. 86 f.) berättats, redan förut gått Sverige långt till mötes och inom kort definitivare än någonsin stod på dess sida.

Med kännedom om de viktigare nedersachsiska ständernas instruktioner är det lätt att inse, att resultatet af deras deltagande i konventet måste bli skäligen negativt. Lybecks ombud biträdde naturligtvis det städernas beslut (22 febr.), som gaf Johan Georg en förevändning att tillbakavisa framställningarna om en evangelisk union. Då kurfursten den 18 mars begärde ett bestämdt besked om hvad ständerna ämnade göra, föreburo de defectum mandati och föreslogo en kretsdag, där det afgörande beslutet skulle fattas, sedan man fått tillfälle att inhämta principalernas vilja. Majoriteten af de öfriga ombuden från kretsen uttalade sig vid ett sammanträde hos Lüneburgs ombud (19 mars) för att ge penninghjälp till Sachsen, till en början dock ej mer än "triplum simplex" och detta endast under förutsättning, att trosförvanterna lofvade kretsen hjälp till dess befrielse — hvarefter man ville åtaga sig samma bördor som öfriga ständer — samt att det skulle stå hvar och en fritt att sluta fördrag med andra, förbundet mellan de protestantiska ständerna dock oförkränkt. Det senare villkoret återgår på ständernas resolution af 8 mars; det var naturligtvis framför allt till gagn för dem, hvilka såsom de mecklenburgska bröderna och Johan Fredrik af Bremen underhöllo hemliga förbindelser med Sverige. Själfva hufvudbeslutet däremot, att betala kontribution till Sachsen, om detta åtoge sig kretsens sak, lämpade sig otvifvelaktigt bäst för neutralisterna, som genom en hemlig, lindrig kontribution skulle blifva delaktiga af alla sammanslutningens fördelar utan att nämnvärdt behöfva kompromettera sig. För de ständer åter, som ämnade inlåta sig på krigiska företag, kunde det ej vara lockande att afstå något af sina redan förut knappa medel. Passow förklarade därför genast, att hans principaler komme att värfva själfva och ej ge någon kontribution. Kretsens ombud hade alltså dels stannat i olika beslut, dels undandragit sig att ge någon förklaring. Resultatet meddelades Brandenburg den 20 mars och genom detta jämte öfriga ständers anbud Sachsen. Det visade sig emellertid, att Johan Georg i sin resolution af (26) 28 mars långt ifrån att acceptera de villkor, man knutit

vid sina anbud, omnämnde kretsen endast i förbigående och på ett sätt, som ej förband till något. Trots ifriga föreställningar kunde kurfursten ej förmås till någon annan förklaring. Men han föreslog själf en lösning, som formellt öfverensstämde med de isolerade kretsrustningarna, den princip, som tack vare honom lades till grund för konventsbeslutet. De nedersachsiska ständerna borde för att komma till enighet taga hela frågan "ad referendum" och på ett kretsmöte besluta, om de ville kontribuera till Sachsen eller själfva värfva. Detta förslag accepterades. Nedersachsiska kretsen enades om ett möte i Lüneburg den 24 april; öppningsdagen framflyttades emellertid senare till den 27 och orten ändrades till Hamburg. Man förberedde äfven en samverkan med de närmaste kretsarna, den westfaliska och den öfre renska. Allt var emellertid ställdt på framtiden. För Johan Georg var det enda omedelbara resultatet, att Johan Fredrik af Bremen, Fredrik Ulrik af Braunschweig, Kristian af Lüneburg och August af Ratzeburg samt städerna Mülhausen och Nordhausen lofvade honom kontribution, dock endast triplum simplex, tills kretsen hunne fatta sitt beslut[1].

Det har framgått, att ett hufvudvillkor för uppnåendet af något resultat på det stundande kretsmötet[2] i Hamburg var,

[1] Struck, *anf. arb.* kap. IV samt för de nedersachsiska ständernas politik källor i *Schwerin, Reichstagsacta, Religionsangelegenheiten* vol. V, särskildt Passows relation (A) med bil. 18, berättelse om nedersachsiska kretsständernas villkorliga beslut d. 19 mars, och Nordhausens revers till Johan Georg (K.), i *Celle* 4: I: 16, odat. öfverläggningspunkter rörande det tillämnade kretsmötet, härrörande från Leipzigkonventets sista dagar, samt i *Celle* 105 b: 9: 22, de bremiska ombudens relation inför domkapitlet d. 16 april, upptecknad i nyss anf. protokoll "wegen des . . . . leiptzigern convents". Förteckningen på de ständer, som lofvade att kontribuera till Sachsen, har erhållits genom att sammanställa Strucks på sachsiska källor grundade uppgifter (*anf. arb.* s. 89 anm. 2) med uppgifter i de mecklenburgska källorna och v. d. Lanckens och Heidemanns anf. skrifvelse t. Kristian IV och hertigen d. 6 maj. Anmärkas bör, att de af Kretzschmar (s. 9) omtalade lüneburgska värfningarna företogos i anledning af förpliktelser vid kretsmötena (jmfr nedan), ej vid Leipzigkonventet. — Förändringen af orten för kretsmötet har föranledt åtskillig förvirring i den samtida korrespondensen och därpå i den historiska litteraturen (*Hist. tidskr.* 1910 s. 158 anm. 3).

[2] För att undvika ständiga upprepningar sammanställas här oftare anlitade källor rörande första kretsmötet i Hamburg:

att de viktigare städerna skulle öfverge sin afvaktande hållning. Redan i Leipzig yrkades det på att en hansedag skulle utlysas efter konventets slut för att "corpus hanseaticum" skulle kunna

1. *Skrifvelser från Salvius:* t. Johan Kasimir d. 5, t. riksrådet d. 18 (*Arkiv* II N:o 668) och t. Grubbe d. 24 (26) maj, som en jämförelse med händelseförloppet visar, i flera punkter definitivt affattad först d. 26 (*Hist. tidskr. 1910* bil. 4; åtskilliga tidsbestämningar därstädes, som utgått från antagandet, att konceptet affattats dateringsdagen, böra korrigeras), t. Johan Witte d. 7 och 16 maj samt t. Adolf Fredrik d. 22 maj (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX), samtl. från Hamburg.

2. *Från domkapitlets i Bremen och Johan Fredriks arkiv:* Anf. protokoll "wegen des . . . . leiptzigern convents" d. 16, 18 och 19 april samt 27 juni; protokoll vid konventet i Hamburg d. 16—24 maj (*Celle* 105 b: 9: 23).

3. *Från Kristians af Lüneburg arkiv:* Protokoll öfver konferens med Fredrik Ulriks af Braunschweig råd i Celle d. 24 april, konc., samt hertigens brefväxling med konventet (konc. och orig.; konventets skrifvelse af 2 maj saknas. — *Celle* 4: I: 16).

4. *Från Fredrik Ulriks arkiv:* Brefväxling med andra ständer samt med råden Lampadius, Engelbrecht och Stigemeyer (konc. och orig., *Kalenberg* 12 CII e).

5. *Från Adolf Fredriks och Johan Albrekts arkiv:* Instruktion för v. Passow och Cothmann d. 14 april, skrifvelser från dem samt deras relation d. 31 maj med bilagor (*Schwerin, Kreistagsacta*); Skrifvelser från Lohausen t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 4, 10, 16 o. 18 maj (*Inv. host.* vol. X).

6. *Från Kristian IV:s arkiv:* Skrifvelser från Henrik Rantzau och Joh. Schönbach samt deras relation, Rendsborg d. 28 maj (*Köpenhamn, T. K. N. S. Kreis*).

7. *Från Fredriks af Holstein-Gottorp arkiv:* v. d. Lanckens och Heidemanns rapporter samt v. d. Lanckens egenh. protokoll (*Köpenhamn, G. A. N. S. Kreis*).

8. *Från arkivet i Lybeck:* Rådsprotokollen; de förbundna städernas brefväxling (*Kreisacta* vol. XXVII); Tanckes, Kampferbekes och — den genom rådsbeslut af 18 maj till sändebud utsedde — Winklers brefväxling med rådet och Hieronymus Schabbel (*ibid.* vol. XXVII, XXVIII och *Ecclesiastica, Katholische Religion* vol. IV fasc. 13).

9. *Från arkivet i Bremen:* Beskickningens akter: Instruktion för Preiswerk, L. v. Lyne och C. Eden d. 24 april och rådets skrifvelser till dessa i original, samt aktstycken från öfverläggningarna om instruktionen (X 3 g. 2 och A 2 a 4: 4).

10. *Skrifvelser från Foppius van Aitzema:* t. Generalstaterna och Leo van Aitzema (*Haag*).

Af vikt hade otvifvelaktigt varit att känna de från det hessiska sändebudet *Sixtinus* härrörande källor, som tilläfventyrs kunna finnas, men det har ej varit mig möjligt att eftersöka dem.

deltaga i kretsmötet[1]. Då frågan bragtes inför rådet i Lybeck, visade det sig, att de senaste händelserna där gjort ett starkt intryck. Man beslöt genast (14 april) att sammankalla ett möte af städernas ombud i Lybeck till den 24 april. Någon diskussion refereras tyvärr ej i protokollet. Af senare öfverläggningar framgår emellertid, att det hufvudsakligen var två motiv, som hindrade staden att hänge sig åt overksamhet: Å ena sidan obenägenhet att skilja sig från de öfriga protestanterna i riket, då dessa nu syntes besjälade af en imponerande ifver, å den andra hänsyn till Sverige, hvilket, såsom man, väl med anledning af Salvius' pressionsförsök under Leipzigkonventet, antog, skulle uppretas, om staden ej gjorde gemensam sak med trosförvanterna[2]. Rådet i Lybeck har otvifvelaktigt uppfattat skiljaktigheterna mellan Sverige och Sachsen som en olikhet i fråga om beslutsamhet, ej i fråga om afsikter och därför ej känt sig ha valet mellan tvenne politiska system. Man fann sig då nödsakad att gå krafven på ett mera energiskt protestantiskt uppträdande till mötes just så långt som behöfdes för att ej bryta med sina naturligaste vänner, trosförvanterna. Bakom denna hållning låg ännu samma motiv, som redan bestämt rådets ställning till Gustaf Adolf vid hans första framställningar: De lybeckska politikerna sågo alltjämt "allein auf ihren statum, vestung, haefen und strom". Säkert har man emellertid i staden med tillfredsställelse sett, att dess intresse närmade den till den protestantiska sidan, ja, äfven en politik, som öppet och utan hänsyn trädde in för den evangeliska saken, kunde aflocka de försiktiga rådsherrarne en fläkt af sympati. I protokollet för den 23 april står, lösryckt och utan skönjbart sammanhang med öfriga förhandlingar, en märklig replik: "Magdeborch hat die allerbeste resolution genommen".

Men hvilka känslor än spontant kunde tränga sig fram,

[1] Röse, *Bernhard von Weimar* s. 357 (p. 6). Det är emellertid ett missförstånd, att städerna skulle skilja sig från sin krets och vid sidan af denna träda i direkt förbindelse med Sachsen.

[2] Bland flera exempel må följande anföras: "Mussen uns in vorfassung mit stellen, weil Ih. Ch. Gn. und andere forsten und stende hirin schon einig, drumb konnen wir uns nicht absondern. Sonst hetten wir den schweden zu wider" (*Lybecks rådsprotokoll* d. 23 april).

bestämmande för stadens politik blefvo alltjämt ej sådana impulser utan den beräknande försiktigheten. Då svaren på kallelserna till hansedag inkommo, visade det sig, att Bremen gärna accepterade tanken på en dylik, men föreslog, att ombuden skulle sammanträda i Hamburg dagen innan kretsmötet skulle öppnas, alltså den 26 april. Braunschweig och Hildesheim lära äfven ha gjort svårigheter mot Lybeck som mötesort — deras ombud inställde sig emellertid sedan på utsatt dag därstädes — medan Hamburg, som redan utsett sina representanter, i de andra städernas hållning fann en knappast ovälkommen anledning att afböja hela konferensen. I Lybeck hade emellertid rådet (23 april) närmare preciserat sin ståndpunkt till vägledning för öfverläggningarna med de öfriga städerna, och då det nu blef nödvändigt att förlägga dessa till Hamburg, instruerade det utan tvifvel sina ombud i öfverensstämmelse med rådsdiskussionens resultat. Man hade öfvervägt dels den förebådade kompositionsdagen och de villkor, som där borde uppställas, dels den ställning, man hade att intaga med anledning af kretsmötet och eventuella kretsvärfningar. I sistnämnda afseende beslöt man att, om öfriga ständer så gjorde, äfven samtycka till dylika och bevilja intill triplum triplicatum. Då man nu måste inlåta sig på positiva beslut, fann man det i motsats mot vid Leipzigkonventet, där man ej ville förbinda sig till något, rådligast att söka vinna de öfriga städerna för sin politik: "Sicherer im kreis neben andern stetten uns zu vorgleichen als wan wirs alleine deten". Ett gemensamt kreditiv till kretsmötet i städerna Lybecks, Bremens, Hamburgs, Braunschweigs och Hildesheims namn uppsattes (25 april)[1].

Emellertid var det nu försent för Lybeck att draga städerna

[1] Bremens och Hamburgs borgmästare och råd t. Lybecks d. 23 och 22 april; Kreditivet, Lybeck d. 25 april, renskrift; Borgmästare och råd t. Tancke d. 14 maj. — *Theatrum europæum* (II s. 392) återger ett Tillys varningsbref till kretsständerna i Lybeck; af en afskrift i *Tyskl. och tyska kriget* framgår, att skrifvelsen i verkligheten varit ställd till städernas konvent därstädes — af mig förbisedt i *Hist. Tidskr. 1910* (s. 158 anm. 2) — och öfverlämnats i Hamburg. Den oriktiga adressen i *Theatrum europæum* har föranledt uppgifter om ett kretsmöte i Lybeck, som ytterligare bidragit till oklarheten i dessa frågor (jmfr t. ex. Lackmann IV s. 107 anm. 2, *Christian den fierdes Breve* II s. 369 anm.; Wittich, *Magdeburg* s. 99).

med sig. Rådet i Hamburg hade redan i den skrifvelse, genom hvilken det afböjde att sända ombud till Lybeck, uttryckt sin indignation öfver att man utan dess vetskap och samtycke utlyst ett kretsmöte i staden. Det var då naturligt nog, att det absolut vägrade att deltaga däri. Orsaken till denna hållning var alltjämt Elbetvisterna, som gjorde staden beroende af kejsarens och de katolska kurfurstarnes goda vilja.

Rådet i Bremen hade den 24 april instruerat sina ombud att deltaga i kretsmötet, om samtliga städer gjorde så. Dess föreskrifter vittna om att Lybecks beteende under Leipzigkonventet väckt dess misstro och missnöje. Bremens afsikt var att försäkra sig om öfriga städers hjälp, innan det gaf sitt samtycke till något. Ombuden skulle i första hand yrka på att städerna, förenade till ett "corpus hanseaticum", gemensamt skulle deltaga i konventet, en önskan, som har sin förklaring däri, att hansestädernas förpliktelser att bispringa hvarandra då eo ipso skulle träda i kraft. Stode ej detta att uppnå, utan skulle hvarje stad föra sitt eget votum, hade de att af Lybeck fordra en otvetydig förklaring, i hvilka fall Bremen kunde påräkna hjälp. Om angifna villkor, att samtliga städer deltogo och att de i endera af de båda föreslagna formerna förbundo sig till ömsesidigt understöd, uppfylldes, ville staden pro rata parte — genom särskilda föreskrifter angående beräkningsgrunden för kvotens storlek i förhållande till Lybecks och Hamburgs sökte man skydda sig för oproportionerlig belastning — utrusta folk för kretsarméns räkning. Den såg helst, att alla städernas kontingenter sammanslogos till en hanseatisk kår, för hvilken i så fall särskilda officerare skulle anskaffas.

Ännu mer än Bremen voro Braunschweig och Hildesheim i behof af stöd mot de katolska trupperna, som behärskade deras omgifningar, och detta hoppades de vinna vid kretsmötet. Äfven de uppställde emellertid som villkor för att deltaga däri, att samtliga städer skulle låta sig representeras.

Ehuru sålunda Lybeck, Bremen, Braunschweig och Hildesheim ämnat deltaga i kretsständernas sammankomst, var det dock efter Hamburgs vägran omöjligt för deras representanter att bevista öfverläggningarna utan att först inhämta nya föreskrifter. Rådet i Lybeck tog hastigast sitt parti. Då det af hänsyn till

Sverige ansåg det omöjligt att draga sig tillbaka, befallde det (28 april) sina ombud att tillsammans med representanterna för de städer, som ville följa Lybeck, eller i nödfall ensamma deltaga i kretsens öfverläggningar. Under de förändrade förhållandena återtog emellertid rådet de medgifvanden, det gjort åt den protestantiska rustningspolitiken: Sändebuden skulle uppträda med största försiktighet, som Lybecks resolution framföra endast instruktionens "generalia" och i alla sakfrågor skriftligen inhämta ytterligare resolution af rådet. Den första skrifvelsen om denna nya hållning lämnade ombuden i ovisshet, huruvida de skulle uppträda i Hansans namn, äfven om ej alla städerna förenade sig med dem. Senare (14 maj) fingo de emellertid uttryckliga föreskrifter, att hvar stad skulle rösta för sig, och då misstanken, att Lybeck ämnade använda Hansans namn, tydligen väckt opposition hos de städer, som höllo sig tillbaka, fann rådet angeläget förklara, att det aldrig ämnat tillvälla sig något otillbörligt directorium i dessa saker[1]. — Tack vare den lätta förbindelsen med hemstaden kunde Lybecks sändebud hålla sina principaler au jour med händelserna i Hamburg och inhämta nödiga instruktioner, hvarföre de i allmänhet kunde afgifva definitiva vota trots skyldigheten att referera.

Hvilken hållning de öfriga städerna skulle komma att intaga, var ännu ovisst, då kretsfurstarnes ombud så småningom började samlas i Hamburg. Det blef då dessas första uppgift att söka vinna dem. De funno ifrigt understöd hos Sveriges agent, Salvius. Den enklaste och lyckligaste lösningen hade varit, om man kunnat förmå Hamburg att ändra sitt beslut, och stora ansträngningar gjordes också i detta syfte. Salvius uppfordrade i Sveriges namn genom en skrifvelse af ovanlig skärpa rådet att ge vika (5 maj), men allt var naturligtvis förgäfves.

Bremens ombud utsattes likaledes för ifriga bearbetningar. Äfven till rådet i denna stad vände sig Salvius (8 maj) med kraftiga uppmaningar att ej afsöndra sig. För att inhämta sina principalers mening hemreste slutligen (11 maj) två af de delegerade, medan den tredje, Preiswerk, kvarstannade i Hamburg.

[1] Af intresse är utom de anf. brefven rådsprotokollet af 10 maj, där bl. a. hänsynen till Sverige — "obschon Hamborg und Bremen sich absondern, konnen wir uns doch propter regem Sveciæ nicht absondern" — starkt betonas.

Tills vidare hade man alltså att invänta de båda sändebudens återkomst[1]. Staden sökte emellertid draga nytta af kretsens ifver att vinna dess anslutning. Det antyddes, att en nödvändig förutsättning för dess deltagande vore, att man skulle inskrida till dess förmån i stridigheterna med Oldenburg rörande Weser.

Braunschweig och Hildesheim vacklade mellan sitt behof af stöd, som gjorde det farligt för dem att isolera sig från kretsfurstarne, och sin motvilja mot att framträda, då de ej kunde åberopa sig på samtliga de större städernas auktoritet.

Utan att afvakta resultatet af de tre sistnämnda städernas öfverläggningar, öppnade man slutligen, den 16 maj, kretsmötet. Lybecks ombud återfinnas från och med första sammankomsten i protokollen. Redan den 16 maj upptog kretsmötet frågan om en biläggning af tvisterna mellan Danmark och Hamburg för att på detta sätt undanrödja hindren för den stora stadens deltagande. Försöket blef resultatslöst; att här ingå på dessa förhandlingar vore öfverflödigt. Många misstänkte, att afsikten med stadens envisa vägran var att försätta Kristian IV i tvångsläget att offra sina anspråk för att ej præjudicera den protestantiska saken. Det lyckades dock ej. Snarare vann den danske konungen sympatier; en viss misstämning mot staden spåras här och där i de furstliga sändebudens uttalanden och skrifvelser[2]. I

[1] Salvius t. borgmästare och råd i Hamburg, d. 5 maj (*RB, Berömda mäns latinska bref*) och t. borgmästare och råd i Bremen d. 8 maj (v. Bippen II s. 359—360); Tancke t. H. Schabbel, Hamburg d. 12 maj.

[2] "Halten, dass Hamborch und Bremen keine ernst sei, sondern dass sie vormeinen, durch dieses mittel alle streitichkeiten — afser utom Hamburgs tvist med Danmark Bremens med Oldenburg — ufzuheben" (Lybecks rådsprot. d. 10 maj). — Rådet i Lybeck hade d. 7 maj gifvit Tancke och Kampferbeke i uppdrag att medla i Elbestriden och utställde den 18 ett kreditiv för detta ändamål; af samma skäl beslöts att förstärka beskickningen med doktor Winkler. Om dessa medlingsförsök, som ej omnämnas af Slange-Gram, Fridericia och Freudenberger, finnas i Lybeck talrika källor. — Den 16 maj afgåfvo Kristian IV:s sändebud inför konventet en redogörelse för Elbefrågan, hvilken gjorde ett sådant intryck, att Johan Fredriks sändebud konstaterade, "dass die ursach nicht regi sondern Hamb. zuzuschreiben" (Prot. *Celle* 105 b: 9: 23). I v. Passows skrifvelse t. Adolf Fredrik d. 17 maj förekomma skarpa uttalanden om Hamburg, utmynnande i följande upplysning om taktiken mot staden: "Inmittels wird man sich bemuhen, dass . . . . der [kaiserliche] subdelegatus" — Jordan, hvilken berättats uppehålla sig i Glückstadt — "diese streitigkeiten nicht beilege"; kan kejsaren ej hjälpa staden, kommer den säkert på andra tankar.

motsats mot Hamburg närmade sig Braunschweig och Hildesheim, om än med största försiktighet, kretsständerna. Orsaken var Magdeburgs fall. Rådet i Braunschweig, som uppskrämdes af rykten, att Tilly ämnade vända sig mot dess stad, sände sin sekreterare till Hamburg efter att, som det synes, äfven ha beredt Hildesheim tillfälle att ge honom sina uppdrag. Sekreteraren ankom till Hamburg den 16 eller 17 maj. På grund af de befallningar, han medförde, begärde Braunschweigs och Hildesheims ombud att få deltaga i kretsmötets öfverläggningar (17 maj). Oaktadt de måste förklara, att de voro otillräckligt ackrediterade — på grund af vägarnes osäkerhet hade de ej kunnat medföra kreditiv —, endast fingo rösta "sub spe rati" och hade att taga den största hänsyn till Hamburgs och Bremens beslut, beviljades denna anhållan. Deras första uppgift var att till kretsens ständer framställa bevekliga böner om hjälp. Man gaf dem emellertid endast ett dilatoriskt svar: Hvarken Sachsen eller kretsen kunde göra något för dem, förrän de fullständigt anslutit sig till den gemensamma författningen. — De viktigaste af den braunschweigske sekreterarens uppdrag gällde de tre stora hansestäderna. Han vände sig till rådet i Hamburg och Bremens där kvarvarande representant, Preiswerk, med enträgna föreställningar, att Hamburg och Bremen nu ej skulle afsöndra sig från protestantismens sak utan deltaga i konventet. Afspisad med ett dilatoriskt svar — intet kunde beslutas, förr än de till Bremen hemresta sändebuden återkommit — begaf sig sekreteraren till Lybeck. Där anhöll han för sin egen stad och Hildesheim om bistånd med råd och dåd, särskildt att de båda städerna skulle upptagas i Lybecks, Bremens och Hamburgs trängre förbund och blifva delaktiga af den hjälp, städerna däri lofvat hvarandra, eller att man åtminstone, om detta ej kunde bifallas, skulle öfverlåta trupper åt dem i händelse af öfverhängande fara. Om Braunschweig och Hildesheim än voro på väg att ansluta sig till kretsen, var det alltså nu som under Leipzigkonventet framförallt de öfriga städernas politik, som intresserade dem. Lybecks svar var emellertid kallt. Man berömde väl, att de båda städerna sökte råd "apud eos, qui cum iis communem causam habent", erkände sin skyldighet att bistå dem samt rådde dem att bevara god enighet hemma och ej blanda sig i andras affärer. Men man

vägrade dem inträde i det trängre förbundet med motivering, att detta stode maktlöst i aflägsna, inne i landet belägna orter, förklarade sig ej ha något folk att afstå samt hänvisade dem i allt till kretsen, hvars rustningar ju vore ämnade till det allmännas och följaktligen äfven till deras bästa[1].

Denna braunschweigska beskickning har sitt stora intresse därför, att den ännu en gång ställde städerna inför en den allvarligaste maning till en gemensam, kraftfull evangelisk politik. De valde att kvarstanna i sin tillbakadragenhet, hvar och en för sig tillgodoseende endast ögonblickets närmaste kraf. Om de däri handlat klokt eller ej, kan väl knappast efteråt afgöras. Säkert är, att det var vägande skäl, som höll dem tillbaka[2], men lika visst är det, att deras politik mer än något annat lamslog den nedersachsiska kretsens försök att intaga en självständig hållning.

Rådet i Bremen kvarhöll de hemresta sändebuden och uppsköt (17 maj) tills vidare sitt beslut. Först den 22 maj, då det redan var försent, medgaf det, att Preiswerk i yttersta nödfall finge deltaga i öfverläggningarna "sub spe rati" — "damit es nit das ansehen gewinne, als wan wir schlechten dinge dem evangelischen wesen uns entziehen oder auch andere behinderen wolten".

* * *

Fredrik Ulrik af Braunschweig sammankallade i hemlighet sina landständer till ett möte i Braunschweig den 20 april. Sedan hans båda råd Lampadius och Engelbrecht där utverkat ett

[1] Se jämte kretsdagsprotokollen Tancke t. Schabbeln d. 17 maj, "Kurtze pünctation desjenigen, so der h. secr. undt abgesanter der St. Br. allhie geworben und angebracht", äfven innehållande resolutionen, d. 20 maj (*Lübeck, Stadt Braunschweig* vol. III fasc. 2) samt *Lybecks rådsprotokoll* d. 20 maj.

[2] Jmfr till belysande af hvad som förut sagts Aitzemas karaktäristik i skrifvelse till Generalstaterna d. 30 april: "Die meiste difficulteit is men vindende bij de hansesteden, dewelke well in genere end int gemeen mede seer begerisch sijn om haere geistlicke goederen ende religie end liberteit te conserveren, maer considererende dan d'oude emulatien van hare nagebuirise princen, dan het groote accroisement van Sveden, dan d'algemeene onvermogenheid end d'onsekerheid vant einde, so sijn sie bekommert, of oick die remedien ende medecine, die sie sullen gebruiken moeten, souden mogen periculeuser sijn als haere sickte".

godkännande af sin herres politik, fortsatte de till Celle för att kommunicera med hertig Kristian. Det förefaller, som om Fredrik Ulriks hållning snarast blifvit beslutsammare. Hans rådgifvare framhöllo i Celle, att fiendens afsikter otvetydigt riktade sig mot den protestantiska religionen, mot riksförfattningen och in specie på mångfaldiga sätt mot hertigen själf. Utan all fråga framträder här ett motiv af stor betydelse för Fredrik Ulriks hållning. Så länge det var de katolskas afsikt att låta honom umgälla, hvad som förefallit under morbrodern Kristian IV:s tyska krig — man erinre sig de anspråk, Tilly personligen gjorde gällande — kunde han omöjligen slå sig till ro. Han lät meddela hertig Kristian, att han ämnade låta representera sig vid kretsens möte för att bekräfta beslutet i Leipzig jämte den där beviljade tripelhjälpen. Emellertid var han, och häri är det, en beslutsammare hållning synes röja sig, ej längre villig att passivt afvakta, om Sachsen skulle kunna komma honom och kretsen till hjälp. Det kunde dröja alltför länge; under tiden betungades man med dubbel börda, kontributionerna till den katolska krigskassan och till Sachsen, medan man kanske kunde uppsäga de förra, om kretsen uppsatte egna trupper o. s. v. Genom att lämna Wolfenbüttel, sin af de katolska trupperna besatta residensstad, ville hertigen, om rustningar beslötes, undandraga sig alla personliga risker och bevara sin handlingsfrihet, en tanke, som dock först långt senare skulle realiseras[1].

Trots de beslutsamma åtgärder, som föreslås, och en och annan hänvisning till Sveriges, Danmarks och andras hjälp får man dock ej tro, att Fredrik Ulrik ämnade gå öfver på det verkliga protestantiska aktionspartiets sida; därtill var han alltför beroende af de katolska trupperna i hertigdömet. Det kan ej på-

[1] Kallelse till möte i Braunschweig, Wolfenbüttel d. 14 april (konc.); Lampadius och Engelbrecht t. Fredrik Ulrik, Braunschweig d. 22 april; Protokoll öfver konferensen i Celle d. 24 april (*Celle* 4: I: 16). Kristian af Celle afrådde 29 april (konc., *Celle* 11: 148) sin frände från att lämna sitt residens, särskildt emedan kommendanten där gjort hotande föreställningar med anledning af rykten om hertigens afsikter och om Hamburgkonventet (Fredrik Ulrik t. sina sändebud, Wolfenbüttel d. 25 april, kopia, *ibid.*). — Kretzschmar s. 26; Salvius uppger, att Fredrik Ulriks sändebud haft befallning att sluta fördrag med honom och att detta endast hindrats däraf, att han saknat fullmakt (*Hist. tidskr. 1910* s. 198), men någon bekräftelse häraf har jag ej lyckats finna.

visas, att han underhållit några förbindelser med Sverige, och den kontingent, han beviljade, var alltför obetydlig för att han skulle kunnat bidraga till några kraftigare företag. Äfven om hans följande hållning ej visat det, kunde man därför med fullt fog påstå, att hans mål var detsamma som i Leipzig, att med minsta möjliga risk förbättra sin ställning genom den pression, andra protestanters ansträngningar utöfvade på katolikerna.

Hertig Kristian och hans broder, biskopen af Ratzeburg, funno det fortfarande ej rådligt att blotta sig mer än de gjort genom att deltaga i Leipzigkonventet. Kristian af Lüneburg hade ju redan där mer än andra hållit sig tillbaka. Han synes ha stått rätt isolerad inom den protestantiska världen. Det var säkerligen i strid mot hans politik, som brodern Georg just vid denna tid (21 april, s. 63) utställde sin revers till Gustaf Adolf: Den regerande hertigen ryggade tillbaka likaväl för det definitiva partitagandets ansvar som för de prestationer, svenskarne plägade fordra i gengäld för sin hjälp. Från Kristian IV skilde honom minnena från det senaste kriget; de celleska råden ha senare motiverat sin afvisande hållning mot kretsen med att de ej ville lämna rum för Danmarks inflytande därstädes, och detta förefaller troligt nog. Under sådana omständigheter var det Sachsen, man hade att lita till, och då har det väl synts lämpligt att göra sig kurfursten förbunden genom en fortsatt kontribution. Gemensamt för alla de welfiska hertigarne var beroendet af de katolska trupperna, som behärskade deras länder, men om det ändock fanns moment, som voro ägnade att drifva Fredrik Ulrik framåt, förenade sig allt att fasthålla hertigen af Lüneburg och hans broder August vid den ståndpunkt, de intagit i Leipzig. Genom skrifvelse af den 25 april meddelade Kristian Hamburgmötet, att han för sin del ej komme att deltaga i dess öfverläggningar; han ville hålla fast vid beslutet i Leipzig och uppfylla, hvad han där lofvat. Och då de öfriga ständerna sökte förmå honom att ändra sitt beslut, förklarade han detta onödigt: Han såge sig ej i stånd att åt Sachsen bevilja mera än han redan gjort; kretsrustningar vore enligt hans åsikt otänkbara[1].

[1] Enligt protokollet d. 20 maj berättade Fredrik Ulriks sändebud, att "Zell hette sich wegen des volks bei Magdeburg retiriret und were nochmals wegen eroberung Magdeb. bestürtzt". Mindre sannolik förefaller samma sändebuds

Biskop August af Ratzeburg följde broderns exempel[1].

Hertig August af Sachsen-Lauenburg vidhöll samma tillbakadragna hållning som under Leipzigkonventet. Han förklarade sig visserligen i princip enig med dettas beslut och gaf ärkebiskop Johan Fredriks ombud fullmakt att företräda sig, men då han under förevändning, att öfverläggningar med landständerna ej slutförts, icke ville påtaga sig några förpliktelser, blef hans tillmötesgående rent formellt[2].

Stiftet Schwerin befann sig i Wallensteins händer; stiftet och staden Magdeburg voro fortfarande uteslutna af krigshändelserna; Goslar deltog lika litet som i Leipzigkonventet; Mülhausen och Nordhausen trädde öfver till öfversachsiska kretsen[3].

Den westfaliska kretsens ständer uteblefvo, likaså den öfverrenskas med undantag af Wilhelm af Hessen.

Förespråkare för en politik med andra syften än ett för

uppgift, att det egentligen var Hamburgs hållning, som höll hertig Kristian tillbaka (18 maj) -- väl blott en förevändning eller ett försök att pressa Hamburg. v. Passow söker (2 maj) grunden till Lüneburgs hållning i personliga bevekelsegrunder ("einer person ambition") och tillägger, att hertigens egen sinnesstämning vore "gut und aufrecht", men då han som bevis härför anför, att en månads kontribution betalats till Sachsen, visar han sig ej ha uppfattat den lüneburgska politikens verkliga syften. Jmfr f. ö. KRETZSCHMAR s. 9 och hertigens bref till furstarnes ombud vid kretsmötet d. 25 april och 6 maj samt dessas svar å det sistnämnda brefvet d. 2 maj (kopia vid Passows och Cothmanns relation).

[1] August af Ratzeburg t. furstarnes ombud i Hamburg, Celle d. 6 maj (kopia *ibid.*).

[2] Protokollen passim, särskildt 16 och 18 maj. Det skulle föra för långt att här ingå på de olika föreställningar, som riktades till hertigen. Anmärkas må endast, att medständerna åt honom utverkade Salvius' samtycke till en öfverenskommelse, enligt hvilken staden Ratzeburg, om den utrymdes af de katolska, skulle anses som neutral. (Afskr. af Salvius' revers, Hamburg d. 21 maj, *Köpenhamn, G. A.* N:o 43, bil. till hertig Augusts bref t. hertig Fredrik, Lybeck, d. 10 okt. 1631). Salvius öfverskred, såsom han uttryckligen förklarade, genom detta medgifvande sin instruktion. Reversen tillställdes Adolf Fredrik af Mecklenburg men fick ej af denne utlämnas, "ehe und bevor I. F. G. herzog Augustus haben sich gentzlich zu dem hiesigen kreisschluss mit verobligiret". (Salvius t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 22 maj, *Schwerin, Inv. host.* vol. IX). Af hertig Augusts anf. bref d. 10 okt. synes framgå, att Ratzeburg verkligen utrymts på grund af Salvius' revers.

[3] STRUCK, *Wilh. von Weimar* s. 133.

billigaste pris köpt lugn voro bland de i Hamburg representerade ständerna jämte Kristian IV men i en helt annan anda ärkebiskopen af Bremen och de båda mecklenburgska bröderna. Af de sistnämnde afreste Johan Albrekt just vid denna tid till Gustaf Adolf för att ställa sig till dennes förfogande (ofvan s. 61—63). Äfven Adolf Fredrik hade stått färdig att helt kasta sig i den svenske konungens armar och endast återhållits af krigslägets växlingar. Johan Fredrik af Bremen slutligen sökte sedan mars månad sin svenske frändes protection "contra quemcunque" (ofvan s. 91). Ännu afgjordare än i Leipzig kunna alltså dessa tre sägas utgöra det svenska partiet. Icke desto mindre önskade de fortfarande ett stöd mot sin mäktige beskyddare i en gemensam sammanslutning af kretsen eller ännu hellre af samtliga protestantiska ständer, hvilken trädde öfver på Sveriges sida. En skillnad fanns dock. Johan Albrekt hade redan beslutat att direkt binda sig vid Sverige och kunde f. ö. på grund af sin frånvaro ej utöfva något inflytande på förhandlingarnas gång. Johan Fredrik af Bremen måste frukta hvarje beslut, som på något sätt bidrog till Danmarks makt, och alltså ställa sig afvisande mot det medel, som ensamt kunnat ge kretsen självständighet[1]. Adolf Fredrik åter liksom hans rådgifvare, ej minst Lohausen, hade gärna litat till Kristian IV, men endast under förutsättning, att denne gjorde gemensam sak med Gustaf Adolf. För en politik, som ej deltog i Sveriges strid, stod han ej att vinna[2], men hans underhandlingar med den danske konungen erbjuda, som det skall visa sig, karaktäristiska vittnesbörd om hans sträfvan att finna förbindelser, hvilka kunde tillförsäkra

[1] Såsom det negativa resultatet senare skall visa, innebar den önskan om Sveriges medling i tvisterna med Danmark, som antyddes för Salvius (*Hist. tidskr. 1910* s. 197), ej beredvillighet till sådana uppoffringar, som ensamt kunnat medföra försoning.

[2] Karaktäristiska för situationen äro t. ex. v. Passows reflexioner i det bref, hvarigenom han (13 maj) underrättade Adolf Fredrik om Kristian IV:s beslut att deltaga i kretsmötet, och ännu mer Adolf Fredriks om än afsiktligt skärpta ord i en skrifvelse t. Fredrik af Holstein-Gottorp, Lybeck d. 4 juni: Får han ej den hjälp, han begärt (jmfr nedan!), vore "unser absehen auf frembde hulf und secours fast einzig und alleine zu richten, welches dan gewisslich zu allem bisshero uns zugestandenen unglück auch die letzte zugab sein wird". (*Köpenhamn, G. A.* N:o 39).

honom självständighet gent emot Sverige. De mecklenburgska hertigarnes instruktion (14 april) uttalar sig med styrka för en kretsförfattning men återspeglar lika litet som öfriga akter af detta slag de motiv, som gjorde en dylik önskvärd för dem. Adolf Fredrik och Johan Albrekt hade utsett sina råd von Passow och Johan Cothmann att företräda dem i Hamburg. De skulle göra sitt bästa att förmå hansestäderna till anslutning, rösta för kretsrustningar och för Mecklenburgs del erbjuda bidrag "pro posse", tills hertigarne åter kommit i besittning af sina länder, ett anbud, som efter hvad det visade sig var afsedt att minska anspråken på de fördrifna bröderna, medan deras lyckligare ställda medständer skulle bära större bördor. Johan Fredrik åter bands af hänsynen till sitt kapitel och af sin medellöshet. Kapitlet rådde honom denna gång endast att rätta sig efter majoriteten. Såsom af hans sändebuds vota framgår, önskade han gemensamma kretsrustningar, och ville liksom mecklenburgarne i möjligaste mån nedpressa sin egen kvot[1].

Det har framgått, att de ständer, som ej af en eller annan anledning drogo sig tillbaka, nu önskade en kretsförfattning men äfven, att bakom denna skenbara endräkt dolde sig väsentligt olika syften. Den oklarhet, hvari Johan Georg insvepte sina afsikter, föranledde emellertid, att alla kunde hoppas hafva honom på sin sida. Följaktligen var det allas önskan att bevara det närmaste samförstånd med den mäktige kurfursten och bidraga till att förverkliga den gemensamma protestantiska politik, som inledts i Leipzig. Man väntade till en början, att Johan Georg skulle taga ledningen och genom sina ombud föra direktoriet på kretsmötet. Det var emellertid ingalunda kurfurstens afsikt att påtaga sig dylika förpliktelser. Fasthållande vid den taktik, som från början lagts till grund för hans förhållande till medständerna, ville han afvakta deras framställningar och stå

[1] Anf. protokoll "wegen des ... leiptzigern convents". De ärkebiskopliga rådens uppgift vid relation inför domkapitlet d. 27 juni, att Johan Fredrik endast genom de andra ständernas påtryckningar förmåtts att samtycka till rustningar, öfverensstämmer otvifvelaktigt bättre med kapitlets önskningar än med verkligheten. Detsamma kan sägas om uppgiften, att det definitiva beslutet måst uppskjutas, emedan Johan Fredrik ej velat förbinda sig till något "ohne zuthuen dero getreuen ertzstiftsstende".

där som den eftersökte, ej som den där själf hade något att vinna. Så undgick han visserligen att engagera sig, men han lämnade äfven fältet fullkomligt fritt åt dem, som täflade med honom om ständernas gunst[1].

Det var naturligt, att Sverige liksom i Leipzig äfven i Hamburg skulle söka vända rörelserna bland trosförvanterna till sin fördel. Faktiskt kom det därvid i strid med både den sachsiska och den danska diplomatiens syften, ehuru det på grund af Johan Georgs passivitet egentligen endast blef motsatsen mot Kristian IV, som satte några märken i kretsmötets historia. Ställningen var i verkligheten långt ifrån klar. Gustaf Adolf hade för att draga de i Leipzig mötande protestanterna öfver på sin sida varit beredd till en samverkan med dem på villkor, som lämnade deras militära och ekonomiska resurser i deras egna händer[2] och alltså stodo i öppen motsägelse mot de kraf, han brukade genomdrifva vid särskilda fördrag med ständerna. Medan Sveriges underordnade agent vid konventet, Chemnitz, längre bibehöll en optimistisk uppfattning af Johan Georgs politik, började emellertid dess förnämligare representant, Solms, hvilken tydligen djupare inträngt i situationen, så tidigt som kort efter ständernas resolution den 8 mars se mörkt på utsikterna att vinna Sachsen för Sverige. Han hade redan då inledt förbindelser med andra ständer och kunde försäkra, att om Johan Georg sveke — "wan er nicht recht fort will" — "etliche fursten sich in eine verfassung pro rege nostro begeben werden", meddelanden, som äro af intresse, då de visa, att dylika planer bragts å bane tidigare än man förut vetat. Johan Georgs löften att värfva

[1] Jmfr t. ex. ofvan s. 96, 101. — Kristian af Lüneburg begärde genom en särskild beskickning Johan Georgs råd med anledning af kejsarens patent mot Leipzigkonventet men erhöll intet annat svar än en afskrift af kurfurstens resolution till det kejserliga sändebudet Hegemüller. (Kristian t. Fredrik Ulrik, Celle d. 20 juni; bilagd är kurfurstens resolution d. 9 juni, *Kalenb.* 12 CII e).

[2] Chemnitz I s. 137; Wittich, *Magdeburg* s. 604; Struck, *Wilhelm von Weimar* s. 92; *Arkiv* II s. 258: "Kur-Sachsen, som . . . då H. K. M. först lät uppdraga honom Magdeburg på den Leipziger conventen . . ."; *Hist. tidskr. 1908* s. 79. — Karaktäristiska för det sätt, hvarpå underrättelsen om Leipzigkonventet mottogs i ledande svenska kretsar, äro följande ord i Salvius' ofta anf. bref t. Grubbe d. 6 jan.: "Si *fœdus* illud successerit, *principes et civitates omnes propensiores* habebimus".

stämde ett ögonblick Solms förhoppningsfullare. Den 19 mars redogjorde han för dem i skrifvelse till Salvius och knöt därtill uttalanden, som lämna ytterligare bevis för att Gustaf Adolf vid denna tid tillämnat de protestantiska ständerna en självständig militärisk uppgift, om de gjorde Sveriges politik till sin: "Wan diese arméen auf den beinen, wird unserm könig möglich sein, in des kaysers land sein folk, alda es sich wol bezalt machen kan, zu fuhren" [1]. Det behöfver knappast påpekas, hvilken betydelse dylika uttalanden ha för det problem, som under den senaste tiden lifligast diskuterats af Gustaf-Adolfsforskningen. Har konungen vid denna tid hyst samma uppfattning.

---

[1] Solms och Chemnitz skrifvelser äro endast bevarade genom utdrag i Salvius' bref t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 20 och 25 mars (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX) men förtjäna trots sitt stympade skick uppmärksamhet, då rapporter från Sveriges representanter i Leipzig eljes ej bevarats. Af intresse är äfven en annan uppgift om Leipzigkonventet, som ges af mecklenburgska källor. Vid Passows relation (ofvan s. 114 anm. p. 5) meddelas sub signo I: "Puncta, wie mit dem konige in Schweden in ein näheres vernehmen zu tretten", förut tryckta af Struck (*anf. arb.* s. 91 anm. 1). Om detta aktstycke berättar Passow i sin relation, att Johan Georgs resolution d. 31 mars "in omnibus et per omnia kurfürsten und stände nicht contentirt, sonderlich in puncto der universalconjunction und dan der correspondentz mit auswertigen potentaten, sonderlich mit Ihre Königl. Mayt zu Schweden, darauf man zum höchsten getrungen. Es ist aber doch dieses dabey woll anzumerken: — — — — — — — — — — — - - —

3. Dass hierauf" konferenser hållits mellan Solms och Chemnitz å ena samt sachsiska råd å andra sidan, hvarvid ifrågavarande "puncta" uppsatts "aber gleichwoll so viel mir wissend nichts gewisses geschlossen sondern nur ad referendum von den schwedischen angenommen worden". Passows uppgift är uppseendeväckande, då såväl Wittich (*anf. arb.* s. 615 anm. 1) som Struck (*anf. arb.* s. 91) med skärpa mot Droysen (*Gustaf Adolf* II s. 295) häfdat, att dessa "puncta" omöjligt kunna härröra från Sachsen, emedan innehållet strider mot Johan Georgs politik. En närmare granskning af Passows uppgift synes emellertid visa, att den ej är tillräckligt korrekt för att kullkasta särskildt Strucks starka bevisföring. Det är nämligen oriktigt, då Passow förlägger affattningstiden efter Johan Georgs resolution af 31 mars. Struck har ovederläggligt uppvisat, att aktstycket funnits affattadt redan mellan 26 och 31 mars. Då det vidare, första gången det anträffas, finnes intaget i en framställning, härrörande ej från sachsiskt utan från ständerhåll, synes det t. v. vara skäl att fasthålla vid Strucks hypotes, att dessa puncta äro resultat af underhandlingar mellan det protestantiska aktionspartiet på konventet och Sveriges ombud. Antagligen ha då svenskarne förelagt slutsatsen (= andra momentet i deras instruktion), ständerna motkrafven.

som Oxenstierna och Horn vidhöllo äfven efter Breitenfeld[1], att Sverige borde vända sig direkt mot kejsarens arfländer, och har han ämnat låta Sachsen och dess medständer själfva lösa de problem, som återstodo "ute i riket", ha i hvarje fall ej planer att organisera ett fast slutet "corpus evangelicorum" under Sveriges direktorium till den grad dominerat hans politik, att en samverkan med Sachsen i för detta acceptablare former varit utesluten.

Försöken att i Leipzig bana väg för ett samarbete mellan Sverige och Sachsen misslyckades emellertid fullständigt. Solms upptog då med all ifver underhandlingarna med olika ständer, som visat sig vara anhängare af ett beslutsammare uppträdande gent emot de katolska makterna. Åtminstone Wilhelm af Hessen samt bröderna Wilhelm och Bernhard af Weimar vunnos nu genom honom för Sveriges sak. Efter mötet uppnåddes ett första resultat: Genom en recess mellan hertig Wilhelm och Solms af den 8 samt fördrag och bifördrag mellan hertigen och landtgrefven af den 22 och 23 april fastställdes villkor, på hvilka de båda regerande furstarne jämte hertig Bernhard voro beredda att ansluta sig till Gustaf Adolf[2]. Till grund för underhandlingarna lades det eventualfördrag, som föregående höst aftalats mellan Sverige och Hessen. Afvikelserna visa på ett karaktäristiskt sätt en principiell sträfvan att tillvarataga ständernas själfständighet gent emot den mäktige bundsförvanten. Tyvärr känna vi ej, i hvad mån de önskemål, furstarne på egen hand fastställde i sina inbördes aftal, förelagts Solms eller af denne gillats. Troligast torde vara, att hans instruktion varit rätt allmänt hållen, hvarför han näppeligen varit befullmäktigad till så stora eftergifter som påyrkades. Att ingå på de särskilda bestämmelserna skulle föra för långt. Här må endast tillåtas att dröja vid en punkt, som direkt berör den nedersachsiska kretsen, helst denna punkt blifvit missuppfattad af Struck. Enligt denne skulle Solms (8 april) åt Wilhelm af Weimar ha öfverlämnat "das Kommando über die Truppen der beiden sächsischen, des fränkischen und schwäbischen Kreises" — "unter Anerkennung der

[1] Geijer III s. 219; Hildebrand, *Sveriges historia* V s. 251.

[2] Struck, *anf. arb.* bil. 3, 4, 5, 6 samt kapitel V.

Oberleitung Gustav Adolfs". Så är emellertid ej förhållandet. De trupper, som genom recessen af 8 april ställas under hertigens befäl, skulle i de nämnda kretsarna värfvas "vor hochstg. ihre konig. majst", alltså för Gustaf Adolfs räkning. De äro ej kretsarnes trupper utan — liksom f. ö. det eller de regementen, hertig Wilhelm den 8 april lofvade att själf värfva — Sveriges, värfvade på svenska patent och med svenska penningar[1]; öfver ständernas trupper har det svenska sändebudet ej förfogat. Utöfver hvad sålunda fastställts går ej öfverenskommelsen af den 22 april. Enligt denna skulle de förbundnas trupper — hvilka enligt aftalet med Solms skulle stå under Wilhelms af Weimar befäl — bestå af de trupper, Weimar och Hessen själfva förbundo sig att ställa (respektive 1,000 man infanteri och 1,000 man d:o + 300 ryttare, väl motsvarande de i Leipzig utlofvade kontingenterna), de trupper, de lofvade värfva för svenska subsidier (respektive 2,000 man infanteri och 2,000 man d:o + 700 ryttare) samt de rent svenska trupperna infanteriregementet Schlammersdorf (2,000 man), kavalleriregementet Uslar (1,000 man) och öfverstelöjtnant Berghövers ryttare (500 man)[2]. Uteblefvo alla svenska bidrag, hade Wilhelm af Weimar att uppsätta de 1,000 man infanteri, han åtagit sig att värfva på egen bekostnad, Wilhelm af Hessen åter att värfva den kontingent, han var skyldig att lämna till kretsen — ej såsom Struck oriktigt tolkar, försöka att vinna dispositionen öfver dennas armé[3] —; dessa trupper

[1] *Ibid.* s. 103—104; Strucks uppgift, att de trupper, Wilhelm af Weimar d. 8 april lofvade att värfva, "genau" motsvarade "den von ihm zu Kassel [22 april] zugesagten kontingent" är ej riktig. Den 22 april lofvade hertigen dels 1,000 man egna trupper, dels 2,000 man, värfvade för svenska subsidier. Det är sistnämnda 2,000 man, som motsvara de den 8 april af hertigen utlofvade trupperna (jmfr nästa anm.). Struck finner det vidare anmärkningsvärdt, att den öfverrenska kretsen "dessen Anschluss doch am sichersten erschien", ej nämnes i recessen, men denna svårighet försvinner, om man fasthåller, att det endast är fråga om svenska värfningar. Att den öfversachsiska kretsen — Johan Georgs krets — som sådan skulle ställa trupper till Sveriges förfogande, kan ej någon ha väntat sig efter Leipzigkonventet.

[2] *Ibid.* s. 107—108.

[3] "Die Verfügung über die Rüstung des rheinischen Kreises zu erlangen" *Ibid.* sid. 108. Struck åberopar som stöd för denna uppgift fördraget af den 23 april (bil. 6). Där tala emellertid hertigen och landtgrefven i ord, som endast tillåta en tolkning, om "unsere in unsern kreisen zu unsern quoten

skulle emellertid ej utan vidare aflämnas till respektive kretsarméer utan om de af kretsarna ej komme att användas till några "goda" ändamål eller rent af komme att brukas mot den svenske konungen, af de båda furstarne hållas i beredskap för att understödja denne (bifördraget af 23 april). Tillträde till förbundet skulle stå öppet för andra ständer, men om någon kretsförfattning under Sveriges ledning eller om kretsarméer, som Sverige kan förfoga öfver och lämna åt en svensk general, är det aldrig tal. — Om alltså hvarken aftalen med Solms eller öfverenskommelserna mellan furstarne själfva hade afseende på de rustningar, som föranleddes af Leipzigbesluten, utom för så vidt det är fråga om Weimars och Hessens egna kontingenter, låg det dock alltför nära till hands att söka tillgodogöra sig de protestantiska ständernas ansträngningar för de förbundnas politik — liksom så många andra ville använda dem för sina syften — för att dylika försök skulle utebli. Wilhelm af Hessen sträfvade, ehuru förgäfves, att exploatera sin krets för sina egna värfningar[1]. Han vände äfven sin uppmärksamhet till den nedersaschiska kretsens förestående konvent. Anledning därtill gåfvo honom Leipzigbesluten själfva, då ju däri samverkan mellan nedersachsiska, öfverrenska och westfaliska kretsarna förordats. Landtgrefven sände Wilhelm Burkhardt Sixtinus till mötet i Hamburg. Hans uppdrag voro, för så vidt de blifvit bekanta, allmänt hållna: Landtgrefven utgick ifrån att den nedersachsiska kretsen skulle uppsätta en själfständig armé — ytterligare ett bevis för att en sådan sammanslutning af kretsar, som Struck antagit, ej förutsatts i öfverenskommelserna mellan Solms, hertigarne af Weimar och landtgrefven — och förordade en planmässig samverkan mellan denna kretsarmé och sina egna trupper[2].

---

und raten ufbrachte regimenter oder trouppen", eller just de i texten angifna truppstyrkorna. Snarare har Struck väl haft i tankarna motsvarande stadgande i fördraget af 22 april (§ 4, s. xxv) — "wir der landgrave unsere angestelte werbung auf das kreisvolk richten und es darbei lassen" — hvilket möjligen kan tolkas på flera sätt. Jag förstår det emellertid så: Vi landtgrefven inskränka våra värfningar till kretskontingenten och låta det därvid bero.

[1] *Ibid.* s. 129 f.

[2] Protokoll och rapporter ang. kretsmötets öfverläggningar d. 16, 23 och 24 maj.

De allmänna sträfvanden, det hessiska sändebudet hade att företräda, anslutning till Sverige med möjligast största självständighet, närmade sig starkt de mecklenburgska hertigarnes och Johan Fredriks af Bremen. Otvifvelaktigt har hans närvaro gifvit denna grupp en värdefull förstärkning, men hade man kommit så långt, att frågan om operationerna blifvit aktuell, hade kuststaternas intressen ej längre kunnat sammanfalla med Hessens.

Omedelbart företräddes Sveriges intressen vid mötet i Hamburg af Salvius. Dennes ställning försvårades i hög grad däraf, att han lämnades utan fullmakt och instruktioner af sin regering. Orsaken härtill var kanske brådskan före Magdeburgs fall, väl ännu mera, att konungens planer just vid den tiden voro stadda i en hastig utveckling. Först då denna nått sitt resultat, kunde man ge Salvius nödiga direktiv, men dessa framkommo ej förr än vid sammankomstens slut. Under denna måste han alltså på eget ansvar handla efter den uppfattning af konungens afsikter, han vunnit genom Sveriges dittills förda politik. Huruvida Salvius insett, att försöken att vinna Sachsen för Sveriges syften strandat, måste lämnas därhän. Tydligt är emellertid, att sådana rapporter som Solms' och Chemnitz' ofvan (s. 127 f.) refererade liksom allt hvad han kan ha erfarit om de underhandlingar, hvilka nyss skildrats, måste ha gifvit honom föreställningen, att Gustaf Adolf gärna samverkade med tyska ständer, som accepterade hans politik, äfven om dessa åt sig sökte vindicera en viss självständighet gent emot Sverige. Utan att ana, att denna politik uppgifvits (jmfr härom nästa kapitel), gör han därför ännu ett försök att realisera den. Typiska uttryck[1] erhöll hans uppfattning t. ex. i hans redan (s. 118) omtalade försök att förmå Hamburg och Bremen att deltaga i kretsmötet i början af maj;

[1] Af andra dylika förtjäna följande kanske att anföras: "Huru mascule the evangelische ständerne hafve sig samptligen i Leipzich resolverat, thet varder E. F. N. seendes af innelagde theres skrifvelser till kejseren och the andelige kurfursterne, hvilken jag här tryckia låtet. Gud gifve, the ville ock så mascule göra" (t. Joh. Kasimir d. 5 maj) eller ". . . da Lubeck sich so trefflichen wol erkleret, habe ich nicht allein ursach, des vorigen unfugs zu vergessen (jmfr ofvan s. 108), sondern auch sie bester massen bei meinem gnädigsten herrn und konig, auch jedermenniglich zu ruhmen und recommendiren" (t. Adolf Fredrik d. 22 maj). Af intresse är äfven det villkor, han uppställde för att ge sitt samtycke till Ratzeburgs neutralisering (ofvan s. 124 anm. 2).

Hessens, stiftet Bremens och Mecklenburgs sträfvanden måste vinna hans sympatier och som en alldeles särskild fördel syntes det honom, då Danmark ett ögonblick tycktes ämna göra gemensam sak med aktionspartiet[1]. Tyvärr känna vi föga hans verksamhet, ty så länge han saknade fullmakt, var han inskränkt till att på enskild väg söka påverka deltagarna i kretsmötet[2].

Till de olika inflytelser, som täflade med hvarandra, kom intrycket af Magdeburgs fall. Det må lämnas därhän, om denna olycka styrkt Kristian af Lüneburg, Hamburg och Bremen att framhärda i sin tvekan. Men för öfrigt bör händelsen, åtminstone efter den första bedöfvande förskräckelsen, snarast hafva manat till en beslutsammare hållning, vare sig man ansåg nödigt att genom aktiva åtgärder drifva katolicismen tillbaka eller endast ville skaffa respekt för sin egen neutralitet. För Kristian IV särskildt måste en politik, som utan Sverige ville häfda evangeliska intressen, ha synts både nödvändigare och möjligare efter en svensk motgång af denna omfattning. Några uppgifter om hur olyckan inverkat på konventets förhandlingar äger man dock ej. Man kan endast konstatera, att dettas beslut fattats med full vetskap om hela dess omfattning[3].

För att sammanfatta: Endast en del af ständerna undandrogo sig att deltaga i kretsens öfverläggningar; bland de representerade önskade alla rustningar, somliga för att demonstrera eller garantera sin neutralitet, andra för att i en själfständig ställning kunna

[1] *Hist. tidskr. 1910* s. 199. Jmfr nedan!

[2] Ett par notiser må anföras, hvilka belysa denna Salvius' verksamhet och samtidigt erbjuda ännu ett bevis för hvad som nyss sagts om hans politik. Han rådde v. Passow och Cothmann att bevilja, ej enligt instruktionen bidrag "pro posse" utan en fixerad kontingent, då eljes kretsmötets resultat kunde äfventyras (v. Passows rapport d. 18 maj), ja, förespeglade rent af Sveriges hjälp att fullgöra förpliktelserna mot kretsen: "Man solle nur zu facilitirung und vortsetzung der sachen etwas willigen, Ihre Mayst. werden E. F. G. nit lassen, so könte auch auf allen fall von ietzo zu werben vorhabenden regimentern es genommen werden" (Lohausen t. Adolf Fredrik s. d.).

[3] Af bref, som återspegla det första intrycket, må anföras Salvius' skrifvelse t. riksrådet d. 18 maj (*Arkiv* II N:o 668) och Aitzemas t. Generalstaterna s. d. (Wittich, *Magdeburg* II s. 5). Jmfr ang. Kristian IV ofvan s. 99 anm. 2. Ej heller den af mig i *Hist. tidskr. 1910* s. 159 uttalade förslagsmeningen, att Kristian IV:s sista votum framkallats af katastrofen, är, som af det följande framgår, riktig.

ansluta sig till Sverige. Det var samma strömningar, som framträdt redan i Leipzig. Oaktadt anhängarna af båda riktningarna satte sitt hopp till Johan Georg, försummade denne att skaffa sig inflytande på förhandlingarna. I stället framträdde Danmark och Sverige. Kristian IV stod neutralisterna närmast, men Danmarks intresse för de större frågorna och hans dynastiska ärelystnad gåfvo hans politik ett aktivare drag, som var dem föga behagligt. Hans verksamhetslust borde ha närmat honom till det andra partiet, men från detta skildes han af sin fiendskap mot Sverige. Ehuru ifrigt eftersökt från båda hållen, blef han därför isolerad och såg sig, utan tillfälle till en självständig positiv insats, mer och mer inskränkt till att motarbeta Gustaf Adolf. Sveriges representant stödde, fullföljande den tidigare svenska politiken, de ansatser till en kraftfull om än gent emot Sverige rätt självständig evangelisk politik, som funnos. Då Kristian IV af mången uppfattades som en representant för en dylik politik, fördunklades i viss mån motsatsen mellan Danmark och Sverige, men det var dock denna motsats, som blef det afgörande draget i kretsmötets historia.

* * *

De officiella förhandlingarna började den 16 maj[1]. Direktoriet fördes, då stiftet Magdeburg ej var representeradt, efter särskild öfverenskommelse mellan de närmast berättigade, stiftet Bremen och hertigdömet Braunschweig, af det förra ståndet[2]. Äfven andra oregelbundenheter förekommo. Mötet kunde därför ej anses lagenligt. På grund af dess extraordinarie karaktär synes man framför den officiella termen "kretsdag", hvilken dock äfven användes, ha föredragit beteckningarna "konvent" eller "möte". Väl af samma orsak ansågos majoritetsbesluten ej förbindande för minoriteten. Arbetsordningen var den vid tyska ständersammankomster vanliga: Direktoriet proponerade, hvarefter hvarje stånd, i samma noga fastslagna ordning som vid verkliga

[1] Enligt protokollen och andra från deltagare i konventet härrörande källor. Salvius' uppgift — d. 15 — (*Arkiv* II s. 259; *Hist. tidskr. 1910* s. 158) är alltså oriktig.

[2] Enl. meddelande af Johan Fredriks ombud vid öppnandet af förhandlingarna d. 16 maj.

kretsdagar, erhöll ordet; vota och diskussionsinlägg sammanföllo. Att följa de omständliga förhandlingarnas gång synes ej behöfligt. Endast de viktigare besluten komma att i korthet behandlas.

Redan första dagen godkändes Leipzigbesluten af samtliga då representerade ständer. Följande dag förklarade äfven Braunschweigs och Hildesheims sändebud omedelbart efter sin admission, att deras städer likaledes gåfvo sitt bifall till dessa beslut. Af de ständer, som ej anslutit sig i Leipzig, hade alltså Kristian IV[1] och Fredrik III samt städerna Lybeck, Braunschweig och Hildesheim vunnits.

Den 18 proponerades frågan, om man skulle betala kontribution till Sachsen eller kretsen själf rusta. Af den öfversikt öfver ständernas syften, som förutskickats, har framgått, att samtliga furstar voro för det senare alternativet. De tre representerade städerna kunde ju däremot endast villkorligt samtycka till detta.

Så långt hade allt gått väl, men då direktoriet nu omedelbart öfvergick till frågan om kvoternas storlek, började svårigheterna. Det behöfdes upprepade omröstningar (18 och 20 maj), innan man ernådde något resultat. Sedan man sammanräknat de anbud, som gjorts i tredje voteringen — normalbevillningen hade då uppdrifvits till triplum triplicatum — befanns det, att kretsarméns storlek skulle uppgå till inemot 6,000 man. I en fjärde votering beslöt man att i hufvudsak nöja sig med detta resultat, hvarjämte furstarne lofvade att så snart ske kunde utskrifva sitt landtfolk (20 maj). Emellertid stod hvad som beviljats icke ens enligt vota obetingadt till kretsens disposition. Så hade t. ex. städerna Lybeck, Braunschweig och Hildesheim erbjudit sina kontingenter endast för 6 månader och dessutom alla tre gjort till villkor, att öfriga hansestäder skulle ansluta sig, de båda sistnämnda äfven att tills vidare få behålla sina trupper till garnisonernas förstärkning, hvarjämte deras vota kunnat afges endast "sub spe rati". Att kalla landtfolket i vapen var under dåvarande förhållanden omöjligt utom i Holstein. Å

[1] Fridericias på Slange-Gram (s. 729) stödda uppgift (I s. 189), att Kristian IV och de flesta öfriga ständer i kretsen aldrig godkänt Leipzigkonventets beslut — en uppgift, som upptages i *Christian den fierdes Breve* (II s. 341 anm. 1) — är alltså oriktig.

andra sidan hoppades man kunna uppdrifva vissa kontingenters storlek. Man beslöt att i skrifvelse (utställdes 24 maj), understödd af Fredrik Ulrik genom särskilda förmaningar å kretsens vägnar, uppmana Kristian af Celle att godkänna mötets beslut och höja sin bevillning — kretsen tillgodoräknade sig efter rustningsbeslutet hans i Leipzig utlofvade triplum simplex — till triplum triplicatum. Rustningsfrågorna öppnade ett tillfälle för Kristian IV att göra sig ständerna förbundna. Det har redan framhållits, att alla de, som af skilda anledningar önskade kretsrustningar, för att bringa dessa till verklig effektivitet ifrigt eftersträfvade den danske konungens anslutning. I viss mån hade ju denne äfven gått ständerna till mötes. Det ansågs emellertid allmänt obilligt, att det jämförelsevis så lyckligt lottade Holstein ej beviljat mer än triplum triplicatum — de gottorpska sändebuden hade på grund af danskarnes instruktion ej heller gått längre —; man fordrade triplum quadruplicatum. Kristian IV:s dynastiska politik föranledde äfven andra anspråk. Hans ombud hade enligt protokollet redan den 18 maj, i första omröstningen om kontingenterna, vid sin bevillning uttalat förhoppningen: "Wan victoria oder amicabilis compositio erfolgen würde, es würden f., st. u. städte auch dahin sehen, dass regis filii bei ihrer erz- u. stifter behalten worden". I nästa votering (20 maj) uttalade sig ständerna om denna framställning. De ärkebiskopliga bremiska ombudens svar var kallt: Samtliga förbehåll — äfven andra dylika hade gjorts — vore att behandla i enlighet med Leipzigkonventets skrifvelse till kejsaren; de gottorpska representanterna funno konungens begäran oväntad och ville ställa sig afvaktande; städerna slutligen synas ej ha gjort något uttalande i frågan. Fredrik Ulriks af Braunschweig sändebud åter sågo tydligen i Kristian IV:s önskningar ett medel att binda honom vid kretsen: De voro visserligen ej instruerade, men funno framställningen billig; konungen borde förklara, hvilka bördor han å sönernas vägnar ville åtaga sig för de områden, dessa gjorde anspråk på. Till samma ståndpunkt anslöto sig de mecklenburgska ombuden, hvilka som nämndt redan ställt sig välvilliga vid Wartenslebens förfrågningar. Braunschweig och Mecklenburg fullföljde ju olika syften, men de önskade båda ifrigt att vinna Kristian IV för sina sträfvanden. Det kan ej nog be-

tonas, att det enda sättet för den danske konungen att utsträcka sitt inflytande hade varit att oförbehållsamt gå dylika tendenser bland ständerna till mötes. Men han kunde ej ansluta sig till någon af de riktningar, som framträdde i kretsen. Resultatet blef också halft. Det väckte en synbar tillfredsställelse, som äfven afspeglas i Salvius' rapport om konventet, då direktoriet den 24 maj kunde meddela, att konungen hade lofvat ge triplum quadruplicatum — hvilket blef Holsteins kvot — men detta offer var ej tillräckligt för att säkerställa kretsrustningarnas framgång och kunde då knappast berättiga honom att hoppas på ett afgörande inflytande. Ej heller förpliktade han ständerna att träda in för sina dynastiska intressen genom bevillningar för de stift, han önskade återvinna för sina söner. Så var det, då konventet ändades, väl så ovisst som vid dess början, om ständerna skulle närma sig Danmark.

Genom de jämkningar, som gjordes i besluten af 20 maj, steg kretsarméns storlek slutligen till inemot 7,000 man, hvaraf emellertid endast 5,000 föllo på de i konventet deltagande och alltså kunde anses verkligen beviljade.

Efter beslutet att värfva kretstrupper fastställde konventet enhälligt, att dessa endast skulle få användas i defensivt syfte (22 maj).

Så snart man öfvergick till frågorna rörande de olika kontingenternas förening till en enhetlig armé, stockade sig emellertid förhandlingarna fullständigt. Protokollen upplysa ej om orsakerna härtill; man förebär endast oföränderligen "defectum mandati". Detta är väl riktigt, men det måste dock finnas en grund till att man gick ur vägen för dessa frågor. Och denna är utan tvifvel, att det just var i dem, de skilda syftena med rustningarna gjorde sig gällande.

Af största intresse är frågan om högsta befälet öfver kretstrupperna. Här ha olika förslag varit å bane. Kristian IV lär ej ha önskat posten som kretsöfverste, antagligen emedan han, så oviss som ställningen var, ej velat mot Lybeckfredens bestämmelser öppet inblanda sig i tyska angelägenheter. Från svensk sida hade man gärna sett, att valet fallit på Adolf Fredrik af Mecklenburg, men det synes dock ovisst, om Salvius under konventet haft någon kännedom härom. Adolf Fredrik själf föror-

dade Fredriks af Goltorp val[1], ett förslag, som naturligtvis har sin grund i hans konstanta sträfvan att vinna hertigen och Kristian IV för sin aktionspolitik. Säkerligen ha äfven andra syften, som vi ej känna, gjort sig gällande. Diskussionen rörde sig emellertid hufvudsakligen kring formella frågor. Resultatet blef (22 maj), att afgörandet skulle äga rum på en ny sammankomst i Hamburg den 26 juni. För att undvika tidsförlust, borde värfningarna redan under mellantiden påbörjas.

När man väl inslagit på förhalningsvägen, gick det lätt att äfven skjuta andra besvärliga frågor ifrån sig. Vid mötets slut hade man utarbetat en lista på ej mindre än 11 punkter — "capita deliberationis" — som skulle underställas principalerna[2]. Utom frågor rörande den militära organisationen (§§ 2—6), fälttågsplanen (§ 8) och högsta befälet öfver kretstrupperna (§ 1) upptogos spörsmål om inrättandet af ett "consilium formatum militare", som skulle stå vid högste befälhafvarens sida (§ 7), om det i Leipzig beslutna förtroenderådet eller "trängre utskottet" (§ 10) samt om förhållandet till främmande makter (§ 9), särskildt Sverige (§ 11). De båda sistnämnda punkterna förtjäna att mera ingående uppmärksammas. Sixtinus, landtgrefvens sändebud, hade efter en i allmänna ordalag hållen proposition den 16 maj fått vänta på svar; först sedan öfverläggningarna nått sitt resultat, ville man taga ställning till hans yrkanden. Den 22 maj, då det redan var påtagligt, att mötet ej skulle kunna nå fram till definitiva beslut, upptog direktoriet frågan. Voteringsordningen medförde, att jämte Fredrik Ulriks ombud representanterna för de ständer, som stodo Sverige närmast, ärkebiskopen af Bremen och de båda mecklenburgska hertigarne, först erhöllo ordet. Det var då naturligt, att sympatier för landtgrefven till en början behärskade förhandlingarna. Men när turen att yttra sig kommit till Holstein, omkastades stämningen. Kristian IV:s ombud utverkade uppskof till följande dag; då

[1] *Hist. tidskr. 1910* s. 164, 193; v. Passow t. Adolf Fredrik d. 20 maj.

[2] Tryckt i *Christian den fierdes Breve* II s. 368 f., vänstra spalten. Mitt antagande i *Hist. tidskr. 1910* (s. 180 anm. 2), att de ifrågavarande öfverläggningspunkterna ej härrörde från första konventet, är oriktig; förutsättningen därför, att Salvius ej gjort någon framställning till mötet, bortfaller också, som nedan skall visas.

fäste de kretsmötets uppmärksamhet på att det vore oklokt att förbinda sig med landtgrefven nu, emedan Tilly just vändt sig mot hans land: Det vore föga hedrande att lofva hjälp, om man ej kunde uppfylla sitt löfte. Dessa invändningar ha påtagligen gjort det största intryck.

Man beslöt (23 maj) att ytterligare höra Sixtinus genom en deputation. Då denne därvid endast förklarade, att hans herre af kretsen väntat förslag om "media conjunctionis", nöjde man sig (24 maj) med att hänvisa landtgrefven till nästa möte. Något annat resultat hade väl efter konventets förlopp knappast kunnat komma ifråga, äfven om ej det danska inlägget varit. Episoden förtjänar därför uppmärksamhet mindre på grund af sin verkan än såsom ett typiskt symptom af den danska politikens sträfvan att motarbeta Gustaf Adolf.

Ännu klarare framträdde samma sträfvan i allt som direkt berörde Sverige. Den 23 maj öfverlade man om hur man skulle kunna förmå de ständer inom och utom kretsen, som väntats men uteblifvit, att låta representera sig vid nästa möte; öfverläggningen resulterade i, att vissa ständer erhöllo i uppdrag att påverka de frånvarande. Vid Hamburg omnämnde då de danska ombuden Salvius' påtryckningsförsök och påminde med anledning däraf, att framställningar till staden borde göras af de båda evangeliska kurfurstarne men ej af svenske konungen.

Det blef alltså ej fördoldt, att en djupgående motsats fanns. Passow skref (22 maj) till sin herre, att om konjunktionen med Sverige komme före, kunde man ej veta, "ob es sine offensione wird abgehen; der feder darf ich die particularia nicht trauen". Emellertid ställdes frågan aldrig på sin spets, då Salvius, som ju saknade kreditiv, måste inskränka sig till ej officiella påminnelser. Strax innan ständerna åtskildes, mottog han från Chemnitz, samme agent, som företrädt Gustaf Adolf i Leipzig, en försenad underrättelse, att Chemnitz vore att förvänta till nedersachsiska kretsens möte. Ehuru de egentliga öfverläggningarna voro afslutade redan föregående dag, meddelade Salvius direktoriet detta. Något beslut kunde naturligtvis ej ifrågakomma, men man tillade i listan öfver de ärenden, som skulle behandlas vid nästa möte, den sista punkten, hvari Salvius' framställning refererades. Honom själf meddelade man, att kretsständerna

"à part, dock allenest in genere", beslutat hålla "godt förstånd och correspondence" med Gustaf Adolf men uppskjutit "special-conditiones och pacta" till nästa konvent[1].

Från sina utgångspunkter måste Salvius finna konventets resultat, sådant det framställdes för honom — att "kungen i Danmark och the andra niedersächsische kreisständerne vele nu själfve ränsa kreisen" — tillfredsställande nog. Särskildt var han nöjd med Danmarks hållning. I hans skildring d. 24 (26) maj framstår Kristian IV som den pådrifvande, hvilken i allt "sig kristeligen och väl resolverat". Gustaf Adolf behöfde endast "poussera" honom med stiften, förhjälpa honom till en försoning med Johan Fredrik af Bremen och förtroligt samråda med honom om Hamiltons landstigning, så skulle han säkerligen sluta formligt fördrag med Sverige. Kanske ha de danska diplomaterna själfva ingifvit Salvius dylika förhoppningar för att han ej skulle motarbeta deras syften. Säkert är, att det är det protestantiska aktionspartiets, särskildt hertig Adolf Fredriks önskningar, som återspeglas i hans förslag och meddelanden. Hvad här kunnat framläggas af källorna har visat, att verkligheten var en helt annan.

Konventets beslut sammanfattades ej i någon recess, men dess viktigaste resultat meddelades genom en — den 24 maj daterad — skrifvelse Johan Georg, den protestantiska sammanslutningens hufvud[2].

Den 24 maj slutade konventets officiella öfverläggningar. Den 26 lämnade ombuden Hamburg.

[1] Den 11 punkten tillades så sent, att den ej influtit i alla afskrifter af öfverläggningspunkterna, t. ex. ej i de vid v. d. Lanckens egenh. protokoll bilagda "capita discutienda". — *Hist. tidskr. 1910* s. 196; I v. Passows och Cothmanns relation heter det, att Salvius "bei dem directorio gewesen und wegen der conjunction des niedersächsischen kraises mit Ihr Kön. Mt. zu Schweden anregung gethan und sich desswegen zur communication und tractation erboten, so hat auch das directorium beim beschluss dieser consultationum solches proponiret, ist aber bis auf künftige zusammenkunft verschoben worden".

[2] Kopior flerstädes, t. ex. *Celle* 4: I: 16.

III.

Sverige börjar motarbeta tredje-partipolitiken.

»Norma futuraram actionum». — **Fördraget med Johan Fredrik af Bremen den 23 juni 1631. — Andra kretsmötet i Hamburg. — Underhandlingar med Kristian af Lüneburg och Kristian IV. — Fördraget med hertigarne af Mecklenburg den 29 februari 1632.**

(Maj 1631—mars 1632).

Hamburgkonventets resultat måste betecknas som ytterst torftigt, vare sig man tänker på beslutens innehåll eller utsikten, att de skulle kunna förverkligas. Hvad som beviljats, var "derogestalt auf schrauben gestellet, dass man nicht weiss, was man sich darauf zu verlassen". Och svårligen hade ens detta beviljats, om man ej gått ur vägen för alla frågor, i hvilka de olika afsikterna måste brytas. Skulle de gemensamma intressena visa sig starkare än motsatserna, äfven då de stridiga frågorna till slut måste behandlas? Redan dessförinnan kom det första profvet, dock utifrån och därför mindre farligt.

Ferdinand II hade med anledning af Leipzigkonventet den 4 maj utfärdat "monitorier" — befallning att träda tillbaka från förbundet — och "avocatorier" — förbud att värfva och taga värfning för dess räkning — hvilka den 21 maj framkommo till Hamburg och ungefär samtidigt nådde Lybeck. De skarpa förmaningarna kunde ej undgå att göra intryck. Å andra sidan måste ett dylikt ingrepp mot hvad ständerna betraktade som sina lagliga rättigheter uppväcka deras missnöje, en stämning, som Salvius ej försummade att underblåsa[1]. Kretsens furstar voro ej sinnade att ge efter, men för städerna var frågan så

[1] Kejsarens skrifvelser hos Londorp (IV s. 152—159), likaså staden Hamburgs recepisse 27 maj/6 juni (ibid. s. 188); *Hist. tidskr. 1910* s. 198.

mycket allvarsammare. Skulle man anslå kejsarens plakat? Eller skulle man utsätta sig för det straffhot, denne låtit åtfölja sina befallningar? "Resolutio difficilis", heter det i Lybecks rådsprotokoll den 23 maj. "Lupum auribus tenemus. Schlagen wirs nicht an, so ist die comminatio da, thun wirs, so improbiren wir den Leipzischer schluss und haben wir die schweden uf den nacken"; hur skulle det då gå med stadens Östersjöhandel? Man ville först öfvertyga sig om hvad man hade att vänta af kretsständerna. Följande dag förelade Lybecks sändebud konventet frågan. Detta skärskådade den ingående från rättsliga och andra synpunkter. Man beslöt att ej låta skrämma sig ifrån Leipzigförbundet och meddelade Johan Georg, hvad som förefallit. Äfven Lybeck anslöt sig till detta resultat men förbehöll sig att få konferera med öfriga städer.

Lybecks, Hamburgs och Bremens delegerade möttes åter i Hamburg någon af de första dagarna i juni. Wittich har framställt hvad som nu följde som en formlig kapitulation från städernas sida. Så var dock ej förhållandet. Man insvepte väl i sitt svar (af 8 juni) afslaget i ödmjuka vändningar och undanflykter, men Lybeck återkallade ej sina löften till kretsen, och kejsarens patent blefvo ej anslagna i hansestäderna[1].

Om man än torde kunna taga för gifvet, att kejsarens ingripande ökat den vacklan och obeslutsamhet, som i allt för rikt mått ändå fanns, visade det sig dock vida farligare, när de söndrande krafterna inom det protestantiska lägret började sitt spel i kretsen. Den föregående framställningen har hvilat på

[1] Hamburgs borgmästare och råd till Bremens, att Lybeck önskar ett möte i Hamburg, koncept till svar därå d. 31 maj samt instruktion för A. von Bobart och Liborius von Lyne d. 2 juni: Lybecks ombud vid kretsmötet ha uttalat, att man ej kan anslå mandatet; är detta Lybecks och Hamburgs mening, påyrkas helst en gemensam, eljes likalydande skrifvelser till kejsaren, däri hufvudvikten lägges på omöjligheten, ej på försvar af Leipzigbesluten. Anslår endera eller båda de andra städerna plakaten, gör Bremen det äfven (*Bremen* X 1 l.). Förslag till skrifvelse till kejsaren (*Lybecks rådsprot.* d. 1 juni) — Lybecks borgmästare och råd t. Hamburgs d. 8 juni: Öfversända den vid konferensen i Hamburg beslutna skrifvelsen till kejsaren (dat. d. 8 juni; kopia *Bremen* X 1 l.) och skrifvelse till städernas agent i Wien att undertecknas (*Lybeck, N. S. Kreis* XXVIII. Jmfr *rådsprot.* d. 10 juni). Agentens rapport, Wien d. 7/17 juli (kopia, *Bremen* X 1 l.) — Wittich *Magdeburg* s. 670.

åsikten, att Gustaf Adolf under vissa förutsättningar kunnat vid sin sida respektera sammanslutningar af de protestantiska ständerna, äfven om dessa bevarat en icke obetydlig självständighet gent emot Sverige. I Leipzig sattes denna politik på ett afgörande prof och misslyckades, men samtidigt framkallade Johan Georgs hållning det missnöje bland de mera utpräglade protestanterna — främst Wilhelm af Hessen och Wilhelm af Weimar — som Gustaf Adolfs sändebud begagnade vid sina stämplingar under och efter mötet. Konungen själf drog i fullaste mått konsekvenserna af Johan Georgs afvisande hållning, i det han föresatte sig att taga ledningen af de strömningar inom Tysklands protestantiska värld, som kurfursten sökt vända i en för honom ogynnsam riktning. Han vill nu ej längre veta af något ständerförbund, som ej underordnar sig hans diktatur. Det protestantiska Tysklands militära och ekonomiska resurser skola ställas till hans förfogande och ledningen af diplomatien läggas i hans händer, tills kriget slutats med protestantismens fullständiga seger. Hvad sedan skall ske, säges ej. Här ha gissningarna fritt spelrum. Man vet, att Gustaf Adolf längre fram, efter de stora segrarna, då organisationen börjat växa sig stark, hvälft förhoppningar att kunna göra den permanent, kunna bevara den väldiga maktkoncentrationen äfven efter freden. Dylika planer kunde emellertid då ej upptagas till förverkligande utan att öfverge den fördragstyp, hvilken den svenska diplomatien efter Leipzigkonventet uppställde som norm för alla öfverenskommelser. Ett synes i hvarje fall visst, Gustaf Adolf kan ej ha tänkt sig att afstå från ställningen som "neu evangelisch haupt" — "finis ultimus omnium actionum" — till förmån för Johan Georg eller någon annan, om han en gång vunnit en makt, som satte honom i stånd att diktera sin vilja för ständerna. Men något svar på frågan, hur han våren 1631 ämnat organisera Sveriges inflytande efter freden eller tänkt sig det romerska rikets framtid, har han ej gifvit.

Emellertid, framtidens uppgifter må ha varit hvilka som helst, ögonblickets voro stora nog. Johan Georg måste trängas tillbaka från den ledareroll, han betraktade som sin och Gustaf Adolf nu kräfde. Då den med Gustaf Adolfs syften oförenliga anda, som behärskade den sachsiska politiken, tydligtvis i allt för hög grad

genomsyrat Leipzigförbundet, måste detta sprängas och ersättas med en ny, effektivare sammanslutning. Här mötte emellertid den svenska diplomatien det ömtåligaste problem. Illusionen, att samförstånd eller åtminstone samstämmighet i afsikter rådde mellan Sverige och förbundet, fanns inom och utom den protestantiska världen och utgjorde ett mycket väsentligt moment i Gustaf Adolfs ställning i Tyskland. Det var en fördel, som Sverige ej kunde förspilla. Ständernas ansträngningar att finna sig själfva tillrätta måste därför få ha sin gång, men under tiden ville Gustaf Adolf söka binda dem hvar för sig vid Sverige genom särskilda fördrag. Formen erbjöd den fördragstyp, han förut följt vid sina underhandlingar med enskilda ständer, såsom den utbildats i den s. k. hessiska eventualkonfederationen. När samtliga stater, den ena efter den andra, underkastat sig dess villkor, skulle det protestantiska Tyskland vara sammanslutet i en enhetlig författning och Gustaf Adolf, i hvarje särskildt fördrag erkänd som direktor, utan vidare framstå som "neu evangelisch haupt". Efter Leipzigkonventet tar sig denna politik med växande bestämdhet uttryck i spridda åtgärder och uttalanden. I början af maj har den mognat till full klarhet, och Gustaf Adolfs sekreterare Steinberg får då sammanställa dess principer till ett rättesnöre i den nya situationen — "norma futurarum actionum" [1].

Man känner endast i ett särskildt fall den användning, det märkliga aktstycket fick. Det öfversändes (11 maj) till Salvius för att ge honom inblick i den nya riktningen och af honom tillställas Camerarius. I ett par samtidiga skrifvelser (af 5 och 11 maj) inskärptes ytterligare planens hufvudpunkt — att det hessiska fördraget skulle läggas till grund för alla öfverenskommelser, alltså Sveriges absoluta directorium med hvad däraf följde energiskt genomföras — hvarjämte närmare anvisningar om taktiken lämnades. Som den centrala uppgiften för den svenska diplomatien uppställdes att söka vinna Brandenburg och genom detta Sachsen. Lyckades Gustaf Adolf häri, skulle det naturligtvis bli afgörande för öfriga protestanters hållning. Salvius borde därför söka väcka den föreställningen, att hans herre

[1] Tryckt i *Hist. tidskr. 1911* s. 199—204; Jmfr därtill *Hist. tidskr. 1908* s. 80—83, *1910* s. 160 f., där problem, som här endast kunnat antydas, diskuteras.

snart kunde väntas blifva ense med de båda kurfurstarne, och sedan bruka detta och Sveriges framgångar hos enskilda ständer inom och utom kretsen "till argument, singulos med oss att alliera". Man ansåg det i högkvarteret omöjligt att vinna kretsmötet som sådant — "totum collegium" — men Salvius skulle inom sitt verksamhetsområde lika litet som den svenska diplomatien eljes träda i direkt opposition mot de tyska protestanternas sammanslutningssträfvanden. Tvärtom borde han, på samma gång som han sökte vända ständernas intresse ifrån dessa och till förbindelsen med Sverige, äfven vid dem på bästa sätt tillvarataga sitt lands intressen. Han skulle t. ex. försöka lägga dispositionen öfver de maktmedel, kretsen eventuellt kunde uppbringa, i händerna på ett Sveriges pålitliga redskap genom att verka för hertig Adolf Fredriks val till kretsöfverste[1]. Magdeburgs fall kunde ej förmå konungen att uppgifva afsikter, som med sådan nödvändighet framvuxit ur förhållandena själfva, men han har modifierat sina anspråk för att underlätta trosförvanternas anslutning i ett ögonblick, då han bättre än någonsin behöfde dem[2]. Kort efter olyckan förelades honom de villkor, Wilhelm af Weimar och Wilhem af Hessen uppställt för ett förbund med Sverige. Resultatet af underhandlingarna med deras utskickade är i själfva alliansfrågan ej direkt kändt, men det måste anses nästan bevisadt, att konungen i allt hufvudsakligt accepterat de båda furstarnes önskningar. Ehuru Sveriges directorium ej var uppgifvet, hade Gustaf Adolf därmed afstått från flera af de kraf, som i eventualkonfederationen väsentligast bidragit att förläna detta directorium dess karaktär af militärdiktatur. Och det var ej en eftergift blott i ett enstaka fall. Konungen sände (22 maj) omedelbart det nya fördragsutkastet till Salvius och befallde honom att följa detta i stället för even-

[1] *Hist. Tidskr. 1910* bil. 1, 2. Ofvan s. 137.

[2] Att, såsom Struck (*Gustav Adolf* s. 38 f.) framhållit, efter Leipzigkonventet en viss vacklan i konungens förhållande till de båda kurfurstarne kan urskiljas, allteftersom Sachsens hållning synes mer eller mindre tillmötesgående, är tydligt. I hvad mån han under de svåra dagarna närmast efter Magdeburgs fall för att locka kurfursten in i striden kunnat ge vika för dennes anspråk på ledareställningen bland de protestantiska ständerna, kommer väl alltid att bli en öppen fråga, då Johan Georgs politik aldrig lät den bli aktuell.

tualkonfederationen vid underhandlingarna i nedersachsiska kretsen. Samtidigt förklarade han sig beredd att, om ständerna på dessa villkor anslöte sig till honom, "till deres hjelp och försvar de hameltonische trouppar med dem, vi thertill värfva, låta blifva employerede". De allmänna uttrycken säga oss ej bestämdt, hur förhållandet mellan ständernas armé och Sveriges hjälptrupper skulle ha ordnats[1]. Hvilka eftergifter konungen än kan ha varit beredd att göra, var det emellertid ej hans afsikt att släppa kontrollen öfver hvad som skedde i de viktiga kustländerna. Salvius föreslog (24 [26] maj) under det intryck af Danmarks och kretsständernas lojala afsikter mot Sverige, man förstått att inge honom, att Gustaf Adolf skulle draga till sig den hamiltonska kåren och öfverlämna åt intressenterna själfva att befria sig från fienden. Denna plan förkastades emellertid alldeles af konungen (8 juni). Han ville afstå från att ingripa i Nedersachsens angelägenheter, endast om kretsständerna gjorde sig så starka, att den svenska kontingenten stode maktlös, i fall de sökte emancipera sig — ej vore "bastant, emot kreussens macht, så frampt ständerne sig samma trouppar ville opponera, sig att defendera och ther stabiliera". Då skulle Salvius träffa sådana anstalter, att de engelska trupperna utan slitningar kunde föras genom kretsen till den plats, Gustaf Adolf anvisade[2].

Samma medvetna afsikt att i sista hand behålla det afgörande ordet, som genomgår föreskrifterna om förhållandet till kretsen i dess helhet, återfinnes äfven i de särskilda befallningar, Salvius erhöll om förbindelserna med Danmark. Trots förslaget om Adolf Fredriks val till kretsöfverste hade Gustaf Adolf redan den 11 maj förklarat, att han ingalunda ville stå i vägen för Kristian IV, om denne eftersträfvade uppdraget. Salvius borde

[1] Struck, *Wilhelm von Weimar* s. 108 f.; *Hist. Tidskr. 1910*, bil. 3. Man kunde hoppas, att genom Salvius' underhandlingar efter mottagandet af skrifvelsen af 22 maj få upplysning om de modifikationer, Gustaf Adolf accepterat i det hessiska fördraget, men denna utväg sviker af skäl, som strax skola utvecklas (s. 151).

[2] *Hist. tidskr. 1910* bil. 5; Kreditiv för eventuella underhandlingar med Kristian IV om Hamiltons marsch till hufvudarmén d. 6 juni (*Salvii saml., Bref fr. kongl. huset*). Leslie, som just stod i begrepp att tillträda uppdraget som Sveriges representant vid Hamiltons armé (jmfr nedan), erhöll liknande, ehuru försiktigare formulerade föreskrifter (Droysen, *Schriftstücke* s. 209).

i stället i så fall ge honom sitt understöd för att på detta sätt inveckla honom i de tyska striderna. Det är emellertid karaktäristiskt, att detta medgifvande göres i samma bref, som åtföljer "norma futurarum actionum". Hade det lyckats att binda ständerna på de villkor, som däri föreskrifvas, hade kretsöfversteskapet väl kunnat kompromettera Kristian IV i de katolska makternas ögon men näpperligen gifvit honom något verkligt inflytande. Gustaf Adolf ville vinna honom ej så mycket genom att bjuda Danmark en maktställning i tyska riket som fast mer genom att tillmötesgå det danska konungahusets dynastiska intressen. Det är berättadt (s. 90—92), hur planerna på landstigningen i stiftet Bremen kommit i kollision med tidigare försök i denna riktning. Sverige hade då ej visat mycken respekt för den danske konungens känslor. Ännu den 21 april skref Grubbe som sin mening till Salvius, att han borde binda Bremen så snart som möjligt, så att intet hinder kunde komma emellan. Kristian IV skulle, om han ville "göra godt", behandlas förekommande, "allenast hvad till K. M:ts tjänst kan . . . vid Bremen blifva förebyggdt, thet blifver allt in lucro"[1]. Under konventet vann emellertid Salvius någon inblick i de försök att åstadkomma en försoning mellan Johan Fredrik af Bremen och Kristian IV, som inledts genom Wartensleben (ofvan s. 100 f.). Liksom i allmänhet vid denna tid motsättningarna bortskymdes för den svenske residenten, fick han det intrycket, att äfven ärkebiskopen och hans omgifning eftersträfvade en dylik uppgörelse. Gustaf Adolf ställde sig nu — efter Magdeburgs fall — ej längre afvisande mot försoningsplanerna såsom i mars, då de ju emellertid otvetydigt haft karaktären af en mot Sverige riktad intrig. Han befallde (22 maj) Salvius att ge Kristian IV de mest lugnande försäkringar om Sveriges afsikter. Salvius skulle vidare inställa sig vid underhandlingarna mellan den danske konungen och Johan Fredrik, erbjuda medling och understödja allt, hvad den förstnämnde syntes åstunda, blott ärkebiskopen såsom Gustaf Adolfs "farbroder"(!) bibehölles vid ostörd besittning af stiftet i lifstiden och ej på något sätt sårades. Men att — såsom Salvius 24 (26) maj föreslog (ofvan s. 140) — inlåta sig på under-

[1] *Riksreg.*, dat. Stettin, där Grubbe kvarlämnats (*Arkiv* I N:o 287).

handlingar om förbund med Kristian IV fann Gustaf Adolf ej lämpligt: "Vill konungen något göra till saken, så gör han thet snarare utan vår påminnelse", skref han (8 juni) med klar blick för de motiv, som lågo bakom den danska politiken. Det kan emellertid knappast ha synts honom utan värde, att Sverige på detta sätt ej behöfde göra anbud eller framkalla fordringar under en situation, som ej var till dess fördel[1].

De underhandlingar, Salvius nu inledde, måste ses mot bakgrunden af Gustaf Adolfs egna åtgärder. Magdeburgs fall afbröt naturligtvis framryckningen mot Elbe, som, lyckligt genomförd, säkerligen hade blifvit af afgörande betydelse för händelsernas utveckling i Nedersachsen. Gustaf Adolf uppgaf dock ej sina syften. Redan den 29 maj skref han till Salvius vid rykten om Tillys afsikter mot Hessen, att han, om Tilly gåfve honom tillfälle därtill, ämnade sätta sig fast vid Elbe och söka samverkan med lüneburgarne, mecklenburgarne och Hamilton; August af Sachsen-Lauenburg borde skrämmas att upplåta Ratzeburg[2]. Emellertid upptogs konungen under den närmaste tiden af uppgiften att militäriskt och politiskt trygga sin operationsbas. Arméns ställning vid Oder och Havel förstärktes. Georg Wilhelm nödgades utan hänsyn till Leipzigförbundet att (10 juni) afgifva en revers, som för ögonblicket faktiskt ställde hans kurfurstendöme till Sveriges disposition. Från Berlin skyndade Gustaf Adolf till Pommern. Där möttes han af underrättelsen, att Greifswald kapitulerat (15 juni). Nu var ryggen fri. Offensi-

[1] *Hist. tidskr. 1910* s. 194—195, 200; Kreditiv för Salvius t. Kristian IV d. 23 maj (*Riksreg.*).

[2] *Riksreg.*; Äfven förut (anf. bref af 22 maj, *ibid.*) hade Gustaf Adolf riktat sin uppmärksamhet på staden Ratzeburg. Med anledning af Gustaf Adolfs plan att rycka fram till Elbe motsatte sig Salvius Adolf Fredriks önskan att sända sina värfvade soldater till Rügen — för att lätta underhållsbördan — samt begärde hertigens understöd "wegen Ratzeburg" och hos Kristian af Lüneburg (odat. memorial t. en af hertigens rådgifvare, *Schwerin, Inv. host.* vol. XI). Af hertigens bref t. Gustaf Adolf d. 21 juni framgår, att han kvarhöll trupperna i beredskap, dock under betonande af svårigheterna (odat. konc. *ibid.* med anteckning, att brefvet afgått i två exemplar d. 22 och 23 juni; Gustaf Adolfs svar, Tangermünde d. 3 juli, *ibid.* vol. IX). — Ett kreditiv från hertig August t. Salvius för Dr. Germersson, syndicus i Hamburg och sachsen-lauenburgskt råd, Ratzeburg d. 19 juni 1631, antyder möjligtvis, att Salvius framfört Gustaf Adolfs önskningar. Jmfr vidare ofvan s. 124 anm. 2.

ven kunde åter börja: Tott fick order att bryta in i Mecklenburg; den 2 juli gick Gustaf Adolf öfver Elbe, den 13 stod han i Werben, behärskande floden långt uppåt och nedåt. Han kunde nu efter omständigheterna bjuda handen åt Johan Georg af Sachsen, om denne drefs i Sveriges armar, åt de mecklenburgska hertigarne eller åt Hamilton, om landstigningen vid Nordsjökusten blef verklighet[1].

* * *

Efter de misslyckade danska försöken att vinna Johan Fredrik af Bremen i mars (ofvan s. 89) kunde denne nästan betraktas som Sveriges erkände anhängare. Det återstod endast ett draga konsekvenserna: Att ärkebiskopen öppnade striden med de katolska och afslöt formligt förbund med Sverige. De sista dagarna af april sände Gustaf Adolf Alexander Leslie till stiftet Bremen för att bereda vägen för Hamilton, framförallt genom att, då de holländska planerna nu strandat (ofvan s. 72), värfva trupper, som skulle vara i beredskap att förena sig med denne vid hans landstigning. Johan Fredrik skulle han lofva Sveriges protektion; i gengäld borde denne förmå staden Bremen att intaga 1,000 man obeväpnade trupper och själf upplåta stiftet för de svenska värfningarna. Ärkebiskopen accepterade naturligtvis med glädje Gustaf Adolfs löfte och började äfven förbereda egna värfningar. Däremot ansåg han sig tillsvidare ej kunna tillmötesgå de yrkanden, konungen framställt. Stiftet vore så fullständigt i de ligistiska truppernas våld, att några värfningar för Sveriges räkning ej kunde ifrågakomma. När det befriats, skulle det i möjligaste mån stå till Gustaf Adolfs disposition. På det bestämdaste afrådde han att ens ge staden

[1] *Arkiv* I s. 464, 759, II s. 280; Lützow III s. 266, referat af Gustaf Adolfs anf. skrifvelse af 3 juli, som dock är oriktigt i den viktigaste punkten. Konungens afsikt var att själf bege sig till Mecklenburg och lämna Banér befälet öfver armén vid Elbe, ej som Lützow uppger, tvärt om. Kristoffer Zülow, officer i mecklenburgsk tjänst, t. Adolf Fredrik, Werben d. 18 juli: 2,000 man och åtskilliga "strussar" med artilleri voro redan kommenderade till "fernere expedition gegen Mecklenburg", då andra underrättelser föranledde Gustaf Adolf att rycka ut med kavalleriet [till öfverrumplingen af Tillys kavalleri vid Wollmirstadt] (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX).

Bremen del af konungens fordringar: Staden vågade ju ej göra gemensam sak med sina medständer; genom sådana yrkanden, som de svenska skulle intet ernås, endast hufvudsaken, att vinna den för Leipzigförbundet, förhindras — ett uttalande, som säkerligen ej bör betraktas som en förevändning utan är en återklang af den optimistiska uppfattning af den sachsiska politikens förhållande till Sverige, som i vissa kretsar gjort sig gällande under konventet i Hamburg. Leslie följde rådet och afstod från att träda i officiell förbindelse med staden; sitt kreditiv höll han tillsvidare tillbaka. Genom detta resultat såg han sig emellertid äfven ur stånd att fullgöra sitt militära uppdrag, hvarföre de trupper, som lofvats Hamilton, aldrig kommo att uppsättas[1].

"Summan är then", skref Salvius med anledning af Leslies underhandlingar, "så snart vi komma med bastant folk an, så hafve vi erkebispen och i det närmeste staden till vår villie". Hvad ärkebiskopen beträffar, var detta otvifvelaktigt riktigt. Salvius mötte ej några svårigheter, då han efter Hamburgkonventet skyndade till Bremen för att afsluta det formliga förbundsfördraget. Det är dagtecknadt den 23 juni. Underhandlingarna togo vid pass 14 dagar i anspråk[2]. Om deras förlopp känna

[1] Gustaf Adolfs fullmakt för Leslie att vara "chergiant-major-general" vid Hamiltons armé d. 28 april (*Lat. och tyskt titularregister*); Gustaf Adolf till borgmästare och råd i Bremen, Frankfurt a. d. O. d. 28 april (*Bremen* X 1 k., ad. k—n med anteckn.: "Præsenti 24 martis A:o 1632 . . . durch herrn Salvium); Närmare upplysningar om värfningsplanerna i konungens bref t. Salvius d. 26 april (*Riksreg.*); Anvisning på penningar åt Leslie d. 27 april (*Ibid.*). Johan Fredrik till Gustaf Adolf, Bremen den 22 maj, svar å skrifvelse med Leslie af den 28 april; (*Germanica* D III; I *Hist. tidskr. 1910* s. 167 anm. 1 har jag förbisett, att Leslies framställning nämnes i ärkebiskopens bref). Med anledning af ärkebiskopens svar befallde Gustaf Adolf Leslie att resa till England och förmå Hamilton att verkställa hans planer; konungen ville sända honom trupper från hufvudarmén, hvarför Leslie i England borde värfva folk för att ersätta dessa. (T. Leslie d. 7 juni, Droysen, *Schriftstücke* s. 209—210, t. Salvius d. 8 juni, *Hist. tidskr. 1910* s. 200; *Riksreg.*; ofvan s. 149). Leslie hade, då redan hans ursprungliga instruktion ålade honom att vid nu inträffade eventualitet resa till England, redan gjort detta (ofvan s. 92 anm.; *Ox. skr.* II: 9 s. 428) — Johan Fredrik t. [Salvius], Bremen d. 6 juni (konc., *Celle* 105 b: 14: 85).

[2] Fördraget är tryckt i *Sverges traktater* V: 1 s. 463 f.; Salvius t. Johan Kasimir, Hamburg d. 30 juni; Aftalet hölls så hemligt, att Johan Fredrik ej själf vågade förvara sitt exemplar af alliansen utan först den 7 nov. 1631 begärde att utfå urkunden. (Till Salvius).

vi så godt som intet. Johan Fredrik har, enligt egen uppgift, accepterat Salvius' förslag[1]. Anmärkningsvärdt nog ansluter sig fördraget till "hessiska eventualkonfederationen", ej till majfördraget med landtgrefven och Wilhelm af Weimar, hvilket dock såsom en detaljbestämmelse[2] synes visa, nådde Salvius, innan fördraget fått sin definitiva form. Af den större självständighet, de båda nyssnämnda furstarne förbehållit sig, kom därför intet Johan Fredrik till del. Orsaken är lätt att förstå: Striden skulle ju så godt som uteslutande utkämpas med Sveriges trupper, och Hamilton med sin armé kunde ej ställas till Johan Fredriks disposition på samma sätt som en Schlammersdorf eller en Uslar till Wilhelms af Weimar, i synnerhet som ärkebiskopen ej personligen kunde leda krigsföretagen. Den absoluta direktionen af kriget förblef som alltid hos Gustaf Adolf; i motsats mot hvad Wilhelm af Hessen och Wilhelm af Weimar fordrat stod det honom fritt att utöfva sitt kommando genom en ställföreträdare, som han, dock under förbehåll af ärkebiskopens samtycke, ägde att utse efter eget skön. Vid dennes sida ställdes ännu en representant för Sverige, ett krigsråd, hvarjämte Johan Fredrik genom en agent hos Gustaf Adolf borde vidmakthålla korrespondensen (I §§ 7—9). Sveriges directorium var till och med friare än hvad eventualkonfederationen afsett; en del bestämmelser, hvarigenom denna sökt trygga ständernas intressen (I §§ 8, 9, II § 10) ha bortfallit.

Stiftet med fästningar och pass stod under vissa villkor till den svenska krigsledningens förfogande, närhelst operationerna så fordrade. Till skydd för undersåtarna bestämdes de prestationer, Sveriges trupper vid krigsrörelser i landet ägde rätt att utkräfva. Så snart ske kunde, skulle man vägra fienden alla fördelar i stiftet (II §§ 3—6, 8, 9, 14, 15).

Sverige hade rätt att anställa värfningar och anvisa löpeplatser i landet (II § 10).

När stiftet befriats och Gustaf Adolf fört sina trupper in i fiendeland, skulle Johan Fredrik tillsända honom och underhålla en hjälpkontingent, hvars storlek dock ej bestämdes (II § 11).

[1] T. Salvius, Bremen d. 29 febr. 1632. Felet *Hist. tidskr. 1910* s. 168 anm. rättas.

[2] Om anslutning till fördraget (*ibid.*) I anf. bref t. Joh. Kasimir heter det, att ärkebiskopen "gifver sig certis pactibus, såsom landgrefven af Hessen och hertigarna af Weimar gjort hafva, uti K. M:ts tutel och protection".

Ärkebiskopen och hans ständer garanterade Sverige rätten att, tills det fått vederlag för sina krigskostnader, behålla eventuella ockupationer, men endast af fienden tillhörigt land ("ex hostico"); i gengäld samtyckte Gustaf Adolf till att Johan Fredrik i ligans tillhörigheter sökte sig ersättning för lidna förluster (II § 12, I § 6).

Fördraget gällde, tills man uppnått dess ändamål, att säkerställa samvetets och Tysklands frihet, rikets lagar och författning, egen välfärd och säkerhet, hvarefter allt i stiftet skulle återgå till sin gamla form (t. ex. I §§ 4—5). Man var angelägen att ge förbundet en särskild fasthet: Det skulle, naturligtvis för att dess fortbestånd äfven efter Johan Fredriks död skulle tryggas, underskrifvas af ärkestiftets ständer; tills detta skett, hade Sverige rätt att hålla stiftets fästningar besatta; alliansen hade vitsord mot alla andra öfverenskommelser; eventuella tvister skulle slitas genom skiljedom (I § 4; II §§ 1, 7, 13).

Alla Johan Fredriks här uppräknade förpliktelser så väl som ett allmänt löfte att bevisa Sverige trohet och hjälp (II § 1) härleddes ur Sveriges protektion, hvilken ärkebiskopen mottog för sig, sina ständer och undersåtar. Hur nödvändigt detta Sveriges stöd var för honom såväl mot katolikerna som mot Danmark, är redan antydt.

Hvad särskildt Danmark beträffar, önskade ju Gustaf Adolf vinna inflytande på utvecklingen af de försoningsförsök, Kristian IV inledt, för att få ett medel att påverka denne till sin fördel. Salvius upptog också frågan. Johan Fredriks resolution, "quibus conditionibus han frid och venskap med konungen i Danmark sluta öfverbödig är", den 19 juni, var dock knappast en lämplig grundval för en försoning: Under framhållande, att Kristian IV förut ej visat någon uppriktig fredskärlek, fordrar ärkebiskopen före alla förhandlingar ett påtagligt bevis för hans allvarliga uppsåt, bestående däri, att Neustadt utrymmes och kontributionen till garnisonens underhåll upphäfves.

Bland hans öfriga villkor märkas jämte några mindre kraf följande: Att Johan Fredrik får full ersättning för all efter Lybeckfreden liden skada, att Femern — Kristian IV hade efter sitt tyska krig behållit ön — jämte den afkastning däraf, konungen uppburit och kommer att uppbära, restitueras samt att till-

börlig säkerhet för öfverenskommelsens respekterande lämnas[1] — alltså en fullständig reträtt i alla punkter från Danmarks sida. Om Salvius lofvat att verka för uppfyllandet af dessa kraf, känner man ej. Emellertid synes det ej omöjligt, att man äfven haft Danmark i tankarna vid valet af de allmänna ordalag, hvari han kort därpå i Gustaf Adolfs namn i fördraget lofvade Johan Fredrik Sveriges bistånd mot "fienders och illvilliges" öfvergrepp (I § 3).

När Salvius' underhandlingar i Bremen nådde sitt resultat, var den dag, som bestämts för det andra kretsmötets[2] öppnande, den 26 juni, omedelbart förestående. Trots öfverenskommelsen med Sverige var det ej ärkebiskopens afsikt att söndra sig från sina medständer: Han hade i alliansen förbehållit Leipzigbesluten och sina förpliktelser mot kretsen giltighet, dock endast för så vidt de ej strede mot fördraget (II § 7); det förutsattes som självklart, att stiftet Bremen vid sidan af hvad det presterade för Sverige, hade att lämna sin kontingent till kretsens armé (II § 11); komme Sveriges trupper till ärkestiftet förr än kretsens, skulle väl direktoriet tillhöra Gustaf Adolf, på sätt fördraget föreskref, men fann den svenska kåren vid sin ankomst kretsarmén i landet, skulle en ny särskild öfverenskommelse om befälsförhållandena träffas mellan kretsständerna, inklusive Johan Fredrik, och Gustaf Adolf (II § 15 mom. 2). Formen för stadgandet synes vilja antyda, att det är att betrakta som Johan Fredriks särskilda mening. Säkerligen har Salvius ej ansett sig böra binda sin herre i hans förhållande till kretsrustningarna, då det ju ej längre var den svenska politikens helst fullföljda syfte att förhjälpa dessa till förverkligande. Han bör emellertid desto mindre ha tvekat att låta förbehållet inflyta i traktaten, som han i konungens bref af 22 maj fått order att under vissa förutsättningar anordna ett samarbete mellan kretsständerna och Hamilton och den svenska politiken ju dessutom ville undvika att öppet motarbeta ständernas sammanslutningsplaner.

---

[1] *Germanica* D: III.

[2] Källor beträffande Mecklenburgs, Kristian IV:s, Fredriks af Gottorp samt staden Lybecks deltagande i detta möte finnas i ofvan s. 113 anm. 1 anf. samlingar; Johan Fredriks ställning belyses endast af anf. protokoll "wegen des ... leiptzigern convents".

Efter Salvius' afresa sökte Johan Fredrik (27 och 28 juni) vinna domkapitlets godkännande af sin politik vid förra kretsdagen, men kapitlet synes ha undandragit sig hvarje positivt uttalande. Icke desto mindre gaf ärkebiskopen Kristofer Hans von Bülow i uppdrag att företräda stiftet vid konventet; han föreslog emellertid, att mötet skulle ajournera sig omkring 14 dagar för att man skulle få ytterligare tid att påverka de tveksamma. Liksom förut var han ifrig att vinna ett stöd hos sina medständer, men den ställning, han intagit mot Danmarks försoningsförsök, var ej ägnad att underlätta ett lyckligt resultat af dessas öfverläggningar, helst det nu egentligen var Kristian IV, som intresserade sig för kretsens rustningar.

Det var ej blott de ouppgjorda tvisterna med Johan Fredrik af Bremen, som voro hinderliga för den danske konungens planer. Hans förhållande till Fredrik III af Gottorp hade ej heller i verkligheten förbättrats, och om möjligheter att vinna andra ständer genom ett energiskt ingripande till deras förmån funnits, vågade konungen ej begagna dem. Redan vid Fredrik III:s besök i Glückstadt i maj (ofvan s. 96—97) hade den oöfverkomliga motsatsen framskymtat. Kristian IV hade åter bragt frågan om Kielerfjordens befästande på tal, men fått ett afvisande svar. v. d. Lancken och Heidemann, hvilkas råd hertigen begärde, uppmanade honom från Hamburg (15 maj) att ej ge vika. Bäst vore om han kunde skynda sig att resa, innan saken gått för långt.

Kristian IV har knappast förbättrat hertigens stämning, då han på honom sökte vältra öfver den förhatliga nödvändigheten att tillbakavisa de betryckta grannarnas böner om hjälp. De mecklenburgska bröderna hade, som nämndt, vid första kretsmötet endast erbjudit sig att värfva "pro posse". De öfriga ständerna ville emellertid ej nöja sig därmed. Johan Albrekts ombud, som ej hade tillfälle att träda i förbindelse med sin herre, kunde ej lofva mer. Adolf Fredriks representant åter såg sig väl i stånd att visa något större tillmötesgående, men lät förstå, att allt berodde på om någon kunde upplåta en mönsterplats åt hans herre (20 maj). Detta kraf mötte naturligt nog intet tillmötesgående på konventet, sedan ett försök att kasta bördan på städerna strandat (22 maj). — Redan förut hade Passow (13 maj) föreslagit Adolf Fredrik att personligen uppsöka Kristian IV och för-

nya de framställningar, han vid årets början låtit göra denne (ofvan s. 55—56). Lohausen, som under sitt besök i Hamburg samrådde med Passow, gillade äfven planen; han sökte, ehuru förgäfves, komma till tals därom med hertigen af Gottorp samt rekommenderade den hos de danska ombuden. Man rådslog äfven med Salvius om saken. Det hade ju passat utmärkt i dennes dåvarande system, om Kristian IV så prononceradt ställt sig på det svenskvänliga partiets sida; han tillstyrkte också lifligt förslaget[1]. Adolf Fredrik reste då under senare hälften af maj till den danske konungen i Glückstadt. Det är lätt att förstå, att förslag, utgångna från ett sådant håll och i sådant syfte, ej voro behagliga för Kristian IV. Å andra sidan kan emellertid denne ej ha dolt för sig, att han definitivt skulle drifva Adolf Fredrik i Gustaf Adolfs armar genom att utan vidare tillbakavisa honom. Hans svar synes ha varit beräknadt på att finna en utväg ur dylika svårigheter. Han ställde sig välvillig och framkastade, att Femern vore lämpligast till mönsterplats — men hänsköt afgörandet till landsherren, hertig Fredrik. Liksom för att demonstrera sin välvilja lät han därpå förstå, att Adolf Fredrik kunde räkna på hans samtycke, om hertigen ginge in på saken; ja, man förespeglade honom, att hans trupper i så fall kunde få taga sin marsch genom amtet Segeberg, hvilket tillhörde den kungliga andelen af Holstein. Utan att föra fram underhandlingarna till något definitivt resultat afreste konungen därpå från Glückstadt. Adolf Fredrik sökte efter sin återkomst till Lybeck förgäfves frampressa ett mera kategoriskt svar genom en bevekande skrifvelse den 28 maj. Kristian IV bekräftade sina uttalanden men tillbakavisade för öfrigt ej utan en viss retlighet de enträgna bönerna[2].

Af de båda andra intressenterna gaf Johan Fredrik af Bre-

---

[1] v. Passow t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 13, 17 och 22 maj samt tills. m. Lohausen d. 15 maj; Lohausen t. dens., Hamburg d. 16 och — tydl. felskrifning — Lybeck d. 18 maj (*Schwerin, Kreistagsacta;* Lohausens bref d. 16 och 18 *Inv. host.* vol. X). Salvius t. Grubbe, Hamburg d. 24 (26) maj.

[2] *Schwerin, Inv. host.* vol. X; *Christian den fierdes Breve* II s. 340; Adolf Fredriks anf. bref t. Gustaf Adolf af [21 juni] samt till . . . ., Lybeck d. 15 juni: Bussius (jmfr ofvan s. 78 anm. 1) har ställt i utsikt durkmarsch och 10—14 dagars kvarter i Segeberg (konc. *Schwerin, Domestica*).

men beredvilligt sitt samtycke[1]. Hertig Fredrik däremot kunde med sin konsekventa neutralitetspolitik ej ett ögonblick tänka på att låta de fördrifna mecklenburgarne värfva i sitt land. Det försatte honom emellertid i en viss förlägenhet, att Adolf Fredrik kunde åberopa sig på till synes så tillmötesgående danska svar. I en skrifvelse till Kristian IV af 1 juni utvecklade han därför alla de skäl, som gjorde ett afslag nödvändigt, och uppehöll under väntan på konungens svar Adolf Fredrik med dilatoriska resolutioner på hans upprepade framställningar. När så Kristian IV slutligen medgaf, att skälen mot den mecklenburgska begäran voro giltiga, afslog han denna men försummade ej att låta konungen taga sin dryga del af ansvaret. Mindre njugg än sin danske frände, sökte han äfven förmildra intrycket genom en present af ett par tusen riksdaler. v. d. Lancken var upphofsman till denna åtgärd. Hans skäl därför är värdt beaktande: Det var af hänsyn till Gustaf Adolf önskvärdt att behandla de mecklenburgska hertigarne så väl som möjligt[2]. Ingen kan betvifla uppriktigheten och konsekvensen i den gottorpska neutralitetspolitiken, men uttalanden af denna art vittna om, hur Sveriges prestige stiger — till nackdel icke minst för Kristian IV:s försök att binda ständerna vid sig.

Adolf Fredrik hade under sina underhandlingar med den danske konungen och den gottorpske hertigen ingalunda fördolt, att han för sin del stode färdig att kasta sig i Sveriges armar, om man ej komme honom till hjälp. I verkligheten hade han endast alltför gärna sett, om han kunnat sluta sig till Gustaf Adolf

---

[1] Resolution, Bremen d. 6 juni (extrakt, *Köpenhamn, G. A.* N:o 39) samt Johan Fredriks anf. bref t. Salvius d. 6 juni.

[2] Adolf Fredrik och Lohausen t. Fredrik III, Lybeck d. 26 maj samt svar till båda, Gottorp d. 30 maj; Adolf Fredrik t. Fredrik III, Lybeck d. 4 juni, svar Gottorp d. 10 juni, Kreditiv för Lohausen, Lybeck d. 13, rekreditiv, Gottorp d. 16 juni: (s. 125 anm. 2), Lohausen inväntade Kristian IV:s svar å brefvet af 1 juni —; Adolf Fredrik och Lohausen t. Fredrik III och t. v. d. Lancken, Lybeck d. 19 juni; v. d. Lancken t. Fredrik III, Kiel d. 20 juni; Fredrik III t. Adolf Fredrik, Gottorp d. 25 juni. (Samtl. anf. skrifvelser, konc. och original, jämte en brefväxling mellan hertig Fredrik och hans mor Augusta, hvilkens förord Adolf Fredrik begärt, i *Köpenhamn, G. A.* N:o 39); Fredrik III t. Kristian IV, Gottorp d. 1 juni (*Ibid. T. K.*); Kristian IV t. Fredrik III, Köpenhamn d. 13 juni (*Ibid. G. A. N. S. Kreis*).

gemensamt med sina medständer och med den självständighet, deras stöd skulle ha skänkt. Han instruerade därför (25 juni) v. Passow, som skulle företräda honom äfven vid det nya mötet i Hamburg, att uttala sig för organiserandet af en verklig kretsarmé under enhetlig ledning. Kristian IV skulle förmås att lämna ansenlig hjälp på grund af sönernas kraf att återfå stiften, ett svar på de danska framställningarna vid föregående konvent (ofvan s. 100 f., 136), som visar, att hertigen för att vinna Danmark var beredd till verkliga uppoffringar: Det var ju hans intressen, som omedelbart berördes af prins Ulriks anspråk på Schwerin. Samtidigt borde kretsen söka samverkan med Gustaf Adolf. Gjorde man ej allvar af denna politik, nödgades Adolf Fredrik ensam ansluta sig till Sverige[1]. — Johan Albrekt utställde (25 juni) en liknande instruktion för Cothmann. Han måste emellertid meddela, att han redan bundit sig vid Gustaf Adolf, men tillade att detta ej skulle hindra honom att fullgöra sina skyldigheter mot kretsen.

De båda brödernas instruktioner visa, att deras politik allt mer graviterade mot Sverige, men de lämna intet tvifvel om att ännu mycken benägenhet fanns för en ständersammanslutning, stark nog att ej bli absolut beroende af Gustaf Adolf. Säkerligen hade den danska politiken genom att kraftigt understödja mecklenburgarne kunnat ge denna tendens betydelse. Hur fullständigt man försummat detta, synes däraf, att ingen af hertigarne föreslog det medel, som mest skulle ha bidragit till kretsrustningarnas självständighet, att i en eller annan form lämna högsta befälet åt Kristian IV. Adolf Fredrik ville helst se Fredrik af Gottorp vald till kretsöfverste; Johan Albrekt föreslog, väl under svenskt inflytande, brodern eller Kristian af Lüneburg. Båda förklarade sig emellertid beredda att i denna fråga instämma med majoriteten.

Den gottorpska politiken aflägsnade sig ännu otvetydigare, om än på annat sätt, från den danska. Hertig Fredrik och Kristian IV hade enats om att på en landtdag i Kiel, som sammankallats

[1] Adolf Fredriks instruktion och kreditiv för v. Passow, Lybeck d. 25 juni, båda original. Konceptet till instruktionen har genom en serie rättelser i form och sak ändrats till en instruktion för v. Passow i båda hertigarnes namn och sedan lagts till grund för instruktionen vid tredje konventet. (Jmfr nedan!)

till den 21 juni, begära en bevillning för 2,500 man till gränsernas försvar. Meningen var att behålla de 100 man, som beviljats föregående höst (ofvan s. 81) och därjämte uppsätta de 2,400 man, som lofvats kretsen; landtdagen afslog emellertid furstarnes yrkanden[1]. Icke desto mindre sände Fredrik III ombud till mötet i Hamburg. Deras instruktion (30 juni) framställer det som hertigens afsikt att bekräfta, hvad han lofvat vid förra mötet, och i sin mån bidraga till kretsrustningarnas genomförande; men då han ej ville samtycka till att de olika kontingenterna förenades till en armé, ej ansåg behöfligt att utse gemensam öfverbefälhafvare eller "consilium formatum" och sköt frågorna om fälttågsplan och förbindelsen med andra makter åt sidan, framgår det otvetydigt, att den gottorpska neutralitetspolitiken om möjligt ytterligare skärpts i sin följdriktiga tillbakadragenhet. Hertigen ville ej afskära alla förbindelser med sina medständer och deltog därför i kretsdagen. Men han ämnade ej inlåta sig på några aktiva företag. Löftet att deltaga i kretsens rustningar förbyttes till en förevändning att i eget land hålla trupper till neutralitetens försvar. I full konsekvens härmed varnades sändebuden särskildt för allt, som kunde såra kejsaren eller andra. Med Kristian IV:s ombud skulle de kommunicera men noga tillse, att de ej förpliktade sin herre till något eftertänkligt eller prejudicerligt[2].

Lybeck sände ombud till konventet med instruktioner, som visa, att staden endast ville demonstrera sitt protestantiska sinnelag, ej bidraga till några positiva beslut[3].

Öfriga ständer uteblefvo[4], Hamburg naturligtvis under åberopande af sin strid med Danmark.

---

[1] Fredrik III:s och Kristian IV:s anf. bref af 1 och 13 juni; LACKMANN IV s. 109 f. RATJEN III s. 81.

[2] Instruktion för Wolf Blume och Erik Heidemann samt skrifvelse från hertigen t. Kristian IV, Gottorp d. 30 juni; (*Köpenhamn, G. A. N. S. Kreis*).

[3] Instruktionen endast i *rådsprotokollet* d. 25 juni. — Då rådet med anledning af det förestående tredje mötet den 17 sept. låtit föreläsa sig tidigare instruktioner och "wie weit sich Lubeck schon resolviret", konstaterades det: "Damals haben sich die sachen so angelassen, dass man sich keiner conjunction vormutete"(!) (*ibid.*).

[4] Kristians af Lüneburg brefväxling med Fredrik Ulrik och Johan Fredrik, hvilka förgäfves sökte öfvertala honom att deltaga i kretsmötet, *Celle* 4: I: 16;

Sådan var ställningen i kretsen och stämningarna mot Kristian IV, då denne gick att med ökad energi upptaga sina försök att binda ständerna vid sig och exploatera deras ansträngningar för sina syften. Han reste själf till hertigdömena. Till konventet i Hamburg sändes en ståtlig legation, bestående af Kay von Alefeldt, von Pudewels och Schönbach. De föreskrifter, dessa erhöllo, äro af ej ringa intresse. Med största skärpa tillbakavisas hvarje närmande till Sverige: Kretsen skulle förena sig med sådana makter, som kunde vara den till gagn, ej med sådana, som själfva sökte dess hjälp; genom att sluta sig till Gustaf Adolf komme man blott att lasta på sig krig "in infinitum", ty Sveriges tyska strider skulle aldrig få något slut, "der kon. in Schweden wehre dan seines gefallens contentiret". Mot denna bakgrund bör man se konungens ifver för kretsrustningarnas genomförande. Kontingenterna skulle förenas till en verklig armé, fördelad på två eller tre regementen. Man borde emellertid ej betunga sig med kretsöfverste, många höga officerare o. s. v. Det vore nog att inrätta ett "consilium formatum", vid hvars sida ställdes "ein wackerer junger herr", som skulle föra det militära kommandot. Posten var, såsom af sändebudens skrifvelse den 7 juli framgår, beräknad för hertig Ulrik. Från dansk sida har senare påståtts, att konungen på detta sätt ville tillfredsställa sin sons otåliga militära ärelystnad, utan att denne behöfde söka sig ett verksamhetsfält i främmande arméer[1]. Uppgiften förefaller sannolik

Kalenb. 12 CII e; — Fredrik Ulrik sysselsatte sig fortfarande med tanken att lämna Wolfenbüttel; han hade skickat ett sändebud till Kristian IV och begärt, att denne genom bref skulle uppmana honom att komma till Danmark, och lär äfven ha fått tillmötesgående svar (Fegræus t. Gustaf Adolf, Köpenhamn d. 24 juni, *Danica*). Äfven till mormodern, Sofia af Danmark, hvilken ofta bisprungit honom i hans penningeförlägenhet (KRETZSCHMAR s. 20), vände han sig och erhöll af henne den önskade inbjudningen (Sofia af Danmark t. Fredrik Ulrik, Nykøbing d. 25 juni, kopia *Celle* 11: 148). Hans utskickade, som besökt henne i Nykøbing, tog återresan öfver Hamburg för att deltaga i kretsens öfverläggningar, men då han ej förefann utlofvad instruktion, fortsatte han hem (De danska sändebudens och v. Passows berättelser d. 7 och 2 juli). Emellertid torde Fredrik Ulrik lika litet som mecklenburgarne ha erhållit det oförbehållsamma understöd, som behöfts för att binda honom vid Danmark.

[1] "dass S. F. G. [prins Ulrik] gerne zu Ihrer Kön. May. in Schweden, Ihre Churf. Dhl. zu Sachsen oder den herren Staden general sich wenden und eins oder andern orts sich unterstellen wolten, welches Rex Daniæ aus sonderlichen

nog, men den utesluter naturligtvis ej, att Danmark gärna sett en neutralitetsvakt, på detta sätt ställd under dess egen kontroll, skapas vid sin södra gräns. Säkerligen har Kristian IV känt det som ett alltmer trängande behof att stänga vägen för Sverige.

Ögonblicket var ej det lämpliga för en dylik politik. De danska sändebuden konfererade med de gottorpska. Dessa läto dem tro, att "beiderseits instructiones, ausserhalb dessen, dass sie auf kein gewisses heubt und directorem annoch zu schliessen befehligt gewesen, übereingestimmet". Kristian IV:s representanter koncentrerade därför sina ansträngningar på att vinna gottorparne för planen att välja hertig Ulrik och trodde sig också ha lyckats — som det skall visa sig ett fullständigt misstag. Öfriga sändebud vågade man ej inviga i sina syften, för att dessa ej skulle bli allmänt kända — "in betracht, dass nach aller politicorum regul sachen, so befordert werden sollen, zu weitleuftigen nachdenken und deliberation nicht auszustellen"; man fruktade väl framför allt svenska motdrag. Det återstod då endast att åtskiljas. Hellre än att enligt Johan Fredriks förslag prolongera mötet vid pass 14 dagar gaf man denne i uppdrag att ännu en gång uppmana de försumliga att deltaga och därpå utlysa ett nytt konvent. Den 6 juli var allt slut, utan att någon formlig session kunnat hållas[1].

De danska sändebuden hade rådt Lybeck att hålla sig i beredskap under afvaktan på nästa konvent. Det öfverensstämde också med stadens afsikt att bevara samma halft tillmötesgående hållning mot sina medständer, som den hittills intagit, och den lät sig ej afskräckas därifrån, då kejsaren ännu en gång förnyade sina försök att skrämma hansestäderna till underkastelse. Dessa

---

dieselben darzu bewegenden ursachen nicht gerne sege, hetten gleichwol kein ander mittel, S. F. G. davon abzuhalten und ihro in etwas eine satisfaction zu thuen . . ." (Erik Heidemann t. Fredrik af Gottorp, Hamburg d. 2 nov. 1631, *Köpenhamn, G. A. N. S. Kreis*).

[1] Kreditiv för Kaj v. Alefeldt, Dionysius Pudewels och Joh. Schönbach, Köpenhamn d. 15 juni (*Köpenhamn, Ausländ. registr.*). Bland rapporterna från Kristian IV:s, Adolf Fredriks, Johan Albrekts och staden Lybecks ombud må endast framhållas v. Pudewels och Schönbachs utförliga skrifvelse, Hamburg d. 7 juli, hvaraf bl. a. framgår, att de danska sändebudens — af mig ej påträffade — instruktion återgått på det i *Christian den fierdes Breve* II s. 369 f. (högra spalten) tryckta utkastet.

troddes skola hålla ett konvent i Hamburg. För att draga nytta af Magdeburgs fall gaf kejsaren (20 maj) befallning att mana städerna till eftergift åt en af Tillys officerare, Walmerode, hvilken emellertid såg sig nödsakad att i sitt ställe sända den redan förut (s. 119 anm. 2) omtalade agenten Jordan. De kejserliga anspråken voro stora nog: Städerna hade att träda tillbaka från Leipzigförbundet, anslå de kejserliga plakaten mot detta, afstänga Sverige från all tillförsel och handelsafsättning samt bispringa kejsaren med en penningsumma. Lybeck bestämde sig för samma taktik som förut, att svara så undfallande som möjligt men ej uppfylla några af kejsarens fordringar. Hamburg anslöt sig till dess åsikt; mot slutet af juli delgåfvo städernas deputerade Jordan resolutionen i Hamburg[1].

Genom konventets utgång såg sig Kristian IV t. v. nödgad tillbaka till den passiva neutralitetsståndpunkt, hvari Lybeck och Fredrik af Gottorp funnit sitt ideal. Han kunde ej dölja för sig, att resultatet tycktes skola blifva "keine gemeine oder ja gahr gering und schlechte kreisverfassung". Desto större vikt fingo då de egna försvarsanstalterna. Här möttes konungens och hertig Fredriks intressen. Den sistnämnde hade redan den 30 juni begärt ett sammanträffande för att konferera om hvilken ställning man borde intaga med anledning af ständernas bevillningsvägran — äfven därutinnan ett gemensamt intresse, att båda furstarne voro ömtåliga om sin makt. Kristian IV sände Wartensleben. Hertigen föreslog denne, att man utan hänsyn till landtdagens beslut skulle värfva den öfverenskomna styrkan, och då försvaret ovedersägligen vore ett landsintresse, ej endast furstehusets sak, utan vidare pålägga en skatt, så att ständerna finge bära sin tillbörliga andel af bördan. Förslaget godkändes; den 11 augusti utfärdades skattepåbudet[2].

[1] Kejsaren till hansestädernas ombud, samlade till möte i Hamburg, Wien d. [20]/30 maj (afskr., kreditiv för Walmerode); WITTICH, *Magdeburg* s. 670 anm. 1; Walmerode t. Hamburg och t. hansestädernas ombud, samlade till möte i Hamburg, Mülhausen d. [19]/29 juni (afskr.); Hamburgs borgmästare och råd t. Lybecks med föreg. d. 8 juli (*Lybeck, Stadt, Hamburg* II: VIII); *Lybecks rådsprot.* d. 9, 16, 20, 23 och 29 juli). Om staden Bremen invigts i dessa frågor, kan ej afgöras.

[2] Kristian IV t. Fredrik III, Glückstadt d. 11 juli, kreditiv för Wartensleben; Wartenslebens proposition, Gottorp d. 16 juli (*Köpenhamn, G. A. N. S. Kreis*);

Kristian IV:s passivitet var dock endast nödtvungen; vid minsta anledning var han färdig att blanda sig i Tysklands angelägenheter. Det var denna tendens, som gifvit Wallenstein anledning att söka locka honom med stiftet Schwerin (ofvan s. 98); återvändande till samma tanke bjöd han honom nu att besätta Rostock och Dömitz. Anbudet svarade naturligtvis emot konungens önskningar, men han vågade ej lämna alla hänsyn till Sverige ur räkningen. Pudewils sändes till Adolf Fredrik af Mecklenburg för att begära hans samtycke och hemställa till hans godtfinnande, om Gustaf Adolf borde underrättas eller ej. Adolf Fredrik ställde sig tillmötesgående. Fridericia har funnit hans hållning svårförklarlig och tillgripit hypotesen, att han ej rätt känt Sveriges afsikter. Efter hvad som i det föregående kunnat meddelas om hertigens politik framstår det emellertid som en fullt naturlig, ja nödvändig konsekvens, att han gärna hade sett en del af sitt land i den danske konungens och ej i Sveriges händer. Vid första audiensen (12 juli) framhöll han, att svenskarne och Johan Albrekt — denne hade, som strax skall berättas, lämnat Lybeck för att förena sig med Tott — stodo färdiga att angripa de mecklenburgska fästningarna. Han hade därför ej tillfälle att öfverlägga med dem, kunde ej heller uppehålla deras företag. Skulle något ske, måste det ske fort. Följande dag gaf han sitt samtycke och förklarade sig tro, att ej heller Johan Albrekt och Gustaf Adolf skulle ha något emot förslaget, helst den sistnämnde önskade "nichtes anders bei erte als dass sie zu ihren fürstenthumb unverlängert wieder gelangten". Bättre än i dylika diplomatiska fraser framlyser Adolf Fredriks verkliga uppfattning af situationen, då han genom Pudewils begär Kristian IV:s hjälp att återvinna sitt land; "sie [I. F. G. — Adolf Fredrik] hetten sich mit keinem potentaten noch in nichts vertiefet, könten sie ohne schwertschlag zu dem ihrigen wieder kommen, so wehre ihnen nichtes liebers". Den danske konungens sträfvan att utestänga sin rival möttes åter af Adolf Fredriks motvilja mot att på nåd och onåd öfverlämna sig åt

---

Fredrik III:s resolution och rekreditiv, Gottorp d. 18 juli; Wartenslebens relation, Glückstadt d. 23 juli (*Köpenhamn, T. K.*, bland hertig Fredriks skrifvelser); Lackmann IV s. 118 f.

Gustaf Adolf. Men ej heller nu uppnåddes något samförstånd. Adolf Fredrik drefs framåt af händelsernas raska utveckling: Några dagar senare griper han till vapen och befinner sig snart midt uppe i förbundsunderhandlingar med Sverige. Kristian IV lät tillsvidare sitt förslag falla under en förevändning. Kanske insåg han, att det redan var försent, om han ej ville taga risken af en sammanstötning med svenskarne. I hvarje fall tänkte han sig tydligen ej att fullfölja planen med någon större energi, ty han reste omedelbart tillbaka till Danmark för att öfverlägga med riksrådet[1].

Medan sålunda kretsständerna förgäfves sökte komma till någon enighet, fullföljde Salvius sina sträfvanden. Från Bremen hade han skyndat till Celle utan att låta uppehålla sig af kretsmötet — han passerade genom Hamburg någon af de första dagarna af juli och konfererade då i förbigående med de mecklenburgska ombuden. Han hyste goda förhoppningar: Genom Drebber hade han förberedt, att hertig Georg skulle vara närvarande vid underhandlingarna; likaså väntade han sig, att Fredrik Ulrik nu skulle lämna sin hufvudstad, och hoppades finna honom i Celle. De svenska framställningarna bestämdes af militära hänsyn. Redan den 29 maj hade Gustaf Adolf (ofvan s. 148) befallt Salvius att bereda väg för honom, för den händelse han komme till Elbe; hertig Kristian skulle förmås att i så fall öppna sina städer och mottaga svensk garnison, helst i Lüneburg. Salvius begärde alltså (11 juli) "durchzug, vivres, retraicte"; därjämte föreslog han äfven en formlig allians. Resultatet motsvarade ej hans förväntningar: Fredrik Ulrik hade ej vågat taga det afgörande steget; hertig Georg kunde intet uträtta till Sveriges fördel hos sin broder och fann själf ej mod till definitivt partitagande[2]. Sålunda inskränktes han till underhandlingar med hertig Kristian och dennes råd. De ställde sig på samma ståndpunkt, som de intagit mot kretskonventet: Hertigen hade ej svikit den evangeliska saken utan samvetsgrant fullgjort, hvad han utlofvat i Leipzig, "therigenom Chur-Sachsen så mycket

[1] Fridericia I s. 194 f.; v. Pudewils relation, Glückstadt d. 16 juli (*Köpenhamn, T. K. Mecklenburg:* III: 2): Kristian IV:s resor framgå af *"egenhændige Breve"*.

[2] Drebber t. Salvius d. 1 juli; Kretzschmar s. 13—14.

mer var vinculerat att continuera". I allmänhet skötos förpliktelserna mot Johan Georg och medständerna i förgrunden på ett sätt, som synes enkom beräknadt på att tillbakavisa alla tankar på en särskild, närmare förbindelse med Sverige. En allians sådan som föreslagits vore omöjlig, bland annat emedan hertigen redan så nära förbundit sig med Sachsen och lämnat direktionen åt detta. Det enda tillmötesgående, de svenska kraven rönte, var, att man ej tillbakavisade anspråken på prestationer för arméns underhåll — att upplåta fästningar kunde naturligtvis ej falla hertigen in —, om den komme i landet, men här stod man ju inför en nödvändighet, som ej kunde kringgås.

Salvius nöjde sig emellertid ej utan vidare med detta resultat. I sin proposition hade han särskildt förebrått hertigen, att dennes uteblifvande från Hamburgkonventet två gånger omintetgjort kretsens rustningsplaner. Man hade svarat honom, att faran för Tilly omöjliggjort hvarje deltagande, men under hand låtit förstå, att det egentligen var rivalitet mot Danmark och misstro mot kretsens förmåga att genomföra ett krigsföretag, som hållit hertigen tillbaka. Utgående härifrån antydde Salvius, att kretsrustningar kunde vara öfverflödiga, om ständerna hvar för sig ville understödja Gustaf Adolf. Det låge äfven i deras eget intresse att ha bestämda öfverenskommelser att åberopa, när denne "med en armée ur Västersjön, med den andra ur Östersjön" ginge att rensa kretsen; lämpligast vore att uppdraga kretsens "totalvärfning" åt honom. De fördelar, man hade att vänta sig af ett förbund med Sverige, utvecklades ingående.

Salvius hade alltså ryckt fram med den svenska politikens verkliga afsikter; den celleska regeringen fann emellertid en utväg att tillbakavisa hans försök under sken af tillmötesgående. Mot aftonen kom kanslern till hans bostad och meddelade, att hertig Kristian af hans framställning låtit förmå sig att lofva deltaga i nästa kretsmöte i Hamburg. Frågan om allians måste anstå tills hertigen fått tillfälle att öfverlägga med sina bröder. Under tiden skulle han "realiter prestera, hvad verbaliter i alliansen förmäles". Någon skriftlig resolution ville han emellertid icke ge, som det sades af fruktan, att den skulle komma till Tillys kännedom.

Om de celleska råden, som Salvius förmenade, med sina

"mechtog goda ord" sökt att "ändtligen dimittera honom väl content", så lyckades de verkligen öfvertyga honom, att Sverige intet annat än "god affection" hade att vänta af hertig Kristian. Det synes ha blifvit fördolt för honom, att bakom de artiga orden lågo afsikter, som ej harmonierade med Sveriges. För honom tedde sig allt som idel vankelmod och svaghet. Om han än ej säg alldeles orätt, då han försäkrade, att hertig Kristian och hans frände Fredrik Ulrik skulle hålla till godo med hvadhelst en kraftfull politik måste göra "ob temporis necessitates", så var det dock ett långt steg mellan en dylik passiv underkastelse och en verklig anslutning till det svenska partiet. Salvius trodde sig kunna ställa ett formligt förbund i utsikt, om Gustaf Adolf bevärdigade de welfiska hertigarne med ett besök eller en beskickning. Några få dagar efter hans afresa vände sig Kristian af Lüneburg till Gustaf Adolf med klagomål öfver de svenska truppernas framfart, som djupt förstämde konungen[1].

För den politik, som om än med olika framgång i Bremen och Celle sökt skörda frukterna af Danmarks oförmåga att vinna kretsständerna och nu stod beredd att upptaga försöket i Mecklenburg, hade det naturligtvis varit en afgörande framgång, om äfven den danske konungen böjt sig för Sveriges växande makt och af Gustaf Adolf mottagit fördelar för sin dynasti, som han ej själf lyckats vinna. Salvius hade före sin resa till Celle meddelat Kristian IV, att hans herre inom en nära framtid ämnade befria stiftet Bremen ur katolikernas våld och erbjudit sig att tillvarataga prins Fredriks intressen. Konungens svar (9 juli) var ganska kallt: Han önskade Gustaf Adolf all lycka till ett så prisvärdt företag; för egen del visste han ej, att hans son hade några anspråk att göra gällande under Johan Fredriks lifstid, men ville Gustaf Adolf bereda honom fördelar, vore det bäst att han underhandlade direkt med honom; själf vore Kristian IV af Lybeckfreden förhindrad att befatta sig med dylika saker. Efter detta svar fick frågan förfalla. Salvius äm-

[1] Salvius t. en kansliämbetsman och t. Cothmann, Hamburg d. 15 och 16 juli (*Salvius' koncept* samt *Hist. tidskr. 1910* s. 168 f.; *Schwerin, N. S. Kreis*, kopia); Kretzschmar s. 11 anm. 4, 11—12. — Gustaf Adolf sökte äfven genom Drebber och öfverstelöjtnant Mehrettig påverka det lüneburgska huset, väl närmast hertig Georg (*ibid.* s. 13—14; *Arkiv* I s. 465).

nade väl uppsöka Kristian IV i Glückstadt, men innan han kunde göra sig fri från de hopade affärsgöromålen i Hamburg, hade konungen återvändt till Danmark[1]. Samma obenägenhet att binda sig vid Sverige, som dikterat svaret till Salvius om stiftet Bremen, framlyser äfven i fråga om stiftet Schwerin. Tydligen i anslutning till underhandlingarna med Wallenstein (ofvan s. 98) och hertig Adolf Fredrik (ofvan s. 162) erinrade Kristian IV i juli Gustaf Adolf om prins Ulriks anspråk, men då den svenske konungen fordrade ett särskildt förbund med prinsen, innan han ville inrymma honom stiftet, fick hela saken dö bort[2].

Emellertid närmade sig afgörandet Mecklenburg. Redan före Greifswalds fall hade Tott från de af svenskarne föregående höst besatta gränspassen oroat fienden med sitt rytteri. Efter fästningens eröfring skötos allt starkare afdelningar fram; den 19 juni besattes Güstrow. Kort därefter erhöll Tott närmare order af Gustaf Adolf. Han hade att sammandraga en kår vid pommerska gränsen. Tills vidare lägges hufvudvikten på Pommerns försvar: Tott skulle koncentrera fälttrupperna vid Demmin eller någon annan ort, som behärskade gränsfloderna, och förstärka garnisonerna, så att hvarje öfverrumpling blefve omöjlig. Uppgiften var dock ej uteslutande defensiv. Det förutsattes, att Mecklenburg så småningom skulle intagas[3]. — Den svenska ställningen förstärktes i syd-flanken därigenom, att Tott lät intaga och besätta Plau vid Eldes utlopp ur de stora sjöarna i södra Mecklenburg[4]. När Gustaf Adolf uppnått Elbe, sändes nya före-

[1] Kristian IV t. Salvius, Glückstadt d. 9 juli 1631 (*Köpenhamn, Ausl. registr.*, utkast i *Christian den fierdes Breve* VII s. 52, där det oriktigt hänföres till år 1632, en åsikt som jag trots öfverensstämmelsen mellan Salvius' anbud och Gustaf Adolfs befallningar d. 22 maj ej vågade motsäga i *Hist. tidskr. 1910* (s. 164 anm. 2); Salvius' anf. bref t. v. Passow d. 16 juli och referat af ett liknande af samma dag i bref från Johan Witte t. Adolf Fredrik, Lybeck d. 18 juli (*Schwerin, Domestica*). Att Salvius ej besökt Kristian IV, uppgaf denne själf efter sin hemkomst (Fegræus t. [Grubbe], Helsingör d. 3 augusti, *Danica*).

[2] Fridericia I s. 196, Rørdam s. 62—63.

[3] *Arkiv* II s. 269—270; Grotefend s. 276; Gustaf Adolfs instruktion för Tott, Stettin d. 21 juni (*Arkiv* I s. 451 f.).

[4] Tott t. Gustaf Adolf, Greifswald d. 10 och 17 juli (*konc.*). Uppdraget lämnades först åt ryttmästar Schmidt. Sedan Gustaf Adolf med anledning af dennes öfvervåld mot Greifswalds aftågande garnison (*Arkiv* II s. 282—283) befallt att häkta honom, erhöll öfverste Monroe Totts order att jämte Schmidt

skrifter (3 och 4 juli): Hertigarne borde nu ej längre dröja att gripa till vapen; Adolf Fredrik skulle återtaga Schwerin; samtidigt hade Tott att sätta sig fast i Bützow vid mellersta Warnow. På så sätt skulle de fientliga garnisonerna i Wismar och Rostock afskäras från sina förbindelser. Planen utvecklas närmare den 6, 11 och 13 juli: De nyssnämnda orterna skulle besättas med fotfolk; sedan sålunda rytteriet fått en trygg reträtt, skulle det afpatrullera vägarna och hindra fienden i Wismar och Rostock att proviantera sig af årets skörd. Tott skulle koncentrera alla sina krafter på de båda hamnstädernas blockering[1].

Då Tott erhållit konungens order bröt han (19 juli) upp i sällskap med Johan Albrekt, hvilken den 17 juli inträffat i Greifswald och alltså ej, som hittills antagits, från Lybeck igångsatt något själfständigt företag. Hertigen återsåg den 21 juli sitt residens Güstrow. Den 23 var generalrendevous för alla Totts trupper utsatt i Bützow, hvarpå inneslutningen af kuststäderna skulle börja[2]. — Hertig Adolf Fredrik hade ej åtföljt Tott utan med det folk, han lyckats värfva, konvojerad af svenskt rytteri, brutit upp från Lybeck den 17 juli. Den 19 var han herre öfver staden Schwerin och började därpå belägra slottet, ifrigt

---

fullborda Plaus eröfring och därefter taga Schmidt i fängsligt förvar samt sända honom jämte hans i förseelsen delaktiga kompani till Gustaf Adolf. Till följd af Monroes oförsiktighet erfor Schmidt den hotande faran och undandrog sig med stöd af sitt folk att följa Totts vilja, samtidigt dock lofvande att frivilligt inställa sig hos Gustaf Adolf. Tack vare Adolf Fredriks gunst synes han, oaktadt han verkligen infann sig i Werben, ha undgått allvarsammare straff. — Tott lämnade den 12 juli befälet åt Kagge, hvilken, då Plau redan den 10 kapitulerat, vände sig mot Mirow och tvang detta att kapitulera, d. 14 juli (Schulenburg s. 128. — Ofvanstående enligt de rikhaltiga, långt ifrån uttömda källorna i *Totts konc., Upsala, N.* 480, *Schwerin, Inv. host.* vol. XIV).

[1] Gustaf Adolf t. Adolf Fredrik d. 3 juli, t. Tott, Tangermünde d. 4, 6, 11, Werben d. 13 juli (*Upsala, N.* 480, *Arkiv* I s. 467, 472). Gustaf Adolf inskärper nödvändigheten af att ej skingra trupperna utan "blifva vid ett". Ur denna synpunkt fann han (13 juli) expeditionen mot Plau betänklig.

[2] Tott t. Sten Bielke och t. Gustaf Adolf, Greifswald d. 16 och 17 juli, t. Gustaf Adolf, Güstrow d. 23 juli (*konc.*); Lützow (III s. 267), Lisch (i *Jahrbücher* 35 s. 90), Schulenburg (s. 128) och Grotefend (s. 276) låta Johan Albrekt bryta upp med sina trupper från Lybeck den 17 juli. — Dagen för hertigens afresa till Tott kan ej fastställas; redan den 12 juli hade han i hvarje fall lämnat Lybeck (ofvan s. 162).

anhållande om svensk hjälp[1]. Det förryckte emellertid både hans och Totts planer, att Gustaf Adolf, då Tilly vände sig mot honom, nödgades draga till sig stora delar af de trupper, som afsetts för operationerna i Mecklenburg. Konungen fruktade ett ögonblick, att Tilly skulle gå förbi Werbenställningen och kasta sig in i Mecklenburg i syfte att afskära den svenska hufvudarmén från kusten. I så fall skulle Tott, efter att ha ödelagt landet, med den kvarlämnade styrkan besätta de fasta orter, som kunde försvaras; konungen ville själf falla Tilly i ryggen[2]. Händelserna i Mecklenburg fingo emellertid fortgå ostörda af dylika ingripanden utifrån, men då uppstod i stället frågan, hur man skulle använda de alltför knapphändiga trupperna. Den 29 juli kapitulerade slottet i Schwerin, hvarefter en del af Adolf Fredriks folk och slutligen Lohausen (15 augusti) förenade sig med hufvudstyrkan[3]. Rostocks eröfring var utan tvifvel det mål, som nu låg svenskarne närmast, och äfven Johan Albrekt synes ifrigt ha omfattat tanken att på detta sätt skaffa sitt land full trygghet. Tott och han hade också koncentrerat sina krafter på Rostocks blockad. Det var emellertid ganska tvifvelaktigt, om de disponibla trupperna voro vuxna ett företag af sådan omfattning som en verklig belägring af staden, helst Adolf Fredrik ansåg det nödvändigt att binda en ej obe-

---

[1] Totts anf. skrifvelser t. Gustaf Adolf d. 10 och 23 juli; Adolf Fredriks brefväxling med Gustaf Adolf, Tott och Johan Albrekt (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX och XIV).

[2] Grotefend s. 276—277. Gustaf Adolf hade redan i juni befallt att hålla trupperna tillsammans så, att Tott vid behof kunde komma hufvudarmén till undsättning (Tott t. Gustaf Adolf d. 23 juli), en befallning, som upprepades d. 4 och 6 juli. Den 16, 20 och 24 juli fordrade han förstärkning, slutligen alla disponibla trupper; Tott sände Kagge och behöll själf en del trupper i Mecklenburg, hvilket Gustaf Adolf godkände d. 26 juli, tilläggande de — äfven senare upprepade — i texten refererade förhållningsorderna för det fall, att Tilly vände sig mot Mecklenburg (*Upsala, N.* 480, delvis äfven i *Arkiv* I (N:ris 342, 351, 353, 355). Till d. 26 juli hänför jag det i *N.* 480 med blyertspagineringen 57 betecknade odat. P. S., som förutsätter, att Tott behåller ett antal trupper i Mecklenburg). — Adolf Fredrik begärde ifrigt att få behålla åtminstone en del af det folk, som sändts honom till hjälp, men hans begäran afslogs af Tott d. 28, af Gustaf Adolf d. 31 juli (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV).

[3] Lohausen t. Johan Albrekt, Schwerin d. 4 augusti, t. Adolf Fredrik, kvarteret vid Schwan d. 15 augusti (*ibid.*).

tydlig del af sitt folk i posteringar med uppgift att öfvervaka fienden i Wismar och vid Elbe[1]. Under sådana förhållanden kunde man ifrågasätta, om ej det rätta vore att först göra sig till herre öfver Elbepassen, främst Dömitz. Lyckades detta, skulle de katolska besättningarna i Wismar och Rostock fullständigt afskäras från alla förbindelser, och de båda hamnstädernas fall måste sedan anses som en tidsfråga. Adolf Fredrik skulle dessutom på detta sätt se sina besittningar tryggade mot fientliga ströftåg. Han och Lohausen voro därför förespråkare för denna plan. Gustaf Adolf själf uppställde den i ett memorial för Steinberg den 5 aug. som alternativ till Rostocks belägring, hvilken han dock ännu gaf företräde. Senare synes han ett ögonblick snarast ha varit böjd för ett anfall mot Dömitz. Då Lohausen förenat sig med Tott, gjordes frågan till föremål för nya öfverläggningar. Beslutet blef att hänskjuta afgörandet till konungen; i afvaktan på hans resolution ville man försöka ett anfall på Warnemünde skans. Detta lyckades. Skansen kapitulerade den 26 augusti, hvarpå Tott till hertigarnes stora missnöje — Rostock med universitet och område tillhörde dem båda gemensamt — inlade endast svenskt folk som besättning där. Då konungens order ännu dröjde, försökte man därpå öfverrumpla själfva staden.

Det visade sig emellertid, att Rostocks eröfring mest intresserade Gustaf Adolf. Den 2 september skref han till Tott, att det endast var af fruktan, att man skulle vara för svag för stadens belägring, som han förordat att vända sig mot Dömitz. Tott, Lohausen och hertigarne finge nu själfva besluta i samråd med hvarandra. I verkligheten hade man redan engagerat sig så mycket, att en reträtt knappast var möjlig. Af "entreprisen" hade, som Lohausen sade, blifvit en verklig belägring. Om än Adolf Fredrik och hans rådgifvare synas ha haft svårt att öfvertyga sig om det träffade afgörandets riktighet, fortgick därför angreppet på Rostock. Tott hade gärna koncentrerat alla tillgängliga trupper på denna uppgift, men Adolf Fredriks intresse upptogs alltjämt af att förstärka ställningen mot Elbe. På hans

[1] "Acta, die observirung der von den kaiserl. besetzten vestung Dömitz . . . betr., de 1631 mens. jul. bis dec." (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV).

befallning inkvarterade sig öfverste Du Meny i Sachsen-Lauenburg[1]. För detta land började nu en tid af svåra lidanden, helst hertigens beteende mot Frans Karl föregående höst gjorde, att han mindre än andra kunde räkna på hänsyn från Sverige[2].

I samma mån som Mecklenburg föll i svenskarnes och hertigarnes händer, framträdde behofvet af föreskrifter, som reglerade skyldigheter och rättigheter. I aftalet med Johan Albrekt den 6 maj hade det bestämts, att en allians efter mönstret af hessiska eventualkonfederationen snarast möjligt skulle upprättas. Den 21 juni hade Tott och Karl Banér fått i befallning att underhandla om fördrag med de båda hertigarne, som då väntades till svenska lägret, men de synas ej ha erhållit tillräckliga instruktioner, och f. ö. uteblef ju Adolf Fredrik. Ungefär samtidigt gafs uppdraget, för den händelse hertigarne voro kvar i Lybeck, äfven åt Salvius, som emellertid alltjämt var upptagen på andra håll[3]. När Tott bröt in i Mecklenburg, fanns därför intet fördrag,

---

[1] Grotefend s. 278; Totts anf. skrifvelse t. Adolf Fredrik d. 28 juli Tott t. Sten Bielke, Güstrow d. 30 juli (*konc.*); Gustaf Adolfs memorial med Steinberg, för hertigarne d. 5 augusti (Lützow III s. 268, ett i regel användbart referat, dat. oriktigt) och för Tott s. d., om trupper för belägringen (*Upsala, N.* 480), samt skrifvelse t. Tott, Wittenberg d. 2 sept., bl. a., att svensk besättning skulle inläggas i Warnemünde (*ibid.*) — en befallning, som redan var verkställd; Lohausen t. Adolf Fredrik d. 15, 29 och 31 aug., 3 och 7 sept. (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV), Adolf Fredriks order för Schmidt och Du Meny 16 aug.—3 sept. samt skrifvelser t. Lohausen o. Tott d. 2 sept. (*ibid.*).

[2] Äfven Gustaf Adolf var vid denna tid, väl framför allt emedan försöken att skrämma hertigen till eftergift i maj—juni strandat (ofvan s. 148), besluten att låta honom känna sin onåd. I memorialet för Steinberg den 5 aug. heter det: "Fürs vierte, soll unser abgefertigter mit I. I. Ld dahin fleissig reden, wie hertzog Augustus zu Sachsen-Lauenburgk beim kopfe gekriegt undt uns geliefert werden möchte" (*Schwerin, Inv. host.* vol. IX, referatet hos Lützow ofullst.). Det är lätt att se, hvarför öfverenskommelsen om staden Ratzeburgs neutralisering (ofvan s. 124) blef utan verkan, men till så extrema åtgärder skred man dock ej.

[3] *Sverges traktater* V: 1 s. 715—716; *Arkiv* I N:o 330 punkt 15 samt s. 465; Gustaf Adolf t. Karl Banér, Tangermünde d. 4 juli, med kreditiv (*Riksreg.*) och t. båda hertigarne s. d., kreditiv för Tott och Banér, kopia (*Krigsarkivet, Trettioåriga kriget,* 1631: 4). Å kopian har Banér egenhändigt tillagt en förfrågan till Tott, när hertigarne vore att vänta "såsom ock, om dig någon specialinstruktion gjord är, hvarefter vi oss uti traktaten skola hafva att rätta". I sitt svar, Wolgast d. 12 juli, kunde Tott ej lämna upplysningar i någondera punkten (*konc.*).

och tvisterna voro också snart i full gång. I öfverensstämmelse med order, som han fått af Gustaf Adolf, anvisade den svenske generalen värfningsplatser i landet utan att bekymra sig om gensagor från hertigarne, som hoppats få exploatera detta för egna rustningar. Därtill kommo de oundvikliga stridigheterna om underhåll och truppernas excesser. Hertigarne träffade redan anstalter att på ett eftertryckligt sätt bringa sina klagomål till konungens kännedom genom en särskild beskickning. Det framgår ej hur försöket utfallit[1]. Bestämmande för de följande underhandlingarnas förlopp blef i hvarje fall ej hertigarnes utan Gustaf Adolfs initiativ. Konungen sände de första dagarna af augusti Jakob Steinberg till Mecklenburg med uppdrag att i öfverensstämmelse med ett förslag, som medgifvits honom, afsluta förbundsfördrag med de båda bröderna. Det förefaller som om Gustaf Adolf för sin del den 5 augusti utfärdat alliansurkunden i slutgiltig form[2]. I så fall skulle denna färdig ha förelagts hertigarne till underskrift, väl för att antyda, att de svenska krafven stodo fast och alltså ej kunde bli föremål för underhandling. Förslagets innehåll var emellertid sådant, att Adolf Fredrik och Johan Albrekt ej utan vidare ansågo sig kunna

[1] Gustaf Adolf t. Tott d. 4 och Tott t. Gustaf Adolf d. 23 juli; *Arkiv* I N:o 347 — Johan Albrekts instruktion för sin "hauptman uf Güstrow", som skulle resa till Gustaf Adolf, Güstrow d. 4 aug. (konc. *Schwerin, Inv. host.* vol. XI); Kristian Sättler — samme man som Johan Albrekts "hauptman"? — t. Johan Albrekt, Werben, datum bortrifvet, pres. d. 15 aug., har ännu ej fått resolution (*Svecica, Ex. arch. Gustr.* I A). — Den 30 juli föreslog Adolf Fredrik ett möte i Sternberg, till hvilket Joh. Albrekt den 1 aug. lofvade komma. Antagligen är det detta möte, som sedan (jmfr nedan!) omtalas. Emellertid bör det ha ägt rum senare, än först afsetts, då Johan Albrekt nu sände Pasch v. d. Luhe till brodern, bl. a. ang. beskickningen till Gustaf Adolf (konc. till resolution för v. d. Luhe d. 4 aug.; *Schwerin, Inv. host.* vol. XIV).

[2] Kreditiv för Steinberg, Werben den 3 aug. (afskr. *Schwerin, Inv. host.* vol. IX); Förslag till förbund mellan Sverige och båda hertigarne af Mecklenburg, Werben den 5 aug. 1631, afskr., äfven utmärkande konungens underskrift och "locus sigilli", i *Salvii saml., Bref från kongl. huset,* samt tvenne andra afskr. med likalydande mecklenburgska erinringar men utan underskrift och "locus sigilli" i *Schwerin, Svecica, Ex Arch. Sver.* vol. II. Af den förstnämnda afskriftens form synes man böra sluta, att ett undertecknadt och beseglad exemplar förelegat. — Jmfr äfven föregående sida anm. 1. KRETZSCHMAR, som först framdragit det viktiga förslaget af 5 augusti, låter (s. 164) Salvius från början föra underhandlingarna, en åsikt, som jag följt i *Hist. tidskr. 1910.*

acceptera det. Vid alla de tillfällen, då alliansen mellan Mecklenburg och Sverige hittills varit på tal, hade det — frånsett att Tott och Banér 21 juni fått befallning att införa samma "kvarterordning" som i Pommern — sagts, att fördraget skulle följa den hessiska förebilden. Så har äfven skett i en synnerligen viktig punkt, däri nämligen, att den grundläggande princip, hvarur alla skyldigheter och rättigheter härleddes, var Sveriges protektion (§§ 1, 2), alltså ej det jämlikhetsförhållande, svenskarne till slut måst acceptera i den andra fördragstypen, den pommerska. Men för öfrigt är det denna typ oeh ej den hessiska, som 5 augustiförslaget ansluter sig till. Utom i hvad som betingas af lokala förhållanden, finnes endast en anmärkningsvärd skillnad, och denna är af formell natur. Medan Pommern för att ej kompromettera sig inför kejsaren genomdrifvit, att dess förpliktelser för det pågående kriget, som i det svenska förslaget sammanförts med öfriga bestämmelser, utskildes till ett hemligt bifördrag, ansågs tydligen nu en sådan hänsyn onödig i det svenska högkvarteret: Alla bestämmelser äro intagna i ett enda aktstycke, och de särskilda aftal om vissa punkter, som förutsattes, skulle endast reglera detaljfrågor[1]. Den principiella innebörden af att man följde det pommerska fördraget i stället för det hessiska var, att förbundet fick "evig" giltighet; det skulle förnyas hvart tionde år (§ 2). Tanken att på liknande sätt som skett med Pommern indraga Mecklenburg under Sveriges inflytande var ej ny. Den hade ju framkommit redan under föregående vinter (ofvan s. 54), ehuru man då synes ha tänkt sig andra former. Gustaf Adolf hade emellertid då ej ansett lämpligt att upptaga frågan. Om han i maj och juli ämnat genomdrifva några bestämmelser af denna syftning, känner man ej. Nu var det emellertid Sveriges klart uttalade afsikt att för all framtid ställa Mecklenburg under sitt protektorat. Och ej nog härmed. Liksom Gustaf Adolf i fördraget med Pommern låtit bekräfta Stralsunds särskilda förbindelse med Sverige (§ 5), ville han genom af hertigarne formligt godkänd ockupation af en fast plats säkerställa Sveriges framtida makt i Mecklenburg. Redan före kriget hade han i riksrådet ifrågasatt, att Sverige som "assecuration"

[1] En jämförelse mellan pommerska hufvud- och bifördragets samt 5 augustiförslagets paragrafer finnes i *Hist. tidskr. 1910* s. 172.

skulle behålla äfven någon mecklenburgsk hamn. I förbundsförslaget af den 5 augusti låter han nu hertigarne lofva att såsom pant — motiveringen för krafvet är alltså ändrad så, att anspråket grundas mot hertigarne, ej endast mot de katolska makterna — lämna Wismar "med hamn och tullar" i Sveriges besittning, tills det därur eller eljes af hertigarne fått full ersättning för sina krigskostnader vid Mecklenburgs befrielse (§ 18)[1].

För det pågående kriget ställde ju fördrag så väl af den hessiska som af den pommerska typen landet till den absoluta svenska krigsledningens disposition, närhelst operationerna så fordrade. Båda fördragstyperna pålägga likaledes prestationer för den svenska arméns räkning, den pommerska dock större, i det Sverige erhåller rätt att uppbära "defensionsgeld" — tull — i hamnar och på floder, och hvardera landets mynt erhåller giltighet inom de förbundnas alla besittningar — i realiteten liktydigt med att den allierades land öppnas för det svenska kopparmyntet, till föga båtnad för dess myntväsen men till desto större fördel för Sverige, som endast med allt större svårighet kunde genom försäljning finna afsättning för den för dess finanser så viktiga kopparen[2]. Dessa skärpta kraf ha influtit i 5 augustiförslaget från den pommerska förebilden (§§ 7, 16). Dessutom fordrade Gustaf Adolf, att hertigdömet i enlighet med ett system, som tillämpades äfven i Pommern och Mark (§ 8), skulle indelas i tio "kvarter" d. v. s. skattedistrikt, som ansvarade hvart och ett för sin kontribution. Afsikten var att kunna tillförsäkra rytteriet aflöning af en fast inkomst. Kontributionens belopp bestämmes ej genom fördragsutkastet. Som normalbevillning synes emellertid konungen till en början ha tänkt sig 4,025 rdlr månatligen af hvarje kvarter. Jämkningar voro dock ej uteslutna[3].

[1] Struck, *Gustav Adolf* s. 21—22; Paragrafens viktigaste del är tryckt af Kretzschmar (s. 164 anm. 1).

[2] Bothe s. 78 f.

[3] Föreskriften om kvarteren lämnas redan i Gustaf Adolfs instruktion för Tott d. 21 juni § 15 (*Arkiv* I s. 453); Den 2 sept. skrifver Gustaf Adolf t. Åke Tott, att "wir schon auf die 4025 reichsthlr aus jedem quartier so hoch nit dringen"; hänsyn skulle tagas till landets förmåga. Tanken att införa en dylik "kvarterordning" — ej att förväxla med den pommerska "kvarterordningen" af 30 augusti 1630 (*Sverges Traktater* V: 1 s. 398 f.), hvilken utgör en ordningsstadga vid verkliga inkvarteringar — torde ha uppstått, då hufvudar-

För öfrigt innehåller fördraget de stadganden om skiljedom (§ 17) och vitsord mot andra fördrag och förpliktelser, hvarigenom Sverige sökte gifva sina öfverenskommelser med de tyska ständerna fasthet. Liksom hertigen af Pommern skulle mecklenburgarne till och med lofva att öfverhufvud taget ej afsluta andra fördrag under kriget (§ 13).

Steinberg ankom den 8 augusti till Johan Albrekt, sin gamle beskyddare, och förelade honom de svenska fordringarna, hvarefter båda satte sig i förbindelse med Adolf Fredrik[1]. Om förhandlingarnas förlopp erfar man endast, att Steinberg med största envishet sökt genomdrifva sitt förslag oförändradt samt att hertigarne lika bestämdt påyrkat förändringar, och då de ej kunde genomdrifva sin vilja, enats om att låta förhandlingarna med Steinberg stranda. I stället ämnade Adolf Fredrik bege sig till Gustaf Adolf för att söka uppnå enighet genom personliga underhandlingar; de villkor, hertigarne skulle acceptera, fastställdes genom en konferens mellan Adolf Fredrik och Johan Albrekts råd Otto Preen[2]. Adolf Fredrik hade emellertid äfven vändt sig till Salvius för att förmå honom att öfvertaga underhandlingarna, och då han erfor att denne var villig härtill, uppsköt han sin afresa.

---

mén trängde längre in i riket och Pommern alltså befriades från inkvarteringsbördor (Jmfr Oxenstiernas kritik af fördraget, bil.). Pommern synes till en början ha aflöst dessa genom en månatlig kontribution af 4,025 rdlr ur hvartdera af 7 "kvarter" (28,175 rdlr, Bär s. 288). Då denna öfverenskommelse utslocknat, fordrade konungen personligen vid sitt besök i Pommern i juni 1631 och därpå skriftligen 10 "kvarter" med 4,000 rdlrs månatlig kontribution, men lyckades först efter ett långvarigt motstånd i sept. såtillvida genomdrifva sin vilja, att han erhöll de 10 kvarteren, men ej hela den begärda kontributionssumman (*ibid.* s. 287 f.). — För Mark Brandenburg föreskrefs kvarterindelning för kontributionsuppbörden genom öfverenskommelsen af (10) 11 juni (10 kvarter, månatligen 3,000 rdlr ur hvarje, *Sverges Traktater* V: 1 s. 459); kontributionen höjdes väsentligen genom en ny öfverenskommelse af 31 augusti, dock endast för 3 månader (4,025 rdlr månatligen ur hvarje kvarter, *ibid.* s. 507).

[1] Johan Albrekt och Steinberg t. Adolf Fredrik, Güstrow d. 9 aug., begära, att Adolf Fredrik skall komma till en gemensam underhandling (*Schwerin, Inv. host.* vol. XI, IX). Han synes dock ej ha kommit utan i stället begärt, att Steinberg skulle resa till honom, hvilket denne emellertid afslog (Steinberg t. Adolf Fredrik, Güstrow d. 16 aug., svar å bref af d. 13, *Svecica, Ex. arch. Sver.*, vol. II).

[2] "Steinbergk will alles nach seinem kopfe dirigiren, hat ein haufen absurda zu papir gebracht, gedenket damit durchzudringen" (Adolf Fredrik t. Johan Witte, Schwerin d. 20 aug.; Jmfr äfven dens. t. dens. d. 13 och 14 aug.; *Schwerin,*

Salvius inträffade i Schwerin kort efter den 20 augusti[1]. Jämte Adolf Fredrik och hans råd deltogo i underhandlingarna Otto Preen såsom Johan Albrekts representant samt Johan Fredriks råd Kristoffer Hans von Bülow, hvilken knappast haft officiellt uppdrag att medla men väsentligen lär ha bidragit till att utjämna meningsskiljaktigheterna. Resultatet blef en kompromiss,

---

Domestica). Johan Albrekts uppfattning var, enl. Lohausens anf. bref af 29 augusti, liknande: "der ander man [Steinberg] habe sein particular darin gesucht", ville ej låta några eftergifter komma sig till last. Slutligen heter det i Adolf Fredriks rekreditiv för Salvius: "dass ich mit meinem brudern . . . der sachen wichtigkeit nach in continenti nicht resolviren können" (odat. konc., *Svecica, Ex. Arch. Sver.* vol. II). Steinberg erhöll d. 16 aug. resolution och rekreditiv (Johan Albrekt t. Adolf Fredrik, Güstrow d. 16 aug., P. S., *Inv. host.* vol. XIV) samt inträffade d. 20 augusti i det svenska högkvarteret (Steinberg t. Tott, "Görtzig" d. 21 aug., *ibid.* vol. XI; Chemnitz I s. 282); — Enligt Adolf Fredriks bref t. Johan Albrekt och t. Lohausen, Schwerin d. 19 aug., hade vid ett möte i Sternberg, antagligen före Steinbergs ankomst (ofvan s. 171 anm. 1), aftalats, att Adolf Fredrik skulle resa till Gustaf Adolf; denna plan skulle nu fullföljas (*Svecica, Ex. arch. Gustr.* I A.; *Schwerin, Inv. host.* vol. XIV), hvarför Preen sändes till Adolf Fredrik. "Wir haben", skrifver Adolf Fredrik, "mit demselben aus der konigl. schwedischen alliance alsofort communication gepflogen, lassen das jenige, so E. L. dabei notirt, uns wol gefallen und haben auch unsern theils etwas hinzugesetzet, damit E. L. verhoffentlich auch einig sein werden"; så snart broderns resolution komme, ville han resa till Gustaf Adolf. Johan Albrekt förklarade sig ense med förslaget. (Adolf Fredrik t. Johan Albrekt, Schwerin d. 21 aug.; Svar, Papendorf d. 22 aug.. *Schwerin, Kreistagsacta*).

[1] Vid sin återkomst från Celle hade Salvius ["Johan Ungenandt"] i bref till Cothmann, Hamburg d. 16 juli, frågat: "weil nun I. F. G. hertzogk Hans Albrecht verreiset" — till Tott i Pommern —, ". . . wer volmechtig ist von wegen I. F. G. mit mir die alliance zu schliessen", och likaså, hvem som erhållit i uppdrag att företräda Adolf Fredrik. Cothmann svarade, att han ej vore instruerad rörande förbundsfrågan, ej heller hört, att Adolf Fredrik utsett något ombud (Cothmann t. Johan Albrekt, Lybeck d. 21 juli, båda brefven i *Schwerin, Kreistagscta*). Någon underhandling kom alltså ej på denna väg till stånd. — Emellertid hade Salvius äfven vändt sig till Lohausen med liknande framställningar. Med anledning af dessa — Salvius öfversände äfven sin fullmakt till Adolf Fredrik och anhöll om underhandlingar; denna skrifvelse inträffade emellertid först efter hertigens initiativ — begärde Adolf Fredrik, sedan det visat sig omöjligt att komma öfverens med Steinberg, att Salvius skulle komma till Schwerin och upprepade med allt större ifver detta yrkande. Salvius kom till Lybeck den 18 aug., synes ännu den 21 ha varit kvar där men sedan omedelbart afrest till Schwerin. (Adolf Fredrik t. Joh. Witte, Schwerin d. 13, 14 och 20 aug.; Witte t. Adolf Fredr., Lybeck d. 17, 19 och 21 aug., *Schwerin, Domestica*).

som af mecklenburgarne mottogs med stor tillfredsställelse. Här kunna endast de viktigaste punkterna beröras[1].

Den mecklenburgska ståndpunkten var i hufvudsak fastslagen genom de öfverläggningar, som ägt rum strax före Salvius' ankomst. De ändringsförslag, hertigarne önskade genomdrifva, finnas såsom randanteckningar till afskrifter af 5 augustiförslaget i Schwerinarkivet (s. 171 anm. 2). Där förvaras äfven en annan redaktion, som nära ansluter sig till dessa randanmärkningar men i ett par punkter förråder inflytande från bremiska fördraget, alltså möjligen bär vittnesbörd om v. Bülows verksamhet och de modifikationer, denna framkallat i den ursprungliga mecklenburgska ståndpunkten. Salvius' instruktioner äro ej kända. Det förslag till fördrag, som framgick ur underhandlingarna — i det följande betecknadt som andra (2) eller Schwerinförslaget —, är affattadt på latin; dess paragrafer äro onumrerade. En tysk öfversättning från den slutligt antagna latinska texten finnes äfven[2].

Den första fråga, som framställde sig för de mecklenburgska statsmännen, var, hur ett separatfördrag med Sverige läte förena sig med Leipzigförbundet och kretsens rustningsplaner. Åtminstone Adolf Fredrik och hans rådgifvare hade ej trots alla motgångar uppgifvit förhoppningarna om en gemensam anslutning till Sverige, som skulle ge de enskilda svaga staterna stöd och självständighet gent emot den mäktige bundsförvanten. Ett intressant vittnesbörd härom lämnar korrespondensen mellan Adolf Fredrik och hans högt betrodde rådgifvare, Johan Witte, hvilken kvarlämnats i Lybeck såsom hertigens representant. "Muss also", skref denne, "der Leipz. schluss, dessen seel communis causa, commune consilium, communis militia, wieder an die handt genommen werden, welcher bei uns evangelischen der grosse oceanus, in welchen alle heutige . . . alleancen als flusse sich

[1] Se framför allt Lohausens anf. bref t. Adolf Fredrik d. 29 aug. och dennes äfven anf. svar d. 2 sept. I Adolf Fredriks odaterade rekreditiv för Preen heter det: "muss ohne passion bekennen, dass der Salvius sich sehr woll gehalten . . . Ich habe nicht unterlassen, zu unser beder besten Christoff Hans Bulowen dazu zu berufen, weill er die alliance zwischen Ihr. K. W. und . . . den ertzbischoff beigewohnet, welcher sich dan auch sehr woll dabei erzeiget. Der allmechtige helfe, dass nur von Ihr. K. W. so vollenzogen wird". (Konc., *Svecica, Ex. arch. Gustr.* vol. I A).

[2] *Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. II, *Ex. arch. Gustr.* vol. I A.

exoneriren mussen. Flusse konnen nur kleine botchen oder scaplas tragen, derowegen die handlunge auf flussen geringe respectu des oceanschen meers, so schiffe von etlichen 100 lesten tragen und auf welchem die rechte handlunge besteht. Die flusse . . . facilitiren und bereichen die handlunge auf dem oceanschen meer, konnen aber ohn das oceansche meer ihrem rechten effect nicht erreichen. Eben dasselbige thun erzehlte alleancen, so Schweden neulich gemacht — die vorige sein alle nicht 3 bonen wert — und ist in diesem stucke er, Leipz. schluss, das oceansche meer". Wittes ideal var alltså en allmän sammanslutning, sådan som planerats i Leipzig, och han ville endast tillerkänna separatfördragen berättigande, om de kunde anses som förberedelser till en dylik. Det är en taktik, som starkt påminner om den i "norma futurarum actionum" förordade. Och då han därpå liknar det evangeliska väsendet vid ett himmelssystem med flera sfärer, hvar med sin specifika rörelse, där emellertid "primum mobile (der Leipz. schluss und darin communis causa, commune consilium, communis militia) . . . omnes reliquas sphæras secum rapit", tilläggande: "In diesem evangelischen wesen hat Gott den schweden zum directore huius nobilis motus gesetzt", synes det till och med ej uteslutet, att han äfven i sak närmat sig den svenska ståndpunkten och velat medge, att Sachsens directorium utbyttes mot Sveriges, blott man orubbligt fasthölle vid förbundets grundprincip: "Communis causa, commune consilium, communis militia". Men denna grundprincip innebar för honom framför allt, att Sverige skulle handla i samförstånd med de evangeliska kurfurstarne, och att detta var möjligt, var förutsättningen för hela hans resonemang. Det är en älsklingsplan, till hvilken han oupphörligt återvänder, att Johan Georg skulle drifvas att öfvertaga ledningen af nästa kretsmöte. Ja, han yrkade med särskild ifver på att Gustaf Adolf skulle öfvertala kurfursten härtill, och då Salvius lät honom förstå, att man på svenska sidan såg rätt pessimistiskt på ständernas försök att finna sig till rätta på egen hand, rekommenderade han honom just detta botemedel: Om Sverige och de evangeliska kurfurstarne uppträdde gemensamt, måste öfriga ständer följa med. Trots all optimism i sin uppfattning af läget var han emellertid ingalunda benägen för att se Mecklenburg isoleradt bundet vid Sverige.

Tvärtom afrådde han i det längsta Adolf Fredrik att inlåta sig på några underhandlingar om separatfördrag före nästa kretsmöte, då "auf allem fall dem foederi nichts in monatszeit entgehen kan, ja, wol fälle sich ereigen konten, dass es besser" [1].

Både i den bestämda viljan att gå Sverige till mötes och i de gränser, som sättas för tillmötesgåendet, äro dessa Wittes uttalanden karaktäristiska för den anda, som från första stund behärskat särskildt Adolf Fredriks politik mot Sverige. Den föreslagna utvägen, att uppskjuta fördraget med Sverige, var emellertid, sådan som ställningen gestaltat sig, omöjlig. Vid underhandlingarna i Schwerin sökte mecklenburgarne gå en annan väg. Man ville, i likhet med hvad Johan Fredrik af Bremen gjort, förbehålla Leipzigbeslutet och kommande kretsbeslut giltighet och fordrade att få behålla rättigheten att afsluta fördrag, som läto förlika sig med förbundet med Sverige (anm. vid § 13). Det senare medgafs, men Leipzigförbundet nämndes ej alls i det nya (2) förslaget och kretsen endast i en paragraf, hvari hertigarne förklarade sig ej ämna undandraga sig sina genom riksförfattningen ålagda skyldigheter, för så vidt de ej stredo mot förbundet med Sverige.

Alliansens "eviga" giltighetstid har ej, för så vidt bevarade källor ge vid handen, mött några invändningar, men däremot sökte hertigarne ifrigt aflägsna allt, som kunde ge deras förbindelse med Sverige karaktären af ett ständigt beroende. Så ville de ur hela fördraget utplåna orden "schutz, schirm und protection" — "weil dies eine reciproca obligatio". I denna punkt var emellertid Salvius omedgörlig. Särskildt oroande var naturligtvis Sveriges fordran att få behålla Wismar som pant. På två sätt sökte man afväpna de svenska anspråken. Å ena sidan erbjöd man hela Mecklenburg som hypotek och dessutom ständernas borgen, alltså en finansiellt kanske lika god men militärpolitiskt sedt värdelös säkerhet (anm. vid § 18), å den andra sökte man nedpressa ersättningssummans storlek genom fordran, att alla prestationer för den svenska armén skulle frångragas vid dess fastställande (anm. vid §§ 7, 8). För så vidt det nya (2) fördragsutkastet uttrycker underhandlingarnas hela resultat,

[1] Johan Witte t. Adolf Fredrik, Lybeck d. 21 juli, 17, 19—21 och 27 augusti samt 1 och 13 sept. (*Schwerin, Domestica*).

har Salvius fullständigt gifvit vika i dessa frågor: Wismar jämställes med andra fästningar och skulle alltså, liksom dessa, *under* kriget stå till Gustaf Adolfs förfogande — om några svenska rättigheter *efter* freden är ej tal —; och ej nog härmed, det föreskrifves uttryckligen, att Sverige ej har att fordra någon krigsskadeersättning utöfver de kontributioner och andra bördor, som komma att presteras under kriget. Det förefaller emellertid alldeles orimligt, att Salvius på detta sätt skulle ha uppgifvit så väl alla ockupationsplaner som de rättsanspråk, på hvilka de grundats. En annan förklaring synes ej heller utesluten. Man har — naturligtvis ej i original, då förslaget aldrig genomfördes — i behåll en odaterad, på latin affattad akt, hvarigenom Adolf Fredrik, hvilkens besittningar Wismar tillhörde, ordnar denna stads ställning till Sverige. Under kriget fick Gustaf Adolf disponera stad och hamn på samma villkor som öfriga fästningar. Efter freden skulle Sverige ha rätt så väl att låta sina krigsskepp inlöpa i hamnen som att inlägga besättning i staden. Befästningsarbeten skulle efter godtfinnande, dock med inhämtande af landsherrens mening, få utföras, och kostnaderna för dylika så väl som för besättningens underhåll bestridas till hälften af hvardera kontrahenten. Hertigens intressen tillvaratogos genom bestämmelserna, att garnisonens storlek skulle bestämmas af honom och konungen gemensamt, att officerare ej skulle utnämnas utan hans samtycke, att de svenska besättningstrupperna skulle aflägga ed äfven till honom och att samtliga i öfverenskommelsen ej berörda rättigheter skulle förbli oinkräktade. Viktigast var emellertid, att Sveriges rättigheter skulle gälla endast under Gustaf Adolfs lifstid, hvarföre hertigens medgifvande också motiveras ej med Sveriges anspråk på krigsskadeersättning utan med Adolf Fredriks personliga tacksamhetsskuld till konungen[1]. Ett förslag af detta innehåll kan ju ha framkommit äfven

[1] Föga rättadt exemplar bland *Salvii odat. konc.;* annat, renskrifvet dylikt är bilagdt Adolf Fredriks s. 176, anm. 1 anf. rekreditiv för Preen i *Svecica, Ex. arch. Gustr.* vol. I A, möjligtvis en antydan, att förslaget tillhör samma underhandling som rekreditivet. — Det heter i utkastet: "quamdiu hoc bellum duraverit, id potestatis serenissimus consobrinus noster in dictam urbem portumque plenarie habebit, quod in mutuo inter nos foedere articulis . . . [lakun] expressius continetur". I (2.) förslagets motsvarande paragraf, om Sveriges rätt att under kriget disponera fästningar och hamnar, heter det ". . . ut flumina portusque

under de senare underhandlingarna om fördraget eller vid Wismars kapitulation, men då intet annat alliansutkast saknar bestämmelser om Sveriges anspråk på de mecklenburgska hamnarna, synes det mest tilltalande att i planen på ett särskildt hemligt fördrag söka förklaringen till det andra förslagets påfallande tystnad i denna punkt; att Sveriges anspråk på krigsskadeersättning bortfallit, blir då också fullt naturligt. Äfven om mecklenburgarne endast lyckats att på detta sätt fixera de svenska anspråken på Wismar, så var dock redan detta, framför allt genom den ofrånkomliga giltighetsbegränsningen, en framgång, som väl motiverar hertigarnes tillfredsställelse öfver underhandlingarnas resultat.

Samma sträfvan att från den "eviga" förbindelsen med Sverige utesluta allt, som gaf den karaktären af ett beroende, framträder vid frågan om Sveriges absoluta directorium. 5 augustiförslaget gör det ej klart, om detta var en befogenhet, som skulle tillkomma Sverige ständigt eller blott under kriget[1]. De mecklenburgska randanmärkningarna ge en formulering, som otvetydigt hänför sig endast till det pågående kriget. Det andra omnämnda ändringsförslaget vill i allt, som angår directionen, se "selbige auf dieses ietziges unwesen gezogen" och föreslår, att det mecklenburgska fördraget skulle öfvertaga det bremiskas bestämmelser i denna punkt. Så har äfven skett: Institutet har utbildats med de detaljerade föreskrifterna om den svenske ställföreträdande befälhafvaren, krigsrådet och den hertiglige agenten i det svenska högkvarteret. Men med dessa bestämmelser har

nostros, præcipue Wismariensem et Rostockiensem, quotienscunque libuerit . . .", ett stadgande, till hvilket nyss anf. föreskrift otvunget kan ha anknutit sig. I bref t. Adolf Fredrik, Liebenwalde d. 26 sept., säger Salvius: "Wegen Wismar und Warnemünde begehren I. K. Mt . . . So ist der punct auch kurtz der alliance einverleibet worden". Det är möjligt om än ej nödvändigt att i ordet "einverleibet" se en antydan om ett föreslaget bifördrag (*Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. V).

[1] Den ifrågavarande § lyder: "Fürs vierdte haben wir der konig zu Schweden die direction sowol dieser itzigen als auch weiter besorgenden kriegswesens derogestalt uf uns genommen, dass wir darinnen, nach der kriegsnoturft absolute disponiren, wir die herzogen zu Meklenburg aber wollen S. Kon Wde alle und iede plätze, stätte, vestungen und pässe unser furstentumer und landen zu iederzeit offen halten . . . solange . . . als dieses krieges gelegenheit erfordert oder bis dieser wiederwertigkeit halber ein bestendiger friede erfolgen wird . . ."

äfven följt motiveringen och därmed orden: "nos duces Megapolitani huius fœderis atque id comitantis belli absolutam directionem Suæ Reg. Digu. sponte obtulerimus". Tyvärr låter det sig ej afgöras, om man endast tanklöst följt förebilden eller om båda parterna eller Salvius ensam haft konsekvenserna klara för sig, men tydligt är ju, att en dylik bestämmelse erhöll just den innebörd, mecklenburgarne velat undvika, då den öfvergick från ett fördrag, som skulle upphöra med kriget, till ett dylikt med "evig" giltighet.

I öfriga punkter sökte naturligtvis hertigarne att efter förmåga tillvarataga sin självständighet under den tid, svenska trupper opererade i deras land, och att nedpruta de bördor, som alliansen pålade i form af tullar, naturaprestationer, kontributioner o. s. v. Motståndet koncentrerade sig kring tvenne svenska kraf, den pommerska kvarterordningens införande och det svenska myntets giltighet. Det har uppgifvits, att Salvius låtit båda dessa kraf utfalla ur det nya (2.) förslaget[1], men så är dock fallet blott med det senare. Hvad kvarterordningen beträffar, ha hertigarne aldrig ställt sig principiellt afvisande vare sig mot kontributionen eller mot den föreslagna kontributionsordningen. Men då 5 augusti-förslaget hänvisade detaljbestämmelserna till en särskild "punctation, quartier und contributionsordnung" och ej ens bestämde kontributionens belopp (§§ 4, 8), fordrade de full klarhet i dessa viktiga frågor, förr än fördraget slutgiltigt antogs (anm. vid § 4). Det nya (2.) förslaget föreskrifver, att hertigarne skola låta indela sitt land i kvarter och af dessa utkräfva ordinarie månatlig kontribution. Dess belopp — liksom frågor om värfningar, inkvarteringar och undersåtarnes dagsverksskyldighet — skulle emellertid bestämmas vid kommande underhandlingar om ett särskildt bifördrag. Resultatet är tydligen en kompromiss, då å ena sidan afslutandet af fördraget ej försinkades, å den andra hertigarne ej osedt påtogo sig några förpliktelser. Vid 5 augusti-förslagets föreskrifter om myntets giltighet anmärktes från den mecklenburgska sidan, att dessa borde utgå eller åtminstone såväl rättigheten att betala med svenskt mynt som storleken af de summor, man skulle vara pliktig att mottaga, noga begränsas. Det nya (2.) förslaget utelämnar emellertid

[1] Kretzschmar s. 179 anm. 4.

alla hithörande bestämmelser. Någon antydan, huruvida biförd-draget skulle ordna äfven dessa förhållanden eller frågan fått alldeles förfalla, ge ej källorna.

* * *

Innan Salvius' underhandlingar i Mecklenburg nått sitt slut, har han säkerligen vetat, att den förutsättning ramlat, på hvilken Sverige under den senaste tiden byggt sin nedersachsiska politik. Hamilton hade tvärt emot gifna order ej landstigit på Nordsjökusten utan tagit vägen genom Öresund till Pommern, där han utskeppade sitt folk. Själf har han angifvit rent militära skäl för sitt uppseendeväckande steg. De trupper, Gustaf Adolf utlofvat till hans hjälp, hade ej varit redo vid Nordsjökusten, och han kunde då ej riskera sin lilla armé, som ensam varit alltför svag för den förelagda uppgiften. Man torde böra låta det vara en öppen fråga, om den engelska politiken t. ex. af hänsyn till Danmark funnit en landstigning i Nordsjöländerna mindre önskvärd[1]. Konungens beräkningar hade emellertid blifvit störda. Han befallde (13 aug.) Salvius att ge Johan Fredrik af Bremen några lugnande försäkringar och själf "per posta" komma till högkvarteret för att mottaga nya order. Salvius nådde konungens armé den sista augusti[2]; han kom alltså att följa denna under operationerna i Sachsen och slaget vid Breitenfeld — en skildring af detta har flutit ur hans penna[3] — och dröjde kvar i högkvarteret under de öfverläggningar, då fälttågsplaner samt diplomatiens mål och taktik under de nya förhållanden, segern skapat, bestämdes. Det var knappast rätta ögonblicket att fordra, att Sverige skulle afstå från syften, som voro af väsentlig betydelse för hela dess tyska politik. Resultatet af de mecklenburgska hertigarnes genom Salvius framförda

[1] Chemnitz I s. 192; Wittich, *Magdeburg* s. 731—732. Att Hamilton seglat ned till Helgoland, synes tala för, att han verkligen ämnat landstiga i Nordsjöländerna. Jmfr vidare ofvan s. 74, anm. 1, s. 86.

[2] *Riksreg.;* Salvius t. Adolf Fredrik, lägret vid Wittenberg d. 2 sept. (*Schwerin, Inv. host.* vol. XI). Dagen för Salvius' afresa från Mecklenburg kan ej bestämmas. Ett rekreditiv i original — alltså ej användt — dat. Schwerin d. 25 aug., finnes i *Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. II.

[3] *Arkiv* II N:o 696; Äfven N:o 695 är, såsom framgår af källan i *R. Å.,* af Salvius.

yrkanden blef också torftigt nog. I stället för att godkänna det andra, i Schwerin utarbetade alliansutkastet lät Gustaf Adolf i Halle uppsätta ett nytt (3.) förslag, hvilket den 17 september undertecknades och försågs med sigill[1] för att antyda, att de svenska villkoren ej kunde bli föremål för jämkningar. Senare har konungen funnit detta förslag lända till "suum maximum præjudicium". Orsaken var emellertid, att hans fordringar då ytterligare stegrats, ej att han i Halle låtit förmå sig till några egentliga eftergifter i förhållande till de tidigare anspråken. Fördragets "eviga" giltighet stadgas som förut (§ 19)[2]. Den svenska protektionen kvarstår (§ 2), om än uttryckssättet något mildrats[3], orubbad, den absoluta direktionen (§ 3) med allt hvad däraf härledes likaså. Äfven den oklara formuleringen af bestämmelserna om den tid, för hvilken rättigheten inrymts åt Sverige, har bibehållits. Och slutligen har Gustaf Adolf återkallat alla Salvius' medgifvanden i de tre punkterna om kvarterordningen, det svenska myntet och ockupationsplanerna (§§ 11, 18, 25), ja, ytterligare utvidgat de sistnämnda. — Salvius sökte redan i förväg i en skrifvelse till Adolf Fredrik den 26 september bagatellisera ändringarna i Schwerinförslaget. Själf anlände han den 4 oktober till armén vid Rostock. Belägringen hade då framskridit så långt, att kapitulationen redan var uppsatt; staden öfverlämnades den 6. Tott ämnade besätta den med svenska trupper, men Salvius förklarade det vara konungens vilja, att den skulle återlämnas till hertigarne[4]. Hvarken ett dylikt tillmötesgående eller hans förespeglingar kunde emellertid förmå dessa att ge sig till freds med de svenska krafven.

[1] Tryckt i HÄBERLIN-SENKENBERG XXVI s. 730 f.; *Sverges traktater* V: 1 s. 716 f. Schwerin- och Halleförslagens ordalydelse öfverensstämmer i regel, men paragrafindelningen är starkt ändrad i det senare. — Större tillmötesgående rönte klagomålen öfver excesserna (*Sverges traktater* V: 1 s. 720 f.).

[2] Uppgiften i *Hist. tidskr. 1910* s. 175, att fördragets "eviga" giltighet i Halleförslaget ej skulle framträda med samma klarhet som i Werben- och Schwerinförslagen, är oriktig. — Här må nämnas, att i de mecklenburgska anmärkningarna vid Halleförslaget (se nedan!) påyrkas, att de paragrafer, som skulle ha "evig" giltighet, särskildt borde uppräknas i § 19.

[3] KRETZSCHMAR s. 179.

[4] Salvius anf. bref t. Adolf Fredrik d. 26 sept.; GROTEFEND s. 279; Salvius t. Grubbe, Rostock d. 12 okt. (*Till kansliämbetsmän*); Tott t. Gustaf Adolf, Hitzgern d. 22 jan. 1632.

Deras önskningar belysas af flera källor: Salvius' relation till Grubbe den 12 oktober, betänkanden med motiverad kritik af Halleförslaget, formulerade förslag till annan lydelse af vissa paragrafer i detta och framställningar till Gustaf Adolf om ändringar i de förelagda villkoren, hvaribland Adolf Fredriks den 30 dec. öfverlämnade memorial[1]. Då alla dessa aktstycken återge i hufvudsak samma önskemål, vinnes genom att sammanställa dem en öfversikt öfver den mecklenburgska ståndpunkten i de olika frågorna. Hvad kvarterordningen beträffar, framträdde de svenska anspråkens fulla innebörd, då konungen nu i Halle-(3.)förslaget fordrade, att hertigdömet med undantag af de amt, som voro anslagna till hofhållningen, skulle delas i 10 kvarter, af hvilka hvart och ett skulle ge samma månatliga kontribution som kvarteren i Pommern och Mark (§ 11), alltså otvifvelaktigt 4,000 rdlr[2]. Salvius lät (26 sept.) förstå, att svenskarne i framtiden ej alltför strängt skulle göra sina rättigheter gällande, om mecklenburgarne blott ej nu gjorde svårigheter mot alliansen; äfven om ej hälften af kontributionen kunde utgå, vore det ej så farligt, blott konungen kunde säga sitt rytteri, att han hade dessa kvarter. Så snart den svenska hären inträngt i Syd-Tyskland, komme Nord-Tysklands bördor att lättas[3]. Hertigarne lugnades emellertid ej däraf. De häf-

[1] Anmärkningar vid Halleförslaget finnas i trenne olika redaktioner i *Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. II, ändringsförslag till §§ 11, 18 och 25, framlagd[a] vid underhandlingarna med Salvius, äro tryckta i *Sverges traktater* V: 1 s. 717 f.; [Adolf Fredrik] t. Gustaf Adolf, enl. svaret, Frankfurt a. M. d. 22 nov., dat. d. 14 okt. 1631 (konc., beteckn. ss. "fragmenta sine anno, die et loco" med anteckningen: "forsan 14 oct. 1631", *Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. II); Konc. till skrifvelse t. Gustaf Adolf i båda hertigarnes namn, Rostock i oktober med anteckningen "Soll nunmehr in meine instruction gebracht werden" (*Svecica, Ex. arch. Gustr.* vol. I A.); Adolf Fredriks memorial t. Gustaf Adolf, öfverlämnadt d. 30 dec. 1631 (Referat, KRETZSCHMAR s. 316; är det i *Sverges traktater* V: 1 s. 716 åberopade aktstycket).

[2] Ofvan s. 173 anm. 3.

[3] Jmfr utom anf. källor Gustaf Adolfs instruktion för Salvius d. 17 sept. §§ 2, 3, 4 (*Arkiv* I N:o 369). Hertigarne fordrade, att kontributionen i första hand skulle användas för att aflöna de trupper, som användes i Mecklenburg, detta naturligtvis för att trygga landet mot de förödande följderna af bristande soldbetalning, medan Gustaf Adolf ville reservera dessa inkomster för sitt kavalleri. Dock medgafs (Instr. § 4), att det i Mecklenburg befintliga kavalleriet i första hand skulle aflönas därmed.

dade, att Mecklenburg i skattekraft omöjligen kunde jämföras med Mark eller Pommern. För att emellertid gå de svenska krafven till mötes, erbjödo de sig, sedan nu kretsens oförmåga af en självständig insats allt bjärtare framträdt, att på Sverige öfverflytta, hvad de velat bevilja denna. Landet skulle i enlighet med Gustaf Adolfs önskan delas i tio kvarter och dessa tillsammans betala en summa lika med "triplum triplicatum", dock i intet fall mindre än 15,000 rdlr månatligen[1]. Mecklenburg ville verka för att samtliga kretsständer åtoge sig samma bevillning; äfven om det ej lyckades, skull emellertid dess kontribution utgå. — Att införa svenskt mynt (§ 18) förklarade hertigarnes rådgifvare liktydigt med landets fördärf. Ett kompromissförslag, att endast guld- och silfvermynt skulle gälla i den allierades område, var för Sverige värdelöst. Mecklenburg vidhöll också till slut sitt afslag. — Hufvudintresset förtjäna emellertid de svenska ockupationsplanerna. Gustaf Adolf proklamerade nu sin rätt till allt, hvad han i krig fråntagit sin fiende, "åtminstone" tills han fått full krigsskadeersättning, men tillade genast, att han skulle nöja sig med att behålla Wismar och Warnemünde — i alla fall alltså en afsevärd skärpning af fordringarna. Han ville vidare ej underkasta sig någon begränsning i sin rätt att bestämma om besättning och fästningsarbeten; ed till hertigarne föreskrifves ej heller. För att lindra kostnaderna erhåller Sverige tullen i bägge städerna. Särskilda bidrag från hertigarne omtalas däremot ej denna gång, och deras öfriga höghetsrättigheter lämnas oförkränkta. Viktigast är emellertid, att någon bestämd tidsbegränsning för de båda fästningarnas ockupation ej föreskrefs: Sverige hänsköt afgörandet af deras öde till en öfverenskommelse direkt med riket (§ 25)[2]. Formu-

[1] "Triplum triplicatum" belöpte sig, enl. det anf. konceptet till gemensam skrifvelse från hertigarne i oktober, åtminstone till 11 à 12,000 rdlr. Salvius föreslog "triplum quadruplicatum" (*Sverges traktater* V: 1 s. 719 anm.[a]) men synes äfven ha upprepat sina förespeglingar om svenska eftergifter (KRETZSCHMAR s. 316).

[2] Så måste otvifvelaktigt stadgandet ("donec de iis plenius cum imperio Romano convenerit") tolkas. Då Salvius den 26 sept. återger det med orden: "Wegen Wismar und Warnemünde begehren I. K. M:ten dieselbe zu ihrer armada sicherheit zu behalten, biss sie mit dem reich ein weiters aus diesem troubel einig", så kan detta endast anses som ett utslag af den i hela denna skrifvelse så starkt framträdande tendensen att bagatellisera de svenska krafven

leringen var utan tvifvel vald för att afskära sådana invändningar som att hertigarne ej kunde egenmäktigt förfoga öfver någon del af rikets territorium, men stadgandets tyngdpunkt ligger däri, att Sverige ej ovillkorligen ville förplikta sig att återlämna Wismar och Warnemünde. Hertigarne ställde sig afvisande mot förslaget. De bjödo Sverige att förfoga öfver de båda städerna till krigets slut och ville samtidigt förbehålla sig större rättigheter under den svenska ockupationen. — Ännu en fråga af vikt upptogs nu. Enligt Schwerin-(2.)förslaget skulle hertigarne ha erhållit Gustaf Adolfs garanti för alla sina rättigheter "in spiritialibus et secularibus *tam ratione ducatus quam episcopatuum*". Halle-(3.)förslaget (§ 2) uteslöt de kursiverade orden. Hertigarnes rådgifvare anmärkte, att dessa ord väl kunde betraktas som en öfverflödig pleonasm och att detta kunde vara förklaringen till att de uteslutits, men å andra sidan vore det ej omöjligt, att Gustaf Adolf velat behålla fria händer ifråga om stiftet Schwerin, särskildt med hänsyn till de danska anspråken. Man måste därför genomdrifva de strukna ordens återinsättande. I Adolf Fredriks memorial till Gustaf Adolf efter ankomsten till det svenska högkvarteret formuleras hertigarnes begäran att erhålla Schwerin utan hänsyn till Danmark klart och otvetydigt. Därjämte erinrades äfven om deras anspråk på stiftet Ratzeburg. Här var dock knappast meningen att undantränga biskop August. Det var väl Johan Albrekts rätt som koadjutor, det gällde.

Någon enighet kunde naturligtvis ej uppnås, då Salvius i enlighet med sin instruktion måste vägra sitt samtycke till ändringar i det svenska förslaget. Personligen synes han snarast ha varit böjd för eftergift. Han hemställde, om det verkligen vore nödvändigt att i förväg oroa enskilda ständer med dylika kraf, då allt detta och mera därtill skulle tillfalla Gustaf Adolf genom ett kejsarval[1]. Hertigarne å sin sida beslöto att söka uppnå lindrigare villkor genom en direkt hänvändelse till Gustaf Adolf. Deras första tanke var att underskrifva och besegla ett allians-

— så vida man ej vill antaga, att han i tankarna haft motsvarande stadgande i förslaget till fördrag med Brandenburg: "donec plenius nobis cum imperio Romano convenerit" (KRETZSCHMAR s. 165), som möjligen tillåter en dylik tolkning, då de viktiga orden "de iis" saknas.

[1] T. Grubbe d. 12 okt., P. S., tryckt af CRONHOLM (VI: 1 s. 335 anm. 1).

utkast, hvari de infört de påyrkade ändringarna. De nöjde sig emellertid med att i skrifvelser af 14 oktober motivera sina invändningar samt meddela konungen, att Adolf Fredrik under den närmaste tiden skulle resa till honom för att bringa underhandlingarna till afslutning[1].

Från Rostock skyndade Salvius till Hamburg, där de nedersachsiska kretsständerna åter voro församlade. Han lämnade emellertid efter sig en rad oafgjorda frågor af den allvarligaste beskaffenhet. I militäriskt och diplomatiskt afseende bilda de nu följande händelserna i Mecklenburg ett tämligen isoleradt förlopp, som finner sin afslutning i Wismars kapitulation och fördraget med Sverige. Från Rostock bröt belägringsarmén redan under förra hälften af oktober upp för att innesluta Wismar. Gustaf Adolf tänkte sig, att Tott med hufvudstyrkan skulle gå öfver Elbe, draga till sig den nedersachsiska kretsens folk och andra trupper samt stå till disposition för större uppgifter. Vid Wismar borde en mindre mecklenburgsk styrka under Lohausens befäl vara tillräcklig. Under väntan på resultatet af Salvius' underhandlingar med kretsen uppsköt emellertid Tott att verkställa konungens order[2]. Wismar inneslöts tills vidare med hufvudparten af de trupper, som funnos i Mecklenburg. Samtidigt förstärktes bevakningstrupperna vid Elbe; Dömitz blockad skärptes mer och mer utan att dock öfvergå till formlig belägring. Vid Wismar mötte de belägrande ett vida kraftigare motstånd än vid Rostock. Till slut böjde sig dock kommendanten, öfverste Gram, för det hopplösa i sitt läge. Han afslöt den 16 nov. ett stillestånd på 4 veckor för att få tillfälle att inhämta närmare underrättelser om de katolska arméernas ställning och utsikterna till undsättning. På båda sidor synes man ha utgått från förutsättningen, att staden efter stilleståndets utgång skulle kapitulera; längre fram torde Gram äfven ha förpliktigat sig härtill[3]. Tott,

[1] Rekreditiv för Salvius, Rostock d. 14 okt. (konc. *Schwerin, Inv. host.* vol. IX). Jmfr f. ö. redan anf. källor.

[2] Gustaf Adolfs instr. för Salvius §§ 13, 16 samt hans skrifvelse t. Tott, Querfurt d. 18 sept. (*Upsala, N.* 480); Tott t. Johan Banér, Rostock d. 12 oktober (*konc.*) samt Salvius anf. bref t. Grubbe s. d.

[3] Grotefend s. 279; Lohausen t. Adolf Fredrik och t. Johan Albrekt, Grese d. 22 och 23 nov.: Gram har d. 22 nov. lofvat att kapitulera, såsom ses af innelagda kapitulationspunkter (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV); Erik Andersson

som redan förut fått mottaga uppmaningar från Gustaf Adolf och Salvius att omedelbart gå öfver Elbe, träffade nu anstalter att efterkomma dessa order, under det att Lohausen vände sig mot Dömitz, som öfverlämnades åt honom den 19 dec.[1].

Medan sålunda de militära operationerna i Mecklenburg kröntes med en viss framgång, hade förhållandet mellan hertigarne och svenskarne mer och mer försämrats, då Adolf Fredrik ändtligen (28 nov.) i öfverensstämmelse med sin länge hysta afsikt reste till Gustaf Adolf[2] för att genom en hänvändelse till konungen personligen söka uppnå, hvad han och hans bror ej kunnat utverka af dennes representanter. Till en början hade Gustaf Adolf hyst ett visst förtroende till hertigarne eller kanske snarare känt sig förvissad, att de så fullständigt voro i hans våld, att någon verklig opposition ej kunde ifrågakomma. Därom vittnar hans afsikt att åt dem öfverlämna Wismars belägring, en afsikt, som vidhölls ännu den 26 nov. trots alliansförhand-

---

Trana t. Gustaf Adolf, Warnemünde d. 27 nov. Tott synes emellertid ha kasserat kapitulationspunkterna af 22 nov., enligt ett bref från Johan Albrekt t. Lohausen, Güstrow d. 19 dec.: Tott anser orådligt att föra folk från Wismar, då stilleståndet nu utgår "und die andere von Gramb ufgesetzte capitulationspuncten gahr nicht einzugehen" (*Inv. host.* vol. XIV). Icke desto mindre säger sig Tott d. 24 dec. nödsakad att dröja vid Wismar, "damit ob Gramb etwa seine parole nicht nachkommen wolte ..." (t. Gustaf Adolf, Doberan *konc.*).

[1] Tott t. hertigarne af Mecklenburg, Toytendorf d. 14 nov., att träffa anstalter för upprätthållande af Wismars blockad, då alla trupper utom de af dem värfvade skola sändas öfver Elbe, och t. den ene hertigen, Toytendorf d. 20 nov., att uppbrottsorderna till de kungliga trupperna då afsändes, jämte ett flertal skrifvelser och rekvisitioner de följande dagarna (*konc.*). Lohausen t. Adolf Fredrik, Grese d. 22 nov.: Totts förestående uppbrott gör det nödvändigt att förstärka blockadstyrkan med trupper från Rostock — Jmfr Lohausen t. Johan Albrekt, Grese d. 23 nov. —; i förbifarten bör Dömitz intagas. "Tottens ordinantzen hinterhalte ich, biss alles richtig gemacht" (Jmfr föregående anm.) — Tott t. Gustaf Adolf, Toytendorf d. 29 nov., skall intaga eller effektivt innesluta Dömitz, då han passerar det, t. Adolf Fredrik d. 2 dec., vill, då Lohausen anser sig företaget vuxen, öfverlämna det åt honom. Enligt Totts skrifvelser t. Gustaf Adolf d. 29 nov. och 2 dec. skulle — om anledningarna se nedan! — svenska trupper öfvertaga blockaden af Wismar och Lohausen medfölja öfver Elbe (*konc.*). Om belägringen se Grotefend s. 280, kapitulationen, dat. d. 16 dec. och Lohausens rapport t. Adolf Fredrik, Schwerin d. 21 dec. (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV).

[2] Kretzschmar s. 316.

lingarnas misslyckande. Som en säkerhetsåtgärd måste det väl i alla fall uppfattas, att konungen samtidigt — ehuru åter förgäfves — förnyade sina försök att aflägsna den självständige Lohausen från Mecklenburg och ersätta honom med Leslie[1]. Att ingen allians kom till stånd, har konungen i verkligheten nog ej sett med alltför stort missnöje. Hans planer voro under hösten 1631 stadda i en hastig utveckling, som gjorde, att han slutligen alldeles frångick sina tidigare fördragsvillkor. Kanske har han snart nog funnit det bäst att ej ha bundit sina händer. I hvarje fall förbjöd han redan den 5 nov. Salvius och Tott att vidare underhandla om fördraget. Man skulle endast pålägga kontributionen, anställa värfningar och tillse, att hamnstäderna besattes med svenskt folk och alltså faktiskt kommo i Sveriges besittning[2]. Hvad kontributionen beträffar, ville konungen ej nöja sig med de 15,000 rdlr månatligen, som erbjudits i Rostock, utan fordrade 20,000. Trots upprepade föreställningar gåfvo dock ej hertigarne vika i denna punkt[3]. Ännu mera upphetsande var frågan om hamnstädernas, d. v. s. Wismars och Warnemündes öde. Tills vidare var det ju endast en oroande möjlighet, men de motsatta afsikterna framträdde ohöljda, då Adolf Fredrik

---

[1] Att Gustaf Adolf ansåg Tott obehöflig i Mecklenburg, framgår af hans skrifvelser till honom d. 22 nov., att eventuellt förena sig med Banér (*Arkiv* I N:o 383) samt — tydligen med återkallande af denna order — t. honom d. 26 nov. (*Upsala N.* 480) och t. Leslie d. 27 nov. (*Arkiv* I N:o 387), att rycka in i stiftet Bremen. — Om Lohausen se Gustaf Adolfs anf. bref af 26 nov. samt en odat. skrifvelse t. Tott, senare hälften af dec. — från Maintz (*R. A.*). Då Erik Andersson Trana i början af år 1632 kommit till högkvarteret (se nedan), fällde han ett godt ord för Lohausen, hvarpå konungen svarade, att denne kunde få stanna som Totts generalmajor; han ville i stället kalla Leslie till sig. Orsaken till denna eftergift var naturligtvis — oaktadt konungen nu ville göra troligt, att det endast var fruktan för missämja mellan Tott och Lohausen, som föranledt hans önskan att aflägsna Lohausen —, att uppgörelsen med hertigarne af Mecklenburg var betryggad (Trana t. Tott, Frankfurt a. M. d. 26 febr. 1632).

[2] *Arkiv* I N:o 376; Jmfr äfven *ibid.* s. 512 och Gustaf Adolf t. Salvius d. 8 nov. (*Riksreg.*) samt t. Adolf Fredrik, Frankfurt a. M. d. 22 nov., svar å skrifvelsen af den 14 okt. (ofvan s. 184 anm. 1): Då någon öfverenskommelse ej kunnat träffas, måste konungen låta det därvid bero och bruka sin "jus belli" (*Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. II).

[3] Tott t. Gustaf Adolf d. 2 dec., t. [Johan Albrekt], Toytenwinkel d. 12 dec. (*konc.*).

kort före sin afresa meddelade Tott, att han uppdragit befälet i Wismar efter stadens eventuella kapitulation åt Lohausen, och Tott (2 dec.) svarade, att hans konung redan träffat andra dispositioner[1]. En annan fråga, som föranledde obehagliga slitningar, var den svenska tullen i Warnemünde, hvilken Gustaf Adolf låtit påbjuda trots förbundsunderhandlingarnas strandande[2]. Till dessa större frågor och de oundvikliga klagomålen öfver truppernas framfart och tvisterna om värfningsplatser[3] kommo rent personliga stridigheter af föga angenäm art mellan Tott och hertigarne, särskildt Johan Albrekt. Förhållandet mellan Tott och den yngre hertigen synes till en början ha varit det allra bästa. Som ett vedermäle af hans tacksamhet erhöll Tott godset Toytendorf i trakten af Rostock. Besittningsrätten var emellertid långt ifrån tryggad; godset hade konfiskerats från den Moltkeska släkten på grund af förrädiska förbindelser med Wallenstein och sedan af Gustaf Adolf donerats till öfversten Jakob Ramsay. De rättskraf, som såväl den Moltkeska släkten som Ramsay sålunda kunde resa, beredde Tott åtskillig oro och minskade gåfvans värde. Därtill kom, att afsevärda Moltkeska skulder häftade på godset. Johan Albrekt ville nu göra gällande, att dessa med jorden öfvergått på den nye ägaren, medan Tott gjorde anspråk på att ha fått egendomen fri och ograverad. Här är naturligtvis ej platsen att utreda dessa frågor; i detta sammanhang är saken af vikt därför, att tvistigheterna om skulderna i hög grad förbittrat Tott och säkerligen bidragit till

---

[1] Jmfr äfven Adolf Fredrik t. Erik Andersson Trana, Schwerin d. 5 nov., P. S., att han lofvat Lohausen befälet i Wismar (konc., *Schwerin*, *Inv. host.* vol. XIV).

[2] Bland de ytterst talrika källorna må endast framhållas instr. för Salvius § 5, Kretzschmar s. 318, 337 samt Erik Andersson t. Gustaf Adolf d. 27 november, där ett visst understöd lämnas åt de mecklenburgska klagomålen.

[3] Instr. för Salvius § 6; Tott t. Gustaf Adolf d. 2 dec. — Det väckte särskildt ondt blod, att Johan Albrekt inskridit mot några svenska officerare, hvilka vid ett dryckeslag efter Rostocks eröfring hade låtit allehanda oordningar komma sig till last. Enligt en mecklenburgsk framställning hade Johan Albrekt klagat för Tott och denne rådt honom att bruka sin egen auktoritet. Han hade då bl. a. låtit ställa en mindre vaktpostering utanför dörren; de druckna officerarne hade pryglat soldaterna; när sedan en starkare afdelning sändts för att häkta orosstiftarne, hade en af dessa sårats. (Odat. berättelse, *Schwerin*, *Inv. host.* vol. XI).

den retliga ton, som mer och mer färgade såväl hans rapporter till högkvarteret som hans skriftväxling med hertigen[1].

Efter Adolf Fredriks afresa skärptes motsatserna ännu mer. Bland de trupper, som skulle stöta till Totts armé, voro äfven skottar, hvilka landsatts i Pommern. En afdelning dylika nödgades af motvind taga landvägen. Deras marschroute förde genom Rostock. Hertigarnes kommendant, öfverste Görtzke, vägrade dem emellertid att passera genom staden, som det sedan påstods, emedan de saknat hvarje skriftlig order från det svenska öfverbefälet. För den snöpligt afvisade truppen återstod intet annat än att taga en omväg omkring staden: Endast genom att till midjan vada "durch den morast" hade skottarna kunnat komma fram. En dylik händelse vittnar ej godt om det ömsesidiga förtroendet. Tott utmålade i sin rapport (12 dec.) det passerade som en nästan outplånlig skymf mot den svenska armén[2]. — De reella motsatserna koncentrerade sig emellertid i Mecklenburg kring frågan om Wismars öde. Den svenska arméns frammarsch mot Elbe hade råkat i stockning, då Tott fann fienden starkare än han förmodat och själf ej erhöll beräknad förstärkning af hertigarnes och kretsens trupper. Större delen af hans styrka låg därför kvar vid Wismar, medan Du Meny erhöll befälet öfver de afdelningar, som redan framskjutits mot Elbe, med order att efter förmåga göra fienden afbräck. Själf hade Tott en tid af sjuklighet — kanske äfven

[1] Såsom särskildt belysande må följande källor framhållas: Johan Albrekt t. Tott, Güstrow d. 5 dec., om beläningen och på godset häftande skulder (afskr., *R. A.*) samt Totts utförliga framställningar af hela godsaffären, Toytenwinkel d. 12 dec. (*konc.*) och hans odaterade memorial för Erik Andersson Trana vid dennes resa till högkvarteret (*ibid.*) — Gustaf Adolf ogillade, att Tott mottagit ett gods, som han förut bortskänkt, och befallde honom att genast afstå det åt rätte innehafvaren (t. Tott, Douauwört d. 29 mars 1632, *R. A.*); Kretzschmar s. 335, 338, *Ox. skr.* II: 9 s. 707, 722, 725.

[2] Grotefend s. 277; Sin rapport t. Gustaf Adolf, d. 12 dec. — alltså af samma dag som i föreg. anm. nämnda skrifvelser rörande Toytendorf — börjar Tott med orden: "Die fursten allhie betreffendt, kan ich mich in deren wesen und tegliche proceduren gentzlich nicht richten" (*R. A.*). För att urskulda sig läto hertigarne en major vid besättningen i Rostock resa upp till Gustaf Adolf; dennes förklaring godtogs af konungen, väl emedan en uppgörelse i godo med Mecklenburg då kunde anses tryggad (Kretzschmar s. 317 f., 320, 334, 339; E. Andersson Trana t. Tott d. 26 febr.).

af sina godsaffärer — hållits borta från armén, men de sista dagarna af december begaf han sig till denna för att öfvervaka Sveriges intressen. Äfven den svenske generalkrigskommissarien Erik Andersson Trana, hvilken utöfvade ett betydande inflytande på krigsledningen i dessa trakter, infann sig samtidigt vid belägringstrupperna[1]. Deras närvaro visade sig högst nödvändig. De beslöto, att Tott med åsidosättande af alla andra uppgifter skulle stanna vid Wismar med sin styrka, tills staden kapitulerat. Äfven Salvius, hvilken i enlighet med Totts och Tranas begäran afbröt sina underhandlingar och kom till Wismar (3 januari), ställde sig på samma ståndpunkt. I verkligheten behöfde också svenskarne all den auktoritet, de kunde samla, då de hade att bevaka sitt lands intressen åt tvenne håll. Wallensteins återupphöjelse liksom Pappenheims ankomst till den nordvästtyska krigsskådeplatsen och första framgångar voro ägnade att inge den katolska besättningen i Wismar nytt mod. Endast en rätt eftertrycklig pression kunde förmå Gram att ändtligen den 7 januari underteckna kapitulationen — han erhöll fritt aftåg — och efter nya undanflykter den 12 utrymma staden. Den kejserlige öfversten synes in i det sista hänsynslöst ha tillvaratagit sin armés intressen men till slut med mera skada än gagn för sin sak. Tott fann sig föranlåten att låta fängsla honom för öfverträdelser af kapitulationen, hvarefter större delen af hans folk trädde öfver i svensk tjänst[2]. — Ej mindre fasthet hade Sveriges representanter behöft vid underhandlingarna med mecklenburgarne om besättnings- och befälsförhållandena i staden efter den stundande kapitulationen. Adolf Fredriks intressen

[1] Tott t. [Georg af Lüneburg], Toytenwinkel d. 19, t. Frans Karl af Sachsen-Lauenburg och [Johan Albrekt], s. o. d. 20 dec. Af dessa skrifvelser liksom af Totts anf. bref t. Gustaf Adolf framgår, att marschen öfver Elbe ånyo beslutats — "wie die trouppen nunmehr sampt der artillerie bei der Elbe ankommen und vielleicht ein teil deren die Elbe schon passieret" (12 dec.) — men att framryckningen liksom i november inställts. Tott t. Gustaf Adolf, Doberan d. 24 dec. (*konc.*). Äfven Erik Andersson befann sig d. 24 dec. i Doberan (*Arkiv* II s. 342).

[2] Tott t. [Salvius], Mecklenburg d. 1 jan. 1632 (*Tyskl. och tyska kriget*); Grotefend s. 279 f.; Af framställningar från svensk sida må anföras Erik Andersson Tranas detaljerade rapport d. 18 jan. (*Arkiv* II N:o 702) samt Totts egen berättelse, t. Gustaf Adolf, Hitzgern d. 22 jan., t. Oxenstierna d. 23 jan. (*Ox. skr.* II: 9 s. 699).

berördes ju omedelbarast af dessa frågor. Hertigen företräddes vid armén af Lohausen, hvilken upprätthöll den närmaste förbindelse med den i Adolf Fredriks frånvaro under ledning af hans gemål Anna Maria förordnade regeringen i Schwerin. Under november månad hade Tott lämnat Lohausen tämligen fria händer vid Wismar. Det var hufvudsakligen denne, som ledt såväl krigsrörelserna som underhandlingarna med Gram. Tott hade emellertid i öfverensstämmelse med Gustaf Adolfs befallningar att taga Wismar i besittning, såsom redan är berättadt (ofvan s. 190), tillbakavisat Adolf Fredriks planer att utnämna Lohausen till kommendant i staden (2 dec.); till konungen skref han (29 nov.), att Lohausen vore "zu gut fürstlich gesinnet" för att öfverhufvud få kommandot. Han ämnade därför taga honom med sig öfver Elbe och i stället öfverlämna blockaden åt svenska trupper, som efter stadens kapitulation kunde inläggas som besättning däri — försiktighetsmått, hvilka ju Gustaf Adolf vid denna tid ej ansåg nödvändiga. Till befälhafvare rekommenderade han amiral Erik Ryning och, då denne ej var villig åtaga sig posten, en annan svensk officer, öfverste Saltzburg[1]. När marschen öfver Elbe uppsköts och Lohausen efter Dömitz eröfring återvände till Wismar, fann han alltså ställningen förbytt. Tott hade låtit Gram veta, att han hädanefter ej borde underhandla vare sig med hertig Adolf Fredrik eller Lohausen utan endast med honom själf[2]. "Wir werden mit einander daraus zwarn vertraulich, doch etwas teutsch reden", tillägger Lohausen i sin rapport härom. Man har all anledning att antaga, att han verkställt sin afsikt, men resultatet blef dock rätt torftigt. Svenskarne läto visserligen ganska snart sina invändningar mot att anförtro honom kommandot falla — man har väl ej velat personligen såra den inflytelserike mannen — men begärde, att han skulle mottaga det "pure" i Gustaf Adolfs namn. I Schwerin väckte dessa fordringar helt naturligt bestörtning. Anna Maria sände Hans Georg von Halberstadt till Lohausen med befallning att påyrka olika modifikationer till Mecklenburgs bästa. Stode intet att ernå, borde emellertid Lohausen begära att få se Gustaf

[1] Jmfr Totts anf. skrifvelser t. Adolf Fredrik d. 2 dec., t. Gustaf Adolf d. 29 nov., 2 och 24 dec. samt ofvan s. 188 anm. 1.

[2] Gram t. Tott, Wismar d. [19]/29 dec.

Adolfs befallning, att Adolf Fredrik alldeles skulle utestängas från Wismar, och om en dylik kunde föreläggas, acceptera kommandot på hvilka villkor som helst, då det i hvarje fall vore att föredraga, att han hade det. Något annat återstod, som det snart visade sig, ej att göra. Hvad Halberstadt för öfrigt inberättade om stämningen bland svenskarne måste i högsta grad oroa regeringen i Schwerin; därtill kom, att Tott och hans rådgifvare förstodo att göra det gjorda medgifvandet så godt som illusoriskt. Lohausen måste följa armén öfver Elbe, "weil er der orter an der Weser sehr kundig"; under hans frånvaro fördes befälet af den nyssnämnde öfverste Saltzburg såsom viceguvernör, och slutligen utgjordes besättningen af dennes och öfverste Kyles, ej af Lohausens regemente, såsom mecklenburgarne väl hoppats. Äfven i det formella tillbakavisades alla Adolf Fredriks anspråk. Man tillät ej, att han nämndes såsom part i kapitulationsurkunden, och då Lohausen, som jämte Tott undertecknade denna, ville införa sina mecklenburgska titlar däri — meningen var, såsom framgår af hans förtroliga bref, verkligen att på denna omväg få med åtminstone en antydan om hertigdömets intresse och delaktighet — vägrades honom detta[1].

Det kan knappast nekas, att Sveriges representanter vid dessa underhandlingar med kraft och konsekvens tillvaratagit sitt lands intressen. Underrättelserna om de uppnådda resultaten korsades emellertid med kungliga order, som visa, att de mecklenburgska frågorna lätt kunnat få allvarliga konsekvenser. Hertigarnes envisa vägran att böja sig för de svenska krafven,

---

[1] Lohausen t. Anna Maria af Mecklenburg, Grese d. 23 dec., Mecklenburg d. 31 dec. och 11 jan., t. Johan Albrekt s. o. d. 10 jan.; Anna Maria t. Lohausen, Schwerin d. 31 dec. och — kreditiv för Hans Georg v. Halberstadt — d. 1 jan.; Halberstadts relation, Schwerin d. 6 jan. (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV) — Tott t. Gustaf Adolf, Mecklenburg d. 9 jan. (*konc.*) och hans anf. bref d. 22 jan.; *Ox. skr.* II: 9 s. 700. — Enligt hvad Erik Andersson berättar i skrifvelse t. Gustaf Adolf, Doberan d. 24 dec., hade Lohausen, som "är illa utkommen med sitt gubernament, som han utaf försten hertig Adolf Fredrich opå sig tagit hafver", redan då gjort sig förtrogen med tanken att "till sin reputations erhållande" acceptera svenskarnes villkor. I skrifvelse t. Gustaf Adolf, Wismar d. 19 jan. och memorial för Grubbe följande dag afråder Trana på det bestämdaste att låta Lohausen behålla befälet i Wismar: detta måste öfverlämnas åt en svensk officer (*R. A. Skrifvelser t. K. M:t*).

deras undanflykter och klagomål hade jämte den fientliga tonen i Totts rapporter till slut försatt Gustaf Adolf i en retlig och misstänksam sinnesstämning, säkerligen ytterligare underblåst af oro för Danmarks tendenser att blanda sig i Nedersachsens angelägenheter. Medan konungen, som nämndt, ännu den 26 november tänkt sig, att Wismars belägring skulle kunna lämnas åt mecklenburgarne, uppgaf han därför i december denna åsikt och befallde Tott att före allt annat bemäktiga sig staden och inlägga svensk besättning däri[1]. Då nådde honom förvirrade rykten om stilleståndet med Gram: Tott skulle ha begagnat sig af detta för att förena sig med Banér och alltså lämnat hertigarne fria händer i Mecklenburg. I sin misstänksamhet trodde han sig i allt detta böra spåra intriger af mecklenburgarne för att göra sig till herrar öfver Wismar. Utom sig af förbittring befallde han Banér att öfvertaga befälet i Totts ställe, om denne hindrades af sin sjuklighet, kassera stilleståndet, eröfra staden och med eller mot landsherrarnes vilja inlägga svensk besättning däri. Hade fästningen redan gifvit sig, utan att Tott undertecknat ackordet, skulle Banér utan vidare låta nedhugga den aftågande besättningen, då Gustaf Adolf ej vore bunden af en dylik öfverenskommelse. Om en hertiglig besättning hunnit inkomma i Wismar, borde Banér väl först söka förmå hertigarne att i godo öfverlämna staden men ej rygga tillbaka för en formlig belägring, om han ej på annat sätt kunde bringa den i konungens våld. Beviljade hertigarne ej de äskade 20,000 riksdalerna i månaden, fick han efter godtfinnande disponera öfver deras land. Dessa befallningar äro utan all fråga öfverilade och återkallades så godt som omedelbart[2], men de äro liksom Oxenstiernas missnöje öfver att Rostock lämnats åt mecklenburgarne och hans egenmäktiga befallning till Tott (25 dec.) att förse Dömitz med svensk garnison[3] karaktäristiska för Sveriges sträfvan

[1] När denna order utfärdades, är mig ej bekant. Den 21 dec. refererade konungen till en föregående befallning om huru trupperna skulle användas, "när med Wismar kunde blifva klart gjordt, så att vår garnison vore der inne" (*Arkiv* I s. 532; Jmfr äfven s. 531).

[2] De flesta hithörande order — från 21 till 28 dec. — återfinnas i *Arkiv* I s. 532 f. Jmfr f. ö. kap. V.

[3] Oxenstierna t. Erik Andersson Trana, Stettin d. 25 dec. (*konc.*); *Ox. skr.* II: 9 s. 701; Tott t. Gustaf Adolf d. 22 jan.

att befästa sin ställning vid Östersjökusten och kasta ljus öfver den konungens stämning, som bildar bakgrunden till hertig Adolf Fredriks mödosamma underhandlingar i det kungliga högkvarteret.

Adolf Fredrik nådde Gustaf Adolf just då dennes förbittring öfver hertigarnes motstånd mot de svenska krafven, öfver episoden med skottarne vid Rostock och framför allt öfver de förmenta händelserna vid Wismar nått sin höjdpunkt. I det sistnämnda afseendet kunde han ju lätt nog lugna konungen och bidrog äfven till det slutliga återkallandet af de öfverilade befallningarna. Men misstämningen kvarstod och fick typiska uttryck i sådana åtgärder som Rynings utnämning till kommendant i Wismar de första dagarna af januari [1], tydligen med anledning af Totts första framställningar i denna fråga. Framför allt hade naturligtvis hertigen och hans rådgifvare — v. Passow, Cothmann, Johan Albrekts representant, och sekreteraren zur Nedden — att spåra verkningarna vid sina underhandlingar. Den 30 dec. hade Adolf Fredrik audiens och förelade konungen de mecklenburgska önskemål om ändringar i Halleförslaget, som preciserats under och efter Rostockunderhandlingarna [2]. Han måste emellertid genast erfara, att frågan kommit i ett läge, som gjorde dessa framställningar skäligen ändamålslösa, då Gustaf Adolf fullständigt frångått nyssnämnda förslag. Såsom belysande för den nya svenska ståndpunkten förtjäna några yttranden att beaktas, som Halberstadt hörde under sin resa till belägringsarmén vid Wismar i januari (ofvan s. 193): "Man wollte von keiner alliantz des orts mehr wissen, denn der könig hette sich umb die fursten von Mechelburg so verdient gemacht, dass es billich ein obediens heissen muste"; egentligen vore alltsammans jure belli hans. Gustaf Adolfs resolution å framställningarna af 30 dec. är likartad. Äfven han utgår från sin genom den militära ockupationen förvärfvade rätt till landet. Ville hertigarne recognoscera

[1] Afskrift af Rynings fullmakt, Maintz d. 5 (?) jan., *Schwerin, Inv. host.* vol. XIV.

[2] Till grund för den följande framställningen ligga Kretzschmars undersökningar (s. 187 f.), Cothmanns utförliga relation, Güstrow d. 18 maj 1632 (*ibid.* bil. 11) samt fördraget af 29 febr. 1632 (*Sverges traktater* V: 1 s. 704 f.). De löpande rapporter från Cothmann, som jämväl finnas i Schwerin, har jag ej ansett nödvändigt att använda för mitt syfte.

det af honom, skulle han uppsätta villkor, hvarefter de hade att rätta sig. Eljes ville han lämna dem deras underhåll men för öfrigt själf förvalta landet och exploatera det till krigets slut samt då göra sina rättsanspråk gällande ("sich ihres rechten gebrauchen"). Man bör naturligtvis uppfatta det senare alternativet som en hotelse, afsedd att frampressa "recognitionen". Hvilken statsrättslig innebörd Gustaf Adolf vid detta tillfälle inlagt i termen "recognition", kan väl knappast fastslås: Å ena sidan har ju den svenska diplomatien häfdat en skillnad mellan en "recognition" och ett verkligt länsförhållande, å den andra uttalade Salvius ungefär samtidigt, att hertigarne borde erkänna sitt land som län af Sverige[1]. Redan det sätt, hvarpå Gustaf Adolf framförde sina yrkanden, visar emellertid, att det i hvarje fall var fråga om en verklig "obediens". Konungens svar formades som ett ultimatum, hvarföre han afbröt alla underhandlingar om jämkningar i villkoren. Trots bevekliga framställningar till Gustaf Adolf själf och ifriga bemödanden hos hans omgifning — Steinberg, Sattler, Grubbe och pfalzgrefve August — lyckades det först att återknyta underhandlingarna, då Oxenstierna kom till högkvarteret. Genom denne erhöll slutligen Adolf Fredrik en ny resolution (26 jan.), som dock ej heller syntes honom möjlig att antaga. Konungen gaf i denna hertigarne valet mellan att acceptera en allians, sådan som han komme att låta uppsätta den, eller att gifva honom den militära dispositionen öfver landet till krigets slut, i hvilket fall han lika länge ville lämna öfriga höghetsrättigheter i deras händer; meningen är otvifvelaktigt, att det i det senare fallet skulle stå Sverige fritt att vid fredsunderhandlingarna göra sin "jus belli" gällande. Efter muntliga framställningar från hertigen följande dag förklarade konungen, att han väl kunde afstå från sin "jus belli" men endast under förutsättning, att Mecklenburg skilde sig från riket och förklarade sig för en suverän stat. Resultatet däraf hade naturligtvis, såsom Kretzschmar öfvertygande framhållit, endast blifvit det fullständigaste beroende af Sveriges godtycke. — Efter ännu ett afbrott i underhandlingarna förelade Oxenstierna (14 febr.) genom sekreteraren Sattler Adolf Fredrik ett nytt, af honom själf affattadt förslag till för-

[1] KRETZSCHMAR, Gustaf Adolfs Pläne s. 32; *Hist. tidskr. 1910* s. 201 f.

drag. Meklenburgarne hade dittills, samtidigt med att de polemiserade mot de nya svenska krafven, konsekvent vidhållit, att man borde underhandla på grundvalen af Halleförslaget: Adolf Fredrik och Johan Albrekt hade aldrig tillbakavisat detta utan endast före undertecknandet velat försöka, om ej de sökta medgifvandena stode att erhålla. Inga framställningar kunde dock förmå svenskarne att erkänna sig bundna af sina föregående anbud; till slut måste Adolf Fredrik uppge denna ståndpunkt och inlåta sig på underhandlingar om det nya förslaget. Mecklenburgarne sökte för sig vinna Brandenburgs och Würtembergs sändebud samt pfalzgrefve August och landtgrefve Georg af Hessen. Därpå förelade de (21 febr.) — i formulerade ändringsförslag för att beröfva motparten initiativet — Oxenstierna sina önskningar. Den 28 februari meddelade denne konungens resolution: Gustaf Adolf hade bifallit några af de påyrkade ändringarna och läte det f. ö. bero vid rikskanslerns förslag. Ville hertigarne nu acceptera hans villkor, vore det godt; eljest finge det vara. Mecklenburgarne läto dock ej afskräcka sig från att yrka på ytterligare eftergifter. Till en början afvisades de, men slutligen förelades dem (2 mars) genom sekreteraren Nicodemi ett nytt utkast, som väsentligt mera gick deras önskningar till mötes. Då de emellertid ännu ej kunde ge sig tillfreds, sökte de vinna Nicodemi för sin sak. Genom honom erhöllo de den 3 mars ändtligen en resolution, som de kunde acceptera.

Werbenförslaget till allians med Mecklenburg betecknar som nämndt (ofvan s. 173) Wismar såsom pant för Sveriges krigskostnader eller härleder med andra ord Sveriges territoriella fordringar ur dess ersättningsanspråk, ej ur den militära ockupationen. Halleförslaget fastslår allmängiltigt principen om Sveriges rätt till krigsskadeersättning och därur härledda anspråk på pant men inlägger i formuleringen en reservation — "nec quidquam restituere teneremur, donec belli saltem sumptus nobis refunderentur" — som synes beräknad på att hålla vägen öppen för längre gående anspråk (s. 185). Vid underhandlingarna vintern 1631—1632 voro dylika formulerade: "Jure belli" vore landet Sveriges, då det tagits från dess fiender. Man proklamerade alltså nu, att den faktiska besittning, som förvärfvats genom eröfringen, redan genom eröfringen hade full rättskraft. Nu erbjöd principen

möjligheter att omedelbart och ej endast genom omvägen öfver krafvet på krigsskadeersättning göra återlämnandet af hertigdömet beroende af de villkor, som syntes Gustaf Adolf önskvärda. Det var i kraft af Sveriges besittningsrätt till landet, konungen fordrade "recognition", självständighetsförklaring eller den nya alliansen. Då hertigarne gingo in på det sistnämnda villkoret, uppvägdes å andra sidan fullständigt Sveriges kraf; alla anspråk, som ej uttryckligen upptagits i alliansen, bortföllo alltså, däribland fordringarna på ersättning för omkostnaderna vid Mecklenburgs befrielse. Icke desto mindre tillfogades i paragrafen om hertigarnes "restitution" — så definierades slutligen på mecklenburgarnes särskilda begäran öfverlåtelseakten; från svensk sida hade föreslagits uttryck, som ej lika klart framhöllo de fördrifna furstarnes rätt — det märkliga förbehållet: "salva actione nobis ... regnoque Sveciæ adversus singulos plurosve imperii status ex hoc bello enata competente" (§ 1). Adolf Fredrik och hans rådgifvare protesterade mot detta stadgande såsom oförenligt med Gustaf Adolfs löfte att återge hertigarne deras land utan ersättning, men Oxenstierna förklarade, att det ej hade afseende på Sveriges särskilda utgifter för Mecklenburgs befrielse — hvilka konungen efterskänkt — utan på de kraf, det kunde komma att resa mot samtliga ständer, och vägrade därför att låta det utgå. Man har alltså att under detta stadgande förstå de anspråk, som Sverige ämnade framställa mot riket i dess helhet eller särskilda ständergrupper, t. ex. de evangeliska ständerna, vare sig dessa anspråk komme att drabba ständerna gemensamt eller hvar för sig eller något stånd särskildt — eller konkret uttryckt dels kraf på förändringar i ständernas förhållande till riket och Sverige, som skulle möjliggöra bildandet af ett "corpus evangelicorum", dels anspråk på landafträdelser af riket, hvilka ju måste drabba något stånd och såsom redogörelsen för fördragets bestämmelser om hamnstäderna skall visa, lätt kunde komma att drabba just Mecklenburg[1].

[1] Utom af konungens alternativa förslag den 30 dec. och den 26 och 27 jan. — underkastelse under Sveriges villkor genast eller häfdande af dettas "jus belli" vid ett framtida fredsslut — framgår den svenska ståndpunkten klarast af replikskiftet om klausulen: "salva ... competente actione", KRETZSCHMAR s. 345 och 334; 336 och 339; 360 och 341.

Det folkrättsliga förhållande, hvari Mecklenburg skulle träda till Sverige, definieras såsom "protektion", och de olika förpliktelser, det åtog sig, betraktas som konsekvenser af dess skyddsförvantskap; om "recognition" eller länsförhållande är däremot ej tal i alliansen.

Det fördrag, hvarmed hertigarne köpte sin restitution, skulle ha "evig" giltighet och förnyas vid hvarje tronskifte (§§ 3, 17). Det skulle gälla framför länsband och alla andra förpliktelser, äfven mot riket och kretsen, och inga däremot stridande förpliktelser fingo ingås af Mecklenburg (§§ 17, 18). Mecklenburgarne funno naturligtvis dessa bestämmelser svårförenliga med riksförfattningen, men Oxenstierna tog ingen hänsyn därtill; dock förklarade han det ej vara meningen, att hertigarne skulle utträda ur riksförbandet[1]. Bestämmelserna om afslutande af fördrag innebära vidare en eftergift: Oxenstierna hade helt velat beröfva hertigarne rätten att ingå dylika. — Eventuella tvister mellan bundsförvanterna skulle slitas genom skiljedom (§ 21).

Om Wismar med Wallfisch och Pöl samt Warnemünde stadgas, att de under kriget skulle stå till Sveriges disposition. Det första förslaget tillägger Gustaf Adolf hela besittningsrätten, men det lyckades slutligen mecklenburgarne att förbehålla hertigarne samtliga civila höghetsrättigheter och gamla inkomster, hvarföre Sverige utom tullen — se nedan — ej erhöll andra bidrag till ockupationskostnaderna än rätt till dagsverken vid fästningsarbeten. Hamnstädernas ställning efter kriget skulle afgöras genom den allmänna freden, hvilken båda parterna lofvade att efterlefva (§ 7). Adolf Fredrik och hans rådgifvare hade sökt ersätta detta stadgande med en förpliktelse för Sverige att återställa samtliga ockupationer vid fredsslutet, men naturligtvis förgäfves.

En nyhet är, att alliansen närmare reglerar bundsförvanternas militära förpliktelser mot hvarandra ej endast under det nu pågående utan äfven under kommande krig. Man skilde mellan krig, som uppstått med anledning af fördraget, och Sveriges öfriga krig. Vid de förra skulle Sverige beskydda Mecklenburg, detta åter med alla sina tillgångar — "pro virili" — bispringa Sverige (§ 19). Hvad åter de senare beträffade, hade Oxenstierna i sitt första förslag fordrat, att Mecklenburg vid

[1] *Ibid.* s. 342.

dessa skulle ställa och underhålla 1000 man fotfolk och 100 ryttare eller lämna motsvarande penningehjälp (§ 21). Mecklenburgarne gåfvo från början sitt samtycke i princip men erinrade, att denna angelägenhet antagligen komme att regleras genom en allmän öfverenskommelse med de evangeliska ständerna. De hemställde därför, om ej frågan kunde uppskjutas till dess; yrkade konungen på ett omedelbart afgörande, ville de dock ej vägra att, så vidt hertigdömets tillstånd medgåfve, gå hans önskningar till mötes, dock med förbehåll att utan hinder af hvad nu kunde komma att stadgas senare få biträda en eventuell allmän uppgörelse. Slutet blef, att hertigarne fingo lofva en hjälpsändning — soldater eller penningar — hvars storlek emellertid ej fastställdes utan skulle bero på hertigdömets förmåga och framtida uppgörelser (§ 20).

Fördraget tillägger med det oklara uttryckssätt, som influtit i Schwerinförslaget, Sverige "absolutum foederis hujus idque comitantis belli directorium" samt ger konungen rätt att uppdraga befälet åt en lämplig ställföreträdare; krigsråd och hertiglig resident omtalas däremot ej längre (§ 5). Det synes ju nästan självklart, att Sverige äfven i de förutsedda kommande gemensamma krig, hvarom §§ 19 och 20 tala, skulle ha utöfvat högsta ledningen, men i det sammanhang, hvari de anförda orden stå, är det för öfrigt fråga blott om det då pågående kriget.

Under detta stänges naturligtvis landet för fienden men står på närmare angifvet sätt till den svenska krigsledningens disposition. Villkoren äro i hufvudsak de vanliga, äfven om en och annan modifikation betingats däraf, att Mecklenburg, som man kunde hoppas, ej längre skulle blifva krigsskådeplats i egentlig mening; så skulle t. ex. hertigarne afstå de trupper, som ej behöfdes till besättningar (§ 9). Trots alla mecklenburgarnes invändningar öppnas landet för det svenska myntet (§ 16). Gustaf Adolf erhåller rätt att pålägga tull i Wismar, Warnemünde och andra hamnar och floder; en procent af tulluppbörden tillfaller hertigarne[1] (§ 11). Om alltså de svenska krafven i båda dessa punkter genomförts, blef utgången i kontributionsfrågan, den tredje af de gamla tvistepunkterna, en

[1] Oxenstiernas tolkning af stadgandet, *ibid.* sid. 341.

annan. Det lyckades mecklenburgarnes sega envishet att nedpressa kontributionen från 15,000 till 12,000 och slutligen till 10,000 riksdaler i månaden; kvarterindelningen, som ännu bibehållits i Oxenstiernas första förslag, fick i enlighet med deras begäran bortfalla; medan konungen till en början fordrat, att kontributionen skulle utgå från 1 oktober 1631, medgaf han slutligen, i betraktande af de bördor, den tottska arméns närvaro i hertigdömet pålagt detta, att den skulle taga sin början först med mars månad 1632; till sist samtyckte han äfven till att allt, som kunde komma att betalas till de svenska besättningarna i hamnstäderna, till värfningar och vinterkvarter — men ej till durkmarscher eller underhåll af hertigarnes egna besättningar — skulle få frånd ragas kontributionen.

Några bestämmelser om stiften Schwerin och Ratzeburg inflöto ej i fördraget[1].

Ehuru fördraget blef färdigt först i mars, dagtecknades det den 29 februari[2], tydligtvis för att ernå öfverensstämmelse med kontributionsperiodens början.

Lösningen af kontributionsfrågan kunde mecklenburgarne betrakta som en verklig framgång, och äfven för öfrigt mottogo de resultatet med stor tillfredsställelse. Det skall ej nekas, att de hade skäl därtill, om man jämför det slutliga fördraget med Oxenstiernas första utkast, men jämför man det i stället med Halleförslaget, visar sig följden af det långa motståndet dock vara, att den "eviga" förbindelsen med Sverige fått en vida allvarligare innebörd än Gustaf Adolf till en början fordrat. Den närmaste följden af uppgörelsen var emellertid ett närmande: Hertigarne bundos vid Sverige genom tillmötesgåenden — Gustaf Adolf godkände nu Lohausen som kommendant i Wismar, kraftvet på svensk besättning i Dömitz fick förfalla[3] o. s. v. — genom

[1] Mecklenburgarne hade förgäfves sökt införa orden "in spiritualibus et secularibus tam ratione ducatuum quam episcopatuum" (*ibid.* s. 347).

[2] *Ibid.* s. 342; Efter Adolf Fredriks hemkomst underskrefs fördraget i april af Johan Albrekt; det för Sverige afsedda exemplaret tillställdes jämte en penninggåfva Salvius (Brefväxling härom *Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. V).

[3] Om kommandot i Wismar, se Kaspar Esslinger t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 20 mars, tydligen skrifvet på Lohausens uppdrag (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV). Om Dömitz se Gustaf Adolf t. Åke Tott, Frankfurt a. M. d. 28 febr. (*R. A.*), *Ox. skr.* II: 9 s. 703 samt Anna Maria t. mecklenburgska kommis-

förhoppningar om ytterligare fördelar och framför allt genom nödvändigheten själf. Men hade de från början hållits tillbaka af fruktan, att en anslutning till Sverige skulle förbytas i beroende, hade redan tillräckligt af dessa farhågor besannats, af nya väckts, för att ställningen lätt nog skulle kunna bli sådan, "dass Mecklenburgenses der schwedischen domination und commendo mude und uberdrussig weren" [1].

---

sarier, Schwerin d. 22 mars, att påskynda den svenska garnisonens i Dömitz aflöning, på det att denna, som fått order att utrymma fästningen, ej måtte få orsak att dröja kvar (*Schwerin, Inv. host.* vol. XIV). De slutsatser, BOTHE (s. 101) drager af Dömitz besättande — hvilket han betraktar som ett led i en systematisk sträfvan att för all framtid lägga Elbe under Sverige — förfalla alltså.

[1] Yttrande af Fredrik Ulriks råd vid konferens med hertigen af Lüneburg på slottet i Gifhorn d. 21 dec. 1632 (*Celle* 7: I: 161).

IV.

Kretsständernas sammanslutningsförsök misslyckas. Nya svenska planer och ny svensk taktik.

Salvius' instruktion den 17 sept. 1631. — Tredje kretsmötet i Hamburg. — Fjärde kretsmötet i Hamburg. — Separatunderhandlingar. — Gustaf Adolfs nya planer.

(September 1631—februari 1632).

Slaget vid Breitenfeld betecknar ej någon skarpt markerad vändpunkt i den svenska politiken: Planerna att beröfva Johan Georg af Sachsen ledningen af de protestantiska ständerna hade redan förut klart formulerats, afsikten att förklara dessas framväxande organisation under Sveriges directorium permanent framträder för första gången en tid därefter och då i form af en bestämd brytning med viktiga principer, som ännu efter den 7 september lades till grund för alla Gustaf Adolfs alliansutkast och instruktioner. Däremot kan man i hvarje åtgärd se, hur konungen nu känt sig ha friare händer än förut. Det är ej längre fråga om någon större hänsyn vid försöken att skjuta undan den sachsiske kurfursten. Under Leipzigkonventet hade man, såsom ofvan (s. 128—129) berättats, på den svenska sidan allvarligt öfvervägt, om man ej åt denne och öfriga ständer kunde öfverlämna uppgiften att fullfölja striden ute i riket, medan den svenska armén ryckte in i de kejserliga arfländerna. Nu gjorde sig Johan Georg till målsman för denna plan men möttes af ett bestämdt afslag: Sachsarne skulle infalla i arfländerna; själf ville Gustaf Adolf följa Tilly västerut. För detta beslut talade otvifvelaktigt rent militära hänsyn. Utan att

fiendens hufvudarmé krossades, kunde aldrig det mål nås, som "norma futurarum actionum" uppställt: "Oppressio Pontificiorum talis, quæ Evangelicos contra illorum insidias alias invictas in vado prorsus collocet". I detta sammanhang intresserar emellertid en annan sida af saken. Gustaf Adolfs fälttågsplan afskar förbindelserna mellan Johan Georg och hans medständer, och konungen sörjde för att Sachsens isolering blef så fullständig som möjligt, i det de små staterna vid dess västgräns förvandlades till svenska militärguvernement. Sitt kanske öppenhjärtigaste och mest bryska uttryck fick denna politik, då Gustaf Adolf (26 oktober) uttryckligen fordrade, att kurfursten skulle skaffa sin armé underhåll ur sina egna länder och Schlesien — man väntade sig då ännu, att sachsarne enligt aftal skulle rycka in i detta land — samt rent af själf förmana Leipzigförbundets medlemmar att betala sin kontribution till Sverige[1].

Nödgades Sachsen lämna platsen åt Sverige, återstod för detta att formligen binda de tyska trosförvanterna vid sig. Gustaf Adolf vidhöll den taktik, han uppställt för sig i "norma futurarum actionum", däri att han ej tog initiativet till några allmänna ständermöten utan endast energiskt ville genomföra förbunden med de särskilda staterna. Ej heller går han ifråga om fördragens innehåll utöfver sina tidigare planer. Det är alltså ej hans afsikt att på något sätt genom dylika ordna det framtida förhållandet mellan Sverige och dess trosförvanter i rikets inre delar, hvarför förpliktelser af "evig" giltighet lika litet nu som före segern fordras af dessa. Han förbehöll sig vidare utom i fråga om Pommern och Mecklenburg endast de anspråk, han "jure belli" förvärfvade mot fienden, följaktligen ej, utom i nyssnämnda fall, anspråk af denna natur mot trosförvanter. Och slutligen märkes, att dylika anspråk ytterst grundas på Sveriges rätt att fordra krigsskadeersättning, hvilket har till följd, att eventuella ockupationer definieras som pant för dylik[2]. — Emellertid

---

[1] Struck, *Gustav Adolf* s. 43 f., Droysen, *Schriftsstücke* s. 46 f.

[2] Jmfr nedan, om Salvius' instruktion och af honom handlagda fördrag. Andra dylika och jämförliga urkunder, affattade under tiden närmast efter slaget vid Breitenfeld eller på grundvalen af då utfärdade instruktioner och innehållande begränsningen af förpliktelsernas giltighet till det pågående kriget, äro: Fördragen med furstarne af Anhalt (15 sept., § 1, *Sverges traktater* V: 1 s. 525)

måste äfven frågan om det Romerska rikets framtida gestaltning efter en så afgörande händelse sysselsätta tankarna. Medan intrycket af segern ännu var färskt, sökte Gustaf Adolf genom Salvius afpressa Brandenburg och, såsom redan är berättadt, Mecklenburg deras samtycke till Sveriges ockupationsplaner, på samma gång som han numera ville utvidga den svenska maktsfär, han från början sökt skapa vid Östersjökusten, genom att medels ett "evigt" fördrag inordna äfven Brandenburg bland Sveriges klienter[1]. Sveriges position vid Östersjökusten var emellertid, från den tyska politikens synpunkt, endast basen för dess inflytande i Tyskland. Hvilka former skulle då detta inflytande taga efter den stora omhvälfning af alla maktförhållanden, man nyss bevittnat? Johan Georg lär under segerruset efter slaget vid Breitenfeld ha lofvat "att troligen råda och hjelpa därtill, att K. M:t blefve den romerska kronan på hufvudet satt"[2]. Sådana tankar kunde ej allvarligt omfattas af den sachsiska politiken, men så mycket större genklang måste de väcka i Gustaf Adolfs omgifning. Salvius återvände från högkvarteret, genomträngd af förhoppningen, att hans herre skulle bli romersk kejsare: "Si

---

och med staden Erfurt (22—23 sept., *ibid.* s. 531, 534), kapitelsmedlemmarnes och munkarnes i Erfurt reverser ([16]/26 sept., [17]/27, [20]/30 och [21]/31 okt., *ibid.* s. 552—556), patentet om stiftet Würzburgs trohetsförsäkring (26 okt., *ibid.* s. 565), öfverenskommelsen med Georg af Hessen (12 och 22 nov., *ibid.* s. 571 — §§ 10, 11 —, s. 573) samt de betecknande nog aldrig ratificerade förslagen till fördrag med hertigarne af Sachsen-Weimar (26 sept., II § 1, *ibid.* s. 545; Jmfr STRUCK, *Wilhelm von Weimar* s. 150), Kristian af Baireuth (§ 1, *Sverges traktater* V: 1 s. 618, 621), grefvarne af Wetterau (§ 1, *ibid.* s. 631) och Julius Fredrik af Würtemberg (*ibid.* s. 639). Utan dylik giltighetsbegränsning äro däremot staden Halles och den tillförordnade regeringens i stiftet Magdeburg reverser (12 och 14 sept., *ibid.* s. 520, 523). KRETZSCHMARS uppgift (s. 169), att Gustaf Adolf "unmittelbar nach der Breitenfelder Schlacht" gifvit furst Ludvig af Anhalt de instruktioner, som ligga till grund för den s. k. "Hallerecessen", måste vara oriktig. Fordran på "recognoscering" framställdes ej under de underhandlingar, som ledde till det andra förslaget, utan först och alldeles oväntadt i Hallerecessen (tredje förslaget) d. 28 nov. (*ibid.* s. 31), ett förfaringssätt, som ej kan förklaras annorlunda, än att de svenska underhandlarne mottagit nya instruktioner under tiden mellan det andra och tredje alliansutkastet.

[1] I nästa årgång af *Hist. tidskr.* kommer jag att publicera de viktigaste aktstyckena rörande underhandlingarna med Brandenburg i september, hvarföre det nu torde vara tillräckligt att hänvisa dit.

[2] *Arkiv* II s. 309.

res regi Sveciæ bene cesserint", skref han kort därpå (12 okt.) till Grubbe, "tum omnes principes non solum fœderatos utan ock subditos habebit och således omnes portus". Vi känna ej, hur konungen själf ställt sig till dylika planer. Har han redan förut tänkt sig en ständig ledareställning bland protestanterna som ett af krigets resultat (ofvan s. 143), kanske den blotta kejsarvärdigheten ett ögonblick synts honom som den närmast till hands liggande formen för att ge uttryck åt en sådan ställning. Dylika tankar måste han i hvarje fall snart lämna, ty det var ett af grunddragen i hans politiska läggning att städse söka den reella makten, ej dess sken. Då han senare upptog frågan om Tysklands blifvande organisation, hade det blifvit hans mål att skapa betryggande former för de lefvande krafternas samverkan äfven i framtiden. Naturligtvis utesluter detta ingalunda, att han kunnat blifva kejsare, men kejsarvärdigheten hade då blifvit konsekvensen af hans ställning i riket, ej grunden för denna.

Den 17 september utställde Gustaf Adolf instruktion och fullmakt för Salvius som ordinarie resident i Hamburg, hvarjämte han följande dag gaf honom förhållningsorder för underhandlingarna med Brandenburg[1]. Såsom Sveriges resident ägde Salvius att i allmänhet företräda sitt land och framförallt att söka vinna de nedersachsiska och västfaliska kretsarnas protestanter. De föreskrifter, han erhöll, äro ett karaktäristiskt uttryck för den politik, hvars hufvuddrag nyss angifvits: Konungen fullföljer genom dem sina tidigare syften till deras yttersta konsekvenser, men går ej utöfver dessa. Att så är förhållandet i hvad rör Sveriges ställning vid Östersjökusten, har framgått af det, som redan är sagdt om underhandlingarna med Mecklenburg och Brandenburg. Hvad förhållandet till öfriga ständer beträffar, bör det först och främst framhållas, att Salvius vid alla öfverenskommelser skulle taga allianserna med Johan Fredrik af Bre-

[1] Fullmakt, som ger Salvius rätt att uppbära lönen för den nya värdigheten från och med juli 1630 samt ett antal öppna bref för Salvius i hans ekonomiska angelägenheter d. 17 sept., *Riksreg.*, och instruktionen, *Arkiv* I N:o 369; Biinstruktionen rörande underhandlingarna med Brandenburg (*Riksreg.*) kommer att inflyta bland nyss omtalade aktstycken i *Hist. tidskr. 1913.*

men och Wilhelm af Hessen till förebild[1]. Detta innebar, att ständerna hade att acceptera Sveriges protektion och om än med vissa restriktioner ställa sitt land och sina resurser till den absoluta svenska krigsledningens förfogande. Att det hessiska fördraget åberopas, betydde ej, att Gustaf Adolf ville låta flera ständer än landtgrefven på en omväg — genom fördragsrättsligt skyddad andel i den svenska krigsledningen — bibehålla en viss självständighet gent emot det svenska direktoriet. Tvärt om borde Salvius söka förmå ständerna att "öfverlåta" sina trupper åt Gustaf Adolf (Instr. § 9) eller, som det äfven heter, att låta dem "stöta till" Totts armé (§ 16). Meningen är otvifvelaktigt, att de trupper, som värfvats af kretsständerna, helt enkelt skulle öfvergå i svensk tjänst; ständerna borde utfästa sig att kontribuera en viss summa månatligen (§ 17). Det lades honom vidare särskildt på hjärtat att taga i akt, "hvad . . . i alliancen förmäles om directorio, fri pass och repass samt säker reträtt för K. M:s arméer och hvad mera är" (§ 18) d. v. s. sörja för den svenska krigsledningens rätt att disponera öfver ständernas länder för krigets behof. Några eftergifter i de svenska krafven komma alltså ej i fråga. Men å andra sidan innehålla de båda mönsterfördragen principerna, att allianserna skulle gälla endast tills deras ändamål uppnåtts, och att Sveriges "jus belli" ej fick göras gällande mot kontrahenten.

Efter sina — i alliansfrågan resultatslösa — underhandlingar med kurfursten af Brandenburg och hertigarne af Mecklenburg kunde Salvius ändtligen i medlet af oktober vända sin uppmärksamhet till de nedersachsiska ständernas sammanslutningsplaner. Medan han i juli och augusti reste omkring i kretsen för att vinna ständerna hvar för sig, hade försök af motsatt syftning, om än ej så energiska och målmedvetna som de svenska, satt kanslierna i verksamhet. För att återknyta kretsförhandlingarnas genom det andra Hamburgkonventets snöpliga utgång (ofvan s. 160) brustna tråd vände sig Johan Fredrik af Bremen redan den 8 juli till Kristian af Lüneburg med allvarliga föreställningar. Brefvet kom till Celle under Salvius' underhandlingar

[1] I instruktionen talas endast helt allmänt om alliansen, men Salvius åberopar i skrifvelse t. Gustaf Adolf, Hamburg d. 16 nov. 1631, konungens befallning att följa de båda i texten nämnda fördragen.

därstädes (ofvan s. 163 f.). Det är redan berättadt, huru hertigen och hans rådgifvare afväpnade dennes vidtutseende framställningar genom ett löfte att deltaga i nästa kretskonvent. Den 12 juli besvarades Johan Fredriks skrifvelse i öfverensstämmelse härmed; Adolf Fredrik af Mecklenburg, som genom ett rekommendationsbref understödt Salvius, och Fredrik Ulrik, som på den bremiske ärkebiskopens uppmaning till förmån för kretsen vändt sig till Kristian, fingo äfven del af hans beslut[1]. Resultatet tedde sig som en betydande framgång, men redan det motiv, som låg bakom — att vid ett oundvikligt val taga det minst kompromitterande af de föreliggande alternativen — låter ana, att vinsten var mera skenbar än verklig. Mer än skenbart var knappast heller det stöd, sammanslutningssträfvandena erhöllo, när Johan Georg den 17 juni sent omsider besvarade det första konventets skrifvelse af 24 maj. Han gaf kretsständerna del af sina underhandlingar med det kejserliga sändebudet Hegenmüller, sin skrifvelse till kejsaren med anledning af mandaten mot Leipzigkonventet och sitt replikskifte med Tilly rörande infallet i Hessen. Djupt förstämd öfver de katolskes hållning fann kurfursten i denna en bekräftelse därpå, att en sammanslutning — "die nach- und zugelassene defensionsverfassung", således alltjämt endast inom riksförfattningens gränser — vore obetingadt nödvändig, och uttalade sina förhoppningar, att ständerna skulle genomföra de i Hamburg beslutna rustningarna[2]. Den 3 juli följde ännu en skrifvelse från Johan Georg, kallelse till den på kollegialdagen i Regensburg beramade "kompositionsdagen", som nu ändtligen skulle hållas i Frankfurt a. M. den 24 juli/3 augusti[3]. Den sachsiske kurfursten riktade med strikt iakttagande af riksförfattningens former alla sina meddelanden till det främsta af kretsens "medutskrifvande" stånd, hertigen af Braunschweig; på grund af en tröghet i postbefordringen, som väl knappast

[1] Brefväxlingen mellan Johan Fredrik, Fredrik Ulrik och Kristian i denna fråga, *Celle* 4: I: 16, *Kalenberg* 12: CII: e; KRETZSCHMAR s. 11 anm. 4.

[2] Afskr. *Celle* 4: I: 16 och flerstädes. Af de nämnda bilagorna äro resolutionen till Hegenmüller och instruktionen tryckta af LONDORP (IV s. 161 f., 170 f.). Jmfr vidare Hegenmüllers instruktion, *ibid.* s. 147 f. samt WITTICH, *Magdeburg* s. 636 f., 661 f., särskildt s. 663 anm., och 688 f.

[3] Afskr. flerstädes, t. ex. *Celle* 105 b: 9: 22. Jmfr om kompositionsdagen DROYSEN, *Verhandlungen über den Universalfrieden* s. 146 f.

vittnar om någon större energi från Sachsens sida, kommo emellertid kurfurstens skrifvelser först den 23 juli Fredrik Ulrik till handa. Omedelbart utgingo afskrifter däraf till medständerna i kretsen[1]. Johan Fredrik af Bremen ansåg nu, sedan Kristian af Lüneburg vunnits, Sachsen gifvit sin mening tillkänna och kallelsen till kompositionsdagen kommit, tiden inne att, fullgörande det uppdrag, han fått vid kretsständernas senaste möte, utlysa ett nytt konvent. Som öppningsdag bestämde han den 24 augusti, som mötesort Hamburg. För att iakttaga alla formaliteter utfärdade han dock ej kallelsen på eget bevåg utan begärde genom en sekreterare, att Fredrik Ulrik jämte honom skulle underskrifva brefvet. På det närmaste berörd af Tillys operationer efter Magdeburgs fall och ansatt af den katolske befälhafvaren i Wolfenbüttel för sitt tidigare förhållande till kretsen, fann den braunschweigske hertigen ej mod till ett så offentligt framträdande utan föreslog, att de båda "medutskrifvande" furstarne genom privatbref skulle underrätta hvar och en sina grannar om det förestående mötet. Så skedde äfven[2]. Det skulle emellertid snart visa sig, att Fredrik Ulriks tillbakadragna försiktighet endast var inledningen till en reträtt. Han grep begärligt det tillfälle till nya underhandlingar med fienden, som kompositionsdagen tycktes lofva. Medan hans medständer i kretsen upptogo denna med utprägladt misstroende och i den försenade kallelsen funno en anledning att uteblifva, skyndade han sig att affärda ombud

---

[1] Fredrik Ulriks båda rundskrifvelser t. kretsens ständer med de sachsiska akterna, Wolfenbüttel d. 23 juli (original flerstädes, konc. *Kalenberg* 12: CII: e) samt recepisse t. Johan Georg s. d. o. o. (konc., *ibid.*).

[2] Kretzschmar s. 388; Brefväxlingen mellan Fredrik Ulrik och Johan Fredrik, *Kalenb.:* 12: CII: e; 24: *Bremen* N:o III. — Källor rörande det tredje mötet i flera af de ofvan s. 114 anm. anf. serierna, nämligen:

Celle 4: 1: 16: Kristians af Lüneburg instr. för Jettebruch, Celle d. 3 sept. (konc.), Jettebruchs rapporter till hertigen och Julius von Bülow, däribland sammanhängande rapport för tiden 16—22 sept., Celle d. 6 okt.

Schwerin, Kreistagsacta: Adolf Fredriks och Johan Albrekts brefväxling, instruktion för Cothmann, Schwerin d. 20 aug. och dennes rapporter.

Köpenhamn, G. A., N. S. Kreis: Fredriks af Gottorp skriftväxling, instruktioner för Wulf Blume och Jakob Preus, Gottorp d. 9 och 16 sept., samt dessas rapporter.

Lybeck: Rådsprotokoll; N. S. Kreis XXVII, XXVIII: brefväxling och rapporter från sändebuden Tancke och Kampferbeke.

dit[1]. Och slutligen bestämde han sig för att öfver hufvud taget ej deltaga i kretskonventet — om detta innebar, att han ryggade sina löften vid första mötet, lämnades oklart — ett beslut, som ej kunde rubbas af ständernas föreställningar eller ens af Gustaf Adolfs seger vid Breitenfeld, då Tillys vikande skaror togo vägen genom hertigens land[2].

Domkapitlet i Bremen, som Johan Fredrik lät rådfråga den 28 och 29 juli, hade gärna sett, att ärkebiskopen följt en liknande politik och satt kretsens sammanslutningsförsök tillbaka för kompositionsdagen. Det vågade dock ej direkt motsätta sig utskrifvandet af ett kretsmöte men undvek att uttala sig för rustningar: Liksom förut fann det bäst, att Johan Fredrik, om ett kretsmöte skulle hållas, rättade sig efter majoriteten; domherrarne visste i hvarje fall inga utvägar att bestrida kostnaderna för rustningar[3]. I verkligheten var det emellertid endast pro forma, ärkebiskopen vändt sig till sitt kapitel: Det var utan att afvakta dess beslut, han sände sin sekreterare till Wolfenbüttel med kallelsen till kretsmötet samt (28 juli) meddelade Fredrik Ulrik, att han ej ämnade beskicka kompositionsdagen och uppdrog vården af sina intressen åt honom[4]. I de skrifvelser, hvarigenom han kort därpå uppmanade sina medständer att deltaga i mötet i Hamburg, upptog han väl kompositionsdagen såsom öfverläggningsämne vid sidan af de vid första konventet uppsatta deliberationspunkterna om kretsrustningarnas genomförande och lät äfven vid konventet yrka på en gemensam kretsbeskickning

[1] Fredrik Ulriks rundskrifvelse t. kretsständerna, Wolfenbüttel d. 29 aug. (*Lybeck, N. S. Kreis* XXVIII); Skriftväxling med Wilhelm af Hessen om kompositionsdagen (*Kalenb.:* 12: CII: e; 24: *Hessen:* 39): Landtgrefvens afsikt synes snarast ha varit att stålsätta Fredrik Ulrik mot de katolska lockelserna; själf ställde han sig afvaktande. Hertigen lofvade ståndaktighet.

[2] Fredrik Ulrik t. Kristian af Lüneburg, Wolfenbüttel d. 23 aug. (*Kalenb.* 12: CII: e). — Till hertigens hållning torde ha bidragit, att såväl Tilly (t. Fredrik Ulrik, Halberstadt d. 25 juli, kopia, *Celle* 11: 148) som hans landsständer, enligt hvad han lät meddela Kristian af Lüneburg (kreditiv för Götze, Wolfenbüttel d. 13 aug., protokoll öfver Götzes proposition d. 15 och 16 aug., *ibid.*) motsatte sig hans tilltänkta resa till Danmark (jmfr ofvan s. 158 anm. 4).

[3] Anf. "Protocollum wegen des . . . leiptzigern convents" (*Celle* 105 b: 9: 22).

[4] Kopia, *Kalenb.* 24: *Bremen* N:o III; Fredrik Ulrik rådde honom i sitt svar, Wolfenbüttel d. 5 aug., att sända ombud (konc. *ibid.*).

till Frankfurt, men hans sändebuds hållning — någon instruktion är tyvärr ej bevarad — visar, att det uteslutande var kretsrustningarna, som voro föremål för hans intresse. Detta är också ganska naturligt. Af kompositionsdagen hade han intet att hoppas, det visade redan de katolska kurfurstarnes kallelsebref, som fasthöll vid restitutionsediktet såsom grundval för alla förhandlingar. Däremot lofvade honom fortfarande ett enigt uppträdande af kretsen, naturligtvis i nära samförstånd med Gustaf Adolf, hvad han behöfde: Hjälp till stiftets befrielse och en viss självständighet gent emot Sverige. Otvifvelaktigt höll han lika afgjordt som förut fast vid denna makt. Därtill nödgade honom utom allt annat förbittringen mot Danmark, som efter de strandade försoningsförsöken i juni och juli ytterligare skärpts, då till de gamla tvisteämnena kom, att konungen lade hinder i vägen för hans värfningar i stiftet Lybeck[1]. Det gick så långt, att ärkebiskopen ej ens kunde förmå sig att kalla Kristian IV till kretsmötet utan öfverlämnade åt Fredrik af Holstein att underrätta konungen om detta. Ja, då han den 13 september gaf Detlev von Reventlow befallning att — med för öfrigt obekant uppdrag — resa till Gustaf Adolf, tillade han egenhändigt på kreditivet, antagligen med hänsyftning på sina holsteinska besittningar, de karaktäristiska orden: "Ich bitte nochmals gans dinstlich, E. M. wollen auf mittel gedenken, wie ich und meine arme unterdanen von der kron Dennemar tirannei mugen errettet werden". Icke

[1] Kristian IV t. guvernören i Neustadt, Glückstadt d. 12 augusti, att ej tillstädja några värfningar (*Köpenhamn T. K., Ausländ. registr.*), Fredrik af Gottorp t. Kristian IV, Gottorp d. 16 och 21 aug., ber konungen ej lägga hinder i vägen för farbroderns värfningar (*T. K.*), Kristian IV t. Fredrik af Gottorp, Glückstadt d. 26 aug., att ärkebiskopen, om värfningarna skola tolereras, skriftligen måste förbinda sig att ej använda soldaterna till något annat än kretsrustningarna (*G. A., N. S. Kreis*). — Ett vittnesbörd om Johan Fredriks stämning mot Kristian IV ger Jettebruch i sin berättelse t. Julius von Bülow, Hamburg d. 8 sept.: Det är Johan Fredrik, hvilken ensam — han hade då ännu ej konfererat med Mecklenburgs sändebud — önskar kretsrustningar, "denn man sich desseits nicht wenig für Konigl. May. in Dennemark — als mit welcher es noch in alten terminis und der abgesanten bericht nach garaus keine neue vertraulicheit, wie man bei uns ausgeben wollen — zu befahren hat, damit nicht in entstehung der kreisverfassung und daruber gemachte richtiger disposition regii das stift Bremen fur sich alleine occupiren und dadurch præsenti archiepiscopo kein geringes nachteil zugezogen werden muchte".

desto mindre framträdde åter de aldrig uppgifna önskningarna att hos medständerna söka ett stöd mot Sveriges öfvermakt med en styrka, som väl uppenbarligen är beräknad på att göra intryck på andra men dock otvetydigt äfven vittnar om egna farhågor. Af omröstningarna framgår, att Johan Fredrik önskade bildandet af en verklig kretsarmé och själf var villig att till kretsens förfogande ställa de 1,000 man, han efter löfte värfvat för båda sina stift[1].

Johan Fredriks ombud, den från förbundsunderhandlingarna i Mecklenburg återvändande K. H. von Bülow och Reventlow, inställde sig först af alla och utvecklade en liflig verksamhet för att verkligen få konventet till stånd.

De mecklenburgska hertigarnes politik hade ju alltid företett ett besläktadt drag med Johan Fredriks i hvad förhållandet till Sverige angår, medan de i motsats mot denne gärna hade sökt anslutning till Danmark. Det har (s. 162) berättats, hur Adolf Fredrik, endast några dagar innan han i förbund med svenskarne grep till vapen, visade sig ganska beredd att spela en del af sitt land i Kristian IV:s händer för att ej bli alldeles beroende af Gustaf Adolf. De erfarenheter, man sedan hunnit göra efter den tottska arméns inryckning i landet, voro i mycket ägnade att förstärka dylika tendenser. Men å andra sidan, när det afgörande steget en gång var taget, måste verkan däraf göra sig gällande. Redan i den skrifvelse, hvarigenom Adolf Fredrik underrättade den danske konungen om att han gripit till vapen, tycker man sig spåra en viss kyla, och när äfven de nya hjälpansökningar, hertigen knutit till sitt meddelande, tillbakavisades, har det säkerligen blifvit klart för honom, att

[1] Johan Fredriks kreditiv för Reventlow, Bremen d. 13 sept., "exhibit. Wirtzburg d. 13 oktober 1631" (*Germanica* D III). Om Reventlows beskickning kan f. ö. endast anföras följande ord ur ärkebiskopens bref t. Gustaf Adolf, Bremen d. 29 dec.: "gestalt wir auf der bescheenen . . . erinnerung, auch . . unsers . . . rats Detloffen von Reventlown . . . relation uns dermassen umb die ubernommene werbung ins werk zu setzen und uns in kriegsverfassung nach müglichkeit zu stellen, angegriffen . . ." (*ibid.*). — Jettebruchs rapporter d. 8 sept. och 6 okt. I den sistnämnda anföres följande uttalande af Johan Fredriks ombud: Deras herre skulle ytterst ogärna se, om "es dahin kommen solte, dass mit Ihrer Königl. Mait in Schweden jedweder stand sich in particulari einliesse" (19 sept.).

intet stode att ernå på detta håll[1]. I stället vunno då de intressemotsatser, som funnos, i betydelse. Det var stiftet Schwerin, som lättast kunde bli föremål för tvist. Adolf Fredrik måste ha sett prins Ulrik som herre öfver en så betydande enklav midt i sitt land med ett obehag, som ej kunde uppvägas af de utsikter till en förändring, hans sons val till koadjutor (1625) gaf[2]. Nu hade emellertid det danska konungahusets anspråk förlorat i kraft genom Lybeckfreden; det var då ej underligt, om tanken uppstod att, sedan man en gång kastat sig i Sveriges armar, tack vare dess öfvermakt utränga prins Ulrik och göra sig till herre öfver stiftet. Dylika planer skulle ju inom kort framträda vid underhandlingarna med Salvius i augusti (ofvan s. 186); de utsikter, de öppnade, kunde ej undgå att utöfva inflytande särskildt på Adolf Fredrik, dittills den ifrigaste förespråkaren för anslutning till Danmark.

Adolf Fredrik och Johan Albrekt sände gemensamt Cothmann till Hamburg, dit han anlände den 3 september efter att i Lybeck ha afvaktat, om representanter för andra ständer skulle komma. Instruktionen är daterad den 20 augusti och alltså uppsatt mellan underhandlingarna med Steinberg och Salvius; den utarbetades af Adolf Fredrik i samråd med broderns råd, Preen, underställdes därpå Johan Albrekts bedömande och återsändes af denne undertecknad den 22 augusti. Till grund för Cothmanns instruktion lades instruktionen för Passow vid föregående möte (ofvan s. 157 anm. 1), och dennas grundtanke, att kretsen borde sammansluta sig och uppsätta en armé, kvarstår oförändrad. De ändringar och tillägg, som gjordes, sakna emellertid ej betydelse. Kompositionsdagen i Frankfurt intresserade ej hertigarne. De förklara sig ämna skriftligen förelägga den sin sak, men det var tydligen ej genom fredliga medel, de hoppades ernå några resultat. Andra ändringar belysa förhållandet till Danmark och Sverige. Föreskrifterna, att man borde söka vinna Kristian IV

[1] Adolf Fredrik t. Kristian IV, Lybeck d. 16 juli (konc., *Schwerin, Inv. host.* vol. X), Schwerin d. 8 aug. (*Köpenhamn, T. K., Meckl.*); Kristian IV t. Adolf Fredrik, Glückstadt d. 18 aug. (*Inv. host.* vol. X). — Änkedrottning Sofias död d. 4 okt. 1631 afslet ett starkt band mellan de mecklenburgska hertigarne och det danska konungahuset.

[2] Jmfr om stiftet Schwerin Fr. Schildt, särskildt om koadjutorsvalet 1625 *Jahrb.* 49 s. 191 f.

genom sönernas anspråk på stiften ha karaktäristiskt nog strukits. Hvad Sverige beträffar, måste nu båda hertigarne bekänna, att de bundit sig vid denna makt. Då de själfva voro midt uppe i ett krig, kunde de ej undvara krigsfolk eller förbinda sig till några vissa prestationer, åtminstone ej förrän de blifvit herrar öfver sitt land. Att de icke desto mindre yrkade på upprättandet af en kretsarmé berodde därpå, att de i en dylik hoppades finna en motvikt mot Sverige. Utgående från kretsens stora intresse i de mecklenburgska hamnarna och Elbe — man erinre sig de anspråk, Gustaf Adolf nyss framställt genom Steinberg — uttalade de sig vid den åttonde deliberationspunkten, om fälttågsplanen, för att kretsarmén genast skulle rycka in i Mecklenburg. Man borde ej lämna hertigarne åt sitt öde "wegen deren daraus resultirenden inconvenientien, welche fürsten und stände dero beiwohnenden discretion und verstande nach leichtsamb zu ermessen" eller som Cothmann ännu mera oförblommeradt med tydlig anklang till tidigare uttalanden (ofvan s. 125 anm. 2) uttryckte det: Hans principaler hade i det längsta hoppats, att kretsen skulle kunna befria sig "ohne zuthun frembder hülfe, die mehrentheils geringen vortheil zu bringen pfleget" [1]. Det jämförelsevis lyckliga resultatet af underhandlingarna med Salvius och den borgen för ständernas intresse, som tycktes ligga i Sachsens anslutning till Sverige, lugnade sedan i viss mån hertigarnes farhågor; kanske ha de också kommit till insikt om att en effektiv militär motvikt mot Sverige ej kunde skapas, helst efter segern vid Breitenfeld. I hvarje fall uppgåfvo de lätt nog tanken på att draga in kretsarmén i Mecklenburg. Men därmed försvann äfven deras intresse för denna. Salvius yrkade efter slaget vid Breitenfeld i öfverensstämmelse med den svenska politikens tendenser, att kretsen skulle afstå från alla egna rustningar och i stället betala en bestämd kontribution till Sverige. Krafvet vann Mecklenburgs lifliga gillande, och Cothmann befalldes (17 sept.) att verka därför [2]. Att man nu ansåg denna utväg så

[1] Jettebruchs slutrapport, under den 19 sept. Redan den 10 september, efter sitt första samtal med Cothmann, meddelade Jettebruch, "dass auch an seiten Mecklenburgs gar sehr auf vollentziehung der geslossenen verfassung gedrungen werde".

[2] Jmfr Johan Wittes förut (s. 176 f.) refererade uttalanden om den mecklenburgska politiken. — Salvius t. Adolf Fredrik, lägret vid Leipzig d. 9 sept., P. S.:

önskvärd, berodde otvifvelaktigt därpå, att man hoppades finna de särskilda svenska kontributionskrafven afväpnade, om ett gemensamt anbud från kretsen förelåge; ännu vid underhandlingarna med Salvius i oktober sökte ju hertigarne förknippa sin bevillningsfråga med kretsens.

Det är knappast troligt att dessa sista föreskrifter kommo Cothmann till handa tidigt nog för att inverka på hans hållning vid konventet. Deras stora intresse ligger däri, att de ännu en gång bjärt belysa, hvad det var de båda hertigarne sökte hos kretsen. Den mecklenburgska politikens allmänna riktning så väl som den nu framväxande motsatsen mot Danmark dref naturligtvis Cothmann att i Hamburg söka samverkan med Johan Fredriks af Bremen ombud; en påfallande förtrolighet utvecklade sig. Särskildt klart framträder denna vid de mera privata öfverläggningar om kretsöfversteskapet, som ägde rum. De mecklenburgska hertigarnes gemensamma instruktion föreslog i öfverensstämmelse med Adolf Fredriks instruktion af den 25 juni i första rummet Fredrik af Holstein; vunne detta förslag ej sympati, skulle sändebudet följa Johan Fredrik af Bremen eller majoriteten. Cothmanns herre Johan Albrekt hade emellertid redan i juni tänkt sig Adolf Fredrik eller Kristian af Lüneburg som kretsöfverste. Nu bjödo Cothmann och de bremiska ombuden under hand ifrigt kretsöfversteskapet åt Kristian af Lüneburg, Danmarks gamla motståndare i kretsen. Dennes ombud, Jettebruch, uppfattade förslaget närmast som ett lockbete, afsedt att binda hertigen vid aktionspartiet. För öfrigt tyckte han sig spåra, att ett afslag ej skulle vara alldeles ovälkommet, då man i så fall, oaktadt Fredrik af Holstein pro forma nämndes som kandidat, syntes ämna länka valet på en af de mecklenburgska hertigarne.

Med Lüneburg inträdde ett nytt moment i kretsmötesförhandlingarna, knappast till dessas fromma. Hertig Kristian dröjde att affärda sitt ombud, tills han förvissat sig om att mötet skulle

---

"Wan der niedersachsische kreis möchte nur geldt schiessen, so theten sie algenueg, da mit ihrer eignen armatur ist wenig bewandt, kostet auch zwei mal so viel als sonsten" (afskr., bil. till följande); Adolf Fredrik t. Cothmann, lägret vid Rostock d. 17 sept.; Witte uttalar i skrifvelse t. Adolf Fredrik, Lybeck d. 28 sept., sin anslutning till förslaget (*Schwerin, Domestica*).

bli någorlunda talrikt besökt. Instruktionen är utställd den 3 september; Jettebruch ankom den 6 till Hamburg. Han skulle deltaga i förhandlingarna men förklara, att hans herre ej kunde ge sitt samtycke till rustningar. Hertigen ville vidare ej erkänna majoritetens beslut som förbindande. Den lüneburgska politiken vidhöll alltså i sak samma ståndpunkt som i Leipzig och vid de föregående konventen. Redan vid de första samtalen med de bremiska ombuden i Hamburg fann naturligtvis Jettebruch, att hans instruktion fullständigt afvek från de syften, som tycktes skola komma att bestämma mötets förhandlingar. Han föreslog då (8 sept.), att han skulle resa hem för att inhämta nya föreskrifter, men kvarhölls, tydligen emedan man fruktade, att mötet skulle sprängas genom hans afresa. Då det drog ut på tiden, innan öfverläggningarna kunde börja, fann emellertid hertig Kristian en säkerligen välkommen anledning att hemkalla sitt sändebud. Befallningen nådde dock Jettebruch, först då man stod färdig att öppna mötet (17 sept.); den framkallade sådan ovilja, att han, som det visade sig riktigt träffande sin principals intentioner, fann det rådligast att kvarstanna, tills han hunnit inhämta nya order. På detta sätt blef det möjligt att verkligen komma till officiella öfverläggningar, men det är tydligt, att Celles deltagande gaf reell styrka lika litet åt planerna att närma kretsen i dess helhet till Sverige som åt de danska aspirationerna. Konsekvent i sin tillbakadragenhet, höll sig hertig Kristian samtidigt på afstånd äfven från kompositionsdagen: Han gaf endast Wilhelm af Hessen i uppdrag att där tillvarataga Lüneburgs intressen[1].

Jettebruch förde äfven stiftet Ratzeburgs talan och upprepade därvid Lüneburgs votum.

August af Sachsen-Lauenburg var ej representerad.

Rådet i Lybeck öfverlade allvarligt om frågan, huruvida det skulle sända ombud till kompositionsdagen. På grund af sina handelsintressen lockades naturligtvis staden af hvarje utsikt till fred.

---

[1] Hertig Kristian t. amtmannen i Winsen, Celle d. 17 aug., att skaffa upplysning om hvilka ombud som inställt sig i Hamburg (konc.); Brefväxling mellan hertig Kristian och de i Hamburg samlade ombuden, inledd genom hertigens skrifvelse, Celle d. 17 aug. (konc.) — Jmfr vidare angående kompositionsdagen hertig Kristian t. Fredrik Ulrik, Celle d. 3 sept. (konc.), till Jettebruch, Celle d. 14 sept.: En gemensam kretsbeskickning vore under inga omständigheter tillrådlig.

Motståndarna mot att deltaga i mötet betonade emellertid, att de katolska ju på förhand förklarat sig ej vilja uppge restitutionsediktet; dessutom vore det särskildt farligt för Lybeck att inlåta sig på dylika underhandlingar, då i Frankfurt en fordran lätt kunde framställas, att staden med sin flotta skulle oroa Gustaf Adolfs förbindelser för att tvinga honom att vända om hem. Afslagsyrkandena samlade (19 aug.) 6 röster mot 4, som uttalade sig för att sammankalla ett städernas konvent för öfverläggningar om gemensamt deltagande i kompositionsdagen. Segern hemförde emellertid med 8 röster ett medlingsförslag, att först se hvad grannarne gjorde. I realiteten var det därmed afgjordt, att Lybeck ej kom att särskildt beskicka Frankfurtmötet, och då staden sedan på konventet (21 sept.) uttalade sig för en gemensam kretsbeskickning, får väl detta anses bevisa endast att den gärna sköt ansvaret ifrån sig. — Redan den 13 augusti hade rådet med anledning af det förestående kretsmötet beslutat att tills vidare ställa sig afvaktande, och denna ståndpunkt vidhöll det öfver en månad. Underrättelserna om Johan Georgs förening med Gustaf Adolf och segern vid Breitenfeld förmådde emellertid rådsherrarne den 17 september att taga frågan under förnyad ompröfning. Man fann det nu omöjligt att undandraga sig längre, om de mäktigare furstarne — Kristian af Lüneburg, Fredrik Ulrik af Braunschweig, Kristian IV och Fredrik af Holstein — kommo till enighet. Till ombud utsågos Tancke och Kampferbeke, hvilka den 19 september voro anlända till Hamburg. Liksom förut fruktan för Sverige nödgat Lybeck ett steg längre fram än de öfriga städerna, var det nu, då öfvermakten definitivt tycktes luta åt protestanternas sak, färdigt att ansluta sig. Men hvarje dess tillmötesgående måste betraktas som ett afpressadt och motvilligt medgifvande, ej som en politik af eget initiativ och med själfständiga syften, det synes bäst däraf, att rådet icke endast fann det olämpligt att söka vinna medstäderna för sin politik utan till och med drog sig undan, då Braunschweig ville ge Lybeck i uppdrag att föra dess talan på konventet.

Braunschweig var villigt att uppfylla de löften, dess ombud gifvit vid första kretsmötet, men endast under förutsättning, att alla de stora hansestäderna deltogo i mötet.

Staden Hildesheim uppsköt tills vidare sin förklaring[1].

Staden Bremen sände Preiswerk och Liborius von Lyne till Hamburg. Instruktionen är daterad den 20 augusti. Den ålade dem att rätta sig efter Hamburg: Deltoge denna stad i öfverläggningarna och eventuella rustningsbeslut, skulle ombuden följa rådets instruktion af 24 april (ofvan s. 117), alltså utlofva en kontingent. Undandroge sig Hamburg, men ej Lybeck och Braunschweig, fingo de, endast om de utsattes för särskildt starka pressioner, deltaga i ständernas öfverläggningar; de skulle då förklara, att deras stad intet kunde förbinda sig till, och framförallt söka vinna klarhet beträffande situationen och de kraf, som kunde komma att ställas på Bremen. Resultatet af öfverläggningarna med rådet i Hamburg var, att de båda sändebuden före den 20 september reste hem, afväpnande direktoriets invändningar med några föga bindande förtröstningar[2].

Hamburg vidhöll orygglig sin afvisande hållning mot kretsens sammanslutningsförsök.

Den gottorpske hertigens ställning bestämdes alltjämt af hänsyn till Danmark. Förhållandet till denna makt var detsamma som förut. De gemensamma åtgärderna för neutralitetens tryggande och landsherrarnes gemensamma intressen mot landtdagen (ofvan s. 161) hade långt ifrån kunnat öfvervinna Fredrik III:s misstroende. Utan hänsyn till hertigens alltjämt tydligt ådagalagda motvilja hade Kristian IV, antagligen under sitt besök i hertigdömena samtidigt med det andra konventet i Hamburg, träffat förberedande aftal med Kaj von Alefeldt om inköp af den mark, hvarpå den planerade fästningen vid Kielerfjorden skulle anläggas; en ingeniör sändes äfven till ort och ställe för att påbörja arbetena. Därpå förelade han ånyo riksrådet frågan och erhöll ännu en gång (4 augusti) i princip dess bifall till sina planer, om än medel att fullborda köpet ej genast kunde anskaffas. Utan att afvakta riksrådsmötets slut hade emellertid

[1] Braunschweigs borgmästare och råd t. Lybecks d. 26 aug., jämte svar, afskr., d. 31 aug. (*Lybeck, N. S. Kreis,* vol. XXVII); Hildesheims borgmästare och råd t. Tancke d. 3 sept. (*ibid.*), t. kretsmötet (afskr., bil. 8 till Jettebruchs relation) d. 6 okt.

[2] Instruktion för Preiswerk och von Lyne, *Bremen* A 2 a 4: 4; Blume och Preus t. Fredrik af Gottorp d. 20 sept.

konungen anträdt en ny resa till Glückstadt. Under vägen besökte han hertig Fredrik i Kiel. "Da kunde man nock mercke", skrifver han med karaktäristiskt välbehag öfver att kunna göra sin vilja gällande, "at den festing, som udi negden derhuoss affstucken er, behager huercken herr eller knecht, dog huercken kunde dy eller turde taale ett ord derom" [1].

Det kan sättas ifråga, om dylika "affronter" kunnat uppvägas af ett tillmötesgående sådant som att Kristian IV nu ändtligen lofvade att utrymma Neustadt, äfven om löftet beredvilligt och utan undanflykter fullgjorts. Nu skedde ej ens detta. Med anledning af sitt missnöje öfver Johan Fredriks värfningar i stiftet Lybeck (ofvan s. 212) — redan i sig ägnadt att förstämma äfven ärkebiskopens brorson — vägrade konungen att draga sin besättning tillbaka, tills hans farhågor i detta hänseende blifvit fullt lugnade. Hertig Fredrik å sin sida beredde sig slutligen att om än på omvägar bringa Neustadt-saken inför konventet; samtidigt gaf han sina ombud befallning att taga farbroderns parti i värfningsfrågan [2].

Under sådana förhållanden fasthöll hertigen naturligt nog konsekvent vid sin afsikt att ej göra sig beroende af en kretspolitik, som Kristian IV sträfvade att lägga under sin ledning. Han beslöt — som vanligt efter en rätt liflig brefväxling, som dock ej berör sakfrågorna — att deltaga i konventet. Till ombud utsågos Wolf von Blume och Jacob Preus; deras instruktion är daterad den 9 september. Vid det andra mötet i Hamburg hade, som nämndt (s. 160) de kungliga sändebuden låtit gottorparne förstå, att deras herre gärna ville skaffa sin son prins Ulrik befälet öfver kretsarmén. Icke desto mindre ålade Fredrik III nu sina sändebud att i allt följa instruktionen af 30 juni

---

[1] *Christian den fierdes Breve* II N:ris 313 och 316; Erslev II s. 299.

[2] Fredrik af Gottorp t. Kristian IV, Gottorp d. 24 augusti, tackar för konungens löfte att utrymma Neustadt (*Köpenhamn, T. K., I. A.*); v. d. Lancken t. hertig Fredrik, Pretz d. 15 sept.; Bimemorial för Blume och Preus d. 16 sept.; Johan Fredrik t. hertig Fredrik, Bremen d. 22 aug., förklaring, att värfningarna äro afsedda för kretsarmén (afskr.); Hertig Fredrik t. Blume och Preus d. 21 sept., med föreg., som skall meddelas de kungliga ombuden, samt Blumes och Preus' rapporter, Hamburg d. 17, 18 och 22 sept. De kungliga undveko ett bestämdt svar genom förtröstningar.

(ofvan s. 158), hvilkens innehåll ju var, att någon kretsarmé t. v. ej skulle bildas af kontingenterna, ej heller befälhafvare tillsättas.

Äfven på kompositionsdagen ville hertigen bibehålla fria händer gent emot kretsen. Genom ett bimemorial, som den 16 sept. sändes efter Blume och Preus, gaf han dessa i uppdrag att förklara, att han fått kallelsen för sent och därför anförtrott sin sak åt Johan Georg, hvarvid han läte det bero; medel att bestrida omkostnaderna för en gemensam beskickning ville han ej bevilja. Det betydde under sådana omständigheter föga, att han gaf sina ombud rätt att ingå på diskussion om fredsvillkoren och äfven ganska ingående utvecklade förslag till dylika.

När Kristian IV nu gick att vid det tredje kretsmötet åter upptaga försöken att vinna ständerna för sina syften, ägde han alltså, såsom den föregående öfversikten visat, i verkligheten ej en enda anhängare bland dem, som läto representera sig i Hamburg. Hans sändebud, von Pudewils och Schönbach, anlände den 17 september till mötesorten. Deras instruktion återgår, att döma efter utförliga meddelanden, som gåfvos gottorparne vid en konferens den 18 september, i allt väsentligt på Kristian IV:s föreskrifter vid föregående konvent. Motsatsen mot Sverige framhäfdes gent emot gottorparne ej med samma skärpa: Man borde ifråga om ytterligare förbund inhämta Sachsens och andra protestanters mening och rätta sig därefter, "so viel dienlich sein wurde". Att den långt ifrån mildrats, är dock säkert; slående belyses detta — utom af hvad som strax skall berättas om underhandlingarna med de katolska — af ett yttrande, som Kristian IV:s sändebud "incidenter" fällde vid konferensen: Kretsarmén borde först befria Mecklenburg eller stiftet Bremen — just de länder, på hvilka Gustaf Adolf främst riktat sin uppmärksamhet. Yrkandet, att ständernas kontingenter snarast möjligt skulle förenas till en armé, kvarstår, likaså förslaget om upprättandet af ett kretsråd och skapandet af en högsta befälspost, som kunde lämpa sig för prins Ulrik — "einen tapfern jungen held", som den omskrifvande termen nu lydde. Det sistnämnda ansåg man på den danska sidan obetingadt nödvändigt; däremot ställde sig Kristian IV:s sändebud ej alldeles afvisande mot Fredrik III:s önskan att behålla sina trupper hemma,

dock endast under förutsättning, att "direktionen" genast definitivt ordnades i öfverensstämmelse med konungens förslag[1].

De danska sändebudens yrkanden förmådde gottorparne att hemställa till sin hertig, huruvida man ej borde gå Kristian IV:s önskningar till mötes i fråga om befälsposten åt prins Ulrik. Resultatet ger ett nytt bevis för, hur fullständigt Fredrik af Gottorp skilt sig från sin danske frände: Han svarade (21 sept.), att frågan måste hänskjutas till Sachsen och alltså först kunde afgöras vid ett nytt konvent.

Ehuru hans instruktioner röra sig i samma banor som vid de tidigare konventen, höll Kristian IV:s hela politik just vid denna tid på att undergå en förändring, som ej gjorde det mindre angeläget för honom att samla kretsständerna under sin ledning, men som skulle ha gifvit deras anslutning en väsentligt ändrad innebörd. Endast konungens lifliga önskningar kunna ännu den 18 augusti ha ingifvit honom förhoppningen, att en allians mellan Gustaf Adolf och Johan Georg vore otänkbar, då den svenske konungen snart skulle nödgas vika för brist och fiendens trupper[2]. Liksom Sachsens svaga politik på Leipzigkonventet omöjliggjort hans planer på en offensiv evangelisk politik, som äfven riktade en spets mot Sverige, så skulle inom kort det händelseförlopp, som kulminerade i slaget vid Breitenfeld, undanrycka hvarje förutsättning för en neutralitetspolitik, som byggde på protestantismens motsats mot katolicismen men ändock ville emancipera sig från Sverige. Den naturliga följden var, att Gustaf Adolfs förutsägelse i riksrådet den 17 okt. 1629: "tränger käjseren, så slår han sig till honom", började besannas. Visserligen hade ju Kristian IV ej heller förut stått likgiltig gent emot de anbud, hvarmed särskildt Wallenstein sökt locka honom, men det är dock otvetydigt, att den danska politiken från sensommaren 1631 söker närma sig katolikerna på ett sätt, som var otänkbart, så länge dessas makt uppvägde Sveriges och

[1] Blumes och Preus' rapport d. 18 sept.; belysande för Kristian IV:s politik är äfven följande episod: Då Salvius' fullmakt d. 21 sept. meddelades konventet, förklarade de danska ombuden, "dass sie selber auf den 8 [ɔ 9] punkt, wohin dem ansehen nach das werk mit Schweden und Hessen auch zielen muchte, gantz nicht instruirt".

[2] *Christian den fierdes Breve* II s. 354.

dess bundsförvanters och alltså innebar ett hot äfven mot Danmark och dess intressen i de protestantiska grannländerna. Kanske det vittnar om att Kristian IV själf ej fullt litade på sina försäkringar om Sveriges svaghet, att han just den 18 augusti sände Oinhausen till Wallenstein; hans uppdrag var att återknyta de i juli afbrutna förhandlingarna om öfverlåtande af mecklenburgska fästningar åt Danmark[1]. Inom kort drefs han framåt på den inslagna vägen. Genom sin ståthållare i Glückstadt, den betrodde Kristian Pentz, inledde han månaden därefter förbindelser med de katolska befälhafvarne i stiftet Bremen, de ligistiska öfverstarne Reinach och Commargo. Pentz sammanträffade med dem i Trachtersheim den 19 september[2]. De förslag, han hade att frambära, utgingo från samma tanke som de tidigare projekten om mer eller mindre tillfälliga upplåtelser af tyskt territorium åt Danmark, nämligen att det vore bättre för kejsaren och hans vänner att lämna ett område i neutrala händer än att låta det falla i Sveriges våld. Medan Kristian IV hoppades, att de katolska af sina motgångar skulle drifvas att gå honom till mötes, innan det blefve ett neutralitetsbrott att mottaga de eftersträfvade orterna, låg det emellertid i dessas intresse att dröja, tills Danmark genom en dylik transaktion kompromitterades inför Sverige och om möjligt invecklades i konflikt med detta. Kristian IV har alltid försäkrat, att han ville bevara freden med båda de stridande parterna, och det visade sig ju äfven, när afgörandet kom, att han ej kände sig vuxen ett krig. Men han begärde fördelar, som de katolska knappast kunnat ge, svenskarne omöjligen afstå från för ett billigare pris.

I Trachtersheim utvecklade Pentz, huruledes Danmark genom Sveriges oväntade framgångar i Tyskland kommit i ett svårt läge: Gustaf Adolf ville göra sig till mästare öfver Östersjön och Nordsjön; genom segern vid Breitenfeld hade det därjämte nu gått så långt, att Danmark — liksom det ligistiska folket i Nordvästtyskland — afskurits från sina sydliga förbindelser. Då emellertid

---

[1] Fridericia I s. 210, 213. Jmfr ofvan s. 162.

[2] "Am vergangenen (!) montagk den 19 dieses" (!) heter det i Jettebruchs rapport d. 6 oktober. Jettebruch har tydligen vid sammanställandet af rapporten i dateringen tanklöst följt sina anteckningar; då den 19 september var en måndag, finnes emellertid ingen anledning att betvifla uppgiften.

Danmark omöjligen kunde lida att på detta sätt innestängas, önskade man veta, hvad man hade att vänta sig af de katolska trupperna i händelse af ett svenskt angrepp; särskildt oroande vore, att Johan Fredrik af Bremen inlåtit sig på allehanda stämplingar med holländarne — en uppgift, som åtminstone ej motsvaras af några numera skönjbara resultat. Kunde man ge Danmark och närbelägna orter säkerhet beträffande ärkestiftet, visste Kristian IV emellertid medel att hålla städerna Lybeck, Hamburg och Bremen i styr. I motsatt fall måste danskarne göra, hvad de förut aldrig velat inlåta sig på — sluta sig till Sverige, såsom de ligistiska öfverstarne helt visst riktigt uttydde de sväfvande uttrycken. Pentz tillfogade vidare, mindre sanningsenligt (ofvan s. 135) än angenämt för de nya vännerna, att hans herre aldrig godkänt Leipzigbeslutet, samt slutade med att varna för det förestående svenska anfallet mot stiftet Bremen och uppmana till nödiga försvarsåtgärder i tid. I ljuset af hvad sedan hände, är det lätt att inse afsikten med de ständiga anspelningarna på stiftet Bremen, dess stora betydelse för Danmark och faran för att det skulle falla i Sveriges händer: Det gällde att förbereda de katolska ockupanterna på tanken att öfverlämna det åt Kristian IV. För så vidt man kan se af den redogörelse för Pentz' framställning, som Reinach och Commargo uppsatte, har han dock ej rent ut framkommit med dylika önskningar vid konferensen med dem. — Något resultat kunde naturligtvis ej uppnås i Trachtersheim, då initiativet utgått från Danmark och de ligistiska öfverstarne följaktligen saknade instruktioner. Kurfurst Maximilian ställde sig emellertid, då rapporten om hvad som förefallit nådde honom, ingalunda afvisande mot de danska förslagen: På samma gång som han genast hänsköt frågan till kejsaren, befallde han (11 oktober) sina öfverstar att liksom på eget bevåg hålla danskarnes förhoppningar vid lif, tills dennes resolution fallit. Afgörandet låg alltså i kejsarens hand. Äfven Kristian IV hade f. ö. vändt sig till honom, i det han genom en skrifvelse af den 25 september inlagt ett förord för sina söner i stiftsfrågan[1].

[1] Kurfurst Maximilian t. kejsaren, München d. [13]/23 okt. jämte bilagorna: Reinach t. biskopen af Osnabrück, Stade d. [24 sept.]/4 okt., och dess bilaga, "Aus einem bericht der obersten Reinach und Commargo", samt Maximilian t. Reinach och Commargo, München d. [11]/21 okt. (Samtl. dessa aktstycken finnas

Pentz' underhandlingar med de katolska öfverstarne kunde ej hemlighållas: Enligt hvad ryktet genast visste förtälja, var det meningen, att de bremiska fästningarna skulle utrymmas af de ligistiska trupperna och i stället mottaga danska garnisoner. Naturligtvis måste dylika nyheter återverka ofördelaktigt på Danmarks redan förut starkt rubbade ställning i kretsen. Johan Fredrik af Bremen protesterade den 24 september i bref till Gustaf Adolf på det eftertryckligaste mot den danske konungens tilltag att på sådant sätt honom oåtspord förfoga öfver hans stift[1], och på kretsmötet i Hamburg blef oviljan öfver närmandet till de katolska den anledning, som kom misstroendet att bryta ut.

Det tredje konventet hade efter lång väntan ändtligen kunnat börja sina öfverläggningar den 20 september, liksom förut under stiftet Bremens directorium. Johan Fredrik — för sina båda stift —, de mecklenburgska hertigarne och Kristian IV bekräftade utan vidare det första konventets beslut, staden Lybeck likaså sitt villkorliga votum vid detta, hvarjämte staden Braunschweigs löften och Hildesheims undanflykter (ofvan s. 219) meddelades konventet. Holstein-Gottorps ombud tillkännagåfvo, att deras herre väl stode fast vid allt hvad han lofvat men ej ansett nödigt att instruera dem om deliberationspunkterna, då enligt hans mening de olika kontingenterna ej nu borde förenas till en enhetlig kretsarmé. Jettebruch förklarade slutligen å Celles och stiftet Ratzeburgs vägnar värfningar öfverhufvud taget oråd-liga. Hans och gottorparnes vota väckte en märkbar förstämning hos dem, hvilka om än af ganska motsatta bevekelsegrunder önskade en effektiv kretsförfattning. Kristian IV:s, Johan Fredriks och de mecklenburgska hertigarnes ombud gjorde gemensamt allvarliga föreställningar. Jettebruch kunde naturligtvis ej ge vika; de gottorpska ombuden visade sig så till vida medgörligare, att de lofvade att inhämta nya instruktioner och förenade sig

i *Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien, Kriegsakten* fasc. 94; afskrifter ha godhetsfullt meddelats mig af arkivet). Cronholm (VI: 1 s. 326 f.) refererar utförligt men ej fullt tillfredsställande öfverstarnes rapport samt Maximilians bref till kejsaren och till Reinach och Commargo. Vilseledd af hans framställning, har Friderícia (I s. 219) dels tillagt Maximilian initiativet, dels förlagt sammankomsten i Trachtersheim till årets slut. — Kristian IV:s skrifvelse t. kejsaren d. 25 sept. refereras *ibid.* s. 211.

[1] *Germanica* D III.

med de öfriga om en skrifvelse till hertig Kristian med anhållan, att han ville taga frågan i förnyadt öfvervägande[1].

Sedan man (21 sept.) enats om att uppskjuta beslutet om förhållandet till Sverige och Hessen — Salvius hade insändt sitt kreditiv, Sixtinus ånyo infunnit sig[2] — tills man blifvit enig om kretsförfattningen, samt bestämt, att kretsen såsom sådan ej skulle representeras vid kompositionsdagen, öfvergick man den 22 till den första bland deliberationspunkterna upptagna frågan, hur befälsförhållandena vid kretsarmén skulle ordnas. Här brast enigheten fullständigt: I första voteringen utföllo stiften Bremens och Lybecks samt båda Mecklenburgs röster för val af kretsöfverste, de danska ombuden framförde sin herres önskan, att befälet skulle öfverlämnas åt "einem tapfern jungen held" jämte ett consilium formatum, Fredrik III:s representanter motsatte sig — trots förnyade påtryckningar från danskarnes sida — liksom staden Lybecks ombud hvarje ordnande af befälsförhållandena, och Jettebruch förklarade i Lüneburgs och stiftet Ratzeburgs namn, att han saknade instruktioner. Mera öfverraskande än splittringen var hvad som sedan följde. Under beklagande af att enigheten tagit slut och allt satts på spel, då man kommit målet så nära, vägrade de bremiska och mecklenburgska ombuden vid nästa votering att inlåta sig på ytterligare förhandlingar, förrän de fått nya instruktioner hemifrån; de stodo ej att rubba från sin åsikt trots protester från Kristian IV:s, Holstein-Gottorps och staden Lybecks sändebud samt Jettebruchs varningar för det intryck, ett dylikt resultat måste göra på hans herre. Då direktoriets yrkande, att sändebuden i Hamburg skulle invänta de nya instruktionerna, ej vann bifall, återstod endast att åtskiljas, sedan man (22 sept.) beslutat att åter mötas på samma ställe den 11 oktober.

---

[1] Skrifvelsen t. Kristian af Celle — Hamburg d. 20 sept., konceptet uppläst inför konventet d. 21 och försvagadt på gottorparnes begäran — afgick, enligt beslut d. 22, icke, emedan konventet upplöstes, men meddelades hertig Kristian genom en kopia, som lämnades Jettebruch (Bil. 12 till Jettebruchs rapport d. 6 okt.).

[2] Gustaf Adolfs kreditiv för Salvius d. 21 maj (ofvan s. 145 f.) och Wilhelms af Hessen kreditiv för Sixtinus d. 28 juni finnas i afskr. som bil. 9 och 10 vid Jettebruchs relation d. 6 okt.

Det är tydligt, att det ej var den formella frågan, hur öfverbefälhafvaren skulle kallas, utan de mot hvarandra kämpande tendensernas täflan om makten att för sina syften exploatera kretsens rustningar, som sprängde mötet. De bremiska ombuden läto tydligt förstå detta, då de, enligt hvad Jettebruchs relation förtäljer, sade honom, att "der junge tapfere held", som Kristian IV ville föreslå till befälhafvare, vore prins Ulrik, och att afsikten endast vore att "sub prætextu" vinna fast fot i stiftet Bremen. De gåfvo honom äfven del af de upplysningar, de själfva erhållit om Pentz' underhandlingar med Commargo och Reinach, samt konstaterade till slut, att Kristian IV säkerligen aldrig sändt ombud till konventet, om ej hans eget intresse fordrat det.

Så hade det otvetydigt visat sig, huru fullkomligt isolerad den danske konungen stod med sina sträfvanden i den nedersachsiska kretsen. Med den seghet, som var honom egen, uppgaf han dock intet af det väsentliga i sina planer. Till det nya konventet[1] sändes von Pudewils och Schönbach, Pudewils denna

[1] Källor rörande detta konvent finnas i flera af de förut anförda serierna: *Kalenberg* 12: CII: e: aktstycken ur Fredrik Ulriks arkiv, nämligen protokoll öfver konferens med de Celleska råden d. 5 okt. och öfverläggningar "in ill:mi gemach" d. 27 okt., brefväxling samt fullmakt för Julius v. Bülow och Ernst Jettebruch, Celle d. 6 okt., och dessas rapport, Celle d. 17 nov., jämte viktigare bilagor tryckt i *Sverges traktater* V: 2 s. 687 f., kretsafskedet delvis redan *ibid.* 1 s. 579 f.

Celle 4: I: 16: Landtdagsakter 7—9 okt., Kristians af Celle instruktion för Julius v. Bülow och Ernst Jettebruch, Celle d. 26 okt., samt brefväxling, däribland rapport, Hamburg d. 3 nov.

Schwerin, Kreistagsacta: De mecklenburgska hertigarnes korrespondens, fullmakter och instruktion för H. K. v. Bülow samt dennes rapport, Trembsbüttel d. 16 nov.

Köpenhamn, T. K., N. S. Kreis: v. Pudewils och Schönbachs rapport, Hamburg d. 12 nov.

Köpenhamn, G. A., N. S. Kreis: Instruktion för v. Blume och Heidemann, Gottorp d. 7 okt., samt skriftväxling, däribland rapporter från båda ombuden, Hamburg d. 24 och 25 okt., från Heidemann, Hamburg d. 29 okt., 2 och 7 nov.

Lybeck, Rådsprot.; N. S. Kreis XXVII, XXVIII: rådets skrifvelser till Tancke och Kampferbeke och dessas rapporter, Hamburg d. 27 och 31 okt., 2 nov.

Berlin 24 c: 3: 5: Kreditiv d. 2 och instruktioner d. 3 okt. för Georg Wilhelms sändebud Hempo von dem Knesebeck samt dennes rapporter, Hamburg d. 20 okt., Salzwedel d. 16 nov.

Rapporter från Salvius t. Grubbe (*Till kansliämbetsmän*), t. Oxenstierna (*Norrmans kopiebok*) och t. Gustaf Adolf, Hamburg d. 29 okt., 3 och 16 nov.

gång äfven som representant för prins Ulrik, hvilkens anspråk på stiftet Schwerin nu skulle göras gällande genom att han kräfde säte och stämma på kretsmötet. De båda sändebuden ankommo till Hamburg den 16 oktober. Deras instruktion, för så vidt den meddelades gottorparne — den är tyvärr ej bevarad annat än genom dessas referat (24 okt.) — visar en sträfvan att med bibehållande af den danska politikens syftning gå ständerna och särskildt Fredrik af Gottorp till mötes. Konungen är alltså böjd för att medge, att hvar och en tills vidare får behålla sin kontingent hemma, men fordrar, att alla ständer skola förmås att ansluta sig, att tvångsmedel mot de försumliga skola ställas till förfogande, samt att fasta aftal om allt skall träffas, så att kretstrupperna när som helst utan dröjsmål kunna brukas. Han afstår vidare från att åt sonen kräfva en särskild högsta befälspost. Sitt mål vill han nu i stället nå genom förslaget, att man i allmänhet skall nöja sig med öfverstelöjtnanter som befälhafvare för de särskilda regementena men förse ett af dem med en öfverste, hvilken på samma gång utöfvar kommandot öfver hela kretsarmén, en ställning, som naturligtvis var afsedd för prins Ulrik. Någon högre aflöning behöfde ej ifrågakomma på grund af dennes furstliga börd. Till skydd för ständernas intressen skulle krigsråd ställas vid hans sida och en ordentlig instruktion utfärdas. När allt detta var klart, borde man inberätta hvad som åtgjorts för Johan Georg och begära hans "resolution, ratifikation och ordinans". Man skulle säkerligen låta vilseleda sig, om man af de starka ordalagen droge den slutsatsen, att Kristian IV obetingadt ämnat binda sin politik vid Sachsens. Efter kurfurstens underkastelse under Sverige kunde detta mindre än någonsin vara fallet[1]. Hela föreskriften är att betrakta som ännu ett försök att till det yttre anpassa sig efter de gottorpska önskningarna; i sak fullföljde konungen genom yrkandet, att allt på förhand skulle vara afgjordt, här som eljes sina egna syften.

Redan en granskning af de instruktioner, som representanterna för de ständer, hvilka ännu ej kastat sig i Sveriges armar, medförde till det nya konventet, visar, att Danmarks sak i verklig-

[1] Jmfr *Christian den fierdes Breve* III s. 3.

heten var hopplös äfven denna gång. Hertig Fredrik af Holstein-Gottorp fortsatte trots danskarnes föreställningar vid förra kretsmötet sina försök att finna en utväg mellan alla de stridiga motsatserna. Till Hamburg sändes åter Wolf Blume och Erik Heidemann, af hvilka dock Blume återvände före de officiella förhandlingarnas början. Deras instruktion är daterad den 7 oktober; den tillbakavisade såväl förslaget att välja kretsöfverste som att öfverlämna befälet öfver kretsens trupper åt någon furstlig person [prins Ulrik] med krigsråd vid sin sida. Det argument för sina planer, Kristian IV vid förra konventet hämtat från nödvändigheten att stå i krigsberedskap, kringgicks, i det hertigen förklarade sig önska, att hvars och ens kontingent noga fastställdes, att en indelning i regementen nu vidtoges samt att öfverstar och lägre befäl — men ingen gemensam befälhafvare — anställdes mot "wartgeld". Hela denna organisation skulle emellertid tillsvidare stanna på papperet: Sachsens ratifikation, särskildt af personvalet, skulle inhämtas, innan något verkställdes, hvart stånd behålla sin kontingent hemma hos sig, hvarje offensivt steg undvikas och alla medel att uppnå en snar fred pröfvas. Om dessa föreskrifter vände sig mot Kristian IV:s syften, voro de emellertid ej mindre afvisande mot de svenska anspråken. Till yttermera visso förklarade hertigen också, att han ej kunde yttra sig om de olika allianser, som kunde ifrågakomma, förr än man inhämtat den sachsiske kurfurstens mening.

De welfiska hertigarne kvarstodo till en början liksom den gottorpske hertigen vid sin mot de danska och svenska planerna afvisande hållning. Då emellertid på grund af deras länders exponerade läge en isolerad neutralitet för dem i längden visade sig otänkbar, drefvos de i stället till att söka garanti för sin självständighet i ett gemensamt uppträdande af ständerna, alltså att nu — då det var för sent — närma sig den ståndpunkt, som Johan Fredrik af Bremen och hertigarne af Mecklenburg från början förfäktat. Fredrik Ulrik verkställde ändtligen sin länge hysta afsikt att välja en vistelseort, där han ej var fullständigt beroende af en ligistisk besättning och dess kommendant. Den 30 september lämnade han Wolfenbüttel och begaf sig först till Celle. Han vågade emellertid ej heller nu skicka ombud till konventet utan var besluten att ge Kristian

af Lüneburg sin fullmakt: Han ville i allt öfrigt instämma i Lüneburgs votum men kunde intet bevilja, då hans land nu efter Breitenfeld fullständigt ödelagts af Tillys slagna armé. Efter en öfverläggning med de celleska råden (5 okt.) bestämdes det, att Fredrik Ulrik i en särskild skrifvelse — den är daterad Celle den 6 oktober — skulle ursäkta, att han återkallade, hvad han beviljat vid första konventet; för öfrigt åtog sig Lüneburg att föra hans votum. Från Celle begaf sig Fredrik Ulrik till staden Braunschweig, hvarest han nu tog sitt residens. Där infann sig hos honom å Sveriges magdeburgske ståthållares, Ludvigs af Anhalt, vägnar dennes kansler Johan Stalmann och begärde, att hertigen skulle börja underhandlingar med hans herre om förbund med Gustaf Adolf. Fredrik Ulrik visade sig emellertid föga hågad härför; han beviljade väl (26 okt.) den begärda konferensen men underlät att ge sin utskickade, kanslern Engelbrecht, fullmakt att underhandla om allians[1]. Kretzschmar ser i dessa undanflykter endast ett utslag af räddhåga och osäkerhet. Det visar sig emellertid, att äfven verkliga beräkningar måste ha bidragit. Den 27 oktober hölls "in illustrissimi gemach" en märklig öfverläggning, "ob illustrissimus den kreistagk zu Hamburgk zu beschicken". Olika åsikter häfdades; till slut segrade den meningen, att man väl ej skulle sända en egen beskickning men låta hertig Kristians ombud Julius von Bülow meddela konventet, att Fredrik Ulrik ville lämna den i maj utlofvade kontingenten — 900 man fotfolk och 100 ryttare — inom fjorton dagar efter sedan kretstrupperna inryckt i hans land. Detta borde äfven ur synpunkten af kretsens intressen ske snarast möjligt; man skulle gripa tillfället att samverka med Wilhelm af Hessen; då denne underordnat sig Gustaf Adolfs direktorium, behöfde kretsen ej tveka att följa exemplet; en allians borde nu afslutas med den svenske konungen. Det är tänkbart, att hessiska framställningar direkt till Fredrik Ulrik eller Sixtinus' underhandlingar vid kretsmötena föranledt förslagen om en samverkan med Hessen. Hufvudvikten ligger emellertid därpå, att Fredrik Ulrik med denna vändning i sin politik gent emot kretsen tydligen velat kringgå förslagen om ett särskildt fördrag

[1] Kretzschmar s. 27—28.

med Sverige. Utan att våga afvisa Gustaf Adolf hade han otvifvelaktigt hellre haft medständerna än denne att tacka för sitt lands befrielse. Den 29 oktober afgick skrifvelsen till Julius von Bülow; den nådde honom kort före konventets slut[1].

Kristian af Lüneburg var genom Jettebruchs relation om förra (3) kretsmötet väl invigd i Kristian IV:s afsikter. Hvad dennes svenske rival önskade, var honom säkerligen ej heller obekant, helst brodern, hertig Georg, om än mot hans önskningar[2], nu afrest till Gustaf Adolf för att definitivt inträda i dennes tjänst. Liksom det var en nödvändig följd af Lüneburgs läge och tidigare öden, att de danska planerna i hertig Kristian funno en motståndare, ställde han sig alltjämt afvisande äfven mot Sverige. Det var emellertid ej hans afsikt att uteblifva från kretsmötet. I början af oktober var ett utskott af landtständerna inkalladt till Celle. I sin proposition (den 7 okt.) meddelar hertigen, att Tilly måst retirera bakom Weser "dahero man einiges schutzes wieder die schwedische armee von ihme nicht zugewarten"; svenskarne trängde nu på och hotade att anse alla för fiender, som fortsatte att kontribuera till katolikerna. Denna svartmålning afsåg naturligtvis närmast att vinna ständerna för den politik, Kristian nu ämnade inleda, framför allt för hans beslut att deltaga i kretsmötet — hvilket äfven lyckades — men den instruktion, han den 26 oktober gaf sina ombud till konventet, Julius von Bülow och Ernst Jettebruch, visar, att han, då han talade om "skydd" mot svenskarne, verkligen tänkte på medel att bevara sin självständighet äfven mot dem. Han meddelade däri inga definitiva föreskrifter om förhållandet till andra makter; sändebuden skulle endast skaffa närmare upplysningar om denna fråga. I stället intresserade han sig för kretsens sammanslutning och rustningar: Han ville denna gång ge sitt samtycke till den beslutna defensionsförfattningen och lofva att värfva, ehuru han ej kunde bevilja mer än 300 à 400 man fotfolk och 100 ryttare. Mot både

[1] Konc., *Kalenberg* 12: CII: e; *Sverges traktater* V: 2 s. 690 under 9 och 10 nov.

[2] Kretzschmar s. 21; Enligt Salvius' uppgift d. 16 nov. förklarade de lüneburgska ombuden i Hamburg hertig Georg olämplig som befälhafvare öfver kretsarmén, emedan han "var öfver kreisen disgusterad, för thet H. F. N. var tilförende intet contentement viderfarit vid samma kreisobersteskap".

Sveriges och Danmarks aspirationer riktar sig föreskriften, att högsta befälet öfver kretsens armé borde öfverlämnas åt en infödd tysk krigsman, dock ej af furstlig börd; i Hamburg nämndes som lüneburgarnes kandidater grefve Wilhelm eller Ernst af Nassau. Så snart armén organiserats, borde den rensa kretsen, börjande vid Elbe. von Bülow och Jettebruch ankommo till Hamburg den 29 oktober; å landtständernas vägnar anslöt sig till dem abboten Hans Henrik von Haselhorst.

v. Bülow och Jettebruch förde äfven biskop Augusts af Ratzeburg votum. De erbjödo å hans vägnar triplum in duplo; f. ö. var det utan tvifvel hans afsikt att ansluta sig till broderns politik i de allmänna frågorna. Mer än dessa intresserade honom emellertid möjligheten att befria sitt land från de svensk-mecklenburgska truppernas öfvergrepp. De lüneburgska ombuden öfverlämnade å hans vägnar en utförlig klagoskrift till konventet, men innan detta hunnit inskrida till hans förmån, meddelades det, att han träffat uppgörelse direkt med Johan Albrekt af Mecklenburg och skulle ställa sin kontingent till den svensk-mecklenburgska arméns förfogande[1].

Hertig August af Sachsen-Lauenburg sände egna ombud till konventet. I de allmänna frågorna ha de säkerligen fogat sig efter majoriteten; den kontribution, de ägde att erbjuda, var endast simplum. Hertigens egentliga syfte var liksom biskopens af Ratzeburg att klaga öfver de svensk-mecklenburgska trupperna. Han erhöll understöd från olika håll och äfven Salvius fann för godt att ställa sig välvillig. På grund af landets läge var det emellertid uteslutet, att några verkliga lättnader skulle kunna ernås, så länge armén opererade öster om Elbe[2].

Af städerna voro Lybeck och Braunschweig representerade, medan Hamburg, Bremen och Hildesheim uteblefvo. Bremen

[1] *Sverges traktater* V: 2 s. 690, s. 704; v. Pudewils och Schönbachs rapport d. 12 nov. med bil. 1, Julius v. Bülows och E. Jettebruchs memorial om biskop Augusts sak, Hamburg d. 31 okt. (afskr.).

[2] Anf. relation med bil. 2, hertig August t. konventet, Lybeck d. 14 okt. (afskr.). Hertig August t. Salvius, kreditiv, Lybeck d. 15 okt.; *Sverges traktater* V: 2 s. 690. — Hertig August ansåg sig ha fått rätt att hoppas, att Du Meny skulle utrymma hans land, men denne vägrade bestämdt, åberopande sig på Banérs befallning (hertig August t. sitt ombud vid kretsmötet, Anton Köler, Lybeck d. 11 nov., *Salvii saml.*, bland hertigens skrifvelser till Salvius).

sände väl sin syndicus Preiswerk till Hamburg men så sent, att han kom fram först efter konventets slut. Äfven instruktionen vittnar om ringa intresse för kretsdagen: Preiswerks egentliga uppgift var att orientera sig öfver Sveriges och Danmarks afsikter[1].

Lybeck utsåg ånyo Tancke och Kampferbeke till sina ombud. Frågan om det förestående konventet hade upptagits i rådet den 7 oktober. Dess beslut erbjuda nya typiska vittnesbörd om stadens vacklan mellan längtan efter ro och fruktan att isoleras. Man uppställde som sin hufvuduppgift att tillse, "dass wir nicht eludirt und in fremde sachen eingeflochten werden". Af denna orsak liksom af hänsyn till städernas intresse ställde man sig alldeles afvisande mot Kristian IV efter vändningen i hans politik under det senaste konventet, såsom det karaktäristiskt heter, "weil man nicht weis, was I. K. M. cum Cæsarianis im stift Bremen de novo tractirt wegen resignation des stifts Bremen und Rex damit umbgehen, sich so wol des Wesers als Elbstrombs zu bemechtigen, worin Bremen und Hamborch schwerlich einwilligen werden"[2]. Mot Sverige ville man tillsvidare förhålla sig afvaktande: Frågan, om kretsen borde ingå några förbund, uppsköts, tills man fått del af eventuella framställningar.

För att nå full klarhet i sin ställning ville man nu träffa bestämda öfverenskommelser — "sich zu vorgleichen certis conditionibus" — och detta i öfverensstämmelse med Leipzigbesluten. Protokollets knapphändighet tillåter ej att afgöra, om åberopandet af dessa äfven får anses innebära ett erkännande af Sachsens directorium.

Beträffande kretsens speciella organisation bestämdes, att Lybeck skulle ge triplum triplicatum, att det skulle begära inflytande i consilium formatum samt att det ej kunde rösta för

[1] Redan den 17 oktober erhöll rådet genom borgarutskottets samtycke ("conclusum totius seu pleni senatus"; "zur erbarn Wittheit", båda uttrycken liktydiga med rådet och borgarutskottet) fria händer att deltaga i kretsmötet; Instruktionen för Preiswerk utfärdades först den 11 nov. (*Bremen* X 1: k, ad k—n; l). Jmfr vidare nedan.

[2] Karaktäristiskt för misstämningen mot Danmark är likaså följande i rådet fällda yttrande: "So mussen die commercia frei bleiben; Rex Daniæ nimmet mehr von den commercien".

val af kretsöfverste eller i andra former öfverlämna befälet åt någon furste; man borde åt "consilium formatum" utse ett icke furstligt "haupt" — "das man hette mit einzurahten".

Den lybeckska politikens verkliga art framträder klarast vid frågorna om fälttågsplanen och förhållandet till de andra städerna. Hvart armén skulle föras, förklaras vara af afgörande betydelse, "quod quoad nos suspendendum und die vorschlage anzuhorchen; wurde eine harte deliberatio geben". I Hansans namn borde man ej uppträda; tvärtom skulle alla försök att inverka på medstädernas hållning sorgfälligt undvikas. Protokollet har från rådets öfverläggningar bevarat en replik, som kunde sättas som motto för hela dess politik: "Quiescendum, quam diu licet".

Staden Braunschweig upprepade sina förra löften och uppgaf de därvid knutna villkoren med undantag af förbehållet att ej nödgas aflämna trupperna, om de behöfdes för dess eget försvar.

Medan Danmark, som synes, ej mer än förut kunde räkna på någon positiv välvilja, var Sveriges ställning starkare än vid något föregående möte. Dess gamla anhängare, ärkebiskopen af Bremen och hertigarne af Mecklenburg, visade sig nu ha afstått från tanken att uppväga Sveriges makt med en ständersammanslutning. Johan Fredriks instruktion för hans sändebud, Kr. H. von Bülow, H. v. Hars och M. Gerdes, är tyvärr ej bekant, men händelserna vid konventet visa, hur oförbehållsamt han numera ställde sig till den svenska politikens disposition. Det nära förestående befrielsekriget och den stora segern ha säkerligen medverkat till denna hållning, men afgörande var otvifvelaktigt insikten, att kretsen blott genom anslutning till Danmark kunde erhålla självständighet gent emot Sverige. Förhoppningarna att vinna stiftet Schwerin gåfvo detta förhållande en stor betydelse äfven för hertigarne af Mecklenburg. Salvius hade vid sina underhandlingar i Rostock i oktober utan svårighet erhållit deras löfte att stödja den svenska politiken vid konventet. De yrkade nu på att kretsen skulle gå in på den allians, Salvius komme att föreslå, förena sina trupper med Sveriges och i första hand använda dem till Mecklenburgs befrielse, sålunda låta dem stöta till Totts armé; för egen del lofvade de att bevilja "triplum triplicatum". Det synes, om man fasthåller deras bestämda uttalanden till förmån för en oför-

behållsam anslutning till Gustaf Adolf, knappast troligt, att de med detta anbud afsett att genom ett "fait accompli" förrycka de pågående underhandlingarna om särskildt förbund med Sverige, och i hvarje fall var nu den tid förbi, då ett dylikt försök kunnat lyckas. Att de själfva insett detta, framgår af det ringa intresse, som de i motsats mot under de tidigare konventen nu visade för kretsens sammanslutningsförsök. De hade visserligen lofvat Salvius att låta representera sig, men då hvarken Adolf Fredrik eller Johan Albrekt ville undvara något af sina råd, nöjde de sig slutligen med att sända Johan Fredriks representant, Kr. H. von Bülow, en gemensam fullmakt[1].

Salvius ankom till Hamburg den 18 oktober[2]. Det är klart, att hans värf — att vinna förfoganderätten öfver ständernas krigsfolk och binda dem genom fördrag af den hessiska typen — under den stämning, som framträdt i sändebudens instruktioner, ej var det lättaste; uppgiften försvårades ytterligare därigenom, att underhandlingarna måste upptagas vid kretsmötet. Ej nog med att de svaga och tveksamma stödde hvarandra; fältet öppnades äfven för alla Sveriges motståndares intriger. En tvekamp mellan Danmark och Sverige på konventet var oundviklig. Gustaf Adolf hyste ej längre någon tanke på att medge Kristian IV ett inflytande af den art, han förut (ofvan s. 146 f.) kanske kunnat inrymma åt honom, det synes bäst af de extrema åtgärder, han anbefallde för det fall, att befälet öfver kretstrupperna gafs åt den danske prinsen. Emellertid ville konungen dock helst undgå en brytning och inskärpte därför ständigt, att man måste bemöta Danmark hänsynsfullt. Salvius utgick från den förutsättningen, att Gustaf Adolf fortfarande ville inrymma de nordvästtyska stiften åt de danska prinsarne, om han på detta sätt kunde binda deras fader utan att behöfva medge honom

---

[1] Adolf Fredrik t. Kr. H. von Bülow, att föra hans talan, tills han hunnit öfverenskomma med brodern om gemensam beskickning, Lybeck d. 24 okt. Brefväxling mellan Johan Albrekt och Adolf Fredrik, hvaribland gemensam fullmakt för v. Bülow, Güstrow d. 24 okt. (konc.); *Sverges traktater* V: 2 s. 687—688. — Den 30 okt. (konc., dat. Schwerin) uppmanade Adolf Fredrik Salvius, v. Bülow och Knesebeck att påskynda konjunktionen mellan kretsens trupper och den svensk-mecklenburgska armén.

[2] Knesebecks rapport d. 20 okt.

något verkligt inflytande. Så torde äfven ha varit fallet. I början af oktober synes konungen till och med, väl med anledning af underhandlingarna i Trachtersheim (ofvan s. 223 f.), ha befallt Tott och Salvius att finna sig i om katolikerna lämnade stiftet Bremen åt Kristian IV[1]. Men det var ju makten öfver de protestantiska ständerna, det i verkligheten gällde. "Ingen kreitz i riket", skrifver Salvius den 29 oktober, "är värre än thenna för naboskapet med Danmark och Holland" — några holländska intriger mot Sverige har jag ej lyckats spåra, men säkerligen har det stärkt städernas motståndskraft, att de ej uteslutande kände sig hänvisade till att välja mellan Sveriges och Danmarks vänskap[2] — "och imaginatam luctam servitutis cum libertate. Nec desunt, qui ex omnibus his oris oleum igni suffundunt."

Jämte Danmarks kom framför allt de båda evangeliska kurfurstarnes politik i betraktande för dem, som ville finna grundvalar för en självständig hållning gent emot Sverige. Sachsens och Brandenburgs anslutning till Gustaf Adolf före Breitenfeld gaf fortfarande det svenska partiet ett starkt argument, som man ej försummade att begagna. Å andra sidan hade säkert mången känt sig förpliktigad genom hvad som förefallit på Leipzigkonventet och de följande kretsmötena, men Johan Georg försummade nu som förut trots påminnelser af Arnim att göra sitt inflytande gällande. Förgäfves och med påtaglig oro väntade man upplysningar om hans afsikter; under sådana förhållanden blef det slutligen en lätt sak för Salvius att gendrifva alla tankar på anslutning till Sachsen i stället för till Sverige med argumentet: "Kur-Sachsen kunde them intet assistera"[3].

Det största intryck måste det ha gjort på ständerna, att ett brandenburgskt sändebud med eftertryck talade för anslutning till Sverige. Salvius hade vid sitt besök hos Georg Wilhelm i september anhållit, att denne skulle stödja hans underhandlingar i Nedersachsen genom en rekommendationsskrifvelse. Frågan

[1] *Arkiv* I N:o 385; Kretzschmar s. 390—391; Jmfr f. ö. nedan, om Salvius' och Totts hållning gent emot den danska ockupationen af Freiburg i februari 1632.

[2] Jmfr äfven: "Städerne skrifves trachte efter alliance med holländerne, hafva regum et principum fœdera suspecta" (Salvius t. Gustaf Adolf, Spandau d. 30 september) samt ofvan s. 224.

[3] Salvius rapport d. 16 nov.; Jmfr äfven Knesebecks rapport d. 16 nov. där förfrågningar om Sachsens afsikter refereras; *Reg. Dan.* II: 2 s. 1203.

diskuterades i det brandenburgska geheimerådet den 29 sept. och 3 okt. Man ansåg sig nödsakad att tillmötesgå den svenska begäran men fann det ej lämpligt att skrifva, emedan brefvet antingen måste bli öppenhjärtigt, då det skulle kompromettera kurfursten, om det komme i orätta händer, eller också få formen af ett kreditiv för Salvius, då det måste se ut, som om man hölle med Sverige i allt. Det syntes därför bättre att i hemlighet sända ett eget ombud till Hamburg. Till detta uppdrag utsågs Hempo von dem Knesebeck. Knesebecks instruktion är daterad den 3 oktober; genom en förtrolig skrifvelse af samma dag gaf honom hans broder Levin von dem Knesebeck, kurfurstens inflytelserike rådgifvare, ytterligare inblick i den brandenburgska politikens syften. De föreskrifter, han erhöll, äro ytterst betecknande för dessa: Så snart han anländt till Hamburg, skulle han konferera med Salvius och rätta sig efter dennes råd och anvisningar; med de mecklenburgska och bremiska ombuden kunde han tala oförbehållsamt, men vid konferenserna med de andra borde han iakttaga en viss försiktighet allt efter hvars och ens "affection"; någon gemensam framställning till konventet kunde sålunda ej ifrågakomma, hvarföre Knesebeck också skulle uppträda endast som privatman i Hamburg. Den proposition, han hade att framställa, innebar så till vida en fullständig anslutning till de svenska krafven, som han på alla sätt skulle söka öfvertala ständerna att förena sina trupper med Totts armé. Men om Brandenburg alltså ej ställde sig afvisande mot en anslutning till Sverige, hade det ej öfvergifvit sin gamla sträfvan att gestalta denna anslutning så, att ständerna därvid bibehöllo en själfständig ställning. Enligt den förtroliga kommentaren till instruktionen borde ständerna "nicht eben gleich sich recta mit Schweden . . . conjungiren, welches sich vielleicht künftig finden und etwa was mehrere zeit erfordern möchte, sondern sich allerseits zusammen . . . thuen, ihre vires . . . conjungiren und iezo gleich mit Mechelburg zusammen . . . treten"[1].

Liknande syften återspeglas i den proposition, som Wilhelms af Hessen sändebud, Sixtinus, äfven denna gång gjorde till kretsständerna — skriftligt, då han ej gaf sig tid att afvakta kon-

[1] Jmfr jämte redan anf. källor rörande Knesebecks beskickning Geheimeratsprotokoll d. 29 sept., 3 okt. (*Berlin* 21: 127 p III).

ventets öppnande. Efter att ha uttalat några förebråelser öfver att hans herre lämnats utan understöd, upprepade han sina föregående yrkanden på en konjunktion mellan nedersachsiska och renska kretsarna och föreslog en militär samverkan vid Weser. Dylika framställningar öfverensstämma ju ej med de syften, som Salvius nu fullföljde, men detta torde endast ha berott på att Sixtinus erhållit sina instruktioner, innan hans herre blifvit invigd i Sveriges nya politik, och ger alltså intet vittnesbörd om hur landtgrefven ställde sig till denna[1].

Oaktadt konventet kallats till den 11 oktober, kunde de officiella förhandlingarna ej börja förr än den 1 november. Den långa väntetiden gaf tillfälle till enskilda underhandlingar, som i viss mån klargjorde situationen. Knesebeck, hvilken först af alla, redan den 14 oktober, ankommit till Hamburg, inledde sin verksamhet genom en konferens med Salvius den 20. Han meddelade det svenska sändebudet den proposition, han fått befallning att framställa, och bad om råd, hur han borde förhålla sig mot de olika ständerna. Salvius tackade naturligtvis för det understöd, som bjöds honom, och begagnade tillfället att söka väcka Knesebecks misstro mot Danmark: Kristian IV såge alltför mycket på sitt enskilda bästa, hans mening vore att återförvärfva stiften åt sina söner och att skaffa prins Ulrik befälet öfver kretsarmén; en viss försiktighet måste alltså iakttagas mot hans sändebud. Redan samma dag hade Knesebeck ett ingående samtal med K. H. von Bülow, Johan Fredriks ombud; under de följande dagarna framförde han äfven sin proposition till Lybecks ombud och deputerade af Hamburgs råd (21 oktober) samt till de danska och gottorpska ombuden (22 och 23 oktober), öfverallt bemödande sig att skingra de farhågor, som framställdes, att en anslutning till Sverige skulle misshaga Johan Georg[2]. Denna kraftiga aktion till Sveriges bästa åtföljdes utan tvifvel af bearbetningar från Salvius' sida, hvilka emellertid undandraga sig vår kännedom. Det gynnsammaste resultatet ernåddes hos Lybeck. Sändebuden begärde (21 oktober) nya instruktioner med anledning af den situation, de mött i Ham-

[1] Afskrift af Sixtinus' skrifvelse till konventet, Hamburg d. 3 okt. (*Kalenb.* 12: CII: e.).

[2] Jmfr utom Knesebecks relation *Sverges traktater* V: 2 s. 688.

burg. Sedan ett missförstånd, som låtit rådet hoppas, att man jämte Sveriges directorium skulle kunna bibehålla Sachsens, undanröjts genom en ny skrifvelse från sändebuden, gaf detta (26 oktober) sitt bifall till ett förbund mellan Sverige och kretsen; man hade emellertid att noga öfverväga villkoren. Nästa dag skrefs ytterligare, att Lybeck ej behöfde tveka att lämna direktoriet åt den, som Sachsen och Brandenburg lämnat det åt; därjämte tillades, att man hellre borde ge pengar än folk, då alla ständer i riket, äfven katolikerna, nu torde bli tvungna att kontribuera till Sverige[1]. Framställningarna till Hamburg förfelade ej alldeles att göra verkan. Rådet lät (27 okt.) svara Knesebeck, att staden ingalunda ville söndra sig från sina trosförvanter utan trots faran från Danmark ämnade göra sitt; då man emellertid ej visste, om kretsmötet komme att leda till några resultat eller ständerna hvar för sig skulle sluta sig till Sverige, syntes det bäst att tills vidare ställa sig afvaktande. Då Kristians af Lüneburg sändebud sent omsider (29 okt.) kommo till Hamburg, skyndade sig Knesebeck (30 okt.) att uppsöka dem. Deras svar på hans framställning var ytterst tillmötesgående. I verkligheten synas de också hastigt nog ha öfvertygat sig om att ett val mellan Sverige och Danmark var det enda, som nu återstod, och då föredragit den förstnämnda makten; åtminstone räknades de i Hamburg till det svenskvänliga partiet[2].

Af gottorparne erhöll Knesebeck ett välvilligt, men undvikande svar.

---

[1] Med anledning af en förfrågan från sändebuden den 2 nov., hur de skulle rösta vid den 9. deliberationspunkten — om kretsens samverkan med de utomstående —, upptogs frågan ånyo den 4 i rådet. Beslutet, som samma dag i en utförlig skrifvelse meddelades ombuden, blef, att det vore bäst att sluta sig till Gustaf Adolf och lämna honom direktionen, bl. a. för att undvika "offensiones, die uns sonderlich hart treffen wurden", och "absonderliche postulata von der Königl. May:t zu Schweden"; skulle kretsmötet besluta att först organisera armén och ge den befälhafvare samt därpå underhandla med Gustaf Adolf, måste man böja sig för majoriteten, men i så fall får Lybecks kontingent ej föras öfver Elbe, tills man sett, "wie sichs mit der oberdirection ferner schicken, und wessen sich Ihre Königl. May:t zu Schweden darbei vernemmen lassen wurde".

[2] Knesebecks anf. relation. Tanckes och Kampferbekes relationer d. 27 okt. och 2 nov.

Dylika underhandlingar kunde emellertid ej få fortgå utan att mötas af de antisvenska strömningarna. Knesebecks framställningar till de danska sändebuden hade fått ett öfverraskande gynnsamt mottagande. Man måste, sade de, gripa tillfället: "Aut nunc aut nunquam"; Danmark hade dittills arbetat på en sammanslutning af kretsständerna sins emellan men kunde äfven gå in på förslaget att förena ständernas stridskrafter med armén i Mecklenburg (!). Afsikten med dessa, med den verkliga danska politiken så föga harmonierande uttalanden måste ha varit att vilseleda Knesebeck för att ej alldeles drifva honom i Sveriges armar. Är det så, lyckades man. Knesebeck försäkrade efter sitt samtal med de danska sändebuden, att dessa "hetten sich . . . gar woll erkleret und apertius als keine andere"[1].

Äfven vid sina konferenser med de gottorpska ombuden (ofvan s. 228) hade v. Pudewils och Schönbach framgång. Den 24 oktober begärde Blume och Heidemann nya föreskrifter med anledning af Knesebecks och danskarnes yrkanden. Då de ej kunde gå någon af de täflande tendenserna till mötes, kände de sig helt naturligt isolerade och funno en ändring i den gottorpska politiken nödvändig. Men hertigen lät det i sak förbli vid det gamla, äfven om han pro forma gjorde vissa medgifvanden, det viktigaste (27 oktober) att hans sändebud, om de öfverröstades, skulle få förena sig med majoriteten — "sub spe rati". Danskarne lyckades ändock till slut alldeles för sig vinna Heidemann, som nu var ensam kvar. Medan hans rapporter till hertigen äro hållna i en objektivt refererande ton, riktade han den 3 november i en förtrolig skrifvelse ifriga föreställningar till von der Lancken. Alla vände sig mot honom och funno hans vota "singularia", hela kretsen kunde kanske nu enas, om hertig Fredrik ej hölle sig undan. Danskarne begärde endast en vanlig öfverstebeställning för prins Ulrik; "wan es immer mog- und verantwortlich, so raten doch E. Wohlehrw. und Gst., dass I. F. G. darin willigen". Han ville ej råda till krig, men skulle man underhålla trupper, borde man väl äfven ha någon användning för dem. På konventet har Heidemann ej alldeles

[1] Se jämte Knesebecks relation v. Pudewils och Schönbachs relation d. 12 nov., där konferensen egendomligt nog förlägges till den 20 okt.

dolt sina sympatier — Salvius räknade honom i sin rapport den 16 nov. till anhängarna af förslaget om prins Ulriks befäl — men detta betydde föga, då hans herre ej lät rubba sig från sin politik.

De notiser, som här kunnat sammanställas, endast exemplifiera de vägar, hvarpå Sveriges syften motarbetades. Det är emellertid tydligt, att dylika sträfvanden hade en tacksam jordmån i den allmänna motviljan mot att utan vidare kasta sig i Sveriges armar; endast så kan det förklaras, att Salvius fann det nödvändigt att söka spränga konventet, redan innan detta hunnit börja sina öfverläggningar. Det var de bremiska sändebuden, som därvid gingo hans ärenden. Enligt hvad gottorparne berätta i sin rapport den 25 oktober, hemställde dessa till dem, om det ej kunde vara rådligast, att de ständer, som samlat folk, slöto särskilda fördrag med Sverige; de synas ha hotat med inkvarteringar, kontributioner och andra bördor, om man ej fogade sig. Att intet stod att vinna på denna väg, framgår ju af allt hvad man vet om den gottorpska politiken. Äfven ett försök att exploatera Knesebeck för ändamålet misslyckades på grund af dennes korrekta uppfattning af den brandenburgska politikens syften. Den 25 oktober kommo de bremiska sändebuden på kontravisit till Knesebeck och framkastade därvid frågan, om det ej på grund af det långa dröjsmålet med ombudens ankomst och de öfverallt framträdande privata intressena vore bättre att hvart stånd för sig gjorde upp med Sverige. Knesebeck svarade emellertid, att hans instruktion ålade honom att verka för kretsens gemensamma anslutning till Gustaf Adolf, och tillade de talande orden: "Dadurch weren sie am besten versichert, dass die arma zu keinem andern intent als zu liberirung des kräises gebraucht wurde. Da ein ieder seine tractaten à part machte, dörften sie so leicht nicht davon kommen, als wan man collegialiter ein schlus fasste". Följande dag, den 26 oktober, trädde då Salvius personligen fram. Efter att ha beklagat sig öfver ständernas undanflykter sade han Knesebeck rent ut, att han trodde sig lättare kunna komma till rätta med dem en och en, dröjde något vid de olika enskilda intressena, särskildt Danmarks, och bad slutligen Knesebeck ej alltför starkt betona, att anslutningen skulle vara gemensam. Samma dag kom äfven en ny

framställning genom Kr. H. von Bülow. Han berättade Knesebeck om Kristian IV:s afsikt att skaffa prins Ulrik befälet öfver kretsens trupper och drog däraf slutsatsen, att Danmark ej skulle samtycka till ett eventuellt beslut att förena kretstrupperna med Totts armé. Detta måste väcka Gustaf Adolfs missnöje. Ett annat tvistefrö skulle frågan om stiftet Schwerin bli, då de danska anspråken ju kränkte Sveriges och de mecklenburgska hertigarnes pretentioner. Vore det ej bättre att upplösa konventet under en förevändning än att låta det komma kanske till öppen brytning? Knesebeck gaf dock ej efter. Under hänvisning till de danska sändebudens tillmötesgående svar på hans proposition rådde han att ej förhasta sig.

Frågan om prins Ulriks rätt till säte och stämma för stiftet Schwerin syntes äfven erbjuda en annan möjlighet att spränga mötet. Salvius skref, som af svaret synes framgå innan de officiella förhandlingarna börjat, till Adolf Fredrik af Mecklenburg och uppmanade honom att protestera mot de danska anspråken. Så sent som den 29 oktober hoppades han ännu, att frågan skulle omöjliggöra hvarje session. I detta fall valde emellertid ständerna att gå Danmark till mötes: v. Pudewils utöfvade redan första dagen utan någon invändning stiftets rösträtt, och Adolf Fredrik underlät af hänsyn till Kristian IV att göra sina invändningar gällande. I sitt svar på Salvius' bref uttalade han sig (9 nov.) med mycken skärpa emot Danmarks anspråk men ville dock ej våga en offentlig protest. Salvius synes ej heller ha funnit det rådligt att afge en dylik på Sveriges vägnar[1].

Styrkan af det motstånd, Salvius mötte, kan afläsas ej endast i hans försök att spränga kretsdagen utan äfven i de modifikationer af sina anspråk, han såg sig nödgad till, då detta ej lyckades. Först och främst lät han krafvet, att kretsen skulle

[1] Knesebecks rapport d. 16 nov., v. Pudewils och Schönbachs rapport d. 12 nov. under 20 oktober och 1 nov.; *Sverges traktater* V: 2 s. 703; Adolf Fredrik t. Salvius, Schwerin d. 9 nov.: "Dass hertzog Ulrich . . . session und votum beim kreis begehren, und dass der herr nötig befindet, dass wir dagegen protestiren solten, solches haben wir unter andern aus des herren schreiben vernommen". (*Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. V). Såsom häraf och af brefvets fortsättning framgår, har Salvius ej vid affattandet af sitt bref vetat, att hertig Ulriks begäran bifölls. — Jmfr äfven Salvius t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 6 nov., att intet vore att vänta af kretsmötet (*ibid.*).

ställa sig under Sveriges protektion, hvila, i det han undansköt hela denna ömtåliga fråga till kommande underhandlingar med hvarje stånd för sig. Likaså ansåg han sig för att uppnå något som helst resultat böra afstå från instruktionens tanke, att kretsen skulle upphöra med egna värfningar och blott betala kontribution till Sverige. Det är berättadt (ofvan s. 215), hur han under det tredje konventet skriftligen yrkat härpå. Nu framträdde han åter med samma kraf, och då det invändes, att många redan värfvat, erbjöd han sig att öfvertaga soldaterna och göra en motsvarande afkortning i kontributionen. Det vore bäst för ständerna att "sittia själfve i theres ro" och lämna hela krigföringen åt Sverige. Själf säger Salvius i sin rapport till Gustaf Adolf den 16 nov., att det sista alternativet "i thet närmeste" antagits och strandat endast på Danmarks och Gottorps motstånd. Såsom redan omtalats, funno åtminstone Mecklenburg och Lybeck en dylik anordning förmånlig, men konventets förlopp visar dock, att han otvifvelaktigt bedömt situationen för gynnsamt. I hvarje fall blef det snart nog klart, att ständerkontingenter måste tolereras i Nedersachsen, och Salvius' mål var därför, då de officiella förhandlingarna började, att dessa kontingenter på fördelaktigast möjliga villkor skulle ställas till Sveriges förfogande.

Ställningen var emellertid ännu ytterst oklar, när konventet öppnades den 1 november. Sedan de ständer, som förut ej samtyckt till rustningsbeslutet, instämt i detta — kretsarméns storlek blef därigenom 6,000 man till fot och 500 ryttare — upptog direktoriet frågan om förhållandet till Sverige. Man sköt emellertid ifrån sig denna ömtåliga sak och öfvergick till de vid första kretsmötet uppsatta öfverläggningspunkterna. Vid första punkten, om befälet öfver kretsarmén, gick det återigen på samma sätt: Någon enighet kunde ej uppnås, då hvar och en följde sina instruktioner, och för att ej spränga mötet måste man lämna äfven denna fråga oafgjord och fortsätta med de följande punkterna. Dessa gåfvo ej anledning till brytningar af större principiellt intresse, förrän man den 3 nov. kom till den nionde punkten, om förhållandet till andra makter och kretsar. Nu kunde man ej längre undgå frågan om förhållandet till Sverige. Direktoriet föredrog Salvius' fullmakt och ett af honom den 2 nov. ingifvet memorial samt det hessiska sändebudets framställ-

ning. Salvius uppmanade ständerna att förena sina trupper med den kungliga armén, så att man gemensamt kunde bekämpa och ur kretsen utdrifva den gemensamma fienden; han vore befullmäktigad att underhandla och sluta om sätt och villkor. Enhällighet uppnåddes ej vid den af hans framställning föranledda omröstningen, men genom majoritetsbeslut bestämdes, att den erbjudna konjunktionen med Sverige ej skulle afslås utan antagas "ad referendum", samt att man skulle begära ett förslag till fördrag af Salvius, alltså inlåta sig på preliminära underhandlingar om villkoren med denne. Tyvärr äro de olika vota ej kända. Man vet alltså ej, om några uttalat sig för omedelbart afslag, ej heller, om yrkanden på en definitiv uppgörelse framkommit. I alla fall visar utgången, att af de olika möjligheter, som ännu vid konventets början kunde tänkas föreligga, numera endast frågan om anslutning till Sverige var verkligt aktuell, ja man torde ha rätt att antaga, att det för många mindre rört sig om anslutningen själf än om villkoren för denna[1]. Detta måste otvifvelaktigt betraktas som en stor framgång för Salvius; en annan fråga var emellertid, om han skulle kunna genomdrifva en för Sverige verkligt acceptabel uppgörelse.

Underhandlingarna blefvo segslitna nog och ledde ej till det resultat, Salvius hoppats, i det ombuden ej ens preliminärt gåfvo sitt bifall till hans sista förslag utan endast "simpliciter" togo det "ad referendum". Säkerligen har den danska politiken förstått att kasta allehanda hinder i vägen, sedan Kristian IV:s ombud en gång nödgats inlåta sig på diskussion om villkoren för en förbindelse med Sverige, och gottorparne ha väl i det längsta satt sig till motvärn. Dylika försök att göra det en gång fattade beslutet om intet ha naturligtvis mötts af en allmän ön-

[1] *Sverges traktater* V: 2 s. 688 f.; Salvius' där ej aftryckta memorial citeras efter en afskrift vid v. Pudewils och Schönbachs relation (bil. 6). — Sverige bör ha förfogat öfver Johan Fredrik af Bremen och hertigarne af Mecklenburg (4 röster). Till dem, som vore "zur conjunction cum rege Sveciæ sehr inclinirt", räknade Tancke och Kampferbeke (2 nov.) dessutom Lüneburg, Sachsen-Lauenburg och Ratzeburg. "Dennemark und Holstein halten zuruck, sagen, muss vorher mit Sachsen communicirt werden, andere meinen, Saxo sei seiner nicht mechtig, habe sich cum rege Sveco conjungirt, demselben die direction untergeben. Man habe keine hulfe von ihm zu erwarten. Auf schwedischen succurs wird man doch alles stellen mussen".

skan att minska bördorna och trygga sin självständighet. Man känner emellertid endast resultaten af de olika krafternas spel, de växlade förslagen. Med anledning af ständernas beslut den 3 nov. öfverlämnade Salvius ett (1.) förslag till fördrag, som den 4 föredrogs af direktoriet[1]. Det vann emellertid ej konventets bifall: man beslöt att söka erhålla "in etwas kurtzere und miltere conditiones" och pröfvade den 5, dock blott "per modum nudi consilij", de erbjudna villkoren. Resultatet blef ett (1.) motförslag, som den 6 reviderades och godkändes och därpå öfverlämnades till Salvius[2]. Denne svarade redan följande dag i en skrifvelse, som ganska skarpt kritiserade ständernas ändringar, att han väl accepterade den erbjudna föreningen men i fråga om villkoren förbehöll sig full frihet till kommande underhandlingar, och slutade med en uppmaning, att man utan att afvakta fördragets fullbordan skulle låta trupperna stöta till Tott. Direktoriet kunde emellertid meddela: "Dass nichts desto weiniger noch hoffnung vorhanden sei". Salvius måste också ha insett, att ständerna omöjligen kunde gå in på dylika yrkanden, och lämnade ett nytt (2.) förslag[3], hvilket den 8 antogs till relation. Majoriteten beslöt dock att påyrka ytterligare några ändringar och förtydliganden[4]. Salvius svarade med ännu ett (3.) förslag, som den 9 november öfverlämnades till direktoriet. Till detta förslag, som ej innehöll några eftergifter men väl i ett par punkter formulerade anspråken skarpare, fogade han emellertid i ett bref till Kr. H. von Bülow förklaringen, att han, då ombuden ej hade fullmakt att sluta ens "sub rato", på intet vis kunde binda sig vid dess villkor utan ville ha förbehållit sig frihet att handla efter omständigheterna[5]. Mötet lät det dock bero vid relationen.

[1] *Sverges traktater* V: 2 s. 690—693.

[2] *Ibid.* s. 693—694.

[3] *Ibid.* s. 694—698.

[4] Ständernas andra motförslag saknas vid Bülows och Jettebruchs relation och följaktligen äfven i *Sverges traktater*. En afskrift vid v. Pudewils och Schönbachs rapport af 12 nov. (bil. 10), hvilken betecknas såsom detta aktstycke, företer inga afvikelser från Salvius' andra förslag, hvarföre uppgiften måste vara oriktig.

[5] *Sverges traktater* V: 2 s. 699—702. Skrifvelsen måste ha varit ställd till den, som förde direktoriet, ej, som i *Sverges traktater* antages, till det lüneburgska ombudet v. Bülow.

Jämför man Salvius' förslag, visar det sig, att han väl gjort rätt väsentliga eftergifter men framför allt koncentrerat sig på att söka åstadkomma en uppgörelse om det för ögonblicket viktigaste, föreningen mellan Totts armé och ständernas trupper, och därför uppskjutit allt flera frågor till de särskilda underhandlingar med hvarje stånd, som blifvit nödvändiga genom kretsmötets motvilja mot att erkänna Sveriges protektion.

Så snart Salvius beslutat finna sig i att kretsständerna behöllo egna trupper, uppstod frågan om direktoriet. Hans första framställning (2 nov.) hade som utgångspunkt för alla underhandlingar angifvit, att kretsens och Totts trupper skulle förenas, och ingen synes, när det kom till afgörandet, ha vågat bestrida, att högsta befälet vid en dylik konjunktion skulle tillhöra Gustaf Adolf eller dennes ställföreträdare, alltså Tott. Men omfattningen af den myndighet, som skulle läggas i Sveriges händer, blef föremål för ett desto lifligare meningsutbyte. Salvius kräfde i sitt första förslag "die vollige direction" (§ 5). Den enda rättighet, han ville medge ständerna, var att jämte den kunglige kommissarien förordna egna, som skulle kontrollera medelanvändningen och vaka öfver undersåtarnes bästa (§ 8). Ständerna gingo till motsatt ytterlighet. De erbjödo Sverige direktionen vid exekutionen af det, som beslöts med "kretsens deputerade kommissariers" enhälliga (!) inrådan; så vidt möjligt skulle ständernas representanter rätta sig efter konungens önskningar (§ 2). I sitt andra förslag formulerade Salvius en kompromiss, som i det väsentliga blef bestående: Direktionen lämnas helt och hållet åt Sverige, men vid konungens eller — måste man väl antaga — den i hans ställe kommenderande befälhafvarens sida stå de "deputerade kommissarierna" kvar såsom ett krigsråd, hvars mening skall höras — "bei den allgemeinen kriegsconsultationen" tillägges det inskränkande i det tredje förslaget — och om möjligt följas (§ 2 i andra och tredje förslagen).

Äfven om ständertrupperna skulle ställas under Sveriges directorium, kunde deras karaktär af en särskild kontingent mer eller mindre skarpt markeras. I denna punkt är det, Salvius måst göra sina väsentligaste eftergifter. I sitt första förslag fordrade han, att ständernas kontingenter ej skulle få återkallas,

så länge de behöfdes vid Totts armé i kretsen (§ 4)[1]. Så väl ständernas som Sveriges bidrag skulle ingå i en gemensam krigskassa, ur hvilken alla trupper utan åtskillnad likformigt skulle aflönas (§ 7). Hela kåren skulle fritt erhålla "vivres och furage", då den opererade i kretsen (§ 6). Rätt att värfva skulle medges Sverige öfverallt (§ 9). Med ett ord, samtliga kretsens resurser skulle ställas till den svenske generalens förfogande. Äfven om Salvius kunde åberopa talande militära skäl för dessa kraf, måste de naturligtvis väcka opposition. Ur ständernas motförslag har den gemensamma krigskassan försvunnit: Kretsen vidmakthåller och aflönar själf sin kontingent, Sverige sin (§ 2). Här segrade ständernas vilja. I Salvius' sista förslag inflöt ytterligare ett stadgande, hvilket förefaller som ännu en väsentlig eftergift, i det ständertruppernas särställning inom armén därigenom ytterligare markeras. En af de i kretsens tjänst anställda regementsöfverstarne skulle utses att ha öfveruppsikt öfver kretsens folk; valet öfverlämnades åt Gustaf Adolf eller hans ställföreträdare (§ 2). Denna klausul hade, enligt hvad Salvius (16 nov.) säger sig ha märkt, de danska "inflickat"; den skulle alltså ha införts i ständernas andra motförslag och därefter af Salvius accepterats. Tanken att så ordna befälsförhållandena är också otvifvelaktigt af danskt ursprung, då det ju var i denna form, Kristian IV ville skaffa prins Ulrik befälet. Men hela anordningen förlorade tydligtvis den politiska betydelse, den haft för den danske konungen, om kretsens trupper från en själfständig makt vid Sveriges sida skulle förvandlas till en afdelning i en af dess arméer, ja, den måste då framstå som en yttring af ett helt annat politiskt system än det, den danske konungen dittills fullföljt. Salvius skyndade sig också att ge sitt bifall i den

[1] Ehuru det i § 4 heter "bis zu ende des krieges", regleras särskildt ständernas förpliktelser, sedan kretsen upphört att vara krigsskådeplats, genom § 14. Ständernas motförslag (§§ 2, 6) ändrade något ordalagen, hvarpå Salvius sammanförde hithörande bestämmelser i sitt andra förslag (§ 6), dock utan att ge dem en otvetydig formulering. Hans tredje förslag (§§ 6 och 7) är däremot fullt klart. Vill man söka någon särskild afsikt i den formulering, Salvius först föreslog, bör denna ha varit att beteckna kretsens vid konventet beviljade trupper som minimiprestation.

riktiga öfvertygelsen, att Gustaf Adolf gärna skulle gripa hvarje tillfälle att binda den begåfvade konungasonen vid sig.

Medan Salvius i väsentliga delar måste uppoffra arméns enhetlighet, kunde han ej släppa fordringarna på "vivres och furage" och rättighet att värfva för de svenska truppernas räkning. Han måste emellertid nöja sig med ett principiellt erkännande af det berättigade i dessa kraf, medan det närmare reglerandet hänsköts till öfverenskommelser med hvarje orts öfverhet.

På samma sätt gick det med de ömtåliga frågorna om "pass och repass", "reträtt", rätt att inlägga besättningar o. s. v., d. v. s. om fri dispositionsrätt öfver ständernas fästningar för den svenska armén. Dock föreskrefs det, att orter, som återtagits eller komme att återtagas af de svenska trupperna eller med dessas tillhjälp, utan särskilda öfverenskommelser skulle stå till förfogande (§ 3 i andra och tredje förslaget).

Då snart kretsen upphört att vara krigsskådeplats, skulle ständerna ända till freden lämna Gustaf Adolf understöd vid hans krigsföretag utom kretsen. Salvius fordrade i sitt första förslag, att detta understöd redan nu skulle fixeras (§ 14), men detta anspråk måste han låta falla (§ 6 i andra, 7 i tredje förslaget).

Vidare är att märka, att ständerna, om än med växlande klarhet, enligt alla förslagen förpliktades att ej drifva separatpolitik bakom Sveriges rygg. Formuleringen blef till slut (i tredje förslaget § 6): Och skall ej "einiger friede oder stillestand ohne gemeinen consens tractirt oder geschlossen werden". Själf tillskref Salvius (16 nov.) detta stadgande stor betydelse. Det skulle förhindra en ifrågasatt sammanslutning mellan Danmark, England, Hamburg, Lybeck och Bremen samt afskära Kristian IV alla möjligheter att fortsätta sina intriger med de katolska. Det är dock svårt att se, hur den formulering, stadgandet erhöll, kunnat medgifva så vidtgående slutsatser.

Bland öfriga punkter må endast framhållas de viktiga bestämmelserna om Sveriges "jus belli" och restitutionen af "occupata". Salvius' första förslag hade ej innehållit några som helst föreskrifter rörande dessa frågor, men ständerna yrkade i sitt motförslag (§ 5), att allt, hvad de svenska trupperna besatte i kretsen, skulle återställas utan ersättning, så snart faran

försvunnit. Salvius nödgades alltså precisera sin ståndpunkt. Han hade, som nämndt, att följa fördragen med stiftet Bremen och Hessen, och dessa kände ju ej någon krigsskadeersättning af bundsförvanter men däremot ett anspråk på att få behålla fienden tillhöriga — alltså ej af denna endast ockuperade men protestantiska ständer tillhöriga — orter som säkerhet, tills krigsskadeersättning erhållits. I följd däraf fordrade Salvius nu en förpliktelse af ständerna att hjälpa Gustaf Adolf att som säkerhet få behålla "die dem gemeinen feinde zuständige, abgenombene örter und plätze" (andra förslaget § 7), tills krigsskadeersättning erhållits. I tredje förslaget (§ 8) formulerades principen ännu klarare. Sverige skulle få behålla "örter und plätze, so fur dem kriege keinem evangelischen stande zugehörig gewest". Om det på grund af Lybeckfreden kan vara tvifvelaktigt, huruvida de danska anspråken på stiften skyddades genom den förra formuleringen, är det otvetydigt, att så skedde genom den senare, och Salvius var äfven fullt medveten om denna konsekvens. Han framhåller i sin rapport (16 nov.), att föreskriften står i full öfverensstämmelse med hans instruktion — hvilket är riktigt — men känner sig likväl tveksam, om han ej gått för långt i tillmötesgående mot Danmark. Orsaken är dock, väl att märka, ej, att Sverige skulle förlora möjlighet att kräfva "recognition", ett kraf, som ännu ej uppställts, då Salvius instruerades, utan att Danmark kanske bort dyrare betala en så stor fördel. Han tröstade sig emellertid med att en öfverenskommelse med nedersachsiska kretsen ej kunde åberopas beträffande Verden och Osnabrück, som tillhörde den westfaliska. Därjämte ansåg han sig ha undantagit Halberstadt och Schwerin genom att i tredje förslagets femte paragraf, där Sverige lofvar att utan ersättning återställa besatta orter, tillägga orden: "so vermittelst dieser conjunction theils ... entfreiet, theils ... geöffnet werden mus[sen]". Trots sin allmängiltiga formulering skulle principuttalandet i § 8 därför af Danmark endast kunna åberopas om stift Bremen, och femte paragrafens klausul, att utrymningen skulle ske "auf eines jeden orts herrschafts begehren", gåfve till och med Gustaf Adolf möjlighet att förbehålla sig, hvad Kristian IV skulle "göra igen, förr än han får ett sådant stift utan någon vedergällning". — Fastslås bör, att Salvius' tvekan endast gäller stiften. Någon

tanke på, att Sverige "jus belli" utom vid Östersjökusten kunde göras gällande med afseende på af Sverige befriade kretsfurstars arfländer, har han ej hyst.

Resultatet af kretsmötets förhandlingar sammanfattades denna gång i en recess, som den 10 nov. godkändes och underskrefs af ständernas representanter: Kretsen skulle uppsätta 6,000 man fotfolk och 500 ryttare, hvilka skulle delas i tre regementen, hvart och ett under en öfverste och en öfverstelöjtnant. Om valet af dessa officerare skulle ständerna sedan enas; öfrigt befäl skulle följa med de särskilda kontingenterna. Folket skall förenas med Sveriges i kretsen opererande armé; af brist på fullmakter har man dock ej kunnat träffa slutgiltigt aftal om villkoren, utan de af Salvius öfverlämnade punkterna — dennes tredje förslag — tagas "pure et simpliciter ad referendum". Hvarje stånd hade att fatta sin resolution i möjligaste öfverensstämmelse med förslaget för att undvika ytterligare splittring och att med det snaraste meddela direktoriet sitt beslut[1].

Ehuru Kr. H. von Bülow hade fullmakt af båda hertigarne af Mecklenburg, ansåg han det onödigt att i deras namn underskrifva kretsmötets beslut, sedan det blifvit klart, att ständernas trupper åtminstone tills vidare ej kunde disponeras för den svensk-mecklenburgska arméns räkning. Dessutom fann han antagligt, att ett hinder från hertigarnes sida kunde ligga i "was sonsten furgangen" — det är otvifvelaktigt erkännandet af prins Ulriks rätt att rösta för stiftet Schwerin, som åsyftades. I Mecklenburg lät man det därvid bero[2].

Rådet i Lybeck mottog den 16 nov. Tanckes och Kampferbekes relation men dröjde med att diskutera frågan, hur man borde ställa sig till mötets beslut, tills Salvius' sträfvanden att uppnå separata öfverenskommelser framtvang ett afgörande. Den 30 nov. öfverlade man, "ob nicht besser, mit vielen stende als mit Salvio absonderlich zu tractiren", och beslöt, "alles so viel muglich zu decliniren". Därpå insände rådet (5 dec.) till direktoriet sin förklaring öfver Salvius' förslag till öfverenskommelse

[1] *Sverges traktater* V: 1 s. 579, V: 2 s. 702.

[2] v. Bülows rapport d. 16 nov. öfversändes af Adolf Fredrik till Johan Albrekt utan förslag till några åtgärder (Adolf Fredrik t. Johan Albrekt, Schwerin d. 23 nov., konc. *Kreistagsacta*).

med kretsen; det godkände alla punkter utom de båda sista — om hjälpsändningen utom kretsen och om Sveriges satisfaktion — hvilka förklarades falla under samtliga evangeliska ständers afgörande.

Den 23 dec. erkände Johan Fredrik mottagandet af Lybecks skrifvelse och meddelade på samma gång, att intet annat stånd insändt sin förklaring[1]. Den nedersachsiska kretsens försök att organisera sig och kräfva en själfständig roll i den stora tyska striden hade nått sitt slut.

* * *

De villkor, Salvius i sitt tredje förslag förelade det nedersachsiska kretsmötet, vunno — utom i fråga om Sveriges "jus belli", hvarom mera i ett annat sammanhang — Gustaf Adolfs fulla gillande[2]. Själf synes Salvius ej ha gjort sig stora illusioner om att ständerna verkligen skulle gå in på hans fordringar. I misstämningen öfver deras första motförslag skref han den 6 november till Adolf Fredrik af Mecklenburg, att de nu finge skylla sig själfva. Gustaf Adolf vore ursäktad för hela världen, Sverige skulle veta underhålla sin armé ändå. "Ob solches ihnen zuträglicher fallen wird, giebt die zeit." Den 9 november förbehöll han sig, som nämndt, alldeles fria händer. Relationen till Gustaf Adolf den 16 är emellertid rätt hoppfull, och han påyrkar däri ifrigt, att konungen skall ratificera förslaget till fördrag. Men då han samtidigt förklarar sig nu skola börja de särskilda underhandlingarna om protektionen och öfriga uppskjutna punkter och därvid äfven hoppas kunna ernå större kontribution än hvad som beviljats kretsen samt säger sig ämna binda alla de ständer, som ej deltagit i kretsmötets beslut, direkt vid Sverige — och alltså omöjliggöra deras anslutning till medständerna — är han redan inne på vägar, som måste leda till kretsförfattningens upplösning. Det skall visa sig, att han snart nog fann ett sådant resultat nyttigt och nödigt.

---

[1] "Resolutio und erklärung auf die zu Hamburgk ad referendum genommene punctation, die conjunction cum rege Sveciæ betreffend" (konc.), d. 5 dec. 1631; Johan Fredrik t. borgmästare och råd i Lybeck, Bremen d. 23 dec.

[2] Gustaf Adolf t. Salvius d. 20 dec. (*Arkiv* 1 s. 530).

Staden Hamburg hade ju (s. 239) börjat vackla i sitt konsekventa beslut att hålla sig på afstånd från sina trosförvanters strider och låtit förstå, att den också skulle göra sitt till. Det är antagligt, att hoppet på hjälp från kejsaren i Elbesaken minskats genom slaget vid Breitenfeld och Danmarks närmande till de katolska, medan värdet af Sveriges vänskap stigit i samma mån. Säkerligen är det då riktigt, när Salvius uppger, att det motiv, som höll staden tillbaka, numera var hänsyn till dess spanska handel. Efter konventet började Salvius underhandlingar med Hamburg. Man har väl rätt att antaga, att han föreslog rådet en allians efter mönstret af de bremiska och hessiska fördragen, såsom hans instruktion föreskref. Om man under den "subiection", han i sin rapport säger sig ej ha kunnat genomdrifva, bör förstå längre gående kraf, t. ex. på anslutning "för evigt" efter pommersk-mecklenburgska förebilder, är en fråga, som torde få lämnas öppen. Öfverhufvud har Salvius ej kunnat tränga igenom med några som helst anspråk på öppen anslutning till det evangeliska partiet utan till slut måst nöja sig med en kort revers och en hemlig subsidiebetalning: Staden lofvade 150,000 rdlr, att erläggas i tre afbetalningar, den sista i juli 1632; i gengäld medgaf Sverige Hamburg trygg och säker handel samt frihet från andra kontributioner och krigsbördor, äfven för dess undersåtar på landet; staden skulle inbegripas i en kommande fred; Gustaf Adolf skulle vidare, föreskrifves det i ett för Salvius' politik mot kretsen karaktäristiskt stadgande, fritaga den från hvarje anspråk, som kunde resas mot den med anledning af de senaste kretsmötesbesluten. Hamburgs revers utställdes den 26 november; sedan ett försök att förmå staden att höja sin kontribution till 200,000 rdlr misslyckats, ratificerade Gustaf Adolf öfverenskommelsen den 26 februari 1632[1].

Från Hamburg skyndade Salvius till Celle, säkerligen med de bästa förhoppningar. Medan Danmarks aktiva politik på konventet drifvit hertig Kristians sändebud att, om än på eget bevåg, närma sig det svenska partiet, hade hertig Georg i Würtzburg träffat aftal med Gustaf Adolf[2], som nödgade Lüneburg att

[1] *Sverges traktater* V: 1 s. 574—578, 583.

[2] KRETZSCHMAR s. 14 f.; Vid detta tillfälle växlades mellan konungen och hertigen följande skrifvelser om anställningen i svensk tjänst: Gustaf Adolf t.

fullfölja närmandet. Konungen hade, om än utan synnerlig klarhet vare sig ifråga om förpliktelsernas omfattning eller deras gällande kraft, tillmötesgått det welfiska husets och särskildt hertig Georgs personliga territoriella ärelystnad och samtidigt gifvit denne militära uppdrag af stor betydelse. — Otvifvelaktigt inträdde hertigen i svensk tjänst på samma sätt som t. ex. Wilhelm af Weimar, och det har säkerligen minst af allt legat i Gustaf Adolfs afsikt att för hans skull genombryta krigsledningens enhetlighet. Icke desto mindre fann Georg af Lüneburg anledning att göra anspråk på en särställning, framförallt genom att söka sätta sitt uppdrag i relation till kretsens sammanslutningsplaner och riksförfattningens former, försök, som fasthöllos med den största seghet, ända tills de på Halberstadtkonventet rönte en viss framgång[1]. Det må lämnas därhän, huruvida Kris-

---

hertig Georg d. 15, dennes svar d. 16 och konungens resolution däråd. 17 oktober (v. d. Decken II s. 284 f.). Resultatet blef Gustaf Adolfs patent för hertigen, Würtzburg d. 18 oktober (*Sverges traktater* V: 1 s. 557) och konungens skrifvelser t. Salvius den 18 (v. d. Decken II s. 290) samt t. hertig Kristian af Celle och t. nedersachsiska kretsens ständer den 20 okt. (Kretzschmar s. 391; v. d. Decken II s. 289).

[1] För hertig Georgs anspråk anföras följande, ganska svårförenliga skäl:

1. att han erhållit öfverbefälet i kretsen "absolute" (beläggställen Kretzschmar s. 17), ett påstående, som vederlägges af Gustaf Adolfs resolution d. 17 okt., hvari han lofvar hertigen samma ställning som hertigarne af Mecklenburg(!), då han förenade sig med svenska generaler, af fullmakten d. 18, i hvars definition af hertigens ställning intet finnes, som förhindrar Gustaf Adolf att i kretsen ställa andra generaler öfver honom eller vid sidan af honom, samt af Gustaf Adolfs notifikationsbref om hans inträde i svensk tjänst, däri det, tydligen för att afgränsa hans uppgift mot andra generalers, heter: "weile diese des hertzogs werbung vornehmlich zur restitution des hertzogthumbs Braunschweig und Lüneburg angesehen und so weit S. Lbd zu unserm general gesetzt haben . . ." (T. Salvius d. 18 okt.). Jmfr vidare Kretzschmars vederläggning (s. 17);

2. att han endast utfäst sig att tjänstgöra inom ett bestämdt område. Af nyss citerade ord har Kretzschmar (s. 17) dragit slutsatsen, att han kunnat fordra att endast bli använd i de welfiska länderna, hvilket, ehuru formellt möjligt, är mindre sannolikt än att konungen blott velat begränsa hans uppgift mot andra generalers, då fullmakten ej känner någon dylik rättighet och då en sådan begränsning minst af allt skulle ha motsvarat hans egen ärelystnad. — Af fullmaktens ord: "eine armée in dem niedersächsischen kreis zu richten, dieselbe unsertwegen, zu führen und zu commendiren" har hertig Georg (beläggställen Kretzschmar s. 17) och senare Hallendorff (i *Sverges traktater,* rubriken s. 557) och Kretzschmar (s. 17) velat härleda, att han endast hade att tjänstgöra i

tian af Lüneburg och hans rådgifvare uppfattade de möjligheter, som sålunda erbjödo sig, men säkert är, att man i Celle fann öfverenskommelsen med Gustaf Adolf acceptabel nog. Man meddelade (7 nov.) v. Bülow och Jettebruch, "dass die sachen zwischen Ihr. Kon. May:t zu Schweden und hertzog Georgens . . . F. G. nunmehr richtig, wan sie nur zum effect gebracht werden konten". Det dröjde ej alltför länge, innan Kristian fann sig föranlåten att själf verksamt bidraga till uppfyllandet af denna önskan. Något inflytande på konventets förlopp fick den nya politiken ej; snarare har väl hvad där inträffat befäst öfvertygelsen, att man nu måste taga Sveriges parti. Den 1 dec. uttalade sig Kristians råd för separatförbund med detta land. Ett par dagar senare var Salvius i Celle; fördraget undertecknades den 6. Det anslöt sig i de flesta fall ordagrant till det hessiska fördraget: Hertigen erkände alltså Sveriges protektion och absoluta directorium, öppnade sitt land för den svenska armén, om kriget så fordrade, och förpliktigade sig att med sitt lands resurser bidraga till Gustaf Adolfs krigföring. I denna punkt hade emellertid Salvius måst vika långt tillbaka från de vanliga svenska fordringarna. Hertigdömet skulle ge en månatlig kontribution af 8,000 rdlr men för detta pris vara fritt från alla öfriga bördor. Toge Sverige andra prestationer i anspråk, skulle motsvarande afdrag göras i kontributionen. Det var först efter ganska upprörda förhandlingar, Salvius kunnat förmå sig till denna eftergift. Öfriga bestämmelser synas däremot ej ha föranledt några svårigheter.

---

kretsen, då det dock är tydligt, att adverbialet "in . . . kreis" hänför sig endast till "zu richten"; samt

3. att han stått i tjänsteförhållande till kretsen (beläggstället KRETZSCHMAR s. 230, 17). Fullmakten, accepterad efter Gustaf Adolfs i resolutionen d. 17 okt. uttalade önskan, att hertigen "respekt mehr auf ihn als auf den niedersächsischen kreis haben möchte", antyder intet dylikt; att hertigen inträdt i svensk tjänst, meddelades väl kretsmötet (v. Pudewils och Schönbachs relation d. 12 nov.), men det ifrågasattes aldrig, att han skulle taga befälet öfver där beviljade trupper eller delar däraf, långt mindre kom något aftal om tjänsteförhållande till stånd. Hertigen måste också t. v. nöja sig med att antyda sina anspråk genom så oformliga titlar som "des königs bestallter general des niedersächsischen kreises", ett uttryck, som knappast kan innebära annat än att Gustaf Adolf skulle ha förfogat öfver ett kretsämbete!

Däremot hoppades konungen, att medlen för hertigens värfningar åtminstone delvis skulle kunna uppbringas i kretsen, särskildt i de welfiska länderna.

Af principiellt intresse är, att intet förbehåll till förmån för det nyss fattade beslutet om kretsrustningar inflöt, oaktadt uppfyllandet af de genom detta åtagna förpliktelserna, såsom Salvius också förutsåg, blef omöjligt, om den åt Sverige beviljade kontributionen skulle utgå oafkortad; hertig Kristian hade alltså tagit sitt parti och afstått från sammanslutningsförsöken. Vidare bör märkas, att punkten om Sveriges satisfaktion affattades efter det gamla mönstret: Krigsskadeersättning af katolikerna och rätt att behålla deras — men ej protestanternas — länder som pant, tills dylik erlagts.

Alla dessa bestämmelser och kraf äro endast en konsekvent tillämpning af de principer, som fastslagits i "norma futurarum actionum" liksom i instruktionen för Salvius den 17 september. Det tilldrager sig då så mycket större uppmärksamhet, att i fördraget influtit föreskrifter, som vittna om att den svenska politiken vidgat sina syften. Fördraget säges visserligen (II § 1) med den från den hessiska förebilden lånade formuleringen skola gälla endast, tills dess ändamål uppnåtts, men icke desto mindre föreskrifves det (II § 18), att det skall förnyas hvart tionde år, och att ändringar däri få vidtagas endast med ömsesidigt samtycke, bestämmelser, som praktiskt sedt göra det "evigt". Ett tillägg till de hessiska bestämmelserna är likaledes de båda kontrahenternas förpliktelse (II § 18) att bispringa hvarandra, om de angrepes på grund af fördraget. Den förra af dessa föreskrifter kan återföras på konungens bref till Salvius om hertig Georgs generalat (18 okt.), däri han befaller honom att afsluta ett separatfördrag med denne och hans regerande broder och därvid följa det hessiska och det *mecklenburgska* fördraget — alltså Halleförslaget — den senare synes återgå på sistnämnda fördragsutkasts § 24[1].

Innebörden af nyheterna i fördraget med hertig Kristian får sin rätta belysning genom den utveckling, Sveriges förhållande till Fredrik Ulrik af Braunschweig tog under hösten 1631. Denne hade till slut utan att få afvakta underrättelsen om kretsmötets resultat (jmfr s. 230) nödgats sända ombud till Halle för

[1] Kretzschmar s. 24 f.; *Sverges traktater* V: 1 s. 588 f.; Salvius t. Gustaf Adolf d. 3 dec. (*konc.*); Protokoll öfver det lüneburgska rådets öfverläggningar d. 1 dec. (*Celle* 11: 147).

den af furst Ludvig begärda förbundsunderhandlingen; genom att i instruktionen (13 nov.) fordra, att allt, hvad han komme att lofva kretsen, skulle afdragas från hvad han i alliansen kunde komma att lofva Gustaf Adolf, sökte han dock bevara möjligheten att fortfarande vidmakthålla förbindelsen med medständerna[1]. Underhandlingarna i Halle sväfvade ännu, då han mottog Bülows och Jettebruchs redogörelse för konventet, liksom då hans råd den 24 nov. öfverlade om dettas beslut och Salvius' förslag till öfverenskommelse med Sverige. Resultatet af öfverläggningarna vittnar om intresset för att ej låta skilja sig från kretsen: Man fann, att mötets beslut och den gemensamma anslutningen till Sverige borde gillas; vid Salvius' villkor gjordes emellertid åtskilliga påminnelser, alla syftande till att befästa ständernas självständighet eller minska deras bördor. Resultatet sammanfattades den 26 i en utförlig förklaring, som skulle tillställas direktoriet. Detta har dock ej skett. Under diskussionerna den 24 hade man betonat faran för att bli betungad med dubbel börda, om Sverige ej ville låta hertigdömet afdraga, hvad kretsmötets beslut pålade, från de prestationer, alliansen kunde komma att medföra. Antagligen har skrifvelsen till Johan Fredrik därför hållits tillbaka, tills man fått se, om Sverige tillmötesgick denna önskan, och då underhandlingarna i Halle visade, att så ej var fallet, lagts åt sidan. Att man emellertid ej uppgaf alla tankar på förbindelserna med kretsen framgår af att man ej blott den 24 beslöt att kalla Salvius till Braunschweig för underhandlingar om de punkter, som ej afgjorts i Hamburg, utan äfven den 26 verkställde detta beslut[2]. Då man några dagar senare fick del af resultatet af förhandlingarna med furst Ludvig, den s. k. Hallerecessen af 28 nov., och särskildt dennas bekanta 14 § med dess fordran på en mer eller mindre vidsträckt "recognoscering" af hertigens länder — om tolkningen se nedan i samband med Gustaf Adolfs planer — har man säkerligen varit glad åt att ej ha afskurit kännin[illegible] med Salvius och dennes underhandlingar.

Från Celle reste Salvius till Braunschweig; det var hans

[1] Kretzschmar s. 28 f.

[2] Protokoll öfver rådets öfverläggning d. 24 och koncept till skrifvelser t. Johan Fredrik, Braunschweig d. 26 nov. (*Kalenb.* 12: CII: e), Kretzschmar s. 36 anm. 4.

afsikt att med Fredrik Ulrik och med staden afsluta fördrag af samma typ som det lüneburgska. Hvad hertigen beträffar, fann han sig förekommen genom underhandlingarna i Halle och ansåg därför helt naturligt sitt uppdrag utslocknadt. Då han därjämte fick del af Hallerecessens villkor, särskildt den bekanta 14 paragrafen med dess anspråk på "recognition", insåg han, att andra måste ha alldeles olika uppdrag — "diversa mandata" — af yngre datum än hans egna. Följden blef, att han ej längre vågade afsluta några definitiva aftal af den gamla typen utan nöjde sig med att träffa öfverenskommelser om det för ögonblicket nödvändigaste, understöd i trupper och penningar åt den svenska armén. Med Fredrik Ulrik inlät han sig ej ens så långt, då det ju var öfverenskommet i Halle att underhandlingarna skulle fortsättas direkt med konungen. Hertigen sökte emellertid hans bemedling för att bli fri från de svenska anspråken på "recognoscering". Då Salvius själf saknade instruktioner om förändringen i konungens afsikter beträffande "jus belli", måste hans berättelse härom (16 dec.) anses återspegla de braunschweigska farhågorna: Hertigen sade sig omöjligen, hvad stamländerna beträffar, kunna gå in på krafvet, att han skulle "recognoscera" sina besittningar som län af Gustaf Adolf och dennes arfvingar; i fråga om de nya områden, han finge, fann han anspråket i och för sig berättigadt men fruktade att prejudiciera riket genom en "recognition" och anhöll därför att bli förskonad därifrån, "till thes Gud täckes sättia E. K. M:t i den stat (som han önsker), att både han och flere moste thet göra" — uttryck, som sedda i belysning av reservationen för rikets rätt visa, att konungens fordringar sattes i samband med tanken på hans val till kejsare. Äfven Salvius såg saken på samma sätt och gaf Fredrik Ulrik ett visst understöd, i det han framhöll, att om någon "ännu", d. v. s. redan nu, skulle "recognoscera" sina länder som län, vore det angelägnast att låta Mecklenburg göra det "ob situm cum Svecia" [1].

Medan Salvius lämnade åt Fredrik Ulrik att reda ut sitt förhållande till kretsen vid de direkta underhandlingarna med Gustaf Adolf — hertigen förnyade, ehuru naturligtvis utan fram-

[1] Salvius t. Gustaf Adolf, Braunschweig d. 16 dec. (*Koncept;* den del af brefvet, som berör Fredrik Ulrik, är tryckt i *Hist. tidskr. 1910* s. 201). Därtill Kretzschmar s. 36 anm. 4.

gång, vid dessa sina i Halle tillbakavisade fordringar att få sätta förpliktelserna mot Sverige tillbaka för dem mot kretsen[1] — upptog han denna fråga beträffande staden Braunschweig. Staden hyste inga betänkligheter mot att afsluta allians med Sverige; tvärtom synes man där ha öfvertygat sig, att det stöd, man så ihärdigt sökt hos sina mäktigare medstäder och hos kretsen, endast stode att erhålla hos Gustaf Adolf. Af denna stämning har Salvius begagnat sig. Han lofvade staden i kraftiga ordalag Sveriges beskydd och hjälp; i gengäld ställde denna sig på Sveriges sida, förband sig att ej på något sätt gynna fienderna eller underhandla med dessa samt lämnade Gustaf Adolf hjälp till kriget i Nedersachsen. Sverige skulle erhålla de 400 man, som förut lofvats kretsen. De skulle fullständigt öfvergå från stadens till konungens tjänst, hvarför Braunschweig i stället för att betala och underhålla sin kontingent hade att erlägga en månatlig kontribution af 2,000 rdlr. Därjämte samtyckte man till att under vissa betingelser intaga 500 svenska ryttare i staden för Wolfenbüttels blockering. Sverige hade alltså fullständigt trädt i kretsens ställe. Salvius lofvade också i konungens namn att skydda Braunschweig mot alla de anspråk, kretsen kunde komma att framställa med anledning af dess löften vid konventen i Hamburg. På grund af sin ovisshet om konungens afsikter vågade Salvius ej inlåta sig på underhandlingar om öfriga punkter, som plägade ingå i de svenska allianserna, utan nöjde sig med en kort revers (21 dec.) och hänvisade f. ö. rådet direkt till Gustaf Adolf[2]. — Staden Hildesheim hade sändt ombud till Braunschweig, och Salvius hade sålunda tillfälle att låta äfven denna stad förstå, huruledes nu det allmänna bästa måste befordras på annat sätt än genom kretsbeslut. Äfven af Hildesheim fordrade han, att det "liksom de flesta öfriga furstar och städer i kretsen" skulle sluta en partikulärförverenskommelse med Sverige; som mönster skulle Braunschweigs interimsrevers

---

[1] Se det fjärde — braunschweigska — förslaget till fördrag mellan Fredrik Ulrik och Gustaf Adolf, §§ 22 och 23 (KRETZSCHMAR s. 242—243).

[2] Fördrag mellan Gustaf Adolf och staden Braunschweig, Braunschweig d. 21 dec. 1631 (*Sverges traktater* V: 1 s. 604). — En redogörelse för de föregående förhandlingarna har Salvius lämnat i anf. bref t. Gustaf Adolf d. 16 dec.

tjäna. Sändebuden togo emellertid hela frågan "ad referendum"[1].

Sedan kretsens försök att som enhet spela en mer eller mindre självständig roll i den tyska krisen definitivt misslyckats, bilda sig i de braunschweigska länderna i diplomatiskt och militäriskt hänseende aktionscentra med ett händelseförlopp, parallellt med det, hvari Gustaf Adolfs förtroendemän i kustländerna fortforo att spela hufvudrollen; ett yttre uttryck fick detta förhållande bl. a. därigenom, att Jakob Steinberg förordnades till svensk resident vid de welfiska hofven[2]. Förhandlingarna med hertigarne i Braunschweig och Celle spelade äfven under den följande tiden en stor roll i Gustaf Adolfs diplomati; Salvius' öfverenskommelse med staden Braunschweig fullständigades genom nya fördrag[3], och slutligen utvecklade äfven staden Hildesheim en liflig diplomatisk verksamhet för att ordna sitt förhållande till de krigförande. Rådet tog sig en rätt afsevärd betänketid, innan det delgaf Salvius sitt svar på dennes framställning i dec., men då detta skedde, sköt han, fortfarande oviss om sin herres afsikter, hela frågan öfver till Steinberg[4]. Rörande förloppet

[1] Efter en framställning af stadens tidigare politik, börjande med Leipzigkonventet, kretsmötena i Hamburg och Salvius' proposition i dec. 1631, i rådets instruktion för Joakim Oppermann och Anton Waldthausen vid beskickning till Steinberg d. 5 mars 1632 (*Hildesheim* XIII: 17: 1).

[2] Steinberg utnämndes efter slaget vid Breitenfeld till Sveriges resident hos Wilhelm af Weimar och skötte bl. a. underhandlingarna om förbund med denne (Struck, *Wilhelm von Weimar* s. 149 f. med bil. 28). I december reste Steinberg till Gustaf Adolf (*ibid.* s. 151) och utsågs redan då till svensk resident i Braunschweig (Gustaf Adolf t. Banér och Salvius d. 24 dec. *Riksreg.*); jämte Oxenstierna lade han sista hand vid det slutliga förslaget till fördrag med Fredrik Ulrik (Kretzschmar s. 48). Den 29 februari erhöll han nytt kreditiv (*ibid.* bil. 53) och ankom den 7 mars till Braunschweig (*ibid.* s. 73).

[3] Jmfr härom *Sverges traktater* V: 1 s. 609 f., V: 2 s. 707 f.

[4] Om de fortsatta underhandlingarna med staden Hildesheim må följande anföras: Den 23 jan. sände rådet Anton Waldthausen och Hans Storren till Salvius för att delge denne rådets resolution å hans proposition i Braunschweig i dec.: Staden vore villig att lofva Sverige, hvad den erbjudit kretsen, dock på vissa villkor, bl. a. att Sverige skulle skydda den från efterräkningar från kretsens sida; en biinstruktion af 25 jan. ålade sändebuden att afböja en Fredrik Ulriks begäran, tydligen om bidrag till värfningar (*Hildesheim* XIII: 14). Sändebuden anträffade emellertid ej denna gång Salvius. Då de alltså återvände med oförrättadt ärende, funno de stadens läge väsentligt försämradt: Banér hade —

i dessa trakter är det emellertid tillräckligt att hänvisa till Kretzschmars djupgående forskningar. Här må uppmärksamheten koncentreras på de mindre kända förvecklingarna i kustländerna.

Från Braunschweig skyndade Salvius tillbaka till Lybeck, dit han anlände den 30 dec. Som nämndt hade rådet sökt förekomma alla obehagliga kraf från Salvius' sida genom att sända Johan Fredrik sin förklaring öfver kretsmötets resultat men endast måst erfara, att intet kunde byggas på ständernas endräkt. Medan man väntade på resultatet, hade man emellertid afspisat Tott med hänvisningar till förpliktelserna mot kretsen, då denne i december ifrigt yrkade på att stadens kontingent omedelbart skulle förenas med hans armé[1]. Salvius framställde nu ånyo de svenska krafven men kunde ej omedelbart fortsätta underhandlingarna, då Tott och Trana påyrkade hans närvaro vid Wismars kapitulation (ofvan s. 192). Under tiden öfverlade rådet (3 jan.) om hans proposition; dess deputerade meddelade honom vid hans återkomst resolutionen i en konferens den 9 jan., hvarvid emellertid rätt stora meningsskiljaktigheter yppade sig. Rådet behandlade åter frågan den 10 och 11; man beslöt att söka tillfredsställa Salvius med vissa medgifvanden och en föräring. Den

---

tydligen i öfverensstämmelse med Gustaf Adolfs nedan (s. 276) meddelade föreskrifter af den 16 dec. — framställt en fordran, att staden skulle intaga svensk garnison. Waldthausen och Storren måste därför genast vända. De skulle söka vinna understöd af städerna Braunschweig och Lybeck samt hertigarne Fredrik Ulrik, Kristian och Georg mot Banérs kraf samt framförallt söka afsluta en öfverenskommelse med Salvius på grundvalen af anbuden till kretsen; genom en senare instruktion bemyndigades dock sändebuden att i nödfall lofva intaga garnison. (Rådets instruktion d. 7 febr. och skrifvelser t. sändebuden d. 13 och 16 febr. *ibid.*). Sändebuden träffade Salvius den 21 februari, men denne hänvisade dem till Steinberg, "quia Bannerius eos urget ad accipienda præsidia, 2:o quia Steinbergius in eas oras spectatur, 3:o quia ignoro, ut *Brunsvigæ* (post meum dicessum) convenerit cum *Reg:a M:te*". (Salvius t. Grubbe d. 21 febr., P. S., *Till kansliämbetsmän*). Följden blef den beskickning till Steinberg, hvars instruktion (af 5 mars) citerats. I nödfall kunde man samtycka till att lüneburgskt folk inlades i staden. Efter att ha inhämtat rådets bifall (Rådet t. Oppermann och Waldthausen d. 22 mars, *Hildesheim* XIII: 16) afslöto sändebuden det i *Sverges traktater* V: 1 s. 726 f. tryckta fördraget.

[1] Tott t. Borgmästare och råd i Lybeck, Toytendorf d. 1 (*konc.*, dat. d. 2), Toytenwinkel d. 13 och 15 dec. Borgmästare och råd i Lybeck t. Tott d. 10 och 23 dec., konc. (*Lybeck, N. S. Kreis* XXVIII); *Lybecks rådsprot.* d. 10 och 24 dec.

12 tillkännagaf Salvius, att han måste resa till Holstein och anhöll om ytterligare medgifvanden i fråga om kontributionens storlek och sättet för dess utbetalning; föröfrigt rådde nu enighet. Den 19 undertecknades fördraget, äfven denna gång en mera kortfattad revers[1].

Vid dessa underhandlingar ådrager det sig uppmärksamheten, att Salvius öppet framträder som kretsförfattningens motståndare. Redan i sin proposition föreslog han enligt referatet i rådsprotokollet den 3 januari en partikulärallians, emedan kretsen vore oenig och andra ständer redan slutit sig till Sverige. Senare (9 jan.) tillade han äfven, att hela anordningen med särskild betalning åt kretstrupperna vore olämplig. Han hade begärt en gemensam kassa, men förgäfves. Nu hade emellertid flera enskilda ständer lofvat att betala kontribution direkt till Sverige. Rådet fann det omöjligt att alldeles afvisa Salvius' begäran, särskildt i betraktande af att inga andra ständer insändt sin resolution till Johan Fredrik. Man ville bjuda honom hvad man lofvat kretsen — trupperna och pengar till deras underhåll — men samtidigt förbehålla sig att få öfverflytta sina prestationer till denna, om den komme till något resultat. Detta afvisades naturligtvis af Salvius. Ett kompromissförslag formulerades, som tillät Sverige att behålla trupperna men gaf staden rätt att i nyssnämnda fall ge sin kontribution åt kretsen[2]. Ej heller detta blef emellertid bestående. Lybeck måste liksom Hamburg och

---

[1] Se utom *rådsprotokollen* för de nämnda dagarna "resolutio pro Dn. Salvio, legato Svecico" — rådets beslut d. 3 jan. — med tillägg af Salvius' hand; de deputerades relation om kommunikationen med Salvius den 9 jan. (*Lybeck, Svecica* vol. XI); Salvius till Braun-Johan, rådets sekreterare d. 12 jan. (*N. S. Kreis*); *Sverges traktater* V: 1 s. 663—667. Därtill *Arkiv* II s. 342; Salvius t. Grubbe, Mecklenburg d. 6 jan. 1632 (*Till kansliämbetsmän*); Johan Witte t. Adolf Fredrik, Lybeck d. 1 mars, en kortfattad redogörelse för Salvius' verksamhet under Adolf Fredriks frånvaro (*Schwerin, Domestica*). — Till grund för fördraget ligger rådets resolution d. 3 januari; aktstycket har tydligen förelagts vid underhandlingarna d. 9 och då af Salvius försetts med de nämnda tilläggen. På grundvalen af den sålunda omarbetade resolutionen och med iakttagande af några af ändringarna har den i *Sverges traktater* (s. 663) omtalade "konceptkopian" (sign. B) utarbetats. Den slutliga redaktionen har uppkommit genom ytterligare rättelser i detta aktstycke.

[2] *Sverges traktater* V: 1 s. 667.

Braunschweig till slut nöja sig med Sveriges garanti, att kretsen ej skulle få göra några anspråk gällande.

Hvad rådet bjöd Salvius var de 1,000 man, som utlofvats i Hamburg, jämte en månatlig kontribution af 4,000 eller i nödfall 5,000 rdlr under 6 månader. Trupperna skulle emellertid ej direkt öfverlämnas utan afdankas af staden och åter tagas i Sveriges tjänst. Afsikten med detta förslag synes ha varit att befria Lybeck från hvarje ansvar för trupperna och deras underhåll. I rådet uttalades (den 10 januari) att det vore bäst för staden att endast kontribuera. Salvius å sin sida var ej tillfredsställd med något af rådets anbud. Han föreslog emellertid, att trupperna genast skulle stöta till Tott och underhandlingarna sedan fortsättas, men därpå kunde naturligtvis lybeckarne ej gå in.

Mot sättet för soldaternas öfverlämnande invände Salvius, att Sverige, om dessa skulle afdankas af Lybeck, måste betala dem värfningspengar men hoppats att få dem gratis. Rådet synes emellertid ha förespeglat honom, att saken skulle kunna ordnas på det föreslagna sättet utan att sådana konsekvenser behöfde inträda, och Salvius lät sig då nöja därmed (12 jan.). När trupperna sedan skulle öfverlämnas, gjorde de emellertid myteri; Lybeck torde aldrig ha kunnat fullgöra denna förpliktelse[1].

Mot anbudet om 4,000 rdlr i månatlig kontribution ställde Salvius (9 jan.) kraf på 8,000. Man får väl antaga, att de deputerade gått till gränsen för sin fullmakt (5,000), men någon enighet uppnåddes ej. Rådet beslöt då (11 jan.) att bjuda ända till 6,000 rdlr. Hjälpte ej detta och föräringen, måste man hänskjuta frågan till borgerskapet. Salvius anhöll före sin afresa till Holstein (12 jan.), att rådet om möjligt skulle bevilja de 8,000 riksdaler, han begärt, men nöjde sig slutligen i fördraget med de erbjudna 6,000.

Ej heller lyckades han förmå rådet att utsträcka kontributionsperioden öfver 6 månader.

Mindre svårighet förorsakade hans begäran, att erläggandet af kontributionen skulle ske antecipationsvis. Lybeck lämnade

[1] Borgmästare och råd i Lybeck t. Salvius d. 9 febr. 1632 (*Germanica* D V); frågan beröres f. ö. flerstädes i *rådsprot.*, Salvius' och Totts korrespondens och andra källor.

20.000 rdlr redan vid fördragets afslutande; de öfriga 16,000 skulle utbetalas efter fyra månader.

I gengäld lofvade Sverige staden beskydd och obehindrad handel. Om något svenskt protektorat är i fördraget ej tal. Salvius hade emellertid — genom ett egenhändigt tillägg till rådets resolution (af 3 jan.) — sökt ge förbindelsen en dylik karaktär, i det han erbjöd staden Gustaf Adolfs "schutz und schirm" och talade om dess "beständige devotion zum gemeinen evangelischen wesen", men dessa uttryck ha försvunnit eller mildrats redan i nästa redaktion.

Staden och dess område skulle vara befriade från ytterligare kontributioner, inkvarteringar och dylikt, men ej från durkmarscher.

Gustaf Adolf uttalade i skrifvelse till staden den 29 februari sin tillfredsställelse öfver öfverenskommelsen.

Vid Elbe återstod nu endast Sachsen-Lauenburg och Holstein. Det förra landet spelade en viss roll genom sitt läge och de svenska befälhafvarne utnyttjade också hänsynslöst nog sin militära öfvervikt; någon uppgörelse har knappast önskats från den svenska sidan, så länge armén behöfde området för sina operationer. Däremot upptog Salvius den ömtåliga dansk-holsteinska frågan, i det han äfven till Kristian IV och hertig Fredrik af Gottorp framställde sina förslag om slopande af de gemensamma rustningarna och anslutning direkt till Sverige. Det är redan berättadt, hur Salvius framför allt under det sista kretsmötet bekämpade den danska politiken och på alla sätt sökte hindra Kristian IV:s försök att bringa kretsen under sitt inflytande men samtidigt sträfvade att undvika öppen brytning. Otvifvelaktigt har han därmed träffat sin konungs intentioner. Den 26 nov. befallde denne honom att förhindra prins Ulriks val till öfverbefälhafvare öfver kretsens trupper. Han skulle först protestera och hota. Började konungen det oaktadt värfva, skulle han bruka Sveriges maktställning i Tyskland för att förebygga alla danska värfningar där och samtidigt göra Kristian IV allvarliga föreställningar. Men om icke detta hjälpte utan konungen fortfore med sina rustningar och lyckades bringa tillsammans öfver 2,000 man, skulle Tott förhindra värfningarna genom att inkvartera sig i Holstein. Likaså skulle han genast blockera den eller de städer,

som eventuellt ställde sig på Danmarks sida. Gustaf Adolf inskärpte emellertid med allt eftertryck, att en brytning med Danmark nu skulle komma honom olägligt. Blefve ett väpnadt ingripande nödvändigt, borde man söka att ej inblanda Danmarks rike däri utan endast vända sig mot Kristian IV som hertig i Holstein. Framförallt skulle våldsåtgärder uppskjutas så länge som möjligt. Tott, på hvars omdöme och besinning konungen ej synes fullt ha litat, erhöll därför också i största allmänhet del af föreskrifterna om Danmark och befalldes därjämte att i denna sak följa Salvius' anvisningar[1]. Salvius' rapport om kretskonventets utgång lugnade naturligtvis i hög grad konungens farhågor, och han anbefallde nu (20 dec.) åter fredligare medel af den art, som den svenska politiken dittills brukat för att oskadliggöra Kristian IV. Så gillade han fullständigt, att Salvius sökte använda konungens ifver att skaffa prins Ulrik befälet öfver kretsens trupper för att draga denne öfver i svensk tjänst. Upptagande en tanke, som redan framställts i instruktionen för Salvius den 17 sept. (§ 17), befallde han vidare att söka vinna hertigen af Gottorp för Sverige; äfven om det allmänna fördraget med kretsen komme till stånd, önskade han ett särskildt förbund med denne till "nytta och säkerhet, om konungen i Danmark något oförmodligt ville begynna"[2]. Instruktionen af 20 dec. hade ej kommit Salvius till handa, då han började sina underhandlingar med hertig Fredrik, men situationen och den svenska politikens allmänna syftning lade dylika utvägar så nära, att Salvius redan från början uppställt samma mål för sig: Kunde Sverige vinna Lybeck och Holstein, skrifver han till Grubbe den 6 januari, "så kan intet stort hafva på sig, hvad Danus företager".

Om än af väsentligt olika motiv har hvarken Kristian IV eller Fredrik af Gottorp med lugn kunnat motse det afgörande, Salvius nu ställde dem inför. Hertigen måste mer än någon frukta ett val mellan Sverige och sin kunglige frände, hvars

[1] *Arkiv* I N:o 385; Gustaf Adolf t. Åke Tott, Höchst d. 26 nov. (*Upsala, N.* 480). — Den 8 nov. hade Salvius fått fullmakt att vid behof vidtaga energiska åtgärder mot Hamburg och Lybeck, dock utan att såra Kristian IV (*Riksreg.*).

[2] *Arkiv* I N:o 398.

motståndskraft och syften han misstrodde i lika hög grad. Alldeles som i början af år 1631, då han och hans rådgifvare fruktade, att Kristian IV skulle begagna den växande rörelsen bland protestanterna för att ånyo kasta sig in i de tyska striderna (ofvan s. 92 f.), blef det till den obrottsliga neutraliteten, den gottorpska politiken satte sitt hopp. Den första och närmast liggande utvägen var att söka undvika de svenska krafven. Betecknande är det sätt, hvarpå hertigen upptog kretsmötets beslut. I en skrifvelse till Kristian IV utvecklade han (16 nov.) att Salvius' förslag vid konventet vore oantagliga, men att de dock ej kunde utan vidare lämnas därhän, då man i så fall måste befara, att Sverige skulle spränga kretsens enighet och binda det ena ståndet efter det andra vid sig. Han begärde därför en konferens mellan kungliga holsteinska och gottorpska råd för att öfverlägga om den förklaring öfver kretsmötets beslut, som skulle afges till direktoriet[1]. Konungen gaf sitt samtycke, men innan de delegerade hade hunnit mötas — Kristian IV vistades i Danmark och oförutsedda hinder försenade ytterligare sammankomsten[2] — hade genom Salvius' energiska underhandlingar, hvad hertigen fruktade, redan gått i fullbordan. Ja, både Tott och Salvius hade redan förelagt honom själf krafven på en särskild uppgörelse direkt mellan hvarje stånd och Sverige, och då hans sändebud afreste till mötet med de kungliga — det tog slutligen sin början i Kiel den 17 januari — väntade han hvarje stund Salvius' ankomst, i det denne, som nämndt, omkring den 12 torde ha afrest från Lybeck till Holstein. För sådana påtryckningar började hertigen snart nog vackla. Redan den 6 januari kunde Salvius inberätta, att han genom ett hemligt bud "contesterat sin affektion" och skjutit skulden på Danmark: Det var samregeringen med Kristian IV, som hindrade honom att

---

[1] *Köpenhamn, T. K., I. A.*

[2] Kristian IV föreslog först, att rådplägningen skulle äga rum vid den af sina sår vid Breitenfeld aflidne hertig Adolfs af Holstein begrafning (Till hertig Fredrik, Nykøbing d. 30 nov., *Köpenhamn, G. A., N. S. Kreis,* LACKMANN IV s. 138), men sjukdom hindrade några af de danska ombuden att infinna sig. Jmfr vidare Detlev v. Rantzau, Wolf v. Buchwald, Kai och Georg v. Alefeldt, Hans v. Pudewils och Joh. Schönbach t. Kristian IV, relation, Kiel d. 26 jan. (*Köpenhamn, T. K., I. A., Indkomne sager* 1631—1640).

omedelbart tillmötesgå svenskarnes önskningar[1]. Detta var naturligtvis öfverdrift. Ett energiskt partitagande kunde hertigen ej tänka på utan att kasta sig antingen i Sveriges eller Danmarks armar, och detta var just hvad han ville undvika. Bäst för honom hade det varit, om Kristian IV genom eftergifter köpt ett lugn, hvaraf äfven han kunnat bli delaktig. Han instruerade alltså (10 januari) de ombud, som skulle representera honom vid konferensen med de kungliga råden, att hemställa, om man ej borde tillmötesgå svenskarne genom att för en kortare tid tillsända dem en del af trupperna, 4 kompanier eller tolfhundra man[2].

Kristian IV kunde ej ställa sitt folk till Sveriges förfogande utan att förneka hela sin politik. Hans råd förklarade också vid konferensen i Kiel, att man ej finge tänka på att underkasta sig de villkor, Salvius föreslagit i Hamburg. Konungen ville dock ej råda kretsen att alldeles afvisa Gustaf Adolf, helst Sachsen ej gjort så. Men man skulle ej bryta emot Leipzigbeslutet utan energiskt hålla fast vid detta och särskildt vid Sachsens directorium. Då Johan Georg underordnat sig Gustaf Adolf, komme man ju på detta sätt indirekt — "mediante electore" — att ställa sig under konungens ledning och därmed skulle denne förmodligen bli nöjd. Det kan icke betviflas, att Kristian IV sett tillräckligt djupt in i den svenska politiken efter Leipzigkonventet för att veta, att en förklaring af denna art skulle vara Gustaf Adolf alldeles emot, kanske bereda honom en viss förlägenhet genom att nödga honom att vidgå syften, som ej lämpade sig att alltför offentligt proklamera. Gottorparne gjorde också invändningar: Man hade redan gått för långt för att draga sig tillbaka; de andra ständerna hade ju äfven bundit sig vid Sverige; därtill komme, att Lybeckfreden ej skyddade Holstein mot restitutionsediktet. Konungens representanter svarade med en hemställan, om ej hertig Fredrik kunde inlåta sig på underhandlingar med Sal-

[1] Tott till hertig Fredrik, Toytendorf d. 2 dec. (*konc.*). Salvius anf. bref t. Grubbe; gent emot de kungliga omnämnde gottorparne svaret till Salvius som ett "vorantwort" (anf. relation). — Fridericia (I s. 218) omtalar en ny framställning från Salvius till hertigen den 26 januari. Det synes ej omöjligt, att den föranledts af Gustaf Adolfs — väl då framkomna — befallning af 20 dec. att söka afsluta särskildt fördrag med hertigen.

[2] Memorial för Wolf Blume och Jörgen v. Buchwald — i hans ställe sändes J. v. d. Wisch —, Gottorp d. 10 jan. (konc., *Köpenhamn, G. A.* N:o 8).

vius för att få reda på huruvida de villkor, denne ämnade föreslå, vore antagliga. Då den gottorpska politikens främsta syfte tydligtvis var att icke nödgas till ett val mellan de båda rivaliserande nordiska makterna, afböjde gottorparne detta och yrkade på gemensamma underhandlingar. Slutet blef, att de gottorpska råden reste till hertigen för att inhämta nya instruktioner. De återvände med det beskedet, att deras herre — till följd af underhandlingar med Salvius? — föreslog att gemensamt skicka svenskarne "triplum triplicatum" (1,800 man) liksom öfriga kretsständer och behålla återstående 600 man till landets försvar. De kungliga och hertigliga råden enades därpå (25 jan.) om ett förslag till villkor för folkets öfverlåtande, som skulle föreläggas Salvius, och hemställde, om Kristian IV ville samtycka till underhandlingar med svenskarne på denna grundval. De viktigaste villkoren voro: Att den holsteinska kontingenten endast skulle få brukas inom kretsen samt direkt underhållas och betalas af konungen och hertigen; att Holstein, så snart kretsen befriats, ej skulle betungas proportionsvis mer än andra ständer; att Salvius skulle skaffa konungens löfte om frihet från värfningsplatser, inkvarteringar och durkmarscher; att alla orter i kretsen, som befriades, omedelbart och utan ersättning skulle öfverlämnas åt den, som därtill var berättigad, samt slutligen att Tott, ehuru det högsta befälet öfverlämnades åt honom, vid alla viktiga afgöranden skulle rådfråga den kommissarie, som komme att åtfölja den holsteinska kontingenten[1].

Det är påtagligt, att dessa villkor äro ett uttryck för den gottorpska politiken: De skulle ha garanterat det lugn, hertigen eftersträfvade, och bundit Kristian IV vid en stillsam och tillbakadragen politik i Sveriges kölvatten, som hade tryggat Fredrik III och hans land för alla obehagliga öfverraskningar. Svårt är däremot att förstå, hur de kungliga råden kunnat gå med på något dylikt. Kanske får man tolka deras ifver för att hertigen skulle öppna underhandlingar med Sverige och deras tillmötesgående mot dennes förslag så, att de i verkligheten delade hans önskningar — Kristian VI:s holsteinska råd bestod ju efter Salvius' karaktäristik af

[1] De danska sändebudens anf. relation; villkoren, dat. Kiel d. 25 jan., äro intagna i *Inländisch registrant* (*Köpenhamn, T. K.*) vid Kristian IV:s bref t. prins Kristian d. 8 febr. (jmfr nedan), i hvilket de åberopas som bilaga.

"patriotæ Germani" — och gärna hade sett, om deras herre kunnat vinnas för en dylik politik[1]. Har så varit, misslyckades emellertid försöket alldeles. Konungen förkastade under åberopande af Leipzigbeslutet ej blott de föreslagna villkoren utan äfven själfva tanken att öppna underhandlingar med Salvius om öfverlåtande af Danmark-Holsteins kretskontingent samt gaf (8 februari) prins Kristian i uppdrag att meddela hertig Fredrik detta, hvilket äfven skedde den 12 februari. Då Kristian IV befallde sin son att tillfoga, att konungen ej hade något emot, om hertigen för sin del ville lämna Tott något folk, ville han säkerligen endast nödga sin frände att taga sin del af ansvaret för afslaget[2]. I verkligheten hade han genom sina underhandlingar med de katolska redan allt för djupt invecklat sig i en svenskfientlig politik, för att han skulle ha kunnat med lugn se något sådant.

Då staden Bremen vanns för Sverige först genom den svenska arméns framträngande i stiftet, beteckna underhandlingarna i Holstein afslutningen på det anlopp mot kretsens sammanslutningsförsök, hvartill det fjärde kretsmötet och efterföljande händelser föranledde Salvius. För så vidt det gällde att paralysera de tendenser till opposition mot Sverige, som velat taga ständerna och deras resurser i sin tjänst, och framförallt att utestänga Kristian IV:s inflytande, var framgången fullständig. Ser man åter på de positiva resultaten, är ju skillnaden mellan hvad Salvius uppställde som sitt mål i skrifvelsen till Gustaf Adolf den 16 dec. och hvad som ernåddes ej oväsentlig, men i verkligheten betydde här den militära makten vida mer än traktaternas föreskrifter. Att Salvius öfvergått från de utförliga fördragen till korta reverser af tillfällig karaktär visade sig för öfrigt öfverensstämma med konungens vilja. Gustaf Adolfs af-

[1] Salvius t. Grubbe d. 29 okt. Jmfr ofvan s. 78, och om Detlev Rantzau nästa kap. Äfven Baudissin karaktäriserade — f. ö. just med anledning af konferensen i Kiel — de kungliga råden på samma sätt (*Ox. skr.* II: 9 s. 792; t. Gustaf Adolf, Oldenburg [i Holstein] d. 10 febr., P. S.; t. Salvius, Trachen s. d.).

[2] Kristian IV t. prins Kristian, Köpenhamn d. 8 febr. (*T. K., Inländisch registrant*); Prins Kristian t. hertig Fredrik, Haderslev d. 12 febr. (FRIDERICIA I s. 217 anm. 4, s. 218 anm. 2. Då Fridericia ej känt de händelser, som föranledde prinsens skrifvelser, har hela episoden synts honom gåtfull).

sikter hade nämligen under hösten genomgått en utveckling, som gjorde helt andra medel nödvändiga, än hans instruktion af den 17 september förutsett.

Det har upprepade gånger betonats, att Sverige ännu efter slaget vid Breitenfeld fasthållit vid de båda viktiga principerna, att fördrag med ständer i rikets inre ej skulle ordna förhållandet till dessa efter freden, och att Sverige i rikets inre ej gjorde gällande någon "jus belli" med afseende på sina bundsförvanters länder. Å andra sidan har framhållits, att Gustaf Adolf, redan då han efter Leipzigkonventet började själf söka vinna Johan Georgs plats som "evangelisch haupt", måste ha tänkt sig att i en eller annan form bibehålla det ledande inflytandet äfven efter freden; det har vidare hänvisats på yttranden, som röja en i framskjutna svenska kretsar efter slaget vid Breitenfeld förefintlig åsikt, att kejsarvärdigheten skulle erbjuda formen för ett dylikt framtida inflytande. Måste frågan om konungens egna afsikter vid denna tidpunkt lämnas obesvarad, börja dessa däremot längre fram på hösten få autentiska uttryck genom den omläggning af Sveriges allianspolitik, som framskymtat äfven vid Salvius' underhandlingar. Det språngvisa och långt ifrån planmässiga sätt, hvarpå denna nya allianspolitik framträder, visar, att förändringen ej endast rört taktiken, utan att det var nya, förut ej fastlagda mål, som upptogos till förverkligande[1]. Mindre än två månader efter sedan Gustaf Adolf befallt att energiskt genomföra den hessiska fördragstypen, började han finna denna oanvändbar. Det ena fördraget efter det andra kasseras, ett med den uttryckliga motiveringen, att han ej stadgat sina planer, "wie der evangelische status recht zu fassen und zu versichern"[2]. Och äfven sedan de nya afsikterna börjat göra sig gällande vid underhandlingarna, nödgas han frångå flera fördragsutkast, därför att hans planer fått rikare innehåll efter utställandet af den instruktion, som hans ombud följt. Exempel kunna hämtas från Salvius' underhandlingar, från underhandlingarna med Adolf Fred-

[1] Direkt motsatt är KRETZSCHMARS kända åsikt, hvilken han just med tanke på underhandlingarna 1631—1632 pregnant formulerat: Det visade sig, "dass der König nunmehr die Zeit für gekommen erachtete, seine lange gehegten Pläne der Assecuratio zu verwirklichen" (s. 192).

[2] Ofvan s. 205 anm. 2; STRUCK, *Wilhelm v. Weimar* s. 151.

rik af Mecklenburg vid årsskiftet — hvilka dock äro karaktäristiska mera som ett exempel på den fortgående stegringen af Gustaf Adolfs önskningar än som uttryck för hans allmänna planer, då de särskilda afsikterna beträffande Östersjökusten spela in — och framför allt från underhandlingarna med Fredrik Ulrik af Braunschweig, i det att det andra, af braunschweigarne formulerade förslaget, tar hänsyn till vissa svenska önskningar, medan det tredje (Hallerecessen den 28 nov.) och det femte (det Sattlerska förslaget den 31 dec.) ge uttryck åt tvenne väsentligt skilda stadier af de svenska krafvens utveckling. Det Sattlerska förslaget, som karaktäristiskt nog framställdes, sedan enighet redan uppnåtts på grundvalen af Hallerecessen, betecknar den sista, afgörande stegringen af de svenska fordringarna. Det slutligt antagna men aldrig ratificerade förslaget den 5 febr. kommer här mindre i betraktande, då det genomgående utmärkes af en reducering af Gustaf Adolfs fordringar, som förklaras därigenom, att han då ej längre betraktade fördrag med hvarje särskildt stånd som rätta medlet att bana väg för sina framtidsmål[1].

Ett af de tidigaste vittnesbörden om de nya planerna är konungens befallning till Salvius den 18 oktober att följa fördraget med Mecklenburg vid alliansen med Lüneburg, d. v. s. att med denna stat afsluta en öfverenskommelse, som skulle gälla äfven efter den kommande freden. Af det föregående har framgått, i hvad mån befallningen kunde realiseras. Det andra och det tredje förslaget till fördrag med Fredrik Ulrik känna ingen begränsning af öfverenskommelsens giltighet. Då det andra förslaget förklarar fördraget "unwiederruflich", måste detta alltså anses innebära ett positivt bevis för att det skulle förbli i kraft för all framtid. Om Hallerecessen i denna punkt är oklarare, beror det antagligen ej på att de svenska krafven uppgifvits utan endast på att akten erhållit en så preliminär karaktär, att motiveringen med dess kläm — som just innehåller förklaringen, att öfverenskommelsen skulle anses "unwiederruflich" — fått utfalla. Såväl det af braunschweigarne själfva uppsatta fjärde förslaget (dec. 1631) som det af den svenske sekreteraren

[1] KRETZSCHMAR s. 29 f.; Hallerecessen är tryckt i *Sverges traktater* (V: 1 s. 691 f.), likaså fördraget af 5 febr. (*ibid.* s. 670 f.), öfriga förslag hos KRETZSCHMAR (bil. 1, 2, 5, 6).

Sattler redigerade femte (31 dec. 1631) innehålla i denna punkt det andra utkastets bestämmelser, hvilka likaledes återfinnas i det slutliga fördraget. En "evig" förbindelse mellan Sverige och dess trosförvanter äfven i rikets inre hade alltså blifvit den svenska politikens konsekvent fasthållna mål.

Denna förbindelse karaktäriseras som ett svenskt protektorat, och ur detta härledas samtliga skyddsförvantens förpliktelser mot Sverige[1]. Begreppet får en allt fylligare innebörd, tills det slutligen i det Sattlerska förslaget ger Sverige anledning att fordra trohetsförsäkringar i ordalag, hämtade från länseden (II § 1), och löfte att aldrig drifva särskild politik (II § 2).

Konkret innebörd erhöll den framtida förbindelsen genom förpliktelser att bispringa Sverige äfven efter en kommande fred. Kravet framträder, frånsedt de vaga bestämmelserna i tidigare fördrag och fördragsutkast af den pommersk-mecklenburgska typen, första gången i andra förslaget till allians med Braunschweig (§ 9), där Fredrik Ulrik lofvar att lämna Sverige understöd, om detta "hiernächst" angripes. Egendomligt nog saknas motsvarande fordringar i Hallerecessen. Däremot ingå, som nämndt, dylika i den öfverenskommelse, som Salvius den 6 dec. afslöt i Celle. Innebörden af dessa fordringar erhåller sin fulla belysning genom konungens bekanta yttrande till landtgrefve Wilhelm

---

[1] Ritters uppfattning, att det svenska protektoratet folkrättsligt skulle ha härledts ur Sveriges "jus belli" (*Göttingische gel. Anzeigen* 1905 s. 199) är som allmän sats ej riktig. Uteslutet är detta vid alla fördrag af den hessiska typen, därför att dessa ej kände någon "jus belli" mot de evangeliska bundsförvanterna. Här måste det temporärt begränsade protektoratet helt enkelt betraktas som den form, hvari rangskillnaden mellan Sverige och de tyska ständerna bragtes till uttryck. Förhållandet blir ett annat, då konungen från och med hösten 1631 börjar proklamera en — till sitt begrepp — slutgiltig rätt till hvarje ockuperadt land. I så fall kan fördraget med alla däri åt Sverige behållna rättigheter uppfattas som afiösning af Sveriges besittningsrätt. Ett typiskt exempel erbjuder fördraget med Mecklenburg (ofvan sid. 199; § 1). De braunschweigska förslagen äro mindre klara. Hallerecessen bjuder "schutz und schirm" som Sveriges motprestation; det Sattlerska förslaget deducerar uttryckligen protektoratet ur hertigens oförmåga att själf hålla sig uppe, alltså ej ur Sveriges besittningsrätt. Ingressen), men vill dock göra de lüneburgska hertigarnes arfsrätt beroende af att de acceptera alliansen (I § 11). — Af grundläggande betydelse är det af Ritter (s. 202) med skärpa betonade faktum, att det är ur protektoratet, ej ur "recognitionen", de i allianserna Sverige tillerkända befogenheterna härledas.

af Hessen i nov. eller dec. 1631, att han ej kunde tänka sig någon bättre säkerhet för den tyska protestantismen, "als wan Ihre Königl. Maj. protector religionis verplieben und die evangelischen stende militem armatum im reich behielten, hergegen cæsariani abdankten". Det Sattlerska förslaget tillerkänner Sverige ett utvidgadt directorium absolutum, innehållande bland annat rättigheten att förklara krig, samt vidsträckt förfoganderätt öfver hertigdömets resurser, men endast "bei diesem und künftig hieraus sich entspinnenden kriegen" (II §§ 4—16), en begränsning, som trots all sin obestämdhet gör det klart, att dylika befogenheter ingalunda ovillkorligt eller för alltid tillkommo Sverige. Hvad detta däremot under alla omständigheter kunde göra anspråk på var uppfyllandet af löftet (II § 1), "deroselben [Königl. M. in Schweden] mit leib, gut und blut äusserstен vermügens nach beigetan und gewärtig [zu] sein". Det slutliga fördraget preciserar dessa senare förpliktelser genom att återupptaga det andra förslagets föreskrifter om de tyska bundsförvanternas skyldighet att öfverenskomma om hjälp, ifall Sverige "uber verhoffen angefochten, angegrieffen und bekrieget werden sollte" (II § 4); samtidigt tillerkänner fördraget Sverige väsentliga, om än något modifierade rättigheter "bei diesem und etwa ins künftig hieraus entstehenden kriegen" (II §§ 5—16). De klaraste bestämmelserna har, som man torde erinra sig, det mecklenburgska fördraget: Uppstode några krig med anledning af förbundet, hade hertigarne att bispringa Sverige af yttersta förmåga (pro virili); i alla dess öfriga krig skulle de lämna hjälp i folk eller penningar efter särskild öfverenskommelse direkt med Sverige (§§ 19 och 20) — bestämmelser, som dock på grund af Mecklenburgs särskilda förhållande till Sverige ej få utan vidare fattas som uttryck för hvad konungen ämnat likformigt genomföra.

Den mest omdebatterade af de nyheter, som framträda i Gustaf Adolfs allianssystem under hösten 1631, är den skärpning, begreppet "jus belli" undergår. Som det karaktäristiska för den innebörd, som till en början inlades i detta begrepp, har framhållits, att man deducerade rättigheterna ej ur besittningstagandet utan ur Sveriges lidna skada, hvarföre besittningstagandet karaktäriserades som en art självpantning. Den reservation, som i

Halleförslaget till fördrag med Mecklenburg (17 sept.) insköts vid erkännandet af Sveriges skyldighet att restituera sina ockupationer mot krigsskadeersättning (ofvan s. 185, 198) måste väl anses antyda, att begränsningen redan då börjat kännas för snäf. Beaktansvärdt är äfven det eftertryck och det anspråk på allmängiltighet, hvarmed principen om förvärfvande de facto af fullständig äganderätt och härskarmakt genom den blotta ockupationen fastslås. Mecklenburgarne gjorde invändningar häremot, dels emedan de ej ville erkänna dylika anspråk i fråga om det egna landet, äfven om Sverige genast resignerade en del af dessa, dels i betraktande af att därigenom "wurde andern stenden ein gross præjudicium und bose consequentz zugezogen, wurden auch Ihre F. F. G. G. bei denselben nur undanck verdienen, wen es also pure placitirt werden solte"[1]. Som redan är nämndt var det emellertid i september ej Gustaf Adolfs mening att använda rättsgrundsatsen mot sina evangeliska bundsförvanter i rikets inre. Detta sker däremot, då Hallerecessens 14 § föreskrifver: "Da . . . vermittelst . . . Konigl. Myt . . . kriegskosten und . . . victorien . . . diese braunschweigische und hildesheimische lande und güter recuperirt, incorporirt und in Sr. (Hertzogk Friedrichs Ulrichs) F. Gn . . . besitz gestelt werden, so wollen dieselbe auch solche länder und güter . . . von Ihrer Konigl. Myt . . . und dero erben danckbahrlich recognosciren . . ." Principen formuleras här lika allmängiltigt som i Halleförslaget — endast om Sverige "jure belli" förvärfvat allt, hvad det ockuperat, kan det naturligtvis häfda sin rätt till "recognition" af alla hertigens besittningar — men liksom i detta afstår Gustaf Adolf vid tillämpningen från att göra sin rätt gällande, utom i ett specialfall: Från "recognosceringen" undantages genast allt, som genom arfsrätt skall tillfalla den lüneburgska linjen, d. v. s. allt utom de hildesheimska stiften[2]. F. ö. märkas de båda viktiga

[1] Anf. anm. vid Halleförslaget i *Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. II.

[2] Att det verkligen är meningen att undantaga arfländerna, framgår kanske tydligast däraf, att furst Ludvig vägrade att bifalla braunschweigarnes yrkande, att efter Fredrik Ulriks död "diese .... recognoscirte lande und güter auf die andern herzogen zu Braunschweig-Lüneburgk . . . verfallen sollte" (§ 14). Hade genom fjortonde paragrafen samtliga Fredrik Ulriks besittningar "recognoscerats", skulle genom nyss anförda ord den lüneburgska linjens arfsrätt till stamländerna

nyheterna, att det öfverhufvud ej är tal om någon skyldighet för Sverige att afstå från sina "jure belli" förvärfvade rättigheter, om det erhåller krigsskadeersättning, eller med andra ord, att en på detta sätt förvärfvad besittningsrätt anses vara — till sitt begrepp — definitiv och alltså rättsgrund till fordringar, samt att man i "recognitionen" funnit en form, hvarigenom rättsanspråken kunde göras gällande mot ständer i rikets inre. — Det var ej endast till förmån för Fredrik Ulrik, konungen kunde vara villig att delvis efterskänka de anspråk, han allmängiltigt formulerat: Den 20 dec. förkastade han det stadgande, hvarigenom Salvius i sitt förslag till fördrag med det nedersachsiska kretsmötet förpliktat honom att restituera allt, som före kriget tillhört evangeliska ständer — "alldenstund vårt jus belli till Pommern, Mecklenburg, stift Magdeburg och Halberstadt samt andra flera evangeliska orter . . . alldeles däruti förgätes" — men förklarade sig samtidigt kunna vara nöjd, om i alliansen infördes, "det alla våra förra alliancer och för denna conjunction skedda progresser härmed skola i alla måtto vara oprejudicerade"[1]. De faktiska förhållandena i dec. 1631 visa, att detta förbehåll bevarar Sveriges "jus belli" till kuststaterna och stiften i rikets inre, och att det alltså var dessa områden, som då intresserade Gustaf Adolf, en slutsats, som ytterligare bestyrkes af den anförda motiveringen. Det blir då fullt förklarligt, att det Sattlerska förslaget till fördrag med Fredrik Ulrik, som eljes driver de svenska anspråken till det yttersta, endast fordrar "recognition" af de hildesheimska stiften, ej af arfländerna (II § 3)[2].

— trots de motsatta föreskrifterna i § 19 — ha underkänts. Gent emot fördragets ordalydelse kan Salvius' referat af de braunschweigska farhågorna (ofvan s. 257) — själf saknade han ju instruktioner om Gustaf Adolfs nya fordringar — ej äga vitsord. Parallellen med Halleförslaget till fördrag med Mecklenburg erbjuder, synes det mig, den enklaste lösningen. I båda fallen har Gustaf Adolf lagt vikt vid att få ett erkännande af en rättsprincip, som den svenska diplomatien behöfde, fastän ej alla dess konsekvenser skulle genomföras i det speciella fallet.

[1] *Arkiv* I s. 530.

[2] Ritter (*Gött. gel. Anz.* 1905 s. 200 anm. 1), visar otvetydigt, att Kretzschmars sats: "Hier wurde klipp und klar ein Lehenverhältniss sämtlicher Fürstentümer, Grafschaften und Herrschaften gefordert, nicht nur des kleinen oder grossen Stifts Hildesheim . . ." (s. 45) omöjligen låter förena sig med paragra-

Märkas bör slutligen, att Gustaf Adolf i Hallerecessen tog i anspråk titeln "haupt der evangelischen chur-, fursten und stände deutscher nation", därmed anteciperande det resultat, hvartill hans förbundspolitik syftade. Fredsplanerna vid årsskiftet 1631—1632 gåfvo honom ett tillfälle att äfven på annat sätt göra sina

---

fens tankegång. Detsamma kan tilläggas om hela fördragets, i det samtliga hertigen däri ålagda skyldigheter — utom naturligtvis "recognitionen" — härledas ur protektionen, ej ur "recognitionen". Det är emellertid en annan fråga, som ej bör lämnas obeaktad, om den oklarhet, som uppstår därigenom, att orden "solcher land und güter" grammatiskt kunna hänföras ej blott till de korresponderande orden "hildesheimische länder und güter" utan möjligen äfven till de närmare stående orden "unsere fürstentümber, graf- und herrschaften, land und leute" — hvilket Kretzschmar gjort och därigenom kommit till ofvanstående tolkning — om, säger jag, denna oklarhet beror på en inadvertens eller är ett afsiktligt försök att hålla möjligheten öppen att i fördraget intolka en mening, som man för ögonblicket ej vågat vidgå. Det som skulle kunna berättiga ett dylikt antagande vore naturligtvis, om det kunde visas, att Gustaf Adolf f. ö. systematiskt sökt genomdrifva en allmän "recognition" af samtliga protestantiska stater. Som ofvan visats, är detta ej ståndpunkten i skrifvelsen till Salvius af 20 dec. och ej heller i fördraget med Mecklenburg (ofvan s. 200). I juni 1632 har Gustaf Adolf däremot allmängiltigt formulerat anspråk på rätt att behålla öfverhögheten — jus supremum eller jura superioritatis — i de evangeliska stater, hvilka han restituerade åt ägarne: "Dass er an den orten, so er den evangelischen fürsten, die seine freunde wären . . . restituiert hätte, diejenige jura superioritatis für sich behielte, welche zuvor sein feind, der kaiser, gehabt hätte, . . ." Det är ett allmänt principuttalande, liknande dem som inleda Halleförslaget till fördrag med Mecklenburg och Hallerecessen. Lika litet som i dessa fall kan man utan särskild undersökning antaga, att den allmängiltiga rättsgrundsatsen skulle konsekvent genomföras i alla tillämpliga — jmfr om de fall, då principen ej kunde åberopas, *Hist. tidskr. 1908* s. 95 — enskilda fall. Konungen reserverar sig tvärtom mot en dylik slutsats: "Dem feinde sein gehabtes jus alsobalden und schlechterdings wiederum abzutreten, das wäre ja de jure gentium nicht billig". (Kretzschmar s. 174—175). Samtidigt förklarade han: "Ihrer Majestät dürfte man nullo alio nexu obligat sein als vinculo confœderationis und dass man sich mit derselben konjungiere als socii" (*ibid.* s. 173) - ord, som låta förena sig med den konsekvent fasthållna protektionen men ej med den sporadiskt framträdande "recognitionen". — Långt ifrån att en oförklarlig afvikelse från ett eljes konsekvent genomfördt system skulle uppstå, om det visade sig, att Gustaf Adolf ej fordrat af Fredrik Ulrik, att denne skulle "recognoscera" sina stamländer af Sverige, synes teorien, att konungen ämnade låta alla sina protestantiska bundsförvanter "recognoscera" sina länder af Sverige, väsentligast hvila på antagandet, att Fredrik Ulrik måst göra detta. Då alltså ingen nödvändighet att antaga en afsiktlig tvetydighet föreligger, torde det vara försiktigast att afstå från så invecklade tolkningshypoteser.

anspråk på att få framträda som sina tyska trosförvanters erkände ledare gällande. Med anledning af landtgrefve Georgs framställningar befallde han den 16 dec. Salvius att infordra de nedersachsiska ständernas yttrande om fredsvillkoren och om möjligt söka förmå dem att sända ombud, som gemensamt med honom skulle underhandla om freden. Samtidigt gaf han ett förnyadt bevis på den effektivitet, han åtminstone under kriget ansåg nödvändig för sammanslutningen, i det han befallde Salvius försöka förmå de nedersachsiska städerna att på samma villkor som Frankfurt a. M. (1 dec.) ställa sig till den svenska krigsledningens disposition, en föreskrift, som blef af stor betydelse för Salvius' följande underhandlingar. — I fredsfrågan afgingo äfven särskilda skrifvelser till de olika regeringarna. Framställningen satte kanslierna i en verksamhet, som fortfor långt fram på våren: Ännu i mars öfverlade städernas ombud på en hansedag i Lybeck och enades slutligen om ett lika innehållslöst som vidlyftigt "vorantwort" [1].

Redan långt därförut hade Gustaf Adolf funnit, att han ej skulle kunna nå sitt mål genom uppgörelser med hvarje stånd eller grupp af ständer för sig. Salvius' underhandlingar med det fjärde nedersachsiska kretsmötet ledde Oxenstierna till insikten, att det kanske vore bäst att afstå från de utförliga fördragen

[1] Gustaf Adolf t. riksrådet, Maintz d. 14 dec. 1631 (*Arkiv* I N:o 396). Se om Gustaf Adolfs hänvändelse till de protestantiska ständerna med anledning af fredsförslagen IRMER I s. LIII f. med motsvarande aktstycken, där emellertid ej någon uppmärksamhet ägnas åt den nedersachsiska kretsen. Material för att komplettera framställningen i denna punkt erbjuder: Gustaf Adolf t. Salvius d. 16 dec. (*Riksreg.*), t. Lybeck, Maintz d. 29 dec. (Afskr. *Lybeck, Svecica* vol. XI), säkerligen ett vittnesbörd om en allmän rundskrifvelse till kretsens ständer. — Salvius hade fullgjort sitt uppdrag i början af februari: "Propositum est et principibus et urbibus, tractatum pacis instare et regem cupere, ut conditiones tractandi mittant (t. Grubbe, Hamburg d. 21 febr., *Till kansliämbetsmän*), därtill Salvius t. Kristian af Celle, Lüneburg d. 2 febr., P. S. (*Celle*, 11: 151); Borgmästare och råd i Lybeck t. Salvius d. 9 febr. (*Germanica* D. V). — Rörande hansedagen — representerade voro Lybeck, Bremen, Hamburg, Braunschweig och Hildesheim — må hänvisas till följ. källor: Hildesheims borgmästare och råd till Braunschweigs d. 1 febr., konc.; anf. instruktion för Anton Waldthausen och Hans Storren d. 7 febr., att kommunicera med staden Braunschweig (*Hildesheim* XIII: 14); Salvius' anf. bref t. Grubbe; Johan Witte t. Adolf Fredrik, Lybeck d. 1 och 9 mars (*Schwerin, Domestica*); *Lybecks rådsprot.* d. 3 mars; Städernas ombud t. Gustaf Adolf, Lybeck d. 14 mars (Afskr. *Lybeck, Svecica* vol. XI)

och nöja sig med korta reverser, som endast tillgodosågo ögonblickets behof[1]. De erfarenheter, man gjorde, sedan bestämmelser med betydelse äfven för framtiden inryckts i de svenska fördragsutkasten, kunde endast bestyrka och understryka Oxenstiernas slutsats. Gustaf Adolf fann då också för godt att följa den utväg, kanslern anvisat. Gent emot Fredrik Ulrik af Braunschweig täcktes reträtten, som nämndt, genom ett fördrag (5 febr.), som trots sin utförlighet på sin höjd kan sägas ej lägga hinder i vägen för konungens framtidsplaner, och för öfrigt erhöllo Sveriges agenter och diplomater anvisning att undvika de utförliga traktaterna och nöja sig med reverser[2]. Äfven Salvius har fått en dylik befallning[3]. Förändringen var genomgripande nog, men rörde dock endast taktiken. Under sommaren 1632 sökte Gustaf Adolf nå en öfverenskommelse med den tyska protestantismens utslagsgifvande faktorer för att sedan kunna diktera sin vilja för den stora mängden af obetydligare ständer. Då ej heller detta lyckades på grund af Johan Georgs afvisande hållning, blef ett partiellt resultat, en sammanslutning af de mindre motståndskraftiga sydtyska kretsarna hans närmaste mål.

[1] Oxenstierna t. Gustaf Adolf d. 9 dec.

[2] Kretzschmar s. 49 f.; Ritter i *Gött. gel. Anz.* 1905 s. 208; *Hist. tidskr. 1908* s. 89 f., där emellertid invändningarna mot Kretzschmars framställning afsevärdt böra försvagas. Jag delar fullkomligt hans uppfattning i hufvudfrågan, att Gustaf Adolf ändrat taktik och sökt bemantla detta, men har dock velat betona, att fördraget med Fredrik Ulrik — liksom de korta reverserna — för det pågående kriget var användbart och därför ej utan vidare bör betecknas "als nicht ernst gemeint". — Af den särställning, fördraget med Mecklenburg intager i konungens politik, förklaras tillräckligt, att han oberoende af sin öfriga tyska politik fört underhandlingarna med det för Sverige så viktiga Östersjölandet till slut. De svårigheter, Ritter påpekat (s. 208 anm. 2), bortfalla därmed, medan det å andra sidan framstår som oberättigadt att med Kretzschmar (s. 192) utan vidare från ifrågavarande fördrag sluta till Gustaf Adolfs allmänna syften.

[3] Salvius t. Oxenstierna, Hamburg d. 6/16 dec. 1632.

V.

Ockupationen af de nedersachsiska kustländerna.

Den militära situationen sept. 1631—mars 1632. — Kampen om stiftet Bremen; brytning mellan Sverige och Danmark? — Det svenska kontributionssystemet. — Sverige, Danmark och Holstein-Gottorp; koalition mot Sverige? — Oppositionella tendenser.

(September 1631—november 1632).

Sedan den nedersachsiska kretsens egna organisationssträfvanden omintetgjorts och Gustaf Adolf uteslutit sina framtidsplaner från förhandlingarna med de enskilda ständerna, förlora de diplomatiska förvecklingarna i de nordvästtyska kustländerna det omedelbara och påtagliga sambandet med de stora tyska frågor, som sysselsatte de ledande statsmännen och staterna i riket. I stället tränger sig emellertid den andra hufvudfaktorn i det invecklade händelseförloppet, den danska politiken, i förgrunden på ett sätt, som ett ögonblick tyckes skola flytta krisens tyngdpunkt till dessa aflägsna trakter. Sedan Kristian IV gäckats i sina förhoppningar att vinna makt och inflytande som sina trosförvanters och grannars ledare, kastar han sig in på vägar, hvilka förde till skarpare och långt mera spännande konflikter än förut för att slutligen ställa honom inför valet mellan en föga hedrande kapitulation och ett krig, hvartill han ej var rustad. Det var framförallt de militära händelserna i Nedersachsen, som drefvo honom in på så farliga banor.

Efter slaget vid Breitenfeld hade Gustaf Adolf ett ögonblick tänkt på att själf följa Tillys vikande skaror in i nedersachsiska

och westfaliska kretsarna. Han uppgaf dock dessa planer och valde i stället den diversion mot den slagna härens förbindelser med ligans hufvudländer, som tvang Tilly att genom Hessen-Kassel vika till Sydtyskland (sept./okt.). Själf trängde konungen, efter att till en början ha ämnat taga sitt vinterkvarter i Thüringen, under oafbrutna framgångar öfver Würtzburg (8 okt.) och Frankfurt am Main (17 nov.) till Maintz (13 dec.)[1]. Följden af dessa operationer var, att de katolska trupperna i Nedersachsen och Westfalen isolerades från den sydtyska krigsskådeplatsen. De anordningar, Gustaf Adolf träffade efter slaget vid Breitenfeld, synas visa, att han förutsett detta och ej väntat sig några allvarligare krigshändelser i Elbe- och Weserländerna. För sina befälhafvare där uppställde han ett dubbelt mål, att öppna och bevara hufvudarméns förbindelselinjer och att exploatera områdets resurser för den svenska hären, särskildt genom ifriga värfningar[2]. Närmast Thüringen, den svenska operationsbasen — där Wilhelm af Weimar intog konungens plats, när krigets gång förde honom söderut hastigare, än han väntat — lades Banér. Han skulle draga till sig Hamiltons och Leslies kår samt andra trupper, som ej längre behöfdes vid Oder och Havel — Frankfurt och Krossen skulle nu återställas till kurfursten af Brandenburg — intaga en fast ställning vid Kalbe, organisera sin armé och upplägga nödiga förråd (instr. den 18 september). Banérs viktigaste uppgift var att trygga Gustaf Adolfs förbindelse med kusten, särskildt Havel-Oderlinjen. Kåren vid Elbe blir alltså med nödvändighet i hufvudsak stationär, men det var dock ej därför konungens afsikt, att den skulle ligga overksam. Han befallde Banér att innesluta och blockera Magdeburg, en befallning, som inom kort var verkställd, att besätta Halberstadt, när detta utrymdes af fienden, och i allmänhet att med de trupper, som ej behöfdes vid Magdeburg, utbreda sig in åt de welfiska länderna. Samtidigt skulle han göra sitt bästa att värfva mera folk, helst som han måste vara beredd att vid behof sända Gustaf Adolf

[1] Struck, *Wilhelm von Weimar* s. 146 f.; Droysens af Struck (s. 147 anm. 2) bestridda uppgift, att Gustaf Adolf till en början ämnat taga vinterkvarter i Thüringen, grundar sig på dennes bref t. Oxenstierna, Halle d. 17 sept. (*Ox. skr.* II: 1 s. 746).

[2] Sammanfattande öfversikt i nyss anf. bref t. Oxenstierna.

eller Tott förstärkning[1]. Öfverenskommelsen med Georg af Lüneburg (18 okt.) ställde ännu en general till Gustaf Adolfs förfogande för uppgiften att fördrifva fienden från de welfiska länderna; det dröjde emellertid till följande år, innan hertigen kunde uppträda i fält. Ett uppdrag af samma art, som Banér och Georg af Lüneburg erhöllo vid mellersta Elbe, tillföll vid flodens nedersta lopp Tott och den armé, hvarmed denne stod i Mecklenburg. Salvius fick befallning att skaffa Tott förstärkningar, så att hans kår skulle ökas till 30,000 man — i verkligheten vågade konungen dock ej beräkna, att man skulle kunna uppbringa mer än 15,000 — och han sålunda bli i stånd både att fullgöra sin uppgift och att tjäna konungen till reserv; ett led i detta förstärkningsarbete var sträfvan att få dispositionen öfver kretsständernas i Hamburg beviljade kontingenter. Som det närmaste målet för kårens operationer betecknade Gustaf Adolf stiftet Bremens befrielse. Tott skulle alltså öfvertaga den uppgift, Hamilton undandragit sig, och detta snarast möjligt. Det ansågs, såsom nämndt (ofvan s. 187 f.), länge ej ens nödigt, att han först slutförde eröfringen af de mecklenburgska fästningarna. Med Banér borde han naturligtvis samverka; Gustaf Adolf synes ju till och med en gång ha tänkt sig möjligheten, att Tott skulle ställa trupper till dennes förfogande för operationerna vid mellersta Elbe (22 nov.). Men händelserna i kustländerna och Danmarks oroande hållning gjorde det snart nödvändigt att koncentrera hela uppmärksamheten på uppgifterna där. Den 26 november fick Tott ännu en befallning att snarast möjligt inrycka i stiftet Bremen, medan Salvius erhöll anvisningar för ett eventuellt ingripande mot Kristian IV (ofvan s. 189 anm. 1, 264). Det var vid detta tillfälle, konungen ville stärka arméns karaktär af ett pålitligt redskap åt Sverige genom att ersätta Lohausen såsom Totts närmaste man med Leslie, en ställning, hvilken var så mycket betydelsefullare, som det på grund af Totts sjuklighet syntes ovisst, om denne kunde komma att tjänstgöra. Leslie utnämndes till generalmajor och Tott upphöj-

[1] Instruktion, Querfurt d. 18 sept., *Arkiv* I N:o 371; *Ibid.* N:ris 372—374, 379, 382, 384, 388, 390; Björlin I s. 262 f.; Kretzschmar s. 62 anm. 4.

des till fältmarskalk[1]. Det blef emellertid Mecklenburgs befrielse, som alldeles trädde i förgrunden. Att Gustaf Adolf själf kom till denna uppfattning, visar hans häftiga vredesutbrott med anledning af ryktena, att Wismar höll på att gå honom ur händerna (dec. 1631). Tott dröjde, som berättadt, på eget bevåg att gå öfver Elbe, tills Wismar kapitulerat. Detta medförde emellertid, att hans order voro föråldrade, då de verkställdes, i det att en helt annan situation än den, de förutsatte, inträdt.

För att fullständiga bilden af Gustaf Adolfs planer för krigföringen i Nordvästtyskland efter Breitenfeld måste man ihågkomma, att landtgrefve Wilhelms af Hessen kår kom till de svenska arméerna vid nedre och mellersta Elbe och i Thüringen. Så snart Tilly lämnat Hessen, ålade konungens anordningar (7 okt.) och landtgrefvens egna territoriella intressen honom uppgiften att arbeta sig fram i Westfalen och utför Weser, de svenska Elbekårerna till mötes. Den 6 oktober kapitulerade det viktiga Weserpasset Münden, hvarpå landtgrefven den 15 intog Paderborn och hans underbefälhafvare tio dagar senare Höxter vid Weser. Från så vackra framgångar drogs han emellertid — som ofta senare — mot sin vilja af händelserna på hufvudkrigsskådeplatsen. Gustaf Adolf hade så försvagat de under hans omedelbara befäl stående trupperna, att han ej kände sig Tilly vuxen, och kallade honom därför till sig vid Main, där föreningen ägde rum i Höchst (18 nov.). Sedan de — af oroande underrättelser från Nürnberg ett ögonblick (28—29 nov.) — afbrutna operationerna mot Rhen afslutats genom Maintz eröfring (13 dec.), fick Wilhelm af Hessen återvända till den nedersachsisk-westfaliska krigsskådeplatsen (24 dec.)[2]. Han medförde ett kungligt memorial, dateradt den 21 dec., som syntes ägnadt att tillfullo ersätta honom för de olägenheter, befallningen att stöta till Gustaf Adolf förorsakat. Konungen ämnade nu bilda en fältarmé, stark nog att med eftertryck gripa till offensiven mot de i nordvästra Tyskland kvarvarande katolska trupperna, och utnämnde landtgrefven till denna armés högste befälhafvare. Utom

[1] *Arkiv* I N:ris 369, 376, 380, 383, 385, 387; Gustaf Adolf t. Åke Tott, Querfurt d. 18 sept., Würtzburg d. 11 och 17 okt., Höchst d. 26 nov. (*Upsala N.* 480). Jmfr ofvan s. 189.

[2] Rommel VIII s. 156.

sina egna trupper skulle han få disponera öfver den nedersachsiska kretsens 6,500 man, Totts armé, dock först sedan Wismar intagits, samt resterna af Hamiltons trupper och det folk, denne ytterligare kunde värfva. Sveriges intressen skulle betryggas därigenom, att Tott skulle tjänstgöra som landtgrefvens fältmarskalk och Leslie som hans generalmajor — en anordning, som för den sistnämdes vidkommande omöjliggjordes, då han omedelbart efter ankomsten till Totts armé erhöll ett sår, som länge gjorde honom otjänstbar. Vid sidan af denna hufvudarmé och med stöd däraf skulle Johan Fredrik af Bremen ensam lösa den uppgift, som förut tillärnats Tott. att befria stiftet Bremen och framför allt den viktiga Elbefästningen Stade. På samma sätt hade Georg af Lüneburg att fördrifva fienden ur de welfiska länderna, hvarvid Wolfenbüttels blockering anvisades honom som första uppgift. Hvad slutligen Banér beträffar, borde denne interimsvis, tills Georg af Lüneburg kunde rycka i fält, blockera Wolfenbüttel; därefter skulle han så vidt möjligt ligga stilla vid Elbe, låta sin armé hvila ut och öka den genom värfningar, så att han till våren kunde tillföra Gustaf Adolf förstärkningar, en uppmaning, som trots Pappenheims anfall förnyas den 30 dec.[1].

[1] Memorial för Wilhelm af Hessen, Maintz d. 21 dec. (Afskr. *Upsala N.* 181 N:o 41); Gustaf Adolf t. Åke Tott, Maintz u. d. (*R. A.*); *Arkiv* I N:ris 398—404, 406; Gustaf Adolf t. Leslie och Erik Andersson d. 21, t. Salvius och Leslie d. 22 dec. (*Riksreg.*), af samma innehåll som *Arkiv* I N:o 401. Afsikten med Totts användande vid landtgrefvens armé var, "dass alles mittelst eines von uns pure dependirenden dirigiret werde" (Gustaf Adolf t. Tott, Frankfurt d. 23 jan., *R. A.*), ett uttalande, som på samma gång innebar en upprättelse. Tott synes nämligen ha ådragit sig konungens missnöje, hvarför denne genom en skrifvelse af Maintz d. 9 jan. (*R. A.*) befallt honom att t. v. nedlägga sitt befäl. — Det stora antalet skrifvelser framkallades af orderna och kontraorderna om Wismars belägring (ofvan s. 194 f.). Förloppet har varit följande: Konungen lofvade först landtgrefven det folk, hvarmed Banér, efter hvad han antog, inneslutit Wolfenbüttel — någon blockering hade i verkligheten knappast kommit till stånd (Björlin I s. 278); konungens mening var väl emellertid, att hertig Georg skulle intaga Banérs plats — men återkallade detta löfte vid den — oriktiga — underrättelsen, att Tott med sin armé ryckt ned för att deltaga i Wolfenbüttels blockering (anf. memorial af 21 dec.); i stället följde orderna att före allt annat koncentrera alla krafter för Wismars eröfring. Memorialet ställer till landtgrefvens förfogande Totts trupper, men först efter Wismars eröfring. Då lugnande underrättelser började inflyta, befallde konungen, att de Totts trupper, som

Dessa anordningar kommo emellertid att stanna på papperet, då fiendens öfverraskande aktivitet, bristande samverkan mellan de rivaliserande generalerna och Danmarks hotande hållning korsade alla beräkningar.

Gustaf Adolfs beslut att i Nedersachsen öfvergå från de många spridda företagen till en koncentrad, energisk offensiv berodde otvifvelaktigt på — den försent uppnådda — insikten, att fienden i Nordvästtyskland hade maktmedel nog för att själf gå anfallsvis till väga. Mellan Elbe och Weser, från stiftet Bremen ned mot Thüringen och Hessen lågo ju katolska besättningar i de flesta fästningar. Af de viktiga Weserpassen voro Minden och Hameln säkra stödjepunkter för de katolska trupperna och öppnade på samma gång pålitliga förbindelselinjer med de stora stiften i Westfalen och ärkestiftet Köln, en kraftreservoar af största värde, äfven om Nederländerna på ena, Hessen och den svenska ställningen vid Maintz på andra sidan i viss mån neutraliserade katolikernas handlingskraft. Till de många garnisonerna kom en mindre kår, som Tilly kvarlämnat under Gronsfelds befäl vid sin reträtt genom Hessen[1]. Det uttalades också tidigt nog farhågor, att fienden skulle sammandraga en fältarmé af sina spridda afdelningar och under dess skydd exploatera de rika tillfällen till värfningar, dessa trakter erbjödo[2]. I Pappenheim fann den katolska saken slutligen en förkämpe, hvars energi, förslagenhet och sega uthållighet voro en dylik uppgift vuxna. Den 13 nov. gaf Maxmilian af Bajern denne på hans ifriga begäran öfverbefälet (directorium) öfver de katolska stridskrafterna i Nedersachsen och Westfalen[3]. Utan trupper — svenskarne stängde ju passen mellan de båda krigsskådeplatserna i västra Tyskland — och med långt knappare

---

redan befunne sig vid Wolfenbüttel, ej skulle vända tillbaka till Mecklenburg utan direkt förena sig med landtgrefven (*Arkiv* I N:ris 402, 404), order, som ju utgå från samma oriktiga förutsättning, hvilken från början föranledt konungens uppträdande.

[1] Ritter III s. 56.

[2] Fredrik Ulrik t. Julius von Bülow, Braunschweig den 29 okt. (*Kalenb.* 12: CII: e).

[3] Röckl I s. 8. Då Fridericia (I s. 220) kallar Pappenheim "Kredsdirector", är detta oriktigt, i det dennes ställning ej hade något med kretsförfattningen att göra.

penningemedel, än han själf betecknat som nödvändiga, skyndade Pappenheim till sitt nya verksamhetsområde. Den 1 dec. var han i Köln och framkom efter att där ha träffat nödiga aftal med ärkebiskopen, Ferdinand af Bajern, den 19 till Hameln[1]; Nu började genast en rastlös verksamhet för att organisera en kår, som kunde brukas i fält. Sin uppgift fattade han ständigt i dennas samband med kriget i dess helhet som en diversion mot Gustaf Adolfs förbindelselinjer, hvilken skulle försvåra eller omöjliggöra konungens operationer i Sydtyskland. Kunde han endast förfoga öfver en mindre styrka, blef det hans mål att sysselsätta Tott, Banér, Georg af Lüneburg, Johan Fredrik af Bremen och Wilhelm af Hessen, kvarhålla dem och hindra deras värfningar för att så omintetgöra Gustaf Adolfs plan att förvandla hela Nordvästtyskland till ett rekryteringsområde för sina arméer. Men hans lifliga och äregiriga fantasi förespeglade honom en större uppgift: Han hoppades kunna samla en armé, stark nog för en offensiv mot Elbelinjen och Kur-Sachsen. Fann han där tillräcklig samverkan — han yrkade på ett infall af ungrare och kosacker i Sachsen genom Schlesien och ifrade framförallt för att Wallenstein åter skulle uppsätta en kejserlig armé — måste Gustaf Adolf vända om och krigets börda hade därmed åter varit flyttad från ligans till protestanternas egna länder. Så långt som till att spela hufvudrollen vid ett dylikt företag kom han dock aldrig. Det blef honom med hans knappa medel en tillräcklig, om än glänsande löst uppgift att komma till rätta med de många fienderna rundt omkring, men äfven så ansåg han sig göra den katolska saken en vida större tjänst än om han efterkommit Maximilians af Gustaf Adolfs framträngande föranledda befallningar att uppge ställningen i Nordtyskland och försöka slå sig igenom till Tilly och Bajern.

Pappenheim har själf om sin fältherrekonst sagt, att tack vare den "ein man gegen des feindt drei gegolten". Hvad som öfvervägde fiendens numerära öfverlägsenhet var den fasta centerställning, han intog mellan de olika svenska kårerna; skyddad af ett system af fästningar — "dermassen in einander incenteriert . . ., dass sie nur dem fiendt in circumferentia und seperiert halten"

[2] Röckl I s. 11.

—, skilde han sina många motståndare från hvarandra samt kunde med jämförelsevis obetydliga stridskrafter täcka sin rygg och disponera det öfriga folket i fria fältet mot den fiende, som syntes minst beredd att motstå ett anfall[1]. Kärnpunkten i hans ställning var, att han behärskade Weser: Floden skyddade hans värfningar och truppkoncentrationer, medan de olika broarna satte honom i stånd att plötsligt och oförmodadt bryta fram, hvar han ville; en svaghet var emellertid, att stiftet Paderborn låg öppet för infall från Hessen. Öster om Weser var det af vikt för honom att hålla en rad fästningar i de welfiska hertigdömena: Göttingen i Leinedalen, Duderstadt i Eichsfeld, Wolfenbüttel vid Oker m. fl., då dessa skilde de svenska kårerna och försvårade en samverkan dem emellan. I fästningsbarriären funnos emellertid luckor, så länge Einbeck ej var i hans våld och Hildesheim, Hannover och Braunschweig lyckades bevara sitt oberoende och använde detta till svenskarnes och deras bundsförvanters bästa. — Förlorade utposter utan inre sammanhang med den fast koncentrerade ställningen vid Weser voro däremot Magdeburg samt fästningarna i Mecklenburg och stiftet Bremen. Här gällde det endast att rädda besättningarna — af synnerlig vikt, då Pappenheims trupper voro otillräckliga för de uppgifter, han ställde sig — och för öfrigt att bereda fienden så stora olägenheter som möjligt, så länge man hade fästningarna i sin hand.

Pappenheims första bragd var befriandet af den i Magdeburg inneslutna garnisonen, hvilken före undsättningens ankomst (4 jan.) redan stått i begrepp att kapitulera. Vilseledd i fråga om fiendens styrka drog sig Banér tillbaka bakom Saale. Vid ryktet om Pappenheims frammarsch hoppades Wallenstein, fruktade protestanterna en allvarlig diversion mot den svenska arméns förbindelselinjer. Gustaf Adolf bröt själf upp för att skynda till Banérs hjälp, men då han hunnit till Gelnhausen, hade det redan visat sig, att Pappenheim var alldeles för svag för att åsyfta ett sådant företag: Han utrymde den 10 januari Magdeburg och drog sig med en välbehöflig förstärkning tillbaka öfver Weser — den 21 jan. dateras hans bref Hameln — efter att i förbigående

[1] Droysen, *Das Auftreten Pappenheims* s. 404 anm.*, 405—406; Röckl I s. 20—22, 26, 38, 41; Klopp III: 2 s. 479.

ha skrämt Kristian af Celle till rätt betänkliga löften och eftergifter[1].

Wilhelm af Hessen hade knappt återvändt från Gustaf Adolf med sin nya instruktion (af 21 dec.), förrän han i afvaktan på offensivarméns koncentrering med kraft fullföljde sina afbrutna operationer i stiftet Paderborn och därigenom åstadkom en diversion, som i hög grad oroade Pappenheim under den magdeburgska expeditionen. En befallning från Gustaf Adolf att deltaga i dennes tillämnade tåg till Magdeburg för att undsätta Banér nödgade honom emellertid ånyo att uppge sitt förehafvande. Pappenheim fann vid sin återkomst till Weser stiftet Paderborn i hufvudsak utrymdt; landtgrefven var stadd i marsch uppför Werradalen för att i Vacha förena sig med den öfver Gelnhausen väntade konungen[2]. Banér hade under tiden följt efter Pappenheim, då denne drog sig tillbaka. I Osterwieck förenade han sig med Wilhelm af Weimar, hvilken på hans begäran och utan att afvakta Gustaf Adolfs order skyndat till hans undsättning; omkring den 20 januari lågo de båda kårerna mellan Wolfenbüttel och Hartz vid Salzgitter[3]. Gustaf Adolf sände emellertid (16 jan.), då han afbröt sin framryckning mot Magdeburg, Grubbe till de olika kårbefälhafvarna för att åstadkomma en samverkan mot Pappenheim; han skulle först sätta sig i förbindelse med landtgrefven och därpå snarast möjligt delge de öfriga planen. Om Pappenheim ej accepterade det just då aftalade stilleståndet med ligan — hvilket man väl knappast väntade sig — var uppgiften att snarast möjligt tillfoga honom ett nederlag, som gjorde honom oskadlig. Grubbes memorial utgår från förutsättningen, att Pappenheim vågat sig för långt fram — konungen

[1] Kretzschmar s. 59; Klopp III: 2 s. 467 f.; Droysen, anf. arb. s. 411 anm.*

[2] Röckl I s. 17, 25; Rommel, VIII s. 188, anm. 248; Rommels framställning af dessa händelser är genomgående förvirrad men af vikt, för så vidt som han anför eljes ej åtkomliga källor från det hessiska arkivet: Grubbe t. Axel Oxenstierna, Eschwege d. 19 januari. — Genom skrifvelse t. Herman Wolf, Alt-Wettin d. 1 jan. (*Tyskl. och tyska kriget*) anhåller Banér om en hessisk diversion.

[3] Kretzschmar, s. 63; Wilhelm af Weimar t. Gustaf Adolf, Osterwieck d. 19 jan. 1632 (*Germanica* C: II). Att Wilhelm af Weimar ej haft order att skynda Banér till hjälp, framgår däraf, att konungen så sent som den 4 januari befalide honom att sända Banér en del af sitt rytteri (Droysen, *Schriftstücke* s. 170).

antager, att han ännu står kvar i de welfiska länderna — och att han alltså lätt nog borde kunna krossas mellan de många svenska kårerna. Befunne han sig mellan Magdeburg och Wolfenbüttel, skulle landtgrefve Wilhelm, hertig Wilhelm, Banér, Tott och hertig Georg gemensamt angripa honom; vore han åter väster om Wolfenbüttel, borde den sistnämnde kvarlämnas för att blockera denna stad. Man torde ha rätt att antaga, att Johan Fredrik af Bremen likaså enligt konungens afsikt skulle fullborda sitt stifts befrielse; därom säger dock memorialet intet. Hade Pappenheim accepterat neutraliteten eller oskadliggjorts, alltså det tillstånd inträdt, som Gustaf Adolf utgått från vid sina anordningar efter Breitenfeld, borde alla kårerna gå i vinterkvarter, Wilhelm af Hessen i Westfalen, Banér i Halberstadt, Braunschweig och Hildesheim, Tott i stiftet Bremen. Trupperna skulle unnas all ro och förstärkas genom ständiga värfningar, "ty K. M:ts saker aldrig better kunne blifva förfordrade än ther K. M:t kunde få folk nog". Det var emellertid ej endast afsikten att förvandla Nordvästtyskland till ett enda stort rekryteringsområde, som gjorde det önskvärdt för Gustaf Adolf, att hans underbefälhafvare snarast möjligt skulle göra sig fria från striden mot Pappenheim. Wallensteins förnyade uppträdande som kejserlig general, Arnims underhandlingar med honom och Brandenburgs afvisande hållning mot Sveriges kraf hade kommit Gustaf Adolf att misstro de båda evangeliska kurfurstarnes motståndskraft lika väl som deras pålitlighet. Grubbes memorial föreskref därför, att Banér särskildt skulle ha sin uppmärksamhet riktad åt detta håll, en befallning, som naturligtvis förutsatte, att han ej skulle behöfva fördjupa sig i Westfalen[1].

[1] Extrakt af Grubbes memorial, Gelnhausen d. 16 jan. 1632: punkterna 1—4, 6, 7, 10, 11, 18, 21 (*Ups. N.* 480 f. 113); punkt 22 efter annat extrakt, KRETZSCHMAR s. 61 anm. 6. Därtill Grubbes redogörelse i bref t. Oxenstierna *Arkiv* II s. 346 och Gustaf Adolfs kritik af Wilhelms af Weimar förslag att följa Pappenheim (DROYSEN, *Schriftstücke* s. 174—175). BERGGREN, *Lars Grubbe* (s. 13 anm. 1) har ej funnit detta Grubbes memorial. Då han dessutom sammanblandat Grubbes första och andra resa, är hans framställning af dessa händelser tämligen värdelös. — Om kurfurstarne heter det i memorialets ardertonde paragraf: "Videre skall han gifve Baneren tillkienna, hvad suspicioner K. M:t hafver om Churbrandeburg och Chursachsen och för den skuld förmäla K. M:ts villie vara, at Baneren tager sakerna emot honom i god acht, särdeles

Grubbe gensköt Wilhelm af Hessen under dennes marsch uppför Werradalen. Man visste ej, att Wilhelm af Weimar förenat sig med Banér, och saknade äfven för öfrigt alla underrättelser om den sistnämnde. Det enda, som kunde beslutas, var därför, att landtgrefven skulle hålla sina trupper tillsammans och intaga en ställning, som tillät honom att förena sig med Banér, så snart Grubbe hunnit delge denne konungens order. Den största skyndsamhet syntes vara af nöden, då man måste bereda sig på, att Pappenheim antingen skulle vika undan in i Westfalen eller kasta sig öfver Wilhelm af Hessen, innan Banér hann fram [1].

Den 21 januari sammanträffade Grubbe med Banér och Wilhelm af Weimar i Kniestadt. De beslöto att genast — uppbrottet bestämdes till den 23 — i Münden förena sig med Wilhelm af Hessen för att angripa Pappenheim. Hertig Georg skulle i enlighet med konungens memorial blockera Wolfenbüttel. Tott ansåg man sig ej böra invänta för att ej öfverlämna initiativet åt fienden, och då man dessutom äfven utan honom kände sig Pappenheim vuxen, beslöt man uppmana honom att med alla trupper, som kunde lösgöras i stiftet Bremen, oförtöfvadt rycka in i stiftet Hildesheim, leda Wolfenbüttels blockering tillsammans med Georg af Lüneburg, skydda offensivarméns förbindelser bakåt och framför allt öfvertaga uppgiften att ge akt på händelserna i Böhmen och de evangeliska kurfurstendömena. Orsaken till denna afvikelse från Gustaf Adolfs dispositioner var naturligtvis, att man måste fördjupa sig i Westfalen, om man skulle kunna tvinga Pappenheim till slag [2].

att fästningerne Spandow, Brandeborg sampt Werbens schantz väll blifva bevarade och churfurstens värfninger hämmade". ["och Chursachsen" tillagdt in margine; de spärrade orden äro öfverstrukna, "att brefvet ickie förrådes, om thet interciperas"]; Jmfr om förhållandet till Brandenburg KLOPP III: 2 s. 521 f.

[1] Lars Grubbe t. Axel Oxenstierna, Gelnhausen d. 16, Vacha d. 18 och Eschwege d. 19 jan.; t. Gustaf Adolf, Witzenhausen d. 19 jan. kl. 3 och 6 e. m.

[2] Grubbe t. Gustaf Adolf, Osterrode d. 21, Kniestadt d. 22 jan. (*Arkiv* II N:ris 704, 705); t. Tott, Kniestadt d. 22 jan. med anf. memorialextrakt som bilaga. (*Ups. N.* 480): Meningen vore, "att fienden så längie skall conjunctis viribus blifva förfolgd, till thess han sig antingen accomoderar then neutralitet, som frantzosen hafver låtet tractera, eller och elliest kan med macht drifvas utur thesse quarteren, så att the sedan med säkerhet kunne brukade varde". Man skulle förfölja Pappenheim "så längie, att Gud gifver lycke till att ruinera

Emellertid blef ej heller denna plan verkställd. Tott uteblef, hufvudsakligen på grund af Kristian IV:s stämplingar, medan Banér och Wilhelm af Weimar fingo andra order från Gustaf Adolf. De hade besatt Goslar den 23 januari och därpå ryckt fram mot Leine, då de förmåddes att afbryta sin marsch genom skrifvelser från konungen af den 20 och 21 januari, hvilka nådde dem före månadens slut. På grund af de alltmer oroande förhållandena i Böhmen befallde konungen dem att uteslutande ägna sin uppmärksamhet åt de sachsiska angelägenheterna, Elbes och Thüringens försvar samt sina värfningar; Wilhelm af Hessen, Tott och Georg af Lüneburg finge ensamma sköta Pappenheim. Wilhelm af Weimar, som erhöll befallning att genast gå tillbaka till Thüringen, drog sig långsamt söderut efter Leinedalen, besatte Nordheim, stormade Göttingen (11 febr.) och tvang Duderstadt att kapitulera (17 febr.). Banér borde enligt de första föreskrifterna ha återvändt till sina gamla kvarter i Magdeburg, Halberstadt och Braunschweig[1], men förmåddes af nya order att välja en något mera framskjuten ställning.

---

honom". Memorialets mening var otvifvelaktigt, att så skulle ske, men att verkställandet af dess föreskrifter på grund af Pappenheims reträtt ledde till konsekvenser, som Gustaf Adolf ej afsett, visa framförallt de genast följande kontraorderna.

[1] Gustaf Adolf t. Banér och Wilhelm af Weimar, Gelnhausen d. 20 och 21 jan. (Droysen, *Schriftstücke* s. 172—173, 214—216). Ett konungens bref t. Wilhelm af Weimar d. 2 febr. utvecklar ännu en gång — med anledning af invändningar från hertigens sida mot att ej förfölja Pappenheim? — motiven till de nya orderna (*ibid.* s. 174—176); Kretzschmar s. 62 f. Senast den 30 januari voro konungens order af 20 och 21 januari kända i Kassel. I Salvius' bref t. Grubbe, Hamburg d. 21 febr., refereras nämligen till ett dennes bref, dat. Kassel d. 30 jan., af innehåll: "Att alldenstund hertigen af Sachsen-Weimar och Banér hafve order att gå till Chur-Sachsen . . . poussera i oss med all flit, att Totten skall them succedera" (*Till kansliämbetsmän*). Redan den 7 febr. kunde Johan Georg från Dresden besvara ett meddelande från Banér af samma innehåll (*Tyskl. och tyska kriget*). — Det har synts oförklarligt, att Banér och Wilhelm af Weimar nu ej tillsammans med landtgrefven angrepo Pappenheim. Landtgrefven sköt senare skulden på Banérs "jalousie" (Rommel VIII s. 191 anm. 254; *Ox. skr.* II: 7 s. 343), en anklagelse, som Droysen (*Auftreten Pappenheims* s. 415 anm. *) delvis, Klopp (III: 2 s. 479) och Kretzschmar (s. 68) utan reservation upptaga, de båda sistnämnda förbiseende, att Droysen efter sin tidskriftsuppsats anträffat den order, som nödgade Banér att afbryta framryckningen. Landtgrefvens ord, "die königliche order sei später gekommen" (Rom-

Det förefaller, som om Wilhelm af Hessen personligen skyndat till Gustaf Adolf efter mötet med Grubbe. I så fall är väl detta orsaken, hvarför konungen genom ett nytt memorial den 26 januari delvis återkallade de rigorösa föreskrifter, som nyss refererats. Han vidhöll väl sin åsikt, att landtgrefven och Tott utan Banérs och Wilhelms af Weimar hjälp skulle bekämpa Pappenheim, medan Georg af Lüneburg och Johan Fredrik af Bremen fullföljde sina redan i decemberinstruktionen anvisade lokala uppgifter, men han medgaf nu, att Wilhelm af Hessen, tills Tott ankomme, fick behålla Banér hos sig, för så vidt denne ej oundgängligen behöfdes i Sachsen. Emellertid borde Banérs kår ej brukas i fält för offensiven. Landtgrefven skulle låta hans trupper gå i kvarter — "sie umlegen lassen" —, dock så, att i nödfall en förening utan tidspillan vore möjlig. I följd häraf tog Wilhelm af Hessen sitt hufvudkvarter i Dassel, öster om Weser, medan Banér, efter att ha förstört broarna öfver Leine upp mot Hannover, utan hänsyn till Georgs af Lüneburg och Fredrik Ulriks protester förlade sina trupper omkring Alefeld i skydd af den sistnämnda floden[1].

Då Pappenheim var för svag att gå anfallsvis tillväga, blef följden af dessa konungens föreskrifter, att ett afbrott i operationerna inträdde, medan man afvaktade Totts ankomst. Säkerligen hade nu ett godt tillfälle erbjudit sig att tillfoga Pappenheim ett afgörande slag. Oaktadt han lämnades i fred bakom

---

MEL, anf. st.), kunna ej åberopas, då, såsom ofvan visats, högst en vecka förflöt mellan krigsrådet i Kniestadt och den nya orderns ankomst.

[1] "Memorial, . . . dem landgrafen Wilhelm zu Hessen F. G. mitgegeben den 26 januari anno 1632" (*Arkiv* I N:o 411); ROMMEL VIII s. 188; Jag kan ej dela KRETZSCHMARS uppfattning (s. 63, 68), att Gustaf Adolf enligt memorialet af d. 26 januari "aus den vereinigten Truppen Banérs, Totts und des Landgrafen Wilhelm eine Armee bilden wollte, die gegen Pappenheim avancieren sollte". Memorialets fjärde § synes mig just vilja förebygga, att Banér för någon längre tid förenar sig med landtgrefven och med denne går öfver Weser, medan den femte § med "gemeldete trouppen" otvifvelaktigt afser de i §§ 1 och 3 uppräknade trupperna. Att denna tolkning är riktig, bestyrkes af Gustaf Adolfs anf. bref t. Wilhelm af Weimar d. 2 febr., däri konungen samtycker till att hertigen dröjer hos landtgrefven, "im fall der feindt noch in der nähe und sich versterkt hette", men säger sig ej kunna inse, "warumb E. Ld. mit Bannieren weiter avanciren wollen", om Pappenheim drar sig undan, emedan denne i så fall måste vara "treflich schwach".

Weser, synes hans ställning ha blifvit kritisk nog, sedan han på grund af sina fienders förkrossande öfverlägsenhet förlorat rörelsefriheten och inskränkts till kvarter, hvilka voro för trånga för att kriget skulle kunna nära sig själf[1]. Man väntade emellertid förgäfves på Tott, och under tiden inträdde förändringar på den viktigaste krigsskådeplatsen, som nödgade Gustaf Adolf att — i februari — minska sina stridskrafter i Nedersachsen. Pappenheim fick ånyo luft.

Den 6 februari sändes Grubbe för andra gången till de nordvästtyska kårerna. Konungens plan var fortfarande den samma som i instruktionen af 26 januari. Landtgrefvens och Totts kårer skulle förenas till en fältarmé, hvilken — dock med största försiktighet — hade att gripa till offensiven mot Pappenheim. Under dess skydd skulle Georg af Lüneburg och Johan Fredrik af Bremen fullfölja fästningskriget, medan en stationär kår vid Magdeburg skulle trygga förbindelserna med "sjökanten". Ingående föreskrifter gifvas också för det fall, att Pappenheim vinner öfverhanden eller går mot Gustaf Adolf, men därpå är ej här platsen att ingå. Utgångspunkten för hela instruktionen är, att kriget i Nedersachsen endast vore ett "biverk". Det verkliga afgörandet låg i Sydtyskland och i Böhmen. En väsentlig del af de stridskrafter, som i januari mobiliserats mot Pappenheim, togos också nu i anspråk för uppgifterna därstädes. Banér fick befallning att med större delen af sina trupper omedelbart sluta sig till hufvudarmén. För denna hade konungen ställt som uppgift operationer efter Rhen, som skulle göra honom till herre öfver Heidelberg och andra viktiga fästningar och väl framför allt tvinga Tilly att uppge den ställning norr om Donau, hvari han nu täckte Bajern, ligans hufvudland. Basen för dylika operationer erbjöd den fasta ställningen vid Maintz. Sambandet med den sachsiska offensivarmén i Böhmen och förbindelserna med kustländerna skulle upprätthållas af trenne mindre kårer: Horn skulle taga ställning i Bamberg med front mot Tilly och med ryggen täckt af Wilhelm af Weimar; denne borde därför påskynda sin afmarsch från den nordvästtyska krigsskådeplatsen så mycket som möjligt och gå fram söderut ända till Schleusingen; slutligen skulle Banér, innan han bröt upp för att förena

[1] Röckl s. 30—34.

sig med Gustaf Adolf, afdela en kår under Kagges befäl, hvilken skulle återvända till hans gamla kvarter omkring Magdeburg och i första rummet rikta sin uppmärksamhet på Elbes försvar och händelserna på den böhmisk-sachsiska krigsskådeplatsen. I den mån, hufvuduppgiften tilläte det, borde Kagge äfven stödja bekämpandet af Pappenheim. Tills Tott förenade sig med Wilhelm af Hessen, skulle han i hvarje fall — fyllande den uppgift, som 26-januarimemorialet interimsvis anvisat Banér — stanna hos landtgrefven [1].

Grubbes resa fördröjdes af vägarnes usla beskaffenhet, så att han först den 15 anlände till Göttingen. Omedelbart därefter sammanträffade Wilhelm af Hessen, Banér och Grubbe i Einbeck. Landtgrefven fruktade att bli för svag att motstå Pappenheim, om Banér aftågade, men gaf sig till slut till freds med löftet att få behålla Kagge, tills Tott komme, helst sedan ett bref från den sistnämnde anländt, hvari han förklarade sig nu ämna rycka söderut. Från Einbeck fortsatte Grubbe öfver Alefeld till Tott, under vägen oroad af underrättelser, som åter gjorde det ovisst, om denne skulle kunna eller våga göra sig lös i stiftet Bremen. Banér träffade genast anstalter för sitt uppbrott [2]. Kagge förenade sig med en hessisk kår under Uslar. Den hessisk-svenska styrkan lade sig för att invänta Tott vid Höxter i utbredda kvarter på båda sidor om Weser, oförsiktigt nog utan att sörja för förbindelsen mellan de olika afdelningarna. Knappt var emellertid Banér borta, förrän Pappenheim kastade sig öfver Kagge och Uslar och uppref en del af de regementen, som förlagts väster om Weser (5 mars). Därpå satte han öfver floden (10

[1] Grubbes memorial d. 6 febr. hos Droysen, *Schriftstücke* s. 216—222, jmfr äfven s. 177; Därtill Gustaf Adolfs anf. bref t. Wilhelm af Weimar d. 2 febr. och hans odat. skrifvelse t. dens. samt t. Horn d. 8 febr. (*Arkiv* I N:ris 412 och 413). Klopps invändning (III: 2 s. 536 anm. 2) mot den senare skrifvelsens datering är ohållbar af det skäl, att det otvetydigt är Grubbes memorial (af 6 febr.), som refereras däri.

[2] Grubbe t. Oxenstierna, Frankfurt a. M. d. 9, Göttingen d. 15 och Alefeld d. 19 febr., t. Gustaf Adolf, Alefeld d. 19 febr.; Banér t. Gustaf Adolf, Alefeld d. 20 febr. (*Arkiv* II N:o 710); Grubbe t. Wilhelm af Weimar (odat. koncept med anteckn. febr., *Till kansliämbetsmän*): Sänder sitt memorial, då det skulle föra honom för långt ur vägen att resa till hertigen. För att påskynda Banérs och Wilhelms af Weimar marsch sändes Erik Andersson Trana, hvilken just då befann sig i högkvarteret, till deras arméer (Trana t. Tott, Gota d. 10 mars).

mars) och tvang genom en kringgående rörelse de båda befälhafvarne att uppge ställningen vid Weser och retirera till Einbeck. Kagge hade af Erik Andersson Trana, som kom direkt från konungen — hvarom mera nedan — fått order att oförtöfvadt återvända till Magdeburg och skilde sig alltså, ehuru klart medveten om följderna, från Uslar samt gick, förföljd af fienden, från Einbeck öfver Goslar tillbaka till Magdeburg. Wilhelm af Hessen drog likaledes sitt folk tillbaka och inskränkte sig, efter att förgäfves ha sökt samverkan med Georg af Lüneburg, till sitt eget lands försvar. Samtidigt försvagades den svenska ställningen vid Maintz, då Tillys framgångar mot Horn i Bamberg nödgade Gustaf Adolf att förändra sina planer och framtränga söderut öfver Nürnberg i stället för utefter Rhen. Konungen måste anvisa Oxenstierna, som kvarlämnades vid Maintz, att lita till Wilhelms af Hessen hjälp[1]. Då slutligen Tott ej kunde förmås att lämna Bremen, fanns faktiskt ingen armé i fält mot Pappenheim. Det var ett läge, som denne ej försummade att begagna sig af. Viktigare än de lättköpta framgångar,

[1] Se om infallet i kvarteren den 5 mars Pappenheims egen berättelse s. d. (Röckl I s. 35—36; jmfr äfven *ibid.* s. 38—39). Pappenheim ämnade den 5 rycka till Brakel väster om Weser och genom att hota det oförsvarade Hessen nödga sina motståndare att öfverge ställningen vid Höxter; om någon dylik manöver är dock intet kändt. Målet nåddes i hvarje fall först genom öfvergången af Weser den 10, en händelse, rörande hvilken stor oklarhet råder i litteraturen, då någon rapport från Pappenheim ej blifvit känd. Från svensk sida föreligger en kort berättelse af Erik Andersson Trana i bref t. Gustaf Adolf, Magdeburg d. 16 mars, presenteradt i lägret vid Ingolstadt d. 21 april; som bilagda åberopas tvenne Kagges bref t. Trana. En egenhändig skrifvelse från Kagge, bland dennes bref till Gustaf Adolf, utan datum och adress, skrifven före skilsmässan från Uslar och antagligen öfversänd till Trana jämte ett bref, dateradt Einbeck d. 13 mars — enligt Trana hade Kagge dock denna dag hunnit till Goslar — (utan adress, *Tyskl. och tyska kriget*), bär samma presentationsanteckning och är alltså den ena bilagan; den andra, daterad Goslar d. 15 och likaså pr. i lägret vid Ingolstadt d. 21 april, finnes i *Tyskl. och tyska kriget*. I Kagges förstnämnda skrifvelse heter det: "K. bror, jag kan intet så skrifva, huru illa mig här till dags gått hafver och ännu dagligen går. Fianden följer oss alla dagar inpå foten, så att vi intet veta, hvart som vi skola retirera oss . . ." Gustaf Adolf beklagade senare (30 mars), att Kagge skilt sig från Wilhelm af Hessen, men erkände, att han följt hans order (*Gustaf Adolfs originalbref*). — Jmfr f. ö. Chemnitz I s. 336, efter goda svenska källor; Rommel VIII s. 190, *Ox. skr.* II: 1 s. 756 f.; 761.

han i fria fältet vann öfver hertig Georgs nyvärfvade folk, var det, att han delvis gjorde sig till herre öfver Leinedalen, framförallt genom Einbecks eröfring. Om än denna framgång i viss mån uppvägdes af att Hildesheim och Hannover intogo besättningar af hertig Georgs folk för att undgå Einbecks öde, var dock en verklig barriär inskjuten mellan landtgrefve Wilhelm å ena samt Kagge, Georg af Lüneburg och Tott å andra sidan. Pappenheim hade fått fria händer att vända sig mot den sistnämnde [1].

* * *

Det fjärde Hamburgskonventets utgång hade gjort det nödvändigt för Johan Fredrik af Bremen att afkasta masken och öppet vädja till vapnen. Antagligen räckte hans medel ej till att underhålla de soldater, han tagit i sin tjänst, om dessa skulle ligga i overksamhet och tära på de inkomster, som lämnats honom. Kristian IV:s försök att hindra värfningar och truppsammandragningar i ärkebiskopens holsteinska besittningar, stiftet Lybeck inbegripet (s. 212, 220), måste endast påskynda beslutet att öfvergå till handling. Ingenting kunde emellertid vara obehagligare för den danske konungen än att ärkebiskopen på detta sätt kastade sig i Sveriges armar och med dess hjälp åter gjorde sig till herre i det af den danska dynastien så ifrigt eftertraktade stiftet eller åtminstone flyttade striden mellan svenskarne och deras fiender till Danmarks gränser. Liksom under våren 1631 (ofvan s. 89) fann han sig därför föranlåten att öppna underhandlingar med Johan Fredrik för att draga honom öfver på sin sida; han synes hvarken ha sparat löften eller hotelser, men allt var naturligtvis förgäfves [2]. Pådrifven af svenskarnes löften

[1] Kretzschmar s. 74—75. *Ox. skr.* II: 7 s. 332, 334—335. Jmfr äfven Pappenheims egna kortfattade men synnerligen belysande antydningar om de åtgärder, hvarigenom han möjliggjorde expeditionen till stiftet Bremen, Röckl s. 44.

[2] Slange-Gram s. 734; Det bremiska rådets instruktion för Preiswerk vid det fjärde konventet i Hamburg (11 nov.; jmfr ofvan s. 223) ålägger denne, „dem herrn Salvio, wiewoll caute et dextre, [zu] entdecken, was wegen der auch uns nicht ohne sonderbares grosse interesse hochangelegenen, unverlengten hin — und beilegung etlicher missverstendtnussen, welche sich eine zeit lang

och uppmaningar, ej minst konungens egna, angrep ärkebiskopen i november de katolska besättningarna i stiftet. Kommandot öfver dessa förde de förut nämnda öfverstarne Reinach och Commargo. Deras folk utgjordes af kärntrupper, "de gambleste Tillys soldater" enligt Salvius. Starkast var ställningen vid Elbe; Buxtehude, det ansenliga Stade vid Schwinge och den militäriskt obetydliga "skansen" Freiburg något nedanför Glückstadt behärskade denna flods vänstra strand. I det inre af landet utgjorde det ärkebiskopliga residenset Bremer-Vörde vid Oste en viktig knutpunkt, särskildt för förbindelserna mellan Stade och staden Bremen. Ville man utan att beröra den sistnämnda orten framtränga från Weser till Elbe, hindrades man af den sumpiga Wümmefloden, som här försvarades af de befästa orterna Ottersberg och Rotenburg i stiftet Verden. De katolskas ställning vid nedre Weser var svag, då Tilly ej lyckats göra sig till herre öfver staden Bremen och denna trots all tillbakadragenhet mera gynnade protestanterna än katolikerna. Någon ersättning hade dock vunnits, då man nedanför staden besatt skansen Burg på dess område nära Wümmes utlopp och ofvanför den i stiftet Verden Langwedel och staden Verden. Den sistnämnda orten ägde som Allerpass en viss betydelse, hvilken dock minskades däraf, att Aller kunde öfvergås äfven vid Rethem i hertigdömet Lüneburg. Ärkebiskopen gjorde sig nu till herre öfver Weserlinjen. Han fördref fienden från Langwedel och Verden; hans hotande afsikter tvungo staden Bremen att återtaga skansen Burg (27 nov.), och slutligen utverkade Salvius vid sitt besök i Celle ett löfte af hertig Kristian, att passet vid Rethem skulle stängas för de katolska trupperna i kretsens södra del. Betydelsen af dessa

---

zwischen der Königlichen May:t zu Dennemarken-Norwegen etc. undt Ihr Fürstl. Gnd den herrn ertzbischoffen zu Bremen . . . . enthalten hetten, jungsthin bei ersthöchstgedachten herrn ertzbischoffen vorgefallen", att skaffa ytterligare underrättelser samt att på allt sätt bidraga till försoningen, särskildt genom kommunikation med Georg Schulte, Kristian IV:s förtrogne, ett uppdrag, som Preiswerk uppfattade så, att "ich solches . . . . effectuiren werde, damit auf allen fall die gute stadt Br. ihre unterthenigste gute affection gegen kön. in Den. zu erkennen geben und derselben, es succediere das haubtwerk wie es wolle . . . geniessen möge". (Preiswerk t. borgmästare och råd i Bremen, Hamburg den 19 nov., *Bremen* X 1: l.). — Salvius' bref t. Grubbe den 6 jan. omtalar en ny dansk beskickning till Johan Fredrik.

framgångar var, att operationer i stiftets inre skyddades mot en öfverrumpling söderifrån. Ärkebiskopen anstiftade en resning i landet Wursten; äfven i landet Hadeln förbereddes en dylik, till hvilken Tott utlofvade hjälp. I hvilken utsträckning dessa planer hunno verkställas är dock ovisst. Själf var Johan Fredrik för svag ej endast att fullborda sitt lands befrielse utan äfven att bibehålla de framgångar, han vunnit, om ej den svenska armén i Mecklenburg ryckte in i stiftet, så att han kunde repliera på denna. Han hade handlat under förutsättning, att så omedelbart skulle ske, och Tott hade ju äfven i november gifvit sina trupper uppbrottsorder, men framryckningen afbröts då af orsaker, som redan i annat sammanhang äro framställda (s. 188, 191—192). Ärkebiskopens böner och förebråelser voro lika maktlösa som Salvius' föreställningar hos Tott och hos de öfver förposterna vid Elbe kommenderande officerarne, hvilka man ville förmå att komma ärkebiskopen till hjälp före hufvudstyrkan. En undsättning var dock ytterst nödvändig, ty den af Tilly vid Weser kvarlämnade befälhafvaren, Gronsfeld, hade, då han själf fått fria händer genom landtgrefvens tåg till Gustaf Adolf (s. 281), skyndat att kasta sig öfver ärkebiskopen. Han satte öfver Aller vid Rethem-passet, som Kristian af Lüneburg trots sina löften till Salvius ej kunde eller vågade stänga för honom, och fördref Johan Fredriks folk från Verden (12 dec.) och Langwedel (14 dec.). Till ärkebiskopens lycka måste emellertid Gronsfeld snart vända för att mottaga Pappenheim vid dennes ankomst till den nedersachsisk-westfaliska krigsskådeplatsen, och Reinach mäktade ej, sedan han lämnats ensam, fullfölja de vunna framgångarna till en afgörande seger[1]. — Pappenheims ankomst och tåg till Magde-

[1] Johan Haveman t. Camerarius, Bremen d. 8 och 20 dec. (kopior, *Bremen* X 1 1.); Chemnitz I s. 258; Johan Fredrik t. Salvius, Bremen den 22 okt. (kreditiv för kammarsekreteraren Rudolf Schlicken i muntligt ärende); 21 och 22 nov. (konc. *Celle* 105 b: 14: 85); 27 nov. och 2 dec. (bland *skrifvelser till Tott, R. A.*); 29 dec. (helt i olöst chiffer; konc., ej omskrifvet i chiffer, *Celle* 105 b: 14: 85) samt 30 dec. och 6 jan. 1632; t. Gustaf Adolf d. 29 dec. (Germanica D III); [Detlev Reventlow] t. Salvius, Bremen d. 30 dec.: Ärkebiskopens inkomster förslå ej till krigsfolkets aflöning, sedan fienden åter blifvit herre öfver stiftets landsbygd; Salvius t. Kristian af Celle d. 18 dec. (*konc.*). — Se vidare om staden Bremen: Johan Fredriks skrifvelse t. Salvius, Bremen d. 7 nov.; dennes — eljes ej kända — skrifvelse till staden har gjort nytta men flera

burg fördröjde ytterligare Tott, i det Gram, som berättadt (s. 192), började göra svårigheter att kapitulera och Banér samtidigt påkallade hans hjälp. Ehuru Tott, Trana och Salvius vid sina öfverläggningar utanför Wismar funno, att denna stads eröfring måste föregå allt annat, vågade de ej ställa sig alldeles afvisande mot Banérs begäran. Att gå uppför Elbe till Magdeburg ansåg man visserligen ej rådligt, då i så fall intet skulle hindra fienden att tränga fram i kustländerna. Men man beslöt (6 jan.) att i möjligaste mån samverka med Banér. Tott skulle rycka öfver Elbe, så snart Wismar kapitulerat, och samla sina trupper mellan Hitzacker, Lüneburg och Winsen — den naturliga föreningspunkten, om man ej ville beröra holsteinskt territorium —, där generalrendevous bestämdes till den 19 januari. Först där skulle det afgörande beslutet om arméns operationer fattas, med ledning bl. a. af ytterligare underrättelser från Banér. Lade dessa ej något hinder i vägen, ämnade man fortsätta direkt ned till Weser — tydligen ofvanför stiftet Bremen — för att divertera Pappenheim från Magdeburg, afskära förbindelserna mellan denne och Reinach och Cammargo samt skydda Georgs af Lüneburg värfningar. Måste man förena sig för att kunna hålla fältet, föreslogs det, att Banér skulle stöta till Tott vid Ulzen eller Celle, hvarpå båda arméerna borde rycka fram mot Weser[1].

---

dylika behöfvas, då den ej kan förmås att angripa skansen Burg utan genom att öppna underhandlingar med fienden om dess frivilliga utrymning — källor rör. dessa underhandlingar i *Bremen* X 1 l. — föranledt garnisonens förstärkning; Brefväxling mellan rådet och Preiswerk (*Bremen* X 1 l.); Om Tott ofvan s. 187 f. och där anf. källor, särskildt brefven till Gustaf Adolf d. 29 nov., 2, 12 och 24 dec. — I början af nov. hade Salvius och Du Meny enats om att den sistnämnde, förstärkt af Adolf Fredriks folk, skulle undsätta Johan Fredrik (se deras bref t. hertigen, Hamburg d. 6 och Lauenburg d. 9 nov.), men Lohausen förklarade i bref till hertigen d. 11 nov. detta omöjligt (*Svecica, Ex. arch. Sver.* vol. V; *Inv. host.* vol. XIV); Salvius t. Gustaf Adolf, Hamburg d. 16 nov., *konc.*

[1] Redan i anf. bref t. Gustaf Adolf d. 3 dec. (*konc.*) hade Salvius framkastat förslaget, att armén skulle "logera sig" i Verden; krigsrådets skrifvelse t. Banér, Mecklenburg d. 6 jan. 1632 (konc. af Salvius' hand, *Tyskland och tyska kriget*); Tott t. Georg af Lüneburg, Du Meny och Gustaf Adolf, Mecklenburg d. 4, 6 och 9 jan. samt marschorder för trupperna d. 9 jan. (*konc.*); Salvius' anf. bref t. Grubbe d. 6 jan.; *Arkiv* II N:o 702. Ännu den 18 jan. är Salvius böjd för marschen till Weser och föreningen med Banér (T. Du Meny, Lybeck d. 18 jan., *Tyskl. och tyska kriget*).

Som af det föregående framgått, stod denna plan ej i samklang med Gustaf Adolfs afsikter, sådana som de formulerades i memorialen för Wilhelm af Hessen d. 21 dec. (ofvan s. 281 f.) och för Grubbe d. 16 jan. (ofvan s. 286 f.); ej heller motsvarade den den fälttågsplan, som aftalades mellan Grubbe, Banér och Wilhelm af Weimar i Kniestadt den 21—22 jan. (ofvan s. 288). Tyvärr kan det ej på dagen fastställas, när Tott fått kännedom om de nya uppgifter, som tillämnades honom och hans trupper. Visst är dock, att Salvius den 25 jan. känt åtminstone memorialet för Wilhelm af Hessen af 21 dec.[1]. Samtidigt erfor man emellertid, att Pappenheim vek tillbaka för svenskarne och deras bundsförvanter, medan man å andra sidan i stiftet Bremen mötte en situation, som tycktes kräfva ett energiskt ingripande. Obestämda rykten om den danske konungens afsikter spredo sig: Han ämnade sätta sig i besittning af Elbe och Weser "als zwen schlüssel seiner königreich und vincula Saxoniæ" och skulle därför snart infalla i stiftet Bremen för att "vi et dolo" bemäktiga sig det; underhandlingar med de katolska vore redan i full gång[2]. Under sådana förhållanden hade Tott och Salvius ej kallblodighet nog att lämna allt åt sitt öde och gå söderut med armén. Sedan man skaffat penningar till truppernas aflöning och tryggat sina förbindelser genom att inlägga svensk besättning i Winsen samt lyckats — i enlighet med Gustaf Adolfs bref af 16 dec. (ofvan s. 276) — aftruga staden Lüneburg en revers (af 2 febr.), hvarigenom den under vissa förutsättningar ställde sig till svenskarnes förfogande[3], ryckte Tott därför in i stiftet Bremen, fö!-

[1] *Arkiv* II s. 353—354.

[2] Witte [Johan? eller Jakob? (s. 22 anm. 2)] t. Jakob Steinberg d. 28 jan. (*Tyskl. och tyska kriget*). Redan den 3 dec. hade Salvius i anf. skrifvelse t. Gustaf Adolf (*konc.*) återgifvit fantastiska rykten om danskarnes stämplingar med de katolska men därpå, den 6 jan., i det ofta citerade brefvet t. Grubbe uttalat sig mera lugnande. I skrifvelsen t. Du Meny den 18 heter det, att Stade skall lämnas åt Kristian IV af de katolska.

[3] Gustaf Adolf t. Tott, Frankfurt a. M. d. 28 febr. 1632: Godkänner, att Tott besatt Winsen (*R. A.*); KRETZSCHMAR s. 61; Ang. Lüneburg: Salvius' anf. bref t. Du Meny d. 18 jan.: Luneburg bör intaga svensk garnison; enl. Liborius von Lünes och Konrad Edens meddelande t. borgmästare och råd i Bremen, Lybeck d. 6 mars, har Kristan af Celle rådt staden att i nödfall göra detta (*Bremen* A 2 a 4: 4). Så långt behöfde den emellertid ej gå, såsom synes af reversen, *Sverges traktater* V: 1 s. 668.

jande Elbes vänstra strand. Det gällde nu att förekomma de danska planerna. Johan Fredrik hade ånyo börjat blockera Langwedel; den 24 januari var därjämte Verden ännu en gång i hans våld; Totts första åtgärd var att innesluta Buxtehude. Emellertid inkommo underrättelser om konungens befallningar till Wilhelm af Weimar och Banér att lämna Weser och landtgrefven 20—26 jan. (ofvan s. 289 f.), hvarföre Tott ej ansåg sig ha rätt att dröja längre i ärkestiftet. Han beslöt att där till Johan Fredriks understöd lämna endast en mindre styrka, under Lohausens befäl, då Leslie ännu ej ankommit, och själf med större delen af sina trupper rycka söderut. Genom en skrifvelse af den 11 februari hade han redan lofvat Banér att ofördröjligen förena sig med Wilhelm af Hessen[1] — det måste ha varit denna eller en liknande skrifvelse, som framkom under krigsrådet i Einbeck och utöfvade en afgörande inverkan på dess förlopp (ofvan s. 292) —, då alla planer omkastades på grund af meddelandet, att danskarne verkligen efter öfverenskommelse med de katolska ämnade besätta Freiburg.

Detta Danmarks uppseendeväckande steg var frukten af de underhandlingar mellan Kristian IV och Gustaf Adolfs fiender, som länge oroat svenskarne och deras bundsförvanter. Det danska initiativ, som tagits genom Pentz' framställningar till Reinach och Commargo i Trachtersheim samt Kristian IV:s skrifvelse till kejsaren den 25 september (s. 223 f.), hade trots Maximilians intresse för saken ej ledt till någon påföljd, då kejsaren ej kunnat besluta sig för att prejudicera ärkehertig Leopolds anspråk på stiftet Bremen. Efter de framställningar, som gjorts, var det naturligtvis ej ett tillmötesgående, tillräckligt för att vinna Kristian IV, då han den 25 nov./5 dec. i sitt svar på dennes skrifvelse förklarade sig beredd att låta frågan om prins Fredriks anspråk bli föremål för underhandlingar vid de tillämnade fredsunderhandlingarna, dock med förbehåll för Lybeckfreden. Medde-

[1] Bland de många skrifvelser från Tott, som belysa utvecklingen af hans planer, må anföras hans bref t. Banér, Grabow d. 20 jan. (*konc.*); t. Gustaf Adolf och t. Oxenstierna, Hitzacker d. 22 (*R. A.*) och 23 jan. (*Ox. skr.* II: 9 s. 700—701) samt t. Johan Fredrik af Bremen, Lüneburg den 26 och 30 jan. (*Celle* 105 b: 14: 86), och t. [Banér], Hamburg d. 11 febr., svar å bref af 2 och 3 febr. (*konc.*)

landena från München lämnades utan afseende[1]. Innan detta bref kommit Kristian till handa, hade emellertid Danmark ännu en gång gripit initiativet, tydligen framdrifvet genom ärkebiskopens resning. Någon af de sista dagarna i november eller första i december lät Pentz göra framställningar i Stade, som meddelades Reinach, då denne kort därpå återvände från en expedition mot Johan Fredriks folk. Pentz talade uteslutande i eget namn; om han haft order af Kristian IV, hvilken denna tid vistades i Danmark, eller af den ögonskenliga faran förmåtts att på eget bevåg återupptaga planerna från september, kan med stöd af tillgängliga källor ej afgöras; frågan är dock af mindre vikt, då hans handlingssätt otvetydigt stod i öfverensstämmelse med konungens intentioner. Det förslag Pentz framställde, är formellt sedt ganska blygsamt: Hvad han begärde var endast, att de tre små orterna Freiburg, Bremer-Vörde och Buxtehude skulle neutraliseras och lämnas i sekvester åt den danske konungen. Han utlofvade en formlig förklaring af denne, att kejsarens rättigheter ej på något sätt skulle prejudiceras genom åtgärden, men undvek äfven allt, som kunde tagas som ett underkännande af prins Fredriks anspråk. Meningen var alltså, att båda parterna skulle låta sina kraf hvila, tills man tryggat det omstridda landet mot svenskarne. De tre orterna voro ur denna synpunkt förträffligt valda, ty om Tott och Johan Fredrik ej voro herrar öfver dem, var en belägring af Stade omöjlig: En belägringsarmé måste söka sina förbindelser uppför eller nedför Elbe eller i stiftets inre — och alla dessa förbindelselinjer behärskade de i sig obetydliga fästningarna. Pentz betonade de fördelar, katolikerna skulle vinna, i ordalag, som röja förbittringen mot Sverige: Gustaf Adolfs och nedersachsiska kretsens planer skulle alldeles förryckas därigenom, då Johan Fredrik vore den förnämste och ifrigaste målsmannen för dem. Kristian IV:s afsikt vore endast att bli "in etwas still- und sicherheit durch dieses in ihren stado

[1] FRIDERICIA I s. 219. Om resultatet af Maximilians framställning i Wien har jag från Kais. und Kön. Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien erhållit följande meddelande: "Der bayerischen Eröffnung wurde kaiserlicherseits keine Folge gegeben. Auch in den gleichzeitigen zu Wien geführten Verhandlungen mit einem dänischen Abgesandten kommen die erwähnten Schritte des Statthalters von Glückstadt nicht vor." Se vidare om Wallensteins mot kejsarens stridande politik: FRIDERICIA I s. 213—214.

gesetzet“ — en försäkran, som förtjänar att sammanställes med följande uttalande af Pentz i ett förtroligt bref: “Was es vor efect thun wird, haben wir nur vorerst einen fuss im stift, kan ich der feder nicht vortrauen“. En brytning med Sverige ville den danska politiken dock ej riskera: Pentz inskärpte, att den största skyndsamhet vore af nöden, ty hans herre skulle svårligen kunna förmås att besätta orter, som befunne sig i svenskarnes våld eller belägrades af dessa. Indirekt kan man ur dylika uttalanden afläsa hela planens karaktär. Man ämnade ej inhämta svenskarnes samtycke utan ville skynda sig att ställa dessa inför ett “fait accompli“, innan de erhållit någon acceptabel anledning att blanda sig i saken. Reinach vågade trots Maximilians bref af 11 oktober (ofvan s. 224) ej på eget ansvar inlåta sig på dylika traktater utan sände den 6 dec. förslaget till sin öfverordnade, generalkrigskommissarien Lerchenfeld, för att erfara dennes och Gronsfelds mening; Lerchenfeld lät det omedelbart (12 dec.) gå vidare till Maximilian[1] samt gaf naturligtvis äfven Pappenheim del däraf vid hans ankomst. Pappenheim var ej den, som af brist på instruktioner lät ett dylikt tillfälle gå sig ur händerna. Det var ju hans afsikt att förstärka hufvudarmén med de för långt framskjutna garnisonerna, och detta kunde underlättas genom en dylik öfverenskommelse; men vida mer än militära hänsyn bestämde honom politiska beräkningar. Han hoppades, säger han i bref till Maximilian (21 jan.), kunna obligera Kristian IV och underblåsa fiendskapen mellan denne och Johan Fredrik af Bremen. Läte konungen förmå sig att äfven mottaga Wismar — underhandlingar härom sväfvade sedan Oinhausens besök hos Wallenstein under hösten (ofvan s. 223) — syntes rent af en brytning mellan Sverige och Danmark sannolik. I hvarje fall vore det bättre att Kristian IV

[1] Lerchenfeld t. Maximilian, Hameln d. [12]/22 dec. (*München, R. A.* T. 177); bland bilagorna märkas: Reinach t. Lerchenfeld, Stade d. [6]/16 dec. och Pentz' odat. framställning, sönderfallande i “Rationes, warumben notig zu sein erachtet wird, die 3 bremische erzstifts orter . . . neutral“ samt “Ursachen, warumb diese . . . 3 . . . orter niemandts anders als dem konig zu Dennemark einzuraumen und durch niemandt besser als durch dieselbe I. Kayl. May:t wie auch der Liga zum besten neutral gemacht werden können.“ Pentz' i texten anf. uttalande återfinnes i ett odateradt bref t. Jakob Stollius (*Glückstadtarkivet Bremen-Verden* 2 & 3).

finge fast fot i stiftet än att Sverige toge det. Han lofvade emellertid att ej inlåta sig på något "verbündtlichs oder præiudicirlichs", d. v. s. att ej ge något erkännande åt prins Fredriks anspråk[1]. Då detta skrefs, hade underhandlingarna redan en tid varit i gång. Pappenheim hade omedelbart uppsatt ett förslag till en konvention, genom hvilken den katolska saken utan några offer skulle ha vunnit alla de fördelar, han hoppades på. Förslaget öfversändes den 25 dec. till Reinach jämte ett bref, hvari Pappenheim uppmanade honom att genom Pentz skaffa Kristian IV:s förklaring öfver villkoren samt inberätta resultatet. Reinach skickade den 31 dec. förslaget till Pentz och anhöll om ett möte. Något dylikt kom dock ej denna gång till stånd, men Pentz, hvilken nu hade erhållit Kristian IV:s fullmakt att slutföra underhandlingarna (af 16 dec.), uppsatte en del anmärkningar, som den 9 jan. sändes till Reinach. Därpå underställdes hela frågan ånyo Pappenheim[2]. Denne var emellertid då upptagen af expeditionen till Magdeburg; det dröjde därför ända till dagarna omkring den 20 januari, innan han ånyo kunde befatta sig med de bremiska angelägenheterna. Då befullmäktigade han — genom skrifvelser af den 20 och 22 jan. — Reinach att sluta fördraget under vissa förutsättningar, hvilka närmare angåfvos i en särskild resolution. De båda skrifvelserna interciperades emellertid, och resolutionen, hvilken måste ha afsändts för sig, fördröjdes. Endast en skrifvelse till Kristian IV, daterad den 23 jan., hvari Pappenheim i artiga ordalag hänvisade till Reinach och omtalade, att denne nu fått fullmakt att slutföra underhandlingarna, nådde till en början öfver Stade sin bestämmelse[3]. Reinach sände då (31

[1] Fridericia I s. 220—221; Röckl I s. 23; Pappenheim t. Reinach, Hameln d. [20]/30 jan. 1632 (extrakt *Cam.* 51: 146).

[2] [Pappenheim t. Reinach], Hameln d. [25 dec.]/4 jan. (defekt kopia) samt "Des ... von Pappenheim erklerungspuncte uf die übergebene rationes"; Reinach t. Pentz, Stade d. [31 dec.]/10 jan. — Kristian IV:s fullmakt för Pentz, "dass er ... sich in gutliche tractaten ... einlassen, handeln und volnkomblich schliessen solle und muge, nicht anders als wan wir selbst in person zur stelle und zugegen wehren", Köpenhamn d. 16 dec.; Pentz t. Reinach, konc., Glückstadt d. 9 jan. (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3). Pentz' anmärkningar saknas.

[3] Pappenheim t. Reinach, Hameln d. [20]/30 jan. och [22 jan.]/1 febr., (extrakt *Cam.* 51: 146). Ett par — väl samtidigt interciperade — bref från Lerchenfeld t. Reinach och Johan Pinguis, Hameln d. [20]/30 jan. med ursäkter

jan.) en budbärare — härtill utsågs Stades syndicus, Koch — som af Pentz skulle inhämta innehållet af brefvet till konungen; Koch borde förespegla Pentz, att katolikerna otvifvelaktigt skulle inrymma ej blott de tre fästningarna utan äfven hela stiftet åt Kristian IV, samt om man ej genom brefvet erhölle klarhet om Pappenheims afsikter, söka förmå honom att sända ett ombud till denne. Pentz, som otåligt väntat på resultatet, efterkom (3 febr.) detta förslag; det synes dock ovisst, om några direkta underhandlingar mellan danskarne och Pappenheim på detta sätt kommit till stånd [1]. Den 4 februari begärde nämligen Reinach, att Pentz skulle återupptaga underhandlingarna med honom. Hans skrifvelse härom har ej blifvit bevarad, men af andra meddelanden synes framgå, att underhandlingarna kunde fortsättas, emedan Pappenheims resolution kommit till rätta. Den åberopas nämligen flera gånger, ja, bland Pentz' papper föreligger ett aktstycke, som måste identifieras därmed. Pentz efterkom genast Reinachs begäran och sände den 5 febr. sin regementssekreterare Jakob Stollius till Stade med en utförlig instruktion, hvari han dock ej kunde taga ståndpunkt till Pappenheims resolution, då dennas innehåll ännu ej meddelats honom. Resultatet af underhandlingarna, om hvilka åtskilliga upplysningar erhållas genom Pentz' skrifvelser till Stollius, blef den konvention, tack vare hvilken danskarne kunde besätta Freiburg. Öfverenskommelsen torde ha slutredigerats dateringsdagen, den 8 februari, och öfversändts till Pentz, hvilken återsände den undertecknad [2].

för afbrottet i korrespondensen finnas i afskrift i *Tyskl. och tyska kriget.* — Pappenheims bref t. Kristian IV d. [23 jan.]/2 febr. återges i sina hufvudpunkter af FRIDERICIA I s. 220—221.

[1] Reinachs memorial för Koch, Stade d. [31 jan.]/10 febr. (afskr., *Tyskl. och tyska kriget*). — Pentz t. Jakob Stollius, Glückstadt d. 29 jan., t. Pappenheim och t. [Reinach], Glückstadt d. 3 febr. (datumsiffran i brefvet till Reinach ändrad från 4 till 3); därtill pass och rekommendation för ombudet, Pentz' adjutant (konc., *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3).

[2] Det aktstycke, som innehåller Pappenheims resolution å Pentz' ändringsförslag (omkr. 20 jan.), är en kopia med arkivbeteckningen Ad 34 och påskriften: "Fernere erklärung über eingelangte 11 puncta gegen der Königl. Mayt zu Dennemarken-Norwegen". Det sönderfaller i två delar: Pappenheims resolution i 11 punkter samt ett med N. B. utmärkt tillägg, en redogörelse för Stadeofficerarnes förklaring om Stades öfverlämnande med anledning af de danska framställningarna härom (jmfr nedan s. 304 f.). — Pentz t. Reinach, Glückstadt

Såsom denna öfversikt af förhandlingarnas yttre förlopp visar, föreligger ett rätt rikhaltigt material för fastställandet af de olika ståndpunkterna: Pentz' ursprungliga "rationes", Pappenheims första förslag till konvention (omkr. 25 dec.), hans resolution å Pentz' — tyvärr saknade — anmärkningar därvid (omkr. 20 jan.), Pentz' instruktion för Stollius den 5 febr. och hans skrifvelser till denne samt det slutliga fördraget af 8 febr. Utrymmet medger ej att ingående referera alla dessa aktstycken. Endast de hufvudpunkter, som skarpast belysa frågans innebörd, kunna här beröras.

Hvad först omfattningen af de föreslagna afträdelserna beträffar, nöjde sig Pentz, som nämndt, till en början med att begära Freiburg, Bremer-Vörde och Buxtehude, och ej heller i sina anmärkningar vid Pappenheims förslag till konvention synes han, att döma af Pappenheims resolution å dessa (omkr. 20 jan.) ha gått längre. Huruvida de förespeglingar om ett eventuellt öfverlåtande af hela stiftet, som Reinach den 31 januari gaf syndicus Koch i uppdrag att frambära, äro svar på antydningar om dylika önskningar från dansk sida, låter sig ej afgöras; i hvarje fall framgår af de följande händelserna, att Reinach saknade hvarje fullmakt att underhandla om annat än de tre ursprungligen föreslagna orterna. Vid de slutliga underhandlingarna visade det sig emellertid, att de danska anspråken utvidgats. Stollius' instruktion (5 febr.) föreskrifver, att han med största eftertryck, dock ej som conditio sine qua non skulle begära Stade. Då framställningen mötte betänkligheter, lät Pentz Stollius säga, "dass Stade ursach sein konte, dass Ihr. Königl. Maist sich zur dienste und wolfart Ihr. Kayserl. Mayst. als auch dem gantzen heiligen reiche wegen allerhandt inconvenientien und beswerlichen respecten, so von vorerwenten Stade herruren konte, sich nicht

---

d. 5 febr., kreditiv för Jakob Stollius (defekt konc.); instruktion för dens. s. d. o. o., underteckn. — Ett antal skrifvelser från Pentz t. Stollius, alla utom en odaterade, torde böra ordnas på följande sätt: N:ris 20, 17, 26, 21 (dat. d. 8 febr.), 19 och 16 (med det underskrifna fördraget, antagl. af d. 9 febr., då Pentz säger sig ämna öfverföra trupperna till Freiburg följande dag och transporten började den 10 — jmfr nedan). Konventionen mellan Pentz och Reinach citeras efter Kristian IV:s originalratifikation, Köpenhamn d. 26 febr., där hela fördragstexten, inklusive dateringen, Stade d. [8]/18 febr., samt Pentz' och Reinachs underskrifter inryckts. (Samtl. anf. aktstycken i *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3).

so eiferig und offentlich herauslassen dorfte, als wan dieser strictus mit ihren guarnisonen allein belegt und besetzt". Reinach kunde emellertid trots så lockande förespeglingar endast lofva att rekommendera saken till det bästa hos Pappenheim; en klausul af detta innehåll tillades i den Pentz meddelade kopian af Pappenheims resolution på dennes anmärkningar vid hans förslag och vidhängdes sedan den sista paragrafen i fördraget. — Å andra sidan fasthöll Pentz vid sin åsikt, att Danmark ej kunde mottaga orter, som Sverige intagit eller börjat belägra; ehuru fördraget uppräknade alla de tre från början föreslagna orterna, förklarade han i samma bref, hvarigenom han godkände öfverenskommelsen, att man ej numera kunde tänka på att besätta Buxtehude, sedan Tott nått fram dit[1].

Pentz utgick ju i sitt första förslag ifrån, att den danska ockupationen skulle ha karaktären af en sekvester, och något annat ifrågasattes heller aldrig under de följande underhandlingarna, äfven om formuleringen af bestämmelserna föranledde en del förhandlingar. Status quo skulle naturligtvis bibehållas i alla icke militära angelägenheter, äfven i religionsfrågor. Svårare var det att enas om formuleringen af de restitutionsförpliktelser, som blefvo en följd af ockupationens folkrättsliga karaktär. Pappenheim hemställde i sitt första förslag (omkr. d. 25 dec.) denna fråga till en närmare förklaring från dansk sida (§ 11); i sin resolution å Pentz' svar (omkr. 20 jan.) fordrade han en förpliktelse att utrymma de tre orterna "uf begerend der Rom. Keys. Mayt gutwillig und ohne einige darauf führende pretension" (§ 11), en formulering, otvetydigt vald i afsikt att en gång för alla utesluta prins Fredriks anspråk. För Pentz gällde det i motsats häremot att finna en formel, som lämnade alla anspråk öppna, så länge man ej kunde hoppas på ett erkännande af de danska. Han påyrkade därför, att Kristian IV skulle få utfästa sig att återlämna de ockuperade orterna till "deme kunftigen oder itzi-

[1] Jmfr ang. Stade Pentz' bref t. Stollius N:o 20, ang. Buxtehude N:ris 21, 19 och 16; I N:o 21, den 8 febr., heter det: "Auch habe ich gehort, Buxtehude sei blocquirt, welches ich nicht hoffen will; wirdt derowegen der herr anhalten, dass man ihnen kein ruhe lasse besondern sie taglich travagliere, biss wir jemand hereinbekommen konnen", hvaremot N:ris 19 och 16 erkänna, att det blifvit för sent för danskarne att besätta Buxtehude.

gen, rech[t]messiger erwelten bischoffen“ och detta först efter krigets slut[1]. Resultatet blef en kompromiss, i det fördraget af 8 febr. bibehåller den af Pappenheim påyrkade begränsningen af ockupationstiden — fästningarna skulle återställas på kejsarens begäran — men medgifver, att de då få öfverlämnas åt den laglige biskopen. Vore detta Johan Fredrik, skulle han emellertid återfå fästningarna först “auf vorhergehende gebührliche aussöhnung bei Röm. Kai. Maist“ (§ 10).

Detta förbehåll är ej det enda vittnesbördet om Pappenheims sträfvan att ge öfverenskommelsen en sådan karaktär, att den måste framkalla en brytning mellan Danmark å ena sidan samt Sverige och dess vänner å den andra. Han sökte i konventionen införa en rad bestämmelser, som i realiteten skulle ha förbytt sekvestern till ett verkligt partitagande mot Sverige. Så ålägger den sjunde paragrafen i hans ursprungliga förslag (omkr. 25 dec.) Kristian IV att tillsammans med katolikerna bekämpa Johan Fredrik; ordalagen äro så valda, att man fått tillfälle att beteckna svenskarne som kejsarens och rikets uppenbara fiender samt att uttala en förkastelsedom öfver Leipzigbeslutet. Här måste emellertid Pentz ha framställt de kraftigaste invändningar, ty i sin resolution (omkr. 20 jan.) lät Pappenheim hela förslaget förfalla.

Alldeles förkastad blef naturligtvis äfven en Pappenheims fordran, “dass I. Kon. May:t . . . den gantzen erzstift, den Elb-, Weser- und andere ströme und pässe mit hülfe der . . . [katolischen] soldatesca . . . defendiren . . . wollen“, samt att Danmark åt Stade skulle upprätthålla förbindelserna på Elbe (Pappenheims förslag omkr. 25 dec. samt resolution omkr. 20 jan. § 4). Vida mindre motståndskraft ådagalade Pentz mot Pappenheims kraf att fortfarande få exploatera de åt danskarna öfverlämnade områdena för den katolska krigsmaktens räkning eller i öfrigt draga nytta af Danmarks välvilja. Hvad som ernåddes, var dock blygsamt nog i jämförelse med hvad som begärdes.

Så fordrade Pappenheims första förslag (omkr. 25 dec.), att Kristian IV skulle underhålla sina garnisoner själf och alltså hela kontributionen från ärkestiftet komma den katolska armén till godo (§ 3), men resultatet blef, att vissa orter skulle assigneras

[1] Till Stollius N:o 17; i N:o 21 påyrkas den formulering, som sedan antogs.

till de danska garnisonernas underhåll. Dock skulle sådana anordningar träffas, att en summa af 12,000 rdlr, som lofvats några högre katolska officerare, kunde utbetalas (fördraget af 8 febr. § 2).

Det väckte inga betänkligheter hos Pentz att medge de katolska trupperna rätt att köpa proviant och krigsförnödenheter inom Danmarks område, ej heller att lofva att korrespondera med dem och, som orden föllo, "ihnen mit allem treuen meinen"; endast en förpliktelse att "avisera" fann han för stark (Förslaget omkr. 25 dec. och fördraget resp. §§ 5, 6 och 4, 5). Föreskrifter, som ålade danskarne att positivt understödja katolikerna vid krigsföretag, hvilka berörde de sekvestrerade orterna, utföllo, men det slutliga fördraget lofvade dock Pappenheim och hans underlydande fritt genomtåg, när helst de önskade (ibidem resp. §§ 8 och 7). Däremot skulle deras fiender ej få åtnjuta motsvarande fördelar (fördraget § 6).

Vidare märkes, att Pentz trots upprepade invändningar, att dylika bestämmelser ej kunde uppfyllas, sedan svenskarne inträngt i stiftet, måste godtaga en förpliktelse att af svenskarne och Johan Fredrik utverka underhåll och kvarter åt de aftågande katolska garnisonerna på landsbygden i stiftet samt säker marsch för dem till Pappenheims armé (Fördraget § 11).

Genom några "bierinringar", som tillställdes Pentz, sökte Reinach äfven vid exekutionen af fördraget i möjligaste mån tillvarataga sin fördel[1].

Pentz sände redan den 10 februari en kapten Dringenberg med besättningstrupper öfver Elbe. Det återstod emellertid åtskilliga formaliteter att ordna: Konventionen skulle utväxlas; öfverenskommelse om den danska garnisonens underhåll måste träffas. Först den 12 februari var allt klart. Denna dag aftå-

[1] "Nebenerinnerung, so bei dem beschlossenen accord wegen einreumung der örter im ertzstift Bremen in acht zu haben und zu resolviren", original med Pentz' resolutioner i marginalen, *Glückstadtarkivet, Bremen—Verden* 2 & 3 N:o 22. Bland punkterna märkas följande: 1) Besättningen i Freiburg bör endast bestå af ett kompani och all kontribution, som ej behöfves för dettas underhåll, bör tillfalla de katolska trupperna; resolutionen var, att åtminstone 2 kompanier behöfdes. 4) Begärdes Pentz' förslag om Buxtehude; Pentz svarade, att det ej nu kunde besättas.

gade de katolska trupperna, hvarpå den danska besättningen ryckte in i Freiburg[1].

Innan underhandlingarna mellan Pentz och Reinach nått sitt slut, hade frågan genom den svenska arméns annalkande kommit i ett helt annat läge, än de danska statsmännen från början tänkt sig. Pentz ville dock ej därför resignera från tanken att ställa Sverige inför ett fait accompli. Först när allt var klart och svenskarne ej längre kunde hindra honom i hans förehafvanden, lät han göra dem ett officiellt meddelande om sina afsikter. På hans befallning skref Kristian IV:s faktor, portugisen Albert Diones, den 10 februari till Salvius om Freiburgs förestående ockupation: Åtgärden syftade "al beneficio publico et di S. M:ta sereniss:a del Re di Suetia et tutti li Evangelici, senza pregjudicio alcuno del Sig:r Archivescouo de Breme"; man förfore i allt med den uppriktighet, som man vore skyldig en så stor monark och som grannsämjan fordrade. Det var knappast att begära, att svenskarne skulle uppfatta saken på samma sätt. Tott och Salvius kände sig emellertid ovissa om Gustaf Adolfs vilja. Föregående höst hade konungen, antagligen med anledning af underhandlingarna i Trachtersheim, den 12 oktober sändt dem förhållningsorder för det fall, att danskarne ockuperade stiftet Bremen (s. 236). Dessa instruktioner ha tyvärr ej blifvit bevarade, men man kan dock se, att de ej gifvit rätt till våldsamma åtgärder vid en dylik eventualitet. Ehuru situationen nu var väsentligt förändrad, sedan Totts armé blifvit ledig och redan vändt sig mot stiftet, vågade dock hvarken han eller Salvius alldeles lämna konungens uttryckliga föreskrifter därhän. Man vidtog emellertid åtgärder, som skulle omöjliggöra de danska

[1] J. H. Dringenberg t. Pentz, Freiburg d. 11 febr.; Pentz instruktion för kaptenerna Steffen och Dringenberg samt sekreteraren Stollius, Glückstadt d. 11 febr. (egenh. undertecknad men ej renskrifven; båda i *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3). Fridericia I s. 221 uppger efter den äldre litteraturen, att öfverste Marqvardt Rantzau fört befälet öfver ockupationskåren. Uppgiften är knappast riktig. Den 22 febr. underrättade nämligen Pentz Salvius, att Rantzau skulle sändas till Freiburg med förstärkning och öfvertaga befälet där, och ännu omkring den 2 mars återger Tott samma uppgift som ett blott rykte (t. Gustaf Adolf, konc., skrifvet d. 2 l. 3 mars, då syndicus Kochs tillfångatagande "vor dreien tagen" (se nedan!) och Buxtehudes förestående kapitulation (4 mars) omtalas, *Upsala*, *N.* 480 f. 125).

ockupationsplanerna, utan att man direkt behöfde möta dem med våld. Salvius svarade (11 febr.) Diones ytterst afvisande: Han åberopade sig på Kristian IV:s vid hans försök att försona honom och Johan Fredrik i juli 1631 afgifna förklaring, att prins Fredrik ej hade några anspråk att framställa rörande stiftet under ärkebiskopens lifstid (s. 165), framkastade möjligheten, att Pentz handlat på eget bevåg, och varnade på det bestämdaste mot att företaga någon "aktualitet" i ärkestiftet utan ömsesidig öfverenskommelse. Samtidigt forcerade svenskarne sin framryckning för att komma före danskarne. Stade inneslöts; ja, den dag, då den danska garnisonen inryckte i Freiburg, den 12 februari, befann sig redan en svensk styrka på väg dit[1]. Mellan Salvius, Diones och Pentz följde en skriftväxling i ganska retlig ton, kulminerande i en skrifvelse från Salvius den 17 sept., hvari han med anledning af underrättelsen, att Freiburg verkligen besatts af danska trupper, klagade öfver att Pentz anfallit stiftet med krig "inscio rege Sveciæ, inconsulto archiepiscopo Bremensi, (als domino loci) et re cum cæteris evangelicis non communicata". Pentz affattade ett ej mindre skarpt svar, dateradt den 21 febr., men synes ha lugnat sig. Brefvet hölls tillbaka, och ett annat, försiktigare formuleradt, afgick följande dag. Det skrefs mycket om ett personligt sammanträffande, men när Salvius slutligen mötte Pentz i Schönenfelde, blef resultatet, för att tala med Tott, "mehr nichts als einige syncerationen"[2].

Johan Fredrik af Bremen hade från första stund med den största oro iakttagit danskarnes förbindelser med de katolska

[1] Se om Gustaf Adolfs föreskrifter d. 12 okt. Salvius' bref t. Grubbe och Johan Fredrik, Horneburg d. 21 och 22 febr. (*Till kansliämbetsmän; Celle* 105 b: 14: 85). — En varning erhöll Salvius genom bref från Baudissin, Trachen d. 10 febr., däri det hette, att Pentz skulle besätta Stade men hade befallning att vika, om han mötte motstånd. — Diones t. Salvius, Glückstadt d. 10 febr.; Salvius t. Diones, Hamburg d. 11/21 febr., och t. Johan Fredrik af Bremen, Harburg d. 12, Horneburg d. 15 febr. (Salvius' bref af 11 febr., kopia, *Glückstadtarkivet, Bremen Verden* 2 & 3 samt *konc.*; af 12 febr., *konc.*; af 15 febr., *Celle* 105 b: 14: 85). Tott t. Gustaf Adolf, Harburg d. 12 febr. (*konc.*).

[2] Salvius t. Pentz och t. Diones, Horneburg d. 17 och 18 febr. (*konc.*); Pentz t. Salvius, Glückstadt d. 12 och 22 febr. (*R. A.*) samt — ej afsändt original — d. 21 febr. (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3), t. Diones, odat. (*ibid.*). Se vidare om mötet mellan Salvius och Pentz Totts bref t. Gustaf Adolf d. 2 l. 3 mars (anf. *konc., Upsala, N.* 480 f. 125).

officerarne, och ej heller dolt sitt missnöje. "Des herrn ertzbischoffen dreuwort macht mich gantz nicht irre, lasse selbige als parole di poco importantz . . . vorbeigehen", skref Pentz i början af februari till Stollius. Sedan de danska trupperna afsändts till Freiburg, underrättade han emellertid Johan Fredrik i en artig skrifvelse om sitt förehafvande och försäkrade, att dennes rättigheter på intet vis skulle prejudiceras därigenom[1]. Ärkebiskopen gaf sig emellertid ej till tåls med det skedda utan befallde, omedelbart och utan att rådföra sig med någon, sin främste officer, öfverstelöjtnant Kugler, att återtaga fästningen. Han borde helst ställa sig okunnig om hvad som skett och låtsas sig anfalla i tro, att de kejserliga låge kvar i staden; upplystes han om att så ej var fallet, skulle han dock ej däraf låta afhålla sig från att utföra sitt uppdrag. — I ett bref till Salvius den 19 februari urskuldade Johan Fredrik sitt egenmäktiga förfaringssätt därmed, att han ansett det bäst för den evangeliska saken, om Gustaf Adolf ej inblandades i hans stridigheter med Kristian IV; han kunde då äfven medla mellan denne och ärkebiskopen. Salvius hade redan meddelat Johan Fredrik de skäl, som förmådde honom och Tott att ej ingripa mot danskarne och rådt honom att ej med våld anfalla Kristian IV:s folk. Icke desto mindre upptog han nu hans beslut ganska väl. Att Johan Fredrik helt och hållet var beredd att taga ansvaret på sig, befriade honom från valet mellan att bryta Gustaf Adolfs föreskrifter och att i nödtvungen overksamhet åse ett företag, som korsade de svenska planerna. "Jag ville, hans Kuegler gjorde thet . . .", skref han genast, den 21 febr., till Grubbe. "Sed omnia servabimus S. R. M:ti integra". Samtidigt, den 22 febr., uttalade han i bref till Johan Fredrik sin tillfredsställelse öfver dennes beslut. Svenskarne kunde svårligen fördrifva danskarne, "damit . . . gleichwoll kein kriegk alsobald desswegen unter den beiden königen angefangen werde", men Salvius utlofvade ej blott Sveriges intervention utan ställde äfven i utsikt, att Tott skulle framskicka trupper, som ärkebiskopen i nödfall kunde repliera på. Det vore, tillägges det karaktäristiskt, "auf allem fall besser, dass der könig aus als in dem ertzstift auf die weise und dergestalt sitze". Ej heller Tott hade något att invända mot

[1] Anf. bref N:o 20; Pentz t. Joh. Fredrik, Glückstadt d. 11 febr. (konc.).

Johan Fredriks afsikter, ehuru han liksom Salvius ansåg konungens order förhindra ett direkt ingripande från svenskarnes sida. Han tvekade därför äfven att tillmötesgå alla ärkebiskopens önskningar ifråga om understöd i den freiburgska saken, men en svensk styrka fanns i alla fall till hands, när öfverstelöjtnant Kugler den 5 mars angrep staden. Besättningen nedgjordes, flydde öfver Elbe eller tillfångatogs — bland fångarne var äfven den danske befälhafvaren, kapten Dringenberg — utan att svenskarne behöfde ingripa. De kommo fram först under plundringen, i hvilken de emellertid ej försummade att deltaga. Detta gaf Tott anledning att sätta deras kommendant, öfverstelöjtnant Weismeier, i arrest, "damit wir", heter det i hans berättelse om tilldragelsen, "unserseits excusirt und es das ansehen haben moge, die unserige seien, ohne dessen ordre zu haben, nur der plunderung halber zugelaufen"[1].

Dylika försiktighetsmått kunde ej dölja den oroväckande motsatsen, i synnerhet som kort förut en händelse inträffat, hvilken stegrat svenskarnes misstänksamhet lika högt som en episod af den nyss skildrades art måste uppjaga danskarnes förbittring. Förbindelserna mellan Glückstadt och Stade hade ej afstannat med Freiburgs besättande. Den 17 febr. uppmanade Reinach Pentz att påskynda Bremer-Vördes ockupation och erbjöd honom dessutom för att få draga till sig några smärre utposter att besätta en del orter i land Kedingen. Pentz förklarade sig beredd till båda delarna, men måste begära uppskof, då

[1] Johan Fredrik t. Tott (konc., *Celle* 105 b: 14: 92) och t. Salvius (*R. A.*), Bremen d. 19 febr.; vid brefvet till Salvius är en afskrift af ordern till Kugler bilagd; Salvius t. Johan Fredrik, Horneburg d. 22 febr. (*Celle* 105 b: 14: 85); Åke Tott t. Joh. Fredrik, Horneburg d. 24 febr. och 3 mars (*Celle* 105 b: 14: 86); I anf. konc. af 2 l. 3 mars skrifver Tott, att han rådt Johan Fredrik att vänta "biss sie sicher gehen mochten"; det i texten citerade uttalandet härstammar från ett P. S. t. det i *Ox. skr.* II: 9 s. 702—703 tryckta brefvet af 7 mars, af hvilket P. S. den där intagna "relation aus Buxtehude" synes vara en för en vidare krets afsedd omarbetning (odat. *konc.*, å ett blad, däråt ett annat konc. af 24 febr. är skrifvet, hvarför det återfinnes å nämnda dag). Bland öfriga talrika uttalanden om Freiburgsaken må här endast nämnas Salvius' för den officiella svenska versionen karaktäristiska utförliga berättelse t. Johan Witte, Bremen d. 12 mars, hvars grundtanke kan sammanfattas i följande Salvius' ord: "optassem tamen, mitiori remedio curatum fuisse"! (*Schwerin, Wittes manualia*.

Elbe på grund af ishinder var ofarbar[1]. Kort därpå, den 28 februari, sände Reinach syndicus Koch och en regementsschultheiss vid Commargos regemente till Pentz. De skulle bl. a. yrka på att utfå Kristian IV:s ratifikation af konventionen samt föreslå förberedande underhandlingar om Stades inrymning i afvaktan på Pappenheims resolution i denna fråga. Emellertid råkade de båda sändebuden med alla sina "memorial, instruktioner och traktater" falla i händerna på ärkebiskopens ryttare; Johan Fredrik var visserligen synnerligen ifrig att för egen del behålla fångarna, framförallt Stades syndicus, hvilken han ville straffa för förräderi, men ställde dem tills vidare till svenskarnes disposition. Genom deras bekännelser och de hos dem tagna akterna erhöllo Tott och Salvius full inblick i underhandlingarna mellan danskarne och de katolska officerarne[2]. Den danska politiken var naturligtvis ytterligt kompromitterad; Pappenheim åter kunde efter de senaste händelserna snarast vänta att få se de vidt flygande förhoppningar, hvarmed han inlåtit sig på underhandlingarna med Danmark, förverkligas.

I ett hänseende slogo hans beräkningar in. De danska stämplingarna blefvo en diversion, som särskildt efter Kochs tillfångatagande fullständigt tog Tott och hans armé i anspråk. Det är förut berättadt (ofvan s. 299), att Tott den 11 februari lofvat Banér att förena sig med Wilhelm af Hessen. Men redan följande dag skref han till Gustaf Adolf med anledning af Diones' första bref till Salvius (af 11 febr.), att han först af allt ämnade förekomma danskarne i stiftet Bremen. Det gällde att genast inleda angreppet på de bremiska fästningarna. Afsikten var att till en början endast afskära Stades förbindelser men däremot forcera belägringen af de smärre fästningarna; sedan dessa intagits, skulle Tott gå söderut och ärkebiskopen fullfölja Stades belägring. Tott föreslog äfven (20 febr.), under betonande

[1] Reinach t. Pentz, Stade d. [17]/27 febr. (mycket defekt) samt Pentz' konc. till svar, Glückstadt d. 19 febr. (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3).

[2] Reinachs "memorial vor herrn stattsyndicum und der commargischen regiments-schultheisen, was selbige bei herrn gubernatorn zu Glückstat vorzubringen", Stade d. [28 febr.]/9 mars, (afskrift i *Tyskl. och tyska kriget*). Den uppseendeväckande händelsen omtalas naturligtvis i de flesta bref från denna tid. Jmfr t. ex. Tottes berättelse därom i anf. bref t. Gustaf Adolf af 2 l. 3 mars och *Arkiv* II s. 390.

af nödvändigheten att ej släppa danskarne ur sikte, bildandet af en nordligare och en sydligare kår, bestående den förra af Totts, Georgs af Lüneburg och Johan Fredriks, den senare af Banérs och Wilhelms af Hessen trupper. Ett bref från Banér med underrättelse, att Gustaf Adolf ånyo ("nochmalen") befallt denne att lämna allt annat åt sitt öde och endast ge akt på händelserna i Böhmen och Schlesien, d. v. s. att vara beredd till Sachsens undsättning, öfvertygade emellertid honom och Salvius, med hvilken han den 20 sammanträffade i Horneburg, att man måste efterkomma uppmaningarna att rycka söderut. Redan den 21 februari uppsatte Tott en ny skrifvelse till Banér; han måste visserligen beklaga, att man ej kunnat uppehålla Pappenheim till påsk, då stiftets eröfring säkerligen skulle ha blifvit fullbordad, men lofvade nu i alla fall att lämna Johan Fredrik, dock med nödtorftig förstärkning, så att de viktigaste blockeringarna kunde upprätthållas; själf skulle han med hufvudstyrkan tåga till landtgrefven [1]. Det dröjde emellertid, innan armén blef färdig att bryta upp. Man ville förena sig med Georg af Lüneburg, Frans Karl af Sachsen-Lauenburg, hvilken efter sin frigifning ännu en gång värfvat trupper för Sveriges räkning, samt andra [2]. Likaså ansågs det nödvändigt att invänta utgången af de af Pentz föreslagna personliga underhandlingarna. Och sedan man gillat Johan Fredriks beslut att återtaga Freiburg med våld, kunde man naturligtvis ej tänka på att aflägsna Totts kår, innan man sett, hur detta vågspel aflöpte. Under alla dessa uppskof in-

[1] Totts anf. bref t. Gustaf Adolf d. 12 febr.; Tott t. Joh. Banér, vid Buxtehude d. 20 och Horneburg d. 21 febr. (*konc.*; adressatens namn är utsatt blott å det sistnämnda konceptet. Om brefvet af den 20 afsändts kan synas ovisst, då det delvis upprepas i brefvet af den 21. Sitt värde för karaktäristiken af Totts planer behåller det i hvarje fall. Bland öfriga talrika bref, som vittna om förändringen i Totts planer den 20—21 febr., må endast anföras: Salvius och Tott t. Kristian af Lüneburg, Horneburg d. 20 febr. (*Celle* 11: 151). Tott t. Johan Fredrik, Horneburg d. 20 febr. (*Celle* 105 b: 14: 86) samt Salvius' ofta anf. bref t. Grubbe d. 21 febr. Anmärkas bör, att beslutet, såsom referatet af Totts bref t. Banér d. 21 febr. visar, bestämts ej af memorialet för Grubbe d. 6 febr. (ofvan s. 291), hvarom Tott och Salvius ännu ej kunnat erhålla kännedom, utan af konungens order på grundvalen af de den 20—26 jan. utvecklade planerna (s. 289 f.). — Leslie gillade Totts plan att gå söderut med hufvuddelen af sina trupper (T. Tott, Hamburg d. 23 febr.).

[2] Jmfr de nyss anf. brefven af 20—21 febr.

träffade Grubbe vid armén. Han hade, som nämndt, under sin resa till Tott efter mötet i Einbeck mötts af nyheten om de danska stämplingarna (ofvan s. 292). I första ögonblicket ansåg han det omöjligt, att Tott under sådana omständigheter skulle kunna lämna stiftet Bremen, men vid närmare besinning beslöt han sig för att icke desto mindre yrka på föreningen med Wilhelm af Hessen. När han personligen tagit kännedom om ställningen i stiftet, kunde han emellertid icke fasthålla vid denna afsikt. Tvärtom rådde han Tott att tillsvidare stanna kvar och öfvervaka danskarne. Grubbe lämnade Tott den 27 februari[1]. Omedelbart därefter tillfångatogos syndikus Koch och hans medsändebud. Den inblick i de danska planerna, som man därigenom erhöll, stadgade beslutet att ej lämna stiftet, förr än det befunne sig i svenskarnes och deras vänners våld. Intresset koncentrerades alltså på eröfringen af de många fästningarna.

Buxtehude kapitulerade den 4 mars, dagen innan Freiburg föll. Johan Fredrik hade under tiden återtagit Langwedel och var sysselsatt med Ottersbergs belägring. Tott fann det nödvändigast att förekomma danskarnes afsikter på Bremer-Vörde, hvarföre en afdelning sändes dit. Samtidigt angreps äfven Wümmepasset Rotenburg. Blockeringen af Stade upprätthölls likaså, ehuru man där ej kunde öfvergå till formlig belägring[2]. Genom dessa företag omöjliggjorde Tott ett upprepande af episoden med

[1] Grubbe t. Gustaf Adolf, Alefeld d. 19 febr.; "att jutens procedere ther nidre nepligen skall kunna lida, att Totten hit komma kan", t. Oxenstierna s. d. o. o., "att Totten intet skall behöfve sig med honom [juten] att engagera utan väl kunna komma hit op åt Lohausen mener jag likväl med någor adsistence att läta blifva hos erchiebiskopen". Utgångspunkten för Grubbe var Baudissins bref af 10 febr. (ofvan s. 309 anm. 1), där det hette, att Pentz ej finge bruka våld. — Den 25 febr. berättar Kristoff v. Bardeleben, af Kristian af Celle sänd till Tott (rekreditiv, Horneburg d. 23 febr.), i sin rapport, dat. Pattensen, att Tott vid hans ankomst varit besluten att gå söderut, men att detta hindrats, då Grubbe ankommit med konungens order att före allt annat afsluta ärkestiftets eröfring (*Celle* 11: 151); samma uppgift återvänder äfven i Totts bref t. Klas Horn, Horneburg d. 29 febr. (*Tyskl. och tyska kriget*) och *Arkiv* II s. 389, där Grubbes besök under hans andra resa till Nedersachsen måste afses, då den tredje anträddes först mot slutet af april (*Arkiv* I s. 601). Uppgifterna, att Grubbe medfört Gustaf Adolfs befallning till Tott att stanna, äro, som af det föreg. synes, oriktiga. Grubbe måste ha handlat på eget bevåg. Jmfr vidare Tott t. Gustaf Adolf d. 2 l. 3 mars.

[2] Se de i föreg. och följ. anm. cit. brefven.

Freiburg, men han splittrade också sina trupper så betänkligt, att han ansåg sig behöfva inemot tre veckor för att samla kåren igen. Om någon marsch söderut under den närmaste tiden kunde det alltså ej vara tal, ehuru han förtröstade landtgrefven om sin snara ankomst: Till Oxenstierna skref han, att han ämnade bryta upp, först då Stade kapitulerat[1]. Salvius och Tott hade emellertid äfven ansett sig böra ge Kristian IV en direkt antydan om hvilka konsekvenser ett fientligt uppträdande mot Sverige kunde draga med sig. Då föreningen med Wilhelm af Hessen uppsköts, hade man för ögonblicket ingen användning för Frans Karl vid Totts kår, och denne uppmuntrades då, om än i obestämda ordalag, som lämnade rum för en dementi, att söka sig kvarter i Holstein[2]. Under det alla dessa åtgärder vidtogos, inträffade en den 28 februari daterad skrifvelse från Gustaf Adolf, hvilken skulle få en ödesdiger betydelse för de följande händelserna. Konungen var vid denna tidpunkt fullt beredd på att förhållandet till Danmark när som helst kunde urarta till öppet krig. Han befallde den 27 februari riksrådet att inställa förut begärda trupptransporter till Tyskland, för att hemlandet skulle vara fullt rustadt att upptaga striden med grannriket, en befallning, som ånyo upprepas i skrifvelse till Johan Kasimir den 7 mars. I full öfverensstämmelse med dessa försiktighetsmått står skrifvelsen till Tott den 28 februari. Däri godkände han dennes beslut att trots hans order *i*nrycka i stiftet Bremen, återkallade alla sina befallningar om konjunktion med Wilhelm af Hessen och förbjöd Tott att låta locka sig från Elbe vare sig af någon landtgrefvens fara eller af hägrande fördelar. Läte

---

[1] Totts anf. bref t. Klas Horn d. 29 febr., t. Gustaf Adolf d. 2 l. 3 mars samt t. Oxenstierna d. 7 mars, P. S.; Tott t. [Wilhelm af Hessen] (*konc.*) och t. Georg af Lüneburg (*konc.*), Buxtehude d. 7 och 15 mars; t. Kristian af Lüneburg, s. o. d. 15 mars (*Celle* 11: 15), *Arkiv* II N:o 722.

[2] Salvius t. Frans Karl, Hamburg d. 4 mars: Joh. Fredriks besittningar vore nu så utsugna, att Frans Karl måste söka sig till någon annan trakt. Minst betungadt vore Holstein; "so bitte Ew. F. G. ich . . ., sie wolten ein beweglich schreiben an dem . . . hause Holstein abgehen lassen", tror, "sie werden alsdan E. F. G. auf ein tagk, zwei, drei die quartiere vergönnen, biss sie zum aufbruch fertig werden" (kopia, *Köpenhamn T. K. I. A.* bl. Fredrik III:s bref). Hur åtgärden trots de försiktiga ordalagen bör tolkas, synes af Gustaf Adolfs uttalande därom (*Arkiv* I s. 586).

Danmark förleda sig till någon verklig "aktualitet", t. ex. att besätta Buxtehude eller Stade, måste han göra sig beredd på att bruka våld, om föreställningar ej hjälpte; alla danska värfningar skulle hindras och Kristian IV afskäras från förbindelsen med den nedersachsiska kretsen. Förenade sig Pappenheim med danskarne, kunde Tott påkalla Wilhelms af Hessen hjälp[1].

Pappenheim har en gång skrifvit, att en brytning mellan Sverige och Danmark skulle vara lika mycket värd för den katolska saken som en seger i ett stort fältslag[2]. Om någonsin, hade han väl anledning att hoppas på ett krigsutbrott i de dagar, då Tott mottog sådana order som de nyss refererade, medan Johan Fredrik, stödd af svenskarne, öfverföll Kristian IV:s trupper i Freiburg och Frans Karl, en general i Sveriges tjänst, tog kvarter i Holstein. Hade Kristian IV besvarat dessa extrema åtgärder, såsom deras art tycktes fordra, hade Tott med de order, han erhållit, varit skyldig att bruka våld. Men den danske konungen föll undan. Han har senare påstått, att Pentz handlat utan order. Det var naturligtvis nödvändigt att desavouera tjänaren, då konungen ej kunde taga de konsekvenser, dennes åtgärder drogo med sig, men Pentz hade, som i det föregående visats, redan den 16 dec. erhållit en så vidsträckt fullmakt, att han väl kunde anse sig berättigad att handla, som han gjorde, och hvad som inträffat rubbade ej heller hans ställning hos Kristian IV. Däremot är det fullt riktigt, att händelserna följde så snabbt på hvarandra, att Pentz omöjligen kunde inhämta sin herres specialinstruktioner vid hvarje särskildt tillfälle. Omständigheterna nödgade honom då att uppträda mera aggressivt, än Kristian IV från början trott vara nödvändigt, men ej mer, än han kunde gilla. Den första viljeyttring af konungen personligen rörande händelserna i Nedersachsen, som föreligger efter hans bestämda vägran att låta sin kretskontingent förena sig med Totts armé den 8 febr. (ofvan s. 268), är hans den 18 februari daterade svar på Pappenheims skrifvelse af den 23 jan. Vid denna tid

---

[1] Gustaf Adolf t. riksrådet d. 27 febr. (*konc.*), t. Johan Kasimir d. 7 mars (*Arkiv* I N:o 416) samt t. Tott, Frankfurt a. M. d. 28 febr., svar å bref af 2 febr., jmfr s. 298 f. (*R. A.*). Ordern att under alla förhållanden stanna i stiftet åberopas i anf. bref af 15 mars (se näst föreg. anm.).

[2] Röckl I s. 39.

synes konungen ha fått kännedom om den mellan Pentz och Reinach afslutade — den 8 febr. daterade — konventionen men ej om Freiburgs besättande. Konungen förklarade nu, att sedan man förspillt tiden, tills svenskarne hunnit inträngа i stiftet, frågan om en neutralisering af detta eller delar däraf måste afgöras i samförstånd med alla de krigförande, "mit einem und andern theil"[1]. I öfverensstämmelse härmed instruerade han den 19 februari Pentz att fortsätta underhandlingarna med officerarne i Freiburg och gaf följande dag Fredrik Günther i uppdrag att inleda dylika med Salvius. Äfven till Johan Fredrik skulle en liknande framställning göras. Om och i så fall genom hvilken detta skett, är ej kändt. Instruktionen för Pentz fick ej praktisk betydelse men är af stort intresse för det ljus, den kastar öfver konungens uppfattning af läget. Efter att inledningsvis ha betonat sina lojala afsikter med de föregående underhandlingarna konstaterar han liksom i skrifvelsen till Pappenheim, att frågan genom svenskarnes inträngande i stiftet kommit i ett sådant läge, att den ej längre kunde afgöras af danskarne och de katolska befälhafvarne ensamma. En eventuell öfverenskommelse måste därför vara sådan, att den kunde accepteras äfven af svenskarne, d. v. s. villkoren måste vara lika för båda de stridande parterna. Detta kunde ej ernås på annat sätt, än att dessa båda utrymde hela stiftet och afstodo från alla fördelar därifrån. Saknade officerarne i Stade fullmakt att inlåta sig härpå, borde Pentz afbryta underhandlingarna. För det motsatta fallet innehöll instruktionen en kritik af den mellan Pentz och Reinach aftalade konventionen. Sekvesterades hela stiftet, bortfölle naturligtvis alla de bestämmelser, hvarigenom kvarliggande katolska trupper tillerkänts rättigheter. Äfven de fördelar, Reinach genomdrifvit för garnisonerna vid deras afmarsch, måste enligt Kristian IV:s åsikt väsentligt inskränkas, om svenskarne skulle kunna förmås att ge sitt samtycke. Hvad upprätthållandet af status quo i religionsfrågor och öfriga icke militära angelägenheter beträffar, sade sig Kristian IV för sin personliga del intet ha att erinra emot konventionens bestämmelser men framhöll, att svenskarne knappast skulle ge sig till freds, om ej tillståndet

[1] *Köpenhamn, T. K. Ausländ. registr.*

före den katolska ockupationen toges till norm. Af hänsyn till svenskarne förkastade konungen slutligen äfven vid frågan om restitutionen det förbehåll, som knutits till Johan Fredriks person — att denne skulle försona sig med kejsaren, innan han finge åter tillträda stiftet. Genom dessa restriktioner hade otvifvelaktigt de utväxter, som voro mest oförenliga med en verklig neutralisering och sekvester, aflägsnats, men konungen höll sig ej fullständigt inom dessa gränser. Formellt sedt oantastligt var det visserligen, att han utsträckte sitt intresse äfven till stiftet Verden, i det han begärde Rotenburg vid Wümme, om detta ännu befunne sig i katolikernas våld. Men då han gillade allt hvad Pentz skrifvit om Freiburg — man erinre sig, hur långt underhandlingarna därom, utan att svenskarne invigts, fortskridit omkring den 8 februari — och ålade honom att under alla omständigheter tillse, att denna ort ej ginge Danmark ur händerna, gled han otvifvelaktigt själf in i samma banor som Pentz, då denne fortsatte de ensidiga underhandlingarna med de katolska officerarne, äfven sedan svenskarne inträngt i stiftet[1].

Äfven då konungen iakttog neutralitetens och reciprocitetens former innebar hans sträfvan att utestänga svenskarne från Danmarks intressesfär i realiteten ett sådant motdrag mot Gustaf Adolfs planer, att det otvifvelaktigt ej fanns några utsikter till framgång, om man ej ville bruka våld. Nästan oförklarligt förefaller det, att Kristian IV ett ögonblick synes ha hoppats på att kunna utverka ej endast stiftet Bremens utan hela den nedersachsiska kretsens neutralisering: Hans instruktion för Fredrik Günther den 20 febr. ålägger denne att till Salvius framställa ett

[1] Instruktion och fullmakt för Pentz, Fredriksborg d. 19 febr. Om Freiburg heter det: "Was er sonsten wegen der schantz zu Freiburg geschrieben, lassen wir uns gnedigst gefallen, und soll er dahin trachten, wan gleich das ander werk im ertzstift nicht vorginge, dass zum wenigsten dieser ort nicht aus unsern henden komme". Att det är konventionen af 8 februari som åsyftas, framgår af de åberopade paragrafernas numrering (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3; kopia af instr., *Germanica* D III). — Den danska diplomatien synes ha användt instruktionen för att rättfärdiga sin hållning efter sammanstötningen i Freiburg (Erslev II s. 361; Wartensleben t. Detlev Reventlow, Glückstadt d. 31 mars, kopia, *Handl. rör. Danmarks historia*). Kanske sammanhänger det härmed, att en afskrift i *Camerariussamlingen* (46: 58) saknar föreskrifterna om Freiburg.

dylikt förslag. Emellertid synes konungen själf ha öfvertygat sig om lönlösheten af dylika yrkanden. Då Günther den 3 mars i Hamburg inledde underhandlingarna med Salvius genom ett utförligt memorial, rörde sig hans framställningar uteslutande om stiftet. Memorialet börjar med en tämligen färgad redogörelse för frågans förhistoria: Initiativet till underhandlingarna hade utgått från de katolska officerarne; Pentz hade alldeles afvisat Pappenheims första förslag till konvention, men så småningom hade man dock kommit hvarandra så nära, att han åtminstone kunnat taga det förslag, som framgått ur underhandlingarna, "ad referendum" — man erinre sig, att konventionen formligen, om än naturligtvis under förbehåll af principalernas ratifikation, afslutits mellan Pentz och Reinach, samt att den genom Freiburgs besättande delvis verkställts. Därpå tillades, i öfverensstämmelse med hvad som verkligen varit förhållandet vid Günthers afresa, att Kristian IV ej ens gillat detta utkast. Hvad han sökte vore en verklig neutralisering af stiftet på lika villkor för båda de krigförande parterna. Framställningar därom skulle samtidigt göras till Johan Fredrik; Günthers uppdrag vore att genom Salvius begära Gustaf Adolfs samtycke till en dylik uppgörelse. Hvad som därpå förefallit mellan Salvius och Günther är ej kändt; visst är emellertid, att Salvius tillbakavisade det danska förslaget[1].

Då Günther framförde sitt uppdrag till Salvius, hade emellertid underrättelser nått Kristian IV, som nödgat denne att taga hela frågan i förnyadt öfvervägande. Först och främst måste han ha erfarit, att Pentz på grund af öfverenskommelsen med Reinach besatt Freiburg. Ännu ofrånkomligare ställdes han dock inför afgörandet, då ungefär samtidigt direkta framställningar från Gustaf Adolf af den allvarligaste art nådde honom. Den svenske generalen Baudissin hade under slutet af år 1631 — han passerade staden Bremen den 16 dec.[2] — i enskilda angelägenheter rest till Oldenburg och Holstein. Det var antagligen de

[1] Kristian IV:s instruktion för Fredrik Günther d. 20 febr. (*Breve* III s. 2—3); kreditiv för dens., Fredriksborg s. d. (*Köpenhamn, T. K. Ausländ. registr.*); Fredrik Günthers memorial t. Salvius, Hamburg d. 3 mars (kopia bland *skrifvelser till Salvius, R. A.*); FRIDERICIA I s. 222, 225.

[2] Haveman t. Camerarius, Bremen d. 20 dec. 1631 (konc., *Bremen* X 1. 1).

förbindelser, han förvärfvat genom sin danska krigstjänst 1625—1629, som gjorde, att Gustaf Adolf utsåg honom till sitt ombud. Den svenske konungen har tydligen velat göra slut på den Danmarks oklara ställning, som tillät Kristian IV att inlåta sig på förtroliga underhandlingar med hans fiender och intrigera mot honom själf oaktadt all vänskaplighet och "naboelig" höflighet i de yttre formerna. Han lät därför Baudissin förelägga Kristian IV valet mellan tre förslag: Han skulle sluta öppet fördrag med Sverige eller utan att direkt taga parti låta de trupper, han beviljat kretsen, förena sig med den svenska armén eller slutligen intaga en fullständigt tillbakadragen hållning. Lämnade Danmark på detta sätt Sverige alldeles fria händer i Tyksland, ställdes biskopsstiften i utsikt för konungens söner.

Baudissin framförde i februari Gustaf Adolfs fordringar till prins Kristian, hvilken då uppehöll sig i Holstein (ofvan s. 268)[1]. Då dennes berättelse kom konungen till handa (24 febr.)[2], sammankallades genast de närmast boende riksråden till Köpenhamn. Att konungen insett situationens allvar, kan ej betviflas, men han lät ej skrämma sig däraf. Utan att ens afvakta rådets uttalande gaf han det otvetydigaste bevis på att han ej ämnade nöja sig med den roll, Gustaf Adolf ville anvisa honom. Den 26 februari godkände han den mellan Pentz och Reinach slutna konventionen, trots de tungt vägande invändningar, han blott några dagar förut själf framställt däremot med hänsyn till dess antagliga inverkan på förhållandet till Sverige; samtidigt befallde han Pentz att utväxla ratifikationen mot kejsarens, så snart denna ankomme[3]. Hans proposition till riksråden den 28 februari går

---

[1] Fridericia I s. 223—224; propositionen skedde mellan d. 10 och 18 febr (Baudissin t. Gustaf Adolf, Oldenburg d. 10 febr. P. S.; Prins Kristian t. Gustaf Adolf om Baudissins framställning, Hadersleben d. 18 febr., upptaget i "Förteckning öfver danska konungars bref 1523—1545, 1568—1632", *Danica*. Dateringen af Baudissins instruktion är ej känd; med brefvet t. Salvius d. 16 dec. följde kopia af en dylik, hvarför uppdraget kan tillhöra samma skede som s. 263 f. anf. föreskrifter.

[2] "Förleden fredag", enligt Fegræus' bref t. Gustaf Adolf onsdagen d. 29 febr. (*Danica*).

[3] Ratifikationen, original, dat. Köpenhamn d. 26 febr. (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3); Kristian IV t. Pentz d. 26 febr. (*Köpenhamn, T. K. Inländ. registr.*).

i samma anda: Den tillbakavisar hvarje tanke på att underkasta sig Gustaf Adolfs kraf; det vore bäst att i god tid vara på sin vakt, i synnerhet som Gustaf Adolfs afsikter och affektion vore väl kända. Hvad som förefallit under riksrådsmötet, har man egentligen aldrig erfarit. Fegræus, som ifrigt sökte skaffa sig upplysningar, kunde denna gång ej genomtränga sekretessen. Så mycket synes emellertid vara visst, att riksråden liksom Kristian IV ansett de af Baudissin öfverbragta fordringarna oantagliga; man torde äfven ha rätt att antaga, att de uppbjudit all sin förmåga för att hålla konungen tillbaka från öfverilade steg. Resultatet blef, att den danska politiken inslog på en självständig men afgjordt fredlig riktning: Kristian IV skulle erbjuda de krigförande sin medling för att få slut på den tyska oron, hvilken medförde sådana faror för Danmark. Till Gustaf Adolf skulle anbudet öfverbringas af en särskild beskickning, bestående af de båda riksråden Tage Tott och Kristen Thomesen Sehested[1].

Riksråden åtskildes den 1 mars. Dagen därpå reste Kristian IV till Glückstadt, dit han kallat Tott och Sehested. Han lär ha mötts af en förbittring öfver de senaste händelserna, som tagit sig uttryck i så allvarsamma föreställningar af Detlev Rantzau och andra, att han fann det rådligast att falla undan[2]. Om

[1] Propositionen d. 28 febr., *Christian den fjerdes Breve* 3 s. 4—5. Något betänkande är ej kändt, men resultatet, den förestående beskickningen, delgafs Gustaf Adolf genom ett bref från Kristian IV, Köpenhamn d. 29 febr. (Fredrik II:s och Kristian IV:s bref, registratur 1572—1632, *Danica*); Fegræus t. Gustaf Adolf d. 29 febr., 3 och 5 mars; Fridericia I s. 225, 226—227; Erslev II s. 316. Märkas bör, att de upplysningar om rådets motstånd mot konungens bremiska politik, hvilka Fridericia och Erslev hämtat från Cronholm, såsom dennes källa i sitt sammanhang visar, böra hänföras ej till februari utan till maj (Jmfr nedan).

[2] Erslev II s. 360 anm. 9. Den 18 mars skrifver en i hertig Fredriks tjänst anställd person till Transehe: "Dies werk" — händelserna vid Freiburg — "hat occasion gegeben, dass regi Daniæ von H. *Detlef Rantzau* u. dem amptm. *zu Rensburg* treflich hart ist zugeredt u. ausdrucklich alle hülfe u. rat abgesaget worden, wofern man bei dieser zeit wieder krieg erregen würde". De hade förehållit honom rykten om de interciperade brefven, "das hat er aber constanter geleugnet, auch unter andern gesagt, es sollte ihn Gott dafür behüeten, dass er R. Suec. in seinem guten cursu, wordurch man in gueter hoffnung stünde zu einem bestendigen religionfrieden zugelangen, nicht hindern wollte". (*Tyskl. och tyska kriget*). Att Detlev Rantzau verkligen var motståndare till Kristian IV:s politik framgår däraf, att Salvius senare, ehuru förgäfves, sökte inleda

det är dylika stämningar i hans omgifning eller egen insikt om Sveriges absoluta militära öfverlägsenhet, som bestämt honom, måste väl lämnas därhän. Säkert är emellertid, att han undertryckte sin förbittring öfver de lidna förödmjukelserna och utan att låta förvirra sig af öfverfallet på de danska trupperna i Freiburg fasthöll vid den politik, som rådsmötet inledt. Han uppträdde därvid icke utan fasthet och kunde äfven glädja sig åt en viss framgång i fråga om Frans Karls inmarsch i Holstein, en åtgärd, som visade sig mindre välbetänkt, då den äfven störde förhållandet till hertig Fredrik af Gottorp och var för svag för att kunna upprätthållas. Frans Karl hade efter mottagandet af Salvius' skrifvelse af den 4 mars (s. 315) tagit kvarter i trakten af Segeberg och drog sig, allt efter som landet utsögs, så småningom upp mot Neumünster. Från Rendsborg, dit Kristian IV anlände den 10 mars, sände han hertigen en bestämd protest mot hans tilltag. Samtidigt affärdades Detlev Rantzau och Jörgen Schulte till Tott och Salvius. De sammanträffade med fältmarskalken i medlet af månaden. I Freiburgfrågan urskuldade de Kristian IV och sköto hela ansvaret på Pentz men protesterade däremot så mycket bestämdare mot Frans Karls inkvartering i Holstein. Tott, som numera väl ansåg faran för ett danskt anfall skingrad, föll alldeles undan för att ej ge orsak till brytning. Han skickade genom de danska sändebuden en skrifvelse till hertigen med allvarliga uppmaningar att genast utrymma Holstein och betonade i sitt rekreditiv (15 mars) svenskarnes ifver att upprätthålla god grannsämja. Under tiden fortgick brefväxlingen mellan Kristian IV och Frans Karl, hvarjämte den förstnämnde äfven satte sig i förbindelse med hertigen af Holstein-Gottorp. Den 15 mars sändes Pentz till denne för att inhämta hans mening om ställningen. Hertig Fredrik hade vid första underrättelse om Frans Karls annalkande sändt Niklas von Qualen emot honom med bestämda protester; den 15 mars hade han äfven affärdat David Gloxin till Tott med liknande uppdrag.

---

honom i brefväxling under åberopande af hans ifver att bevara Holstein och den evangeliska saken för alla olägenheter (Salvius t. Detlev Rantzau, Bremen d. 25 okt., kopia, bl. *Salvius' konc.*). Detlev Rantzaus förmedlande hållning belyses äfven af hans försök att stifta förtrolighet mellan Pentz och Salvius vid den sistnämndes besök i Glückstadt i oktober 1632 (Jmfr nedan).

Utan att afvakta resultatet af dessa framställningar föreslog han nu i sin resolution för Pentz den 18 tämligen omfattande militära säkerhetsåtgärder och förklarade sig beredd att sätta sig i direkt förbindelse med Gustaf Adolf. Senare sökte han väl i formen mildra Kristian IV:s uppträdande men yrkade fortfarande på att de militära maktmedlen skulle hållas i beredskap, om intet annat hjälpte, samt gaf genom Gloxin Tott del af sina förberedelser. Frans Karl lofvade emellertid redan den 18 att genast bryta upp[1].

Innan Frans Karl ännu lämnat Holstein, träffade Kristian IV anstalter att verkställa den vid rådsmötet beslutna medlingspolitiken. Den 18 mars skref han härom till kejsaren, och samma dag erhöllo äfven Tage Tott och Sehested sina instruktioner för beskickningen till Gustaf Adolf. Utom att framföra medlingsanbudet ålåg det dessa att på bästa sätt ursäkta, hvad som förefallit i stiftet Bremen, samt att bestämdt tillbakavisa de genom Baudissin framställda anspråken. Under resan sammanträffade de med Tott i Hamburg, hvarifrån de fortsatte den 22. De upprepade försäkringarna om Kristian IV:s fredliga och lojala afsikter: Han skulle för fredens skull svälja förtreten öfver den "ohrfeilchen", han fått genom händelserna i Freiburg. Konungen förnyade emellertid genom de båda riksråden en begäran, som äfven Rantzau och Schulte framfört, att Dringenberg, Koch och andra fångar skulle friges. Tott fann ingen anledning att genom en vägran störa den försonligare stämning, som var på väg att inträda, men afgörandet tillhörde i detta fall Johan Fredrik, och dennes hämndlystnad lade hinder i vägen[2].

[1] Kristian IV t. Frans Karl, Rendsborg d. 10, Glückstadt d. 14, 17 (orig. *Schleswig* D: I: 1) och 20 mars (*Köpenhamn T. K., Ausländ. registr.*): Frans Karl t. Kristian IV, Himmelsdorf d. 12, Prezow d. 17, Neumünster d. 18 mars; Fredrik af Holstein-Gottorp t. Kristian IV, Gottorp d. 18, rekreditiv och resolution för Pentz, och 21, Kiel d. 24 mars (*Köpenhamn T. K. I. A.*, samtliga bref bland hertig Fredriks skrifvelser). — Kristian IV t. Salvius och t. Åke Tott, Rendsborg d. 10 mars, kreditiv för Detlev Rantzau och Jörgen Schulte (*Köpenhamn T. K., Ausl. registr.*); De båda sändebuden t. Tott, Utersen d. 12 mars; Åke Totts rekreditiv för Jörgen Schulte, Buxtehude d. 15 mars samt kopia af Totts bref t. Frans Karl, s. d. o. o. (*T. K.*, bland Fredrik III:s skrifvelser); FRIDERICIA I s. 227; *Arkiv* II s. 390. — Hertig Fredrik t. Tott, Gottorp d. 15 mars, kreditiv för David Gloxin; Gloxin t. Tott, Lybeck d. 30 mars.

[2] FRIDERICIA I s. 226—227; *Arkiv* II s. 390; "Tidning" från Hamburg d. 24

Den starka spänningen kvarlämnade naturligtvis stor oro i Danmark. Den 4 april lade Kristian IV sitt riksråd allvarligt landets försvar på hjärtat: Gustaf Adolf skulle säkerligen ej varna, innan han angrepe. Rådet besvarade denna vädjan med att anbefalla åtskilliga åtgärder för gränsfästningarnas förstärkande[1]. Syftet var emellertid afgjordt defensivt, och åtgärder af denna art bestyrka därför endast det resultat, undersökningen ledt till, att den danska politiken ville undvika ett krigsutbrott. Hvad Pappenheim hittills vunnit genom sina stämplingar med Danmark var alltså den frist, som gifvit honom tillfälle att under mars månad åter befästa sin starkt rubbade ställning i Nedersachsen. Tott afvisade, som berättadt, alla böner om hjälp, sedan han mottagit Gustaf Adolfs order att ej vika från Elbes mynning (s. 315 f.), utan någon tvekan. Så ännu den 15 mars. Emellertid fingo framställningarna om samverkan större auktoritet, då Erik Andersson Trana i mars tog ledningen. Trana hade någon tid efter Wismars kapitulation mottagit en befallning att bege sig till Gustaf Adolf; han lämnade konungen omkring den 1 mars med rätt vidsträckta befogenheter och återkom, efter att ha fullgjort en del uppdrag vid Banérs och Wilhelms af Weimar kårer, i medlet af månaden till Magdeburg. Tyvärr är det memorial, han erhöll, ej bevaradt, men grunddragen af konungens plan kan dock rekonstrueras med ledning af ett bref, som Trana sände Salvius från högkvarteret redan den 26 februari, samt konungens egna skrifvelser till Tott och Salvius den 13 mars, hvilka alla uppvisa samma grundtankar. Det framgår otvetydigt, att Gustaf Adolfs befallning till Tott den 28 februari måste uppfattas som en af de allarmerande underrättelserna framkallad interimsanordning, afsedd att upprätthållas endast så länge den danska krisen var akut. Att befallningen gafs i så kategorisk form, berodde otvifvelaktigt på att återkallandet af de gamla orderna definitivt och utan hänsyn måste efterkommas och att en reglering af den

mars (*Tyskl. och tyska kriget*). Tott t. Joh. Fredrik, Buxtehude d. 18 febr. (o mars) och 26 mars (*Celle* 105 b: 14: 86; konc. till sistnämnda bref, *R. A.*); Salvius t. dens., Buxtehude d. 28 mars och 1 augusti (*Celle* 105 b: 14: 85). Johan Fredrik t. Salvius, Bremen d. 31 mars. — Till försöken att släta öfver, hvad som förefallit, hör äfven v. Wartenslebens nyss (s. 318 anm. 1) anf. bref t. Reventlow.

[1] *Christian den fierdes Breve* III s. 10 f.; Erslev II s. 316 f., 325 f.

Tottska arméns förhållande till öfriga kårer lämpligen kunde ske först i samband med de allmänna order, som Trana skulle medföra till kretsen. Konungens afsikt synes ha varit, att om hufvudfaran hotade från Danmark, den skulle mötas af Totts armé och de trupper, som ytterligare kunde behöfvas. Inträdde åter lugn på detta håll, skulle Tott med en kår af omkring 6,000 man stanna vid Elbes mynning; hans öfriga trupper skulle stöta till Oxenstierna eller Wilhelm af Hessen, eftersom omständigheterna kräfde. Ställningen vid Magdeburg var äfven föremål för konungens oro. Det var dessa hans bekymmer, som föranledde Tranas befallning till Kagge att återvända och alltså gåfvo anledning till den förhastade skilsmässan mellan denne och de hessiska trupperna efter motgångarna vid Höxter (ofvan s. 293). Konungen fann emellertid snart nödvändigt att taga Kagge personligen i anspråk för andra uppgifter; som befälhafvare öfver den stationära kåren vid Magdeburg skulle han efterträdas af öfverste Boëtius. Hur Gustaf Adolf tänkt sig operationerna mot Pappenheim, är ej kändt, men denna fråga är af mindre vikt, då Trana möttes af en helt annan situation, än konungen kan ha väntat. Denne hade emellertid tagit hänsyn till att så kunde ske, i det han utan hänvisning till sitt memorial för Trana eller andra restriktioner genom ett kreditiv ålade samtliga sina underbefälhafvare i Nedersachsen att rätta sig efter dennes anordningar[1].

Såsom redan förut är berättadt, möttes Trana vid sin återkomst till Magdeburg af nyheterna om motgångarna vid Höxter, Kagges och hessarnes skilsmässa samt deras "otidelige

---

[1] Gustaf Adolf t. Trana d. 30 dec., kallelse till högkvarteret (*Riksreg.*). Tranas skrifvelser t. Tott dateras d. 25 jan. Lauenburg, d. 3 febr. Lüneburg. — Om Gustaf Adolfs plan, se Trana t. [Salvius] d. 26 febr. och t. Åke Tott, P. S. till bref af Gröningen d. 6 april: ". . . så var H. K. M:z . . . befallning . . . så, att m. h. schulle blifva där nedre ved Elfven och den vrån, som min h. nu tillhåller och tillhållit hafver med 6 eller 7,000 man . . .", Gustaf Adolf t. Åke Tott, Kitzingen d. 13 mars (*Upsala N.* 480), t. Salvius d. 13 o. 14 mars (*Arkiv* I N:ris 419 o. 420) samt t. Oxenstierna d. 12 mars (*Ox. skr.* II: 1 s. 756—59); Tranas kreditiv d. 1 mars (*Arkiv* II s. 384 anm. 2); — I bref t. Tott, Gota d. 10 mars, meddelade Trana, att Kagge skulle förflyttas till Mark; t. v. blef han dock kvar, då efterträdaren, Boëtius, ehuru utsedd redan i mars (*Arkiv* I s. 578), först d. 4 april erhöll sin fullmakt (*ibid.* N:ris 432). I Tranas bref t. Tott, Gröningen d. 2 maj, omtalas Boëtius som närvarande.

och outsägelige retirade". Det synes då genast ha stått klart för honom, att en ny armé, som kunde möta Pappenheim i fria fältet, ofördröjligen måste bildas; utan hänsyn till Gustaf Adolfs önskan, att Tott med hela sin kår eller en del däraf skulle stanna vid Elbe, uppmanade han denne att medverka härtill, närmast genom att förena sig med Georg af Lüneburg. Han måste emellertid ha försummat att bruka den auktoritet, han erhållit, ty resultatet blef ett bestämdt afslag från Tott, främst motiveradt med konungens order af den 28 februari[1]. Trana hade emellertid ej afvaktat verkan af sin första framställning utan öfversände på grund af Pappenheims framgångar redan den 18 mars sitt kreditiv och förklarade det vara Gustaf Adolfs bestämda vilja, att Tott vid den eventualitet, som nu inträdt, skulle släppa hänsynen till Danmark, upphäfva Stades belägring och tillsammans med de andra befälhafvarne bekämpa Pappenheim[2]. Brefvet nådde Tott den 23 mars. Då Tranas kreditiv var af senare datum än det konungens bref (af 28 febr.), han förut betraktat som norm för sina åtgärder, förklarade han sig genast beredd att lyda, dock med den äfven af Salvius påyrkade reservationen, att Stades blockering skulle upprätthållas. Trupperna fingo order att bereda sig till uppbrott, och planen till en allmän konjunktion utkastades (23—27 mars). Själf ville Tott omedelbart med sin kår förena de mindre styrkor, som stodo i dess närhet. Bland dessa märkas Frans Karls och Georgs af Lüneburg trupper. Den förstnämnde hade ju redan af andra skäl fått order att bryta upp från sina kvarter i Holstein. Med hertig Georg var en konjunktion likaledes lätt att ernå, då denne efter sina motgångar mot Pappenheim retirerat norrut. Det förestående uppbrottet gaf vidare en anledning att, naturligtvis utan framgång, upprepa de aldrig fullt afstannade försöken att erhålla den holsteinska kretskontingenten. — Emellertid framträdde nu bjärt följden af Pappenheims operationer under den tid, han

[1] Tranas första bref och Totts svar äro förlorade; uppgifterna härstamma från Tranas bref t. Gustaf Adolf d. 30 mars (något defekt; ej *Arkiv* II N:o 726!) samt hans svar på Totts vägran att efterkomma hans befallning s. d. (*Arkiv* II N:o 727 efter en afskrift, bil. anf. bref till Gustaf Adolf; originalet med P. S. i Totts samling).

[2] *Arkiv* II N:o 720.

ostördt fått grassera i kretsen (s. 294). Enligt Totts åsikt låg efter de senaste händelserna den enda förbindelselinje mellan Wilhelm af Hessen och arméerna vid Elbe, som kunde anses tryggad, söder om Hartz. Han uppmanade följaktligen landtgrefven att på denna väg tåga till Kagge vid Magdeburg, hvarpå konjunktionen med de under Totts befäl samlade trupperna borde kunna verkställas[1].

Det kräfde emellertid sin tid, redan innan den tottska armén kunde beräknas blifva marschfärdig. Penningar måste anskaffas för att betala utestående såld, men Salvius' rekvisitioner mötte naturligtvis de eftertryckligaste protester[2]. Vidare måste man afvakta de längre bort förlagda afdelningarnes förening med hufvudstyrkan. För att skydda truppsammandragningarna beredde sig Tott att skjuta fram förtrupper mot söder. Åtgärden gaf en utmärkt anledning att skaffa nya kvarter åt Frans Karl och hans svårhandterliga skaror, som nu återvände från Holstein. Åberopande sig på hertig Kristians tidigare böner om undsättning mot Pappenheim, anvisade Tott hertigen att rycka in i dennes land[3].

Under dessa oafslutade förberedelser nåddes Tott (31 mars) af underrättelsen, att Pappenheim vändt sig mot honom själf. Hans första tanke var att kasta fram så mycket folk till Aller, att kårens pågående koncentrering ur de spridda kvarteren täcktes; i en skrifvelse till Kagge, hvari han just utvecklat sina planer för en allmän konjunktion, tillades ett postskriptum, som uppmanade Kagge att ofördröjligen förena sig med Georg af Lüneburg och tillsammans med denne öfvertaga uppgiften[4]. Med en motståndare sådan som Pappenheim kunde man dock ej påräkna en frist, tillräcklig för att verkställa en dylik manöver.

[1] *Arkiv* II s. 391; Totts anf. bref t. Joh. Fredrik af Bremen d. 26, samt skrifvelser t. Gustaf Adolf och Wilhelm af Hessen, Buxtehude d. 27 mars (*konc.*); KRETZSCHMAR s. 76; Jmfr om den holsteinska kontingenten nedan.

[2] Salvius och Tott t. Joh. Fredrik, Buxtehude d. 31 mars: ärkestiftet måste förskottsvis betala två månaders kontribution (*Celle* 105 b: 14: 85 o. 86); Joh. Fredrik förklarade detta omöjligt (i bref till Kr. H. von Bülow, Bremen d. 2 april, bland ärkebiskopens bref t. Salvius).

[3] Åke Tott t. Georg och Kristian af Lüneburg, Buxtehude d. 30 mars; patent för Frans Karl, s. o. d. 31 mars (*konc.*).

[4] *Konc.*, mycket defekt.

Tott, Salvius, Baudissin, Lohausen, Georg af Lüneburg och öfverste v. d. Heyden, som af Gustaf Adolf ställts vid den sistnämndes sida, möttes till krigsråd i Buxtehude den 5 april. Här bestämdes det, att bevakningen af Aller skulle anförtros åt en kombinerad styrka bestående af ryttare från Totts, Georgs af Lüneburg, Frans Karls och Johan Fredriks af Bremen kårer; befälet skulle föras af Du Meny. Man beslöt vidare att upphäfva Stades blockad och med alla trupper förena sig med Kagge i Walsrode bakom Aller eller, om Pappenheim komme för hastigt, vid Winsen[1]. Planen förefaller riktig nog men brast alldeles sönder redan vid utförandet af den elementäraste och oundgängligaste uppgiften, bildandet af förpostdetachementet vid Aller. Tott sände väl omedelbart fram rytteri, som förenade sig med ärkebiskopens folk och tog ställning vid Verden. Men då han lät Du Meny stanna efter de trupper, han skulle kommendera, för att fullborda Bremer-Vördes eröfring — hvilket (9 april) lyckades —, kom allt att bero på Georg af Lüneburg och Frans Karl, och dessa hunno aldrig eller undandrogo sig att öfverhufvudtaget sända folk till Aller. Följden var, att Pappenheim den 6 april utan motstånd kunde besätta Rethem och nästa dag göra sig till herre öfver Verden, som genom Rethems förlust blifvit ohållbart. Under växlingsrika strider banade han sig därpå, den 9, väg till det af hans folk ännu försvarade Wümmepasset Rotenburg[2]. Emellertid hade landtgrefve Wilhelm, begagnande den

[1] Kopia af Salvius' bref t. Trana, Kagge, Steinberg och Wilhelm af Hessen, Buxtehude d. 5 april, utförlig redogörelse för konjunktionsplanen (till stor del i chiffer, bland Salvius' konc. *R. A.*). Krigsrådet hölls enligt denna skrifvelse "heute", alltså den 5 april. Den af KRETZSCHMAR (s. 76) uppgifna dagen, den 2 april, är dagen för hertig Georgs afresa till Buxtehude, ej för krigsrådet (*ibid.* bil. 70). — Öfverenskommelsen om upprättandet af en förpostkår vid Aller måste ha träffats nu. Någon redogörelse för beslutet härom finnes dock ej, hvarföre uppgifter ur brefväxlingen om beslutets verkställande här sammanställts (Jmfr nedan). Salvius t. Johan Fredrik, Buxtehude d. 5 april, om de anordningar, denne hade att träffa, sedan Totts armé lämnat stiftet (*Celle* 105 b: 14: 85).

[2] Tott t. Georg af Lüneburg, Buxtehude den 7, 8, o. 10 april, t. [Trana] och t. den hertig Georgs officer, som skulle ha öfvertagit befälet öfver förpoststyrkan i Du Menys ställe, Buxtehude d. 11 april (*Kalenberg* 16: 309, *konc.*). Dagarna för de olika händelserna anges enligt RÖCKLS på Lerchenfelds rapport stödda uppgifter (s. 42). De skarpaste striderna ägde rum den 9 april mellan Verden och Rotenburg. Johan Fredriks nyvärfvade trupper togo genast till

lättnad, som blef följden af Pappenheims tåg mot norr, återupptagit sitt försök att framtränga i Paderborn, och Pappenheim utspred nu, att denna diversion nödgade honom att vända. Egendomligt nog läto både Tott och Erik Andersson bedraga sig; Tott invaggade sig i säkerhet och dröjde med att upphäfva Stades blockad, oaktadt han senast den 10 visste, att Pappenheim hade Rethem i sitt våld och under loppet af följande dag erfor, att vägen till Rotenburg öppnats[1]. Först den 13 april kunde han förmå sig till de åtgärder, som längesedan bort vidtagas. Denna dag drog han sig med hufvudstyrkan tillbaka från Stade till distriktet sydöst därom, "das alte Land", där han hade ryggen täckt af Elbe och fronten skyddad af Horneburg och Buxtehude; Georg af Lüneburg, Frans Karl och Kagge uppmanades att oförd röjligen förena sig med honom. Norr om Stade utbredde sig emellertid utmed Elbe det rika Kedingen. Då det var tydligt, att Pappenheim endast där kunde finna underhåll för sin armé en längre tid, och att han följaktligen mycket snart måste vända, om han ej lyckades göra sig till herre öfver detta område, kunde Tott ej besluta sig för att utan motstånd uppge det. Han gaf följaktligen där förlagda trupper befallning att genombryta dammarna, sätta landet under vatten och försvara sig till det yttersta;

---

flykten, medan fem svenska kompanier det oaktadt jagade, enligt Totts uppgift, ej mindre än sexton fientliga kompanier tillbaka in i Verden och återvände efter att ha tillfångatagit eller nedgjort bl. a. en öfverstelöjtnant och tre ryttmästare. I det väsentliga bekräftas Totts uppgifter af Johan Fredrik (Jmfr Baudissins svar på dennes berättelse om striderna, Oldenburg d. 13 april, *Celle* 106: 21) och Pappenheim (Röckl s. 46). De framgångar, en så obetydlig truppstyrka som den, hvilken samlats bakom Aller, kunde vinna, hade naturligtvis utom såsom rekognosering betydelse endast genom den tidsvinst, som kunde bli följden.

[1] Att Pappenheim måst vända, säges af Trana i skrifvelse t. Tott, Grö ningen d. 6 april, och af Tott första gången i bref t. Hans Albrekt af Mecklenburg, Buxtehude d. 10 april (*konc.*). Totts talrika skrifvelser under dessa dagar (*konc. R. A.; Kalenb.* 16: 309, t. hertig Georg) tillåta att följa hans osäkra hållning. Den 12 april — då hans förtrupper redan retirerat till Harsefeld — uppgaf han tanken på att bilda en större kår mellan sig och fienden och rekvirerade förstärkningar direkt till armén. — Som ett bidrag till kritiken af Totts krigföring förtjänar nämnas, att Leslie (9 april) och Gustaf Adolf (13 april) liksom Trana oberoende af hvarandra förklarade det nödvändigt att om Pappenheim komme, tidigt upphäfva Stades belägring (skrifvelser till Tott, *R. A.*).

i nödfall skulle han på Elbe låta föra dem till hufvudstyrkan[1]. Dessa order kommo emellertid aldrig fram, och de kvarlämnade trupperna blefvo alltså liggande i tämligen öppna kvarter. Pappenheim gick under tiden raka vägen till Stade, där han inryckte den 15 april. Redan den 16 kastade han sig öfver trupperna i Kedingen. En storm gjorde det omöjligt för Tott att sända dem undsättning på Elbe, hvarför han ostörd kunde upprifva sina underlägsna motståndare och göra sig till herre öfver det rika landet[2]. Under tiden anlände till Tott i "das alte Land" förstärkningar från Mecklenburg samt Frans Karls och en del af hertig Georgs trupper. Till slut kom äfven Kagge (19 april) med sitt folk. Då Pappenheim samma dag angrep Tott, mötte han därför en jämnstark fiende. Det är möjligt, att han verkligen haft vissa skäl att tillskrifva sig öfverlägsenheten i de strider, som nu följde. Men syftet med anfallet, som ej kan ha varit något annat än att fördrifva Tott ur den fasta och för hans förbindelser ej alldeles ofarliga ställningen i "das alte Land", vann han ej. Det var med oförrättadt ärende, han den 20 april drog sig tillbaka till Stade[3].

---

[1] Jmfr Totts skrifvelser från Buxtehude t. Trana d. 13 och 15 (kopior, *Tranas samling*) samt 16 april (*konc.*), t. Kagge 16 och 17 april (*konc.*) samt t. hertig Georg 13—17 april (*Kalenb.* 16: 309; *konc.*). — Patent för amtmannen Laurentius Marquardi, att uppbåda landtfolk och genombryta dammarna i Kedingen, samt order till befälhafvarne därstädes, Brunnman och Weismeier d. 13, 14 och 16 april (*konc.*). — Pappenheim lät utsprida, att han ämnade gå öfver Elbe; i verkligheten var han nu lika väl som vid företaget mot Magdeburg för svag för att allvarsamt hota svenskarnes förbindelselinjer.

[2] Jmfr om Pappenheims tåg till Stade och striderna i Kedingen — "das alte Land" är ren felskrifning — Röckl s. 45—46 och Totts berättelse, *Arkiv* II s. 425—426; Totts skrifvelser den 16, 17 och 18 april vittna om en växande oro för Kedingen under den nödtvungna overksamheten. Den 17 sändes någon undsättning; möjligtvis är det detta folk, som den 18 måste sträcka vapen (Röckl s. 46; Totts *koncept,* särskildt skrifvelsen t. Brunnman och Weismeier, Buxtehude d. 17 april). Olyckan i Kedingen föranledde en tämligen retlig skriftväxling mellan Leslie och Tott, då den förres regemente varit bland dem, som upprifvits af Pappenheim (Leslie t. Tott, Hamburg d. 16 och 18, Tott t. Leslie, *konc.*, Buxtehude d. 25 april).

[3] Kretzschmar s. 75—77; *Ox. skr.* II: 9 s. 585, 586; Se om striden vid Horneburg Horstmann i Zeitschrift f. Niedersächs. Gesch. 1864 s. 137—138, Kretzschmar s. 77—78 och Totts egen berättelse (t. Trana d. 22 april, *Arkiv* II s. 426, och t. Hans Albrekt af Mecklenburg d. 25 april, *konc.*). Det torde

Totts krigföring under de händelser, som här skildrats, har framkallat den skarpaste kritik. Den började i hans egen omgifning, där Leslie och framförallt Salvius oupphörligt funno anledning till de allvarligaste anmärkningar. De generaler och furstar, som förgäfves väntade på hans hjälp, medan Pappenheim efter godtycke grasserade i kretsen, dolde ej sitt missnöje, och slutligen uttalade Gustaf Adolf själf sin förkastelsedom i ordalag, hvilka i skärpa snarast öfverträffade allt öfrigt klander. Från dylika källor har en tradition utgått, hvilken öfvertagits från den ena framställningen till den andra och låtit Totts handlingssätt framstå allt orimligare. Som oftast har äfven i detta fall en hänvändelse direkt till de ursprungliga källorna kunnat förklara åtskilligt, som förefallit obegripligt. Särskildt är detta fallet med Totts envisa vägran att lämna Elbe, hvaremot anmärkningarna mer och mer koncentrerats, framför allt kanske emedan de senaste framställningarna skrifvits på grundvalen af källor, härrörande från dem, som svårast skadats af denna hans åtgärd. Det visar sig emellertid, att han här stått i full öfverensstämmelse med Gustaf Adolf; konungen ej endast godkände hans åtgärder, han tillade i den ofta anförda skrifvelsen af 28 februari efter de redan refererade föreskrifterna (ofvan s. 315 f.) de belysande orden: "So werden wir allzeit mittel haben, den

kunna konstateras, att Pappenheim, efter att förgäfves ha sökt storma Horneburg, genom en kringgående rörelse nödgat Lohausen, som kommenderade det i staden förlagda fotfolket, att utrymma denna och intaga en ny ställning. Enligt egen uppgift har Tott då med kavalleri hejdat och tillbakakastat Pappenheims kringgående trupper, samt i sin tur genom en kringgående rörelse med en del rytteri nödgat honom att retirera "in grosser confusion". Åtgärden utlades emellertid äfven på annat sätt. Antagligen i det ögonblick, då Tott satte kavalleriet i rörelse, skyndade Frans Karl från stridsplatsen till Salvius i Hamburg och berättade, att Tott ämnade fly öfver Elbe med rytteriet och lämna fotfolket i sticket. Följden blef den välbekanta, våldsamma sammanstötningen mellan Tott och Salvius, då ett länge närdt ömsesidigt groll (jmfr t. ex. Tott till Trana d. 18 april, *konc.*) kom till utbrott. Salvius kastade hela skulden på Åke Tott (Kretzschmar bil. 73; *Arkiv* II N:o 780); Tott sysselsatte sig med att samla material för att bevisa sin oskuld (Kl. Clauberg t. Tott, Zwickau d. 27 dec. 1632, tillbakavisar beskyllningen att för Salvius' räkning ha stulit bref till Tott; Kretzschmar s. 79 anm. 1) samt kräfde därpå upprättelse (*Ox. skr.* II: 9 s. 715, 719). Saken utagerades i Wolgast inför änkedrottningen och de riksråd, som sommaren 1633 hämtade Gustaf Adolfs lik (Björlin I s. 391—394; *Ox. skr.* II: 9 s. 723—724).

vorthel, den Ihr hieoben an der Weser erjagen könten — und gegen den schaden, der uns dort unden aus mangel genugsamer aufsicht und der armee abwesenheit entstehen könte, von ganz keiner consideration ist — zu erholen und einbekommen.“ Att Totts kvardröjande vid Elbes mynning innebar en stor hänsynslöshet mot Wilhelm af Hessen och de welfiska hertigarne, är däremot tydligt. Men frågan, om denna hänsynslöshet varit berättigad, måste dock pröfvas ej efter de däraf drabbades klagomål utan efter Sveriges hela militära och politiska situation. Och i hvarje fall är det tydligt, att ansvaret här faller på Gustaf Adolf och ej på Tott, ty äfven om Tott ett ögonblick föregrep konungens order, gjorde han detta endast på grund af den allmänna riktningen i dennes politik.

Därmed är emellertid frågan, om Tott varit vuxen den uppgift, som ålagts honom, ingalunda afgjord. Så vidt jag kan se, ge i denna punkt de nya källor, som här kommit till användning, ingen anledning att ändra den traditionella uppfattningen. Att hans sjuklighet minskade hans rörlighet och handlingskraft är otvifvelaktigt; han klagade ofta själf däröfver[1]. Antagligen kan man också sätta tro till Salvius' förebråelse för slapphet och bristande omsikt i förvaltning och exekution, äfven om materialet ej medger en pröfning af dessa påståenden. Leslie vände sig i sin korrespondens med Tott stundom med en rätt skarp kritik mot enskilda militära åtgärder[2]. Därtill kom Totts kompletta oförmåga att samarbeta med andra. Den varma vänskapen med Hans Albrekt af Mecklenburg förbyttes snart i ömsesidig ovilja, och samarbetet med Salvius urartade ju till den

[1] Jmfr äfven Salvius' bekanta skildring af Totts dag: “a lecto in stabulum, e stabulo ad mensam, a mensa till hundarna, inde ad cænam atque hinc rursus in lectum, detta hafver varit circulatio totius hiemis“ (*Arkiv* II s. 489). Stallet tog verkligen i hög grad Totts intresse i anspråk. Han var sysselsatt med att uppsätta ett stuteri på sitt nyförvärfvade gods Toytenwinkel och sökte skaffa sig lämpliga hästar från alla håll, stundom genom rätt enträgna framställningar till de olika furstarne.

[2] Jmfr utom de ofvan anf. skrifvelserna om händelserna i Kedingen Leslies kritik af Totts försök att intaga Schwingeskansen utanför Stade, hvilket slutade med att de svenska trupperna, som en gång eröfrat skansen, fördrefvos därifrån med stora förluster. (Leslie t. Tott, Hamburg d. 10 mars). — Äfven Johan Drebber uttalade i skrifvelser t. Filip Sadler, Harburg den 5 mars och 20 april, sitt tadel öfver Totts krigföring. (*Till kansliämbetsmän*).

uppenbaraste fiendskap. Öfverblickar man hans operationer i deras sammanhang, framträder öfverallt en påtaglig oförmåga att uppge detaljen för det väsentliga. Att han splittrade sina krafter på många små företag i stiftet Bremen kan förklaras genom nödvändigheten att förekomma Danmark, och att han satte sin uppgift där före allt annat öfverensstämde i hvarje fall med Gustaf Adolfs egen uppfattning. Men vid lösandet af denna uppgift framträder den antydda egenskapen i åtgärder sådana som att låta Du Meny stanna vid Bremer-Vörde, då allt hängde på Allers försvar, att ej i tid kunna upphäfva belägringen af Stade och gå Pappenheim till mötes eller att splittra sin armé för att försvara Kedingen hellre än att hastigt samla alla sina maktmedel och beröfva sin motståndare initiativet.

Att Pappenheims anfall på Totts ställning i "das alte Land" misslyckats, betydde, att hans läge i Stade måste bli ohållbart och kunde bli farligt, så snart förråden i Kedingen förtärts. Otvifvelaktigt hade han hastigt nog lämnat denna utpost liksom förut Magdeburg, om han ej kvarhållits af sina förhoppningar att kunna stifta fiendskap mellan Danmark och Sverige. Då Kristin IV beslutat att finna sig i den förödmjukelse, han lidit i Freiburg, hade de lifliga förbindelserna mellan Stade och Glückstadt afstannat: Konungens ratifikation af fördraget mellan Pentz och Reinach hölls naturligtvis tillbaka, sedan öfverenskommelsen förlorat all realitet[1]. Pappenheim dröjde emellertid efter sin ankomst till Stade ej att föreslå underhandlingarnas förnyande. Kristian IV synes till en början ha ämnat iakttaga den största försiktighet. Han lofvade resolution om några dagar samt träffade anstalter för att under den så vunna fristen träda i förbindelse åtminstone med Johan Fredrik af Bremen[2], men denna

[1] Originalet kvarligger, som redan nämnts, ännu i *Glückstadtarkivet*. — Pappenheims resolution å Pentz' begäran genom Stollius, att hela stiftet skulle öfverlämnas (ofvan s. 304), inkom ovisst när till Reinach: Han ville rekommendera saken till det bästa hos Tilly. I en kopia af 8 februarifördraget, som finnes i *Camerarius-samlingen* vol. 51: 146, har resolutionen tillagts vid ingressen; antagligen har den på detta sätt meddelats Pentz.

[2] Kristian IV t. Pappenheim, Glückstadt d. 18 april (afskr. *München R. A.* T. 188, bil. till Lerchenfelds rapport, Stade d. [30 april]/10 maj); Kreditiv för Wartensleben t. Johan Fredrik af Bremen, s. d. o. o. (FRIDERICIA I s. 232 anm. 1); Wartenslebens resa måste ha inställts, då han redan den 20 mottog nya in-

kurs ändrades snart. Pappenheims framställning var alltför frestande för Kristian IV, för att han ej skulle ha gått honom mera till mötes. Den 20 april utställdes kreditiv och fullmakt för Pentz och Wartensleben; deras uppdrag var att till Pappenheim framföra samma anmärkningar mot det mellan Pentz och Reinach slutna fördraget, som Kristian IV framställt i sin instruktion den 19 febr. (s. 317), och meddela, att konungen kunde inlåta sig på saken, endast om hänsyn till hans ändringsförslag toges. Hvad Kristian IV önskade var alltså en verklig neutralisering af hela stiftet, hvilket för detta ändamål skulle sekvestreras af Danmark. Han stannade emellertid ej härvid, utan föreslog en liknande öfverenskommelse äfven beträffande stiftet Verden. Liksom den 19 februari förutsattes det, att svenskarne och Johan Fredrik skulle höras, innan sekvestern verkställdes. Om Pappenheims resolution utfölle i önskad riktning, skulle Pentz och Wartensleben direkt från Stade resa, den förre till Salvius och den senare till Johan Fredrik för att inhämta deras samtycke till öfverenskommelsen. Den 24 april framförde de danska sändebuden sitt ärende i Glückstadt[1]. Pappenheim svarade samma dag. I öfverensstämmelse med sitt syfte med hela underhandlingen bjöd han på en gång mer och mindre än Kristan IV begärt: Hela stiftet Bremen — men ej Verden; alla förslag om detta afvisades — skulle omeddelbart öfverlämnas åt prins Fredrik, hvilken skulle få inneha det i sin lifstid; därpå skulle det hemfalla till kejsarens fria disposition. Till detta löfte knöts emellertid det villkor, att Kristian IV skulle befria — "entledigen" — stiftet från alla motpartiets trupper, ett mångtydigt uttryck, som ej uteslöt en uppgörelse i godo men under vissa omständigheter kunde berättiga till helt andra anspråk. Och ej nöjd härmed tillade Pappenheim ytterligare tvenne förbehåll,

struktioner i Glückstadt. Den 19/29 april besvarade Pappenheim Kristian IV:s bref (*ibid.* s. 230 anm. 6).

[1] Kreditiv för Pentz och Wartensleben, Glückstadt d. 20 april, jämte P. S., om öfverlämnandet af stiftet Verden (*Köpenhamn, Ausl. registr.;* FRIDERICIA I s. 230). Instruktionen är ej bevarad; Kristian IV t. Salvius, kreditiv för Pentz, Glückstadt d. 21 april (original, *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3); Pentz och Wartenslebens proposition i Stade (afskr. *Cam.* 51: 142; konc., *Glückstadtarkivet,* innehållande jämväl förslaget om stiftet Verden, hvilket ej återfinnes i anf. afskr. Frågan bragtes dock, som synes nedan, på tal).

som voro en direkt utmaning mot svenskarne och deras vänner: Att Johan Fredrik ej vidare skulle få ha något att säga i stiftet eller uppbära inkomster däraf och att de katolska andliga skulle lämnas i den ställning, de för ögonblicket innehade[1].

Från Glückstadt skyndade Wartensleben till Johan Fredrik i Bremen. Hans skriftliga proposition är daterad den 26 april. Den meddelade ärkebiskopen i allmänna ordalag, att Pappenheim bjudit stiftet åt prins Fredrik för lifstid, och knöt därtill en försäkran, att Kristian IV aldrig tänkt på, "I. F. Gn . . . an ihren juribus und habender possession, geniess- und hebung in geringstem nicht zu turbieren oder einzugreifen". Johan Fredriks svar blef ett kategoriskt afslag[2]. Om Wartensleben i muntliga konferenser bättre invigt honom i de Pappenheimska anbudens verkliga innebörd och det sätt, på hvilket den danska politiken hoppades kunna förena dessa med hans intressen, måste lämnas därhän. Man har att vända sig till de samtidiga underhandlingarna med Salvius för att få åtminstone en antydan om den lösning, man på den danska sidan tänkte sig.

Det förefaller, som om Pentz och Salvius kort före de nya underhandlingarna i Stade haft ett samtal i Hamburg, i hvilket

[1] Protokollsartad uppteckning af Pappenheims vid möte mellan Gronsfeld, Reinach, Pentz och Wartensleben d. 24 april muntligt meddelade resolution (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3; akten har ursprungligen burit datum 3 maj/24 april, hvilket af annan hand rättats till 3 maj/23 april; då eljes Pappenheims resolution skulle ha afgifvits dagen före inlämnandet af danskarnes skriftliga proposition, och då uppteckningen synes härröra från danska sidan, bör den gamla stilen i den ursprungliga dateringen vara den riktiga). Till slut tillägges: "Item, dass man endlich Stade ubergeben wolte, man mochte sich endlich mit dem H. Ertzbischoffen vergleichen, wie man konte", ett medgifvande, som antagligen är grundvalen för Pentz senare kompromissförslag. Pappenheims skriftliga resolution, som varit daterad d. 4 maj/24 april, har jag ej anträffat. Utom det af FRIDERICIA (I s. 231) refererade utdraget (äfven i *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 52), som återger löftet att lämna stiftet åt prins Fredrik men ej villkoren — utdraget användes 1634 som stöd för dennes anspråk — finnes ett annat utdrag, tydligen afsedt för svenskarne eller Johan Fredrik (afskrift, *Cam.* 51: 142), hvilket refererar villkoret, att danskarne skulle befria — "entledigen" — stiftet från svenskarnes och Johan Fredriks trupper. Detta utdrag har tydligtvis legat till grund för framställningen hos PUFENDORF (IV: 29), på hvilken FRIDERICIA (I s. 231) stöder sig.

[2] Wartenslebens proposition, Bremen d. 26 april (afskr., *Cam.* 51: 143); Johan Fredrik t. Salvius, Bremen d. 27 april.

Salvius hänvisat till Johan Fredrik ifråga om villkoren för en uppgörelse rörande stiftet Bremen. Denna konferens har emellertid knappast stått i samband med förnyandet af förbindelserna med Pappenheim. Före sin afresa till denne ämnade Pentz (22 april) underrätta Salvius om de uppdrag, han och Wartensleben erhållit[1], men brefvet afgick aldrig eller försenades. Det första officiella meddelandet nådde därför äfven denna gång det svenska högkvarteret genom en skrifvelse från Diones, hvilken den 24 kom Salvius tillhanda. Samtidigt mottog denne en annan, ytterst uppseendeväckande nyhet. Ett svenskt skepp, som passerade Glückstadt, hade träffats af ett kanonskott från fästningen och skadats så illa, att man måst sätta det på grund. Det var då naturligt, att Salvius' svar utföll ytterst kallt. Han betecknade det som en ovänlig handling, att Pentz besökt Stade, en af den svenska armén blockerad (!) ort, utan att begära tillstånd eller ens underrätta därom, erinrade om det beskjutna skeppet och tillade, att sådant syntes visa, "che portano il miele nela bocca et tirano apresso di se cosi fatti consiquentie". Man kunde endast be Gud bevara de evangeliska för dylika frukter af jesuiternas stämplingar — ty annat kunde det ej vara[2].

Emellertid hade Pentz, naturligtvis för att få nya order, då Pappenheims resolution ej utfallit så, som instruktionen förutsatte, från Stade skyndat, ej till Salvius utan till Kristian IV, hvilken rest till ett rådsmöte i Kolding. Då han passerade Glückstadt, sände han sin sekreterare Stollius till Salvius med uppdrag att delge denne resultatet af underhandlingarna: Pappenheim hade lofvat, att prins Fredrik för lifstiden skulle erhålla stiftet, men endast under förutsättning, att det utrymdes af svenskarne och Johan Fredrik, och att den sistnämnde beröfvades sina rättigheter. Detta villkor omöjliggjorde, enligt hvad Pentz medgaf, nästan en uppgörelse; han föreslog emellertid att kringgå det genom en särskild öfverenskommelse, som skulle förplikta prins Fredrik att åtnöja sig med koadjutorstiteln och regeringen under Johan Fredriks lifstid samt att åt denne lämna ärkebiskops-

[1] Pentz t. Salvius, Glückstadt d. 22 april (konc., *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3); Jmfr äfven Wartenslebens nyss anf. proposition.

[2] Salvius t. Diones, Buxtehude d. 25 april (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3) — *Arkiv* II s. 443.

värdigheten och om ej offentligt, åtminstone i hemlighet inkomsterna; Danmark skulle dessutom verka för en försoning mellan honom och kejsaren, så att han skulle kunna återinsättas som landsfurste. Salvius' svar (27 april) blef naturligtvis afvisande. Han försäkrade, att hans herre alltid velat återförskaffa prins Fredrik hans rättigheter. Förutsättningen hade emellertid varit, att en öfverenskommelse skulle träffas med Gustaf Adolf och Johan Fredrik, samt att Kristian IV i eget eller sönernas namn skulle understödja protestanterna. Om de nya utvägar, som Pentz föreslagit, saknade han hvarje instruktion och kunde därför blott referera till konungen och ärkebiskopen. För sin personliga del måste han emellertid beteckna förslagen som obilliga och ville råda Pentz att inställa dylika underhandlingar. Pentz svarade följande dag med ett beklagande, att underhandlingarna tycktes skola bli fruktlösa. Därjämte bad han Salvius vara öfvertygad om att hvad som förefallit med det svenska skeppet endast varit en olyckshändelse. Konstaplarna, som aflossat skottet, försäkrade, att kulan omöjligen kunde ha träffat fartyget utan att det måste ha varit förladdningen — "der spiegel" — som förorsakat skadan; äfven Pentz fann detta troligt, då exempel på missöden af samma art ej saknades[1].

Emellertid gick nu Kristian IV under intrycket af svenskarnes bestämda hållning att besvara Pappenheims anbud till Pentz och Wartensleben: Konungen hoppades, att liksom hans söner voro beredda att underkasta sig andra protestantiska administratorers öde, de skulle få åtnjuta samma villkor som dessa. Att med våld fördrifva katolikernas fiender från stiftet och att undandraga Johan Fredrik hans inkomster kunde ej ifrågakomma. Då de uppställda villkoren ej stämde med Pappenheims föregående anbud, hemställdes emellertid, om denne ej ville ändra sin resolution; i motsatt fall måste hela saken förfalla[2].

[1] *Christian den fierdes Breve* III s. 15, 17; Pentz' memorial för Stollius, Glückstadt d. 25 april; Salvius t. Pentz, Hamburg d. 27 april (kopia); Pentz t. Salvius (konc.), Glückstadt d. 28 april (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3).

[2] "Resolution auf die conditiones, so . . . . graf von Pappenheimb . . . . vorgeschlagen" (odat. afskrift, bil. till Lerchenfelds berättelse t. Maximilian, Stade d. [30 april]/10 maj, *München R. A.* T. 188), af Pentz d. 29 april tillställd Pappenheim och Salvius (konc. till bref till dessa, *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3).

Pappenheim sände omedelbart en sekreterare till Glückstadt; dennes uppdrag är tyvärr ej bekant, men resultatet blef, att Kristian IV afbröt underhandlingarna den 2 maj: Han hade, bedyrade han, endast afsett att befria stiftet från alla lidanden. Då illasinnade uttydt hans afsikter annorlunda, måste han emellertid afstå från att fullfölja dem[1].

Emedan Kristian IV:s ratifikation af 8-februarikonventionen aldrig blifvit bekant, kunde han med en viss formell rätt härleda en dylik förklaring ur sin föregående ståndpunkt. De förslag, han nu senast framställt, kunde äfven i och för sig låta förena sig med den politik, riksrådsmötet i februari inledt. Men denna yttre, formella konsekvens kunde ej förhindra, att hvad som inträffat var och uppfattades som ett förödmjukande diplomatiskt nederlag. Sin reella grund hade detta nederlag däri, att Danmarks politik saknade stödet af en krigsberedskap, motsvarande de syften, det uppställt för sig. Trots den korrekthet, Kristian IV sträfvade att iakttaga, måste man fråga sig, om han ärligt sett detta förhållande och dess konsekvenser i ögonen. Det är ej uteslutet, att samtiden hade rätt, då den sökte grunden till hans eftergifvenhet i yttre påverkan, ej i moget öfvervägande: Det berättades, att han fallit undan för energiska föreställningar från danska riksråd och holsteinska landtständer[2].

För Pappenheim var utgången af underhandlingarna med Danmark otvifvelaktigt en stor missräkning; det bevisas kanske bäst af att han för deras skull dröjde i Stade, tills hans läge där blef rätt allvarsamt. Den långa skenbara overksamheten i den svenska armén efter striderna vid Horneburg den 19 och 20 april torde som vanligt till stor del få sin förklaring ur svårigheten att utbetala solden. Den 25 och 26 april utskrefvos assignationer på kringliggande stater — stiftet Bremen, hertigdömet Lüneburg och Mecklenburg — hvilka synas ha lugnat trupperna, äfven om de naturligtvis framkallade protester och

[1] Lerchenfelds anf. rapport; Fridericia I s. 232—233.

[2] Skrifvelse från Hamburg den 12 maj 1632, cit. af Cronholm (VI: 2 s. 79) men oriktigt tillskrifven Salvius, hvilken omtalas i tredje person. (Afskr., *Tyskl. och tyska kriget,* bilaga H till en dagbok öfver krigshändelserna 8—29 maj, *ibid.;* Jmfr ofvan s. 321 anm. 1. Se äfven *Arkiv* II s. 443.

afslag från de betungade[1]. Af största vikt var det äfven, att Tott nu nedlade befälet till förmån för den handlingskraftigare Baudissin. Ett dylikt ombyte hade beslutits redan i krigsrådet den 5 april, men då af okänd anledning ej verkställts. Den 26 april omtalas förändringen åter som afgjord sak, och från denna stund torde Baudissin faktiskt ha utöfvat ledningen, fastän Tott formligen öfverlämnade befälet först några dagar senare, den 1 maj. Nominellt trädde Baudissin äfven därefter tillbaka, nu för hertig Georg, men det var dock han, som ledde fälttåget[2]. Många väntade sig, att den vid nedre Elbe samlade armén skulle söka stänga in Pappenheim i stiftet Bremen och tillintetgöra honom där. Gustaf Adolf hade den 26 april, innan han erfarit något om Stades undsättning, för tredje gången sändt Grubbe till Nedersachsen. Liksom konungens föreskrifter i mars ägnar det memorial, Grubbe nu erhöll, mycket intresse åt Elbes försvar: En kår i stiftet Bremen, närmast sysselsatt med Stades belägring, och en i stiftet Magdeburg anses äfven nu nödvändiga. Grubbe fann emellertid en helt annan situation, än hans memorial förutsatte, hvarför detta aldrig fick praktisk betydelse. I Magdeburg, dit han skyndat, emedan alla andra vägar voro stängda, enades han de första dagarna i maj med Trana och Boëtius om ett rådslag, som väsentligen afvek från Gustaf Adolfs föreskrifter. Grubbe medförde lugnande underrättelser om den danska riksrådslegationen, som tycktes visa, att faran från Danmark dragit förbi (jmfr nedan). Vidare måste de trupper, som kunde disponeras vid nedre Elbe, vara Pappenheims lilla armé väsentligt öfverlägsna. Under sådana förhållanden syntes det oförsvarligt att släppa denne tillbaka till hans operationsbas vid mellersta Weser. Man borde hejda honom genom ett befäst läger eller, om så behöfdes, genom ett fältslag. Äfven för Gustaf Adolf

[1] *Arkiv* II s. 427; Salvius t. Georg af Lüneburg (*Kalenb.* 16: 309), Kristian af Lüneburg (*Celle* 11: 151), Joh. Fredrik af Bremen (*Celle* 105 b: 14: 85) och Adolf Fredrik af Mecklenburg (*Svecica, Ex arch. Sver.* vol. V), Buxtehude d. 25 o. 26 april. Utrymmet medger ej att redogöra för den följande skriftväxlingen. Jmfr ang. Lüneburg KRETZSCHMAR s. 95.

[2] Anf. skrifvelse om krigsrådsbeslutet d. 5 april; KRETZSCHMAR s. 81 anm. 5; Gustaf Adolf ogillade (11 maj), att Tott egenmäktigt nedlagt sitt ämbete (*Arkiv* I s. 614; här afses naturligtvis krigsrådsbeslutet d. 5 april) men bekräftade sedermera (24 maj) Baudissin i befälet (*Lat. och tyskt titularregister*).

tedde sig en liknande utväg som den naturligaste. Så snart han fått underrättelse om Pappenheims dristiga tåg, befallde han (11 maj) Tott att nödga honom till slag, och senare uttryckte han sitt bestämda missnöje öfver att man låtit den listige fienden återfå sin farliga rörelsefrihet[1].

Dylika förslag och uttalanden fingo aldrig inflytande på förloppet, då afgörandet skett, innan de nådde fram, men de äro af intresse, därför att de antyda möjligheten af en kraftigare krigföring än de närmast ansvariga valde. Om öfverdrifven försiktighet, bristande blick för det stora sammanhanget eller materiella grunder hållit dem tillbaka, kan väl ej nu kontrolleras. Ett krigsråd, som mot slutet af april hölls i Buxtehude af "hela generalitetet" — bland deltagarne märkes Salvius — uppställde emellertid som sitt mål endast att manövrera Pappenheim ut ur stiftet. Medlet skulle vara en diversion mot dennes operationsbas vid Weser. Uppbrottet skulle ske före månadens slut, generalrendevous hållas vid Walsrode, dit äfven Kagges vid Magdeburg kvarblifna infanteri kallades. Wilhelm af Hessen uppmanades att komma armén till mötes. Går, tillägges det, Pappenheim öfver Elbe — hvilket ju måste stå honom öppet, då den svenska armén gick till Weser —, öfverger han sin operationsbas, stannar han, där han är, tills svenskarne hunnit mellan honom och denna, är han "i säcken", och går han tillbaka öfver Weser — "so haben wir intentum". En rundskrifvelse, daterad den 26 april, gaf vederbörande del af planen[2]. Pappenheim hade emel-

[1] Grubbes memorial d. 26 april (*Arkiv* I N:o 438); Grubbe t. Gustaf Adolf, Erfurt d. 2 maj, t. Oxenstierna, s. o. d. 2 och 11 samt Kitzingen d. 13 maj (*Arkiv* II N:o 764); Grubbes, Tranas och Boëtius' rådslag till Tott (*R. A.*, bilagdt kopian af Grubbes memorial d. 26 april bland Gustaf Adolfs bref i afskrift (Jmfr KRETZSCHMAR s. 83 anm. 3); BERGGREN, s. 16—19. — Gustaf Adolf t. Åke Tott och t. Salvius d. 11 maj (*Arkiv* I N:o 447; KRETZSCHMAR bil. 73) Salvius t. Trana, Osterholz d. 10/20 juni: Gustaf Adolfs missnöje berodde på, att man offrat "principalem finem" ("victoriam universalem" genom allmän samverkan i hela Tyskland) för "minus principalem finem" (stiftet Bremens befrielse).

[2] Original, nästan helt i chiffer, samt afskrift med upplöst chiffer, *Celle* 11: 151; Jmfr äfven Salvius' i föreg. anm. refererade bref till Trana d. 10 juni. Baudissin beklagade redan den 7 maj, att han ej kunde utnyttja sitt infanteri, emedan han saknade hästar för artilleriet (T. Johan Fredrik af Bremen, Osterholz d. 7 maj, *Celle* 106: 21); senare urskuldade han sig med att trupperna varit mycket försvagade (*Ox. skr.* II: 9 s. 793).

lertid ej legat overksam. Under de sista dagarna af april inledde han ett försök att forcera öfvergången öfver Oste, som man fruktade för att bryta fram mot staden Bremen och de oförsvarade, neutrala grefskapen Oldenburg, Delmenhorst och Ostfriesland. Då svenskarne tack vare Bremer-Vörde behärskade det viktigaste passet, lyckades emellertid Johan Fredrik uppehålla honom med sitt eget folk, landtfolk, resterna af de i Kedingen skingrade regementena och de förstärkningar, som efter hand sändes honom. Så snart Baudissin blifvit färdig att verkställa sin diversion, ryckte han därpå (2 maj) till Bremer-Vörde. Därigenom voro Pappenheims afsikter omintetgjorda; dessutom hade Baudissin vunnit den viktiga vägen Bremer-Vörde—Bremen, på hvilken han med vänstra flanken skyddad af de stora sumpmarkerna omkring Oste och själf skyddande staden Bremen samt bakom liggande områden, kunde rycka söderut och hota Pappenheims återtågslinie. Den 6 maj nådde han Osterholz och gick därpå öfver Ottersberg och Langwedel fram mot Verden. Pappenheim bröt då (5 maj) utan att gifva sig tid att slopa fästningsverken upp från Stade, tagande vägen parallellt med Baudissins marschriktning men öster om Oste-sumpmarkerna, passerade Wümme vid Rotenburg, hvilken fästning ånyo provianterades, och nådde lyckligt Aller vid Rethem, innan svenskarne hunnit lägga några hinder i hans väg[1]. Baudissin hade under tiden sändt Du Meny öfver Weser genom staden Bremen — denna hade, som i det följande skall berättas, nu slutit förbund med Sverige — för att besätta Wildeshausen. Liksom Wilhelm af Hessen från söder genom sina ständigt upprepade anfall på stiftet Paderborn, hotade alltså äfven den svenska armén från norr Pappenheims operationsbas bakom Weser. Men Du Meny återvände efter fullgjordt uppdrag till hufvudstyrkan, och ej heller landtgrefvens diversion genomfördes med tillräcklig kraft för att beröfva en så företagsam motståndare som Pappenheim initiati-

[1] Johan Fredrik t. [Baudissin], Bremen den 27 april (koncept, *Celle* 105 b: 14: 86); *Arkiv* II N:o 754; Haveman till Camerarius, Bremen d. 14 maj (afskr., *Bremen* X 1 m.); Baudissin t. Joh. Fredrik, Bremer-Vörde d. 3 maj (*Celle* 106: 21); *Ox. skr.* II: 9 s. 793—794; KRETZSCHMAR s. 82—83; Baudissins skrifvelser till borgm. och råd i Bremen dateras d. 6 maj Osterholz, d. 9, 13, 14 och 15 maj Clüvenhagen, d. 23, 27 o. 29 Eifel (*Bremen* X 1 m.)

vet[1]. Inom kort stod han djupt inne i Hessen och angränsande länder, men då han hotades i ryggen af hessarne, hvilka samlat sig i trakten af Volkmarsen, samt af Baudissin och hertig Georg, hvilka nu stodo i trakten af Hildesheim, vände han åter, skingrade hessarne vid den förstnämnda orten och gick därpå emot sina andra fiender. Mot dem kunde han dock intet utträtta, då de i tid dragit sig tillbaka i en oangriplig ställning i skydd af Hildesheim. Han gick då västerut och lämnade, som det snart visade sig, för en tid den nedersachsiska krigsskådeplatsen, i det han anträdde sin egendomliga undsättningsexpedition till Maastricht[2].

* * *

Samtidigt med att faran för Pappenheim försvann, minskades också trycket från Danmark i de nedersachsisk-westfaliska kustländerna. Gustaf Adolf hade alltjämt fortsatt att med den lifligaste oro följa Kristian IV:s åtgärder. Sedan han den 13 mars sändt Salvius och Tott de viktiga militära föreskrifter, som ofvan (s. 324 f.) refererats, befallde han strax därpå Bengt Oxenstierna att bege sig till Kristian IV för att bringa klarhet i den freiburgska frågan. Konungen hade endast erhållit kännedom om att en dansk besättning inlagts i Freiburg, ej att den fördrifvits. Instruktionen (af den 17 mars) framställer hela saken som en tvist mellan ärkebiskopen och Kristian IV:s tjänare. Oxenstierna skulle erbjuda Sveriges medling, åberopande sig på Kristian IV:s egen förklaring, att hans son intet hade att söka i stiftet under Johan Fredriks lifstid (s. 165 f.), och erinrande om Gustaf Adolfs erbjudanden att förhjälpa de danska prinsarne till stiften men äfven med skärpa betonande det oegentliga i hela förfaringssättet, hvilket måste uppfattas som en frukt af de påfviskes stämplingar. "Sincerationer och söta ord" borde afklippas med en bestämd fordran, att danskarne skulle utrymma ärkestiftet före alla förhandlingar; afvisades Oxenstierna, skulle han protestera, och ville goda skäl ej hjälpa, skulle han beklaga, om den evangeliska saken härigenom skadades, och låta förstå, att Gustaf Adolf knappast komme att hålla till godo med hvad

[1] Havemans anf. bref.

[2] Kretzschmar s. 83—86.

som förefallit, dock utan att gå ända till en formlig krigsförklaring. Bragtes frågan om stiftet Schwerin på tal, skulle han under förklaring, att konungen gärna unnade prins Ulrik det, fordra underhandlingar direkt mellan denne och Gustaf Adolf. På återvägen skulle han meddela Tott och Salvius, hvad han erfarit om danskarnes afsikter. Om Bengt Oxenstierna utfört uppdraget, är ej bekant, men instruktionen är af intresse, då den belyser det intryck, Freiburgs ockupation gjorde på den svenske konungen[1]. De nya underrättelser, som inlöpte, stegrade alltjämt Gustaf Adolfs oro. Den 31 mars gaf han ånyo Tott och Salvius utförliga förhållningsorder, för den händelse ett väpnadt ingripande mot Kristian IV skulle bli nödvändigt: De borde, ej med ett eller två tusen man — som de låtit Frans Karl göra — utan med alla disponibla trupper rycka in i Holstein och ofördröjligen underrätta riksrådet, så att detta på sitt håll kunde träffa nödiga förberedelser. Samtidigt öfverlade konungen allvarsamt, om han ej själf borde skynda till Neder-Sachsen och öfvertaga befälet[2]. En omkastning af förhållandena, som skulle ha flyttat krigets tyngdpunkt från Sydtyskland till Nordtyskland, kunde dock ej vara önskvärd för Gustaf Adolf, och alla hans uttalanden om förhållandet till Danmark inskärpa också, att freden om möjligt skulle upprätthållas. Då Kristen Thomesen Sehested och Tage Thott kunde försäkra honom, att en liknande anda besjälade den danska politiken, blef därför deras ömtåliga värf jämförelsevis lätt, och en väsentligt lugnare stämning följde, oaktadt enighet ingalunda ernåddes i de aktuella frågorna. De båda riksråden hade audiens den 22 april och erhöllo sin resolution den 24. Danmarks medling tillbakavisades i realiteten, då Gustaf Adolf ej ville höra talas om underhandlingar, förrän han organiserat de protestantiska ständerna under sin ledning. Hvad som förefallit vid Freiburg, gaf anledning till åtskilliga ursäkter från båda sidor. Konungen framställde vidare ånyo en begäran om den holsteinska kretskontingentens förening med den svenska armén, naturligtvis utan att sändebuden kunde tillmötesgå hans önskan. Beträffande de danska prinsarnes anspråk på de nordtyska stiften fordrade Gustaf Adolf liksom förut, på samma gång

[1] Koncept, dat. Uffenheim, *Danica, Förhandl.;* Cronholm VI: 2 s. 74—76.

[2] *Arkiv* I N:o 429; *Ox. skr.* II: 1 s. 776.

som han lofvade allt tillmötesgående, direkta uppgörelser med Sverige för att, som det hette, kunna försäkra sig om deras tacksamhet, stadiga tillförlitliga vänskap och bistånd, i verkligheten naturligtvis för att få föreskrifva sina villkor[1]. Hvad Kristian IV:s ärelystnad eftersträfvat, var i hvarje punkt tillbakavisadt. Det var ett diplomatiskt nederlag, som ej minskades däraf, att Gustaf Adolf i sin resolution ej gått till gränsen för sina medgifvanden: Den 11 maj befallde han Tott och Salvius att under vissa förutsättningar finna sig i en dansk ockupation af Stade[2]. Men då hade Kristian IV ju redan definitivt ryggat tillbaka för detta steg.

Arméns närvaro i stiftet Bremen gaf svenskarne tillfälle att på många sätt befästa sin ställning. Bland annat lyckades Salvius afsluta fördrag med staden Bremen. Det är redan (s. 294 anm. 2) berättadt, hur dess råd under det sista kretskonventet höll sig tillbaka och samtidigt framkastade tanken på att närma sig Kristian IV på Johan Fredriks bekostnad. Och endast fruktan, att ärkebiskopen skulle bemäktiga sig skansen Burg, hade förmått staden att fördrifva dennas katolska garnison (ofvan s. 295). Ännu i februari betecknade Baudissin den också som ganska dansksinnad[3]. Då Totts armé ryckte in i stiftet, beviljade rådet emellertid proviant till dess underhåll, och då Salvius i mars reste till staden för att underhandla om förbund, torde frågan i själfva verket mindre ha rört sig om huruvida ett dylikt skulle komma till stånd än om villkoren därför. Liksom af Lüneburg fordrade Salvius i öfverensstämmelse med Gustaf Adolfs bref af den 16 dec. (s. 276) en revers, likalydande med Frankfurts a. M.; i kontribution begärde han en tunna guld. I den frankfurtska reversen var det framför allt bestämmelserna om intagande af svensk garnison, som rådet motsatte sig; pass och repass synes man ej ha tvekat

[1] Fridericia I s. 233—234; Afskr. af sändebudens proposition och resolutionen (*Danica, Danska beskickningars memorial och noter*); Kristian IV t. Gustaf Adolf, Köpenhamn d. 7 juni, med anledning af sändebudens relation: Ber Gustaf Adolf befordra freden och afböjer att öfverlåta den holsteinska kontingenten (*Ibid., registr.* 1572—1632); Gustaf Adolf t. Kristian IV, Nürnberg d. 10 aug., svar å föreg., tackar bl. a. Kristian IV för hans löfte att ej illa upptaga "ringa saker", helst från Johan Fredriks sida (*Köpenhamn, Sverige*).

[2] Kretzschmar s. 436—437.

[3] *Ox. skr.* II: 9 s. 792.

att bevilja, om än med vissa restriktioner. Summans storlek var naturligtvis omstridd: I stället för af Salvius begärda 100,000 riksdaler bjöd man 12,000, att betalas under sex månader med 2,000 månatligen, ett anbud, som lär ha mottagits med indignation. Rådet hänsköt (22 mars) frågan till borgerskapet. Äfven där yrkades det på upprätthållande af stadens självständighet gent emot Sverige och största möjliga sparsamhet. Fördraget, som afslöts den 23 mars, är en kompromiss, dock snarast till stadens fördel. Bremen öppnades ej för svensk besättning men beviljade pass och repass, ehuru endast kompanivis, samt reträtt, i nödfall in under fästningsverken. Kontributionen bestämdes till 24,000 riksdaler, att betalas med 4,000 rdlr månatligen under sex månader. I gengäld utlofvades handelsfrihet och befrielse från andra krigsbördor, dock under förutsättning af ytterligare bevillning, för den händelse nedersachsiska kretsen ej skulle vara befriad från fiender efter de sex månadernas förlopp. Vidare förband sig Sverige att skydda staden i dess rättsliga ställning, att om så behöfdes komma den till hjälp samt att innesluta den i freden[1]. Innan Salvius lämnade staden, gjorde han äfven ett annat försök att stadga Sveriges inflytande. I en stat af ärkestiftets natur, där landsherren utsågs genom val, betydde naturligtvis de permanenta maktinnehafvarne, ständerna, nästan mer än denne för kontuniteten. I fördraget med ärkebiskopen var äfven inryckt, att ständerna skulle biträda detta (I: 4), och Salvius uppmanade nu den 25 mars Johan Fredrik att förverkliga denna föreskrift[2]. Så skedde emellertid ej, antagligen på grund af ärkebiskopens fientliga stämning mot sina ständer. Fick denna plan tillsvidare förfalla, återupptogs däremot med förnyad styrka krafvet, att staden Bremen skulle intaga svensk garnison, när krigshändelserna förde den svenska armén i dess närhet. Trots den militära pressionen kunde fordringarna dock ej genomdrifvas[3].

[1] v. Bippen II s. 360—363; Salvius t. borgmästare och råd i Bremen, Bremen d. 15 mars; Protokoll öfver förhandlingar med borgerskapet d. 22 mars (*Bremen* X 1 k, ad k—n); *Sverges traktater* V: 1 s. 722 f.

[2] Salvius t. Johan Fredrik, Bremen d. 25 mars (*Celle* 105 b: 14: 85).

[3] Wilhelm B. Sixtinus t. Haveman, på Baudissins begäran, Bremen d. 8 maj; Baudissin och Lohausen t. borgmästare och råd i Bremen, Eifel d. 27 maj; undvikande svar (afskr.), d. 3 juni (*Bremen* X 1 m.). Om ställningen skref Salvius till Erik Andersson Trana, Osterholz d. 10 juni: "Dass die stadt *Bremen*

Det gick ej lika lätt för Johan Fredrik att motsätta sig svenskarnes vilja. Baudissin skyndade sig att besätta Stade, så snart det utrymts af Pappenheim, och det var sedan förgäfves, som ärkebiskopen protesterade mot åtgärden[1]. Han måste åtnöja sig med att garnisonen aflade den i alliansen föreskrifna eden, men äfven denna fråga väckte stridigheter, då Salvius i formuläret ville införa restriktioner, som Johan Fredrik ej kunde gilla[2]. Befälet öfver de kvardröjande svenska trupperna öfvertogs af Leslie, hvilken alltjämt af sitt sår hindrades att deltaga i striden mot Pappenheim. Den militära förvaltningen föranledde en rätt omfattande skriftväxling mellan honom och Johan Fredrik, hvilken stundom upptages af de oundvikliga klagomålen öfver de inkvarterade trupperna[3]. Men i det stora hela hade stiftet nu trots de tryckande bördor, förbundet med Sverige ålade, kommit till ro, och tillfredsställelsen häröfver jämte insikten, att det var Sveriges auktoritet, som höll honom uppe, gjorde det lättare för Johan Fredrik att glömma dylika dissonanser. Sin erkänsla för Salvius' andel i befrielseverket uttryckte han genom en ansenlig donation af gods i stiftet Bremen[4].

Äfven i de angränsande länderna antog "defensionsförfatt-

---

guarnison einnehmen soll, das ist ietzunder mit keinen worten oder reden zu thun, were aber wol thunlich gewesen, da sie uns umb succurs anriefen und wir mit der armee teils vorbei, teils durch die stadt zogen".

[1] Johan Fredrik t. Salvius, Bremen d. 11 maj (konc., *Celle* 105 b: 14: 85) och t. Baudissin, s. d. o. o. (*Salvii samling*, Johan Fredriks skrifvelser till olika personer); Baudissin t. Johan Fredrik, Clüvenhagen d. 13 maj (*Celle* 106: 21); Stades revers d. 9 juni i *Sverges traktater* V: I s. 770—771.

[2] Salvius t. Johan Fredrik, Stade d. 13 juni (*Celle* 105 b: 14: 85); Johan Fredrik t. Salvius, Vörde d. 13 juni.

[3] *Ox. skr.* II: 9 s. 434 f.; Brefväxlingen mellan Johan Fredrik och Leslie, *Celle* 105 b: 14: 90.

[4] Af en skrifvelse t. Salvius från licentiaten Johan Helm, Bremen d. 29 maj, framgår, att Johan Fredriks donationsbref redan då var utlämnadt till Salvius, men att denne äfven önskade ständernas bekräftelse. Johan Fredriks tvister med dessa lade till en början hinder i vägen härför, hvilka dock öfvervunnos. Afskrifter af domkapitlets (9 juni 1632) och de tre städerna Bremens, Stades och Buxtehudes (odat.) ratifikation af donationen — i båda är donationsbrefvets text, som varit inryckt i originalen, utlämnad — finnas i *Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* N:o 5. Enligt Anreps *ättartaflor* innehade Salvius Adlersburg och Hartzefeld [ɔ Harsefeld], båda belägna i stiftet Bremen. Jmfr äfven *Biografiskt lexikon* I s. 72.

ningen“ mer och mer en fredlig förvaltnings karaktär, ehuru naturligtvis krafterna spändes hårdt. Salvius hade anvisat värfningsplatser i grefskapet Pinneberg. Förhållandet ordnades (20 juni) genom en konvention, enligt hvilken grefskapet skulle erlägga 500 riksdaler månatligen under ett år, hvaremot värfningarna delvis genast och fullständigt efter tre månader skulle upphöra; från andra krigsbördor frikallades området alldeles. Öfverenskommelsen har kanske sitt största intresse ur en annan synpunkt än den här anlagda. Grefskapet, som innehades af grefvarne af Schauenburg, bildade en enklav i Holstein. Kristian IV hade därför under kretsmötena i Hamburg föregående år häfdat, att det ej kunde åläggas några prestationer direkt till kretsen utan hade att bära sin andel af Holsteins bördor. Denna ståndpunkt har han nu, så vidt man kan se utan att våga någon protest, för ögonblicket måst uppge[1].

Sachsen-Lauenburg hade, som nämndt (s. 232, 296), på grund af sitt läge alltjämt i särskildt hög grad betungats, till dess armén definitivt förlagt sina operationer på andra sidan Elbe; därjämte hade efter Du Meny öfverste Plessen inkvarterat sig i landet för att fullborda sina värfningar. Hertig August måste alltså fortfarande bestorma Salvius med föreställningar och böner. Föregående höst (20 oktober) hade Gustaf Adolf lofvat honom befrielse från inkvarteringen under vissa villkor, och hertigen begärde nu af Salvius en salvaguardia, som skulle trygga hans land. Först omkring första maj gafs honom emellertid det önskade aktstycket. Då truppernas utpressningar ändock fortforo, vände han sig direkt till Gustaf Adolf med sina klagomål, och nu erhöll han ändtligen (17 juni) af denne ett ovillkorligt skyddsbref mot att han betalade brodern, Frans Karl, 2,000 rdlr till dennes värfningar. Fastän klagomålen ej alldeles tystnade, torde dock nu drägligare förhållande ha inträdt[2].

[1] *Sverges traktater* V: 1 s. 771—772; J. H. af Holstein-Schauenburg t. Salvius, Bückeburg d. 18 juli: Låter det bero vid “was bereits mügte furgangen sein“ och ber Salvius för framtiden skona grefskapet.

[2] Gustaf Adolf t. Salvius, Würzburg d. 20 okt. 1631 (afskr. bland brefväxlingen mellan August af Sachsen-Lauenburg och Fredrik af Holstein-Gottorp, *Köpenhamn G. A.* N:o 43); hertig Augusts skrifvelser till Salvius, *R. A.*; Gustaf Adolfs salvaguardia, “Hirschbrugk“ den 17 juni 1632, vidimerad afskrift i *Salvii samling, Bref från kongl. huset.*

Stiftet Ratzeburg fick likaledes sin ställning närmare ordnad. Som man torde erinra sig, hade biskop August under det fjärde Hamburgkonventet nödgats vika för den svensk-mecklenburgska pressionen och lofvat sända sin kretskontingent till den under Totts befäl stående armén (s. 232). Hans land hade dock ej därför undgått nya krigsbördor; särskildt klagade han öfver hertig Frans Karl. Genom en öfverenskommelse af den 11 augusti aflöstes nu alla andra prestationer medelst en kontribution af 1,000 riksdaler i kvartalet; visade det sig möjligt, skulle summan höjas [1].

Kort därpå träffades äfven aftal mellan Salvius och staden Lybeck om fortsatt kontribution till den svenska krigskassan. De första dagarna af augusti begärde Salvius en ny och större penningsubsidie, sedan nu de sex månader löpt till ända, under hvilka den förut beviljade kontributionen skulle fortgå. Rådet beslöt (den 8) att "diffikultera" och öfverlägga med borgerskapet. Resultatet blef, att man bjöd Sverige 18,000 till 20,000 riksdaler, att erläggas vid Mikaëlis (29 sept.), jul och påsk. Samtidigt framfördes äfven stadens klagomål, framför allt öfver de stora tullarna. Efter en fortsatt replikväxling hänsköt rådet ännu en gång frågan till borgerskapet. Detta bad rådet fortsätta sina bemödanden att uppnå en öfverenskommelse med Salvius. Det beslöt då att bjuda honom 24,000 riksdaler, hvaraf hälften skulle erläggas genast, återstoden vid Kyndelsmässan (2 febr.) nästa år. Läte han sig ej nöja härmed, kunde man sträcka sig till 36,000 riksdaler, men kontributionen skulle då anses gälla för ett helt år. Salvius accepterade emellertid de 24,000 riksdalerna [2].

Underhandlingar med Hamburg om nya subsidier torde äfven ha ägt rum under hösten 1632. Åtminstone påstår Salvius i sin proposition till staden Bremen den 20 okt. (jmfr nedan), att

[1] Biskop August t. Salvius, Celle d. 16 och 21 febr., 31 juli, kreditiv. *Sverges traktater* V: 1 s. 793—794; Salvaguardian kränktes omedelbart af Frans Karl (Biskop August t. Salvius, Celle d. 31 aug; KRETZSCHMAR s. 487).

[2] *Lybeck, rådsprot.* d. 8, 11, 17, 18, 21, 24 och 25 aug.; Salvius t. borgmästare och råd, Lybeck d. 21 aug. samt koncept till svar d. 22 aug. (*Svecica* vol. XI); BECKER II s. 404—405; Salvius t. Oxenstierna, Lybeck d. 17 aug. (*Norrmans kopiebok*).

staden ställt dylika i utsikt, men något definitivt aftal har i hvarje fall ej träffats.

Mecklenburg hade tidigare än här nämnda ständer befriats från att vara krigsskådeplats och äfven förr slutgiltigt ordnat sitt förhållande till Sverige. Dess läge inom dettas omedelbaraste intressesfär hade medfört, att det måst underkasta sig politiskt vida betänkligare villkor än grannarna. Hertigdömets prestationer till den svenska krigföringens bästa voro äfven betungande nog. Den månatliga kontributionen kunde endast med den yttersta ansträngning uppbringas, och den svenska tulltäkten föranledde allehanda misshälligheter. Både oron för framtiden och det närvarandes svårigheter satte därför hertigarnes förbundstrohet på hårda prof. Förhållandet, särskildt till Salvius, gestaltade sig icke desto mindre ganska vänskapligt. Det militära tvångsläget och behofvet af Sveriges stöd vid det kommande fredsslutet hänvisade hertigarne till att bevara sämjan; därtill kommo äfven särskilda anledningar, som gjorde Sveriges välvilja önskvärd för dem. Deras förhållande till landtständerna hade före landsflykten ej varit det bästa, och då dessas hållning under Wallensteintiden ej varit alldeles klanderfri, tycktes ett tillfälle att göra upp en gammal räkning erbjuda sig. Ridderskapet fordrade efter restitutionen bekräftelse på sina privilegier. Adolf Fredrik begärde emellertid i hemlighet Salvius' betänkande med den motivering, att han i denna sak ej kunde lita på sina egna råd, då dessa voro knutna till ridderskapet på allehanda sätt. Meningen var tydligtvis att med stödet af Sveriges auktoritet utvidga de landsherrliga rättigheterna. Salvius' svar var halft tillmötesgående. Han afrådde väl för ögonblicket alla strider men fann ej heller något skäl att bekräfta privilegierna. Bäst vore att bevara sin pretension och hålla ständerna vid godt lynne, tills man sutte något säkrare i sadeln [1]. Äfven i en annan viktig fråga förstod Salvius att hålla det mecklenburgska furstehuset mellan hopp och fruktan. Adolf Fredrik fullföljde nu med största energi de afsikter på stiftet Schwerin, som föregå-

[1] Brefväxlingen med Salvius under denna tid förvaras i *Svecia, Ex arch. Sver.* vol. V, hvaribland ang. landtständerna: Adolf Fredriks memorial för z. Nedden, Doberan d. 9 maj; S[imon] G[abriel] z. N[edden] t. [Salvius], Hamburg d. 17 maj (konc.); Salvius t. z. Nedden, Bremen d. 21 maj.

ende år framträdt med allt större bestämdhet, ju mer förhoppningarna på Danmark gäckades. Det hade ju ej lyckats att i förbundsfördraget införa någon klausul, som kunde åberopas till förmån för anspråken, och säkerligen kunde Gustaf Adolf under dåvarande omständigheter ej tänka på ett så utmanande steg mot Danmark som att förfoga öfver stiftet utan hänsyn till prins Ullrik, men Salvius afklippte ingalunda alla hertigens förhoppningar, kanske delvis för att hålla motsatsen mellan honom och Kristian IV lefvande [1].

Sverige sträfvade äfven efter att indraga de af kriget ej berörda delarna af Westfalen, alltså Oldenburg, Delmenhorst och Ostfriesland, i sitt kontributionssystem. Det synes inom den svenska krigsledningen länge ha betraktats som en afgjord sak, att de tre grefskapen trots neutraliteten ej i längden skulle få undandraga sig alla bördor. Salvius uttalade redan den 6 januari sitt beklagande öfver att han ännu ej hunnit bege sig dit, och äfven senare återkom tanken på en dylik resa [2]. Den 13 mars anvisade Gustaf Adolf markis Hamilton att anställa sina värf-

[1] Med anledning så väl af danskarnes som mecklenburgarnes försök att de facto sätta sig i besittning af stiftet eller åtminstone vidmakthålla sina anspråk genom att där utöfva höghetsrättigheter befallde Gustaf Adolf att upprätthålla Sveriges rätt gentemot båda parterna (T. Tott, Höchst d. 28 nov. 1631, *Upsala N.* 480). I öfverensstämmelse härmed afvisade Tott ett Kristian IV:s försök att öfverlämna uppsikten öfver stiftet åt danska ämbetsmän. (Kristian IV t. Tott, Fredriksborg d. 2 jan. 1632 samt Totts svar, Lüneburg d. 28 jan., *konc.*) Se vidare prins Ulriks skrifvelser till Gustaf Adolf, Tott och Salvius samt, ang. Mecklenburg, Schildt i *Jahrbücher* LI s. 138 f. och om försök att spela ut Mecklenburg mot Danmark i denna fråga ofvan s. 242 och Salvius t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 9 april "wegen des stifts Bützow, alda ich erspure, dass die dänen und gewesene capitulares eigentlicher weise sich eintringen" (*Svecica, Ex arch. Sver.* vol. V).

[2] Salvius t. Grubbe den 6 jan.; Johan Fredrik t. Salvius, Bremen d. 20 febr., påyrkar ifrigt i förhoppning på motsvarande lättnader i sina egna bördor, att de tre grefskapen skola nödgas kontribuera. — Anton Günter var redan i full verksamhet för att förekomma alla farliga anspråk. Så utställde den danske tronföljaren, prins Kristian, på hans begäran ett intercessionsbref till Gustaf Adolf, Hadersleben d. 15 febr.; längre fram utverkade grefven genom Otto Filip v. Rüdichheim af Kristian IV en befallning till Tage Tott och Sehested att rekommendera hans sak, hvilken emellertid aldrig nådde dem (Hith. akter, däribland kreditiv den 17 mars, *Oldenburg* XLII: 140: k). Rüdichheim besökte äfven Tott (Rekreditiv, Buxtehude d. 31 mars, *konc.*).

ningar för en ny armé därstädes[1], men denna plan förföll sedan. När Salvius slutligen de sista dagarna af maj, sedan Baudissin lämnat stiftet Bremen, kunde upptaga underhandlingarna, var det penningekontribution, han kräfde. Någon framgång hade han dock ej: Den delmenhorstska regeringen lofvade att åtaga sig samma bördor som Anton Günter, denne åter hänvisade till sin afsikt att börja direkta underhandlingar med Gustaf Adolf, och grefven af Ostfriesland sade sig vilja höra sina ständer. Påtryckningarna upphörde emellertid ej. Återkommen till Bremen, sökte Salvius genom skrifvelser utverka en bättre resolution[2] och den 18 juli inträffade Johan Drebber i Oldenburg, medförande ett bref från Gustaf Adolf, hvari denne meddelade, att han gifvit hertig Frans Karl en assignation på värfningspenningar — 12,000 rdlr — hvilken skulle inlösas af Anton Günter. Grefven beslöt att påskynda beskickningen till Gustaf Adolf, hvilken dittills uteblifvit. Nu eller vid något annat tillfälle gaf han äfven såtillvida vika, att han i största hemlighet tillställde Salvius en "ansenlig" penningsumma för arméns räkning[3]. — I Ostfriesland tillstyrkte landtdagen med anledning af Salvius' framställningar en beskickning till Gustaf Adolf, men innan denna hunnit afgå inträffade i juli ett svenskt råd — det var utan tvifvel Drebber, som fort-

[1] *Arkiv* I s. 571.

[2] Protokoll öfver Salvius' underhandlingar — källa till WINKELMANN, s. 236 f. — i Neuburg 31 maj—2 juni; Salvius t. Anton Günter, im Vorwerk an der Jade d. 3 juni, Bremen d. 8 juni (*Oldenburg* XLII: 140: L), svar d. 28/18 juni. Ett liknande bref t. Kristian af Delmenhorst mottogs med protester mot de däri framställda krafven; dock lät man förstå, att någon hjälp kunde påräknas. (Öfverbringaren af brefvet, Burkardt Loseham, t. Salvius, Bremen d. 12 juni). Enno af Ostfriesland svarade på de förnyade framställningarna, att han ännu ej kunnat enas med sina landtständer (T. Salvius, Aurich d. 18 juni). — Salvius t. Adolf Fredrik af Mecklenburg, im Vorwerk an der Jade d. 3 juni (*Svecica, Ex arch. Sver.* vol. V); I anf. bref t. Trana d. 10 juni påyrkar han, att generalerna skulle hota de tre grefvarne för att förmå dem till eftergift. Samtidigt uttalade han emellertid förhoppningen, att något skulle stå att ernå, åtminstone "in secreto" (T. Gustaf Adolf, odat. P. S.).

[3] Gustaf Adolf t. Anton Günter, defekt, enl. anteckn. dat. d. 17 juni och pres. af Drebber d. 18 juli; Anton Günters instruktion för v. Drebber, att resa till Gustaf Adolf, d. 5 juni (konc.), kreditiv d. 18 juni (konc.) samt originalkreditiv och originalinstruktion d. 23 juli; Kreditiv för Johan Hering t. Salvius d. 14 sept. samt Herings instruktion d. 17 sept. och relation, samtl. *Oldenburg* XLII: 140: L, utom Herings kreditiv, som finnes i *R. A.*

satt från Oldenburg — med en skrifvelse, hvarigenom Gustaf Adolf anvisade Frans Karl Ostfriesland som mönsterplats. Landtdagen rådfrågades ännu en gång och fann fortfarande i beskickningar åt olika håll det bästa medlet att afvärja faran[1].

Emellertid uppsköts ånyo Anton Günters beskickning till Gustaf Adolf och ej heller Ostfriesland torde ha trädt i direkt förbindelse med konungen. Faran för Frans Karl drog förbi, men däremot antogo Salvius' påtryckningar en rätt besvärande karaktär. I september ville han vedergälla grefvarnes motspänstighet genom att låta Frans Karl inkvartera sig i deras länder med betydliga truppstyrkor. Gent emot en oldenburgsk utskickad, Hering, antydde han, att det kanske ägt något missförstånd rum med salvaguardian[2], och då en ny landtdag i Ostfriesland tillbakavisade de svenska krafven, blef följden en ovanligt skarp skrifvelse (11 nov.). Då denna förelades landtdagen, hade emellertid underrättelsen om Gustaf Adolfs död kommit, och ständerna uttalade då sin öfvertygelse, att Salvius' uppdrag utslocknat. I verkligheten upphörde också för denna gång faran genom olyckan vid Lützen. Johan Drebber, som sent omsider å Anton Günters vägnar afrest till det svenska högkvarteret, behöfde ej försvara grefvens envisa vägran inför den häftige och segerstolte konungen. Den svenska politiken var för ögonblicket ej mäktig den hänsynslöshet, som behöfts för att bryta motståndet[3].

Då Pappenheim (i sept.) återvände från Maastricht kastade han sig ånyo öfver sina motståndare, innan dessa hunnit förena sig, tvang Baudissin, som lagt sig i hans väg vid Höxter, att retirera till Münden (19 sept.), dref den till Baudissins hjälp skyndande Lohausen upp mot Hartz samt tillfogade Georg af Lüneburg, som blockerade Wolfenbüttel, svåra förluster. Man började frukta,

[1] *Aurich, Landtdagsacta* 1632, Resolution d. 12 juli, proposition d. 30 juli, resolution d. 9 aug.; Wiarda IV s. 345; Under och efter landtdagen sökte grefve Ulrik öfvertala Salvius till tålamod (T. Salvius, Aurich d. 17 juli, kreditiv för E. W. von Knyphausen, och d. 12 aug.).

[2] Kretzschmar s. 133; anf. källor om Herings beskickning.

[3] *Aurich, Landtdagsacta* 1632: Resolution d. 19 okt.; Ulrik af Ostfriesland t. Salvius, Aurich d. 5 nov. (*R. A.*) samt Salvius' svar, Bremen d. 11 nov. (kopia, *Aurich* a. st.). Proposition d. 14 nov., resolution d. 22 dec. (*ibid.*); Wiarda IV s. 346.

att han liksom efter sina framgångar i mars skulle vända sig mot kustländerna. Försvarsanstalter träffades öfverallt och föranledde en liflig brefväxling mellan Salvius och de olika regeringarna. Denna gång besannades dock ej farhågorna, då Pappenheim kallades att förena sig med Wallenstein i Sachsen[1].

Framför allt upptogs den svenska diplomatiens uppmärksamhet af förhållandet till Danmark, äfven under det relativa lugn, som inträdt efter de spännande tilldragelserna i april och maj. Kristian IV:s politik rörde sig under den följande tiden i de banor, som anvisats af de båda rådsmötena i frebruari (s. 320) och april (s. 324): Fredsmedling i Tyskland och stärkande af det egna landets försvarskraft. I sistnämnda hänseende spelade planerna på försvarsanstalterna i hertigdömena en stor roll, icke minst på grund af deras inverkan på förhållandet mellan Kristian IV och hertigen af Gottorp. Frågan om anläggandet af fästningen vid Kielerfjorden befann sig nu i det läget, att de finansiella svårigheter, som rådsmötet i augusti lämnat olösta (s. 219 f.), ordnats vid ett ständermöte i oktober och ett nytt rådsmöte i november, hvarföre egendomshandeln med Kaj Alefeld före 1631 års utgång definitivt kunnat afslutas[2]. Vid sitt besök i Holstein i mars gjorde Kristian IV frågan ånyo till föremål för underhandlingar med hertig Fredrik. Riksrådet hade vid sitt sista möte föregående år vägrat honom något anslag till fästningsbyggandet: Kostnaderna härför borde bestridas med afkastningen af de inköpta godsen. Det blef då så mycket angelägnare för honom att kunna utverka bidrag från hertigdömet, och han fann det därför äfven nödigt att i möjligaste mån taga hänsyn till Fredriks af Gottorp farhågor. Äfven en annan plan, som länge sysselsatt honom, upptogs nu: Han önskade en ny "union" mellan Danmark och hertigdömena, en öfverenskommelse, som framför allt skulle öka de ömsesidiga militära förpliktelserna. En landtdag skulle sammanträda i början af april, och Kristian IV lät under de förberedande öfverläggningarna om propositionen framställa sina önskningar för hertig Fredrik. Denne kunde ej afböja, att

[1] Kretzschmar s. 136 f. Någon närmare redogörelse för de planerade försvarsanstalterna och brefväxlingen därom torde i detta sammanhang ej behöfvas.

[2] Erslev II s. 301 f., 306 f.

frågorna hänskötos till ständerna men undvek för egen del alla förpliktelser[1].

Själf skyndade konungen till det ofta nämnda riksrådsmötet i april. Ett af dettas viktigaste öfverläggningsämnen utgjordes just af de holsteinska försvarsfrågorna. Rådet var villigt att vid den stundande landtdagen stödja Kristian IV:s planer så väl i fråga om den nya unionen som i fråga om Kristianspris — så skulle den nya fästningen heta. Tre riksråd följde honom på hans återresa till Holstein för att inverka på ständerna[2].

Landtdagen öppnades i Rendsborg några dagar efter rådsmötet. Ej blott genom propositionen ställdes den inför de stora utrikespolitiska frågorna. Svenskarne fullföljde af anledningar, som ofvan antydts (s. 264, s. 326), just vid denna tid med ifver sina ansträngningar att vinna dispositionen öfver den holsteinska kretskontingenten, och Salvius vände sig nu i detta syfte, förbigående landsherrarne, direkt till ständerna med en den 10 april daterad skrifvelse. Emellertid liknade ju ständernas politik hertig Fredriks däruti, att de framför allt önskade bevara freden och sålunda ej ville taga parti för någon utpräglad riktning. Följden blef, att såväl Kristian IV:s som Salvius' kraf afvisades, de senare ej utan en antydan om det olämpliga i den form, hvari de framställts. Ständerna nöjde sig dock ej härmed utan upptogo äfven sin gamla älsklingstanke, att utverka erkänd neutralitet (s. 92). Salvius ådagalade emellertid otvetydigt sitt missnöje öfver att hans framställningar afvisats och gaf intet tillfälle att underhandla om neutralitetsfrågan. Man vände sig då till den beprövade förmedlaren mellan Sverige och de små

---

[1] Fredrik III t. Kristian IV, kreditiv för Erik Heidemann och Niklas von Qualen, Gottorp d. 8 mars. Som nämndt (s. 322) ankom Kristian IV den 10 till Rendsborg på väg till Glückstadt. Man öfverenskom om en konferens mellan kungliga och hertigliga råd i Rendsborg d. 26 mars (Fredrik III t. Kristian IV, Gottorp d. 18 mars, Kiel d. 25 mars, kreditiv för ombud — *Köpenhamn, T. K. I. A.*). Till dessa förhandlingar hör Kristian IV:s instruktion för Fredrik Günther (?) om framställningar till Heidemann omkr. d. 27 mars (*Breve* III N:o 8). — Huruvida de hertigens påminnelser i fråga om den planerade fästningen — att den med område ej finge abalieneras från furstendömet — som refereras i konungens proposition till riksrådet d. 5 april (*ibid.* s. 12), framförts vid hans ned- eller uppresa, må lämnas därhän.

[2] *Christian den fierdes Breve* II s. 354, III N:ris 12, 13; Erslev II s. 316.

nordvästtyska hofven, Johan von Drebber, hvilken äfven beredvilligt åtog sig saken. Men då han förklarade en officiell framställning från de båda regerande furstarne eller åtminstone från Fredrik III nödvändig, torde väl hela frågan som förut ha fallit på konungens obenägenhet. Åtminstone omtalas ej några ytterligare försök i denna riktning i källorna[1].

För Kristian IV var landtdagens utgång en missräkning, som dock ej afskräckte honom från att fullfölja sina syften. Under senare hälften af april mötte han ånyo sitt råd i Kolding. Åberopande sig på svenskarnes hotande hållning — han kunde förelägga rådet Gustaf Adolfs bref till Salvius af den 31 mars (ofvan s. 343) — kräfde och genomdref han nu en dansk bevillning äfven till uppförandet af fästningen Kristianspris. Därigenom var planens förverkligande tryggad, och konungen tog nu ej längre några hänsyn till hertig Fredrik vare sig vid arbetets genomförande eller ordnandet af äganderätten till fästningen[2].

Kristian IV kände sig otvifvelaktigt så mycket friare gent emot Fredrik af Gottorp i denna sak, som han omedelbart efter landtdagen vändt sig till honom med en förnyad uppmaning att deltaga i det för hertigdömets försvar så viktiga fästningsarbetet men erhållit ett bestämdt afslag. Hertigen hade genom landtdagsbeslutet fått en ny grundval för sitt motstånd mot konungens planer och kunde därför under åberopande af detta med största kraft afstyrka hela företaget. Följden blef en segsliten

[1] Tott hade, såsom framgår af Gloxins (s. 323 anm. 1) anf. bref af 30 mars, vid det tillfälle, då Gloxin framförde den gottorpske hertigens klagomål öfver Frans Karl, upprepat svenskarnes begäran om den gottorpska kontingenten, yrkanden, som äfven senare förnyades (Tott t. [Baudissin], Buxtehude d. 26 mars, *konc.*); svaret blef en hänvisning till den stundande landtdagen, hvarest otvifvelaktigt blefve "auch von denen dingen geredt, und dafern Herzog Franz Carols F. Gn. durch ihre einquartirung nicht neue considerationes erwecket, was dem allgemeinen wesen ersprieslich . . ., verhoffentlich beschlossen". — Se ang. landtdagen: Fridericia I s. 229, Ratjen I s. 66—67, III s. 81—83 samt Lackmann IV §§ 20, 21, om de efterföljande förhandlingarna Detlev Rantzau, Wolf Blume, Henr. Rautzau, Jörgen v. d. Wisch och Kai von Alefeldt t. Kristian IV, Kiel d. 9 maj (*Köpenhamn T. K., I. A., Indkomne sager*). Anmärkas bör, att hertig Fredriks framställning till Salvius i medlet af juni (se nedan) skulle kunna tänkas vara svaret på Drebbers i texten refererade fordran på en hänvändelse från de regerande furstarne.

[2] *Christian den fierdes Breve* III N:ris 16, 17; Erslev II s. 327 f.

brefväxling, som ej saknade skärpa. Det förbättrade för öfrigt ej stämningen, att äfven andra tvistefrågor nu dryftades[1]. Naturligtvis var det för den danska politiken en ytterligt stor olägenhet att nödgas tolerera en ständig opposition inom rikets egentligaste maktsfär, och Kristian IV:s ömtålighet är därför fullt förklarlig. Men man måste dock ifrågasätta, om han hade rätt att skärpa motsatsen så som han gjorde, när han ej ville lösa konflikten med vapenmakt.

Hertig Fredrik har till slut ej kunnat upprätthålla sin neutralitetspolitik under det dubbla trycket af svenskarnes växande makt i söder och den danske konungens aggressiva politik. Han valde då att söka sitt stöd hos Sverige. "Rätt nu på timan", berättar Salvius den 16 juni, "var hertigens af Holstein sändebud här, slog mig innelagda conditioner för, vill att ingen människa skall vete ther af". Orsaken till detta uppseendeväckande steg var Kristian IV:s fästningsanläggningar i Holstein[2]. De i brefvet omtalade villkoren ha ej kunnat återfinnas, men gifvetvis ha de varit så affattade, att de ej direkt utfordrade till en konflikt med Kristian IV. "Occasio tamen non ommittenda videtur", slutade Salvius sitt meddelande och handlade säkerligen äfven i öfverensstämmelse härmed, fastän inga underrättelser om förhandlingarnas fortsatta utveckling blifvit bevarade. Hvad man från svensk sida hoppades kunna ernå, framgår emellertid af ett koncept till fördrag mellan Sverige och Holstein, som Salvius uppsatt. Förslaget är dateradt 1632, men tomrum är lämnadt

[1] Kristian IV t. Fredrik af Gottorp, Rendsborg d. 17, Kolding d. 24 april, Raaby d. 2 juli, Glückstadt d. 3 aug. (*Köpenhamn, T. K., Inländ. registr.*, kopia af brefven af 24 april och 3 augusti äfven i *Danica, Handl. rör. Danmarks historia*), Fredrik af Gottorp t. Kristian IV, Gottorp d. 21 april, 20 juli (kopia, *Danica,* anf. st.), 31 aug. (*ibid. I. A.*); Bland öfriga ärenden, som afhandlades, synas vattenrättsfrågor ha föranledt den största misstämningen (jmfr äfven Erslev II s. 360). — Anmärkas bör, att hertig Fredrik under våren gjorde ännu ett försök att vinna Kristian IV för den af honom önskade politiken. Åberopande sig på yttranden af denne, att han ej hade något emot, om gottorpska trupper lämnades åt svenskarne (jmfr t. ex. ofvan s. 268), begärde hertigen genom Niklas von Qualen kategoriskt besked i denna fråga (konc. till instruktion, Gottorp d. 3 maj, *Schleswig* A. XX: 1243). Resolutionen är ej känd; antagligen var den undvikande.

[2] Salvius t. Oxenstierna, Hamburg d. 16/26 juni.

för dag och månad. Innehållet ger ej någon vägledning att närmare bestämma tiden, då det affattats, men det synes rimligast att sätta detta i detalj utarbetade utkast i samband med de underhandlingar, man känner.

Det föreslagna fördraget har en något annan karaktär än fördragen med andra tyska stater, i det att Sveriges rangföreträde ej framhäfves med samma skärpa, som eljes plägade ske. Det talas sålunda t. ex. ej om protektion, clientela eller tutela. Fördraget skulle gälla till krigets slut, hvarefter hvardera parten skulle ha rätt att uppsäga det eller inleda underhandlingar om dess förnyande. Holstein-Gottorp ägde att kräfva Sveriges hjälp mot hvarje obillighet. Närmare förskrifter ges om en eventuell militär hjälpsändnings underhåll o. d. Direktoriet skulle tillhöra Gustaf Adolf och i hans frånvaro en ställföreträdare, hvilken i allt skulle handla i samråd med hertigen. Denne lofvade å sin sida att stänga sitt land för Gustaf Adolfs fiender och ej låta dem draga någon fördel däraf. Sverige skulle erhålla en kontribution, som för de första sex månaderna bestämdes till 24,000 riksdaler. Därjämte skulle hertigens "öfverflödiga" trupper ställas till dess förfogande och dagsverken lämnas vid af svenskarne eventuellt anordnade befästningsarbeten inom hertigdömet. Af öfriga föreskrifter är kanske den intressantaste, att fördraget ej skulle i något hänseende upphäfva tidigare förpliktelser men ej heller dessa fördraget, ett stadgande, där betoningen otvifvelaktigt bör läggas på det senare af de tämligen oförenliga förbehållen. Utom denna föreskrift finnes intet i förslaget, sådant det nu föreligger, som kan sägas direkt vara riktadt mot Danmark, men senare händelser visa ju bäst, hvad Sveriges sträfvan att vinna Gottorp betydde för detta land[1].

Ett mera i ögonen fallande uttryck fick närmandet mellan det gottorpska furstehuset och Gustaf Adolf därigenom, att hertig Fredriks yngre bror Hans, efter att en tid ha uppehållit sig i svenska högkvarteret, inträdde i svensk krigstjänst. Den 17 juni utställde konungen en "förskrift" för honom till Kristian IV med

[1] Koncept af Salvius' hand, från Salvii samling men nu bland *Gustaf Adolfs koncept;* en "königliche erklärung" till förbundsutkastet, som omnämnes i en gammal, i *RA* förvarad förteckning öfver Salvii samling, har jag ej lyckats återfinna.

begäran om fri passage för det folk, han för Sveriges räkning komme att värfva i Holstein-Gottorp. Antagligt är, att denna skrifvelse står i samband med själfva uppgörelsen om hertig Hans anställning; åtminstone börjar hans verksamhet först omkring en månad senare framträda i källorna. Kristian IV:s uttalanden äro präglade af ett knappast återhållet misshumör, men någon förevändning att motsätta sig sin frändes steg hade han naturligtvis ej[1]. I Nedersachsen mötte Hans af Holstein samma svårigheter som Frans Karl och andra: Det utsugna landet erbjöd knappast tillräckliga medel för nya värfningar, och hvar och en gjorde sitt yttersta för att undgå den fruktade bördan. Salvius vände sig för hans räkning i juli till hertigarne af Mecklenburg med begäran om mönsterplatser men gjorde inga allvarliga ansträngningar för att genomdrifva krafvet. Då Adolf Fredrik (i augusti) sände sin sekreterare zur Nedden till honom, gaf han vika, som det synes i förhoppning att kunna utverka rätt åt hertig Hans att samla sitt folk i Holstein. Kristian IV afslog kategoriskt en framställning härom, som Salvius gjorde vid sitt besök i Holstein i oktober (jmfr nedan), hvarför hertigen enligt Salvius i missmod hotade att uppsäga sin öfverenskommelse med Sverige. Salvius måste då skynda sig att ställa honom till freds och vände sig ånyo till Mecklenburg. Naturligtvis väckte hans begäran motstånd, men i början af november var detta i hufvudsak öfvervunnet. Då samtidigt underhandlingarna med hertig Fredrik fortgingo, gestaltade sig förhållandet till det gottorpska furstehuset så, som Gustaf Adolf önskat det, men denna utveckling afbröts liksom så många andra lofvande ansatser genom konungens för tidiga död. Den 6 dec. måste Salvius meddela Oxenstierna, att hertig Hans nu ville gå i sachsisk tjänst; sam-

[1] Slange-Gram s. 759; Gustaf Adolf t. Kristian IV, Hertzbruch d. 17 juni, att Hans af Holstein, "hvilken en tid hafver sig här hos vår armée uppehållit, är tillsinnes till att låta sig bruka uti det lofliga krigsväsendet", hvarföre pass för de trupper, han kunde komma att värfva i Gottorp, begärdes. Framställningen bifölls (Kristian IV t. Gustaf Adolf, Glückstadt d. 6 aug. konc., *T. K., I. A.*). Den 20 augusti begärde Gustaf Adolf, att Kristian IV skulle låta hertigen taga i sin tjänst de trupper, han eventuellt komme att afdanka (*Tit. register*). I augusti lät Kristian IV genom Pentz göra en tyvärr ej känd framställning rörande denna sak t. hertig Fredrik (Rekreditiv, Gottorp d. 31 aug. *Köpenhamn T. K., I. A.*). Jmfr vidare *Christian den fierdes Breve* III s. 31, 37, 41.

tidigt visade det sig otvetydigt, att hans regerande broder under de förändrade omständigheterna ej tänkte på att afsluta fördraget[1].

Det var hertig Frans Karl förbehållet att ännu en gång störa förhållandet mellan Danmark och Sverige. Han hade i början af april enligt Totts anvisningar (ofvan s. 327) ryckt in i Lüneburg och omedelbart därpå (6 april) af Salvius erhållit ett patent, som berättigade honom att därstädes anställa värfningar i rätt stor skala. Följden blef naturligtvis en storm af ovilja. I fråga om värfningarna gaf Salvius ej efter, men mot slutet af april anvisade han hertigen att med sina färdiga trupper förena sig med Totts armé. Knappt visade sig dock de fruktade skarorna i andra trakter, förr än nya bekymmer uppstodo. I Holstein fruktade man — knappast med skäl — ännu en påhälsning och Pentz lät genast (8 maj) Salvius veta, att ett dylikt tilltag skulle afvisas med våld[2]. Så snart Pappenheim lämnat stiftet Bremen, skyndade emellertid hertigen att personligen underställa Gustaf Adolf sina angelägenheter. Resultatet blef den hänvisning till Oldenburg och Ostfriesland, som i juli försatte dessa grefskap i oro (ofvan s. 351 f.). Emellertid friköpte sig hertig Kristian och hans fränder från värfningarna genom en förpliktelse att betala Frans Karl 68,000 riksdaler och denne drog sig därefter mot norr. Då Oldenburg och Ostfriesland förblefvo stängda för honom, tog han trots salvaguardian sitt högkvarter i Sachsen-Lauenburg, betungande de kringliggande områdena eller oroande dem genom sin blotta närvaro. Salvius fann sig nu nödsakad att inskrida. Han protesterade mot att en så stor summa skulle utbetalas af Lüneburg åt Frans Karl och bad her-

[1] Salvius t. båda hertigarne af Mecklenburg, Hamburg d. 26 juli; Adolf Fredriks memorial och kreditiv för zur Nedden, Schwerin d. 9 aug.; zur Neddens relation, Schwerin d. 16 aug.; Salvius t. båda hertigarne, Lübeck d. 20 aug., t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 13 okt. samt till båda hertigarne, Bremen d. 23 okt.; Adolf Fredrik t. Salvius, Schwerin d. 22 okt. (*R. A.*), Heustenberg d. 9, Schwerin d. 10 nov. (Samtliga akter utom brefvet till Salvius d. 22 okt. i *Svecica, Ex arch. Sver.* vol. V); Salvius t. Oxenstierna, Hamburg den 6/16 dec.

[2] Kretzschmar s. 94—95; Salvius t. Kristian af Lüneburg d. 25 april (*Celle* 11: 151); Pentz' instruktion för Stollius d. 8 maj (*Glückstadtarkivet, Bremen-Verden* 2 & 3); Befallning att hålla länsuppbådet i beredskap den 29 maj (*Reg. Dan.* II: 2 N:o 14501).

tig Kristian sända återstoden till Baudissins armé. Samtidigt gjorde han Frans Karl allvarliga föreställningar om hans truppers framfart och om de öfverdrifna kostnader, han förorsakat, och de usla resultat, som ändock ernåtts. Efter en skarp sammanstötning (början af september) hotade hertigen att personligen klaga för Gustaf Adolf — han lär redan ha anträdt resan — men lät förmå sig att stanna och lofva deltaga i ett då planeradt krigsföretag, Nienburgs belägring. Kort därpå, i oktober, drog hertig Georg hans trupper till sin armé[1].

Underrättelsen, att Frans Karl för tredje gången närmade sig Holsteins gränser, gaf Kristian IV anledning att uppbåda länsrytteriet och vidtaga försvarsanstalter. Allehanda rykten spredos naturligtvis genast: Att Danmark stod i hemligt samförstånd med Pappenheim, att ett anfall på Hamburg förbereddes o. s. v.[2] För att skaffa sig visshet om förhållandet beslöt Salvius att uppsöka den danske konungen i Holstein. Det var äfven andra orsaker, som föranledde honom till denna resa. Det gottorpska ridderskapet skulle samlas till en "gerichtstag" i Rendsburg, vid hvilken Kristian IV ämnade närvara; hamburgarne anhöllo ånyo om Sveriges bemedling i striden med Danmark och framför allt talades det sedan någon tid tillbaka om planer på en koalition mellan Danmark, Sachsen, England och hansestäderna för att tvinga Sverige till fred. Den närmaste anledningen till dessa rykten var otvifvelaktigt det faktum, att en sachsisk utskickad, "kammartjänaren" Lebzelter, sedan någon tid uppehöll sig i Holstein och i Hamburg — där han verkligen lyckades utverka en subsidie af 10,000 rdlr åt Johan Georg — samt att ett utomordentligt engelskt sändebud, Leicester, väntades till

[1] Kretzschmar s. 94—96, 104 anm. 1, 140 och 449 samt bil. 105. En annan, ej fullt så skarp framställning till hertigen från september 1632 finnes bland *Salvii koncept.* — Salvius t. Kristian af Lüneburg, Hamburg d. 29 aug., 3, 8, 15 och 25 sept., t. Lohausen (kopia) och t. hertigarne Julius Ernst och August af Lüneburg (kopia), Hamburg d. 14 och 16 sept. (*Celle* 11: 151); Salvius t. Johan Fredrik af Bremen, Hamburg d. 10 och 15 sept. (*Celle* 105 b. Jmfr äfven nedan, om Salvius' resa till Rendsburg. — Då Frans Karl efter Gustaf Adolfs död öfvergick i sachsisk tjänst, afstod han åt svenskarne den revers, de lüneburgska hertigarne utställt åt honom.

[2] Fegræus t. Gustaf Adolf, Helsingör d. 30 aug., 14 sept. och 18 okt. (*Danica*).

Danmark. Salvius hade redan den 4 augusti utförligt refererat dessa rykten och då uppkastat tanken på ett botemedel, som ej heller varit Gustaf Adolf främmande: Kunde konungen blott på hvad sätt som helst få dispositionen öfver den sachsiska armén, skulle alla dylika planer ramla[1]. Emellertid anlände Leicester den 19 september till Glückstadt och fortsatte till Rendsburg, dit Kristian IV begifvit sig för att möta ridderskapet. Den 1 oktober hade han där audiens hos konungen. Ungefär samtidigt inträffade äfven Salvius i Rendsburg. Mottagandet var i öfverensstämmelse med den ton, den danska politiken nu anslog mot Sverige, förekommande och vänligt nog, äfven om bitterheten ej alldeles kunde döljas. Vid Salvius' ankomst skyndade Pentz, oaktadt han var gäst hos några holsteinska adelsmän, honom till mötes och stannade, "so drunken er war", hela aftonen hos honom. Samtalet berörde flera brännande ämnen, Freiburgs återeröfring — Salvius sköt hela skulden på Johan Fredrik och refererade till Gustaf Adolfs för sent ankomna befallning att under vissa förhållanden inrymma Stade åt Kristian IV (jmfr ofvan s. 344) —, Gustaf Adolfs bref af 31 mars (s. 343, 355), Elbestriden och framför allt de stora tyska frågorna. Pentz gjorde sig till tolk för yrkandena på ett hastigt fredslut: "Faisons la paix pour l'amour de Dieu, je vous supplie, faisons la paix, car c'est grand temps", lär han ha upprepat "öfver hundra gånger", och därvid förde han alltjämt ordet "balance, balance, balance" på tungan. De officiella underhandlingarna erbjödo ej särskildt stort intresse. I sin proposition berörde Salvius först den oro, Frans Karls annalkande väckt, och meddelade, att hertigen nu åter gått söderut, begärde därpå en löpe- och samlingsplats åt Hans af Holstein, anhöll om konungens tillstånd att få upptaga ett lån hos det holsteinska ridderskapet

[1] Den 30 juni omtalas i en "tidning" från Hamburg, att Lebzelter "über drei Wochen" uppehållit sig i staden (*Tyskl. och tyska kriget*); *Hamburgs Kämmereirechnungen* upptaga år 1632 under "ausgabe der contribution" posten: "Wegen Ihrer Churf. Durchl. zu Sachsen an dem kammerdiener Lebzelter contribution, zalt . . ." — Salvius t. Gustaf Adolf, Hamburg d. 4 augusti (*Germanica* D II), t. J. Camerarius, att äfven Generalstaterna -- hvilka ånyo (ofvan s. 72) ingripit till förmån för Ostfriesland — måste räknas till Sveriges rivaler, s. o. d. 15 sept. (*Till kansliämbetsmän*) samt t. Oxenstierna d. 17 aug. (*Norrmans kopiebok*); *Arkiv* II s. 597, och, om planerna på den sachsiska armén, I s. 670.

och erbjöd slutligen medling i striden med Hamburg. Kristian IV afslog framställningarna rörande hertig Hans och Hamburg. Däremot skulle han, sade han, endast alltför gärna se om det holsteinska ridderskapet ville försträcka Sverige penningar, men några utsikter därtill funnes ej. Johan Georg hade just framställt en liknande begäran genom Lebzelter, men konungen fann blotta tanken så orimlig, att han ej kunde låta bli att gyckla däröfver. Salvius kvarhölls därefter till måltiden. Kristian IV uttalade sig ungefär på samma sätt som Pentz men mera förbehållsamt och utan ovänlighet. Till och med då talet föll på Johan Fredrik af Bremen, lade han ett visst band på sig. Väl ordade han mycket om "wie er hat saufen konnen, wie schwach er ietzunder were und was fur ein wunderlich humor er hette" — men "ohne schimpf". Med sådana samtal, berättar Salvius, och ett rus gick aftonen till ända.

Salvius' intryck af den danska politiken var, att den för ögonblicket inslagit på en fredlig riktning, men han kunde hvarken dölja för sig, att sympatierna snarast voro på kejsarens sida, eller undgå att märka de farhågor för Sveriges växande makt, som framträdde öfverallt. Han fann ej tid att uppsöka den engelske ambassadören men förskaffade sig ett förtroligt samtal med en engelsk agent, af hvilken han äfven förut erhållit upplysningar. Då ruset gjort hans interlokutör meddelsam, erfor han, att äfven i England misstankarna mot Gustaf Adolf voro starka: Han sökte ej Guds ära utan eftertraktade fastmer att underkufva det tyska riket; bästa beviset vore den hyllningsed, som afkräfts staden Augsburg, och försöken att införa svenskt mynt i Tyskland. Slutomdömet var, att Danmark, England och båda kurfurstarne intet högre eftersträfvade än att kunna nödga Sverige till snar fred. Lyckades ej detta, vore möjligheten af en koalition mot Sverige ej utesluten. "Stare enim sententiam, non permissuros, ut unus aliquis, quicunque is fuerit, nimium in Europa excrescat. In equilibrio consistere totius Christianitatis salutem"[1].

[1] Salvius t. [Joakim Camerarius?], Hamburg d. 6 okt. (*konc.*), reflexioner med anledning af besöket i Rendsburg; Salvius t. . . . . ., dublett, Bremen (chiffer) d. 26 okt. en detaljerad och synnerligen intressant redogörelse för resans förlopp (*Upsala E.* 371 a.). Till vägledning för fastställande af tidpunkten för resan tjänar Salvius' bref t. Adolf Fredrik af Mecklenburg, Hamburg d. 13 ok-

Det skulle här föra alldeles för långt att i detalj pröfva, hur mycket verklighet legat bakom hvad Salvius lyckades aflocka de danska och engelska diplomaterna; Lebzelters rapporter synas väl, att döma af hvad Fridericia hämtat därifrån, intet erbjuda om dessa frågor men de engelska källorna äro rikhaltigare. Så mycket må emellertid fastslås, att det ännu var ganska långt till en verklig koalition mot Gustaf Adolf. England var visserligen intaget af en växande oro öfver Sveriges maktutveckling, men då från sachsisk sida tanken på ett sachsiskt-engelskt förbund framkastades, fullföljde den engelska politiken, så vidt man kan se, aldrig uppslaget, och Leicesters underhandlingar med Kristian IV i oktober banade ej heller väg för något gemensamt uppträdande i den europeiska politiken. Mellan Johan Georg och Kristian IV rådde en omisskänlig förtrolighet, men till ett systematiskt samarbete mot Gustaf Adolf hunno de aldrig; hvarken Sachsen eller Danmark hade den militära självständighet, som kunde ha tillåtit en aggressiv politik. Och hvad slutligen angår hansestäderna, hvilka stundom nämndes som delaktiga i samförståndet mot Sverige, skilde Hamburgfrågan dem alltför mycket från Danmark[1].

---

tober, där Kristian IV:s yttranden "vor 13 tagen zu Rendsburg" åberopas. (*Svecica, Ex arch. Sver.* vol. V). Se vidare om Lebzelters låneförslag *Christian den fierdes Breve* III s. 28, 31, 47 samt rekreditiv, d. 25 sept. (*Köpenhamn T. K. Ausländ. registr.*); om Augsburgs hyllning *Sverges traktater* V: 1 s. 749 f., jmfr Ritter i *Gött. gel. Anzeiger* 1905 s. 205. — Efter återkomsten från Rendsburg erhöll Salvius den 15 okt. af rådet i Hamburg en present, bestående af 1,000 goldstück (= 3,562 mark lübisch 8 skilling) i två sammetspungar (*Hamburg, Kämmereirechnungen*).

[1] Gardiner VII s. 205, 207; Fridericia I s. 207—210, s. 235 anm. 5; *Christian den fierdes Breve* III N:ris 43, 45—48. Att England var irriteradt framgår äfven af följande episod. På hemresan från Wien (Gardiner VII s. 207) begärde Anstruther en konferens med någon Adolf Fredriks förtrogne — denne sände zur Nedden emot honom i Hamburg — och meddelade sina intryck af ställningen i Tyskland: De katolskas makt vore stor, i Gustaf Adolfs armé däremot "lieffen ... so grosse excess und missbreuche fur, dass es zu beklagen, teutsche fursten würden duriter tractirt, man wurde stoltz, die schwedische officier wurden den teutschen vorgezogen, handelten ohn einigen respect der fursten nach eigenem willen und wolgefallen, dass solches Chur-Sachsen und andere teutsche fursten sehr disgustirt und alterirt machte ... Zu deme wehren auch die evangelischen fursten und stende unter sich nicht eines, hetten kein commune consilium, keine conventus und keinen directorem ..." Mecklen-

Lämnade alltså den stora politiken fortfarande föga utrymme för Kristian IV:s verksamhetslust, var denna dock alltför brinnande för att han skulle ha kunnat framhärda i den overksamhet, hvartill han sett sig dömd efter de misslyckade underhandlingarna med Pappenheim och det torftiga resultatet af sina medlingsförsök. Så snart det blifvit klart, att all fara för Frans Karl försvunnit, lät han visserligen det uppbådade länsrytteriet vända men vidtog samtidigt, ovisst om af någon särskild anledning, rätt omfattande militära åtgärder för att sätta Holsteins sydgräns i försvarsskick. Under loppet af oktober månad besatte han Utersen, Pinneberg och Barmstedt. Detta kunde möjligen anses riktadt mot Hamburg — konflikten med denna stad hade ånyo inträdt i ett mera akut skede — men samtidigt inlöpte underrättelse, att dansk besättning äfven ånyo inlagts i Neustadt. Hade svenskarne, trots att Pinneberg redan inordnats i deras kontributionssystem (ofvan s. 347), måst finna sig i att se Kristian IV ånyo häfda sina rättigheter i detta område, behöfde de ej sakna förevändningar att ingripa mot Neustadts ockupation. Johan Fredrik vände sig till Salvius med bön om hjälp mot det nya öfvergreppet, och denne protesterade genast med den påföljd, att Kristian IV verkligen tog tillbaka åtgärden [1]. Denna eftergifvenhet gör det särskildt svårt att fatta afsikten med hela företaget. Då det ej var dikteradt af sådana motiv, att det måste genomföras, borde man väl hellre ha låtit det anstå för att ej ånyo nödgas böja sig för Sveriges maktspråk.

En ljusning erbjöd i alla fall situationen på en punkt i Danmarks närmaste intressesfär, nämligen i stiftet Bremen. Johan Fredrik hade liksom de mecklenburgska hertigarne af gammalt

---

burg och dess grannar borde sörja för sin egen säkerhet genom att besätta Elbelinjen samt tänka på, "wie die obangedeutete abusus zu remedieren". (z. Nedden t. Adolf Fredrik, Hamburg d. 10 nov., *Schwerin, Domestica*).

[1] Leslie t. Johan Fredrik af Bremen, Stade d. 18, 19 o. 25 okt. (*Celle* 105 b: 14: 90). Anf. dublettskrifvelse från Bremen d. 26 okt.; Johan Fredrik af Bremen t. Salvius, Vörde d. 26 okt.; Salvius t. Johan Fredrik, Bremen d. 28 okt. (*Celle* 105 b: 14: 85); Pentz t. Salvius, Glückstadt d. 20 nov.; Vid "gerichtsdagen" i Rendsburg förklarade Kristian IV för ett gottorpskt råd, att afsikten med de vidtagna och tillämnade försvarsåtgärderna vore, "sich für einen gemeinen einfall gefasst [zu] machen und halten" ("Des h. cantzlers schreiben aus Rendessburg" [till hertig Fredrik], d. 2 okt. 1632, *Schleswig* A. XX: 1243).

stått i spändt förhållande till sina landtständer, och hvad som förefallit under den katolska ockuptionen hade ej gjort honom blidare stämd. Den förvirrade ställningen efter restaurationen syntes erbjuda möjligheter att utvidga den landsherrliga myndigheten, och med ärkebiskopens stämning var det ej underligt, att han pröfvade dem. Alla de gamla klostren hade i stiftet Bremen efter reformationen bestått som förut, de flesta med protestantisk, ett par med katolsk religion. I båda fallen hade emellertid deras religiösa uppgifter råkat i glömska; numera togos deras tillgångar i anspråk af de adliga familjerna för att försörja obemedlade manliga och kvinnliga anförvanter, hvarvid särskildt posterna som nunneklostrens öfveruppsyningsman — titeln var prost — samt abbot- och abbedissevärdigheterna skänkte en väl doterad och ansedd ställning åt egendomslösa yngre söner och ogifta döttrar. Den katolska reaktionen hade emellertid under sitt välde i stiftet beredt sig att återföra klostren till deras ursprungliga uppgifter och börjat sitt verk med att utdrifva det förväldsligade klosterfolket; då ärkebiskopen återvann sitt land, fann han alltså de rika institutionerna herrelösa och tog sig däraf anledning att söka indraga dem och lägga dem under landsherrens domän. Det var en åtgärd, som ej blott träffade de fördrifna protestantiska rättsinnehafvarna i deras vitalaste ekonomiska intressen och bland annat redan därigenom väckte den största förbittring hos domkapitlet, bland hvars medlemmar funnos flera "prostar", samt hos de för ögonblicket berörda adliga familjerna: Ridderskapet som stånd drabbades på det kännbaraste, då adeln beröfvades ett af de effektivaste medlen att hålla familjeegendomen samlad och alltså såg sin ekonomiska ställning hotad. Till denna fråga kommo en del författningstvister, i det landsherren i sin domsrätt och finansförvaltning på åtskilliga sätt började göra intrång i ständernas likartade rättigheter. Förbittringen blef alltså allmän, och oppositionen samlades i krafvet på utlysandet af en landtdag, där de många besvären kunde "remedieras". I hvad mån danska stämplingar underblåst tvedräkten, kan ej afgöras. Säkerligen behöfdes inga impulser utifrån för att förbittringen skulle växa sig stark, men vare sig Kristian IV direkt ingripit eller ej, gaf han dock oppositionen en kraftig uppmuntran, då han otvetydigt lät förstå, att stän-

dernas sak följdes med sympati och intresse i Danmark: Det var ju därifrån, Johan Fredriks efterträdare antagligen skulle komma. Sådana som maktförhållandena voro, var det emellertid naturligt, att blickarna i första hand vände sig mot Sverige. Domkapitlet och de olika klostren utarbetade utförliga klagoskrifter, som skulle öfverlämnas till Gustaf Adolf, och samtidigt gjordes den ena framställningen efter den andra till Salvius. Denne, som sade sig börja frukta, att förbittringen skulle drifva ständerna öfver på Danmarks eller fiendens sida, vände sig slutligen den 22 juli till ärkebiskopen med en utförlig skrifvelse, lika karaktäristisk för sin upphofsman genom sin formella elegans som genom arten af den förmedlande politik, den anbefallde. Efter att ha betonat faran för att ständerna skulle söka skydd på annat håll, särskildt hos Danmark, rådde han Johan Fredrik, ej att uppge sina planer men att "med en försiktig regents temporisation" dissimulera dem och alltså draga ständernas tillgifvenhet från sina ovänner till sig själf, tills han sutte fastare i sadeln. Medlen härtill skulle vara en rad eftergifter, så vidt möjligt af den art, att de personligen tillgodosågo de inflytelserikaste af de tillfälligt lidande, men ej de allmännare intressen, dessa gjorde sig till tolk för: Klosterprostarna borde helst få behålla titel och inkomst under sin lifstid o. s. v. Framför allt rekommenderade han emellertid en kompromiss med ridderskapet, ty det gällde att alltid hafva adeln på sida — "welches", inskjuter Salvius, "Ihr. Ko. M:t in ihrem stat alzeit so gepractisiret, den ritterstand hoch gehalten und dahero nicht geringe nutzbarkeit empfunden" —. Ärkebiskopen borde kalla till sig de förnämsta och lofva dem skattelindringar, samt ge vika i klosterfrågan, i den mån adelns intressen nödvändigt fordrade detta. För egen del ansåg Salvius det tydligt, att adeln ej alldeles kunde undvara klostren. Man borde därför bestämma vissa af de förutvarande nunneklostren till underhåll åt adliga jungfrur. De andra kunde därpå reduceras. En ärkebiskopens plan att anslå munkklostren till ett universitet skulle, enligt hvad Salvius ansåg sig ha erfarit, mottas med gillande. Sedan sålunda särskilda aftal träffats med dem, som kunde utöfva någon större inverkan på landtdagens förlopp, borde en dylik sammankallas.

Äfven för Sverige vore detta önskvärdt, ty då kunde ständernas bekräftelse på traktaten erhållas.

Hur Johan Fredrik upptagit dessa förslag, vet man ej. Men äfven om han skulle ha gillat dem kan det tryggt påstås, att han saknade den smidighet, som behöfts för att genomföra en dylik politik. Upphetsningen fortfor att stiga, kanske uppmuntrad däraf, att Salvius ingalunda vågade klart ställa sig på ärkebiskopens sida utan tvärt om upprätthöll förbindelser med ständerna: Det var ju dock dessa, som skulle bli herrar i stiftet, när den bräcklige Johan Fredrik aflede. Under sådana förförhållanden beslöt domkapitlet att framlägga hela sin sak för Gustaf Adolf. Alla de klagoskrifter, som under sommarens lopp utarbetats, lämnades åt ett sändebud, Nicolaus von Höpken, som i september frambar dem och öfriga klagomål till konungen. Afgörandet drog dock ut på tiden, kanske lika mycket på grund af ärendets ömtåliga natur som på grund af de ständiga krigsföretagen. När Gustaf Adolf stupade, hade Höpken ännu ej fått sin resolution, och konungen lämnade alltså olöst en fråga, som ledde till skarpa konflikter, så snart Sveriges auktoritet vacklade [1].

[1] Salvius t. Johan Fredrik, Hamburg d. 22 juli (*Celle* 105 b: 14: 91); Fegræus t. Gustaf Adolf, Helsingör d. 11 aug.; Skrifvelser t. Gustaf Adolf från: Probst, domina, priorin und sembtliche conventualinnen des klosters Lilienthael, Bremen d. 26 juni; Klement von der Kula, utvald abbot i klostret i Stade, Kula d. 19 juni; Probst, priorin und sembtliche conventualinnen des klosters Himmelpforten, Himmelpforten d. 23 juni; Probst, domina und sembtliche conventualinnen des adelichen jungfrauenklosters Osterholtz, Bremen d. 25 jnni samt från Domkapitlet i Bremen d. 9 aug., kreditiv för N. von Höpken, samtliga presenterade d. 3 sept.; N. von Höpken t. Gustaf Adolf, Winsheim d. 17 sept. och Naumburg d. 2 nov. — v. Höpken var äfven ombud för domkapitelsmedlemmarna i Verden, hvilka af den svenska krigsledningen beröfvats sina inkomster, ss. framgår af kapitlets kreditiv af 28 juli, liksom förut anf. akter pres. d. 3 sept. (*Germanica* D. III, *Förhandlingar*). Koncept till domkapitlets i Bremen instruktion för Höpken, fragment (*Celle* 105 b: 14: 89). — Sedan Höpken afrest, kom det åter till en bitter skriftväxling mellan Johan Fredrik å ena samt domkapitlet och staden Bremen å andra sidan (de sistnämndas skrifvelse, dat. d. 23 okt. och Joh. Fredriks svar, Vörde d. 1 nov. *Celle* 105 b: 14: 88). Den 1 nov. begärde Salvius i skrifvelse, dat. Bremen, kontribution af kapitlet och erinrade det därvid om det stora intresse, det hade af att bevara Gustaf Adolfs gunst (*Celle* 105 b: 14: 91). — Efter Gustaf Adolfs död hotade kapitlet i en skarp skrifvelse till Salvius d. 5 jan. 1633 att vända sig till Danmark, om dess besvär e afhjälptes (*ibid.*).

Ej heller i staden Bremen var Sveriges inflytande så fast grundadt, att ej de svenska vapnens motgångar mot Pappenheim och missnöjet med Johan Fredrik kunde visa sin verkan. Med anledning af Hildesheims fall (30 sept.) förmanade såväl Salvius som Leslie staden att i tid sörja för sitt försvar och möttes äfven af en rätt stor beredvillighet[1], då en händelse inträffade, som i hög grad synes ha förlamat rådets handlingskraft. Den katolske kommendanten i Lemförde fängslade några bremiska borgare såsom repressalier för att staden beviljat svenskarne fri passage vid deras expedition till Wildeshausen (ofvan s. 341). Rådet protesterade naturligtvis men föll alltmera undan, då Gronsfeld, som trädt i sin underordnades ställe, kraftigt förevitade staden dess hållning. Den 1 nov. sökte det i ett ödmjukt "purgationsbref" bortresonera de olika anklagelser, som framställts, eller åtminstone ursäkta sin hållning därmed, att hvarje eftergift för svenskarnes kraf endast skett af nödtvång[2]. Medan denna sak ännu var sväfvande, öppnade Salvius underhandlingar med rådet i Bremen om nya prestationer i stället för den i mars beviljade sex-månaders kontributionen (s. 345), som nu upphört. Salvius kom till staden under senare hälften af oktober. Den 20 begärde han i en skriftlig proposition nya och större subsidier. Rådet underhandlade med honom genom sina deputerade; konferenser ägde rum den 22 och 24 okt. samt 1 nov. Det ställde sig på den ståndpunkten, att några underhandlingar om fortsatt kontribution ej borde ifrågakomma, förr än Salvius rådt bot för en rad besvär, som det framställde. Man klagade öfver att fördraget ännu ej ratificerats och att Sverige ej uppfyllt sina genom detta åtagna förpliktelser att skydda staden, då denna ej erhållit effektiv hjälp mot Anton Günter af Oldenburg i tullstridigheterna på Weser och ej heller mot Johan Fredrik vid hans försök att omstörta stiftets författning. Framförallt hade ej staden åtnjutit den handelsfrihet, som utlofvats. Under replikskif-

[1] Bremens borgmästare och råd t. Salvius d. 12 okt. (afskr.); Leslie t. rådet i Bremen, Stade d. 10 okt. (*Bremen* X 1 m).

[2] Borgmästare och råd i Bremen t. kommendanten i Lemförde d. 13 okt. (afskr.), t. Gronsfeld d. 13 okt. o. 1/11 nov. (afskr.), Gronsfelds svar d. [22 okt.]/1 nov. och d. [14]/24 nov. (*Bremen* X 1 m).

tena härom ändrade Salvius vid den andra konferensen sina yrkanden så, att Bremen i stället för att kontribuera skulle intaga Leslies regemente som garnison; Leslie borde vara staden särskildt behaglig på grund af sin reformerta religion. Rådet gick naturligtvis ej in härpå, och då ingen enighet kunde uppnås, hänsköts frågan till borgerskapet. Den 5 nov. samlades detta. Salvius hade lämnat rådet en agitatorisk framställning af de svenska krafven, som föredrogs men först efter rådets utförliga proposition, hvilken energiskt häfdade nödvändigheten att genomdrifva besvärens afhjälpande före alla nya eftergifter. Borgerskapets resolution utföll den 8 nov. i öfverensstämmelse med rådets önskan. Samma dag meddelade rådets deputerade Salvius resultatet. Denne svarade med skärpa så väl de deputerade muntligt som rådet i dess helhet genom en utförlig skrifvelse af samma dag, hvari han bland annat ej försummade att förebrå detta dess skriftväxling med Gronsfeld. Rådet sände följande dag ånyo sina deputerade till Salvius, men de nya förhandlingarna banade ej väg för någon enighet. Salvius lämnade staden, medan rådet ännu en gång (14 nov.) genom en vidlyftig deduktion fastslog sin ståndpunkt och rättfärdigade sin politik. Svenska trupper började redan utan hänsyn till den i marsfördraget utlofvade befrielsen från dylika bördor söka sig kvarter och underhåll på stadens område, därigenom gifvande en försmak af hvad tredska mot Sveriges vilja kunde betyda, då underrättelsen om Gustaf Adolfs död nödgade Salvius att falla undan[1].

Så ställde olyckan vid Lützen öfverallt den svenska diplomatien inför frågan, om hvad som vunnits skulle kunna upprätthållas. Samtidigt ledde Oxenstierna den svenska politiken

[1] v. Bippen II s. 363 f., om den oldenburgska Wesertullen kap. IX. Salvius t. borgmästare och råd i Bremen, Bremen d. 20 okt., t. rådet och borgerskapet därstädes, Bremen d. 4 nov. (*Bremen* X 1 k) samt t. borgmästare och råd, Bremen d. 8 nov. (X 3 i); Protokoll öfver konferenserna med Salvius d. 22, 24 okt. 1 nov., med borgerskapet d. 5 och 8 nov. — en senare afskrift af dettas resolution d. 8 nov. i P 9 d 3 a 1 är oriktigt daterad den 23 mars — samt med Salvius d. 8 och 9 nov. (X 3 i). Borgmästare och råd i Bremen t. Salvius d. 14 nov. och 14 dec., det sistnämnda (kopia) med referat af Salvius' skrifvelse till rådet d. 2 dec. med underrättelserna om Gustaf Adolfs död (*R. A., Germanica* D III, *förhandlingar med staden Bremen*).

delvis in på nya, ännu långt ifrån utforskade vägar. Det är förändringar af den betydelse, att konungens död äfven i så aflägsna trakter som de nedersachsiska och westfaliska kustländerna betecknar ett skarpt markeradt gränsmärke mellan olika skeden af det stora krigets historia.

Bilaga.

Axel Oxenstierna till Gustaf Adolf. Den 12 januari 1631.

Stormechtigste Konungh,
Allernådigste Herre.

Iblandh andre ährenden, E. K. Mtt allernådigst fodrer mitt ringa rådh öfver, ähr alliancen, sluten medh Pomeren, föreslagedt medh Hessen, gifvedt hopp opå medh andhre fleere och serdeeles genom een be^{dt} doctorem Chemnicium. Dette ährendet, där jagh migh på alle particulariteter skulle förklara, ähr så vichtigtt, att det heele tractater behöfde, men aldenstundh det medh dette sakernes tillståndh ähr odisputerligt E. K. Mtt i gemeen hellsosampt att draga till sigh dhe tyske furster, städer och stender, sterckiendes sigh medh deres macht directe och indirecte och försvagendes sin fiende medh deres afsyndringh, därföre menar jagh icke vara af nödhen, det jagh vidh denne saak migh länge oppehåller. Föruthan andre motiver, som till dette tyske kriigedt hafva styrckt, hafver icke varedt den ringeste det förtreet, som alle evangeliske furster och stender i Tysklandh öfver keijsarens dominat och procedere emot religionen fattadt hadhe, däraf till förmodha stodh, att dhe vidh tillfelle icke skulle sterckia keijsaren men låthe sigh beveeka att falla E. K. Mtt bij, och det effter handen, efter som hvar kunde vara mehra trycht eller elliest affectioneredt till. Hvarföre jagh och i underdånigheet derföre håller, att såsom E. K. Mtt medh vapnen genom Gudz tillhielp söker på den ene sidan att tryckia fienden undan och gifva dem andhre i Tysklandh lufft, altså vill fast icke mindre och den nehrmeste E. K. Mtts tancka gåå därpå uth och vara därhän vendt, huruledes dem, som icke ähre medh keijsarens förehaffvende till fredz, må gifves modh och tillfelle att yttra sigh; och att man fördenskulldh sådane alliancer icke allenest vedertager uthan och däreffter söker och trachtar, såsom medh hvilcke missförståndet mellan dem keijserske och fursterne skall förökes, och fienden här och där affskäres och besväres alle sine villkohr.

In specie att komma till hvar och een serdeeles, så sijr iagh om pomerske alliancen först, att E. K. Mtt hafver gifvit hertigen och det landet store villkohr, kan och fuller besinna ordhsaken, att E. K. Mtt därmedh hafver veelet lijke som gifve dem andre anledning

att sluta medh E. K. Mtt, seende sigh uthan sitt præiudicio göra kunne. Hvilcket ähr fuller effter tidernes nährvarende tillståndh ett krafftigt skääl, det iagh icke veett att förläggia; men där iagh rätt skulle uttryckia min enfalldige meningh öfver samma alliance, tycker migh fuller, att man hafver gifvit dem pomerske något för godhe conditioner, serdeeles att dhe medh een sådan ringe summa penninger haffve semel pro semper dragedt sigh undan contributioner och all garnisonernes underhålldh, föruthan dett, att och alt det andhre krigzfollkedts oppehälle allenest ähr bördhet in på E. K. Mtt; sedhen, att de i allt ähre blefne vedh sin förige form aff regeringh, det jagh fuller kan sij att framdeeles ville gifva vidhlyfftigheeter och uthan tviffvell förordhsaka många besvär, så att man vääl skall hafva ordhsak att si dhem på fingrerne; och efftersom dem pomerske så vidt ähr gratificeredt, att dem alldrigh skall feela argumenta och skääl till klagemåhl, så moste och E. K. Mtts tiänare, som där bruukes och commendet föra skulle på E. K. Mtts vägnar, vääl veete realia ifrån cæremonialibus att åthskillia och viika i desse men possessionen aff landett och städerne E. K. Mtt realiter att tillholla, serdeeles i dess frånvahru. Men ehuru betenckligit det förre och kan falla, och ehvadh discretion och fliit här vill vara af nöden att bruke, så ähr det doch een stor sak, E. K. Mtt vunnedt hafver, att hertigen och pomerske landet hafver inlåthet sigh i förbundh medh E. K. Mtt, verkligen att restituere Tysklandh och religionsfriiheten, erkendt E. K. Mtts direction, öpnadt och gifvitt i E. K. Mtts häffdh alle städher, huus och passar, och sidst, att E. K. Mtt, där hertigen aff Pomeren komme att genom dödhen ifrånfalla, må behålla förne landh och städer sub sequestratoria eller clientelari protectione, in till successionen ähr säker och E. K. Mtt ähr skedt förnöyellse, så att iagh förmener, hvadh som elliest ähr dem gratificeredt, det ähr E. K. Mtt åther härigenom behålledt och reserveredt. Och skall och des föruthan tidhen alltidh upveckia och förordhsaka någott nytt, så att man i begynnellsen icke behöfver att vara för myckitt noga och achtsam. Jagh skrifver dette vääl vetendes, att det nu inthet ähr till förandra, effter som det och allt hafver sin fasta skääl, men allenast till den ändhe, att iagh mener, det E. K. Mtt sådant förbundh till föllie sine förordnede commendeurer i landet därhän tecktes förknippa, att dhe uthi iurisdictionen och hvadh hertigen ähr förbehollet gåå effter alliancen men i det öffrige blifve real. På det E. K. Mtt på den ene sidhan må kunne nåå sin intention, att förmedelst desse gunstige villkohr beveke andhre att deste snarere bequeme sigh, och icke deste mindhre vara herre öfver landet. På Pomeren och Meckelnburg, såsom dhe där liggia vidh siösidhen, moste tages bättre acht ähn på dhe furstendömer och städer, som ligge op i Tysklandh. Hvarföre i alle andre förbundh, som E. K. Mtt kunne vara föreslagne eller ähn föreslås, finner iagh inthett annadt vara aff E. K. Mtt att respectere ähn först, att directionen af krigsväsen-

dett E. K. Mtt hörsamblingen uplåthes, och att alle det moste höra och lyda; sedhan, att E. K. Mtt skeer hiälp och undsettning i penningar, follk, och medell; 3) att E. K. Mtt hafver frii verffning och löpeplatz; 4) att E. K. Mtt dhe förnembste passar och festninger får besettia medh sitt follk, eenkannerligen där durchtogett nödhvendigtt skee moste; 5) och att fienden dette allt förvägres. Hvillket effter iagh sijr i det hessische förslagedt vara till E. K. Mtts store fördeel tagett i acht, finner iagh ingen tingh däruthi att notere. Desföruthan kan man uthi förbunden och föreningerne icke altidh föllia een tenor uthan moste bequemes tidhen och persohnerne, som tracteres emellan. Ty såsom dhe icke alle ähre af liika consideration, altså förandhre sigh och villkohren, som gifves moste; och vill deett alt stående tages rådh öfver. Doctoris Chemnitij förslagh ähr gott, bättre om det fullbordes. Och kan jagh fördhenskulldh inthet annadt öfver dem alle skrifva, än att jagh önskar lycka där till. E. K. Mtt kan därhoos inthet tappa. Går det för sigh, då ähr det E. K. Mtt till liisa och styrckie; hvar icke, så drager det E. K. Mtt inthet aff, allenest att man sigh föreseer, det icke någon uthgiordt på kundhskap under eens annans nampn söker några particulariteter aff E. K. Mtts intention och venner (?) att förnimma och förfahra. Allt det öfrige ähr uthan E. K. Mtts skadha.

Dette hafver iagh så korteligen öfver desse ährenden på E. K. Mttz allernådigste befallningh veelet i hastigheet ödmiukeligen migh förklara, vahrendes i den ödmiuke tillförsicht, såsom iagh och beder, att dett medh nådher motte blifva förstådt och optagedt, beder därjempte Gudh, att han E. K. Mtt och des höghe vårdnedt milldeligen bevare, medh hellse och långt liiff uppehålle, och een roolig regering, sampt segher öfver des fiender stadigt förlähne ville.

Datum Elbingen den 12 januarij anno 1631.

E. K. Mtts

underdånigste trogne
och hörsame tiänere
Axell Oxenstierna.

Rättelser och tillägg.

S. 79 anm. 2, 89 anm. 1, s. 127 f. Belysande uttalanden af Salvius och meddelanden från honom af samma art som de i afhandlingen anförda finnas i hans skrifvelser till Oxenstierna d. 3 och 24 mars 1631 i *Norrmans kopiebok.*

S. 150 anm. 1. I Historical manuscripts commission, Eleventh report, appendix part VI. The manuscripts of the duke af Hamilton, K. T. London 1887, refereras en del aktstycken rörande markisens af Hamilton svenska krigstjänst, bl. a. Gustaf Adolfs kreditiv och instruktion för Leslie, Frankfurt a. d. Oder d. 28 april.

S. 165 anm. 1 står: väl närmast hertig Georg; läs: väl närmast blott hertig Georg.

S. 224 anm. 1. Här borde äfven ha citerats Reinachs bref till Tilly, Stade den 12 okt. 1631, hvari ett rykte refereras, att Pentz genom sina framställningar i Trachtersheim skulle ha velat framkalla ett anbud om stiftet Bremens öfverlämnande — ett bevis för att han ej rent ut framkommit med dylika önskningar (*Kopia, München, R. A.* T. 169).